АНДРІЙ
МАЛИШКО

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

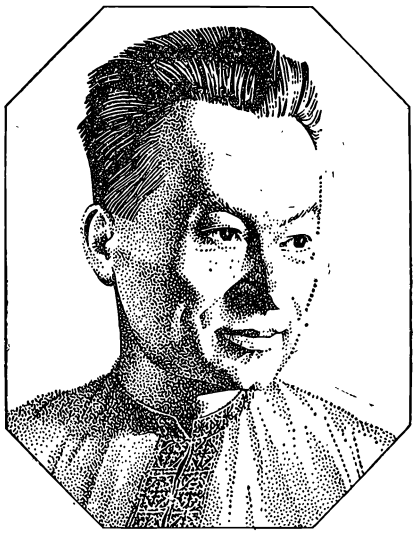

Андрій Самійлович
МАЛИШКО

1912—1970

РАДЯНСЬКА
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

АНДРІЙ МАЛИШКО

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ
СТАТТІ

КИЇВ
НАУКОВА ДУМКА
1988

ББК 84Ук7—5
М20

Серію засновано в 1982 р.

Друкуються вірші періоду 1935—1970 рр., поеми: «Послання Олександру Твардовському», «Сини», «Прометей», літературно-критичні статті, «Автобіографія».

Печатаются стихотворения периода 1935—1970 гг., поэмы: «Послание Александру Твардовскому», «Сыны», «Прометей», литературно-критические статьи, «Автобиография».

РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ

І. О. Дзеверін (голова)
О. Т. Гончар
Ю. Е. Григор'єв (секретар)
В. Г. Дончик
М. Г. Жулинський (заступник голови)
П. А. Загребельний
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк
О. В. Мишанич
Л. М. Новиченко
Д. В. Павличко
Ф. П. Погребенник
В. М. Русанівський
О. В. Шпильова
М. Т. Яценко (заступник голови)

Упорядкування і примітки
Н. М. ГАЄВСЬКОЇ

Вступна стаття
О. В. ШПИЛЬОВОЇ

Редактор тому
Б. І. ОЛІЙНИК

Редакція художньої літератури

М 4702640202-642
М221(04)-88 передплатне 617-89

ISBN 5-12-000463-6

© Видавництво «Наукова думка», 1988
упорядкування, примітки, передмова

АНДРІЙ МАЛИШКО

Ім'я Андрія Малишка вже давно й по праву вписане в історію української і всієї радянської багатонаціональної літератури. Але це аж ніяк не означає, що його художня спадщина належить історії,— краще з його доробку живе активним життям сьогодні і житиме завтра, бо не втрачає з плином часу тієї ідейно-естетичної напруги, яка живить духовну енергію народу.

Андрій Малишко — поет могутнього ліричного обдарування. Реалії дійсності, людські долі, картини природи, екскурси в історію, проблеми і конфлікти доби — усе це постає в його поезії у сприйманні яскравої, непересічної особистості, пропущеним крізь серце й розум людини з неординарним світобаченням, власними уподобаннями, ціннісними критеріями — соціальними й художніми.

Творчість Малишка розвивалася в річищі української народнопісенної традиції. «Повів народної творчості невідступно супроводить поезію Малишка» [1],— проникливо відзначав Максим Рильський. Мабуть, тому його поезія, ніколи не втрачаючи з народною творчістю цього прямого зв'язку, так легко спромоглася встановити й зворотний: десятки Малишкових творів буквально «пішли в народ», і, покладені на музику, стали воістину народними піснями. Причина тут не лише в особливостях форми творів, чи в широкому використанні фольклорних образних засобів, чи в сюжетних перегуках, що, зрештою, досягається й звичайною стилізацією «під фольклор». Спорідненість його поезій з українською народною культурою найбільше виявлялася в інших площинах — в самому ладі почуттів, асоціацій, уявлень і ширше — в характері художнього мислення. Адже естетичний ідеал Малишка формувався під помітним впливом народних уявлень про красу як гармонію людини і природи; його світогляд вибудовувався на грунті народного розуміння справедливого життеустрою. Отже, й не дивно, що в свідомості поета найглибше вкорінилися — як наріжні — такі вагомі для трудящого люду поняття, як совість, як правда, як порядність і чесність. Саме вони стали для поета морально-психологічною домінантою творчості.

Знаменно й те, що ці поняття в поезіях Малишка безпосередньо асоціюються із заповітами і його предків — чесного селянського роду

[1] *Рильський М.* Творче літо.— *Малишко А.* Звенигора.— К., 1959, с. 7.

і тих прадавніх волелюбців, чиїми тілами мостився колись Володимирський каторжанський тракт, і близьких та знаних смолокурів, кожум'яків і плотогонів з Славути-Дніпра, які своїм життям дали майбутньому поетові конкретні уроки людяності і трудової гідності. Та найбільш пам'ятні йому заповіти матері, образ якої огорнутий у віршах Малишка серпанком найніжнішої любові й шанобливості.

Один з таких віршів, принципово важливих для прояснення громадянської позиції і художньо-естетичного кредо поета, озаглавлений «Правда», якраз і має характерний зачин:

Мене навчала мати ще колись:
— Як виростеш, моя мала дитино,
То мудрим будь і мужнім будь в житті.—
Скупі два слова. Нелегкі два слова.

Вірш написано вже в 60-ті роки, коли Малишко пройшов більшу частину своєї дороги, коли переконався на власному — життєвому й творчому — досвіді, як нелегко виконувати цей материнський заповіт, якщо за цими скупими словами відкрити їхню глибинну суть. Адже мудрість потрібна людині, щоб в усьому доходити правди, навчитись розпізнавати її в суперечливому русі життя й сплетінні людських доль, а мужність — щоб гідно прийняти її, часом «колючу, гірку й жорстоку», і захистити, бо ж правда «завжди в біді». А для цього треба постійно долати в собі обивательський рефлекс самозбереження, душевну втому, тимчасові розчарування, невпевненість у власних силах,— долати усе це в ім'я правди, заради перемоги правди на землі.

Тож мужнім будь —
оборони її,
Карай себе і серце рви на частки,
Збивай коліна в кров,
Упавши, встань,
І знов іди, і знов шукай її.
Як прокленуть лукаві — проклянися!
Як одречуться друзі — що ж, даремно,
Залишать рідні одного — хай так!
Як треба вмерти — тілом ляж за неї,
Ох нелегкі два слова.
Нелегкі!
(«Правда»)

І це вже — не тільки почуті здалеку напучування предків, це пристрасний голос самого поета, його власний заповіт нащадкам, бо людині завжди, знов і знов, потрібно буде шукати правду, пізнавати правду і захищати її.

Андрій Самійлович Малишко народився 14 листопада 1912 р. в Обухові на Київщині в родині шевця. «Сім'я наша,— писав пізніше поет в «Автобіографії», — була велика — одинадцятеро дітей, та батько з матір'ю, та старенька бабуся. Землі ж батько мав біля двох десятин — всіх не прогодуєш. Хочеш не хочеш, доводилося займатися шевським ремеслом, а в засушливі роки ще весною він ішов зі своїми сусідами на заробітки в далеку Таврію, в бориславські і каховські степи». Тут же

Малишко розповів і про дитинство, про ту атмосферу, яка формувала його зацікавлення народною творчістю, поезією, стимулюючи розвиток його художнього обдарування. З цього надзвичайно цікавого документа, а ще більше з пізніших віршів поета ми дізнаємося і про людей, серед яких він ріс,— про матір, людину мудру, душевно багату й щедру, про батька, про дядька Микиту-«чорнокнижника», який, власне, перший відкрив хлопцеві світ великої літератури, читаючи йому Шевченка, Толстого, Пушкіна, Некрасова, про шкільного вчителя Трохима Івановича, про багатьох інших, вдячність і любов до яких зберіглися в Малишковій душі на все життя.

Закінчивши семирічку в рідному селі, Малишко 1927 р. їде до Києва і вступає в медичне училище. Проте його дедалі більше вабить література, і в 1929 р. юнак переходить в Інститут соціального виховання (перетворений пізніше на Інститут народної освіти), літературний факультет якого закінчує 1932 р. Деякий час вчителює в Овручі, служить в армії, працює в газеті «Комсомолець України» і в журналі «Молодий більшовик».

З 1930 р. в періодиці з'являються вірші Малишка. У колективному збірнику «Дружба» (1935) вміщується невелика його поетична добірка. Але із справжньою інтенсивністю літературна діяльність Малишка розгортається в другій половині 30-х років. Протягом п'яти років побачили світ сім оригінальних поетичних книжок: у 1936 р. — «Батьківщина», в 1938 — «Лірика» та «З книги життя», в 1939 — «Народження синів», в 1940 — «Жайворонки», «Листи червоноармійця Опанаса Байди», «Березань» (восьма збірка, «Зореві дні», складалася з уже публікованих творів). Тоді ж були написані і поеми «Ярина», «Кармалюк», «Дума про козака Данила».

Тематично ці ранні збірки Малишка примикають до основного масиву української радянської поезії тих років. Громадянська війна, соціалістичне оновлення Батьківщини, колективна праця і людина праці — ось головне коло інтересів молодого поета. Серед інших зацікавлень слід, мабуть, згадати пильну увагу Малишка до особистостей видатних художників минулого, до їх творчості; уже в збірці «Лірика» з'являється невеликий розділ «Співці», що містив у собі ліричні портрети Пушкіна, Горького, Коцюбинського і Шевченка,— жанр такого портрета в подальшому посяде в творчості Малишка особливе місце як свідчення постійного прагнення його до оволодіння духовною культурою минулого. Втім, не лише минулого: Малишка і як людину, і як митця постійно вабитиме до себе творча особистість, захоплюватиме в людині непересічність, небуденність, самобутність, усе те, що об'єднується в понятті «талант». З великою силою проникнення у внутрішній світ людини, він згодом створить портрети О. Довженка, М. Рильського, Остапа Вишні, інших своїх сучасників і друзів.

Але це буде пізніше. А поки що тематика його творів в основному укладалася в річище, прокладене на цей час зачинателями української радянської літератури.

І однак буквально за кілька років ім'я Андрія Малишка стало в ряд з іменами поетів, що вже завоювали популярність у 20-ті — на початку 30-х років — П. Тичини, М. Бажана, М. Рильського, Л. Первомайського, П. Усенка та ін. І не просто поповнило ряд, а засвідчило яскраву індивідуальність зі своїм баченням світу і художнім мисленням. Звертаючись до тем магістральних і розробляючи їх із загальноприйнятих у тогочасній літературі ідейно-естетичних позицій, Малишко вносив у їхню розробку особистісне начало, що є обов'язковою ознакою справжньої поезії.

Це помітно вже у творах, присвячених громадянській війні. Як і багато інших поетів, Малишко вирішує цю тему в піднесено-романтичному ключі, він обирає героїчні епізоди, драматичні колізії, моменти подвигу, що його відтворює чи то відомий полководець, чи то рядовий боєць. Він широко послуговується баладним жанром (це теж було в рамках усталеної традиції), спирається на образні засоби і композиційні канони народнопісенної творчості (переважно героїчних пісень та дум), нерідко будує твір як невигадливу оповідь про подію, випадок у поході, де боєць виявив свою відвагу і відданість революційній ідеї. Найхарактерніші з цього погляду такі його вірші як «Бронепоїзд», «Заспів про Боженка», «Богунська (I—II)», «Береза», «Над берегом кулі горюють», «Опанас Біда», «Корнюша» та багато інших,— усім їм, теж у дусі часу, притаманні оптимістичний настрій, мажорна інтонація, безпосередньо висловлена ідея.

Особливість же їх у тому, що в цих творах завжди відчутно звучить голос автора, відкрито виявлене його почуття, його ставлення — до героя, подій, до всього, про що йдеться в творі. І якщо навіть це балада, дума, віршова оповідь, тобто жанр за своїми формальними ознаками епічний, у творі неодмінно так чи інакше відчувається присутність самого поета; по суті, авторське переживання подій, авторське ставлення до героя і було тим фундаментом, на якому будувався твір, а це вже — ознака ліричної стихії.

Уже в ранніх віршах-оповідях про героїв громадянської війни читацьку увагу привертає не лише особа героя, а й особа поета, його ставлення до героя, з яким у автора завжди існує духовна близькість, гармонійна спорідненість,— не випадково досить часто у віршах зустрічаються такі уточнення-визначення, як «мій друг», «мої брати», «хто ж вони? Все родичі мої» тощо. Ці вірші пройняті і щирою зацікавленістю долею героя, і співчуттям до нього, і почуттям відповідальності за справу, за ідею, яку той втілював у життя, і тривожним почуттям вини перед загиблим (а вірші про громадянську війну переважно були присвячені їм), і завжди — вдячністю за здобуте високою ціною і дароване нинішнім поколінням щастя жити.

До речі, ця рідкісна здатність відчувати свою безпосередню, людську єдність з «об'єктом» творчості своєрідно реалізувалася і в Малишкових віршах про природу, в пейзажній ліриці, де такою ж близькістю, такою ж живою увагою і любов'ю завжди зігріте все, що потрап-

ляло в поле художнього зору поета — і одинокий листок у сорочечці поруділій, і горобина в червоній фартушині, і згорблена, немолода черемуха, і посивіла під холодною росою трава. Ці дивовижно точно підмічені деталі і складають цілісний портрет рідної природи в її розмаїтості і красі; однак у цьому образі відтворюється не тільки об'єкт, а й суб'єкт творчості — особистість поета, його відчуття єдності зі світом, з людьми, з природою. Звідси — вражаюча конкретність образів, у кращих його поезіях.

І у віршах про громадянську війну кожний герой — конкретний і кожний по можливості згаданий поіменно. Останнє для поета важливо, він це підкреслено декларує:

Заходьте в пісню, рідні імена,
Ставайте в ряд із долею моєю...

Вірш «Бійці», звідки взято процитовані рядки,— один з прикладів того, як послідовно прагне поет зберегти в людській пам'яті імена тих, хто лежить у сивих від часу братніх могилах. Однак і тут акцентоване те, що долі їхні так чи інакше переплетені з долею і особою поета. Адже сьогодні його доля складається щасливо саме тому, що за неї віддали своє життя люди революційного покоління.

У поезії «Корнюша» Малишко оповідає про Корнія Івановича Залізняка, уславлює його подвиг, що якоюсь мірою нагадує подвиг Івана Сусаніна. Але не самим тільки подвигом він близький і дорогий автору, а й тим, що був лісником («лісним комісаром»), тим, що всією душею любив природу і совісно служив їй; у тому, що в нашому мирному житті «від моря до гаю налилися жита, нову пісню співає сосна золота», автор вбачає частку й його, Корнієвої, праці, його турбот. Прагнення змалювати героя не лише життєво правдиво, а й відкрити в ньому риси, які особливо цінувалися самим поетом, розкривали його уявлення про людину духовну, душевно прекрасну, котра відповідає його власному ідеалу,— дуже характерно для Малишка.

Хрестоматійно відомим став вірш Малишка «Опанас Біда» — про відчайдушно хороброго кулеметника, що на своїй легендарній тачанці мчав, як вихор, фронтами громадянської, наводячи жах на ворога, і несподівано потрапив у полон. Кульмінаційна ситуація небуденна: ворог у своїй злобі хоче повісити його за ноги, Опанас же виявляється безногим. Але не заради ефектного фіналу поет вибудовує такий сюжет. Спираючись на національну традицію, що йшла від легенди про витязів-запорожців (традицію, своєрідно використану ще Гоголем), Малишко знімає трагедійність ситуації прийомом, поширеним у середньовічній сміховій культурі:

І стоїть та шляхта, розгублена й бліда,
В очі їй сміється Опанас Біда!

У такий спосіб Малишко відтворює риси народного національного характеру: велична перемога духу, безприкладна мужність героя якраз

і виявляється в цьому сміхові, у глузуванні з ворога, у презирстві до самої смерті.

Трагедійність у творчості Малишка, що притаманна всій радянській літературі, завжди несе життєстверджуюче начало («О кров, пролита нашими людьми, ти напоїла землю недаремно!»). Але печать особистості поета проступає і тут у характерному для нього світлому ліризмі, яким овіяні оповіді про героїв і події минулого.

Важливо відзначити й інше: в революції і громадянській війні поет вбачає найвагоміший історичний акт, що визволив трудящий народ нашої країни від самодержавства, багатовікової класової експлуатації та соціальної несправедливості, і це виповнює його гордістю за новий, соціалістичний лад. Саме в світлі історії, у зіставленні з історією він сприймає в ці роки сучасність,— тільки як вибореве нарешті торжество справжньої краси людських відносин і щастя вільної праці,— в цьому особливість його підходу до зображення дійсності у перший, довоєнний період творчості.

Точно вловив загальну тональність поезії Малишка цих років критик В. Іванисенко. «Ранні вірші А. Малишка [...] чарують і приваблюють простотою і безпосередністю світосприймання, світлим і щирим поглядом на життя. Основний мотив його лірики — радісне здивування перед багатством земної і людської краси. І поет немовби поспішає схопити, запам'ятати серцем, передати словом ту красу, нічого не пропустити, взяти в свою поезію все, чим багате життя. Мотив радості і молодого щастя так і б'є з переповненого серця поета. Прозорі, світлі картини, прості, співучі слова, щирі, непідроблені почуття — такі риси ранньої творчості А. Малишка». І далі: «Поет малює щасливу людину. Щастя її — у відчутті своєї злитності з іншими людьми, з рідною батьківщиною. І красу земну він оспівує тому, що знає: вона потрібна для людського щастя» [2].

Справді, саме слово *щастя* стало певним «знаком», під яким розвивалася творчість Малишка тих літ, це слово було мовби камертоном, який визначав тональність його віршів про сучасність, їхню провідну мелодію.

...Розгорнулося щастя
Над землею моєю...
(«Пейзаж»)

...Пісня наливається мов колос,
Щастя спіє у моїм саду.
(«Моє майбутнє»)

...Тільки нам все жити, не вмирати,
Зерно сіять, зацвітати знов,
Тільки щастя нам дано багате

---

[2] *Іванисенко В.* Чарівник поетичного слова.— В кн. *Андрій Малишко.* Зорі світ провіщають.— К., 1969, с. 9.

То велике щастя наше — мати,
Батьківщина — правда і любов!
(«Батьківщина»)

Тут, звісно, явно простежується і певний психологічний лад, що був заданий нашій літературі в другій половині 30-х років і, як наслідок, той споглядальний оптимізм, який наклав характерний відбиток на творчість багатьох поетів (згадаймо хоча б «Країну Муравію» Олександра Твардовського). Але це була й свідомо сповідувана тоді ідейно-творча настанова самого Малишка — «тільки б пісню вивести високу, як моя родима сторона».

Ця настанова ще виразніше окреслюється в інших рядках:

І я пройду путі до краю,
Красу приймаючи земну,
Пісенне злото відшукаю,
Глухі стежини обминy.
(«Землі великої щедроти»).

З висоти сьогодення, коли уповні відкривається історія 30-х років, ми бачимо, що Малишко в ті часи справді обминав зором «глухі стежини» — усе неестетичне аж до великих нещасть, що їх випало пережити людям в 30-і роки, аж до кричущих суперечностей в нашому суспільному житті. Уже значно пізніше, після XX з'їзду партії, поет мовби заново побачить реалії тогочасної дійності і свого власного буття, згадає «як ночував на людській толоці, як припухав в тридцять третьому році», як «в тридцять сьомім дивився на грати» і багато що інше. Але то буде згодом, коли Малишкові доведеться зустрінути нове людське покоління, «не залякане вночі арештами, не допитуване на комісіях»,— покоління, що йому «від тяжкого сну соловецького не лягають на душу кошмари».

А поки що Малишкові — комсомольцю, журналісту, поету, вихованому в атмосфері ентузіастичних поривань і високої словесної патетики,— все навколо ввижається буйно квітуючим, райдужно-переливчастим, по вінця наповненим безхмарною блакитністю, і вся земля постає перед очима «журбою не зажурена, ще й сонцем обцілована». І колгоспи, попри все, що передувало їх утворенню й утвердженню, сприймаються тільки як даність нового, справедливого життєвлаштування; захоплення викликають «колгоспні радісні дороги», дівчата, гарні, «як цвіт в колгоспному саду». І тридцять сьомий не будить сумнівів в історичній необхідності боротьби з підступним «класовим ворогом». Усе це цілком щиро; можливо, тут спрацював психологічний механізм «самонавіювання», але не було обдуманого наміру пристосуватися до обставин, не було силування душі і творчої уяви. Інакше не зміг би набрати відчутної сили в ці роки ліричний талант Малишка, саме ліричний, який вимагає від художника граничного саморозкриття, самовияву.

А талант його справді зростав, поглиблювався, міцнішав з кожною наступною книжкою. Збагачувався внутрішній світ поета, урізно-

манітнювались зацікавлення; оновлювались і засоби художнього відтворення дійсності. Змінювалась загальна тональність вірша,— мажорне «оспівування» поступалося місцем медитації, роздуму. Саме слово набувало поетичної багатозначності, метафоричності.

Примітне й те, що іншим стає в поезії Малишка і образ сучасника, тієї ж таки трудящої людини, яка постійно привертає його увагу. Замість абстракції, що «над урожай безмежно вироста», замість невиразних постатей «трактористів з нашої артілі» з'являється людина жива, в своїй природній плоті. Це нове бачення, новий підхід декларує й сам поет. «Не буду починати пісню звитяжну, хай пробують інші...», — так пише він в одному з віршів, вміщених у збірці «Березень», і просто, без пафосу, у реально побачених уважним оком деталях, оповідає про труд дівчини — водія важкої п'ятитонки:

Робила звичайну, буденну роботу,
Зосереджена, строга, в сіренькому світрі.
Заряснiли на чолі краплинки поту,
Світло-синя косинка тремтіла на вітрі.

І так ця буденна, непоказна краса і самої дівчини, і її праці вражає поета, що він завершує вірш якимось по-людському щирим вигуком: «І забуть це не можна, їй-богу, не можна!»

Але, мабуть, найпереконливіше свідчення творчого «виросту» поета дають ті ліричні образки, роздуми-медитації про себе й навколишній світ, ті щемливо-прекрасні картини природи, в яких, власне, і виявилась непересічна особистість Малишка-художника. Такими є поезії «Бусел», «Липневий день мандруе пішки», «Соняшники», «Струмок», «В далекім полі тануть журавлі...», «Жайворонок», «Ластівки щебечуть попід стріхою», «Дощик за вікнами плаче»,— втім, усіх не перелічити, їх на кінець 30-х років набирається вже чимало. Світ у них постає на диво конкретним, багатобарвним, багатозвучним, а головне — несподіванним, побаченим особливим поетичним зором. А саме в цьому і полягає естетична функція поезії: навчити нас, читачів, сприймати прекрасне не тільки в слові, а й у самому житті, що навколо нас і в душі людській, відкрити нам це життя у його неповторності, у тих його виявах, що збагачують наші уявлення й почуття. І прочитавши, скажімо, Малишкову мініатюру, що починається строфою,—

В далекім полі тануть журавлі,
Як видиво навіки неповторне,
Лише вітрів притишені валторни
Возродять звук, даруючи землі,—

ми вже інакше поглянемо на журавлиний ключ, що справді — тане вдалині, мов розчиняючись у далекому просторі, лишаючи по собі невловний смуток; ми уважніше вслуховуємося у принесене вітром (чи не здійнятим журавлиними крилами?) відлуння журавлиного курликання, в якому таки бринять басовиті мелодії валторни... І таких поетичних прозрінь у творчому доробку Малишка стає дедалі більше.

Наприкінці 30-х років у творчості Малишка з'являються й поступово наростають тривожні мотиви, пов'язані з думкою про можливість війни. Спочатку, правда, ця думка втілюється головним чином у співзвучних тодішнім настроям абстрактно бадьорих гаслах («гнівом, порохом, вогнем били ворога й поб'єм!»), але потроху вона набуває суворіших й реалістичніших контурів, живої конкретності:

У пізній час ударить грім
В небес широку стелю,
Тривога війде в рідний дім,
Шепне: — Вдягай шинелю...
(«У пізній час...»)

Зіткнутися з реальною, поки що «малою» війною Малишкові довелося у визвольному поході на західноукраїнські землі, в якому він брав участь і враження від побаченого втілив у поетичному циклі «Листи червоноармійця Опанаса Байди». Але передчуття грізної небезпеки, яку ніс фашизм, не відступали, навпаки, переростали в упевненість, що суворе, тяжке для народу й Батьківщини випробування ще попереду й воно неминуче. Малишко в уяві вже бачить себе «правофланговим рядовим, заспівувачем першим». 1940 р. в збірці «Жайворонки» публікується його вірш «Сурмач», яким пізніше, уже в розпал Великої Вітчизняної війни, поет відкриє свою книгу «Битва» (1943).

І все ж у пошуках морально-психологічної опори, необхідної в майбутніх випробуваннях, Малишко знову повертається до історії, до визвольної боротьби рідного народу, до подвигів героїв, імена яких з гордістю бережуть люди в своїй пам'яті. Так народжується у переддень війни його поетичний цикл «Запорожці» (частково надрукований у збірці «Жайворонки», він увійшов пізніше в книгу «Битва» і згодом поповнювався новими віршами: тема довго не відпускала від себе поета, даючи йому багатющий матеріал для осмислення завжди актуальної для нього проблеми історичного зв'язку поколінь).

Написані про далеке минуле, вірші цього циклу внутрішньо пов'язувалися з сучасністю, вони були суголосні тому станові людського духу, який народжується «в грози важкім передчутті», коли знецінюється показна бадьористість, коли зникає бажання хизуватися хоробрістю, коли людина постає в своїй справжній суті, коли думка про можливу власну загибель здається далекою і дрібною, а душа підноситься в жаданні очищення. У цих віршах немає пафосної трагедійності, в них — виплеск живого чуття до людей, яким випали на долю не тільки подвиги й посмертна слава, а й нелегкі життєві дороги, тяжкий ратний труд, втрати друзів і бойових соратників, звичайна людська втома і сум розлук — все те, з чого, зрештою, складається це антилюдське явище — війна.

Проте інколи зв'язок історичного минулого й сучасності поет прагне унаочнити, виякравити; з цього погляду показовий один з кращих віршів циклу, написаних вже пізніше, на досвіді, здобутому на війні.

Уставай, моє сонечко, з темного лугу,
Бо тривожить минуле не раз і не двічі.
Сплять в степу запорожці — товариш до друга
Повернувся обличчям, порубаним в січі.

. . . . . .

Лиш тоді, як танкісти промчаться по полю
І сурма зарокоче в поході з полками,
Устають, щоб побачить, і стогнуть від болю,
І шаблі-гартуванці дзвенять під руками.

(«Уставай, моє сонечко...»)

Цикл «Запорожці» став мовби прологом до творчості поета періоду Великої Вітчизняної війни,— не випадково у віршах, написаних увосени 1941 і взимку 1941—1942 рр., знову виринають образи великих полководців минулого — Наливайка («У димному полі встає Наливайко і землю стрясає страшною рукою. І тінь його віща в залізній закові Випростує плечі під хмари невмиті...»), Залізняка,— в історії народу поет черпає душевну силу в трагічний час відступу наших військ. І все ж творчість його воєнних літ народжена вже іншою дійсністю, іншими подіями, пройнята іншими думками й чуттями.

З перших днів війни Малишко — на фронті, він працює кореспондентом газет «Красная Армия», «За Радянську Україну», «За честь Батьківщини». На шпальтах цих та інших газет часто друкуються його статті, нариси, репортажі з місця боїв, звернення до бійців і, звичайно, вірші. Виходять вони й окремими збірками — «До бою вставайте!» (1941), «Понад пожари» (1942), «Україно моя!» (1942), «Слово о полку» (1943), «Битва» (1943), «Полонянка» (1944), «Ярославна» (1946).

Поезії Малишка періоду Великої Вітчизняної війни різноманітні за змістом, художніми засобами, настроєвістю. Тут і безпосередні заклики до боротьби з ворогом, і розповіді про подвиги і фронтові будні, і твори пісенного жанру, і панорамні картини боїв, гіркого відступу і переможних походів,— ці поезії народжувалися різними обставинами війни і брали в ній активну участь як фактор ідейно-агітаційний. В цьому розумінні вони гідно виконували своє призначення.

Сьогодні твори Малишка воєнного часу сприймаються як сповідь поета-воїна, що жив одним життям з мільйонами інших радянських людей і ділив з ними біди і радощі, вони читаються як ліричний щоденник, в якому занотовано все загальнозначуще з пережитого, вистражданого, передуманого на довгих дорогах війни. А відкрив цей щоденник цикл поезії «Україно моя!» — найдраматичніший за своїм змістом і емоційним наповненням твір, який найглибше, мабуть, увійшов у пам'ять народу.

По справедливості високо оцінив і художньо проаналізував цей твір Дмитро Павличко. «Багатство тематичне, різноманітні настрої і почуття переплелися в циклі «Моя Україно!», — відзначав він у передмові до десятитомного видання творів А. Малишка.— Ніде Малишко не досяг такої багатоплановості в показі життя українського народу, такої епічної масштабності і разом з тим мимовільної метафоричної юве-

лірності, ніде не був таким ускладненим і мінливо різним, як у цьому творі. Розмаїття настроїв і почувань розливалося тут широко, але й збиралося інколи, як течія ріки у вузькому плесі, в одній строфі.

Україно моя, далі, грозами свіжопропахлі,
Польова моя мрійнице. Крапля у сонці з весла.
Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо зросла!
(«Україно моя»)» [3].

Написаний одразу ж по тому, як радянські війська з боями відступили за межі України і мільйони людей опинилися в тимчасовій окупації, цей цикл став виявом розпачу й туги поета, але й віри його в світлий день повернення і відплати ворогові за смерті й наругу. Тому так тісно, справді, поєдналися тут і гострий біль прощання з рідною землею («І лежала земля, в попелищі земля чорнотіла. Я дивився, і німів, і прощавсь — і прощатись не міг!»), і невимовна ніжність до далекого — бо до нього фронти і фронти — отчого дому, і прокляття катам, і клятва боротися до скону, аби визволити Батьківщину від фашистської навали:

Буду дихати, падать, рости й воювать до загину,
Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є.
Я візьму твого смутку і горя важку половину
У розтерзане, горде, нескорене серце моє!
І піду, як Микула, пригнусь, потемнію від ноші,
Висхну, спрагою битий, можливо, впаду на сліду,
Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші
У твоїм, Україно, зеленім і вічнім саду.
(«Україно моя!»)

Цикл «Україно моя!» став тією серцевиною, навколо якої зосереджувались інші, ідейно-тематично близькі до нього твори. Спочатку це були ще чотири поезії — «Київ», «Мати», «Моєму батькові», «Боженко», що з них уклалася одна з перших воєнних книжок «Понад пожари» (тираж книжки, яка вийшла друком навесні 1942 р. у Воронежі, при-фронтовій смузі, майже весь загинув). Згодом до них долучалися й інші твори — «Заповіт», «Дніпро», «Харків» (збірка «Битва»),— які попри характерну для них лірико-суб'єктивовану форму художнього відображення дійсності створювали цілком реалістичну картину першого, найтяжчого, найтрагічнішого періоду війни.

Так, вірш «Київ» — ще тільки початок фашистського наступу на Київському напрямі, ще тільки серцем вчувається загроза рідному місту; і хоч посуворішав його вигляд, набувши ознак воєнного побуту,— ще живе надія на краще, на те, що битва за нього йтиме десь далеко, на заході, а не на берегах Дніпра, не на площах і вулицях, бо ж «сила на горах огненних в броні велетенській стоїть». Ця битва буде переможною й остаточною:

[3] *Павличко Д.* Сонця і правди сурма.— *Малишко А.* Твори в десяти томах.— К., 1972, т. 1., с. 40—41.

Устане ще день яснобарвний. Умиється сонце росою.
Засмаглі, закурені в битві повернемось:— Волю візьми.
Потрогаєм кожен камінчик, бур'ян постинаєм косою,
Шинелями витремо щічки дитячі, залиті слізьми...
(«Київ»)

Інша тональність, інші картини у поезії «Дніпро» — тут навіть спомин про безтурботну пору дитинства, що минуло на берегах Дніпра, овіяний смутком, видовище ж відступу, коли «гроза надходила із заходу до сходу», коли й старі діди готові були «лягти грудьми на танковій путі», коли не тільки люди, а й худоба «йшла в пилу потоками на схід»,— це видовище всі чуття переплавляло на ненависть до ворога, на гнів, на жадання помсти: «Не треба слави нам. Була б лиш битва сміла...»

Але відступ тривав, радянські війська відходили все далі, і ось уже Харків підвівся гранітом, мармуром, мостами в німому запитанні: «Куди ви?» — «І сором нас палив».

По мертвих у бою котилася луна,
А ми, живі та злі, стискали автомати,
Залишивши дітей, батьків і світло хати,
Вкраїну, як судьбу,— за обрієм вона.
(«Харків»).

І хоча вірш завершується мажорним акордом, найвиразніше в ньому звучить трагедійний мотив розлуки з рідною землею.

У цьому вірші ми знову спостерігаємо ту мимовільну метафоричну «ювелірність», яку помітив Д. Павличко в циклі «Україно моя!»,— не огранену спеціально вправною рукою майстра, а саме мимовільну, спонтанну, народжену збуреним чуттям. Тут вона — в кольоровій гамі, в якій послідовно переважають дві барви — багряністо-червона і димно-сіра, що весь час зближаються, мовби вияскравлюючи одна одну: багрянець пожеж і сивизна димів, кров і свинець, ясна зоря і хмари димно-сині; останній же штрих зроблений самим червоним, переможно-палаючим: ми повернемось, відбудуємо, розцвітимо тебе, освітимо кімнату, «аби вогонь тріщав та жеврів жар у нім...»

З цього тематичного кола воєнної творчості Малишка безсумнівно заслуговує на згадку поезія «Україні (І крик, і полум'я руде)». В ній органічно злилися в одне художнє ціле думка і почуття, в ній навіть ритміка — чітко витриманий восьмистопний ямб без поділу на строфи — працює на ідею твору, сконцентровану в останніх рядках — «Благослови ж на смертний бій, земля моя, красо моя!». Вірш побудований як монолог, що уповні виявив ораторський хист Малишка, його вміння логічно розгортати образи, зчеплюючи їх між собою і поступово нарощуючи їхню емоційну напругу. Епітети, порівняння, весь метафоричний лад спрямовані на те, щоб привернути увагу читача своєю несподіваністю і смисловою об'ємністю і тим самим стимулювати роботу його уяви, посилити чуттєву реакцію на прочитане.

Так, скажімо, думка про те, що на окупованій землі надія на визволення не згасла і розпач не здолав волі людей до перемоги, мовби сама собою формується в цьому місткому образі:

І синь заканівських висот,
І даль закиївських долин
Журба плодюча, як осот,
Не обплела на чорний згин.
(«Україні»)

Справді, як плодючий осот, глушачи все живе, зупиняє його ріст, рух і, зрештою, прирікає на загибель, так журба, настрій безнадії роз'їдають людину, паралізують її здатність до опору, до дії,— подібні образи-порівняння, доволі часті в Малишковій поезії, і надають творові художньої переконливості і поетичної сили.

У творчості Малишка цього періоду було й чимало поезій, в яких війна поставала в живих реаліях фронтового побуту, в конкретиці щодення. Вони схожі на моментальні фотографії, на яких люди такі, якими вони є, коли займаються своїми буденними клопотами або відпочивають після виснажливого бою. Тут дорогоцінні деталі, які вмів помітити і показати Малишко. З таких «фотографій» найцікавіші, може, для нас сьогодні ті, на яких вимальовується постать самого поета:

Руда шинеля, патронташ ізбоку,
Та котелок, та чоботи в пилу,
Моє багатство, скарбе мій, ніврoку
Тебе ношу годину немалу!
Шорсткий ремінь, мозолі на долонях...
(«Отак живу, суворий, непомітний»)

Такий він був — військовий кореспондент Великої Вітчизняної: хоч в інший спосіб, але робив разом з усіма одне діло, і жив, як усі, в тих фронтових умовах — курив махорку, латав свою пропалену гімнастьорку,

Хліб жував, як усі, по скибі,
І трудився до сьомого поту,
І давали мені, спасибі,
Як солдату, різну роботу...
(«Я курив задушну махорку...»)

Тут одне тільки, здавалося б, зовсім не акцентоване слівце «спасибі» чималого варте, в ньому характерно виявилася натура Малишка, його поважливість до людей, жагуча потреба у спілкуванні з людьми — потреба давня, а тепер, у час лихоліття, посилена загальним, властивим дуже багатьом на війні, відчуттям фронтового братерства.

Правдиво відтворюють атмосферу фронтового життя і портрети групові («Притомлені, бородаті...», «Нехай ми схудлі, некрасиві...», «Ковтали чай і їли житній хліб...»), і портрети індивідуальні («Кашовар», «Теслярі», «Маруся»), в яких добре висвічуються людські харак-

тери — різні, але чимось і подібні, мабуть, тим, що, власне, і є обов'язковою ознакою людини моральної: її гуманістичним єством. Бо навіть там, на фронті, в нелюдських умовах смертей, каліцтв, неподоланної гнітючої втоми вони не втрачають людяності, душевної щедрості, готовності відгукнутися на горе інших. А особливо на горе дітей, яких багато зустрічалося на фронтових дорогах, у погорілих селах, зруйнованих хатах. Турботлива ніжність наших воїнів до такої дитини, природне бажання приголубити її, захистити відзначається в Малишкових поезіях неодноразово і відзначається тому насамперед, що такою ж була душевно-психологічна настроєність і самого поета.

Про це свідчить хоча б вірш «Я бачив незабутнє». Це — розповідь про випадкову, що лише мить тривала («ми пролетіли на грузовику»), зустріч із жінкою, яка з двома малими дітьми йшла поруділим, випаленим сонцем і снарядами приволзьким степом. Але як багато подробиць побаченого врізалося в пам'ять Малишка: і синіюча здалеку хлоп'яча майка на плечиках дівчинки, і її якась непевна — наче наосліп — хода («Вона ступала в дощові калюжі, по колючках, по колії глибокій, і спотикались босі ноженята...»), і стомленість її — рукою вона трималася за материну спідницю, й інше. Усе це не зафіксує саме тільки професійне око письменника,— це може ввібрати в себе чутливе людське серце, зболене й за долю власної дитини.

Гуманістичний пафос творчості Малишка особливо виразно виявився після перелому у війні, коли наша армія з тяжкими боями, але невтримно, рушила на Захід, визволяючи окуповані ворогом території країни. З гіркотою, із співчуттям говорить він про радянських людей — і тих, що страждали, боролися, гинули в окупації, і тих, що були вивезені на роботи в Німеччину. І хоча в його віршах іще могутньо лунають заклики до помсти, до справедливої відплати за все сподіяне на нашій землі, їхня загальна тональність досить різко змінюється, в них відчутно спадає та крайня емоційна напруга, яка проймала творчість поета у перший, найтрагічніший період війни.

Поет уважно вдивляється у зморені обличчя бійців, вслуховується в їхні розмови, але в поле його зору вже потрапляє і той зовнішній світ, який завжди вабив Малишка красою і гармонією і серцевину якого становила природа. І з маленьких пейзажних зарисовок, з відтворюваних побутових сценок і епізодів, з прикмет чужого життя, навіть з незвичних для нашого вуха назв населених пунктів, в яких військова частина зупинялася на перепочинок, як з дрібних складничків широка мозаїка, твориться епічна картина визвольного походу Радянської армії по країнах Європи.

У цих поезіях, однак, уже переважає мотив отчого дому — повернення на Батьківщину, до мирної праці і мирного життя. Поет дедалі трудніше долає тяжіння рідної домівки,— думка про неї, так чи інакше, проходить крізь десятки його творів, зібраних пізніше в книзі «Ярославна» («Гудрон і камінь на шосе...», «Ще путь через Віслу далека...», «Не треба ні слави, ні грому...», «Додому прийдем, сядем за столом...»,

«Повертатися будемо скоро назад...», «Прийдемо колись додому...», «Прощатися будемо в бліндажі...» та ін).

На відміну від багатьох письменників-фронтовиків, яких тема війни ще довго не відпускала, залишаючись головним джерелом і об'єктом художнього осмислення усього повоєнного часу, Малишко у другій половині 40-х років досить швидко відійшов від неї. Відгомін воєнних подій і давніх переживань знову вчуватиметься в його творчості вже значно пізніше, в 60-ті роки,— тоді він напише такі високохудожні поезії, як «З минулого», «Пам'ятаєш?» та ін. А зараз останнім визначним його твором, безпосередньо присвяченим війні, можна вважати поему «Прометей», написану і опубліковану 1946 р.

Задум її виник і в основному сформувався в поетовій уяві значно раніше, ще в розпал війни, в 1943 р. «Коли наші війська вели бої за Київ,— писав поет згодом в «Автобіографії», — мені розповіли про нашого розвідника-солдата родом із Смоленщини. Його, важко пораненого, сховали у себе українські селяни. Однак він усе ж потрапив до рук гітлерівців. Довго гітлерівці допитували селян, погрожуючи смертю, але ніхто не видав розвідника. Тоді боєць сам, аби врятувати людей від загибелі, признався, хто він. Фашисти спалили його, прив'язавши до дуба, а дітей, стариків і жінок погнали в неволю. Мене схвилювало це до глибини душі. Подвиг бійця і його духовна близькість з народом стояли перед моїми очима як образ великої прометеївської сили. Так, мовби сама собою, склалася моя поема-легенда «Прометей».

Автор визначає свій твір як поему-легенду. Вона, справді, написана в героїко-романтичному ключі, в ній чимало атрибутики, притаманної баладі, легенді, але, що важливо, реалістична основа твору нею не деформується,— і життєва, й художня правда витримані тут послідовно. Скажімо, епізод, в якому за життя героя змагаються «вітерптах» і «костомаха» — смерть (символіка, характерна для творів суто романтичних), тут виправданий тим, що все це у сні-маренні привиджується людині, яка дійсно перебуває на грані життя і смерті. Романтична символіка лише посилює трагедійне начало, завжди присутнє у творах, покликаних утвердити, возвеличити ідею подвигу в ім'я людей.

Малишко цілком правомірно звертається до образу Прометея, з яким ця ідея була пов'язана від першопочатку. Але поет шукає життєво достовірні і психологічно переконливі обгрунтування, щоб зблизити, звести воєдино величний образ Прометея і образ звичайного юнака зі Смоленщини. Саме для цього він вводить у твір і такий епізод: український хлопчик читає пораненому «Кобзар», і відтворений з величезною художньою силою Шевченком традиційний образ міфічного грека полонить уяву бійця («Ото людина!»), стає для нього прикладом, гартує його волю, надихає на подвиг.

«Прометей»— одна з найкращих поем Малишка, а їх створено ним сімнадцять. Дивно, але цього лірика «божою милістю» постійно привертали до себе епічні жанри. Тільки художніх вершин у них поетові вдавалося досягати тоді, коли епічна (відсторонено-оповідна) форма

не заважала авторському (ліричному) самовияву, а сприяла йому, коли події, що про них оповідалося в творі, фактично ставали об'єктом авторського переживання. Саме такою, ліро-епічною, поемою є «Прометей», де авторська присутність не тільки інтуїтивно вловлюється в поетиці, характерній для Малишка-лірика, у стильовій манері, у зовнішньо безособових відступах, а й прямо заявлена втручанням його в текст; серед таких втручань найбільше смислове навантаження несе останнє, фінальне,— поет в уяві своїй «входить в образ» свого героя:

Мені здалося, що то я
Стою, горю й душа моя,
Моя надія опівночі
Згоряє, б'ється і тріпоче,
Пливе, як неба течія;
Що я вже спалений стою
В тривожнім віці на краю
І людям серце простягаю...

Починається новий етап у творчості Андрія Малишка, що обіймає приблизно півтора повоєнних десятиліття. Виходять у світ збірки «Весняна книга» (1949), «За синім морем» (1950), «Дарунки вождю» (1952), «Книга братів» (1954), «Що записано мною» (1956), «Серце моєї матері» (1959).

Отже, етап цей, якщо зважати на обсяг написаного, був досить плідний. Але слід сказати й те, що ідейно-художня вартість цих книг не була однозначною.

Так, «Весняна книга» виразно відбила нелегкий процес адаптації поета до повоєнної дійсності. Довго очікуване, омріюване в кривавій коловерті війни повернення додому настроювало Малишка на радісне входження в мирне, щасливе, безхмарне життя, сповнене успіхів у праці і творчих злетів. Дійсність же виявилася значно складнішою і, сказати б, буденнішою. Зруйноване господарство країни вимагало від людей граничного напруження зусиль, яке не завжди увінчувалося високими звершеннями, тим більше на селі: село особливо потерпало від розрухи, нестатків, а в окремі літа й голоду.

Але психологічний настрій на «оспівування», на «високу ноту» поет здолати вже не зміг, і з-під його пера вийшло в ці роки чимало віршів псевдопатетичного звучання, що разюче розходилися з реальною дійсністю. Найпримітніше—у показі саме села. Тональність переважної більшості творів про село визначалася хоча б такими рядками:

В довгих покосах земля моя плине,
Спіле колосся стоїть, як в огні,
Зерно, як золото, возять машини
В двір до колгоспника— на трудодні!
(«Урожай»)

Або подібними ж:

Ходить полем молодистий,
Гонить хвилю з краю в край

Золотистий, колосистий,
Яровистий урожай.

(«Ходить полем молодистий...»)

Як у часи ранньої юності, в теперішніх творах Малишка всіляко варіюється слово «щастя», — «Знову щастя моє у світі солов'їв посилає в лет», «Вийду знову щастя збирати, як завжди запальний, молодий...» Це свідчило (і було дещо несподіваним після серйозних здобутків у реалістичному відображенні дійсності у творах воєнного періоду) про поверховість сприймання реального життя, а ще — про деяку «пробуксовку» в творчому розвитку поета: адже повтори тематичні призводили до використання вже опанованих раніше образних засобів і стильових прийомів.

Вміщені у «Весняній книзі» численні пісні, переважно присвячені комсомолу («Застольна комсомольська», «Бойова молодогвардійська», «Пісня Олега Кошового», «Застольна молодогвардійська», «Лижна пісня» та ін.), відчутними художньо-творчими новаціями збірник також не збагатили. Поетична майстерність і теплота Малишкової душі вповні виявились тут лише у добірці віршів для дітей.

Тематичні обрії творчості Малишка значно розширила поїздка до Америки,— на запрошення українських прогресивних організацій він з групою діячів української культури побував 1946 р. у США і Канаді. Вірші, написані за американськими враженнями, і склали основу збірки «За синім морем», відзначеної 1951 р. Державною премією СРСР.

Головна увага Малишка зосереджена на класових і національних суперечностях, притаманних капіталістичній дійсності. Викривальний пафос творів спрямований проти пануючої в цих країнах соціальної несправедливості, расової дискримінації, жорстокої конкуренції. Перед очима поета постають «дві Америки» (так названо одну з поезій), два світи, що протистоять один одному — багатих і бідних, експлуататорів та експлуатованих, білих і темношкірих. Зрозуміло, в такій чітко й послідовно проведеній поетом позиції була і певна прямолінійність, яка не дала йому можливості показати чуже життя в його розмаїтті, неоднозначності, складності. Це великою мірою спричинювалося епохою, зокрема обстановкою «холодної війни»; деяку роль відіграла тут, слід гадати, й психологічна атмосфера, що склалася в нашій країні в умовах «боротьби зі схиляннням перед Заходом», боротьби неправедної, яка тоді затримала розвиток нашої культури, науки, літератури. Так чи інакше, а помітна жорсткість у розстановці ідеологічних акцентів, яку не можна сьогодні не помітити в цих творах Малишка, не сприяла переконливості й оригінальності творчих рішень, глибині художнього проникнення в сутність життєвих явищ, різноманітності створюваних характерів.

Разом з тим, палке і щире співчуття поета людям трудящим, пригніченим вічним страхом перед безробіттям і злиднями, потерпаючим від безправ'я, приниження людської гідності, почасти компенсувало художні втрати; ним наскрізь пройняті поезії «Візит», «Негритянка»,

«В ліфті», «Танець», «Вдова» та ін. А втім воно, це співчуття, часом таки активізувало рух поетичної думки, і тоді з'являлися твори, в яких жива конкретність деталі долала схематику сюжету. Ось, наприклад, двоє безробітних копачів їдуть у порожньому вагоні:

І старий на двох клопітно
Розділяє хліба шмат,
Наче долю безробітну,
Вже поділену стократ.
Солі чорної одрібок
Дробить, сам неговіркий,
Наче свій важкий зарібок,
Чи солоний, чи гіркий.
(«У вагоні»)

Художня майстерність Малишка, самобутність його поетичного бачення яскраво розкрилися і в широкому ряді образних асоціацій, на яких побудований вірш «Осінь над Гудзоном». Свіжість і смислова вагомість епітетів («масний, теплуватий Гудзон»), несподіваність порівнянь, опертих на подібність кольору (осінні квіти — «блякні, нерозцвітні» — як обличчя безробітних матросів, «чорнокор'я дубів» — наче чорні шахтарські руки),— все це органічно трансформується у поетичну думку, яка сприймається не самим лише розумом, а насамперед емоційною сферою читача:

Червоніють ліси за крутими важкими валами,
Ніби крові людської нестерті, немеркнучі плями,
Що лилася у страйках, в протестах тепліла на бруках,
Що смокталася з серця в заводах, як спрутах сторуких.
(«Осінь над Гудзоном»)

Наступні книжки Малишка — «Що записано мною» і «Серце моєї матері» — побачили світ в другій половині 50-х років, після XX з'їзду партії, у той знаменний період в нашій історії, коли почалося розвінчання культу особи Сталіна, демократизувалося суспільне життя, різко змінювався психологічний клімат у країні. Назрівали глибокі зрушення у суспільній свідомості, починалося поступове звільнення її від старих догм, від укоріпених минулою епохою уявлень.

У згаданих збірках Малишка безпосередніх відгуків на політичні події цього часу немає, але атмосфера суспільного піднесення помітно впливала на творче самопочуття поета, на лад його поетичного мислення. Його поезія поволі позбавляється декларативності, псевдопатетики. Душа поета мовби відживає, воскресає до життя реального і багатовимірного. Природна схильність до ліричного самовияву, що так переконливо відкрилася в поезіях Малишка воєнної пори, відчувається в кращих його творах цього періоду.

Серед них — вірші, присвячені пам'яті матері; в них є рядки, від яких буквально перехоплює подих — стільки невимовної скорботи несуть вони в собі:

Я б тобі хліба приніс, якщо можна,
Я б тобі пісню приніс, якщо можна.
Мамо, до тебе немає дороги...
(«Мамо, я хочу поговорити з вами»)

Серед них — добірка пейзажної лірики («Од явора снується довга тінь...», «Важкі вітри не випили роси...», «Лугів осінніх теплі голоси...» та ін.); тут знову до поета повертається його дивовижне вміння по-своєму побачити і змалювати живу красу навколишнього світу.

Серед них — поезії любовні, можливо, вперше такі щемливо ніжні, такі безпосередні у вияві чуття («Ти забрала все в своїм початку...», «Глянь: піднімаються грози сині...», «Я люблю твої очі у мрії...», «Взялися медом золоті лелітки...», «Замело, завіяло стежки...», «Ні, ні, цього я людям не повім...», «Я забув, що й плачуть з поцілунку...»)

60-ті роки — час інтенсивного розвитку таланту Андрія Малишка. Протягом десятиліття ним було створено вісім поетичних книжок — «Полудень віку» (1960), «Віщий голос» і «Листи на світанні» (1961), «Прозорість» (1962), «Дорога під яворами» (1964), «Рута» (1966), «Синій літопис» (1968), «Серпень душі моєї» (1970). Вихід кожної з них сприймався як подія літературного життя, кожна з них відзначалася оригінальністю і новизною змісту, поетичної образності, віршових форм. Але сьогодні, із значної вже часової відстані, ясно видно, що всі разом вони становлять ідейно-художню цілість, об'єднуються новим, сучасним, що почав формуватися в середині нашого століття, поглядом на світ, сучасним розумінням сенсу буття людини і людства.

Однією з примітних особливостей творчості Малишка тих років якраз і є те, що в ній відбилося зародження тих глибинних процесів у суспільній свідомості, які сьогодні створили фундамент нового політичного мислення. Адже саме тоді людство, отримавши термоядерну зброю, вперше зіткнулося із загрозою самознищення. Саме тоді фізики Б. Рассел і А. Ейнштейн виступили з маніфестом, у якому закликали народи планети назавжди відмовитись од війн, бо в сучасних умовах війна неодмінно обернеться загибеллю людства, людської цивілізації.

У збірці «Прозорість» вміщено вірш «Прохання», твір, що його можна віднести до поширеного сьогодні в світовій літературі жанру антиутопії. Це створена уявою поета картина спорожнілої після вибуху ядерної бомби землі, зовсім безлюдного міста, де трагічно безглуздими виглядають умебльовані квартири, недоїдений хліб на столі, недописана книга; чорні більма вітрин, сині плями тролейбусів, а над усім простерлася неприродна тиша, яку порушує тільки гупання яблук у вмираючих садах і гудіння бджіл, які «лапками креслять отруйні сліди»...

Тема ядерної загрози різними аспектами проходить і в інших віршах. Найхарактернішим для поета є підхід до неї у поезії «Нива», де силі вбивчого атома протиставлена сила вічної природи, засіяної людьми пиви. Ремінісценції з Шевченка наповнені сучасним змістом:

Радуйся, ниво моя, не полита
Стронцієм білим і жар-сльозою,
Радуйся, ниво моя, не покрита
Чорною атомною грозою.
(«Радуйся, ниво моя...»)

Ядерна загроза — породження середини двадцятого віку, але цей вік не повинен стати вбивцею, треба все зробити, щоб «не зловісним пожаром, не криком біди і не клекотом бою у ніч розіп'яту» стукав він людям у двері. Його вища, гуманістична мета — труд на благо людства («іди поміж люди, ставай на роботу, і чоло не втирай від солоного поту», «приходь орачем, наш двадцятий вік!»). Звертання поета до двадцятого віку, особливо часті в збірці «Синій літопис», попри все — оптимістичні; в них віра в безсмертя людства:

Всі кажуть: кривавий двадцятий вік.
Всі кажуть: жорстокий двадцятий вік.
І мало хто знає, що він
Приходить світанком до океану
І гойдає мільйони колисок,
Щоб дітей не збудити
(«Всі кажуть: кривавий двадцятий вік...»)

Планетарне мислення, що було характерне для значної частини нашої поезії 60-х років і втілювалося, як правило, в образи гіпертрофовані (явище «космізму»), у Малишка знаходить дещо інший вияв: властива поету конкретність уявлень набуває іншої якості узагальнення, особливої метафоричності. Так, планета Земля, позбуваючись певної понятійної абстрактності, уявляється поетові як спільний дім людей, як щось близьке людям, освоєне ними, як рідна домівка. З'являються образи, мета яких — зблизити космічне й побутове, абстрактне і конкретне. Поет дедалі глибше усвідомлює, що любов до отчого дому, яка з першопочатку одухотворює людину, формує в ній почуття патріотизму, не може й не повинна в наш вік замикатися сама на собі і тим більше ставати перепоною в служінні людству і прогресу. Це — ідея часу, яку чутливо вловлює Малишко:

Не забувай за отчий свій поріг,
Але й кермуй політ за обрії незнані —
І мислі і часу закони невблаганні
Неси в будучину, на плетиво доріг.
(«Не забувай за отчий свій поріг»)

Поезію Малишка пронизує віра в силу творчої мислі, що прокладає людству шлях у майбутнє. «Матерії і людства творчий дух» — це те, що рухає історію, створює цінності цивілізації, культури. Цим неспокійним духом творчості, енергією прогностичного мислення володів Ленін (цикл «Рядки про Леніна»), він тому й зумів повести за собою людей, прилучити до історичної революційної діяльності багатомільйонні маси народу, часткою якого відчуває себе поет.

Дух людської творчості високої,
Дух людської творчості тривожної,
Я ловлю тебе в своїм неспокої,—

пише Малишко, і це не просто вдала метафора: поет у ці роки істотно коригує своє художницьке кредо, підвищуючи вимогливість до слова. Якщо у давні часи він вважав за можливе обминати «глухі стежини», щоб нести людям тільки радісну пісню про щастя, то тепер він вбачає мету творчості в іншому: він прагне правди, повної правди — для себе і для людей. Тепер його не лякає «жорстокість правди на землі», бо «майстрові без неї краще вмерти». Тому він просить судьбу не обійти його ні турботою, ні «чорною жаротою», ні слізьми, ні «жалощами-болями» — він жадає реальної причетності до судьби народу («Судьба моя, не обійди...»). Поет, можливо, вперше підноситься до справжньої самокритичності, оглядаючись на сповідувані раніше творчі настанови. Досі зроблене видається йому лише чернеткою,— для нової творчості треба «шукати нові критерії». Це почуття невдоволення собою, неспокою («з собою самим не в злагоді я») послідовно проходить крізь Малишкову поезію 60-х років. Бо тепер він знає, що поезія — не тільки «діло совісне», вона вимагає від людини виснажливої роботи чуття і мисли, граничного напруження всіх душевних сил. На своєму досвіді, на досвіді свого покоління він переконався, що

Лише немногі з тисячних писань,
Із нервів роджені, у лютій муці,
Покладені рядками на папір
І пульсом серця скровлені до краю,—
Пекучі й строгі в мудрості своїй,
Живуть з людьми.
(«Ого, братки, понаписали книг...»)

І щастя для себе він тепер просить іншого — «з'явись, моя скупа і мудра книго...».

А втім, Малишка не в меншій мірі цікавить і сутність щастя для всіх, «щастя, що б не було міражем в людини». Це, знову-таки, характерний для творчості Малишка поворот до реальності, що знаменував відхід від деяких ілюзій і схематичних уявлень. Осмислення ним життєвих явищ і процесів дедалі більше набуває філософської спрямованості й проникливості.

Вагоме місце в творчості Малишка і зараз займає природа. Однак пейзажні мотиви нерідко супроводжуються драматичними обертонами. Поет уже тоді відчув зростаючу складність екологічних проблем, зв'язавши їх з прискоренням науково-технічного прогресу, з глобальним витісненням природи з нашої землі. Зрозуміло, науково-технічний прогрес зупинити не можна, він конче необхідний для дальшого існування людства; але не випадково Малишко називає один з своїх віршів — «Антитеза»: нагромадженню слів-понять, слів-термінів, народжених технізацією життя і розвитком наук, він протиставляє шевченківські рядки: «Рости, рости, тополенько, все вгору та вгору!» Бо технічний прогрес

не повинен знищити, поглинути собою природу, вона є багатство не тільки матеріальне, а й духовне, вона пробуджує в людині естетичне чуття. Без постійного спілкування з нею «на серце ляже глухота».

Пейзажі в ліриці Малишка тепер особливо одухотворені, суголосні найтоншим порухам людської чуттєвості. Цікаве спостереження над поетикою цих віршів зробив Л. Коваленко. «У пізніх книгах Малишка пейзаж набирає нових, істотно відмінних функцій,— відзначає він.— Ліричний герой тут живе не поруч з картинами природи, він є органічною часткою її, ніби розчиняється в ній, починає навіть говорити від її імені» [4].

Любов до природи була одним з найсильніших почуттів поета. Незадовго до смерті він писав:

Беру до серця землю всю, як є,—
Блават і черлінь, злото і кармін,
Гармонію від сутінку й світанку,
Бузкове майво й пурпуру стожар,
Що радує людину, звіра й птицю,
Та не забути б пахощі її
Від кореня землі, сльози і неба,
Та ще вловити потаємний звук,
Коли вона шепочеться з камінням
І хилиться в завіддях снігових,
Але ж цвіте і не вмирає зроду...

Помер Андрій Самійлович Малишко 17 лютого 1970 р. Він залишив не тільки непересічні поетичні твори; в його спадщині — художні переклади, публіцистика, літературно-критичні статті, оперні лібретто тощо. Він мав багатогранний талант, який розкрився повно й щедро.

І хоч його творчий шлях проліг через перегони складної і суперечливої доби,— він беріг вірність отому давньому материному заповітові, прагнув залишитися мудрим і мужнім. Без Малишкової пісні, натхненної і суголосної своїй добі, неповною була б картина розвитку української радянської поезії.

О. В. ШПИЛЬОВА

---

[4] *Коваленко Л.* Статті та нариси. К., 1987, с. 247.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ІЗ ЗБІРОК
«ДРУЖБА», 1935 р.
«БАТЬКІВЩИНА», 1936 р.

БРОНЕПОЇЗД

Пісня рветься перед боєм
В зимову холодну пору.
Ходить три дні бронепоїзд [1]
Біля Дарницького [2] бору.
Бронепоїзду до міста
Вже пробитись неспромога,
Бронепоїзду на відступ —
Розворочена дорога!
Та не взять матросів з бою,
В ніч обстріляну, сувору,
Не здається бронепоїзд
Біля Дарницького бору!

Тільки першому матросу
Заливає очі з поту,
Тільки другому матросу
Вже не стати на роботу.
Кулемет не націляти
З амбразури серед бою,
Не метнуть йому гранати
П'ятижильною рукою.
Бо вона смертельно висне,
Не підкорена відроду.
І не зводить третій пісню,
Перевірену з походу.

А молодшим спать не можна,
Брови зведені в заломі;
Ніч холодна, ніч тривожна,
Руки стиснуті в утомі.
А молодші стали строєм,
Каже перший, каже й другий:
— Стань же, куле, нам сестрою,
За найкращу будь подругу!
Ти лети, лети, співуча,
Як злітає бистрий сокіл,
Понад ріки, там, де туча,

Понад урвища глибокі.
Ти до Щорсового полку[3]
Пронеси матроські вісті,
Там, де Димер, Семиполки,
Там, де славні комуністи.

Але пізньою порою
Йдуть петлюрівці в обході,
Все ж не взяти їм героїв
У звитяжному поході!
Командир зіходить з вишки,
Дума думу сумовиту:
— Принесіть, матроси, лишки
Бойового динаміту.

...Як зривали паровоза,
Як зривали власне серце,—
Вдарили чотири грози
Від землі до туч у день цей!
Впали вибухи імлисті,
Як важкі чотири бурі.
Умирали комуністи
За робочих диктатуру.
Густолиста яворина
Хилить віти аж на воду,
Виглядає мати сина
З більшовицького походу.
Питай, мати, вітру в полі,
Весняних дощів із грому:
Чи лужком на вольній волі
Не вертає син додому?

Віт не зводить яворина
Біля заводів-потоків,
Не побачить мати сина
І за п'ять, за десять років...
Не плач, мати, не плач, мати,
Не журись, дівчино мила.
Рвуться Щорсові гранати,
Сходить слава з-над могили!
Бойове злітає сонце,
Йдуть броньовики до міста,
І ведуть їх комсомольці —
Кочегари, машиністи.
Яблуні підносять жмені
Неприхованого плоду;

Йдуть дівчата біля мене,
Як голубки біля броду.
Мати з нами. В літо, в осінь
З трав спада важка росина,
Золоті воркують сосни
Над землею її сина.

ЗАСПІВ ПРО БОЖЕНКА

Зашуміли дві тополі,
За ярами вітер зник.
Пролягла доріжка в полі,
Світить місяць-молодик.
Половіє в полі жито,
Сонце падає в траву,
Коней ковані копита
Б'ють дорогу степову.
Рано-вранці пораненьку —
Може б, пісню молоду?
Що ж ти хмуришся, Боженку? [1]
Що ж подався на виду?
Ані в Смілі, ні в Таращі,
Ні в боях усіх доріг
Ти не блід, Боженку. Нащо ж,
Нам на горе, занеміг?

День устав на люту муку,
Кінь травицю примина.
Не зведе Боженко руку,
Не знаходить стремена.
Ти б не пив студену воду,
Де ворожа лють сліпа
Після кожного походу
Все отруту підсипа.
То злоба ворожа круто
На гарячі йде діла.
Тричі проклята отрута,
Ти до горя довела!
А надвечір у дорозі —
Цокіт кованих копит.
— Встань, Боженку, на порозі,
Стрінь гостей біля воріт!

Не вітри грудьми в розгоні
Прилягли до шпоришів —

Вороні виносять коні
Бойових товаришів.
В коней порвані вудила,
В друзів сльози, біль і жаль,
Їх судьба в світах водила,
А зустрілась їм печаль.
Квітне вечір синім цвітом,
Припадає до лиця,
Побратими йдуть з привітом,
Щорс цілує, як отця.
І в похмурому світанку
Встав Боженко на виду:
— Бачу друзів наостанку,
Від отрути упаду...
Поховайте, щоб могила
Не заглохла в лободі,
Щоб дорога не пилила
В дальні літа молоді.
Щоб в жалі хилились бурі,
І Дніпро, й Десна, й Дністер,
Розправляйте брови хмурі,
Не журіться, що помер! —
Та й замовк.
І ходить згадка,
Де могили світла тінь,
Для майбутнього нащадка,
Для грядущих поколінь.
І тепер щодня й щороку
Знають внуки й матері,
Як могилу ту глибоку
Розривали на зорі [2].
Грізним листом зашуміли
Тополиніï сади —
І його могутнє тіло
Волокли у три сліди,
Шматували...
В ріднім краю,
Як малим, у давнину,
Знов Боженка спогадаю,
Добрим словом спом'яну!

Наші коні на припоні
В бойову готові путь:
Осідлали хлопці коні,
А дороги вже гудуть.

Ще й очима молодими
Глянем в радужні поля.
Там лежить моя родима,
В теплім цвіті несходима,
В битвах радісна земля!

ПРОЩАННЯ

П. Г. Тичині

Не сумуй одна,
Не журись одна,
Дівчино моя хороша,
Вишня наливна!

Ой напій коня,
Каре оченя,
Сизокриле голуб'ятко,
До побачення!

Вийшла за Дунай,
Прощавай, прощай...
А в поході, у народі
Ти мене згадай.

Ще й звелась рука,
А журба гірка:
Тільки пісня. Тільки слава
Про більшовика.

Що полями слід,
Що лугами брід,
Ясна зірка на кашкеті
Повела в похід!

...Ой напій коня,
Каре оченя,
Сизокриле голуб'ятко,
До побачення!

ВИЙДУ В САМИЙ ВЕЧІР...

Може, я здаюся дуже строгим,
Що й привіту не даєш мені,
Як ідем по весняних дорогах,

Зустрічаєм сонце в далині.
А зустріну береговим краєм,
Де на річку впали небеса,—
Твої очі в землю опадають,
Як цвітна опадиста роса.
І не раз зустрінуся, не двічі.
Серце вдарить, повне юних сил...
Я ще слова про любов не вивчив,
А без слова — як передаси?
...А сьогодні — вийду в самий вечір,
В розцвіт вечорової зорі.
Чи побачу милі твої плечі,
Очі — мов прозорі янтарі?
Ми удвох проходимо полями,
Де гречками пахне гаряче.
...Усміхнулась радісно і прямо
До моїх схвильованих очей!
Може, я здаюся дуже строгим,
Ти ж — як цвіт в колгоспному саду;
Пролягли нам весняні дороги —
По якій захочеш — проведу!

ПІСНЯ ПРО СОКОЛІВ

Мовби чуючи недобре —
Не співала птиця в ранки,
На далекий сизий обрій
Хмари поповзли, як танки.

Дуб уперся головою
В піднебесся. І з тривоги
Чайка б'ється над водою,
Чайка просить допомоги...

Значить, буря! Добре бачу,
Як злетів сміливий сокіл,
Він крилом шугнув гарячим
В сизі тучі.

Він широкі
Груди виставив супроти
Бурі, і дощу, і тучі:
— Ой ви, вітрові широти,
В грозовому повнозвуччі.

Молоде крилате тіло
Біля хмар у грізній лині,
Там дощі не замутили
Бистрі очі соколині.

Линь же вгору! Рвися вгору!
Тисне у тугих долонях,
Птиця пада в надвечір'я,
Серцем бойовим холоне.

Сльози капають горючі
За безсилля, за утому,
Сокіл падає від тучі
Поблизу аеродрому.

— Ви, шляхи мої високі,
Незавершені польоти! —
...І зустрівся збитий сокіл
В надвечір'ї із пілотом.

Той поніс могучу птицю
Над струмками голубими,
Дав напитися водиці,
Соколині груди вимив.

— Пий з руки моєї воду,
Та не падай перед боєм!
Птиці ж ми одного роду
І брати, мабуть, з тобою.

Так сказавши, до кабіни
Увійшов пілот суворо,
І рвонулася машина
Від землі до туч — угору!

Мій товаришу пілоте,
Щоб тебе ця ніч не збила,
...Хоч вітри ідуть супроти,
Та незламні наші крила!

НАПИШУ ЛИСТА...

Встали, мамо, хлопці на світанку —
Двісті нам кілометрів їзди!
Нам дороги переходять танки,

А за ними бронепоїзди.
Ну, а потім,— ти не знаєш нас тут,—
Друзі, що про них тобі писав,
Повели крилаті і сріблясті
Літаки під самі небеса.
Над поля й колгоспні сінокоси,
Біля хмар, до ранньої зорі.
Йдуть дівчата на осінню просинь,
Очі підіймаючи д'горі.
А тополі руки простягають,
Щоб зрівнятись з золотом стогів;
І з колгоспів, і з полів, і з гаю
Нам пісні назустріч дорогі!
Щоб ти знала, мамо, як це добре,
Як це добре,— ти повір мені,
Що піснями розцвітає обрій,
Хмар важких немає в далині.
І злітає високо над світом
Наша, мамо, слава молода!
Повертаємо з походу молодими,
Перевірені і спаяні.

І я
Пісню виллю, щоб цвіла родима
Батьківщина зоряна моя!

ІЗ ЗБІРКИ «ЛІРИКА», 1938 р.

ТОВАРИШУ СЕРГО

Покірне і сиве волосся
Лягло на високім чолі.
Так рано тобі довелося
Навіки спочити в землі.

І стомлене серце не стука,
І голос не кличе в бої,
На груди положено руки,
Натруджені руки твої.

Смагляві, налиті, робочі,
Людей піднімали вони,
В сибірські у каторжні ночі
Зривали важкі кайдани.

Не мліли, не гнулись ні разу,
Ніколи, ніде на віку —
На сніжних вершинах Кавказу,
На зоряних вишках Баку.

Ті руки знамена єдині,
Як сонце, несли на мечах
У грізних степах України,
В царицинських темних ночах.

Затиснуто губи суворо,
Спокійне високе чоло,
Велике, незміряне горе
На груди народу лягло.

І горе те в пісні у мене
Тріпочеться болем своїм...
Ти чуєш, як віють знамена
Над прахом безсмертним твоїм!

Безсмертним по крові і плоті
Пошану народ віддає,

Ти чуєш: гудуть самольоти,
І в кожному — серце твоє!

Велике, гаряче, огнисте,
Зігріло підхмарні краї,
Ти чуєш: ідуть трактористи
Як діти любимі твої!

За ними на східнім просторі
Танкісти гримлять по землі,
Ти чуєш: на синьому морі
Співають твої кораблі...

Не можеш ти вийти із бою,
Віддати землі свою кров...
Як наше безсмертя, з тобою
І слава, і труд, і любов.

УЧИТЕЛЬ

Під літнім широченним небокраєм
Мене стрічають друзі і знайомі,
І кожен добрим словом пригощає,
Пахучим хлібом, яблуками в домі.
Навік ту дружбу, чесну і єдину,
Не розіб'є огонь у громовину.

Жнива, обжинки, гомонить Славута,
Ми сядем в круг над рідною рікою,
І світла чарка, сріблом перекута,
Обійде круг в розмові, в супокої.
Батьки згадають бойовії рубки,
Дівчата заворкують, як голубки.

Будь славен, день багатого врожаю,
Прозоре небо, підіймайся вище!
Як дід Охрім, інспектор, виходжає,
Про молотьбу згада на токовищі,
Згадає случай дівчина Ганнуся,
Смішне — переказати не беруся.

А ти, що заглядівсь на чорноброву,
Славетний конюх, що задумав мрійно?
Чому не вкинеш слова у розмову,
Вона була б жвавішою подвійно.

— Та що казать? Хороші в мене коні,
Там, як то кажуть, грають на припоні.

І він сміється. Дуб схиляє віти,
Любиме дерево мого народу,
Ще сотні літ гіллям йому шуміти,
Глядіть любов і віять прохолоду,
Було від куль побите його віття,
Він щастя зрить, забувши лихоліття.

Повз яворину, теж, мабуть, столітку,
Де над водою сквітло надвечір'я,
В брилі широкім, сплетенім улітку,
Іде учитель на круте узгір'я,
Трохим Іванович іде, не перемріє,
Вітається і пізнає:— Андрію!

Школярських днів нам не забуть ніколи,
Не проказати їх, не проспівати,
Як бігали з торбинками до школи
У грізний рік, у славний рік двадцятий.
Забувши сміх, і примовки, і жарти,
Ми слухали, схилившися на парти.

Трохим Іванович звіряв писання,
Знання Шевченка, множення таблицю,
А за вікном підводилось світання,
Нового світу блиски громовиці,
До заходу котилась темна туча,
І їхали будьоннівці до Збруча.

Осіннім дням ішла зима на зміну,
Морози кріпшали несамовито,
І ми несли до школи по поліну —
Учителю кімнатку протопити.
Трохим Іванович, над нашою рікою
Я все скажу і серце заспокою.

В руках тремтіли древні окуляри,
Сльоза в очах стояла, то ще лихо!
А ви — «Ой наступає чорна хмара»—
Любиму пісеньку співали тихо.
І нас приймали часто по дозвіллю,
Всі чай пили, без хліба, але з сіллю,

Мовляв, усе як треба. Преспокійно
Ви ставили відмітки нам і дати.

Пройшли літа і гаряче, і мрійно,
І я не хочу в спогадах витати,
Бо часто, хто в піснях не має вдачі,
Береться славить дні свої дитячі.

І тиха осінь, мрійна, яснолиста,
Несла в серця надію і тривогу,
Як ми пішли учитися до міста
І вчитель нас проводив на дорогу,
Потиснув кожному смагляву руку:
— Учіться ж добре! — мовив на розлуку.

І ми пішли, палкі, веселозорі,
За нами сонце і тривожні хмари
А він стояв на синьому просторі
І вслід зорив крізь древні окуляри.
Хоч кожен з нас пройшов доріг немало,
«Учіться ж добре!» в душу нам запало.

І ми послухали, і ми учились,
Цю істину взяли собі навіки,
Щоб нам життя оберігали крила,
Всю землю, молоду і яснолику,
Щоб наш учитель щастя мав доволі
І діти вільно дихали у школі.

І знову йде прозора, спілa осінь,
Багрець лісів — з Чернігова до Дону,
До школи йдуть дівчатка русокосі
І хлопчаки із піонерзагону,
І спірку чути жваву і завзяту;
За ними — дітлахи із патронату.

Десятикласники ізнов несуть розлуку,
Десятикласниці — як зорі-зоряниці...
— Прощай, учителю! Спасибі за науку!
Зросли, окріпли — полетим, як птиці.
Ми ще приїдем, стрінемось з тобою.—
Великий день встає поза горою.

Поїхали за подніпрові плеса,
Учителю навіки незабутні,
І їх стрічає Харків і Одеса,
Москва простора, Ленінград могутній.
Їх десять друзів. Та ще будуть війни,
І п'ять із них пішло в авіаційний.

Встає погода, чиста і хороша,
Я бачу глід і чую материнку,
У надвечір'я прийде листоноша:
— Трохим Іванович, беріть новинку! —
Тож не малі пройшли вони мандрівки,
Від серця понаписані листівки.

Учитель піде тихо по діброві,
На кожнім слові перетомить очі:
— Трохим Іванович, ми живі і здорові...—
І вже він не засне до полуночі.
Ті голоси згадає повнозвучні,
Сусідам гордо скаже:— Пишуть учні.

Ті учні в небо піднялись крилато,
Їх в океані обвіва моряна,
О земле рідна, земле пребагата!
Куди я не піду, куди не гляну,
Та де б не був, де б не шукав дороги,
Я не забуду вчителя старого,

Його до школи втоптану доріжку,
Дзвенить дзвінок і до роботи кличе,
І він проносить лагідну усмішку
На чесному старечому обличчі,
Вітається у класі з дітворою.
Великий день встає поза горою.

МАТИ

От тепер і мову починати,
В тебе думи і багатство слів.
Посивіла невмируща мати
Двох десятків дочок і синів.
Молодисті темно-карі очі
Підведеш, як ласку, від землі,
Руки смаглі, чесні і робочі,
Півстолітні чесні мозолі!
Вийшла в поле, вставши на світанку,
Нили руки, на губах смага,
Йшли обози, гримали тачанки,
Покривала стяги пилюга.
Люди, й шаблі, і зоря вишнева,
Ув обозі рівний голос твій,
І кричали молодо дерева

При великій тузі вітровій.
Ти бійцям розносила махорку,
Пайкові ділила їм харчі,
Порвану латала гімнастьорку,
Бинтувала рани уночі.
І не оспівать, і не згадати
Ран гарячих, порох далини.

У полку тебе назвали — мати,
А бійці назвалися — сини.
Троє літ не покидала діла,
Як ішла крізь села і міста,
Тільки серед бою посивіла,
Зморшки дві лягли понад уста.
А бійці приходили до хати,
Шанували матері літа,
А бійці казали:— Нашу матір
Навіть куля клята обліта! —
Скільки рук, обпалених між бою,
Ти злічила, вгору підняла,
Гімнастьорки, латані тобою,
Скільки людям принесли тепла!

Сходить ніч, колишуться діброви,
Напливає неба синь-ріка,
Затихають молоді корови,
На цідилках пара з молока.
Ти дійницю підняла на руку,
Обвиса дійниця на руці,
Виростають ясноокі внуки
На густім і теплім молоці.

УРОЖАЙ

Я знав Хому Метелика. Бувало,
У ніч в степу чи в росянисту рань
Закурить люльку, розповість немало
Веселих чи суворих повідань.

Куди мені їх зміст переказати!
Він сам казав критично:— Молоді! —
Бо сорок літ немовби й небагато,
А як прожити в горі та біді?

І де вже тут до казки-ласкавиці,
Як дощ січе, як упадає грім!

Напій волів із панської криниці,
Рости хліба на полі не своїм.

Колючий колос наливає спо́вна
Зерно в зерно і вусом прикрива.
І жалко, Хомо, серцю невимовно:
Від Чорномор'я запливуть жнива.

Устануть копи, збирані щоднини,
Махнеш рукою, вимовиш:— Прощай...—
У тебе що? В долоні дві зернини,
На зуб надкушені, увесь твій урожай!

Та ніч ішла, великий час розплати,
І зупинявся днів коловоріт,
І хліб горів, і пломінь язикато
Кричав до хмар про́ кров твою і піт.

Тобі минуле згадувати важко,
Тютюн посипав, розповідь не та...
А пан подох, і вицвіла ромашка,
На давнім жниві чорна блекота.

Та час кінчати. Вітер, як сопілка,
Заграв край неба спілому вівсу,
І перепел, шукавши перепілку,
З ячменю збив устояну росу.

О мій врожаю, світла моя доля,
Візьму я колос, тихо коливну,—
Люблю твій шум і шепіт серед поля
І серцем чую силу наливну.

У теплий вечір міддю блисне просо,
Медова гречка в тиші і в цвіту,
Жита рясні, пшениця стоголоса
Під небо гонить хвилю золоту.

А вдарять густо перекати грому,
Півнеба вкриє туча́ зокола,
Ти зашумиш, як море невідоме,
Від кореня до ніжного стебла,

Врожаю мій! А ніжні блискавиці
Впадуть дощем, високим і рясним,—
І ти замреш, немов крилата птиця,
Притомлена простором віковим.

Яке безмежжя! Небеса безкраї,
Ромашка сяє, ніжна і проста.
У тім степу людина виходжає,
Надурожай безмежно вироста.

Іде серед хлібів і супокою,
Стебло погладить, гречки медоцвіт,
Торкається смаглявою рукою
Зерна, тугого й чистого. Привіт

Тобі, рільничий славний бригадире,
Старий Метелику! Ідуть літа,
Врожаєм спіють думи наші щирі,
Встає любов і гине суєта

Про хліб насущний. За налив зернини,
За пшениці дорідної краси —
Ти кров свою загубиш до краплини,
Але землі цій не віддаси! —

Колгоспної, хорошої, ясної,
Де хліб налився й пересох кукіль.
Ну, що ж, Хома Микитович, з тобою
Нам ще не раз водити хліб і сіль.

Ще скільки мрій і скільки того діла,
Шумлять хліба, і простір, і вода.
А він іде, високий, посивілий,
На схід, на захід — поле огляда.

Я тільки вгледжу золото врожаю,
Пшеничний колос і жита як дим,
Завжди Хому Метелика згадаю
Сердечним словом, тихим і незлим.

ПЕЙЗАЖ

Тихі води дніпрові
Я стрічав у дорозі,
Сині хмари, діброви,
Спілі ранки та грози.

...Піднімаються збиті
Дерева після грому,
Соком груди налиті
Дубняку молодому.

І рвонулися трави,
Яровисті на диво:
Подивився направо,
Подивися наліво!

Там береза висока
Зводить голову тихо,
Ліс обмірює оком
Сизокрила дроздиха.

А поїду я рано
У дніпрові заплавці,
Там і хвилі, й тумани,
І дівчата-любавці.

Плеще риба плодюча,
Обважнівши ікрою,
Сом поважний, як туча,
Спину вигнув горою.

Як піду я до лугу,
До просторів озерних,
До хорошого друга —
До гарячого зерна.

Ти, хмарино у небі,
Ти, сестрице сріблясta,
Ти скажи,— біля тебе
Не проходило щастя?

І весела ромашка
Поклонилася з поля:
Показати неважко,
Де проходила доля.

І рвонулися трави,
Яровисті на диво:
Подивися направо,
Подивися наліво!

...За ліском придніпровим
Хлопцям ночі не жалко,
Стопудовим уловом
Загордились рибалки.

Із гарячого зерна
Хліба виросли гори,

Із просторів озерних
Б'є прибоями море!

Ще й береза сріблясta
Пахне листом і соком...
Розгорнулося щастя
Над простором високим,

О незміряне щастя
Над простором високим!

НІДЕ НЕ МЕРКНЕ НАША СЛАВА...

Ніде не меркне наша слава,
Як цвіт і золото землі.
І тільки недруги лукаві
Шиплять, отруйливі і злі.

Огнем, і кулею, й прикладом
Глуши все кодло до ноги.
Цвіти, земля моя, відрадо,
І погибайте, вороги!

Немає Волги на чужині,
Немає іншого Дніпра,
А ви людей на Україні
І море щастя і добра

Хотіли в ярма запродати,
Пролити кров і гнати піт.
О, будь той день і час проклятий,
Коли побачили ви світ!

Огнем, і кулею, й прикладом
Глуши все кодло до ноги,
Цвіти, земля моя, відрадо,
І погибайте, вороги!

Немає іншого Уралу,
Другого Сходу не знайти,
А ви ж ці землі продавали,
В крові заюшені кати!

Бійці від краю і до краю
На прикордонну йдуть межу,

Я краще слово добираю,
До вас, брати мої, кажу:

— Огнем, і кулею, й прикладом
Глуши все кодло до ноги,
Цвіти, земля моя, відрадо,
І погибайте, вороги!

Ні, ні! Не зрушити свободу,
Як не всушити з моря вод,
Так гинуть покидьки народу,
І проклинає їх народ.

КОРНЮША

Ген від моря до гаю
Налилися жита,
Нову пісню співає
Сосна золота.

А в двадцятому році,
Де ліси і ліси,
Де столітній дубок
Головою поник,
Жив суворий дідусь:
— Не моли, не проси! —
Сивобровий Корнюша,
Звичайний лісник.

Він сосну і березу
Огляне вночі,
Привітає він зорі,
Зирнувши до хмар.
За Десною огні,
Над Десною сичі,
А Корнюша іде,
Як лісний комісар.

Розгорілися битви
На захід і схід,
І дорогами шляхта
Втіка, поспіша:
— Одвернися в хатину,
Бува, на обід,
А лісок і підпалить
Шляхетська душа!

Тут тобі і посадка,
Й сосонка, бува,
І міцний окоренок...
Згодиться, ще й як!
Та на вітер ніколи
Не кида слова
Він, Корній Миколайович,
Сам Залізняк.

Не помилиться око
У північ німу,
Шістдесят вісім років
Минуло йому.

А в зелене вечір'я
Під сивий туман
Підлетіли копита
До самих дверей,
Що запінені коні
Улан та улан,
І нагай за нагаєм,
Та окрик:— Агей!

— А кудою нам ближче
В тумані брести?
— А кудою, щоб вище
Зірвати мости?

— Вам, панове, видніше,
Те діло до рук —
Чи мости підірвати,
Чи знищити гать,
Тільки вправо чи вліво,
А все ж вам каюк,
На мосту чи в воді —
Все одно подихать!

Як ісказиться старший
Панок-уланéць,
Він нагайкою ляскає,
Рве поводи.
Вже скрутили старого.
«Ну,— дума,— кінець».
— Все одно вам,— говорить,—
Ні туди ні сюди!

Ніч виходить в облогу
До сивої мли,
І зоря надвечірня
Попала в полон.
Вже три ночі не спавши,
В хатині лягли;
Утікавши, забули
За хліб і за сон.

А в куточку Корнюша,
Помарнілий і сив,
Перед смертю Корнюша
Закурить попросив.

— Ну, набий йому люльку,
Хай тягне, пся крев! —
Головами наврозкид
В соломі хропуть,
А за вікнами ніч
І мовчання дерев,
І гарматні вогні
Перерізали путь.

Ой ударило ж гулко
Пожарйще до хмар!
(Під солому із люльки
Він висипав жар!)
На світанку німому
Сходить дальній туман,
Не вернувся додому
Ні панок, ні улан.

Не питаю поради,
Розметали грозу,
За Корнієм журитися,
Плакать, чи як?
Не любив того зроду,
Щоб лити сльозу,
Він, Корній Миколайович,
Сам Залізняк.

Ген від моря до гаю
Налилися жита,
Нову пісню співає
Сосна золота...

ОПАНАС БІДА

Ну, спочили, хлопці, вставайте і гайда́
Із-під клену-дерева до суворих круч.
Натягає повода Опанас Біда,
Кров'ю ополощена, вибігає Случ.

А дороги міряні, хоч не дві версти,
А мости позірвані — річкою брести.

Гнеться сокорина в світання тихий час,
Розгорта знамена широкий небокрай,
Ескадронним сказано:— Знай же, Опанас,
Ту шляхетську голову добре пригощай!
— Будуть вони падати з-під грізного дощу,
Ту шляхетську кісточку добре пригощу...

Аж по Случ від Каспія все на бій, на бій,
Небо блиска шаблями, полем ходить гук,
Опанас літає по широті земній,
Кулемета й віжок не випускає з рук.
Тільки невелике горе в нього є —
Троє літ з тачанки друг мій не встає...

Зорі-зоряниченьки, пісенька коліс,
Кожанка розрубана на правому плечі,
Опанасу байдуже, пагорок чи ліс,
Ворога косити удень чи уночі.
А поляк, лютуючи, з подиву прорік:
— Як грозою вигубив! Що за чоловік?

— Киньте, хлопці, куриво, втіху-самосад,
Про домівку згадувать, про любов не час.
Здрастуй, тихе місто, світлий Новоград,—
Так душевно мовив товариш Опанас.
Дві великі тучі пішли наперелом.
З піднебесся гайворон падає крилом.

Рушили тачанки від правої руки,
А шабельок тисяча з темного ліска.
— Ми ще їх добудемо! — кажуть біляки,
Та медалі сиплються, як стара луска.

Озлобилась шляхта, бачить, що не мед.
Офіцеру в п'ятки проситься душа.
Тільки залітає Опанас вперед.

Що й крилата птиця услід не поспіша.
Ой чого ти вирвався вітру в перегон?
Коні перестріляні, а тобі — полон.

Недалеко, певне, до смертного кінця,
А пани шукають єхидного слівця:
— Не Біда ти іменем? Ворог наш повік,
Чи не ти з-під Києва гнав ясновельмож?
Цілу роту кулями чи не ти посік? —
Опанас, подумавши, відповів: — А хто ж?

— За такі послуги й нагорода є —
Вчепимо ногами до крайньої сосни,
Вороння нагряне і голову поб'є,
Ніч підійде, матінка,— снитимуться сни.
— Встати я не можу. З вас би хто поміг.—
Підійшли й обмерли: чоловік без ніг!

Горе невелике в серці в нього є —
Трое літ з тачанки друг мій не встає.
І стоїть та шляхта, розгублена й бліда,
В очі їй сміється Опанас Біда!

ІСПАНСЬКІ БАЛАДИ

БАЛАДА ПРО ВАРТОВОГО

Там кулі б'ють покосом злим,
Дороги ворог не розвіда!
Вона стояла вартовим,
Маленька дівчина з Мадріда.
Три дні прожито. Уночі
Пробило ковані ворота.
Застави гримнули ключі:
— Назад не буде повороту.—
Три ночі гнала море снів
І берегла путі походу,
І ворог в злобі посинів:
Немає ходу, ні підходу!
Минали бою довгі дні,
Немов заковані у грати.
— Давайте цілитись мені,—
Сказав один і став ціляти.
І в п'яту ніч під вітру вий,
Як в очі билася заграва,
Упав відважний вартовий —
З Мадріда дівчина чорнява.
Та знов почули вість просту,
Вона була, як грім, коротка:
Там ходять десять на посту,
Той самий зріст і та ж походка.
Що діяти? — Убивця зблід.
А ніч бреде, німа, зелена.
І світ горить! Палає схід,
Мов кров'ю змочені знамена.

ДОЛОРЕС [1]

На схилі крутім Гвадаррами [2]—
Патрон і рушниця в руці,—
На схилі крутім Гвадаррами
Лежало чотири бійці.

За ними дороги суворо
Лягли до ясної зорі,
Над ними розпластаний ворон,
І туча над ними вгорі.

Устали, поглянули двоє
До чорних ланів і яруг:
— Напевне, не вийдемо з бою,
Бо землю зривають навкруг.

Вгинаються стоптані луки,
І піниться наша вода,
І ворон той — чорна падлюка —
Лиш бомби на землю скида!

Старіший устав:— До загону
Ми пройдемо з боєм таки!
У мене чотири патрони
І дві мускулясті руки.

І серце ніяк не холоне,
Черпнувши гіркої біди,
Четвертий стискає долоні,
Він друзів благає:— Води...

Четвертий не зна і не віда,
Крізь болю терпку каламуть,
Що тучі важкі до Мадріда
Ночами, як гади, повзуть.

І раптом почули, похмурі,
Хтось ходить між спалених трав.
Схопилися три — Ібаррурі!
Четвертий між ними устав.

— Ти, певне, покажеш, куди нам
Дорога на схилі німім? —
Упали на чоло сивини,
І слово упало:— Ходім.

Крізь ночі, важкі, похололі,
Крізь вибухи, сиві і злі!
Четвертий в неоранім полі
Припав до своєї землі...

...Ночами, як змовкнуть рушниці,
Спадає над горами тьма,

Вона виліта, як орлиця,
Забитих синів підійма.

Колишуться гори похмурі,
У вирвах яснішає путь,
Стрічають живі — Ібаррурі!
І мертві до бою встають!

БАЛАДА ПРО СИНА

Виходить зажурена мати
На гору в світанковій млі,
Щоб мертвого сина сховати
В сльозами политій землі.

Щоб тихо промовити: — Сину,
Коли нам зустрітися? Де? —
І горе її удовине
На сиві стежки побреде.

Злобу підіймаючи слідом,
Важке, як осінній бурун,
Проходить воно до Мадріда,
Поверне воно на Ірун [1].

У небі колишуться грози,
Загони проходять удаль —
Бо то материнські сльози,
І гнів, і велика печаль!

Вона підіймає загони
І кличе до бою щомить,
Вона і на морі не тоне,
Вона і в огні не горить!

Опівніч на свіжу могилу
Дівчина приносить любов,
Та слово промовлене — «милий»—
Глухе повертається знов.

Не прийде він. Гасне зірниця.
Не прийде. Заглохла хода...
Дівча підіймає рушницю,
Патрони в рушницю вклада.

Іде у залізні загони
І кличе до бою щомить,
І гнів її в морі не тоне
І навіть в огні не горить!

ДУМА ПРО АСТУРІЙЦЯ

Клекочуть вибухи до хмар,
Повзе імла долин,
Іде в Астурію [1] шахтар,
Старий шахтар один.

Несе у серці заповіт,
Як гордий Прометей.
Зашито в пояс динаміт
На тисячу смертей.

І тихне пісня солов'я
В тривожні, димні дні:
— Трансвааль, Трансвааль, земля моя,
Ти вся гориш в огні! [2]

Дорога й луг, стежина й брід —
Все спалене твоє,
І до крайзе́млі пада схід,
Пожаром устає.

В жало́бі никнуть дерева,
Де мертвим ліг патруль.
І плаче камінь і трава,
Розтерзані від куль.

Тебе додому жде сім'я,
Слова ж твої одні:
— Трансвааль, Трансвааль, земля моя,
Ти вся гориш в огні!

Кінець мандрівок і доріг.
Хатина ж як німа,
І горбиться старий поріг:
— Синів твоїх нема.

Далеко грози голубі,
Далеко їхній слід,
І, в землю дивлячись, тобі
Розкаже інвалід,

Куди пішли, чого й коли,
Як рушили полки.
У бій знамена понесли
Сини твої, синки.

Середній з них — одна ж сім'я —
Поліг на чужині:
— Трансвааль, Трансвааль, земля моя,
Ти вся гориш в огні!

А наймолодший, ще дитя,
Поплив у світлий край[3],
За хліб, за кров і за життя
Сказав землі — прощай!

Та п'ять найстарших, як і ти,
Виносять динаміт,
Та п'ять ідуть на всі фронти
І пройдуть білий світ;

За ними край новий шумить
І проквітає путь,
Їх ні залізом не скорить,
Ні смертю не зігнуть!

Вони летять ще вище хмар
Над смертю, із долин,
За ними в бій іде шахтар,
Старий шахтар один.

У нього й пісенька своя,
Ви знаєте чи ні?
— Іспанський край, земля моя,
Ти вся гориш в огні!

ПУШКІН

Мовчить Михайловське. Лапато
Встають засніжені бори.
Старенька няня, наче мати,
В далекі мрійні вечори
Розкаже казку. Даль-дорога,
Та ворон кряче в ніч глуху,
А ніч, як море, з-за порога
Дуби хитає на шляху.
— Яке ж на серці в тебе горе?
Чи зір очей вгадаю я,
Твоє життя, важке й суворе,
Голубка струджена моя!
Подруго юності моєї,
У щирій пісні повідай,
Як плаче туча над землею,
Над шум борів, над синь Дунай!
Про хвилю з моря-океана,
Про диво-птицю борову,
Про того віщого Бояна,
Про силача того Бову.—
І поведе казки Орина
Про трави, й море, й синій Дон,
Аж поки північ голубина
Не вкриє голову. І сон
Бабусю зморить. Ти єдиний,
Мов у тюрмі і не в тюрмі,
Сидиш у свисті хуртовини,
Над краєм, змученим в ярмі!

Летять вітри із різних сторон,
Від мрій, і юності, й снаги.
Про що ти крячеш, чорний ворон,
Про що ви свищете, сніги?
Зійди ж, зірнице, над землею,
Моя супутнице! Куди,

Куди пішов ти, мій Рилєєв [1],
І Кюхля [2], й Пущин? [3] Де сліди
Змело в загубленій дорозі,
Де йшли в бушлатах, в дзвоні пут?
Ти чуєш слово на порозі
Своєї келії:— Я тут...
Я серце ніс і пломінь честі
Тобі крізь даль і безвість вод,
Я положив на перехресті
Життя на чорний ешафот.
Я знав ганьбу — ламали шаблі
Над сумом білих покривал.
І думав так: «Невже ослабли
Чуття бажань і дружби пал?
І на яких важких порошах
Той цвіт, снагу і правди суть
Товаришів моїх хороших
Царі в кайдани закують?
Хто здійме схилені знамена?
Кого тюрми не вкриє тля?
Я крила б звів, та серце в мене
Затисла гадина-петля».
А ти? —
У хаті небагатій
І думи, й теплий каганець.
І Пушкін руки звів:— Кіндратій! —
І сів засмучений співець.
Кіндрате! Серце стогне з суму,
Кіндрате! Душе молода!
О хто ж твою високу думу
У вовчу сутінь розгада?
Але зникає погляд зірний,
Світає в сніжному саду.
О де ти, Кюхля, друже вірний?
І чути відгомін:— Іду...
Не розтоплю велику віру,
Пройшовши ночі глибину,—
Дзвенять кайдани по Сибіру,
І на бунтарському Дону
Стиха відлуння. Дальнім гостем
Прийшов з потойсвіт, трин-трава,
Того ж самісінького зросту,
І смішно скошена брова,
Як у дитинстві, у ліцеї,
В ласкаві, чисті вечори.
Прийшов закутий над землею

Із каторжанської нори.
Бубновий туз, суворі плечі
Покрито подихом хуртечі,
А за хуртечею — пурга...
І Пушкін руки простяга,
Шукає братньої.
— У полі
Біда із вітром пополам,
У мене руки похололі
В кайдани скуті. Як подам?
Не підніму...—
Поза Байкалом,
Поза тайги зелений плин
В землі замучено немало
Великих страдників. Сивин
Не полічити, в страдній долі
Ідуть, не падають вони,
Ти оспівай великі болі
І з кров'ю куті кайдани,
Мій друже давній, друже вірний...

Але зникає погляд зірний
І як, скажи, його вернуть,
У кайданах пішов у путь.
Зустріться б? В хаті небагатій
Тобі тюрма і не тюрма.
А Пушкін хилиться:— Кіндратій!..—
Але й Кіндратія нема.
Поборник праведної честі —
Біля псарів, під небеса,
На берестовім перехресті
У білім савані звиса.
Ущухла буря — зла вовчиця,—
Постука вранці — що за знак?
Десь краде виспілі зірниці
У чистім полі вурдулак... [4]
Та вже зоря холодну воду
Бере із Сороті [5]. Сосна
Скрипить привітливо. Погода
Іде, як дівчина ясна.
Край неба сходять сиві тучі.
В світанок гожий, в сніжну шир.
Не спиться Пушкіну, палючі
Слова лягають на папір:
«У глибині в сибірських норах [6]
Згадайте в каторзі мене,

Ваш скорбний труд у днях суворих
Нащадок славний спом'яне.
І буде час — ясна свобода
Вас привітати вийде в путь
І для розкутого народа
Брати меча вам віддадуть!»
Схилився стомлено. А чисте
Казок видіння вабить зір.
І на столі лежить огнисте
Його «Послаиіє в Сибір».

ПОЕТ

(Пам'яті М. Коцюбинського)

Хотілося снів, незвичайних марев,
Зелених доріг на ясній землі,
А небо вкривали обірвані хмари,
І мжичка, і мжичка, і мжичка у млі.
І що ти задумав у роки розплати,
Як проситься слово в огні розсвітань.
І що ти народу хотів би сказати
В зловісну, криваву, тяжку глухомань.
Ти бачиш погроми. І плями крові,
І дзвони під небо ростуть восени,
І стогне осліплена Естерка [1] знову:
Не прийдуть ніколи забиті сини...
Не прийдуть, не скажуть по-рідному: «Мамо».
Все плаче дощами гірке гілля,
І ходить Маланка щоранку полями,
Зчорнівши від скрути, як мати земля.
Так серце прогіркло в поета. Доволі!
Натягнуто струни. Так бий же гнів!
Шуміла тополя у чистому полі
Людською розплатою років і днів.
І серце тривожне забилося дужче.
В минуле, назад, повороту нема!
То ходить з листівками Марко Гуща,
То наймитські руки підводить Хома [2].
Та слабне поет. Вже біліє, як парус,
Поетове чоло від кривд і оман.
І що я скажу, як приходить старість,
Всю душу гарячу забравши у бран?
Холоне усмішка, дитяча і мила,
Перо випадає. І смерть. І все.
...Я бачу: Маланка іде до могили

І квіти з веселого саду несе.
Хлюпоче зерниста пшениця яра
На нашій, на мрійній твоїй землі.
Як фата моргана, проходять хмари,
Високі, далекі, ясні кораблі.

БАТЬКІВЩИНІ

Ти мене з дитинства підіймала,
Хліб дала з піснями солов'я,
Відвела доріг мені немало,
Земле, зореносице моя!

Степові засмалені дороги,
Мідь важка зеленої тайги,
Дніпрельстану хвилі — за пороги,
Балтики гримучі береги.

Що дороги, що високе жито
Із веселим сонцем пополам.
Рідну, добру, у крові умиту,
Я тебе нікому не віддам!

Як шумуєш чорноморським валом,
Літаками в дальньому краю,
Як гримиш на сході за Байкалом —
Я тебе одразу пізнаю.

Як зіходиш молодими днями,
Поїздами кличеш уночі,
Де смагляві хлопці йдуть полями —
Трактористи й славні сівачі.

Як тебе на голос не впізнати?
Серце, і життя моє, і кров,
Найсвятіше слово наше — мати,
Рідна земле, правда і любов!

Нас малих доглянула, зростила,
Зір дала — осліпленим колись,
Силу — серцю, соколині крила,
Щоб навіки в небо піднялись.

Ми знялися гордо і крилато,
Бачим світ і небо молоде.

Той, кого навчила ти літати,
З піднебесся зроду не впаде!

Ми знялися над великі води,
Бачимо доріг прибитий пил,
Де лягли бойовища й походи
В спокої задумливих могил.

Пшениці над ними стоголосі,
І синіють ріки на зорі,
Там лягли брати мої — матроси,
Ковалі, уперті шахтарі.

Сталевари з синього Уралу,
Чорномо́рські хлопці-чабани...
То вони знайшли твоє начало,
У похо́ді звірені сини.

І приймали смерть суворим оком,
Чорну, неприкаяну біду,
Щоб цвіла ти простором широким,
Виростала явором високим,
Наливалась плодом у саду.

Від чужої кулі, під заграви,
Може, десь поляжу у бою...
Та за ці врожаї й тихі трави,
За людей гартованої слави,
За Вітчизну — молодість мою.

Тільки нам все жити, не вмирати,
Зерно сіять, зацвітати знов.
Тільки щастя нам дано багате,
То велике щастя наше — мати,
Батьківщина — правда і любов!

МАТЕРИНСЬКА

Бувало, мати, Ївга Базилиха —
До неї й досі спогадом лечу,—
В зимовий вечір заспіває стиха
І доведе малого до плачу.

Сама розкриє душу материнську,
У щиру пісню перелле сама

І перемріє, погойда колиску
І до вервечок руку підійма.

Та де ж ти брала незвичайне слово
І спокою цілюще джерело?
Ішли дощі, цвіли мої діброви,
І ранок бив загонисте крило,

Як синя птиця. Мати моя, мати,
Стара голубко в сяйві сивини...
Пройшло тих літ не мало, не багато,
І де вони, малі твої сини?

Устане день,— він сонцем все забризка,—
Увійде гість, огляне все один:
Санчата в сінцях, плетена колиска —
П'ятьох синів забава і спочин.

А вже вони пішли чи полетіли,
Казок і мрій сердечні слухачі.
У тебе ж вечір. І звичайне діло:
Сурова нитка в'ється уночі.

Одне бажання, помисли єдині:
— Тепер синам не западеться путь.—
Я знаю, що навіки і віднині
Мені очей старечих не забуть,

Подвір'я тихе і дідівську хату,
Казок дніпрових золоті мости,
Тебе, маленьку, рідну, сивувату,
Дано навіки в серці пронести.

* *
*

Дядько мій, Микита-чорнокнижник [1],
Швець і мрійник, славний чоловік,
Все життя розповідав про ніжність,
Хоч її не бачив цілий вік.

Сорок років випало тачати
Халявки та кроїть переди,
Шити з юхти чоботи багатим
І чекать голодної біди.

Мов води подавши ключовиці
З польової тихої криниці,
Все на душу виливав мені
Дядько мій в звичайній сивині.

Старості вчуваючи негоду,
Все, що мріяв, все, що в серці мав,
З нашого обухівського роду
Ти мене хоч піснею підняв!

Як ти бачив, тихий і суворий,
Через окулярів темноту,
Дядюшко Микита? Грає море,
Хвилю підіймаючи круту,

Що твої літа. І червінькове
Спіє сонце, як гарячий плід.
Ти мене не кличеш на розмову,
Не запросиш більше на обід.

Де твоя могутня давня сила?
Тільки гук і відгук у гаю!..
Де твоя захована могила
В рідному отецькому краю?

Тільки ж це не сльози у знемозі
Горло перехоплюють в цю мить.
Інколи ми падаєм в дорозі,
Та безсмертно починаєм жить.

Міць твоя живе в моєму хлібі
І в судьбі, якою дорожу.
Я прийду і вимовлю:— Спасибі,—
І нічого більше не скажу.

За твою усмішку, рідну й милу,
За казки в дніпровому краю,
За любов, і за пісенну силу,
І за ніжність мріяну твою.

ГРОЗА ПРОЙШЛА...

Гроза пройшла за обрієм високим,
Шумлять озера хвилею на схід,
Встає гілля, налите синім соком,
І ярина, і яблуневий плід.

Гроза пройшла, сестра моя співуча,
Важкі краплини, ніби солов'ї,
Встає ізнов тривога, ніби туча,
Бентежить, кличе, в груди б'є мої.

А пройдуть весни — і гаряче літо
Похилить кленів ковану красу.
Та молодістю серце перелите,
Мов краплю щастя, гордо я несу.

І кличе в путь життя моє просторе,
Товариші, ровесники мої,
Дзвенять берези, і клекоче море,
І не старіють птиці солов'ї!

ІЗ ЗБІРКИ «З КНИГИ ЖИТТЯ», 1938 р.

ЛЕНІН В ТАММЕРФОРСІ[1]

Сніжок грудневий. Паморозь скрипуча,
З-над Фінської затоки синя туча.
На землю скель і райдуг малинових
Нужда прийшла гостити у дворі,
І від Іматри[2], від борів соснових
На заробітки вийшли торпарі[3]
У час такий в нужді, в пекельній скруті
І Таммерфорс задумливо притих,
Лиш поїзди гули на первопутті,
Березняки — на скелях вікових.
Приїхали в огнистому морозі,
Самі — огонь, самі — як той булат.
В сіренькому будиночку на розі
З'явилось грізне слово — делегат.
Воно прийшло в жару ідей, в задумі
Із Вознесенська, з Харкова, з Батумі,
Із Пітера, з підпілля, із заводу
Несли його у світлооку ніч.
Своїх братів, синів свого народу
Скликав на конференцію Ілліч.
І от зійшлись, тавровані і гнані
Царем проклятим, партії сини,
Що в Нерчинську вмирали на засланні,
В Уржумі[4] волочили кайдани...
Як той огонь, що блискає у домні
І плавить все, освітлюючи ніч,—
Вони зійшлись, несхитні і незломні,
І тисне руку кожному Ілліч.
Газету взявши, глянув свіжі вісті,
Скраєчку сів на кедровий стілець,
Примружив очі глибоко-іскристі —
Немов засяяв сонця промінець.
Підвівсь один: — Сказать одверто мушу,
Не ждіть рятунку ні від кого й див,
Свої в нас сили! — Полум'яну душу

Він почуттям великим розбудив.
Ілліч підвівсь. Простий, непереможний,
Ще й усмішка, і рух знайомий кожний,
Заговорив... Схилившись, делегати
Кивали схвально й щиро звідусіль:
— Селянам землю треба всю віддати,
Хай взнає пан, почому хліб і сіль!

І слово те, гаряче й полум'яне,
Що мовив Ленін, мудрий чоловік,
І мисль його матроси, і селяни,
І ливарі взяли собі навік.

РУСТАВЕЛІ

Горійське небо мерхне уночі,
Гарба скрипить повз нерушимі скелі,
В ній одіж, меч, ячмінні плескачі,
І він один — бездомний Руставелі.
Бреде в пилюці стомлене осля
В далекий край, незримий у тумані.
Він одкладає «Вепхіс Ткаосані» [1],
Печальним зором дивиться на шлях.
А на шляху граніт і вітровій,
А в горах месхи [2] в тузі віковій,

І тон зурни, і вод загірних муть,
І шепотить стривожено чинара [3]:
— Твої літа, мов квіти, одцвітуть,
Куди, мандрівцю? Ми з тобою пара...
Врости у землю тут, біля води,
Всьому будь свідком, сонця жди і зливи,
І пил віків покриє нам сліди,
Моє гілля й пісень твоїх пориви.—
І стугонить навкруг його земля,
Стріча він скелю — скеля промовля:

— Тисячоліть не зупинити плин,
А що людина? — Все жадає бою!
Спинись отут, де попіл і полин,
Бо в часі ми, знать, рівні із тобою.
Під небом тихим будемо сивіть,
Хай дощ, і ніч, і паморозь, і спека,
Тобі, Руставелі, путь лежить далека,
В пустелі, в хащі згинеш мимохіть.—

...А може, й справді, як розбійний тать,
До ніг Тамари впасти безголов'ям,
У каджів [4] злих прощення попрохать
І жити, й жить на щастя, на здоров'я?

Тоді шумить блакитна висота,
Тоді з верхів'я сокіл виліта:

— Зіходь на скелю, урвищами йди
І підіймайся вище й вище вгору,
Відчуй в пориві тісноту простору
І з тим чуттям зріднися назавжди.
Не здайся, сину, тишині долин.

ПАМ'ЯТНИК МАРКСА

Прожито вік, як многотрудну ниву
Перейдено в жорстокому бою.
Рожевий день приносить теплу зливу,
Весну твою і молодість твою.

Чужино дальня! Вітер люто свище,
Гудуть моря, і гори сіють пил,
Але мовчить Хайгетське кладовище[1]
Журбою трав і тлінністю могил.

А ми підем, де надгробок високий,
Гранітних плит неточена блакить,
І всю журбу, і віковічний спокій
Огонь любові встане й спопелить!

Огонь любові нашої палкої —
Не змірять глиб і не знайти їх меж.
Шотландське небо плине в супокої,
І ти з землі, здається, устаєш...

Ідеш в задумі під вітри і хмари
Прожите пригадать за сто сторіч.
Понад Мадрідом — в небесах пожари,
На батьківщину глянеш — темна ніч [2].

Там чути крики вовчі і совині,
І брязкіт зброї, й висвисти ріжків,
На Рейнському полі, на ясній долині
Повисли трупи, теплі і важкі.

Людські обличчя. Сльози променисті...
А по землі — коричневі, слизисті,
Холодні й люті, в злобі і в пилу
Повзуть зміюки в далеч немалу.

Отруйне кодло! Виродки плямисті!
Стоїть він дужий, наче й не старів.
І кличе він в широкім передмісті
Ливарників, матросів, друкарів.

Він все згадав, і спогад серце ріже,
Не вгледів їх, не стрінути ніде.
А клич гримить майданами Парижа,
В Баварії і в Лондоні гуде.

Зоря не встигне згаснути крилата,
Не встигне хмара сплинути згори,
А комунарські діти й онучата
Ідуть і йдуть під рідні прапори.

І грізний тупіт землю гне, могутній,
А він стоїть і дивиться на схід,
Де пурпурові зорі п'ятикутні
На сивих баштах кличуть у похід,

Де розцвіла його велика мрія,
В серця людські ввійшовши наяву,
І зір його, як сонце, пломеніє,
І він підносить руку: — Я живу!

БІЙЦІ

Я вздрів могилу, сиву від часу,
Гранітний камінь, з дроту огорожі,
Тополі в ряд, леліючи красу,
Шумлять собі на тім яснодорожжі.

То був матрос, веселий гармоніст,
Прийшов з Неви, із грізної «Аврори»,
Він ніс життя, не перекажеш зміст —
Бої, походи та нічні дозори.

Громи гармат і гнів свинцевих злив
Не брали хлопця в сивому тумані.
Ім'я матроса кожен з нас любив,

Що славою ходило на лимані.
Спинись, мандрівче, стань серед доріг,
Матрос Ковач в степу поліг.

Вмирав і крикнув другові: — Живи,
У нас велика доля із тобою! —
А друг лежав, до ніжної трави
Русявою припавши головою.
То був шахтар-одбійник. Не один
Пішов на приступ, на гарматні дула.

Уламками доріг до верховин
Сягнув шахтар. Та куля перетнула
Гаряче серце. Смерть йому гірка.
Під білий камінь дощ не затіка.

Латиш отут. Уральці рядом з ним,
Херсонська даль співуча, ясенова...
Поліг в ряду сивобородий Клим,
Старий коваль із станції Основа.

Заходьте в слово, рідні імена,
Ставайте в ряд із долею моєю,
Вона від щастя повниться, вона
Цвіте, як мак, над теплою землею.
Я на весь край кликну людей своїх:
— Вставай, народе, спом'янемо їх!

Хто шахтаря усмішку пригада,
І гнів, і грім лиманської долини?
Іде дівча, як хмарка молода:
— То брат мій старший, вірний і єдиний...

Хто знав матроса в радості земній? —
Стрункий пілот виходить поміж людьми:
— Матрос Ковач — то батько рідний мій,
Згадати добрим словом не забудьмо...—
І вже гримить на сім морів і рік:
— Матрос Неви нехай живе вовік!

Згадаймо Клима, сивого бійця.
Тут командири вийшли на простори:
— Він з нами йшов від Волги до Дінця,
Точив клинки і поправляв затвори.
Для мертвих слава — і життя живим,
Іди в пісні, коваль з Основи, Клим!

Горять на грудях славні ордени,
І ржуть з Азов'я бойовії коні.
У сурми сурмлять орлисті сини
На українськім грізнім прикордонні.

Як дуб на скелі, нездоланні ми,
Озброєні, окрилені буремно.
О кров, пролита нашими людьми,
Ти напоїла землю недаремно!

БЕРЕЗА

В синім полі шепче біля ниви,
Поруч неї опадають зливи.
Йдуть тумани, за верхів'я вищі,
Васильки цвітуть на корневищі.

— Ти скажи, кому шуміла вчора,
По́сестро моя веселокора?
— Йшли бійці запилені з походу,
Дарувала хлопцям прохолоду.

І вони пили водицю чисту,
Славили березу густолисту:
— Хай шумить,— говорять,— і не в'яне,
Все твоє сімейство листів'яне!

— А кому тріпочеш ти гіллями,
Як зелена птиця над полями,
Чи летіть тобі на ясні ріки,
Чи к землі припасти навік-віки?

— Я скажу, куди світанням лину:
Подивись, ти бачиш луговину?
Там гриміло ковane копито,
Там котовця молодого вбито...

Я росу несу йому прозірну,
Пісеньку виспівуючи вірну:
Що шепочуть ручаї співочі,
Що устали люди опівночі,

Що ідуть брати його до бою,
Ріки б'ють красою голубою.

ПРОВОДИ

(Як поховали трипільських комсомольців)

Надвечір вийшов дід Юхим
(Рибальського старого роду),
Ковшем він лихо пив і з ним
Завіяв молодість. Вже зроду
Не вернуться його літа,
Як риба, спіймана у невід,
Не верне в річку. Заліта
Лиш пісня в ночі полиневі,
Слова столітнії, а в них —
Той жар і дума, серцю мила:
Як, гнавши коней вороних,
Літа старого здогонили.
Впізнали на кленовім мості,
Та не прийшли до діда в гості.

О тиха заводь на зорі,
Широкі весла, ясні води!
Та вже зносились ятері
Там, біля млина, біля броду.
Ой Дніпре, Дніпре, плин і літ,
Важкі розливи, дальні птиці...
Виходить дід Юхим — комбід,
На палець пробує водицю.
Бо всяк буває: повідна,
Та з холодком, а та, з розливу,—
Траву несе, а сивина
Кипучих хвиль віщує зливу
Густих дощів і ясногроз,
А мілко хвиля б'є — мороз.

Та шепіт вод, ясний розлив,
Співучу піну попереду
Ніхто так в світі не любив,
Як дід — рибалка із комбеду.
У серці дідовім любов,
Він рибку ловить — давнє діло.
Тож воду випробує знов,—
Сьогодні хвиля потепліла,
Густа, багряна. У біді
Святою кров'ю покропили.
Рікою плинуть молоді
Тіла, без пісні, без могили.

І рветься голос із грудей,
І кличе дід Юхим людей!

Ідуть рибалки через гать,
Обвітрені, ідуть помалу,
Щоб мертві очі закопать,
Не дати птиці на поталу.
Бо ворон кряче над полин
Далеко в небі голубому,
Чекає батько, все один,—
Чи не поверне син додому?
Нестиме тіло Дніпр-ріка,
Гіркою звісткою повіє,—
І затремтить йому рука,
І заблищать старечі вії...

Так от виходили старі
Збирати мертвих із загону,
Шевці трипільські, грабарі,
З Плютів [1] рибалки, плотогони.
Копали яму... На сто літ
Пером ти, зе́мле, ляж на груди,
Щоб не заріс широкий слід,
Щоб з роду в рід ходили люди,
Могилу не забули ту,
Сльози і слави ясноту.

Гриміли заступи: «Давай!»
Та грабарі сказали: «Годі!»
І принесли над самий край
Людей, великих у поході.
Поклали — голови на схід,
Щоб пам'ятати сотні літ.
Хлюпоче хвиля-багрянець,
Можливо, плаче потихеньку,
Лежить спокійний Диморець,
Лежить замучений Клименко...

П'ять рушників, немов огонь,
Лягли на першу домовину,
Приніс Марко свою гармонь,—
Подругу юності й спочину.
Це з нею він плоти гонив
У ніч широку та безсонну
І світ негод, невдач і див
Ділив з Трипілля до Херсона.

Навчивсь курити самосад,
Столітні ведучи колоди,
І розвівати сім досад
На ясні зорі, тихі води.

Змужніла Маркова рука
Навчилась пісню переймати,
Як десь біля Кременчука
Йому ввижалися дівчата,
Немов зозулі голосні,
Краса наливчата, пісні.

Та ще до плоту уночі
Виходив місяць на підповні,
Та ще пливли бородачі —
Рибалки, друзі невгамовні,
Та ще проходив пароплав,
Марко матроса пізнавав.

Тож біля синьої води
Матрос учив його зарані
Ложити серце на лади,
Сміяться й плакать на баяні.
І вивчив пісню до душі —
Такі були товариші.
Прийшли з комбєду всі. Коли ж
Спустили мертвих у могилу,
Тоді така упала тиш,
Що ясне небо задзвеніло.
Піднявся вітер сіверкó,
І Дід Юхим підвівся старшо:
— Іди, синок, іди, Марко,
Заграй жалобного нам марша.—
Луною кинуло: «Заграй!»
І вийшов він під небокрай.

А горло жаль затис до сліз,
З якого серця взять начало?
Він сам до маршу не доріс,
Гармонь знедолена мовчала.
Він сам не чув його малим,
І не навчив товариш Клим.

З яких очей узять печаль,
Плач невиплаканий в горлі,
Яких степів зазивну даль,

Яких небес призиви орлі?
Тоді здригнулися сади,
Тоді рвонулися лади:

«Ой вийшла мати й зупиня
Біля воріт своїх коня:
— А де ж то син, а де ж то син?
Із-під якого бою-грому
Ти виніс голову один
І не вернув його додому?

— Бери ж ти, мати, жар-піску,
Посій на камінь, на містку,
Як той пісок, диви, зійде,
Моя ти віковічна мати,
І встане жито молоде —
То й будем сина зутрічати.

І мати сіяла... Дарма,
Не видно цвіту ані сходу,
Сивіти стала,— все ж нема
Синка з далекого походу...»
Виводив пісню баяніст.
Старі слова, та новий зміст!

КОЦЮБИНСЬКОМУ

(Дума)

Сам посадив гіллясте смереча,
Щоб виросло зелене серед літа,
Щоб кроною шуміло на півсвіту,
Весною красувалось, як дівча.

Зеленошумні тихі вечори.
Він тут сидів і мріяв одиноко,
Глибінь доріг зміряло пильне око
І розквіт хмар, що плинули згори.

Несли жалобу древні журавлі
Долиною небесно-голубою,
Людську любов, і радощі, й жалі.
І совість, що губилась на землі,—
У серце взяв, у світ поніс з собою.

Де не ходив і де лиш не бував,
Яких людей не чув і слів не бачив?
У Вихвостові [1] — горе нижче трав,
В Чернігові — у закуті неначе...

А ноша-скеля встала догори,
Не знімеш з пліч. Душа стомилась чула.
З натуги кров'ю вмився, як Микула [2],
Це так було. І ти не говори...

А день сплива, як музика далека,
Людина йде, відчуй її ходу.
Під хмарою схиляється смерека,
Тобою ще посаджена. Прийду,

Замилуюсь зеленим тихим шумом
І попрошу: — Повідай давню вість.—
І все, що ти любив, що передумав,—
Вона мені опівніч розповість.

ЯК ПРОМЕТЕЙ НАД ГОРАМИ...

М. Островському

Як Прометей [1] над горами Кавказу,
Залізом скутий, серцем не холов,
Стократ замучений, не скорений ні разу,
Богів ненавидів, хоч по краплині кров

Орел точив. Недугою прикутий,
Лежав мій друг, і снилися йому
Шляхи веселі, далі незабуті,
В крові политі, знайдені в диму.

Недуга брала по краплині силу,
Очей тушила невгасимий жар,
А він дивився, як шуміли крила,—
То друзі піднімалися до хмар.

Вставало сонця раннє пожарище,
Небесних кленів обсипалась мідь.
І слово рвалось: — Друзі мої, вище,
Здіймайтесь вище! Сміливо летіть!

І ти б летів (велике встало діло),
Чи по землі, чи прямо до небес,

Сімнадцять ран покрили твоє тіло,
Смертей сімнадцять не взяли тебе!

Коня б сідлати і, здійнявши руку,
Крищить панів, як сказано, до пня,
Десь бережуть котовці ту шаблюку,
Вівсом годують доброго коня...

Корчагін Павка! Як тебе забути,
Баклажку, пісню, повід при сідлі,—
То ж ми пройшли невидані маршрути
По нашій рідній молодій землі!

Минають дні... Ясна твоя усмішка
Іще горить, як ранок на зорі.
А лікарі чомусь ідуть від ліжка,
Задумливі і тихі лікарі...

Як Прометей над горами Кавказу,
Ти хилиш світлу голову свою.
І я хотів би вмерти не відразу,
Сімнадцять куль прийнявши у бою,

Не впасти над бойовищем ворожим,
Людей любить і прославляти їх,
Хоч рисочкою буть на тебе схожим
У помислах і у ділах своїх.

ЛІСНИК

Оточена зеленим шумовинням,
В кущах розлогих дикої тернини
Стоїть похила хата лісникова
Хто знає, скільки весен, скільки літ.

Важкі вітри бредуть на первопутті,
Доспіє й сохне ягода в затінні,
А з жолудів, що в землю впали давньо,
Зеленолисті парості шумлять,

І дослухає мову їх величну,
Дзвінку й шумну, глибокодумну й тиху,
На гіллячині дятел довгоносий,
І тетерук, і вухо лісника.

Здоров, мій друже, мій старий Оксене,
Ми скільки літ не бачились з тобою,
А на землі нові слова і люди,
А ти, можливо, дуже постарів.

Та все ж мене садовиш на край столу,
Береш до рук сопілку калинову —
І солов'їні посвисти любовні,
І шум борів у хату завіта.

І ніби знов Боженкові походи
Гримлять у ніч, всю землю обійнявши,
І таращанці кличуть свого брата:
— Сідлай коня, Оксене, нам пора!

І вже палають очі лісникові,
А я сиджу, стривожений і чулий,
Тонесенька сопілка калинова
Пливе в громах і кличе на бої.

Аж тут лісник встає, і замовкає
Мелодія, і він бере рушницю:
— Оце пора лісами походити,
Надворі ніч, а ти стомився. Спи.

Насправді — ніч. Тривожне вітровіння
На трави кида тучі горобині,
А він піде один, щоб чути землю —
Хто йде по ній і чи з добром, чи злом?

Старий Оксене мій, тобі спасибі
За труд, за мужність, за дзвінку сопілку,
Я перейняв лади її веселі,
Щоб нашу землю славить і любить.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Спить земля, охмарена і славна,
А в Путивлі кряче віща птиця.
І горює-квилить Ярославна
На світанні рано, як зегзиця:

— О Дніпре, Дніпре, мій Славуто,
Широк і славен ти єси,
Чи вбито князя, а чи скуто,
Мене до нього занеси.

Туди, де він в степу ночує,
Де списів блискає блакить,
Рукав бобряний омочу я,
Щоб смерті рани освіжить

На тілі княжому. О горе,
Куди подітися мені,
В пустині цій — самотині,
Скажи, Славутичу!
Прозоре
Палає небо. Вітру гнів.
Дніпро заграв, загомонів:

— Народжені в одній родині,
Сини во славі немалі,
То хвиль моїх відгомін синій
Їх колисав на цій землі.

Я краплями себе розвію
І справді підступу не дам,
Я принесу життя надію
Моїм окривдженим синам!

Спить земля, охмарена і славна,
А в Путивлі кряче віща птиця,
І горює-квилить Ярославна
На світанні рано, як зегзиця:

— Вітрило, вітроньку, вітрисько,
В небеснім безкраї лети,
На вояків не падай низько,
Не гни черленії щити

Та не метай калені стріли
З хоробрих русичів! Стрясни
Вагу землі, як грім весни,
Щоб половцям були могили...

І світить сонце поміж хмар,
І мовить вітер-володар:

— Вони стоять, єдинодружні,
За Руську землю уночі,
Списи метну я харалужні,
Зверну гартовані мечі
На ханські орди. А печаллю
Я не зараджу їм здаля...

Сини мої, ви над Каяллю
Щитами вкрили всі поля!

Спить земля, охмарена і славна,
А в Путивлі кряче віща птиця,
І горює-квилить Ярославна
На світанні рано, як зегзиця:

— О вічне сонце огнелике,
Ти встало недругам на зло,
І радості чуття велике
Прийма людина і зело.

Тобі, пресвіте, ласка й шана!
Поглянь, в Задоння ідучи,
Невже на полі половчана
Поникли стяги й сурмачі

Дружини Ігоря? Сійни
Промінням теплим понад ними,
Шляхами тихими, ясними
Моє кохання поверни!

Та мовить сонце з високості:
— Я бачу: пилу сивина
Вкриває землю й білі кості,
Жона заплаче не одна...
Вороння почалась годівля,
І Див [1] злітає на гіллю,
Я за синів своїх з Путивля
Ворожі орди спопелю
Огнем смертельним!
Шепчуть плавні,

За лебедями тане слід.
І все здається Ярославні:
Гуде, вертається похід,
І все здається...
За Сулою
Іржання коней, стягів тьма,
Дружина йде над ковилою,
А тільки Ігоря нема.

Мечі дружини, в битвах славні,
Дзвенять степами крізь імлу.
І плаче гірко Ярославна
В Путивлі-граді на валу.

ІЗ ЗБІРКИ «НАРОДЖЕННЯ СИНІВ», 1939 р.

ОПОВІДАННЯ ПРО СІЧНЕВИЙ ВЕЧІР

Минуло днів і вечорів немало
З тих пір, як проходив Охрім, бувало,
І в Листвянці, і по других краях,
Як, в постоли обувши свого пана,
Спалили дві гуральні спозарана
І головешки кинули на шлях.

Болиголов поріс, а може, й рута,
На тих місцях, де гримотіли пута,
Ходили пані, рвалися хорти.
Охрім шукав до Черняка [1] доріжки,
Його стріляли, клали на обніжки,
А він не вмер, бо треба жить і йти.

І от дійшов у надвечірню пору,
Зборов нужди і злиднів темну гору,
Кував підкови, направляв клинки,
І не за гроші, а за власну совість.
Живе боїв невичитана повість,
І в ній дано Охріму сторінки.

Та що пройшло — навіки одшуміло,
У днях нових — нове наспіє діло
Тому, хто кров'ю сходив неспроста.
Охрім сідає в тиші серед хати,
Бере благенький зошит у внучати
І пише, пише Леніну листа.

І літери чудні і кривулясті
Розповідають про важкі напасті,
Лягаючи безмовно на папір,
Про двох братів, що впали біля тину,
Про вибиту копитами долину,
Обсіяну пшеницею з тих пір.

«Отак живем і думаєм премного,
Що світ змінився, змінишся й, дорого,
Без вибоїн, старців і спориш.
Та й писар з мене! Двоє слів не зв'яжеш.
Товариш Ленін, що ти мені скажеш,
Якщо тебе я в гості попрошу?

Не обезсудь на цьому слові вірнім,
Нема садів таких, як у Підгірнім,
На всю округу, мо', й на світі всім.
І люди в нас і чесні, і робочі,
Приїдь удень, а може, й опівночі.
Здоров же будь!
Писав коваль Охрім».

І в мозолях рука його уперта
Шукає, клеїть сірого конверта
З листом душевним, писаним вночі.
— Оджився я в своїм далекім літі,
Загляну в місто, що нового в світі?
Збирай, стара, одежину й харчі.

То се, то те куплю, аби клопоту,
А руки завжди матимуть роботу,—
Виходить в двір, і запряга коня,
І мчить у даль, і поминає хату,
Артіль свою, і молоду, й багату,
Дубів підгірних срібляне вбрання.

Я теж ходив тим бором-ясногором,
Любив дівчат із голубиним зором,
Втекло води, спливло немало літ!
В поля виходжу і, здається, бачу
І цвіт очей, і посмішку гарячу,
Живіть веселі! Вам привіт, привіт!

Січневий день згасав на передмісті
І ніс журбу а чи тривожні вісті,
Стояли люди мовчки,— що слова!
Дівчатко йде у подорож нехитру,
Сльозу ковтає, ставши проти вітру,
І пальчиків закляклих не хова.

Спинись, ковалю, ходить сум і тиша,
Морозна днина прапори колише,
У чорноті нахилені на діл.
Ливар бреде, спини його, ковалю,

Візьми від серця половину жалю,
Як все життя ділили ви навпіл!

Школярики стоять по три, чотири,
Матрос болюче стогне, командири
Уста зціпили сумом незгорда.
А серед площі, в пору нещасливу,
Візник старий, коню припавши в гриву,
Чи спить, чи мріє, може, він рида?

— Що діється? Що, люди добрі, сталось? —
І небо сине враз заколивалось.
Гудки, як діти, бились у плачу.
Охрім побачив — болю не поборе.
— Ілліч помер...— йому шепнуло горе.
І він застиг, і серця не відчув.

І вперше взнав, що дні його — старечі.
Якийсь хлопчина ніжно попід плечі
Його підтримав.— Що, дідусю, вам? —
А люд ліворуч і праворуч,
Немов ріка, текла жалóбна гореч,
І місця тут не знайдемо словам.

— Ілліч помер! — гудки несли по світу.
Охрім подумав — а чи бути літу?
Коли ж така утрата — бути дню?
Чи сходить сонцю, чи його не треба?
І враз почув — жалобний марш до неба
Росте, людей єднаючи в рідню.

Дівчатко втерло сльози на морозі,
Хто був у місті, в полі чи в дорозі,
Застиг на мить під вечір сніговий.
Хто бачить міг, той бачив навіть в горі,
Як прапори шуміли яснозорі
І Ленін посміхається живий.

МАРШ ЧУБЕНКА

(З кінофільму «Вершники»)

Прощайте, села у вогні,
Далека путь нам лягла.
Ой скачуть коні вороні,
Дзвенять сталеві вудила.

Голубко, мила, не журись,
Ти сльози, мамо, зітри.
Над полем ворони знялись,
Подули порохом вітри!

Та сонце сходить угорі,
Мов шабля блискає знов.
Не спіть в ці ночі, шахтарі!
Виходьте, хлопці, із дібров!

Щоб, як повернемось назад,—
Жита цвіли між ланів,
Щоб України пишний сад
Для рідних вічно зеленів!

Прощайте ж, села у вогні,
Далека путь нам лягла.
Ой скачуть коні вороні,
Дзвенять сталеві вудила.

БОГУНСЬКА ПЕРША

Не плачте, богунці! До бою, богунці!
За нами підводиться край,
За волю, за свободу
Для рідного народу!
Прощай, командире, прощай...

Виблискує зброя, і труби заграли
Від степу по тихий Дунай.
За кров твою гарячу,
За доленьку батрачу!
Прощай, командире, прощай...

То воля твоя нас у бій піднімає.
В пожарі гуде небокрай.
За батька і за брата
На ворога, на ката!
Прощай, командире, прощай...

Ми витремо сльози і зброю затиснем
Над полум'ям земель і рік,
Щоб ворогів рубати,
Щоб волю здобувати.
Прощай, командире, навік!

До степу старого, до синього неба
Не грізний шумить буревій —
За волю, за свободу
Для рідного народу
На смертний виходимо бій!

БОГУНСЬКА ДРУГА

Тихим полем, синім морем, долом і горою
Йдуть богунці у поході, затискають зброю.
Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй здобута!

Били ж, били на Вкраїні гетьмана й Петлюру [1],
Зберігали хлопці зброю вдень і в нічку хмуру.
Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй здобута!

А за славним командиром — тих бійців немало,
Тільки ж зброя командира з рук йому упала...
Ним же вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй здобута!

Та не гнулися богунці, пойняті журбою,
За Радянську Україну підіймали зброю —
Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй здобута!

БОГУНСЬКА ТРЕТЯ

Їдуть ескадронами,
Тільки тупіт висне,
Пісня лине гонами,
Найлюбіша пісня!
Що ж ви, хлопці, хмурені,
Що ж ви, хлопці, журені?

В бою з посіпаками
Чи прив'яла сила?
В січі між атаками
Спогадалась мила?

Креше кінь копитами
І поводить оком,
А шляхами битими
Їде одинокий.

В хатах по-хижачому
Рвав усе одразу...
Дівчину збатрачену
Тяжко так образив...

Там, де річка Тетерев,
Там, де сизі води,
Їдуть перші четверо —
Не шукають броду.

Радуються стрічею,
Що у серці мали;
По хорошім звичаю
Щорса зустрічали.

Як сказали Щорсові
Про важку образу,
Як сказали Щорсові —
Похмурнів одразу!

Друзям не подав руки,
Не сказав привіту,
Він стріляє. Навзнаки
Умирать бандиту!

То гарячим оловом
За ганьбу віддача,
Під бандитську голову —
Лобода собача.

Не вітри проквилені
В кучеряві клени —
То шумлять запилені
Щорсові знамена,
Кулями прострелені
Щорсові знамена!

БОГУНСЬКА ЧЕТВЕРТА

(З кінофільму «Щорс»)

Гей, за Десною люди веселі,
Сонце встає над борами,
Там же богунці коней сідлали,
Ставши на ніч таборами.

— Звідки ви, хлопці, зброя в вас ясна,
В лузі гудуть батареї.
— З Києва, з Ніжина, з краю-розмаю,
Ще й з України всієї!

— Що ж то над вами ніч пожарами?
— Прапор то наш червоніє,
Гляне Петлюра, продана шкура,
Гляне — від ляку німіє.

— Скільки ж вас, хлопці, славні богунці,
Вийшло од рідної хати?
— Нас не багато, нас і не мало —
Вистачить пана рубати!

Щорс научає, кличе до бою,
Гомін стоїть над полями.
Він і скликає, він і єднає,
Він, як орел, попад нами.

— Звідки ж ви, хлопці, зброя в вас ясна,
В лузі гудуть батареї.
— З Києва, з Ніжина, з краю-розмаю,
Ще й з України всієї!

ПІСНЯ ПРО ЗНАМЕНО

При зеленому лісі
У частині одній
Я навчався у старших,
Як ходити у бій.

Своє серце затиснуть
Для атак і погонь.
Загубить слово — спокій,
Але знати — вогонь!

Двоє літ поминуло,
А здається — давно...
Я пригадую, хлопці,
Полкове знамено.

Ми ставали на варту,
Щоб його берегти,
І тоді нам ввижались
Лиш вогні та фронти.

ТАРАС У КИРИЛО-МЕФОДІЇВЦІВ [1]

В низенькій і тісній кімнаті
Від цигарок ядучий дим,
Сріблясті келихи гранчасті
З вином іскристо-молодим.
На стінці два разки намиста
І твір, що виткали ткачі,
Полтавська плахта зоряниста,
Шовками шита при свічі.
Порохівниці Кривоноса,
Шаблі, погнуті на війні,
Та Берестечка темна осінь [2]
На тій самісінькій стіні.
А на столі барвінок дикий,
Слив'янка огненно-руда.
Два бюсти рядом: Гус великий,
Пророк землі — Сковорода.

Людей в кімнаті як набито,
І кожен тут бажаний гість.
Із чарки вип'є оковиту
Студент Петров [3], тоді ж заїсть
Таранею і вип'є знову,
І чути пісню, й чути сміх.
Він до розмови вкине слово,
Щоб потім зрадити усіх.
Щоб у застінках каземата
Скрипіли ковані ключі,
Щоб згорблена і сива мати
Ридала нишком уночі...
Та цур йому! Бо кожен марив
На тім зібранні про своє.
Коли ж підвівся Костомаров [4]
— Оцей в цитатах розіб'є

Усіх противників! — війнуло
Як жарту милий вітерець.

— Вкраїни день давно минулий
Хай не остуджує сердець,
Братове, наших. Давні рани
Печуть нам тіло, як полин,
А де спочить лягли гетьмани,
Не віда внук, не знає син.
Живем не в мирі і злагоді,
Нащадки велетнів малі,
Слов'янські ріки повноводі
Чужі гойдають кораблі!
З'єднаймо їх, поля, й діброви,
І тихе небо на зорі.

Єднайтесь, сироти і вдови,
Любіться, кріпаки й царі!

І він сідає. Краплі поту
Хова кущава борода.
А Гус[5] таїть свою скорботу,
Не дивиться Сковорода[6]...
В долоні били якомога
Дзвінкіш і стишились вкінець,
Із лави, геп біля порога,
Устав задумливо співець.
І гнів, і роздуми багаті,
Пекельні дні і вечори —
Усе зійшлося в цій кімнаті,
Лягло на душу: — Говори,
Чого ти ходиш і сумуєш,
Чого ти щастя не купуєш
В панів за шеляг на торжку,
Лиш думу думаєш важку?

Він посміхнувсь, бо вгледів знову
Кирилівські густі лани,
Широку ниву колоскову
В колючих вусах ярини.
І сам стоїть у полі рано
Серед жнивної суєти:
— Здорова будь, моя Оксано,
Не довелось у парі йти...—
Та не всміхнеться люба стиха,
Твоя голубка.— За межу

Дощі ідуть і сіють лихо
На землю древню і чужу.
А на землі пани і дуки,
Царем обласкані псарі,
А на землі смагляві руки
До тебе зводять матері
І плачуть гірко...
— Ні, не треба!
Не буде милості від неба,
То ж волю нашу в слізну путь
Пани на торжище ведуть! —

Сполум'янів. І постихали,
Примовкли, знишкли, впала тиш.
— Царі оті Сарданапали! [7]
— Тарасе, ти людей гнівиш!
— Яка то їх родила мати,
Яка то сука? Кров'ю їх
Щенят в конурі напувати,
І ті б сказилися, й своїх
Хазяїнів кусали б. Доки
Свята їх кара омина?
В юродстві роджені пророки
Повсюди славлять імена
Сатрапів лютих.
Біль, досаду
Ховає серце, а для мести
Нам треба кликати громаду,
Сокиру гостру підвести,
То й діло буде!
— Де ж охочі?
— Це бунт!
— А ми ж тоді куди? —
На мармурі палають очі
Григорія Сковороди...
Але ти знав уже завчасу,
Що ці слова їм — гострий ніж,
Подальше звідси!
— Стій, Тарасе! —
Кричить схвильований Куліш [8].
Він зблід, змінився на обличчі:
— Нам спільно ж сіяти посів.
(Тебе він славить в тиждень тричі
І проклинає п'ять разів).
— Що ж, зоставайтеся, доволі!
Хто, може, рад, а хто й не рад,—

І ти виходиш в світ сваволі,
Щоб не вертатися назад.
І ти виходиш поміж люди,
До рік, до теплої землі,
І вітер б'є в гарячі груди,
Щоб остудить твої жалі.

ЗУСТРІЧ З ЯРИНОЮ

Топтав колючі терни
До батьківського дому.
Сідав одпочивати
Один в степу глухому.

Ромашка забіліла,
Під ноги — кущик м'яти,
Над чим тобі радіти?
Над чим тобі ридати?

Лежать пусті дороги,
Мов сонях, квітне літо.
Сади твої вишневі
Порубано, побито

Порубано, побито
При голубій долині,
Нагаєм перетнуто
Пісні перепелині.

А він іде, як лине,
Додому, лиш додому.
Вже бачить рідну хату,
Похилену, знайому.

Ось молодиця вийшла
На тихому порозі:
— Нема чим привітати
Притомлених в дорозі.

Іди, мандрівцю, дальше,
У нас без сонця гірко.
Людське серце бідне
Як за дощами зірка.

Як за дощами зірка,
Що світить одиноко,

У бога, знать, осліпло
Всевидящеє око.

А ти ж куди мандруєш,
Ласкавий чоловіче?
Біда тебе обсіла,
А що людей, то вдвічі...

Пливе густе підхмар'я,
Високе та безкрає.
І кличе подорожній,
І руки простягає:

— Ярино, не впізнала?
Моя лебідко біла! —
Поглянула: — Тарасе!
Тарасе! — й заніміла.

Усе, що пережито,
На спогадання гідне.
Стоїть колюче жито,
Достигле, та перідне.

Топтав колючі терни
До батьківського дому.
Сідав одпочивати
Один в степу глухому...

ПАМ'ЯТНИК ТАРАСОВІ

Ще крайній камінь урочисто
Кладе натруджена артіль,—
Вже на мости й дороги міста
Виходять люди звідусіль.
В Поліссі, Ніжині, в Основі,
В Трипіллі, Каневі — сюди,
Його відчуть в душевнім слові
І воскресити назавжди.

Відчуть, як вітер стяг полоще
Під сурем ніжнотонну мідь,
Щоб на дзвінкій горбатій площі
У здивуванні заніміть.

Хоч літ пролинуло немало,
Зів'яло квіту й зацвіло,

Та ми знімаєм покривало,
І круто зведене чоло
Ясніє думою. Минувше
Лежить, повержене у тліпь.
Все пережившн і відчувши,
Ти встав над світом. Далечінь
Хмарину наганя прозору.
Тополі в сонячнім огні,
І все близьке й далеке зору
Встає із нами нарівні.
Який розмах дано висотам,
Шляхам у місто і в село,
Все, що здобуте кров'ю й потом,
У нашій славі ожило.

Майстри артільні, і робочі,
Й каменярі лягли чуть світ,
Щоб ти до нас прийшов із ночі,
Гримів, як золотий граніт.

І от — взяли ми день прозорний
І бронзу доброго лиття,
Щоб образ твій нерукотворний
Запам'ятать на все життя.

НА ГОРІ ЧЕРНЕЧІЙ

Ось вона, твоя важка могила...
Тополиний гомін, вдалині
Пролетіла чайка, прошуміла,
Серце обентежила мені.

Чорна ніч, столітня і зловісна,
Не спливе, не принесе біди.
Може, чуєш, як лунає пісня?
То ідуть брати мої сюди!

Не прощавшись, прийдуть вони знову,
Звільнені від кривди і панів.
Нива шепче думу колискову,
Як ти жив, страждав, полум'янів.

Кажуть, тісно у землі лежати,
Пройнятим печаллю і вогнем.
Будем поле урожайне жати —
Колосків дорідних принесем...

Може, вчуєш, як вітри безкраї
Від дощів обсушують сльозу,
Як Дніпро ревучий підпливає,
Все тебе шукає поблизу...

В небі чистім — птиці грізнолітні
Бережуть могили світлу тінь,
І несуть, несуть співці новітні
Дум твоїх неміряну глибінь.

ПОВИВСЯ ХМІЛЬ БІЛЯ СТАРИХ ВОРІТ...

Повився хміль біля старих воріт,
Прощались тут в годину неповторну,
Де ми росли, узнали землю чорну,
Її тепло, дідів гарячий піт.

— Вертайся, синку, матір спом'яни,
Щоб тільки серця не зсушила спрага!
І рушив він, гвинтівка та баклага
Весь скарб його, на битву йшли сини.

Ти вернешся для слави і труда
І скинеш з пліч продимлену шинелю,
А скрип воріт, терпке буяння хмелю
Тобі далеку юність нагада.

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦЯ ОПАНАСА БАЙДИ», 1940 р.

* *
*

Моїй матері присвячую

Мати моя, мати дорога,
Осінь горить в полях,
Хай ані мжичка, ані юга
Не занесе твій шлях.

Мати моя, голово стара,
Встали багряні дні,
Мчать ешелони біля двора,
Треба спішить мені.

Мати моя, опада сніжок,
Килимом стеле путь,
Хай не завіє твоїх стежок,
Що синові в серце йдуть.

ВСТУП,

з якого ми довідуємось, що листи червоноармійця Опанаса Байди, незважаючи на скупість і лаконічність слова, можуть принести деяку користь батькам і дітям.

Чотири зошити в оправі
Лежать у мене на столі.
Вони дають данину славі,
Сховавши радощі й жалі.

Вони поношені, притерті,
А гострі літери злились:
Мабуть, були в полоні смерті,
Та ожили-таки колись.

Від бур задимлених і часу
Аж порудів сухий папір.
Листи далекі, Опанасе,
Я бережу завжди, повір,

Як нашу молодість відому,
Якій завидують орли,
Як голос батьківського дому,
Де ми жили, де ми цвіли.

В них кожне слово не байдуже,
Дорогу ширшу їм знайду —
На легкий вірш переведу,
А ти пробач мені, мій друже!

ТОДІ, ЯК СІДАЛИ ВСІ НА ПІДВОДИ...

Тоді, як сідали всі на підводи,
Коні заіржали, почувши даль,
Ми ж із тобою — друзі відроду
І розлучатися все-таки жаль.

Скільки ночей провели у полі,
Огнища клали в рудій траві,
І сперечалися там доволі,
І засипали годинки на дві.

Я вже не згадую юності пору,
Марево літа, грому красу,
Бо коні під'їхали он до двору,
А в нас на прощання мало часу.

Ще не допито по склянці чаю,
Діди не згадали війни старі,
А вже у дворі, по старім звичаю,
Синів обціловують матері.

Кожна говорить завітну мрію,
Щоб син не забув про її літа.
А я без матері сам, Андрію,
Стою і, просто сказать,— сирота.

Кожна дарує там коржики різні,
З кошика хліб з гостинцем вийма,
Для мене ж ласки такі запізні,
Матері в мене, знаєш, нема.

Не те щоб журився я в цю хвилину,
А серце забилось, хоч сядь та плач...
Коли це підходять і кличуть: — Сину,
Візьми із собою оцей калач.

Візьми на дорогу сорочку білу,
Будеш далеко, згадуй про нас.
Їхати в чорній — тобі не діло,
Їхати в вишитій — це якраз!

Взяв я дарунок, устиг поклониться,
Була то з артілі стара вдова,
Син її служить десь на границі
З рік, може, буде, а може, й два.

Все наче бачу: стоїть вона, мати,
Коні в дорогу рвуть удила,
Вересень сипле сині загати,
Листям багряним шлях застила.

ЗА КОЛОССЯМ ЯРОВИСТИМ...

Ніч упала в полі і змінила мотиви й настрій так, що хлопці заспівали іншої, а саме такої, що коли її чують пани за Збручем, то трясуться, наче в лихоманці

За колоссям яровистим,
За ліском березолистим
Грають сурмачі.
Блиснуть зорі у тумані,
Звідки йдуть вони, кохані,
Маршем уночі?

Звідки ті бійці,
Хлопці-молодці,
Що дівчата до півночі
Видивились карі очі
На околиці?

Може, стануть біля двору,
В полудневу теплу пору
Сядуть на обід?
Тільки в них і хліба, й солі,
Зброї доброї доволі,
Грозових побід!

Звідки вони йдуть,
Там бори гудуть.
Урожайні ходять тучі,
А на Дністері, на Збручі [1]
Пан ховає лють.

Не злобися, чортів пане,
В нас підсоння непогане,
Є землі й води,
Є палаци й теплі хати,
Не тобі про нас питати,
Звідки ми й куди!

За колоссям яровистим,
За ліском березолистим
Грають сурмачі.
Блиснуть зорі у тумані,
Йдуть, і йдуть, і йдуть кохані
Маршем уночі!

ОЦЮ МИ СПІВАЛИ...

Оцю ми співали, як їхали яром,
Аж люди виходили в поле за Рось,
В частині знайомились із комісаром,
Петлиці пришили, як здавна велось.

А видали одіж усім нам по зросту
І чоботи з юхти, в залізі каблук,
Дві пари білизни, вдягайся попросту.
Шинелю на скатку, гвинтівку — до рук.

А потім була перекличка й повірка,
І сосни шуміли в зеленій росі.
У небі зійшла передранішня зірка —
То в баню сходили, купалися всі.

Ти, може, читаєш і мовиш — дрібниці,
Мовляв, це не студить, але й не пече!
А в нас на шоломах цвітуть зоряниці,
Гвинтівки пристріляні — через плече.

В зелених торбинках висять протигази,
Чекають, як сурем загримає мідь.
Про все не напишеш в листівці відразу,
А ти не запізнюйся, в гості приїдь.

НЕ МОЖУ УСЕ ПРИГАДАТИ...

Не можу усе пригадати значала:
Хитнулися в лузі вершки комишу,
Гармати пішли, і кіннота промчала,
Пробач, що листа цього не допишу.

Бо нас на тім боці заждалися в гості,
Де блисне заграв золотий ожеред.
Частина в похід вирушає о шостій,
То значить — вперед, і вперед, і вперед!

Вже хлопці стоять у шоломах і зброї,
Баклажки при боці, куди подивлюсь.
Недарма в Дрогобичі кличуть — герої,
І руки здіймає до нас Білорусь.

Струнким яворам увостанні насниться
Голота, і галич, і посмішки дук,
Бо там, де ходив і ридав Остряниця [1],
Посунули танки і шляхті — каюк.

Між кованим дзвоном, між гамором птичим
Зірниця зметнула штандарти [2] ясні;
І ранок зіходить і сурмами кличе:
Прощай! До побачення! Жди навесні!

ДУБНО

Старий Бульба не плакав, дивлячись на страшні муки Остапові.

Сурми сонце згубили і гримнули трубно,
Підіймалась гроза, наче звір, сиволапа.
П'ятий полк увірвався прямісінько в Дубно,
Де в полоні катовано Бульбу Остапа.

На дибу його клали, шмагали — для проби,
Невідомо, чи він хоч живий одночує...
Тут залізом пекли, тут — крутили суглоби,
Тут він глянув, скривавлений:
— Батьку, чи чуєш?
І здається, що площа ворушиться часом,
І вельможна панянка стріля наудачу.
Нам хотілося кожному бути Тарасом,
Щоб гукнути:
— Я чую, Остапе, я бачу!

Тільки ж світяться тихою радістю лиця,
Довелося нам іншої долі зазнати,
На ремнях не із порохом порохівниці —
Патронташі набиті і вірні гранати.

Піднімає минуле долоні гарячі.
Та не мав того Бульба ні в снах, ні на мислі:
П'ють водицю бужанську коні козачі,
І тачанки будьоннівські мчаться на Віслі!

ПІСНЯ

За Коломийським шляхом ще гули гармати, наче велетенські барабани били зорю, але нам було не до того, бо зустріли бідних людей, з-поміж них дівчину, гарну на вроду. Що ж було далі, читайте самі.

За лісом туча нависа,
А ми — під самий двір.
— Скажи нам, дівчино-краса,
Чого печалиш зір?

— Пани були, вино пили,
Роботи надали.
Роби, роби, роби, роби...
А ми ж хіба воли?

— Хоч вийди, люба, на поріг,
Ми хлопці молоді...
— У мене чобітки старі,
Діряві та руді.

— У нас багато, люба, справ,
Хоч виглянь в ранній час...
— Та в мене вишитий рукав
Полатано сім раз...

То ми й не маєм більше слів,
Загін, навскач лети!
Червоний прапор зашумів.
— Ой, це ж мої брати!

Я ждала вас немало літ,
Верніться до двора! —
Біжить услід, летить услід
І сліз не витира...

ПРО МАТЯША З ПОЛОНИНИ

Черемоше, Черемоше,
Тиха твоя вода...

Матяш сидів на вигоні три тижні,
Немов прокинувсь од страшного сна.
В очах сліпих, широких і недвижних,
Горіла буків позолоть ясна.

Чого ти став при грізному стоході
В гурті нужди, і марення, і лих?
Кіннота йшла і, як завжди, в поході
Дзвеніла сталь про мертвих і живих.

— Візьмем старого? —
Двадцять рук помалу
Лягло йому на плечі, мов привіт,
В обозі діда хлібом годували,
Давали чаю, все було як слід.

А він схилився, немов дивився у вічі,
Обмацував посмішку на лиці:
— Чи ви не з Запоріжжя? Ви не з Січі?
— Ні, ні, ми, діду, інші, ми — бійці.

Не з куренів, не з вицвілого коша,
У нас, Матяшу, шлях лежить один.
Хліб-сіль несуть нам ген від Черемоша,
І веселяться тремби з полонин!

КОРОВА

Корову привели на подвір'я бідного газди. По тому, як у нього тремтіли руки, як жінка розсипала борошно з приполу на землю, я пізнав, що це день незвичайний і випадає голоті рідко на віку.

Прип'яли ту корову до похилого тину,
Вийшов батько, налигача зняв неуміло.
На подію дивилась підсліпла хатина
І, здається, нічого не розуміла.

Де взялась на подвір'ї? Хазяїн учора
Обдивлявся в повітці пожитки убогі.
Ні, це справді корова іде до обори,
Ремигає, примружує очі вологі.

Крикнув когут здивовано ген на стодолі,
А вона все жує і шука відпочинку.
Тут Ярина підносить одрібочок солі,
Наймолодша з братів — зашкарублу
шкоринку.

Ще не все! — Наготовили стрінути дечим.
Пораділи малі, як напровесні учні.
А корова облизує руки малечі,
І виходить, що друзі вони нерозлучні,

Що давно їм дружити б і жити у згоді,
Розлучала недоля, без хліба та паші.
От нарвали трави на озимому сході,
Молока їм корова принесла до каші.

Мати вносить дійницю, аж піна по вінця —
В добрий час на достаток, малим на забаву,
А по вулиці їдуть червоноармійці,
Про голоту гуторять, про щастя і славу.

ЗЕМЛЯ

Ішов на поле в час світань,
Гули вітрів шалені коні,
Стискала серце у полоні
Обніжків давня глухомань.

Там сірий жайворон завжди
Дзвенів про подихи нужди,
Коли б ти брів вузеньким ланом,
Про зерно мріючи густе,
Коли в долині за туманом,
Здавалось, молодість росте.
Хоч би сини! (Було їх двоє.)
Тоді б і сіяти, і жить.
Один пішов на поле бою,
Другий же в цій землі лежить.
Отак під зиму занедужав,
Покашляв з тиждень і затих.
Заснув у тихому окружжі
Високих буків вікових.
Ти сам, як пам'ять над віками,

Стоїш, тамуючи пожар,
Де б'ється жайворон о камінь,
Несе печаль твою до хмар.
І ця, сто раз подерта нивка,
І цих дощів смутна поливка,
І ворона крило багряне
Над полем галицьким, і ніч,
Немов страшна картина встане
Непроходимих протиріч.
Та не схиляйся на ріллю,
Не задавай собі жалю!

Синіє вересень в долині,
Де Збруч збутнявіло тече,
Ідуть міцні повік і нині
Полки бійців плече в плече.
І діти їм назустріч: — Наші! —
(А клекіт землю розтина.)
Долоньми гладять патронташі,
Торкаються до знамена.
Звернули коні до криниці,
Блакитну воду розлили.
Скресали танки бруковицю,
Огненні мечучи вали.
Услід кіннота мчить гаряча,
Гримлять обковані вози,
Чого стоїш? Від чого плачеш,
Не почуваючи сльози?

І з-під навислого застрішка
Іде він в поле, в ніч глуху.
Чомусь ні межі, ні обніжки
Не пролягають на шляху.
Хоч вересень, а спіє жито,
Ячмінь колосся підійма,
Отут було кілочки вбито,
А зараз їх чомусь нема.
Пшениця хилить вуса ніжні,
Руки торкаючись тобі.
Гречок полотна білосніжні,
Озера льону голубі.
І в синій дзвін палкого неба
Ковалик-жайворонок б'є,
І день нашіптує до тебе:
«Це все твоє! Усе твоє!»
І журавлів гулка навала

Ключем віталася здаля,
І квітла, снила, парувала
Важка чорноземна рілля.

ДАРУНОК

Ой, що в полі за димове?

Що то в полі за дими серед лютої зими?
Завихрило, затуманило, може, спішимося ми?

Зупиняється загін, від підків стихає дзвін.
Двісті верст вночі засніжено, не малий-таки прогін...

Тільки ж є одна біда: де ночівля? Де їда?
Коні схудли в перегонищі, збруя хляпає руда.

Подивися вдаль, комдив, де ти бачив стільки див?
Люди йдуть тобі до помочі, щоб ти рук не холодив.

Їм ні краю ні кінця, є овса і є сінця,
А дівча дарує хусточку наймолодшим трьом бійцям.

На хустині срібна нить, квітка тягнеться в бдакить...
І стоять бійці, і думають, і не знають, як ділить!

ТИ ЗНОВ МЕНІ НАСНИШСЯ

Ти знов мені наснишся як і вчора,—
В хустині красній милі нагідки,
У посмішці любов і непокора,
І трепет губ, коханих навіки.

Та я вже буду десь далеко, дальше.
Як мрій твоїх незбагнена краса,
Гримучий поїзд, поле перегнавши,
Наздожене вечірні небеса.

А в полі, полі позолоть прозора,
Шипшина квітне, яряться гудки.
Ти, може, тут проходила учора?
У посмішці любов і непокора,
В хустині красній милі нагідки...

НА МОГИЛІ ФРАНКА

Тут замість надгробка височить сіра гранітна скеля. Каменяр важким молотом б'є її груди, і здається — вона от-от затріщить і розсиплеться. Як гордо піднесено чоло Каменяра! Яка сила в його руці! Здрастуй, вічний революціонере, здрастуй, мій брате-поете!

В осінніх днях і в сніжному завою
Синам розкажуть мрійні матері,
Як ми ішли із думою новою,
Нових часів нові каменярі.

Як блискали за танками зірниці,
Як вересень горів на знамені.
І от на цій заквітчаній гробниці
Зійшлися наші помисли і дні.

І тут не буде ні сльози, ні жалю...
Гвинтівку в тиші нахилив боєць.
Ти чуєш нас, знедолений ковалю,
Син коваля, і мрійник, і співець?

Чорніли дні, і люди гірко снили,
Аж доки брат не кинув гордий клич.
І пролилось чуття нової сили,
І слів, і квіту, і людських облич!

Твоїм пісням, полкам твоїм і чотам
Вставать з бійцями рано на зорі,
Де звергнули скалу, политу кров'ю й потом,
Нових часів нові каменярі!

КУЗНЯ В НАГУЄВИЧАХ

А в тій кузні коваль клепле,
А в коваля серце тепле
І. Франко

Всі знали в кузні коваля,
Бо линув гук зблизу́, здаля.
Старий, скажу вам, мав снаги
Кувать сокири чи плуги.

Та промайнули, зникли дні,
Умер коваль в самотині,
А кузня світиться вночі —
То син з плугів кує мечі!

НАД ЗБРУЧЕМ ЗІРКА ПАДАЛА

Над Збручем зірка падала високою дугою,
Віщуючи на прохолодь, на вересневі дні.
А ми угору зорили, в нас не було другої,
Крім тої, що зіходила на краснім знамені.

Вона ясніла трепетно, вишивана добірно
Сестрою, чи коханою, чи матір'ю вночі,
І колихнулась музика тривожно і загірно —
Ударили у наступ смагляві сурмачі.

Тоді зенітки рушили і вилітали соколи,
Прожекторами блиснуло з долинної пітьми.
Піхоті стало весело, броньовики захокали
Могутніми моторами, зеленими грудьми.

А я хвилинку виберу, скажу про командира
(Отак за першим спогадом і другий виплива):
Людина він обкурена, душа у нього щира,
На землю глянув галицьку та й мовив: — Удова!

Ти сивою вдовицею квилила, побивалася,
На торжищах магнатових, на чорних сеймах лжі,
І що тобі судилося, і що в дворі зосталося,
Крім кожушанки рваної, трембіти і межі?

Печаль горюча випала ясним очам хорошим,
А батько йшов у наймити, то син просив: —
Візьми! —
Шуміла полонинами, ридала Черемошем,
Тернопільськими зорями горіла, як слізьми.

Та що недолю згадувать веселим часом раннім!
Діди вклонилися чоломно, і газди, й ковалі:
Сам Тимошенко їде на скакуні буланім,
Івася п'ятилітнього тримаючи в сідлі.

А той вдягнув будьоннівку і посміхнувся зво́рушно,
Що аж дівчатам іскрою сяйнуло на душі.
Виносить мати коржиків із молодого борошна!
— Беріть та пригощайтеся. Беріть, товариші!

Над Збручем зірка падала високою дугою,
Віщуючи на прохолодь, на вересневі дні.
А ми угору зорили, в нас не було другої,
Крім тої, що зіходила на краснім знамені!

ІЗ ЗБІРКИ «БЕРЕЗЕНЬ», 1940 р.

БУСЕЛ

Він прилітає з далекого краю,
Не спочиваючи, лине, лине,
Здається, на світі миліш немає,
Чим наше подвір'я, стара яворина.

Стоїть вона здавна, листом багата,
Бува, зашумить, а бува, не шелесне.
І от він шукає її, і хату,
І те, що прожито, як сон чудесний.

Спочине звечора в темному лузі,
Де в синій заводі чайка кигиче,
А потім купається собі в галуззі,
Гніздо лаштує, буслиху кличе.

Давно спарувались, як птиці гоже,
Пір'я назносять, кладуть між віток,
І хлопці вже чули (чи брешуть, може),
Як розмовляли вони про діток.

Таким його знаю. Люблю недаром
За крила міцні чи за бистре око
(Вбиває гадюку одним ударом,
А потім в небі кружляє високо.)

Чи, може, за те, що у час негожий
Летить у гніздо, забуваючи втому?
Не смійтесь, я теж на бусела схожий
Такою ж любов'ю до отчого дому.

ГАРМОНІСТ

Бував я гармоністом на весіллях веселих,
Гримів ладами високо в долинному краю,
А небо виливало дощів зелений келих,
Щоб остудити голову збентежену мою.

І знову на околиці пала шипшина дика,
Дівчата позіходяться із чотирьох доріг.
— І де це заподівся малий отой музика,
Лади попересохли чи, може, занеміг?

Затанцювать метелицю а чи гордисту горлицю,
А він забув чи виїхав, чистісінька біда!
І мила, не танцюючи, до милого пригорнеться
І на другій хвилині про мене не згада.

* *
*

Зерно і камінь, суша і вода
Достойні буть зображені в картині,
Краєчки хмар, на вітрі темно-сині,
І вечорів грудневі холода.

І кіс твоїх нетронутий янтар,
І помах рук, коли ідеш додому.
Не ляже все на полотні німому,
Усе вмістити я не маю чар.

Зерно відкину, небеса і сушу,
І навіть камню я скажу: прости.
Щоб тільки милої велику душу
У незвичайній фарбі донести.

І начебто замилується око,
Та не минеться гіркота досад,
Бо ти предстанеш, тиха, одинока,
І знову землю, вітер і потоки
Я поверну назад, назад, назад!

* *
*

Нащадок наш у мемуарах знайде —
У стосах книг живе старий огонь,—
Як ми на лад новий співали «Байду»
І «Яблучко» котили під гармонь.

Він знайде і замислиться. Чого ще?
Мовчить хвилину, стиснуті уста,
А вслід йому на многолюдній площі
Симфонія новітня вироста.

Яких-то чар дано клавіатурі!
Щоб я уздрів, як із глибини літ
Ідуть полки, живе жадання бурі
І сокола розплатаний політ.

І в цю красу, зрівнявши ногу в ногу,
Гранатами обмішане за мить,
Ввірветься «Яблучко» задимленим прологом
І на найвищій ноті загримить!

СТРУМОК

З раннього квітня шепоче до осені
В лузі дібровному тиха полосиця,
В небі набравши глибокої просині,
Моря шукає, в людей не попроситься.

Гуси над нею летять і курликають,
Грім упада, ударяючи глухо,
Осінь сідає від спраги великої
Коси змочити чи випити кухоль.

Ну, що вже коні з волами рогатими
День весь простоять до місяця-ясика.
Бджоли налинуть з медами багатими
Трохи спочити, а потім — на пасіку.

Я до струмка серед битви тривожної
В ніч приповзу, пересиливши спрагу,
Вмию лице від пилюки дорожньої,
Двічі ковтну і наповню баклагу.

— От і спасибі,— скажу,— що зустрілися,—
Може, засну, ні про що не питатиму.
Буде здаватися: гуси злетілися,
Бджоли гудуть і гудуть над гарматами.

ЗАПИТ ЛИПНЕВІЙ ХМАРІ

Чого ти до мене летиш іздалеку,
Ховаючи зливу грімку та багату,
Минаєш в долині задушливу спеку,
Рядок мій обравши, як власну кімнату.

І чим моє слово для тебе привабне?
Ні меду, ні ласки, ні пристані тихої.
Та, бачу, любов твоя зовсім не слабне,
Вуркочеш, воркуєш, як голуб під стріхою.

Пливи собі дужа, пливи собі гнівна,
Мені не потрібно ні краплі водиці,
Я сіяв рядок, і зіходить він рівно.
А люди посвідчать: зерном колоситься.

У тебе простору кілометрів триста,
Де трави-отави, колосся колюче,
Впади неповторна, важка і краплиста,
О туче вечірня, осяяна туче!

Поклониться вишня зеленою бростю,
Зароситься колос неначе від поту,
А ти повертайся до мене у гості,
Зробивши доладну, клопітну роботу.

ОПОВІДАННЯ ПРО ЛИВОНА РЕДЕДЮ

Постарів зовсім Ливон Рededя.
Вісімдесят літ минуло вчора,
Наче гарби, гружені снопами,
Проскрипіли, прокотились мимо.

Він осліп і більмами не бачив,
Як ідуть сусіди в партизани,
Як пливуть за плавнями утята,
Кречети кричать по роздоріжжю.

Сонце крито чорними щитами,
Нива вся скороджена списами,
Оловом засіяна гарячим.
Син Павло сказав тоді: — Доволі!

Що ж ми будем дома ночувати,
Щоб стріляли нам у саме серце?
А берімо, хлопці, трилінійки
Та метнімось в гори воювати!

Попадемо ляха-бутурлака
Чи ворону білу із погоном —
Гірко споминатимуть, почому
Чорне просо в мене в патронташі...

Від заграв півнеба поруділо,
Кулі проквиляли за лиманом.
Посміхається сліпий Редедя:
— Бач, Павло башличника вгощає!

Та в село гайнули бузувіри,
Сот чотири, як того не більше,
Мов хорти, од вовчої породи
Все взяли — і зуби, і похватку.

А в візку закований навхрестя,
Ременем пов'язаний скрипучим,
Партизан сидів, чорнявий хлопець,
Засмаглів од пороху та диму.

Пил дорожній ліг на чорні вуса,
На чуприну випав сивизною,
Партизан палив махряк ятранський,
Наділяв востаннє возівницю.

Підійшли сусіди до Ливона,
Хто ярком, а хто поза тинами.
— Так і так,— говорять,— буде лихо,
Що робити, партизана згублять.

Блимнув косо більмами Редедя,
Щось подумав: — Звідки ж той хлопчина?
Може, він Павла мого й не знає,
Може, просто злодій подорожній?

— Ні, не злодій і не розбишака,
За Ятранню з чабанами виріс,
Тільки ти не знав його, Ливоне,—
А самі і в очі не поглянуть.

Похитав Редедя головою:
— Жалко, що Павла немає вдома,
Пороху ні крихти, ні зернини,
Ні ружжя, ні шаблі не зоставив.

Що ж, як так, ведіть мене за руку
До башличників і бузувірів,
Жить уже недовго на цім світі —
Хай мене за хлопця розстріляють.

На майдані прийшлі стали в коло,
Сот чотири, як того не більше,

Гримнули затворами сухими,
По патрону в дуло засилали.

Перед ними, скручений ремінням,
Чорновусий, смаглий і високий
Партизан стояв в одній сорочці,
Тютюнець допалював ятранський.
— Полк, готовсь! —
Гвинтівки піднялися,
Тужно загурчали барабани.
— Стійте, стійте, кляті душогуби! —
Заволав Редедя на майдані,—

З партизаном смертю поміняюсь,
Вже мене стріляйте скільки хочте,—
І сорочку розірвав на грудях.
— Батьку, батьку, що це ви зробили!

— Хто це крикнув? Наче син, Павло мій?
Це тебе розстрілюють, синочку? —
Без сльози життя прожив Редедя,
А тепер сліпий Ливон заплакав.

КАНІВ

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО КИЄВА

Людей набралося чимало,
Поромщик долю кляв свою,
Пором заносило помалу
На крутоверть і течію.
Дві пані сіли, наче пави,
Дідок сухий, рябий з лиця,
Та писар волосної справи
Із города із Козельця.
Вози із сіном вище хати,
Смішок бублейниць-цокотух,
І дубленої шкіри дух,
І сіряків кріпачих лати...
В трьох бочках шумувала брага
Із ячменистого зела.
Рибалок стомлена ватага
Улов опівнічний везла.
А на поромі поміж людом,
Між сміхом, смутком, пересудом,
Між удовою і мужичим
Плечем, що бите сорок літ,
Стояв ти, вдумливо обличчям
На схід вдивляючись, на схід.
Іще ввижалась ніч велика,
Мотронівки ведмежий кут,
Весільна жалібна музика
Тебе здогонила аж тут.
Ти сам, повідчинявши двері,
Дружківську погасив свічу,
Не чути б сміху білозерів
І флейти бідної плачу.

Минуло все. Синіє обрій,
Спітнілий лоцман воду п'є.
— День добрий, діду.
— А, день добрий.

— Стомились, певне? То ж бо й є,
Давайте поможу.—
Без слова,
Щоб не одумавсь дід, либонь,
Правúла міць важку дубову
В свою затискує долонь.
Рибалки — й ті далися диву:
— Невже з панів? —
І в тую ж мить
Хвилинку вспіймано щасливу
Із вусачем поговорить.
Ти люльку витягнув з кишені,
А тютюну нема, кінець.
І враз — в чотири повні жмені
Дають рибалки тютюнець.
А найстаріший ув артілі,
Що знав життя і вбрід, і вплав,
Підносить ложку в цьому ділі,
Щоб з ними юшки скуштував.
Уже й посіли наоколо,
І спогадів струмок тече,
Що їм і босо, їм і голо,
І в люту зиму гаряче,
Що шапка-бирка, зверху дірка —
Їй-богу, панові підстать,
Що вже як спати довго й гірко —
То краще б зо сну їм не встать!
Ти сів до гурту, люди раді
Примовкли чемно: — От якби
Не похилилися раби,
То не були б тепер в досаді...—
І докінчив на цьому слові,
Щоб не накликати біди.
Веселі котики вербові
Течуть, мов срібло, до води
З крутого берега.
— Доволі!
Похідню став!—
У два ключі
Рибалки сходять смаглочолі
І хлібороби-орачі.
І ти зійшов, та що за диво,
Поліція в цей ранній час?
Позиркнувши немилостиво,
Підходять ближче.
— Ви Тарас?

— В'яжіть його! —
Зв'язали руки
І піт не витерли з чола.
На дуб злітають сиві круки,
У коней рвуться вудила.
Ти б серце виплеснув тривожне
На варти погляди лихі,
Ти б руку простягнув — не можна,
Ремені в'ілися сухі.
Ти б випросив води попити,
Але добра нема, нема,
Лиш дуб один стоїть над світом,
До тебе руки підійма.
І ти, обтяжений думками,
Рибалкам у страшній журбі
Вклоняєшся в дорожній камінь,
Вони вклоняються тобі.
— Як вільна вам година буде,
Пливіть ви до моїх сторін,
Сестрі Ярині, добрі люди,
Даруйте ласку і уклін.
А я в глухім далекім краю
Ті очі тихі та ясні
Хоч не побачу, то згадаю
Та налюбуюся ві сні.

* *
*

Прощай, Арале [1], назавжди,
Не прокляну і не забуду,
І десь у світі поміж люду
Невольників, що йшли сюди,
Що тут брели, нужденні й голі,
У закаспійській злій неволі
І до життя не підвелись,
Згадаю думою колись...

Нужду згадаю стоголосу
Моїх киргизів, голу, босу
Кайсацьку [2] долю, восени
І скрип коліс, і кайдани.
Згадаю все, а ти забудеш,
А ти других журити будеш.

Хоч пам'ятай, як я блукав
Поміж валами опівночі
І гіркоту убогих трав
Ложив на серце. Може, очі
Прозріють з того? Може, дні
Минуть лихі в самотині?
І не діждався... Від біди
Не вкриєш серце небагате.

Прощай, Арале, назавжди,
Невольничий і щирий брате!

* *
*

Причалили під берег, ніч
Очерети зове у гості,
Ні птиць, ані людей, опріч
Ясної зірки в високості.
Про що ти мрієш? Спи, поет,
В німій потопленій каюті,
Вітри, як діти на розпутті,
Скимлять, зриваючися в лет.
Та щось не спиться... Нагорі,
На тій на палубі, солдати
Співають, що родила мати,
А потім кинула в журі,
І затихають. Тільки враз
Високий голос лине, лине.
(Згадай дитинства юний час,
Село, сестрицю біля тину...)
Ти з ліжка встав і мов ожив,
Співця виходиш привітати,
Можливо, їде він в солдати,
А може, й службу одслужив?
Обнять його... О, якби так!
І прозріваєш від омани:
Співа закутий у кайдани
На палубі старий варнак.

КОЛИ Я ЙШОВ У ЛЮДИ...

Коли я йшов у люди на світанку
Весни моєї, спутниці у мандри,
Високе небо барви позичало

У синь-морях, і явори столітні
Мені вклонялись низько до землі.

Хоч кукурікав півень, хоч лисиця
Майнула, мов заграва на узліссі,
Хоч дітлахи гуляли біля двору
У м'ячика, а менші — в деркача,

Я поминув їх, бо шукав дороги
Крутої і гіркої, мов розлука,
І дружби, невимовної на слові,
Але такої, що без неї — смерть.

Мій дядько, швець Микита-чорнокнижник,
Горілку пив і клад шукав щоліта
(Нажив горба і волосом посивів
За тим немудрим шевським ремеслом),

Мене проводив до дніпрових плавнів:
— Іди, синок, іди у світ, учися,
А хто добув хліб-сіль тобі малому,
Того в житті своєму не забудь.

І він до рук дає мені книжчину,
Обтріпану, зачитану ночами,
Притерту часом, інколи сльозою,
Долонею шорсткою, у смолі.

Та книга в нас на покуті лежала,
На видноім місці, гнівна і журлива,
І з неї я свою весну дитячу
У слові пив, і плакав, і сміявсь.

Жалів сердечно бідну Катерину,—
Куди-то їй подітись одинокій?
Івасику б сорочку полотняну
Свою віддав. Івасику, де ти?

Літа минули, і не треба згадок.
Стежки сирітські половіють житом,
А в долинах сестра ласкава, осінь,
Мов Перебендя кобзою, дзвенить.

* *
*

Рука фельдфебеля карала
І дарувала чорні дні,
В пустелі сірій Косарала [1]
Палила душу на огні.

Лихої кривди та огуди
У нашім слові не знайти.
Ідуть зі мною чесні люди,
І хліб росте без гіркоти.

І де царів собаче тіло
Згнило в землі,— про це не мрів.
Немало битов одгриміло
І одшуміло пожарів.

Царі зотліли у могилі,
Їх падло змила каламуть.
Ясні сузір'я, серцю милі,
Шляхами давніми пливуть.

Але не можу я забуть
Слідів співця, сумну пустелю,
І на плечах стару шинелю,
І в колючках аральську путь.

Слова Тарасові могучі
Обережу в своїм житті,
Щоб вороги, як гади злючі,
Не підповзли на тій путі.

* *
*

Смолокури і кожум'яки,
Роду чесного бунтарі,
З вас ніколи ніхто не плакав,
Помираючи на зорі.

Чи така вже родила мати,
Чи до серця вкотився грім,
Що чекали вночі розплати
І сміялися в горі тім?

Чи таку вже силу любові
Узяли до сердець своїх,
Що кували на вас окови,
Ви ж кістьми протирали їх!

Я розвію навалу суму,
І в півночі веселий час
Я Тарасову світлу думу
Проспіваю й згадаю вас.

Хмара випливе яснопера,
Дуб хитнеться в старім гаю...
Ваших дум голубі озера
Переллються в душу мою.

Поміж м'яти і поміж рути
Зацвітають мої лани.
Я ж не можу ніяк забути
Каторжанськії кайдани!

ІЗ ЗБІРКИ «ЖАЙВОРОНКИ», 1940 р.

ЖАЙВОРОНОК

За свіжим подихом весіннім
В напівпрозорій вишині
Не клекотом, не голосінням
Вночі згадаєшся мені.

І як шукать тебе в глибинах
Небесних незвичайних нив?
В роздоллях житніх і полинних
Навік ти серце полонив.

Обляже, ляже чорна туча
І вже сріблом стинає тьму,
Маленька грудочка співуча
Не видна зору мойому...

Отак би жити синім квітнем
Під небом зоряно-рясним,
На око — зовсім не помітним,
На слово — дивно голосним.

МАНДРИ

В путь нічого збирати не буду:
Є тютюн, і книжки, й сухарі.
Десь піду я спокійно між люди,
Поклонюся вечірній зорі.

Так ходили, мабуть, Святогори [1],
Де земля — як волошковий клин,
Так піду я в поля неозорі
Із піснями один на один.

Попрошу собі сил небагато
Молодим і гарячим слівцем:
Щоб на руки всю землю підняти,
Повернути до сонця лицем!

* *
*

Забіліли сніги у дубовій діброві,
Голубого узору на вікнах сліди.
Не затримуй мене на останньому слові,
Попрощайся, як треба, і в путь проведи.

Будуть літа летіти в цвіту і негоді,
Поїзди грімкотітимуть, битиме грім,
І старенька земля, як боєць у поході,
Ізі мною поділиться хлібом своїм.

Може, яшно-черствим, може, тепло-пахучим,
Гіркуватим димком новину занесе,
Щоб наснились мені уночі неминуче
Темно-карії очі, дорожчі за все...

Рахманних піль запахли чебреці,
Упала синь в захмарені калюжі,
Разом підемо, запальні та дужі,
В оце розквіття, в простори оці!

Бджола колише марево гречок,
І жайворонка сріблястий смичок
Згубився в небі, в шумі яровому.

Та вже на обрій туча виповза.
Невже шумить? Невже гуде гроза?
Люблю я день і поклоняюсь грому.

МАВЗОЛЕЙ

Якщо стомився, живучи землею,
В грозі ішов і виростив сади,—
У дальню даль до зірки Мавзолею
Іди, товаришу, іди.

І стань, як вартовий, у дні січневі
Під сиві стіни дивної краси,
Поглянь в обличчя тихе Іллічеві
І кожну рису в пам'ять занеси.

І нова сила до грудей прибуде,
І сонця промінь осяйне до віч,
І проведе тебе в сім'ю єдину, в люди
Ілліч.

ІМ'Я

На все життя лягла розлука,
Під снігом вечір догорів.
Старим пригадувать і внукам
Січневий смуток прапорів.

Нащадкам в славі і звитязі
Іти крізь весни і літа,
На малиновім рідним стязі
Ім'я знайоме розцвіта.

Навчися серцем розуміти,
Зростай в його звучанні, йди.
— То Ленін,— кажуть наші діти.
— Ілліч,— одказують діди.

Всього п'ять літер, слово дивне,
Торкнись — і полум'я скресне.
У висоті — таке зазивне,
У глибині — таке ясне.

ТРИ ХВИЛИНИ

Як виряджали у дорогу дальну
На стомлених і молодих руках,
То день проніс мелодію прощальну
По мовчазних п'яти материках.

Біля простої, в сніжках, домовини
Вдивлялись люди в холодок чола.
Гудки гули над світом три хвилини,
Хоч нам здалося — вічність прогула.

І кожен ждав: невже він не покличе
Словами, зором, ласкою, Ілліч?
Мільйон облич, немов одне обличчя,
До мертвого схилились віч-на-віч.

Тих трьох хвилин ніхто з нас не забуде —
Бійці, селяни і робітники.
І йшли, і йшли за гробом рідні люди,
Щоб світлий образ пам'ятать віки.

ЯЛИНКИ

Стоять засніжені ялинки
Біля Кремлівської стіни.
Шепочуть сни, зітхають дзвінко
І з вітром бавляться вони.

І тут, під світлою зорею,
Як з бронзи вилиті,— живі,
На двох окриллях Мавзолею
Стоять суворі вартові.

Візьму я гілочку з ялини,
У край далекий понесу,
Щоб потім згадувать щоднини
Її нев'янучу красу.

Щоб завжди бачить: під зорею,
Як з бронзи вилиті,— живі,
На двох окриллях Мавзолею
Стоять суворі вартові.

* *
*

Бійця поклали у дядьковій клуні,
Де пахла волошкою житня солома.
І ми, семилітні, безмятежно юні,
Не сиділи й хвильки у себе вдома.

Боєць шепотів: я встану, устану.
Ми приносили хліба чи й сала трішки,
Сировим полотном бинтували рану,
Тютюном набивали козячу ніжку.

Устав через тиждень, пішов,— не впізнаю,
Цілував на прощання, здоров'я півроку.
Десь гуляє луна по вишневому краю
Од його молодого і легкого кроку.

Збирайся, братва, із околиці нашої,
Юність вернулась, нагадує вдома:
Ми бійця годували чорною кашею,
І волошкою пахла житня солома.

* *
*

В північний час ударить грім
В небес широку стелю,
Тривога ввійде в рідний дім,
Шепне: — Вдягай шинелю.

А за степи, за сіножать
Славетний ворон кряче...
Дружина вийде провожать,
Можливо, що й заплаче.

Та квіту раннього пучок
Розквітне, як надія,
І голубий носовичок
На вітрі забіліє.

І сурм відлуння молоде
Зжене очей турботу.
— Піхота йде! Піхота йде!
Вперед, вперед, піхото!

Піду з полком крізь пил і дим,
Із лоба піт утерши,
Правофланговим рядовим,
Заспівувачем першим.

Чи вам насниться ж уночі,
Як в чортовім розгоні
У небо сурмлять сурмачі,
Хриплять козацькі коні?

* *
*

Іржуть на вітрі коні чорногриві,
Загнуздані, засідлані в похід.
В заобрійних полях рожевий тане слід.
Здорові будьте та живіть щасливі.

Вдягає брат будьоннівку, шинелю,
Старому батьку клониться до ніг.
Пробив небес широку синю стелю
Молодика золотокутий ріг.

А з матерями буде ще морока,
Із радощами й смутком пополам,
Коли ляга дорога нам широка,
Коли багряні сняться ночі нам.

* *
*

Походи, ви, походи,
Осінні сині дні!
Бійців смаглява врода
Така близька мені.

Рожева повна вишня
Оновлює міста.
Майбутнє і колишнє
В однім зерні зроста.

ЗАПОРОЖЦІ

ВОРОН

На ланах козачої долини
Толочив ромашок первоцвіт.
Вчора ворон справив іменини,
Триста літ минуло, триста літ.

Не широка піднебесна стеля,
Не глибокий дніпровий заплав.
Ворон бачив Остряницю й Хмеля [1],
Над полтавським боєм кружеляв.

З'їдено м'ясця і крові спито
В бойовищах трудних на зорі.
Ворону колюче стигле жито
Затуляє обрії старі.

Він оглух, осліп, одна скорбота,
Він не бачить, як крізь сивий дим
На страшнім алюрі мчить кіннота
Під багряним прапором одним.

БИТВА І

Гримнули блискучі самопали,
Ковані навіки в жовту мідь.
В ярову, медвянисту суцвіть
Сотні тіл підкошено упали.
Сагайдак [1] підвівсь на стременах:
— Хто згада їх в світлих іменах?
Для яких пеанів [2] і палітер
Голови злягли у ковилі.—
Він пригнувся низько до землі,
Шаблю в крові об коліно витер.

— Досить бою! Сон змикає вічі.
Ляжмо, хлопці; в поріст яровий,
Ще не раз рубатися, не двічі.—
А орли, чатуючи здобичі,
Знали вже, хто мертвий, хто живий.

БИТВА II

Блищало небо золотом янтарин,
А вже метнули в битву козаки,
І дико скрикнув ординець-татарин,
Сповзаючи з високої луки.

Як позавчора, вдарили мушкети,
І пожаром взялася димна вись,
І за Дніпром сузір'я і планети
Кривавими сльозами полились...

А ген за виднокругом неозорим,
При яворі, при тихому дворі,
Із хлібом-сіллю, із таємним горем
Синів додому ждали матері.

* *
*

Уставай, моє сонечко, з темного лугу,
Бо тривожить минуле не раз і не двічі.
Сплять в степу запорожці — товариш до друга
Повернувся обличчям, порубаним в січі.

І так страшно дивитись на заплющені очі,
На рубці-кривавиці, і на плечі похилі,
І ніхто з них ні пити, ні їсти не хоче.
Милі мої. Тиша. Милі мої, милі.

Тож не бачать: заквітли лапки звіробою,
І не чують громи перекочують глухо.
Листопад виграє золотою габою,
Чи білянка-гулянка мете — завірюха.

Лиш тоді, як танкісти промчаться по полю
І сурма зарокоче в поході з полками,
Устають, щоб побачить, і стогнуть від болю,
І шаблі-гартуванці дзвенять під руками.

ІЗ ЗБІРКИ «БИТВА», 1943 р.

* *
*

Червоно-вишневі зорі віщують погожий схід,
Ти, може, мене й забула: не бачила стільки літ?

Немало ми воювали, стоптали чобіт рудих,
І якщо згадати мертвих, то я зажурюсь по них.

І якщо живих згадати,— нехай заніміє плач,
Бо друзі ідуть полками і я серед них — сурмач!

Сурмлю, що зелену землю закриєм грудьми від бід.
Що красно-вишневі зорі віщують веселий схід!

УКРАЇНО МОЯ

1

Запалали огні за долиною синьою неба,
Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти.
Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

Як росли ми ізмалку? Скрипіла у хаті колиска,
Загасав каганець чи горіла воскова свіча.
Ти нам шлях показала, який під зірницями блиска,
І проміння багряне подібне було до меча.

— Люлі-люлі, дитино, засни, мій синочку, нівроку,
Люлі-люлі, засни...— Так співали синам матері.
Ми ж виходили в ніч на закурену стежку широку,
І сестра наша, доля, вела од зорі до зорі.

Паровоз прогуде: може, з фронту вертають солдати?
Мо', й житам квітувать? На отаву позве сіножать?
Повертались батьки на хвилину до рідної хати,
Щоб навчити синів, як гвинтівки на бій заряджать.

Журавлі пролетіли: а може, є вісті від брата
Із карпатських долин, з полинових потоптаних меж?
Розкололась земля. Наставала велика розплата.
За лужком-бережком багряніли картини пожеж.

То ішла революція в сірій тужавій шинелі
Із окопів грязьких, із-під куль на ромашковий шлях.
Гомоніли солдати: — Ми з'їли доволі шрапнелі,
Хай ще німець куштує на зритих снарядом полях.

Поминули літа. Зацвітає Шевченкова круча.
Домни плавлять метал. Подніпров'я колише човни.
Україно моя, напливає загрозлива туча
І дзюбаті шуліки з чужої, як смерть, сторони.

В них на крилах не зорі барвисті, веселі, гарячі —
На підкриллі в них бомби і чорні зловісні хрести.
Спостеріг я вночі: загоряються очі юначі
І виходять полки на залізні й дубові мости.

І шуліки ті падають, полум'ям білим повиті,
Танки, димом закутані, трупом залізним лягли.
І трасуючих куль золоті розтікаються ниті.
Смерть за смерть ворогам! На шулік вилітають орли!

Я в Дніпра запитаю:
— Скажи мені, сивий Славуто,
Ти, забомблений сталлю, свинцевого звідав дощу?
І Дніпро заревів:
— Мною кривду стару не забуто,
А нової наруги я вічно катам не прощу!

Та й запінився дужий, і час пригадавши Батиїв,
І німецьких зажер в вісімнадцятім літі, в бою.
— Здрастуй, Києве любий! — І каже, всміхнувшися, Київ:
— Я чекаю на вас, я чекаю, як воїн, стою.

Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі,
Польова моя мрійнице. Крапля у сонці з весла.
Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо росла.

То ж палають вогні за долиною синьою неба,
Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти.
Україно Радянська, у світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

Тільки б бачить тебе у народів привольному колі,
Де завжди набиралась могуття, і слави, й снаги.
Із синами Росії на грізному ратному полі
Стій, як месниця вірна! Хай падають ниць вороги!

2

Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розлуки
Синім лугом, ромашкою, птицею з канівських круч.
Так візьми ж мою кров і візьми моє серце у руки,
Тільки снами не муч і невипитим горем не муч.

Я топтав кілометрів не сто, і не двісті, й не триста,
Все в похід, у похід, в небезпеки на правім краю.

Он зоря вечорова до мене шепоче барвиста:
— Що ж ти став, як німий, надивляйся на землю свою!
Надивляйся на землю, де сизі орли клекотіли
Із могили високої в димнім безмежжі доріг.—
І лежала земля, в попелищі земля чорнотіла,
Я дивився — і німів, і прощався — і прощатись не міг.

Я ізнов тебе вгледжу в народів привольному колі,
Де завжди набиралась могуття, і слави, й снаги.
Із синами Росії на грізному ратному полі
Стій, як месниця вірна! Хай падають ниць вороги!

3

Знову кличу тебе, чи ти голосу не розпізнала?
Знов прошу: озовись! Молода і далека моя.
Може б, вітром я став, тільки ж хмар налягає навала,
Може б, співом покликать,— так де ж його взять солов'я?
На дніпровській долині ромашка зів'яла побита.
Тополина скрипить. Догоряє мій батьківський дім.
І не хочу я вітром лягати під кінські копита,
Соловейком співати на чорному горі твоїм.

Буду дихати, падать, рости й воювати до загину,
Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є.
Я візьму твого смутку і горя важку половину
У розтерзане, горде, нескорене серце моє!

І піду, як Микула, пригнусь, потемнію від ноші,
Висхну, спрагою битий, можливо, впаду на сліду,
Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші
У твоїм, Україно, зеленім і вічнім саду;

Тільки бачить тебе у народів привольному колі,
Де завжди набиралась могуття, і слави, й снаги,
Із синами Росії на грізному ратному полі
Стій, як месниця вірна! Хай падають ниць вороги!

4

Вставай, моя рідна, розлуки доволі,
Які ми з тобою ще будем багаті —
Веселкою в небі, барвінком у полі,
Розплатою-люттю при спаленій хаті.

Торкнусь тебе ніжно — і рук моїх дотик
Забурха вогнем, і я взрю опівночі:
Дитини забитої змучений ротик,
Залізом обпечені очі дівочі,

Дідівську сльозу, закривавлену з жалю,
Сорочку стару на розстрілянім тілі.
Простіть, якщо словом кого запечалю,
Далекі мої, дорогі, помарнілі!

Далекі мої, дорогі і хороші,
Я чую ваш поклик: — До кари! До кари! —
Метуть і метуть зимовії пороші
Сніжком-залежком з посивілої хмари.

Свисти не свисти, проклятуща нагайко,
Не бачив катюга розплати такої:
У димному полі встає Наливайко
І землю стрясає страшною рукою.

І тінь його віща в залізній закові
Випростує плечі під хмари невмиті.
Озброєні діти Залізнякові,
Ми пройдемо шляхами при стиглому житі.

І прийдем до тебе, солдати-звитяжці,
У дружбі великій, в братерстві святому:
Сухар у торбинці, вода у баклажці
І зустріч сестри біля отчого дому.

Радянська Вкраїно! Розлуки доволі,
Які ми з тобою ще будем багаті —
Веселкою в небі, барвінком у полі,
Розплатою-люттю при спаленій хаті!

5

Не плачте, мамо, не треба, вже не вернути сина.
Он він лежить під тином, скроня злегка в крові.
І меркне зимовий вечір, утіха твоя єдина,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.

Чого ти журишся, батьку, що хату спалили кляті?
Брата забили в пута, сивіє, бач, голова.
Пожитки твої хороші, радості небагаті —
Усе димить в попелищі і тліє не дотліва.

Іржали коні в артілі, ворота скрипіли новії,
Забрали овець і коней — кривавий слід по траві...
І меркне зимовий вечір в далекій сивій завії,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.

Он ту яблуневу гілку, де снігу замети білі,
Ти сам щепив із сусідом, цвіти, мій веселий дім!
— Ми знаємо, знаєм, знаєм! — кричать пеньки обгорілі
Із хати, з комори, з клуні в сльозах і в горі твоїм.

Повішених вітер гойдає. Гармата б'є опівночі.
І тліє все в попелищі: і радість, і труд, і піт.
Дивляться зорі з неба, немов замучених очі,
Немов розстріляних очі біля кленових воріт.

Не плачте, мамо, не треба, і ви не журіться, тату,
Друзі ідуть зі сходу, сурма не грає — б'є!
Катів поведуть на страту, на нашу святу розплату,
І в них не вистачить крові за грізне горе твоє!

БОЖЕНКО

Де небо, як море глибоке, на вітрі шумить неокрає
Шляхами кривавої січі, байраками грізних повстань:
— Боженку, підводься, Боженку, твоя Україна палає —
Земля придеснянська й славутська на сурмах суремить:
— Устань!
Стоптала подвір'я із садом люциперів чорних навала,
Онуку забито у житі. Снарядом підпалено дім.
— Боженку, підводься, Боженку, твоя Україна устала,
Земля подніпровська й бужанська на сурмах суремить:
— Ходім!
І вже він встає, сивобровий, у шапці кудлатій та в бурці,
Не бурка, а буря на плечах, іде і дворів не мина.
На шаблі виблискує сонце, як зайчик у росяній жмурці,
І кінь тонконогий здибився, срібляні дзвенять стремена.
— Диви, як спохмурніло небо, гаряча, знать, буде робота,
Не в битву, не в січу виходять — на денний полізли розбій.
І знову пани й паненята, облудна, зажерна німота,
Ти бачиш це, Щорсе Миколо, ти чуєш, Черняк Тимофій?
Боженко одпльовує люто, звіряючи зброю найкращу,
Задимлену порохом, димом, бо з неї гостинців послав,
Він кличе до бою страшного Обухів, Трипілля, Таращу,
І Київ, і Канів, і Корсунь, у сонці ясний Богуслав.
За Корсунем лине: — Ми знаєм! — З Таращі відгулом: —
Я чую! —
Тужава, зарошена, стигла, як дівчина красна, земля.
Беруть воронців із конюшень, виносять сідельця та збрую,
А хлопці ладнають тачанки, і грім понад ними гуля.
Горить на кашкеті зірниця, на плечах шинеля — не свита.
З артілі приходять дівчата, в любистку доріжка не та.
Пливе жовтобарвна пшениця, пилюкою густо покрита,
Зозуля на дубі зеленім Боженкові лічить літа.

А він, сивобровий, підвівся: — Готово там, хлопці? То
добре.
Ми ночі закутаєм димом і липня колючого дні.

Ходім, партизани, до мене, у кого лиш серце хоробре,
У кого рука не тремтіла,— лети на гарячім коні,
Та й будем напасника бити!

Година минає чи друга.
Боженко стоїть серед поля, де тупіт кіннотний і мла.
То влад загриміли тачанки від Оржиці, Прип'яті, Бугу,
І тінь його бурки орлина на всю Україну лягла.

МАТИ

Чорна хмара вкриває півнеба з дніпрового краю,
Димом віють долини. Спадає остання роса.
Ти виходиш одна, одинока, можливо, я знаю,
Там, де хмара пливе і останній промінчик згаса.

Ти кого ж виглядаєш на кручі найвищій ізрану?
Проса б курям дала. Походила б собі по двору.
Я одразу пізнав би й сорочку грубу, полотняну,
І потерту керсетку, й терпову хустину стару.

Дуже холодно, мамо, не правда? А чоботи збиті,
Руки, бачу, замерзли, ні свити, ані кожушка...
Обіцяв я купити.— Ну що ти, одна я на світі?
Он молодшим купи, а старому зима неважка.

Так і шкрьобала в збитенцях. Мала четверту онуку,
Колискову турчала, агукала. Як там вони?
На високій горі піднімаєш обвітрену руку,
І вуста твої шепчуть:
— Сини мої, де ви, сини?

Колисала їх, бавила, мала щоночі мороки,
У турботі, у забавці. Хто ще згадає об тім?
Постаріла сама. Натрудилась за дні і за роки.
Почалася війна.— Так що, мамо, прощайте. Ходім.

Та й пішли в тридцять сьому [1]. Під Києвом дальня
долина
Вся окопами копана, в вибухах небо рясне,
Ну, а мати, звичайно, як мати у кожного сина:
Сяде їсти — не їсть, а приляже — ніяк не засне.

Щонайстаршого просиш:
— Заглянь до батьківської хати.—

Середульшого кличеш — у сурми суремить зима;
І не клич наймолодшого, рідна заплакана мати,
Я летів би, як птаха, так сили злетіти нема.

Ти у сонця спитай. Бачиш сонце звелося над полем,
І зникають сніги, і на бурю гудуть дерева,
Щоб синам дати звістку, хлоп'ятам твоїм
смаглочолим,
Многострадна моя, синьоока, змарніла, жива!

Поклонися Дніпру, гостював він у морі недавно,
Пошукав би дітей твоїх, радість приніс немалу.
І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно[2],
На дніпровському лужку, на трипільському древнім
валу.

КИЇВ

Змінився наш обрій веселий. Окоп. Залізниця. Гармата.
Дуби, посивілі від пилу. Світанки рожево-сухі.
Ми так поріднились з тобою і стали, як брат біля брата,
Чи, може, як батько із сином, під кулями, в ночі глухі.

Отут ми садок насадили, нехай достигають черешні,
Криницю копали глибоку, на підмури клали граніт.
Ввижалися літа минулі, і снилися ранки прийдешні,
Гарячі, рум'яні, шумливі, як сонце жниварське між віт.

Он кличуть до себе у гості садок мій, і вулиця, й площа,
Трамваїв дзвінок голосистий, як птиця, щебече з людьми.
Отут же кохались під небом, де вітер хмарину полоще,
Отут наші діти учились. В двадцятім училися ми.

Жили у гуртожитку хлопці, до спогадів стежку не збито!
На хлібі гречанім з водою, півпачки махорки на всіх.
Та місто своє будували. Вантажили вугіль і жито,
І якщо співали,— не горе, і якщо сміялись,— не гріх.

Чого ж ти задумався, древній? Аж очі примружуєш зорні.
Ти слухаєш клекіт залізний? Чи щебет в саду солов'я?
Стоїть твоя слава велика, як райдуга, викута в горні,
З семицвіту й щирого злота, дніпровська красуне моя!

Чого ж ти задумався, любий? То ж небо цвіте непогасно,
Ріка, і квартали, й майдани шумлять, золоті від століть.
Живе твоя правда могуча, мов квітка, запліднена рясно,
І сила на горах огненних в броні велетенській стоїть.

Я бачу, як дощ накрапає, як туча згромаджує зливу,
Фашисти повзуть по дорогах на люто-кривавий розбій.
На матір мою Україну, на рідну засіяну ниву,
На тебе, мій Київ радянський, замріяний велетню мій!

Дівчатка з дев'ятого класу пов'язки чіпляють — сестриці.
Діди — в ополченці, бо треба повсюди як слід голови.
А юнь комсомольська пашила зелені фронтові петлиці,
І чола підносить високо, і проситься: — Благослови!

Устане ще день яснобарвний. Умиється сонце росою.
Засмаглі, закурені в битві, повернемось: — Волю візьми,—
Потрогаєм кожен камінчик, бур'ян постинаєм косою,
Шинелями витремо щічки дитячі, залиті слізьми.

А може, кому й не вернутись. Ну, що ж, я найважче приймаю,
Бо куля імен не питає, товариш чи брат, не мине...
Скажи тоді рідним ув очі, що був я з тобою до краю,
Вшануй моїх друзів щасливих та інколи згадуй мене.

БАЛАДА ПРО МАТВІЯ ПІДКОВУ

За шумним життям околиць,
За лісами, де туман,
Ходить вечір-краснозорець,
Б'ється хлопець-партизан.

Він увесь перед тобою
Так, як вибрався вночі:
Патронташ, у нім набої,
Ніж, гвинтівка на плечі.

Темна ніч. Шляхи. Діброва.
Тихо шепчуть ручаї:
— Де тут є Матвій Підкова?
— Хто ж ти будеш?
— Ми свої.

Наче грім, веде надія
До Славутича-ріки:
— Як би бачити Матвія?
— Хто ж ви є?
— Ми свояки.

Йдуть вночі і в димні ранки
При зеленому дворі.
— Прощавайте, подолянки!
— Виглядайте, матері!

А навкруг із дальніх сторон
Пилом пиляться поля,
А навстріч столітній ворон
Попід небом кружеля.

Листоноша чорноброва
Носить вісточки-листи,
Що веде загін Підкова,
Що горять старі мости.

Обійшли його зі сходу:
— Партизани, ви живі? —
Наче в землю, наче в воду,
В полі вітром по траві —

Зникли даллю золотою,
Лиш на третю ніч з імли
За горою за крутою
Знов пожари загули.

Обійшли його лиманом,
Горе їде. Не сміхи.
Димом, порохом, туманом
Низько крилися шляхи.

Обложили, сил немає,
Йдуть лісами й по валу...
Глядь — Підкова знов гуляє
У німецькому тилу!

Невелику має плату,
Тільки б зброя, хліб та сіль,
По Вкраїні з хати в хату,
Із артілі ув артіль.

Темна ніч. Шляхи. Діброва,
Тихо шепчуть ручаї:
— Де тут є Матвій Підкова:
— Хто ж ти будеш?
— Ми свої.

В полі жито половіє,
Птахи сивіє крильце,
Та безсмертя вітер віє
Партизанові в лице.

ВАЛЮШЦІ

Де ти їдеш, Валюшко?
Де зупинишся жить?
Незім'ята подушка
На простиниі лежить.

В нас ляльки небагаті.
Сонця літнього мідь.
В опустілій кімнаті
Спить конячка й ведмідь.

Ти їх їсти навчала,
Пам'ятаєш чи ні?
Повернеться знавала,
Вітром збурені дні!

Ти давала їм пити
У коритці малім.
Кров'ю збарвлене літо
Завернуло в наш дім.

Уночі, не в спочинку,
Я візьму, й не засну,
Волошкову косинку,
Як росинку рясну.

Щоби колір не стерти,
Щоби цвіт не зім'ять,
Щоб нести аж до смерті
Те, що встиг пригадать.

Я СОРОЧКУ ЗНАЙДУ ВИШИВАНКУ

Я сорочку знайду вишиванку
І надіну, як хлопчик, радий.
По барвінку піду на світанку
Молодий, молодий, молодий!

Щоб ярилися трави у квітні,
Зорі сяли, як гострі мечі,
І дуби зашуміли розквітні,
Найрідніші мої родичі.

Найкоханіші, милі, сторукі,
Чорнокорі, зелені, як світ,
Щоб не знати ні снів, ані муки
На дорозі розгойданих літ.

Буде жито за батьківським домом,
Добривечір, привіти прості.
Я Дніпро розхлюпочу шоломом,
Щоб посіяти рожі густі.

У намисті, у росах дорожка
Засиніє в зеленім саду,
І, притомлений Котигорошко,
Я на груди землі упаду.

* *
*

Отак живу, суворий, непомітний,
Спитають друзі: — Що шукаеш ти? —
Хоч би збентежив душу лист привітний
Через завіси огненні й фронти.

Ні, ні, діждусь і звістки, і привіту,
Де кличе друзів мідяна сурма.
Блакитний день розстріляного світу
Криваві руки вгору підійма.

Руда шинеля, патронташ ізбоку,
Та котелок, та чоботи в пилу,—
Моє багатство, скарбе мій, півроку
Тебе ношу годину немалу!

Шорсткий ремінь, мозолі на долонях,
Кого мені в полях оцих так жаль?
Де вечір їде на червоних конях,
На орудійних вибухах — у даль...

* *
*

Багнет, казанок, і скатка, і протитанковий грім.
Нам слави, може, й не буде, хто пожалкує об тім?

Закурені пилом очі, ви бачили нас чи ні,
Коли гуркотять мотори в загравній далечині?

Земля, як у горні, тліє — навколо, вперед, назад,
Де молодість наша дальня цвіла, як вишневий сад.

Але ми взяли гвинтівки, ремінь рипить на плечі,
І ненависть наша люта громами гуде вночі.

Нам слави, може, й не буде, навіщо вона бійцю?
Нам тільки б пороху більше та більше в кулі свинцю!

Розквітне калина влітку, голуб злетить з-під стріх
На тій на курній дорозі, де ми боролись за всіх.

ЗАПОВІТ

Минає день і ніч, в пожарах рік війни.
До зброї узялись діди, батьки, сини,
І внуки підвелись, міцні, смаглявочолі.
Ой скільки пропливло за обрієм вітрил,
І скільки прогуло у дальнім небі крил,
І скільки танків спить у спаленому полі!

Ми горе бачили, нам не кажіть про це:
Як піт росив чоло, огонь палив лице.
Вкривала густо сіль сорочки поруділі,
І діти корчились, і сохли матері,
Трава хилилась чорна у дворі,
Як рана з'ятрена на молодому тілі.

Ми чули плач садів і стогони землі
І ненависть взяли, відкинувши жалі,
Бо сльози і жалі — незавелика плата,
Як іскра б'є світліш,— то ясно від огнів,
А кривда є чорніш,— то буде дужчий гнів
На хитрого лжеця, фашиста-супостата!

Отак рішили всі, і це наш заповіт,
У ньому кров, і піт, і жар, і мріянь цвіт,
Полків тверда хода на багрім видноколі.
Чужинця виженем! Судьбою так дано,
Бо ленінське шумить, гвардійське знамено
В далеких дим-полях над арміями волі.

* *
*

Україно Радянська, бачу тебе в майбутньому. Жайворонки дзвенять у синьому небі, пшениця колосом шумить на полях від Полісся до Приазов'я. Дніпро розлився так, що й не видно, де його береги, ширший за Дунай і глибший за Чорне море. А в містах і селищах людина любить людину, пошана і честь живе в сім'ї, без лицемірства і зради, без кровопролиття, нужди і наруг, без насильства і розстрілів виростають твої діти.

Стоїш ти, як веселка після дощу, висока та барвиста, як дівчина стрункa і привітна в яблуневому саду, в братерстві народів, як мати, що чекає на своїх синів.

Я схиляю голову перед тобою, бо бачу невимовну красу твою, чую мелодії невідомих пісень, яких ми не знали, але хотіли створити, чую казки твої, про які ми тільки мріяли в криваві і жорстокі дні.

Може, тепер ми некрасиві, суворі, схудлі від тяжких боїв, але, повір, достойні тебе. Торкнись нашого серця, і ти відчуєш, яка ніжність живе в глибині, які мрії ми носимо про тебе, тільки сказати їх не можемо, бо не той час. Людей наших вішають і розстрілюють, тому і любов мовчить. Людей наших палять на пожарищах, тому і серця наші зробилися мов кремінь.

Ми не можемо дихати, любити, радуватися, дивитися на сонце, пестити дітей, доки фашистські звірячі лапи рватимуть тіло твоє, Україно...

Ми будемо боротися за тебе так, щоб сивий Дніпро клекотів од гніву, щоб Чернеча гора стогнала од гніву [1] на ворога, і нехай наші серця перетліють на попіл, коли ми цього не зробимо.

Фашистські звірі бенкетують і знущаються з людей в розвалених містах і спалених селах. Жалюгідні дурники! Вони не розуміють того, що синів твоїх не можна перестріляти, перевішати, перенищити, бо куль не вистачить ні в яких

автоматах, бо немає таких арсеналів із зброєю, нема такого вогню в світі, щоб спалив і знищив твій народ, Україно Радянська.

В мені душа твоя жива,
Вогнем горять твої слова,
Хіба ти можеш в тьмі сторіч
Згубити день, упасти в ніч?
Я бачу твій спокійний зір.
У яворах зелений двір,
І шир небес, і даль доріг,
І те, що в пам'яті зберіг:
Юнацьких днів ярке число
Барвінком-цвітом поросло.

На сивих ріках весняних
Я часто згадую про них;
Ячать призивно лебеді,
Звучать пориви молоді
Труда, кохання, доброти,
Якою так пишалась ти.
Дідів старих старі пісні,
Нові мотиви голосні,
Розмову любу віч-на-віч,
В роботі день, в спочинку ніч,
Донбаських трударів сім'ю,
Гарячу молодість мою,
Якій шукав я переправ,
У небі сонця, в полі трав,—
Я все пригадую. Ні, ні,
Ти не поникнеш у вогні,
Де голод, мор, зими пурга,
Моя Вкраїно дорога!

Я чую мертвий хрип коня,
Над полем сиве вороння
Десь на пораненім плечі
Клює поживу уночі.
Мій батьку, друже, побратим,
Поглянь — за обрієм крутим,
Мов за гетьманщини колись,
Дороги смерті простяглись.
І мерзнуть діти на шляху,
І рище вовк у ніч глуху,
І до майбутніх поколінь
Сяга пожарищ віща тінь.

Я в серці, друзі, пронесу
Гармат важких страшну ясу,
Очей побитих мертвоту,
Ночей осінніх темноту
І ніжність в мислі молодій
Моїх дерзань, моїх надій.
Коли б зібрать безвинних плач
І горе висурмив сурмач,
Коли б ту повінь сліз гірку
Ізлить в одну сумну ріку,
То світ, який до болю звик,
Від плачу б тяжкого поник,
Луги, у золоті беріз,
Зів'яли б на́віки од сліз.

Які нам снилися жнива?
Який нас вітер обвіва?
Дивіться: кров і наша мста
Густим посівом вироста.
Про весну мріє ясенок,
І підроста в сім'ї синок,
І ти, скривавлена в бою,
Плекаєш ненависть свою.
Веде в ліси синовній слід,
Полки ідуть, палає схід,
І виглядають матері
У кожній хаті, у дворі.

Усім, сконавшим на мечі,
Усім, постріляним впочі,
Братам, повішеним в краю,
Свою печаль я віддаю.
На частки серце поділю,
Щоб рівно гніву і жалю
Припало кожному із нас
На добрий день, на інший час.
На крицю — криця, день в крові,
А смерть за смерть,— і ми живі,
На рідпім полі, на лану
Зорем плугами цілину.
Вставай, підпалена вогнем,
Вставай, ясніша з кожним днем,
Що мусить жить — не знемага,
Моя Вкраїно дорога,
Моя Вкраїно!

ДНІПРО

Де красні лозняки, де косовиця в луці,
Шумлива дітвора, дівчат ласкава річ,—
Широкий Дніпре мій, з тобою ми в розлуці,
Тож бур твоїх не чуть у горобину ніч.

Я звик до них, було... Круті і сиві хвилі,
І туч важкі полки, і шум дубових віт,
І перші блискавки на дальнім небосхилі,
Дитинство гроз моїх, привіт тобі, привіт!

Дощів густе зерно краплисто-золотаве.
Човни просмолені, мов коні, рвуться в даль,
Рибалки йдуть в забрід, димлять, як сон, отави,
І над усім мостів гуде чавун і сталь.

І райдуга стоїть, повірте, на півсвіта,
В семицвітах ярких, як молоде дівча,
А мати кличе нас: — Дивіться,— каже,— діти,
Он воду із Дніпра веселка позича.

Широкий Дніпре мій, де ми ходили з братом:
— Ідіть на зарібки, на працю йдіть, сини.—
Там пахло рибою, і дьогтем, і канатом,
І стиглим кавуном увосени.

Як радувались ми, обвітрені забороди,
Смагляві хлопчаки, курці і плотарі,—
Що риба йде у снасть, що бурі і негоди
Нам в груди б'ють як слід з півночі до зорі.

Що неводи тремтять, натягнуті, як стріли.
Човни вантажені — то буде хліб і сіль.
Отак росли малі. Простіть, чого не вміли,
А кріпкі, як дубки, шуміли звідусіль.

У димний день війни гули дуби кошлаті,
Худоба йшла в пилу потоками на схід,
То чорний був потік, то сивий на загаті,
То золотий в полях, де трав прощальний цвіт,

То білий, врунистий.— Нам пити дайте, пити.
Ні, дайте стійла нам і цинкових дійниць,
Ми хлюпнем молоком, заллєм сліди копита,
Воронки, вирвані поміж густих пшениць! —

Так плакали корови. Сиза хмара
Їх покривала враз, свинець косив підряд.
Ішов мільйон овець, отара, знов отара,
І в мирні спинки їм фугасний бив снаряд.

У темних очах їм світилися пожежі,
Ягнята падали, трьохніжки, без снаги:
— Стрижіте вовну з нас, вона тонкіш мережі,
Ми вкриєм вовною опалені луги!

Горіли ферми вніч за обрієм вологим,
В вечірніх заграваx воли ревли, як грім,
І місяць ліз в поля волом червонорогим
Між ожереди туч, старим шляхом своїм.

І кінські черепи, об'їдені рамена,
І очі, випиті шуліками дотла,
Ах, коні вороні, не знали ви стремена,
В обочинах крутих погибли без сідла!

Іржання чув би я, мов сурми тонкостволі,
Густий гарячий піт росив би гривунів,
А то ось лежите в задимленому полі,
Де явір золотий, як мармур, скам'янів.

Сяє сонця щит в небесній оболоні,
За видноколом дме смолистий вітровій.
Реви, Дніпро старий, зметнувши хвилі-коні,
Стели попони хмар, крівлею багровій!

Старий, столітній дуб підкошено під корінь.
Багато бачив він весіль, смертей і див.
Тепер хитнувся й ліг на голубу просторінь,
Дніпра ярку глибінь навшир загородив.

Ви бачили дідів світанками на кручі
В сурових сорочках, в брилях, на самоті?
Вони вже чули брязк, пожари неминучі,
Ладні грудьми лягти на танковій путі.

Полки сурмили в ніч, і куряви сувої
Пливли над танками, понад мільйони рук,
Над кінським ржанням злим із далі грозової,
Над каски і шаблі, над скрегіт сталі й гук.

І жито сипалось, земля не пахла святом,
І рідні йшли в поля і пізнавали нас.

Боєць прощавсь з отцем, сестра — із старшим
братом.
З коханим — дівчина, такий коханню час!

Я теж гіркоту пив, топтав полин розлуки,
І кам'янів, як смерть, і знову оживав,
Щоб рідні лиця вздріть, щоб чути слова звуки,
І клич полків моїх, і тихий стогін трав.

Гроза надходила із заходу до сходу,
Багрянодищуча і чорна, як воронь.
І наша ненависть, клекочучи зісподу
Людських сердець і душ, роздмухала вогонь.

То наша гнівна кров пекла і клекотіла,
Тнучи напасника, смертям згубивши лік.
Не треба слави нам. Була б лиш битва сміла,
Та хліба шмат черствий, та ще сорочка біла,
Та щоб Дніпро шумів із Волгою повік.

ТАРАСУ ШЕВЧЕНКОВІ

I

Коли течуть криваві ріки
В степах, опалених вогнем,—
Прославим скривджених навіки,
А кровопивців прокленем!
Розбили хату і кімнату,
Взяли добро у трудні дні,
Та віру, зоряну й крилату,
Не спопелили на вогні!
Святе, нетлінне наше слово
Горить, як віщий знак, вночі,
І стяг сіяє малиново
В землі на скровленім плечі.

Приліз панок, холуй, незлюбок,
Щоб люди стали, як воли;
Батьків старих, дівчат-голубок
В фашистські ярма запрягли.

За віковічними дубами
Встають побоїща вокруж.
Боєць заспраглими губами
В бою водицю п'є з калюж.

І він звертає зір одразу
До любих сходжених стежок.
Зелена сумка протигазу
Йому нагадує лужок
На славній Київщині дальній,
В долині збитій і печальній,
В ромашковій. Де отчий дім,
Де від гармат гуляє грім,
Де від танкеток чорна туча
Ляга на сиві ковилі.
Слідом Тараса тінь могуча
Бреде по скривдженій землі.

Суворі, грізні заповіти
Диктує полум'я руде.
— Ти бачиш, батьку?
— Бачу, діти.—
І знову йде, і далі йде.

Я серед битви розумію,
Яке терпіння і надію
В нарузі, в горі, в злі нужди
Ми з ним виносимо завжди.
Гаряча сила, непочата,
Як іскра в горні не стліва.
...І підростуть малі внучата
На вольні, радісні жнива,
І сонце з обрію поверне
Зігріти землю гаряче,
І кров розбійників зажерна
В слов'янські ріки потече!
І встануть мертві на розплату,
Немов живі. І гнівний люд
Зведе на плаху німця-ката,
Щоб Україна — наша мати —
Не плакала. Настане суд!

2

В полях обвітрених шляхи мої жагучі,
Де сни і чебреці, де в березневі тучі
Хустини вишиті розвісила зоря.
Чимало я там жив і чув дніпрові хвилі,
Дубів буремний шум, дівчат заспівки милі,
Де світ мені відкрився з могили Кобзаря.

Ах, світе-радосте, наскільки гляне око,
Під небом канівським, насипана високо,
Торкає струни днів чи слуха солов'я,
І грім її січе,— вона ж міцніше грому,
Огонь її пече,— але стиха потому,
Неопалима будь! Заступнице моя!

Там соловейко вмер і почорніли віти,
Німецька бомба б'є у наші заповіти,
Стукоче автомат; похмурі, злі, чужі
З Німеччини вовки забігли на подгір'я.
Мов трута — хліб для них, і як мечі — сузір'я,
Не варнаки,— а ми взяли святі ножі.

Вода — полинню їм, земля — зотлілим згаром,
Не плодом сад рясний,— а нашим смертним
вдаром,
Не сіллю — порохом світлиця їх стріва.
Ще будуть вити в ніч їх матері, як суки,
Родили вовченят, дали їм зброю в руки:
Вітчизну нашу вбить? — Але вона жива!

Вкраїно, світе мій, дніпровко чорноброва!
Де, наче сурма, спів Тарасового слова,
Де й сам він устає над бурями війни.
— Любіть її, любіть в страшну годину люту,
У добрий вольний день і в нещасну минуту,
Любіть її повік, умріть за ню, сини...

Недарма рвусь до вас, шляхи мої жагучі,
Де сни і чебреці, де в березневі тучі
Хустини вишиті розвісила зоря.
На чолі зморшка є? — То з гніву та печалі,
Бо ми йдемо крізь смерть в дніпровські зорні далі,
До рідних, до землі, до пісні Кобзаря!

ФРАНКОВІ

Ковальський сину Йване, в огні усі Карпати,
Неначе сотню горнів роздули ковалі.
Стоїть на орнім полі твоя гуцульська мати,
Горобина й пожари. І хмари, й журавлі.

Багато буде битов. Немало є роботи,
Щоб знов зерно родило рясне та молоде.

— Вставайте, партизани! Вставайте, патріоти!
Франко із нами поруч, Франко із нами йде!

У ріпників суворих, де бориславські ями,
В курній мужичій хаті, в роздоллі полонин:
— Брати! — лунає голос.— Не гнись під нагаями!
У серце бий чужинця! Чи воля, чи загин!

Гуде ріпницьке коло, не спить гуцульська хата.
Зіходяться сусіди, шепочуть віч-на-віч.
Заряджено гвинтівки та на фашиста-ката,
Чабан коня сідлає у партизанську ніч.

Розмай-трава усохла, з пожару чи з розлуки.
— Давай-но хліба, мати, нам час, бо ждуть
фронти! —
Виходять на фашиста Франка Івана внуки
Й Тарасові онуки із ними, як брати.

ЗЕМЛЯ

(З поеми «Катерина»)

Ще кавескадрони гриміли, шаблі блискотіли, як жала.
— Доволі! — Сашко засміявся.— Доволі! — озвався
Коваль.
За обрієм димним і сніжним вона розпростерта лежала,
Воронками рита й колісьми, кошлата од вибухів даль.

І трупи ворожі чорніли на білій пороші: — Нівроку,
Вилазь, екіпаже, спочинем! — А серце як б'є, не втаїш.
Береза ця снилась Сашкові, ти бачиш її, білобоку,
Гілля нахиляє, шепоче:
— Свої, не спізнаєш? Свої ж!

Он черепи кінські, омиті дощем і зав'югою злою,
Он хата ще тліє і клуня, і квилять на вітрі дроти,
Сашкові ударило в груди не вибухом і не імлою:
— Хлоп'ята, вона — Україна! Земля моя рідна, це ти!

Це ти, моя..,— й слова не скаже.— Це ти! — і хитнувся
з утоми.
І губи зашерхлі од спраги затиснув, і руки простяг,
Мов батька обняти чи матір і сліз не втирати потому,
На вітрі жорстокім із поля, під небом багряним, як стяг.

Сашко, поклонися, чого ж ти? Неголені щоки колючі,
Долоні шорсткі од металу на груди землі поклади.
— Ти чуєш, які ми єдині, ти віриш, які ми негнучі?
Померші із мертвих скресають, твоєї торкнувшись біди.

Земля моя рідна! Як довго, неначе сто років, їй-богу,
В кошмарі ввижалась далека, у сні — золотиста, мов цвіт.
Гойдала повішених катом, кров'ю змивала дорогу,
Уже не квітуча, а чорна, і димна, й суха, як граніт.

Хотів тебе бачить у жнива, у копах, в колоссі ізнову,
В стодолах важких і високих, у яблуках, в синім соку.
Везли б з емтеесу горюче, співали б жінки обжинкову,
Умреш — не почуєш другої, і то лише раз на віку!

А що ти запліднила, плідна? А що ти вродила, родюча?
Фашистська брехня засівалась, фашистська підлота росла.
Не чую я шуму пшениці, не бачу я злота остюччя,
Залізом порита й полита в крові, без обмірку й числа.

Земля моя рідна! Сашкові схотілось торкнутись рукою
Замерзлої ріллі під снігом, бо дихав під ним чорнозем.
Він грудку узяв — і в долоні зігрілась вона, й випадкові
Зернята пшениці потрухлі із грудки упали назем.

— Ого, ти змертвіла, хороша.
— Це наша пшениця озима? —
Коваль запитав.— Це не наша, ну що ти, поля наші — там.
— Неправда! — Сашко одсахнувся. Він бачив крізь далі незримі —
Земля в попелищі устала і грізно сказала: — Не дам!

Фашисти од жаху збіліли: не буде ні хліба, ні травки,
Ні теплого стійла для коней, ні пива, ні гульбищ вночі,
Ні свіжого хліба в господі,— лягай простягнися на лавку,
Нічого не буде, не ждіте! — Лиш кров, та вогонь, та мечі,

Та помста потрійна.— І в думі він грудку затис у долоні,
Не брав, як ішов з України, на пам'ять шматочка землі.

Пекла б йому груди щоночі, сивизною впала б на скроні
І пахла б євшаном, павіщо? У гнів підмішати жалі?

Не хоче він грудки тієї, змертвілої, в полі німому.
Він хоче цю хату згорілу, і клуню, і даль, і дуби,
Березу, од вибуху всохлу, тепло від батьківського дому
І Катрю у серце вмістити,— попробуй тоді розлюби!

* *
*

Ти мене накличешся ночами,
Несучи розлуку за плечами,
І навиглядаєшся одна.
Настраждаєшся в своїй надії,
Пригадаєш літа молодії,
Рідну землю, де гуде війна.

Ти не можеш бачити здалека,
Як в'ялить негода, сушить спека,
Танки мнуть, вкриває бою мла
Землю ту, що, пóтом перемита,
У садах, у сивих копах жита,
У цвітах, як райдуга, цвіла.

Нам нелегко йти до свого дому
Через мертвих, через блиски грому,
Через ніч,— прожекторів мечі,
В битві, в сні, у підступах, в облозі.
Ти іще накличешся в тривозі
І навиглядаєшся вночі!

БАЛАДА

По містах в руїні,
В селах, здалека,
Ходить по Вкраїні
Тінь Кармалюка [1].
А за ним в поході
Хлопці Ковпака [2].

Бачить він: убиті.
Чує — Кров за кров! —
В шапці, в сірій свиті
З каторги прийшов.

Росами густими
Сивий день бреде.
Кличе хтось: — Устиме,
Хлопці твої де?
— Он Ковпак виводить
Військо молоде.

Він іде межами,
Топче горе трав.
Косами й ножами
Смертю смерть поправ!

Де чорніє жито —
Панові не жить!
Де дитину вбито —
Ворог лежить.

Де марніє люба
Дівчини краса —
Із старого дуба
Ворог звиса.

Теплою землею
Дзвонять сурмарі,
Небо, мов кирея [3],
Тліє в пожарі.

Тихо, щиро, злюбно
Ждуть його бійці.
Дибає на Дубно,
Креше в Кам'янці! [4]

По містах в руїні,
В селах, здалека,
Ходить по Вкраїні
Тінь Кармалюка.
А за ним в поході
Хлопці Ковпака!

* *
*

Бійці в заозер'ї прали онучі
І співали тихо про чайку-сірому,
Про оту, що ранком у темній тучі
Чумаків благає на полі німому,—

Повернули б діток, нащо їм діти?
Їм воли, да коні, да липові мажі...
А над білим озером — спалені віти,
А над полем ворони — льотчики вражі.

Хто тих чаєняток буде вертати?
Розорили гніздя в лютій погрозі,
Потоптали поле чужі солдати.

Ой горе тій чайці, чайці-небозі!

УКРАЇНІ

Настраждалася в горі і в злибіді,
Пропливла океани й моря.
Із-за Стугни [1] і синьої Либеді [2]
Розцвітає вечірня зоря.

Устаєш над хрестами горбатими,
У барвінку, в берез білині,
За пожаром, за білими хатами
Увижаєшся знову мені.

Довга пісня та нива неорана,
Та війни перекатистий грім,
Та крило розпростертого ворона
Над великим нещастям твоїм.

Не з печаллю, не з яром-безоднею
Поріднилася, борешся знов.
Тихий крик понад древньою Коднею [3],
Над Посуллям не грози, а кров.

І містами, полями, дібровами
Йдуть сини — тільки блисками б'є —
Не пожаром — шаблями грозовими
Освітивши обличчя твоє!

УКРАЇНІ

І крик, і полум'я руде
Мене стрічає на путі,
Де сивий грудень вдаль бреде,
Сурмить у сурми золоті.

Дубів полтавських зелен круг
Гіллями маше, мило зве.
Ясніша будь, росо яруг,
Міцнішим будь, усе живе!
Хто жив під ранами, як струп,
Хто ждав, не кланявся,— радій,
Хто в сизій темряві халуп
Не погасив вогню надій.
Земля моя, красо моя,
Путивльських зор цвітуща рань,
Віщуйся посвист солов'я
На грані смерті і страждань.
І синь заканівських висот,
І даль закиївських долин
Журба плодюча, як осот,
Не обплела на чорний згин.
Не обплела, не ізвела,
Сіяє небо голубе.
З німецьких пут, із крові й зла,—
Вмремо, а визволим тебе!
Хоч другий, третій з нас впаде,
Бо шлях важкий, бої круті...
І крик. І полум'я руде
Мене стрічає на путі.
Не славословлю ран твоїх,
Ні марні скорбощі й плачі,
Лиш пил та клекоти доріг
За вічним боєм уночі.
Де йде закурений боєць,
Де смерть живе й свистить свинець,
Нам більше б гніву і злоби
Над тихим подихом журби.
Над синім шумом яворів,
Над чорним облиском пожеж.
Де муки ревні матерів
Руками втіхи не збереш.
І, може, ту гірку сльозу,
Що батько вилив ледь живий,—
Візьми у серце, як в грозу,
І стань, як месник грозовий!
І, може, в зорі тих сестер,
Що йдуть ночами в битву-брань,
Вплелася синь твоїх озер,
Твоїх лугів блакитна рань.
Де в полі хилиться верба

І стогнуть танки на межі,—
Твоя й моя одна судьба
Живе з бійцями в бліндажі.
Якщо на двох дано нам світ,
Досповна кривди і жалю,
То вже на двох і кров, і піт,
І рани, й радощі ділю...
І цвіт вишневого зела,
Дніпро і небо голубе
З німецьких пут, із крові й зла,—
Вмремо, а визволим тебе!
Загасне погар-димовій,
Із батьком стрінеться сім'я...
Благослови ж на смертний бій,
Земля моя, красо моя!

ПІСНЯ

Там, де ворог пройде,— зла руїна,
Де простягне лапу,— сліз моря.
Нас на ката кличе Україна,
А веде Боженкова зоря.

Кидай, брате, сад зелений, хату,
Чуєш? — Зброя грозами дзвенить,
Землю рідну, кревну та багату,
Будемо з тобою боронить.

Ми підем з артілі до артілі,
Ночі темні, вітряні, глухі!..
Будем їсти сухарі й змокрілі,
А патрони збережем сухі.

Під грозою й кулями неважко
За свободу вільну і живу
Ніч не спати, пити із баклажки
Чи з калюжі воду дощову.

Сторона широка подолянська,
Чорний дим у синіх небесах.
Ходить буйна доля партизанська
По мостах, і ріках, і лісах!

ПАРТИЗАНСЬКА МАТИ

Її повісили на яворі,
На яворі в зеленій пущі,
У водяній глибокій заворі[1]
Відбились очі невидющі.

Дарує літо дні малинові,
Громів поблискують кресала,
А їй однаково, що синові
Листів два тижні не писала.

Не в соннику[2] і не в оракулі
Прощань і випробувань дати.
Її листів дрібні каракулі
Кому судилося читати?

Холонуть пиріжки напечені,
І тліє в попелі полова,
І золотих надій пареченя
Петля здушила з полуслова.

А ген за нею йдуть побоїща,
Гримлять полки, і тліють межі,
І помережаним сувоїщем
Закрилось небо од пожежі.

Я БАЧИВ НЕЗАБУТНЄ

Я бачив незабутнє: за горою,
Де починався волзький степ безкраїй,
Рудий та сивий, випалений сонцем,
Снарядом битий, бомбами й колісьми,—
У тім степу йшла жінка. Я не знаю,
Звідкіль вона і де її хатина,
Де чоловік; можливо, він на фронті,
Отам, де всі, і пише їй про себе,
А може, й ні, та що ж, і я такий.

Її очей я навіть не помітив,
Які вони — чи карі, чи блакитні,
І скільки горя в них налито — сповна
Чи вполовину, я за це не знаю,—

Ми пролетіли на грузовику.
Але я вгледів: на руках у неї
Дитина спала, вкутана в хустину,
А за спідницю старшенька трималась,
Така ж, як і моя,— як і Валюшка.
Вона ступала в дощові калюжі,
По колючках, по колії глибокій,
І спотикались босі ноженята,
Хлоп'яча майка здалеку синіла
На п'ятирічних плечиках її,

Вона не плакала, і не сміялась,
І не просила: — Мамо, дайте хліба,—
І я тоді подумав: горе кату,
Що цих дітей пустив у голий степ!

* *
*

Притомлені, бородаті,
Неголені много днів,
Ми низько вклонились хаті,
Де теплий вогник горів.

Надія була невеличка:
Погрітись в теплі не гріх,
Уздріти дитячі личка,
Давно ми бачили їх.

Хустину, хрещиком шиту,
Волошку синю, суху
І все те, що слід любити
Під кулями, на шляху.

Нам тільки б випити чаю,
Тим більше — є сухарі.
Ой краю мій, дальній краю,
З вербою в нашім дворі!

Але не скриплять ворота,
Не гавка собаченя,
Хазяйська щира турбота
Дверей нам не відчиня.

І тліє в попелі хата,
Спітнілі коні хропуть.
Оглянемо ж автомати
І рушимо далі в путь.

* *
*

Куриться пил. Моторів клекіт, туча,
Дорогу стеле сонця зелен сніп.
То днів моїх тривога неминуча
Іде в степах весняних наосліп.

Танкетним громом, лютим кінським топом,
Свинцевим свистом куль,— мина зима.
Боєць смаглявий, впавши над окопом,
В любові теплу землю обійма.

Він ріс отут, де мріють чорні доти,
Кохав, трудився. (Даль пливе в диму),
Земля моя, кому твої щедроти,
Як не бійцю, не сину твоєму?

Он кущ цвіте. Он стежка біля тину,
Он кузня, там сусіди-ковалі.
І він, здійнявши каску, як дитина,
Сміється теплій матері землі.

* *
*

Я, може, серцем посивію,
Очима висохну в бою,
Мою ж неділену надію
Залізом кривдить не даю.

Вона гостей чекає влітку,
Листів, і снів, і слова в дім.
Нехай цвіте, як синя квітка,
І вуркотить, як літній грім.

Чи, не обравшися клопоту,
Не спочиваючи ніде,
У нашу дальню восьму роту
Немов біженка забреде.

ПОВЕРНЕННЯ

С. Воскрекасенкові[1]

Заклекочуть струмки, сині стрічки одягне діброва
І простягнуться руки, засмаглі, важкі, горьові,
Здрастуй, бідна Ганнусю! — Вона ж, як була,
чорноброва,
Та ж посмішка і зір, красні півники на рукаві.

А можливо, й не півники? В сірій свитині подертій,
В збитих батьківських чоботях, наче дитинство зустрів,
Я впізнаю й таку: по ході, по розмові упертій,
По віночку двох кіс, по зажуренім маянню брів.

Із дороги далекої, з битви жорстокої, з далі,
Із підпалених сіл, з городів у осіннім диму,
Воскресай, моя юність, як прадід на смоленій палі,
Як жорстокий чебрець при батьківському дворі мойому.

Закошлатить острішки, засяє від променю хата,
При обрубанім древі побачиш гіркі полини,
Син твій вибіжить з хати, простягне малі рученята.
Як він виріс і схуд, виглядаючи татка з війни!

Що ти скажеш малому? Бо слова не знайдеш одразу,
Щоб ясне, і ласкаве, й гаряче, як присок, було.
Ізніми сіру скатку, потертий ремінь протигазу,
Цілу ніч надивляйсь на смагляве синовнє чоло.

Вдарять бубни під ранок. Знамена, як маки у житі,
Зацвітуть над полком, біля Оржиці й тихого Псла,
Цілуватиму ріллі, гарячою кров'ю политі,
Де крізь попіл і муку торішня пшениця зросла.

РОЗПЛАТА

Вийшли танки з лісів, задвигтіла земля вдалині,
Під огнем і бронею, квітневою яр'ю багата.
— За Вкраїну, вперед! — поклонилися при знамені.
— За Вкраїну, вперед! — заревли дальнобійні
гармати.

Ти, як мати, нас кличеш на сивому древнім валу,
Під багряною тучею. Мук тобі, рідна, доволі,
Чий то похід гуде по дорогах, в диму і в пилу?
Вкрито обрій щитами на зритому бомбами полі.

То полки наші йдуть, то дивізій броньований гук,
То шабель блискавки заяскріли під небом погожим.
І нема каяття тим, що кров умивають із рук.
І нема вороття відступаючим ордам ворожим!

Ми плекали розплату. Захрипли в бою сурмарі,
А полкам не видать ні кінця, ані краю, ні ліку.
І кричать вороги прокаженими на пожарі,
Хоч рятунку нема і не буде рятунку довіку.

Україно, вставай на шляхах і полях вогняних,
Де стоїть моя мати з найменшим засмученим братом.
Наша помста, як гість, у хатину загляне до них
І шаблюкою блисне над чорним і проклятим катом!

* *
*

Не горе нам судилося ізвіку
І не пожарів сутінки руді.
Один впаде — а зводяться без ліку
Такі, мов криця, горді і тверді.

Не паралітики з блискучими очима,
Що скніють в сні, в заобрійних ночах.
Ми — юнаки із крильми за плечима,
З огнем жаги в розгніваних очах.

Налите гнівом серце Прометея,
Багате людським даром доброти,
Палке, як жар, і, мов скала, крутее,
У наших грудях нещадиме — ти!

У лютих битвах ми б'ємось недарма
В гарячі ночі, в розсвіти глухі,
Ненавидим важкі фашистські ярма,
Катівські руки, підлі і лихі.

Копає ворог землю, як могилу,
Щоб на руїнах плакала зима.
Ми ж носим в серці Батьківщину милу,
Бо знаєм: в світі іншої нема.

Бо в світі є одна дорога рідна
І отчий дім в долині голубій,
Одна лиш зброя вірна і побідна,
Що нам народ кував на смертний бій.

* *
*

Де б ти не бився, в огні під Сталінградом,
На ржевському полі [1], в лісовім краї,
Запам'ятай: з тобою майже рядом
Лежать міста сплюндровані твої.

Гарячий Київ розметав квартали,
Старий Чернігів зеленню вчорнів,
Дуби полтавські під снарядом впали
У клекоті, у згарі чорних днів.

Багрових туч широка тінь крилата,
Родюче поле, плесо голубе,
Батьківська тепла і привітна хата
Давно, давно заждалася тебе.

Пурга залізна віє нам супроти,
Лиш боягуз цю битву обмине.
Танкісти, піхотинці і пілоти
У бліндажах, ви чуєте мене?

Де над полками сонце бунтівниче,
Над танками пожарів ожеред,—
Там битва йде. То Батьківщина кличе,
Умри — а вбий! Вперед, брати, вперед!

* *
*

Нехай ми схудлі, некрасиві
Криваву топчем каламуть.
Але минають ранки сиві
І красні ранки устають.

Через пожарища кошлаті,
Де горе слалося в траві,
Поранені і небагаті,
Ми прийдем чесні і живі.

На пожарищі за димами,
За малим маревом моїм,
Переорем поля плугами
І возведемо отчий дім.

* *
*

Закурене сонце засяяло нині,
Дуби зеленіють в розбитій долині,
Ключів журавлиних переклик в гаю.
Ти знову прийшла! — Та в запалену хату.
Уздріла не плуг — автомат, і гармату,
І в касці броньованій юність мою.

Ми знали: розбійник бійця не поборе,
Хоч випили горя не краплю, а море,
У битві, у січі, в задимлений час.
Але не порушено в серці звитяги,
І, кулями рвані, не схилено стяги,
І порох сухий в патронташах у нас.

Де ворог з дитини знущається люто,
Де рідну людину в залізо закуто,
Заграй, сивий Дніпре, вітрами подми,
Щоб бачили ми твої хвилі ревучі,
Батьків непідкорених, доли і кручі,
Стежки і дороги, де виросли ми!

Радянська Вітчизно! Ми йдем, як солдати.
Нема почуття в нас святіше відплати,
Огнем і залізом,— удар на удар!
Уперті, засмаглі, у битві суворі.
І в небі колючі, полум'яні зорі
Над нашими касками світять, як жар.

ІЗ ЗБІРКИ «ЯРОСЛАВНА», 1946 р.

ДЕСЬ ДАЛЕКО ЗА ОДЕРОМ

Десь далеко за Одером, за мостами, на камені й житі,
Бережуть мене друзі й дні мої, кров'ю политі,

Бо за темним гранітом, де січуть вороги з автомата,
Я сестру свою бачу й Сергія[1] — найстаршого брата.

Чую скрегіт теплушок, і плач, і прокльони, як з грому:
— Поверни нас додому. Верни нас до отчого дому!

Там нас батько Самійло чекає і мати чекає,
Ми ж як птиці отут, журавлина одірвана зграя;

І немає життя нам, лиш камінь, та рейки, та шпали,
Ми — двожильні, ми виживем, інші ж навіки пропали.

Чую крик їх вночі, і горить мені серце, як рана,
І вриваюсь я в місто з полком, наче свист урагана,

І в засніженім полі лиш гріюся на пожарині,
Десь далеко за Одером, в чорній німецькій чужині.

* *
*

Не треба ні слави, ні грому,
Вітань і запевнень мені,
Була б лише звістка із дому
В німецькій чужій стороні.

Бо слава за вітром повіє
І в тишу обернеться грім,
Вітань і запевнень надія
Не стане притулком моїм.

А звістку із рідного дому,
Мов краплю живої роси,

У путь невідому й відому
Згадай, і радій, і неси.

Насняться дуби чорнокорі,
І легше минають бої,
І світять балканськії зорі,
Мов київські зорі мої.

* *
*

За збитим полем Чарна Ніда [1],
Вода холодна і німа,
А вітер дме у даль без сліду,
І скупо дихає зима.

І нам без сну й перепочинку
Під ноги кида на путі
Бураном зламану тичинку
У сніговому забутті.

Ну, що ж, мине і ця година,
І заросте передова,
За бліндажем, де мерзла глина,
Зів'ється чебер і трава.

Іржаву каску вкрие житом
Долоня теплої землі,
І забринять у небі вмитім
Ширококрилі журавлі.

А ми з ночей, з доріг, з походу
Колись прийдем, згадаєм ми
Цю Чорну Ніду, чорну воду
В вечірніх заметах зими.

* *
*

Нехай поляжу при меті,
Хай плоть і кров моя зітліе,
Але не зраджу в самоті
Моєї віри і надії.

Залізо, й кров, і кремінь кинь,
Очей коханих синю тишу,

Але надії теплу ринь
На друга й брата не залишу.

Я сам несу її в собі,
І оживаю, й воскресаю,
Як сіра грудка серед маю,
В жорстокій, лютій боротьбі.

І добре те, що не один,
І славно те, що нас багато
І що для нас бої — не свято,
А лиш пролог до верховин.

* *
*

Додому прийдем, сядем за столом
Усім полком своїм, не поодинці,
І матері нам піднесуть гостинці,
Батьки й діди уклоняться чолом.

Ударять бубни кличем до весіль,
І заклекоче коло танцюристе,
Округле небо, кован та чисте,
Укриє вніч зелено-буйний хміль.

Женитись будем і любить дівчат,
Забудь на мить оті бої минулі,
Щоби серця схвильовані і чулі
Не полонив огонь і чорний чад.

Наллєм чарки та й вип'ємо до дна.
Чи всі зібрались? Є сім'я одна?
Ні, ті не вип'ють, що лежать в діброві,
Де стережуть їх зорі малинові,
Вчорашніх битв притишена луна.

* *
*

Летять наші вісті додому у сполохах, в гуках війни,
Батьки виглядають ночами, коли вже приїдуть сини.
Дівчата нам шиють сорочки, чекаючи на весілля,
Дубами і росами в полі нас кличе додому земля.
А нам біля канівських урвищ Шевченко із древніх валів,
А нам біля львівського замку Франко воювать повелів.

Кобзарем і Катериною,
Чорним сном Каменяра
Нас веде війни годиною
Світла буряна пора.

Закурілим і незбореним
Рідні сурмлять сурмачі
Ген за Збаражем і Зборовом [1],
За Перемишлем вночі.

Щоб не стали ранком росяним,
Пробивались з туману
На покутським і на Косовім,
На Дрогобицькім лану.

І якщо Франко нас стрічає і дівчини посміх цвіте,
То, значить, ми добре чинили, бо кров'ю платили за те.
І якщо бійця обнімають, обідать запрошують в дім,
То й добре: кінця він не знає бинтованим ранам своїм.
Він мав автомат і шинелю, онучі міняв до чобіт,
А думав про діток в неволі, втираючи кров і піт.

Він ішов своєю нивою,
Де залізний грім гуля,
Де лежить Франкова сивая,
Кров'ю кроплена земля,

Слав вогонь у небо літнее,
Спав у галицькім дворі,
Де зростають малолітнії
Ковалі й каменярі,

З материнською молитвою,
Із осяяним лицем,
Де встає Франко над битвою,
Як предтеча над бійцем.

* *
*

На чорнім камені червоні маки,
А в синім небі ластівка пливе.
О львівська земле, всі твої ознаки
Несе в собі вмируще і живе!

Корчатий пень при вибитій дорозі,
В відрі розбитім темний лігроїн [1].
Боєць, що впав од спеки у знемозі
І воду п'є, про що гадає він?

Напругий вітер б'є крилом багряним
В річки й струмки, густіші од ропи,
За львівським допотопним шелом'янем
Гармати б'ють в розжевріні степи.

Я звик до цього. Казанок і кружка,
Сухар і пил, і шелести лісів,
І, може, ще знайдеться десь подружка,
То я зайшов би, повечерять сів.

Із пня зів'ється паростя вологе,
Боєць пройде в окопчик на поля.
І я спочину й вийду на дорогу
Спостерігать, як крутиться земля.

ТЕСЛЯРІ

Теслярі робили мости
На Дніпрі, і Дінці, і на тихому Збручі,
І могли б мости бурю пронести,
Кленові, соснові, дубові негнучі.

Танки повзли і підвід ключі,
Артилеристи везли «катюшу»,
І гули мости вдень і вночі,
Як би сказати, за милу душу.

Тесля сидить на бережку,
Курить махорку, думу гадає:
Як він звалить дубину важку
Десь на Одері а чи на Дунаю.

За троє літ, як за довгий вік,
Дорога кленова лежить за даллю.
Вчора генерал сказав: — Оце чоловік,
Дивись, нагородять іще й медаллю.

А потім війна на спад потече,—
Земля зажадає літнього грому,
І він сокиру візьме на плече
І по своїх же мостах піде додому.

І нехай хто скаже, що він не воював,
З ранку до ночі не тратив сили,
Як із шістнадцяти різних держав
По його мостах народи ходили!

КАШОВАР

Кашовара ми звали — харчонарком.
Люди пробачать за гордість нашу.
Сто тисяч разів махнув черпаком,
Тисячу разів наготовив кашу.

Перець, і сіль, і лавровий лист
Дружили із ним у кипінні п'яному,
Йому одному відкривали зміст
Так, як любима серце коханому.

Був кашовар мовчазний в ті дні,
Як хто не вертався з передової:
— Значить,— казав він,— тепер ми одні,
А може, ще прийде? Каша постоїть...

Хоч було відомо: згорів дотла,
Уже ні дихання нема, ні тіла,
А він, кашовар, біля котла
Беріг йому кашу, щоб не згоріла.

Як чутка пройшла з долин до Карпат,
Що війна закінчена і кухні не треба,—
Він випив горілки, узяв автомат,
Стріляв увесь вечір в засніжене небо.

Неначе згадав провину свою,
Що не так зварив чи подав невміло,
Неначе скликав усіх, що в бою
Упали і каші його не доїли.

ЛИСТОК

Пожовтілий листок до броньової башти притисло,
І несе його осінь на дві переправи за Віслу,

І мотор його гріє, і хлопці беруть у долоні.
Де ти ріс, зеленів, що прижився у нашім загоні?

І з якої долини, з якого байраку чи кручі
Принесли тебе бурі, захльоскані вітри метучі?

Може, з того дубка, що садив я в дитинстві у школі?
Може, з темного явора в нашім обухівськім полі?

Може, з нашого двору, де сонце кипуче, як брага?
Чудодію ти мій, закурілий, завзятий бродяга!

Що ж, лети, як і я, під дощі золотою стіною,
У пилюці сивій, нагрівайсь од мотора зі мною,

На огні не в'ялись, червоній в вечори непогоди,
Нам не буде спокою, так що ж? — Ми одної породи.

МАРУСЯ

В степу, за селищем на повороті,
Де землю смажить сонце сліпе,
Під сивим дощем, у сльоті, в болоті
Стоїть друге літо на КПП [1].

Біляві косички, як біле гуся,
Шинеля до п'ят, що пройшла бої.
— Добридень, Марусю.— Ми звикли —
Маруся,
Не помічаючи погонів її.

А в тої Марусі десь батько й мати,
Печалі і радості — все пополам,
Вечором сяде листа писати,
Мовляв, я здорова, бажаю й вам...

Мине перевірка, дальня чи ближня,
Маруся засне, як зійде зоря.
Насниться їй сон, неначеб заміжня
І наче синок вже чита букваря.

І наче на тих на рясних дорогах
Затихли моторів хрипкі ключі,
Де в сірій шинелі вона з остороги
Світила ліхтар, недоспавши вночі.

Я хочу, щоб ти на світанку доспала,
Домріяла сон, зашарілася вся,

На курній дорозі від кулі б не впала
І сина родила, мов біле гуся,

Щоб легко він бігав, не бив пороги,
Мав очі веселі і твердість руки,
А виріс — то в світі б побачив дороги,
Які ти пройшла в сорокові роки.

* *
*

Прощатись будемо в бліндажі,
Останню махорку розділим натроє,
Останній хліб покають ножі,
Останні слова заберем з собою.

А плащ-намети здамо старшині,
Комбінезони й шапки вухаті,
Оті, що були в диму і вогні,
В місцях, де припало нам умирати.

— Бувай, солдат! — Прощавай, солдат!
Який-бо день: понеділок? Вівторок? —
З Варшави, з Берліна і до Карпат
Прощання стоятиме днів на сорок.

Состави теплушок помчаться в даль,
На Дніпр і на Волгу повернуть коні.
В останню хвилину ввійде печаль
І сяде в бліндажику на ослоні

За тих, що вмерли, й за тих, що живі,
За тих, що землю прикрили, упавши,
За нас, що дружбу обмили в крові,
А потім роз'їхались, може, й назавше.

* *
*

Кожному місткові поклóнимось,
Кожну травинку візьмемо в руки:
— Живете, наші любі? Спасибі вам
За чекання. За хліб. За муки.

Й не буде в небі жодної ластівки,
Що не креслила б нашої перемоги,

І обніме земля, як дівчина,
Місяця золотокуті роги.

І викрешуть панелі залізний грім,
І не буде ні площі, ні хати, ні саду,
Щоб не розцвітили вогнем своїм
Наших очей голубу розсаду.

Солдати, солдати, я ваш навіки,
Знаю кожну рану і кожну заграву.
І розметають гриви кошлаті ріки,
Рикаючи, як леви, про нашу славу!

* *
*

Обпалених стоділ, землі й заліза гук,
І перший цвіт в пилу, і перший день розлук,
І ти, скривавлена од краю і до краю,
Без розпачу, й проклять, і без вагань, я знаю,
У серце прийняла безодню наших мук.

Мов колос наливний у клопітні жнива,
Мов гутірка дівчат, барвиста і жива,
Тривожила серця од сну і неспокою
Стражданням, і вогнем, і думою гіркою,
Бо світ у нас один і ти в ньім — грозова.

О грізний краю мій під тучами війни!
Хто кров за тебе лив,— тих словом спом'яни,
Хто мертвим ліг в бою,— не раз згадай, не двічі,
Хто прийде з бойовищ,— того на людніім вічі,
Як мати, зустрічай, бо ми твої сини.

Одної кості ми, і кров одна, і плоть,
Нелегко нам було чужинця побороть,
Колючих огорож і танків лави чорні,
Сліди чобіт і тіл ховають ниви орні,
Траншей і бліндажів неспалену оплоть.

Нелегко нам було од сталінградських стін
В заметах, у сльоті, в багнюці до колін,
В проривах яросних, в смертельнім свисті криці
Звестись в залізний марш і клекотом, як птиці,
Оповістити світ: тремти і жди, Берлін!

Ти за Дінцем лежиш, Вкраїно, краю мій,
Боєць твій пил носив у сумці польовій,
Сухий кленовий лист, як молоде пахілля,
Малий дробок землі із Оглаву, з Трипілля,
Від поту він як сіль, але він твій і мій.

Клади його в ріллю за троє довгих літ,
Він, кров'ю скроплений,— зів'є веселий цвіт,
Він, в кривді купаний,— породить зерно гоже,
Вусатий колосок чи добру квітку, може,
На пам'ятник бійцю, що впав біля воріт.

Де в полі батько йде в глибокій борозні,
Де спалений дубчак в'є листя вирізні,
І клекотять міста у димових заграваx,
І дзвонить міст новий на збитих переправах,
Де вчора танки йшли, гарячі і грізні,

Дніпро і синій Сян з'єднали береги,
Як два брати навік, для щастя і снаги,
І нездоланна ти, Отчизно непокорна,
Куєш нові плуги, огнем клекочеш з горна
І осяваєш світ,— дивіться, вороги!

Ідуть бійці за Збруч і голубий Дунай,
За рідний наш народ! За вольний отчий край!
Тремти, Берлін, і жди! Брешіть, лисиці вражі!
Уперла ти щити в карпатські чорні кряжі,
І шоломи горять, як мідний небокрай.

Ми кров'ю платимо, бо ми твої сини,
І ти мене хоч словом спом'яни,
Як я тебе не раз у ночах споминаю
На плаях і стежках, на тихому Дунаю.
О грізний краю мій під блисками війни!

* *
*

Свист у полі, ночі горобині,
Білий цвіт, обпалений вогнем,—
Все мені ввижається в долині
За грядущим викуваним днем.

Крик, і біль, і невмолиму тугу
Пропекло залізо аж до дна,

Кільчиться до сонця, як напруга,
Через камінь буй-озимина.

І дзвенять дуби серцями глухо,
Як литаври в битві, з давнини,
Тихі Ворскли, Стугни і Синюхи
Виглядають хлопців із війни.

І за дальнім за вечірнім пругом,
За ранковим променем в саду
Брат із братом, друг із вірним другом
Повертають землю до ладу.

І не плаче на причілку мати,
Щезнуть воєн кров і суєта,
Через вік, через роки і дати
Спів незнаний в серце доліта.

І ростуть малі веселі діти,
Зорями палають города,
І бреде у даль, в нові орбіти,
Неосміяний Сковорода.

Бачу вас, міцних, веселооких,
В клекоті державної ходи.
Земле рідна, в бурях і потоках
Возвелич нас і не осуди!

* *
*

На теплих землях, синіх водах,
На збитім полі вдалині
Заліза й бурі хижий подих
Живе тривогою в мені.

Та вже цвіте зелений вітер,
Де з благовісної руки
До сонця йдуть нові орбіти
І сушать кров материки.

Те, що вмирало, знов воскресло,
І що чорніло,— знов як луг.
І ріжуть яросні чересла
Землі тужавий темний пруг.

Нам тільки б хліба, сонця й волі,
Шаноби й пам'яті в живих
Та на батьківському орнім полі
Пісень хмільних і вікових.

Нам тільки б свисту солов'їно,
Братерства братнього в очах,
Моя Радянська Україно,
Вітчизно плуга і меча!

Б'ють барабани в груди бою,
Зірниці сяють голубі,
А я вітаюся з тобою,
Твій син і воїн при тобі.

* *
*

Обірваний в степу гнучкий гарячий дріт,
Долоні чорних вирв і клекоти двобою.
О земле рідна, хто не жив тобою,
Втираючи, як сльози, чорний піт!

Осінніх вечорів багриста каламуть.
Я знаю, що бійця нащадки спом'януть
І нашу віру й кров знесуть на п'єдесталі,
І грудочка землі що нас вела у далі,
Колючим колоском вквітча солдатську путь.

На спалених місцях тучні пройдуть лани
Розмаєм і дощем, гарячим блиском плуга,
І молоком гречок, і медом цвіту з луга,—
О земле рідна, воїв спом'яни!

* *
*

Ці ночі будем довго пам'ятати:
Із гільзи — світло, місяця пором,
Коли згадались і Шевченко, й мати,
І сині гори за старим Дніпром.

О земле рідна, б'ю чолом тобі
На жилах трьох доріг, де верби голубі,
Покриті пилом, дишуть, як людина,
Де нас веде війни сувора днина,
Твердих, як сталь, не схилених в журбі.

І через рани пізнаєш любов
До цих доріг, до спалених дібров,
До кущика гіркої чорнобиля,
Де нам згадались і Шевченко, й мати,
І сині гори за старим Дніпром.

КИЇВ

Як не спиться вночі, встань і вийди до вранішніх зір,
Затамуй свої рани, візьми в своє серце неспокій
І поглянь за Дніпро, за мереживо долів і гір,
Де стоїть він і кличе на кручі старій і високій.

Ти почуєш дихання його в тім краю,
Де сади, й журавлі, і попалені хати, й каліки.
Впізнає він тебе, чуєш? Кличе: — Іди, впізнаю! —
Значить, рідні ми знову на довгі літа і навіки.

Нас нелегко впізнати за літа розлуки важкі:
Обкурились, обсмагли, із юності вийшли в солдати,
Але є своя віра, і вірні, як сталь, ватажки,
І вогонь у серцях, і в руках бойові автомати.

Нас нелегко покликать: за Доном лежать юнаки,
За Айдаром вузьким, за Савурським шляхом
несходимим.
Біла чайка майне, наче знак дорогої руки,
Над шляхами війни, що пропахли бензином і димом.

Їхні очі заплющені просять живої води,
Їхні рани роз'ятрені роси б дніпрові кропили,—
Та пішли у походи і, кріпко хильнувши біди,
Не вернулись додому за танками, димом і пилом.

Ми згадаєм хлоп'ят і запишемо їх імена
Без салютів і тризн, без поминок і чарки вина,
А на київських площах, на мармурі, й темнім граніті,
І на київській славі, що боєм клекоче по світі,
Ми запишемо їх імена!

* *
*

Сірі каски, закурені димом,
Вересневий в полях небовид,
Передайте знайомим і милим,
Як прощались тополі навзрид,

Де чорніли полів обологи,
Небо, стежка, покинутий дім,
Де земля нам чіплялась за ноги
Найдорожчим дитинством моїм.

На прикладах стискаючи руки,
Попустивши із грив поводи,
Ми всихали від злої розлуки,
Наче клени без краплі води.

Прокотилося, в даль промишуло,
Прогуло в вересневих степах,
Порохами, гарматним відгулом
Злий татарник ядуче пропах.

Та за обрієм, багрим на вроду,
В синім плетиві сонця і злив
Шлях ночівель, привалів, походу
Моє серце навік полонив.

* *
*

Знову поле, червоне од маків,
Де під гулом гарматним не йди.
Начиталися ми «Гайдамаків»,
Нажурилися од Галайди...

І наснилася знову криниця,
Щебет крапель об ранній порі,
І зоря, наче синя синиця,
За воротьми у нашім дворі.

Забряжчи, золоте відеpе́чко,
Розплещи дзвонкової води,
Проб'ємося, пройдем недалечко
Біля тої страшної біди.

Україно! Зустрінем голодних,
Рідних, змучених, стрінемо їх,
Нап'ємось од печалів народних,
Од великих завітів твоїх!

Україно! Де мати й колиска,
В юнь завітрену кличуть сліди,—
Наша помста там скоро заблиска,
Як освячений ніж Галайди.

* *
*

Одвикли плакать очі матерів,
Говірку ніжну призабули діти,
І вдень і вніч ще довго не шуміти
Зеленошумним кронам яворів.

Над ними день намети розіп'яв,
Під ними стріли боєм збитих трав,
Стоять вони сторожею німою,
Сивіють літом і скриплять зимою.

Ах, явори! В полях стрічав їх ти,
Де серце прагне бурі й висоти,
Де, замість квітів,— запах диму й поту.
Коли загледиш молоду піхоту

У бліндажах, під сяєвом зорі,—
Ти рад сто літ нести і гнів, і втому,
Щоб потім розридались матері
Од радості:
— Сини прийшли додому!

* *
*

Солдати їдуть, солдати ідуть,
Порохом пахнуть руки.
Про що то багрові вітри гудуть
На сивих шляхах розлуки?

Про що квилять у небі дроти
І ніч у ракетах тривожна?
Ані об'їхати, ні обійти
Війну, мій друже, не можна.

Лине з лугу голосок,
Шепче наша хата;
— Патронташ та поясок —
Все добро солдата.

Хочеш вмитись — от вода,
Неба повна чаша.
Попоїсти? — Не біда,
Є в пакеті каша.

Хліб як хліб чи сухарі,
Парені в окропі.
Встань в окопі до зорі,
Ляж собі в окопі.

Є тютюн, то запали,
Звісно, річ відома.
Тільки серця не в'яли
По далеких вдома.

Та про рану не пиши,—
Спосіб це не но́вий,—
Хай їм легше на душі:
— Жив, мовляв, здоровий.

Жаль, що в нас скупі слова,
Жаль, натхнення мало,
Жаль, що пошта польова
Десь від нас відстала,

І Маруся не вруча
Тих листів з півроку.
Ну, а так, усе з плеча,
Що нам мать мороку?

Ну, а так, чого тужить?
Є тютюн і каша,
І зоря в полях біжить,
Як безсмертя наше.

ДО ДНІПРА

Гуде за полем дальній грім,
І молодий мій вік клекоче,
І рідний двір, і рідний дім
Мене стрічає опівночі.
Барвиста юнь теплом війне,
Де мати з дітками ітиме.
І кличеш, просиш ти мене
Своїми хвилями крутими,
Широкий Дніпре.

Що в тобі?
Не шабель блиски голубі,
Не квітний сад в старім пожарі —
Кривавих піль густа роса,
Та ворон — парус чорний в хмарі,

Та дуб кошлатий — в небеса.
Яких доріг ми не сходили
В полках нових, не в самоті,
Які обвітрені могили
Нас не вкладали на путі,—
Та ми підводились уперті
В степу, в траншеї, у траві.
Вже інші думали, що в смерті,
А ми підводились — живі.
Два роки гроз важкий потік,
Де мить — як день, а ніч — то вік.
І там, в завісі огневій,
Десь на смертельнім повороті
Стогнав я жадібно: — Я твій.
Твойого духу, крові й плоті.
Хоч дай попить мені роси,
Хоч хвиль відгомін принеси,
Хоч шум дубів в страшну годину,
Хоч заповітний сад в бою
І ту, єдину до загину,
Дніпровську молодість мою! —
О днів походних дим багровий,
Де дзвонять танки й тягачі,
О темінь туч і хвиль дніпрових
Ген за шелом'янем вночі!
Гармат лафети, люди в броні,
Гармошки лагідний мотив,
Осатанілі димні коні
Свистять вітрами в буйстві грив.
Ой Дніпре, Дніпре, чим ти мрієш?
Кому шумлять луги твої?
Кому човни в ночах леліеш?
Зустрінь, обмий і напої.
Хлюпни водою в гожі ранки,
Зведи веселку до зорі,
Де наші сестри-полоняники
Стоять засмучені в дворі.
Спочинем, чола вмиєм з поту,
І, обминувши суєту,
Крізь гомін, сміх і плач-скорботу
Я вздрю блакить твою святу.
І, нахилившись над водою,
Згадаю час кривавих жнив,
З якою бідкався бідою,
З якою радістю прожив.
Та й буде знову теплий вітер

Над орним полем вдалині
Дубами сповага шуміти
Мені про битви, ночі й дні,
Про вільну волю, що в недолі
Спізнала злигоднів і злив,
І про бійця, що, впавши в полі,
Мені життя благословив.

* *
*

Полюбила мене, не питала,
Із якого я краю й рідні,
Тільки слово, мов трунок, ковтала,
Залишаючи в серці на дні.

Ні хвали, ні для болю огуди,—
Щоб других не ходив, не гнітив,—
А поклала усмішку у груди,
Як на скрипку гарячий мотив.

Ще гудки на глухім полустанку,
Іскри з димом — узор на межу,
Ще порада якась наостанку,
Від якої лиш звук бережу.

Тільки звук, а не довгу розмову
Та терпкий поцілунок вночі.
Синьоока моя, тонкоброва,
В шинельчині на правім плечі.

Виглядаєш, чекаєш, я знаю
По очах, по ночах, по війні,
Хоч би звістку з дніпрового краю
Од моєї простої рідні.

Од моїх журавлів на Дунаї,
Од веселок і літніх доріг,
Од страшного переднього краю,
Де я ім'я твоє приберіг.

* *
*

Ярославно, Ігор знову кличе,
Шле гінця з далекого полка,
Сяє сонце яре, бунтівниче,
Пил походу щоки опіка.

То не Ігор, не його дружина,
То від мене вісточка мала.
Ти чекала, ти вже й ворожила
Й забувать потроху почала.

І жальби твоєї мов не чує,
Не пророчить райдугу чи грім,—
Все шестірка шлях мені віщує,
Туз жировий — на казьонний дім.

Води знов щебечуть у криниці,
В буйні бубни виграють громи,
Розписні залетисті синиці
До шибок торкаються крильми.

І тобі насниться в непокої
Мій бліндаж, мій рай земний і дім,
Де я п'ю із битви грозової,
Захистившись іменем твоїм.

* *
*

Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу,
В снах узаконив, пізнав з поцілунку,
Кликну: прийди! — і прийдеш неминуче,
Крикну: рятуй! — і воскресну в рятунку.

Що в твоїм імені є чарівниче:
Трунок, чи хміль, чи веселкова зваба?
Зірка твоє освітила обличчя
І потемніла — світить не змогла-бо.

Як ти співала в нашій частині,
Очі ясніли, як сині роси,
Знявши пілотку і шинельчину,
Рідна, далека, золотокоса!

Віють вітри перехресні й зустрічні,
Де ми любились,— до саду й до хати.
Є своя радість на віки вічні
В тім, щоб надіятись і виглядати.

* *
*

Полюбила мене,— я не знаю,—
Кажуть люди, що так, мов, і є.
З чебрецевого рідного краю
Йди у гості, кохання моє!

Може, згадкою крил журавлиних
Чи лупою закурених літ,
Синім проліском в сніжних долинах,
Ясним місяцем із-за воріт.

Чи сама через місяці й тижні
Заявися чуткам наодріз,
Чорнобрів'ям шовковим і ніжним,
Тихим сном нецілованих кіс.

Полюбила мене,— я не знаю,—
Кажуть люди, що так, мов, і є.
Із дніпрового рідного краю
Йди у гості, кохання моє!

* *
*

Яке це щастя — сонця шати
Угледіть з ночі темноти,
Усе відкрите приношати,
Усе загублене знайти.

Ти снилась, марилась, і мрілась,
Як мавка в синьому диму,
І щирим цвітом рожевілась
Малому серцю мойому.

Як чайка в морі, на просторі,
В передвечірній тишині,
В шуканні, в радості і в горі
Твій клич і поклич по мені.

І ярового сонця злиток,
І вереснева тишина —
Очей цілованих відбиток,
Усмішок лагідна луна.

* *
*

Люби мене, згадуй ночами,
Листи перечитуй і жди,
Яка в нас судьба за плечами!
Яке дожидання завжди!

Вбери невелику кімнату
Ялинкою, світом-вогнем,
Усе нам судилося мати,
Ну що ж, почекаєм, діждем.

Удень не питай управдома,
Подруг не розпитуй вночі,
В дорогу дзвінку, невідому
Летять журавлині ключі.

І я на машині за ними
Чи пішки, в пилу і в поту,
За боєм, за кров'ю, за димом
Шукаю тебе, золоту.

А може, одкликнеться криком,
Весняним цвітком далина,
Моїм ожиданням великим
Твоєї любові луна.

БАЛАДА ПРО СЕРЦЕ

Їхали ми, їхали,
Здвоївши ряди.
Сивих бур і віхоли
На плечах сліди.
А боєць Петро Субота
Трапив до біди.
І сказало серце:
— Брате,
В північ грозову
Буде кров моя проллята,
Упаду я, розіп'яте,
Й знову оживу.—
Із-за лісу, з повороту,
З перехрестя двох доріг,
Повели Петра Суботу
В штаб німецький на поріг.

Там поводяться ласкаво:
— Не дивись, солдат, їжком.
Закури чи випий кави
Із французьким пиріжком.
На стілець сідай вільніше...
— Де четверта рота йде? —
А Субота важко дише,
Рук побитих не зведе.
Мінне поле, чорне поле,
Заміновані мости,
Група танків охолола,
Жаром скручені хрести...
Не здає четверта рота,
Добре, хлопці, я живий!
Повели Петра Суботу
В цілий обшир світовий.
І шепоче серце:
— Брате,
В північ грозову
Буде кров моя проллята,
Упаду я, розіп'яте,
Й знову оживу...—
Затремтіла неба чаша.
Задвигтіла даль руда,
Знать, четверта рота наша
Добре міни підклада.
Завдали, видать, клопоту,
Він сказав:
— Я все прийму.
Узяли Петра Суботу,
Серце вирвали йому.
Те, що билося, любило,
Чуло спів, ловило грім,
Затихало, встрівши милу,
В дивнім трепеті живім.
Пломеніло з поцілунку,
Впавши пташкою до рук,
Тріпотіло, билось лунко
Від розлук і до розлук.
З горя, з горенька-тужилки
Рвалось в обрії нові.
Милі прожилки та жилки
Все бриніли, як живі.
Люто вирване із тіла,
Димно-тепле, в ніч глуху,
Мов багаття, багровіло

На всесвітньому шляху.
Ще й шепоче серце:
— Брате,
В північ грозову
Буде кров моя проллята,
Упаду я, розіп'яте,
Й знову оживу! —
Чобітьми його топтали,
Топали, втирали ніт,
Серце знову оживало
З-під підкованих чобіт...
Все минуло. Наша рота
Йде походом в ніч глуху,
Де стояв Петро Субота
На всесвітньому шляху,
Де криваві крапелини
Пролились на моріжку,
З того серця кущ калини
Виріс в темному лужку.
Димний вітер бродить полем,
Згаром дихає земля,
Та бійцям калина з болем
Все мовля-перемовля,
Все шепоче:
— Чуєш, брате,
Надломи калини край
Та про кров мою пролляту,
Про любов мою розп'яту
Нашій роті нагадай!

БОГДАН

Втоптали коні путь у вечір пелехатий,
Бурштинова зоря повисла над сідлом.
Спітнілі, стомлені, поснули за селом,
І Корсунь кров пролив — пожару не вщухати.
І за Пилявцями [1] півні тривожать ніч,
І гомін Жовтих Вод бринить за очеретом.
Тріпочуть бунчуки перед легким наметом,
Минуле ожива, Богдан не зімкне віч.
Вождю не можна спать. Вночі не спить Богдан.
Вже хлоп не хлоп тепер, а пан — також не пан.
Він розмітає в прах цю тучу понавислу.
Полки і сотні ждуть, де блисне булава,
Де загуде сурма, і схилиться трава,
І крикнуть козаки, і грім впаде на Віслу.

Поля в пилу лежать, курять дими їдучі.
— Вставайте, козаки, змивайте сіль і піт.—
І вже стоїть Богдан на каламутнім Збручі,
Зметнувши гнівний зір до Збаразьких воріт.
І вежі падають, ландскнехтів [2] у покоси
Кладе дамаська сталь, глушить гармат луна,
І славою цвітуть знамена Богуна [3],
Й Данила Нечая [4] той гук не омина,
І вже несуть полки Максима Кривоноса.
Живе Вкраїни міць. Шумлять дуби в долині,
І очі матерів не плачуть, теплі й сині,
І дітлахи малі, як зграя голуб'ят.
Але полки ідуть.
Не буде на Вкраїні
Лукавий пан владать, карать ні за що кат!
Минуле йде, як сон. Ми не лічили муки,
Ні радощів своїх, побід а чи могил.
Де батько шаблю брав, отам сини і внуки
П'ють воду з казанків, метуть походів пил.
І пахнуть порохом зірок цвітучі грона,
І Кодні кров курить, і згадка йде по тих,
Кого у шинелях забрала даль солона
В дороги воєн грозових.

Це ми з тобою, ті, кому ім'я — солдати,
Кого чекає син і не забула мати,
Що, може ж, ми прийдем та зоремо поля,
Розриті танками, закурені ізрана?
І ми таки прийдем, бо віща тінь Богдана
Нас на бої благословля!

СОЛДАТСЬКА БАЛАДА

Йшли солдати із-за Псла
Двадцять першого числа
Яром, долом, битим полем,
Шляхом вивореним, голим.
Автомати на ремні,
Та долоні як в огні,
Та по двісті грам горілки
У баклажечках на дні.

Перший каже: — Хлопці, друзі,
Десь у мене в цій окрузі

Батько, й мати, й добрий рід,
Може, зайдем на обід? —
Другий каже: — Двоє літ
Я не бачив цих воріт.
Тут у мене брат в артілі,
Онде стежка, онде слід.—
Третій став: — Не дивина,
Звісно, рідна сторона,
Тут у мене в Яворщині
Двоє діток і жона.

Добре жить в своїм дому
Нежонатому тому,
Перед ним і стіл, і страва,
Батько, мати при йому.

Другий брата обніма:
— Це ж яка мине зима? —
Тільки в третього ні діток,
Ані жінки нема.

Де та хата? Де поріг?
Місяць звів щербатий ріг.
Дві берези біля двору
Поклонилися до ніг.

Не берези — білина,
Пізнаєш, кажи,— вона? —
І висить біля солдата
Неоплакана жона...

Перший друг не п'є, не їсть,
Другий в хаті теж не гість.
— Нас,— говорять,— серце кличе,
Подає товариш вість.

Доки звіра не вб'ємо —
Помста ріже, як ярмо.
Нам ні їсти, нам ні пити,
Доки звіра не вб'ємо.

Йдуть закурені у ніч,
Грають з смертю віч-на-віч,
Яром, долом, битим полем,
Шляхом вирубаним, голим.

Автомати на ремні,
Та долоні як в огні,
Та по двісті грам горілки
У баклажечках на дні.

БАЛАДА ПРО ТАНКІСТА

Пил на машинах, пил на чоботях, пил на рудій траві.
Бій не втихає, не затихає,— чуєте, хто живі?
Теплі мотори з вітром колючим свищуть, немов рідня,
Пахне автолом над сірим полем, тіло людське й броня.
На обстановку, радисте, зваж ти, газу наддай, водій.
Сам командир повертає башту, п'ятий почавши бій.

Пробива мотор снарядом,
Смерть шукає скронь,
З командиром майже рядом
Диха злий вогонь.

І тече броня гаряча
В степовую шир,
В полі жайворонок плаче
Там, де командир.

Він виповзає з башти, з машини в пекло, у пил, у грім,
Весь у бензині, у чорних ранах, шепче: — Вперед ходім! —
Руки задимлені, ліва й права, чуб до чола прилип,
Сіра шинелька горить яскраво, як смоляний смолоскип.
Весь догоряє, весь він палає — кущ вогняний вдалі,—
В тихому краю, чи на Дунаю, чи на карпатській землі.
Вище-но голову, брате-радисте, газу наддай, водій!
Пил на машинах. Пил на чоботях. Пил на траві рудій...

Вже радиста молодого
Й хлопця водія
З бою винесла підмога,
Бо ж одна сім'я.

Та й поклали у шпиталі —
Рани зав'язать.
Покурить, горілки випить,
Все переказать.

Знову сідають вони в машину.— Де командир наш, де? —

Блисне огонь на переднім краю — то командир іде,
То командир їх в сірій шинельці, вкутаний у вогні.
— Ви не забули мене, хлоп'ята? Ви не забули, ні?

В полі птиця сива кряче,
Облітає шир.
В кожній заграві пеначе
Кличе командир.

Полум'яні рідні руки
Приклада до скронь.
І ведуть вони машину
Тільки на вогонь.

По чужім переднім краю,
В бліндажі старі,
По крутім карпатськім плаю,
По Чорногорі [1].

БАЛАДА ПРО КОМВЗВОДУ

Невідомий поранений комвзводу стукав нам у броню, показував цілі.

Вечір. Небо — бірюза.
Білий жар вогню.
Куль розпечена сльоза
Опіка броню.
Танки лізуть по прямій
По передовій,
Зачиняє башти люк
Молодий водій.

І на тому ж полі бою, за рікою голубою,
Двічі ранений комвзводу на холодному піску
Піднімає камінь в руки, до танкіста грима в люки:
— То стріляй,— говорить,— прямо, там два «тигри» [1] у ліску.—
І танкіст стріляє з ходу, піт втирає із чола.
І горять два «тигри» справа чадним димом, як смола.

Другий танк бере розгін,
Землю колупа,
Та не бачить німця він —
Вітер, ніч сліпа.

Де дорогу, де ту ціль
Знайдеш уночі.
Виступає сива сіль
В хлопців на плечі...

Двічі ранений комвзводу, без крові збіліла врода,
Двічі ранений комвзводу з чорним каменем в руці
Креше-стука над мотором, шепче голосом суворим:
— Ти стріляй, танкісте, вліво, там же німці,
як мерці.—
І танкіст стріляє вліво, піт втирає із чола,
І горять чуби німецькі чадним димом, як смола.

І пішла бригада вдаль,
Всі шляхи мине.
Тільки мертвих друзів жаль,
Хтось їх пом'яне,
Хтось згада, не проживе,
Зарида вночі.
Зрили поле бойове
Наші тягачі.

А поранений комвзводу, а чи сонце, чи негода,
Сниться хлопцям у поході, часто згадують бійці,
Як іде він в полі бою, над рікою голубою,
У броню гарячу стука чорним каменем в руці.

БАЛАДА ПРО КОЛОСОК

Тоді відходили полки
Від батьківського дому.
Я взяв за звичаєм її
На березі крутому,

Де слід чобіт і тягачів,
Ромашки сяйво рядом,—
Сухеньку грудочку землі,
Обпалену снарядом.

Залізом вирваний шматок —
Моя любов єдина —
Уже не цвів, не зеленів,
Хоч дихав, як людина.

Хоч синя во́лога його
І зернятко пшениці
Ще мріяли про урожай
У дні багрянолиці.

Які-то ночі в бліндажі,
І рани, і привали...
І тільки зорі-сторожі
Нас в полі вартували.

І тільки часто старшина
Давав вина в зарядку,
Казав: — Ти, хлопче, не журись,
Ти плюнь — і все в порядку.

Патрони є до ПТР [1],
І каска, і шинеля,
Снаряд — під голову постіль,
Та й небо — добра стеля,
І все...

І двоє довгих літ
Я жив при кулеметі,
Сухий, легкий шматок землі
Тримаючи в планшеті.

І в грудці зерно проросло,
На втіху всьому взводу,
Від жару серця мойого
В осінню прохолоду,

Від крапель крові на грудях,
Від теплоти долоні,
Від подиху товаришів
У третім батальйоні.

Ми вчора вдома побули,
Де пил і вітер свище,
З планшета зерно те взяли —
Поклали в попелище.

Іде солдат, бреде солдат
І стане нена́роком:
Торкне рукою колосок,
Хазяйським гляне оком

І пригада отецький дім,
Жону й дітей в неволі
І свій далекий колосок
В розбомбленому полі.

БАЛАДА ПРО ЗОЗУЛЮ

Вдарить міна, свисне куля.
Де зустріне смерть бійця?
Був танкіст Пилип Зозуля,
Був Некрасов з Кам'янця.
Як то літом воювалось —
Жар боїв серця опік.
Подружились, побратались.
Чи навік? Ну що ж, навік.
Як то кажуть: дрібку солі,
Крихту хліба в ночі й дні,
Золоту заграву волі,
Що на рідним знамені,—
Все ділили. Де ж то знати,
Що шляхи вкриває мла,
Що німецькі б'ють гармати
В полі з правого крила.

Що Зозулю в груди вбито,
Похилився, поблід з лиця.
Чуєш? Стогне сиве жито,
Вірний друже з Кам'янця!
Забери із танка зброю,
Хліб, десятків два гранат.
Ми, звичайно, не герої,
Жив солдат, умер солдат...
Забери тютюн не в лихо,
Чай, шинельку нестару.
— Ні,— сказав товариш тихо,—
Я ім'я твоє беру.

Он яке случилось діло
В полі, в рідній стороні.
Скільки ранків пролетіло
На розвихренім коні,
Скільки ночей наші очі
Сну шукали — не питай.
Танки рвуть ополуночі
Димний, теплий небокрай.

Танки йдуть в залізнім гулі
На есесівський загін.
— Хто стоптав їх?
— Хто ж, Зозуля!
— Хто стріляв їх?
— Певно, він.

І зовуть його по звичці:
— Є Зозуля? Де він?
— Я! —
На вечірній перекличці
Ожива його ім'я.

І у списках екіпажу
Числять добрим рядовим,
Наче смерть німецька, вража
Не летіла десь за ним.
Міна б'є, гуляє куля
По передньому краю,
І живе Пилип Зозуля,
Не вмираючи, в бою.

БАЛАДА ПРО ДОВБУША[1]

За горою крем'яною,
За корчавим темним буком,
За карпатською стіною
Потрясає землю гуком.

— Довбуше! — ревуть потоки.
— Довбуше! — взиває мати,—
Дай-но сили одинокім,
Дай-но блиску в нашу хату!

— Де ти, Довбуше, о, де ти? —
І тоді, в хвилини ці,
Порохами б'ють мушкети,
Блиснуть жаром топірці.

І дрижать фашисти, скуті
Під чотирикутний бій,
На Черемоші, на Пруті,
В Коломиї грозовій.

І стає він в мертвім гулі,
Заряджа набої стерті,

Сам — захрещений од кулі,
Заворожений од смерті.

В киптарі [2] стоїть при хаті,
В помережаній кресані [3].
Пихне люлькою в Карпатті,
А димок пливе на Сяні.

Свисне тричі опівночі,
Аж блищать у хлопців очі,
Вдарить крісом [4] у Ворохті,—
А в Яремчі бій клекоче.

Прикладе листок із буку,
Як до рани,— до щоки.
А його беруть на руки
Молоді довбущуки:

Щоб ішов у гори вище,
Не потрапив у тюрму.
Вітер в шибеницях свище,
Наготовлених йому.

Але він почує брата,
Плач любаски чи вдовиці,
Що спалили звірі хату,
Ярової лан пшениці.

— Де ти, Довбуше, о, де ти? —
І тоді, в хвилини ці,
Порохами б'ють мушкети,
Блиснуть жаром топірці.
І лежать фашистів трупи,
Почорнілі на лиці.

— Де ти, Довбуше, о, де ти?

* *
*

Молоденькі сади ми посадим на кручі,
Яворами прикрасим дорогу походу.
Де окопи, траншеї і піски пекучі,—
Яблунева веселка поклониться в воду.

Бліндажі придніпрові плугами розорем,
Приберемо долини і скажемо: — Досить!
Хто боровся, горів і натерпівся горя,
Той достаток і щастя у хату попросить.

Без нужди і печалі народяться діти,
І дівчата натчуть білосніжні полотна,
І в залізні, ясні, дорогі заповіти
Не вплететься війна, пожарами скорботна.

Солов'ями затьохкає ніч горобина,
І рясними дощами обірветься спека.
Здрастуй, саду зелений, моя Україно,
Як загірна веселка, як юність далека!

* *
*

Звийтеся в небо весняне, кулями стяги пробиті,
Армії йдуть із походу! Дайте води, криниці!
Зникніть за обрієм, тучі, бурями несамовиті!
Тихше, мотори, в дорозі! Тихше крокуйте, бійці!

Гляньте, як жито квітує! Вчора тут боєм диміло
Плугом обкраяне поле... Наші передові...
Яблуні дихають цвітом, росяно, червоно, біло,
Зорі горять над полками, як самоцвіти живі.

Хлюпнемо силою, море! Сила рясна та завзята!
Вдаримо іскрою в крицю — світ захитає огнем.
Синій Дніпро розхлюпочем в каски по краплі
на брата,
Землю піднімем на руки і, як дитя, понесем.

Колосом поле затіним, плодом обтяжимо віти,
В тишу труда обернемо битов роз'ярений грім.
— Чуєш, народе великий? — Чую,— говорить,—
діти! —
І проводжає нас в далеч світлим безсмертям своїм.

* *
*

Обкурений порохом день понад кряжем встає
одиноким,
На плечах карпатських доріг піднімається сонце руде.
А ти пригадай свої літа, що збігли колючим потоком,

А ти про Вітчизну згадай, що напоєна кров'ю і соком,
Її по світах не шукай, бо другої не знайдеш ніде.

Бо так вона в землю вросла і небес полотно освітила,
Бо так побраталася кревно її многомовна сім'я,
Що світ захитала, як дуб, молода її кована сила.
Вітчизно тривожна моя, непідкупна і навіки мила!
Один у нас прапор з тобою — народу безсмертне ім'я.

Солдати ішли у поході на Одері, Віслі, на Случі,
По вирвах, по темних накатах, поритих недавно-
й давно,
І спека пекла їм серця і сушила їх рани горючі,
І многі кістьми полягли, а живі йдуть у бій неминуче,
Як мати Вітчизна велить, бо Вітчизні те право дано.

Тікають фашисти у нори, як звірі при другім потопі,
Карпатські долини палають, і зорі не сходять із піль,
І нашої ярості клич на руїнах клекоче в Європі,
І мертвих непімщений крик оживає в глибокім окопі,
І стогне, як вітер в полях у північну глуху заметіль.

Не плачте, не кличте, не треба: за нами вогонь
і відплата,
За нами Вітчизна кохана, як мрія гаряча моя.
Одна у нас правда на світі, і в неї ми віримо свято,
Один у нас прапор з тобою — народу безсмертне ім'я.

* *
*

Оддудніла, одгула, одклекотіла війна,
За двобоєм і смертю залізною зникла луною.
Березневий струмок пересвічує сонце до дна,
І загублений жайворон знову тріпоче зі мною.

Ось виходжу я в степ, де поснули старі бліндажі,
Де наш полк пробивався, не шукаючи флангу
чи броду,
І малого життя мого бачу ясні рубежі,
Як шумливого дуба обпалену крону в негоду.

По коліна у горі брели за Вітчизну свою,
Одвойоване щастя нам падало зорями в очі,
І велика утіха була нам у труднім бою,
Що згадають нащадки по крові, пролитій у ночі,

Поіменно покличуть. В полку в нас немало імен.
Не питай, де були, де вмирали на спалених травах.
Про життя наше чесне спитай у гвардійських знамен,
У карпатських долин, у мостів на крутих переправах.

А сьогодні наш полк віковічні возводить міста,
І на кремені й криці карбована світиться дата,
І горбата земля колосистим зерном проросла,
І колишеться небо, як щит за плечем у солдата.

Ти, народе наш, бачиш, який ми насаджуєм сад,
Тешем темний граніт і спинаєм каркаси суворі?
І проходить наш полк у воскреслий старий
Сталінград,
Несучи на шоломах походів задимлені зорі.

Буде день, буде вік, буде внук а чи правнук колись
Наші йменння прості на колонах читати і плитах,
То нехай пам'ята: ми іменням народу звелись
І вогнем його серця спалили у світі неситих.

І любов'ю його повернули життя свого віть!
Ти, народе наш, чуєш високий наш клич на світанні?
То наш полк виходжа. То наш полк у безсмерті стоїть,
Повернувшись обличчям до тебе на Краснім майдані.

* *
*

Автострада проходила зліва і справа —
Од Черкас і на Канів, на Корсунь і Київ
У безмежні польоти, в вечірні заграви,
Біля древніх могил і старих чорториїв.

Та ж заломлена чайка над плесом дніпровим,
Та ж кигич материнська про битви і муки,
Та ж незгублена пісня полям і дібровам
Через день, через вік простяга свої руки.

Автострада обабіч, а ти — всередині,
Кучерявий, шумний, не такий що й високий.
Двісті років шумиш об вечірній годині
До людей, до подій, до заграв і потоків.

А які блискавки тебе били огнисті,
Скільки туч і дощів ти розмаяв од горя!

І, можливо, листки твої, бронзові й чисті,
Десь котились до Балтики й Чорного моря.

І, можливо, насіння твоє невмируще
Жолудями тугими світилось у кроні,
Породило в Карпатах несходжені пущі
І дубові гаї десь на тихому Доні.

Та не тільки за це я люблю тебе: вчора
Порішили поставити бензоколонку
На твоєму огрунті, і криця сувора
Задзвеніла, забігала гостро і тонко.

— Стій, зламалася пилка, дубина — не м'ята,
Подивились: на стовбурі шрами зітлілі.
Вісім ран огняних. Вісім куль з автомата,
Вісім чорних смертей у дубовому тілі.

Ох, мій дубе! Я згадую знов неповторне:
На Букринськім плацдармі [1] свою батарею
І над нашим окопчиком плетиво чорне
Твого листя, і хмар, і дощів над землею.

Укрива тебе небо, і поїть криниця,
І розбурханий всесвіт пливе над тобою,
І майбутнього віку розплатана птиця
Зустрічає тебе, наче воїна з бою.

БАЛАДА

Он виходять сади зустрічати весну над містами,
І тужава земля потягнулась до сонця устами.
І пагілля дубові
У зеленій діброві
За полями шумлять, за мостами.

І веселі дощі за горою лягли голубою
Ув окопи й траншеї, де ми горювали з тобою.
Сам Ватутін [1] на кручі
Зводить руки могучі,
Зустрічає полки після бою.

Із живими погиблі встають із чужинського краю,
З кіркенеських фіордів [2], з глибокого гирла Дунаю,

Із-за Ельби і Влтави,
З роздоріжжя Полтави,
Із херсонського краю-розмаю.

Чорноморські есмінці із дна виринають, з безодні,
І затоплені тральщики в славі, страшні і холодні,
Мають стяги багряні
На Дону у тумані,
З Калача і до чорної Кодні.

Із Путивля в ліси простяглася тропа невидима,
Із карпатського рейду[3] веде ковпаківців Базима[4],
І дивізії сиві,
Мов колосся на ниві,
Стали з моря до моря плечима.

Голоси їх спокійні дзвенять, як розбурхані ріки:
— Нам весняні вітри — найсвятіше і щастя,
і ліки.
— Ми на добрім здоров'ю,
Ми лиш власною кров'ю
Те зробили, що треба, навіки.

І проходять у всесвіт. Лиш небо гуде неокрає.
Та сім'я журавлина на крилах весну піднімає,
Та ясними ночами
Зорі світять мечами
На Дону, на Дніпрі, на Дунаї.

ІЗ ЗБІРКИ «ВЕСНЯНА КНИГА», 1949 р.

ВСТУП

Ти знов, одкривши світ мені,
Як в давні роки огняні,
Малому хлопчику у школі,
Мій перший день відкрив на волі,
Ведеш ізнов мене в путі
У щасті, з горем у двобою;
До днів великих із тобою
Шляхи долати нам круті.

Нехай спитають з міст і нив:
Ти щастя мав? У щасті жив?
Я відповім, що в майбуття
Я йду вперед без вороття,
Зі мною гвардія велика,
Зі мною слава огнелика —
Мій комсомол, моє життя.

О так, в житті я взяв добра,
Не золота, не серебра,
Не хутра, вишиті в оздобі,
Не гроші, придбані у злобі,
Багатство є одне-єдине:
Як пісню зводив між заграв,
Мій комсомол, моя родина,
Мене чуттям обдарував.

Тому в своїм житті малому,
Пізнавши щастя грозове,
Я знаю вірний шлях додому,
Де комсомолія живе,
Де не дають нове на злам,
Де горе й радість пополам,
Там, братством здружені вовіки,
Йдуть покоління, наче ріки,
Щоб вічність нам і сонце нам.

О комсомоле мій великий,
Цвісти й рости твоїм синам!

* *
*

Летять широкі дні, як поїзди в путі,
На щире сяйво зір, на узгори круті,
На пройдені шляхи й не пройдені тобою,
Де друзів дорогих стрічаєш після бою
І серед них живеш з несхиленим чолом,
Карбуючи життя під рідним знаменом.

Я знаю шум його з малих дитячих літ,
Коли земля стара новий родила світ,
І молот із серпом схрестилися навіки,
І комсомольська юнь поплинула, як ріки,
Я народивсь при нім в гарячі, буйні дні,
При молодім, як світ, червонім знамені.

Поглянь на цвіт його і в серці понеси
Революційних днів могутні голоси,
І сурем віщий крик між сніжного завою,
І наших ран вогонь, що ніччю грозовою
Пекли нестерпно нас, вони, полум'яні,
Червоним багрецем лягли на знамені.

Поглянь: із наших рук — які ростуть труди!
Пашить сталевий жар, гіллям шумлять сади,
І домен жовтий блиск, і піль земна напруга
У борознах важких виблискує з-під плуга,
І колосом рясним, що дав зерна вдвійні,
Заквітчує наш герб на рідним знамені.

Для нього варто жить і вмерти варт при нім,
Бо навіть як впадеш — то подихом своїм
Востанне сколихнеш краї його багряні,
І за твоїм життям — мільйон у ранній-рані
Людських гарячих рук знесе його в огні.
Бо Партії ім'я на рідним знамені.

* *
*

Із холодних теплушок у полі,
Де гармати в траншеях ревуть,
Ми, що першими йшли в комсомолі,
До Москви готувалися в путь.

Два світи ізійшлись на розплаті,
В нашій зброї горіли віки,
Слали нас конармійці завзяті,
Слали Щорсові славні полки.

Комсомольці, бійці, комісари,
Ми сиділи плечем до плеча,
Революції бились пожари
У спокійних словах Ілліча.

Всі ми рвались, як буря до неба,
До гвинтівок, із гнівом в душі,
Він же мовив: — Учитися треба,
Треба вчитися, товариші.

І на ленінському мудрім обличчі
Ми впізнали надію свою,
Молодого життя будівничі,
У труді, у бажанні, в бою.

В тихій залі знамена червоні,
Серп і молот на білій стіні,
І в простертій вождевій долоні
Нам виднілись майбутнього дні.

Так пішли ми в життя на світанку,
Полюбивши велику мету,
Полюбивши шляхи й полустанки,
В домнах плавку варить золоту.

Комсомольці, бійці, виконроби,
Хлібороби, ткачі, шахтарі,
Ви всю землю старої подоби
Повернули лицем до зорі.

Виконавці залізного плану
Непохитні — плечем до плеча,
То над нами вогні Дніпрельстану
Засвітили завіт Ілліча.

То за нами — у літах за нами,
В клекотінні нових п'ятиріч —
Виростає пшениця полями,
Як навчив заповітом Ілліч.

Від села до високого міста,
Від ночей до далеких століть

Підіймається труд комуніста,
Щоб любов'ю в народі дзвеніть.

І не видно ні меж, ані краю,
Як ідемо плечем до плеча,
Коли Партія всіх нас збирає
І по-ленінськи жити навча.

Йде Ілліч у години вечірні
Над війною, над ревом завій:
— Комсомольці, сини мої вірні,
Будьте гідні!..—
І знову ми в бій.

У полках, у суворих бригадах,
Щоб фашистське зламати ярмо,
У вогненних ночах Сталінграда,
Непохитні, на смерть стоїмо.

В літаках і на танкових люках
Наша юність у наступ встає,
Взявши людство од смерті на руки,
Під гвардійське знамено своє.

Рвала небо і рила окопи
Мільйонова, не тисячна, рать;
Ми вмирали на землях Європи,
Щоб нащадкам вже більш не вмирать...

І коли поверталися з бою
В край веселий і вічно живий,
Йшла в безсмертя повішена Зоя [1]
І забитий Олег Кошовий [2].

— Комсомольці, сини мої вірні! —
Відгукнулись мільйони: — Веди! —
І співали нам сурми загірні
На життя, на бої і труди.

* *
*

Нам щастя випало: трудівнику й бійцю
В труді й вогні любити землю цю,
Родючу, теплу, грозами повиту,
Творити світ, а не вклонятись світу,

Хай дальня путь, хай сивина до скронь,—
Нести в руках не холод, а вогонь.

Нас не підкупиш золотом, бо ми
Шукаєм скарбів серця між людьми,
І ті серця, одним бажанням злиті,
Таким промінням сяють в білім світі,
Що тільки сонце може буть зрідні,
Над нашим полем освітивши дні.

Нас не зламаєш сталлю, де та міць,
Щоб погляд наш, як спалах блискавиць,
Пекучим жаром вдарила й затьмила?
То ленінських завітів віща сила,
То ленінської мислі яснота
Гартує нас в грядущі дні й літа.

БАЛАДА ПРО ПАНФІЛОВЦІВ

За вольним полем, за пургою, за твердим тупотом копит
Висить над смертним гуком бою дубовий одинокий щит.
На Дубосєківській [1] заставі свистить, сивіючи, пурга,
І молода береза в полі у битві з вітром знемага.

А двадцять вісім у могилі,— по-братськи бився тут боєць,—
Лежать на неприступнім схилі: ворожий в серце ліг свинець.

Не все минає у житті,
І слава не мина,
І на дубовому щиті
Горять їх імена.

Із перетлілих теплих рук,
Ромашко, зацвіти!
Із крові, з гибелі, із мук
Встають нові світи.

А перед ними чорні танки, чужі, ворожі черепи,
Горюче, вилите з бляшанки, і масло, схоже до ропи.

Уся гработа і підлота в зелених швабських шинелях
Шукала тут земля і злота і впала мертвою на шлях.

Хрести мальовані на плитах, броні роздерті рани
злі —
Уся Німеччина розбита на цім ошматкові землі.

А двадцять вісім у могилі,— по-братськи умира
боець,—
Лежать на неприступнім схилі: ворожий в серце ліг
свинець.

Не все минає у житті,
І слава не мина,
І на дубовому щиті
Горять їх імена.
Із перетлілих теплих рук,
Ромашко, зацвіти!
Із крові, з гибелі, із мук
Встають нові світи,
Де ми ішли в гарматний гук,
Як друзі і брати.

* *
*

Синіє темний вечір. Листопад
Табун вітрів заводить в тихий сад,
І припинає на ремінні віжки,
І жолобами ставить їм доріжки
З червленою листвою.
А до грив
Вплітає верес із осінніх нив
І зорі сипле, як вівси пахучі,
О вечори мої! О рідні тучі!

Я теж, мов кінь, в труді узяв снаги,
Лечу в бою а чи тягну плуги,
І сурми крик, і дзвін важкого плуга,
Родючих піль напруга і потуга

Дає мені відраду у житті
І пахощі землі в рахманнім полі,
Нехай добра я не зробив доволі,
Так я ще молодий, бо я в путі!

Я бачу синь важких липневих злив
І паровозів жар у перегоні,

Й вітри осінні, як гарячі коні,
Іржуть і крешуть, і свистить між грив
Моїх пісень незгублений мотив!

СЛОВО

Є такі: за ніч півтисячі вижене
Рівних рядків, як нудний потік,
Мені б одне слово — важке, не зніжене,
Щоб серце тримало не ніч, а вік.

Щоб не збивалося на скороговорку,
Сиділо б, як сторож біля воріт,
Курило б зі мною одну махорку,
Ділило б зі мною і хліб, і піт.

І, схоже на мене кожною рисою,
Любило б дороги й рясні громи,
Із синіх дощів під курною завісою
Ткало б землі моїй килими.

Чи, може, прибравшись веселим хлопчиком,
Ходило б у дальній мережі доріг,
Схилялось зі мною над кожним окопчиком,
Над кожним горбком, де боєць поліг.

І якщо народиться вірш із голосом,
Не будем перечити, хай зроста,
Пшениця бринітиме стиглим колосом,
Литаврами площ загудуть міста.

З твоїми трембітами і потоками,
Шляхами, огнями золотоокими,
Нехай трудівниця земля встає,
Слово моє!
Багаття моє!

* *
*

Хотів би ту ношу скинуть з плеча,
З нею-бо більше мороки ніж свята,
А вона — рождається, як дитинча,
І просить, і зводить малі рученята.

Потім зростає, цвіте в маю,
Слово «кохаю» — ставить девізом,
Неукротиму волю мою
Палить вогнем і січе залізом.

Потім бунтує, як повідь рік,
Вікна ламає твойого дому,
А ти її просиш в сусідки навік,
Таку невідому й давно відому.

І їй віддаєш половину життя,
А може, і все, невелика ж оплата,
І сам біля неї, немов дитя,
Тремтиш, простягаєш малі рученята.

СТРУМОК

Шепоти, жебони, блакитноокий,
Гаси блискавиці із горобою,
Остуджу устами твої потоки,
Буду гомоніти разом з тобою.

Дякую за те, що обмив мені рану
Сорок четвертим гарячим літом.
Виблиснув ніччю з диму-туману
Синім узористим самоцвітом.

Лився в баклаги не по краплині,
Спеку гасив і стояв стіною,
Дякую, що на смертельній хвилині
Шаблею ліг межи німцем і мною.

Тільки на тебе я злий сьогодні,
Чуєш, як серце несе осмуту?
Де ти ховався у дні безводні,
Де ти лелів у посуху люту?

Колос у полі благав: крапличку!
В синій жалобі гречка горіла,
Ти ж не міняв свою давню звичку —
Лився в Дніпро, не шукаючи діла.

Що ж ти за друг?
А земля зелена
Густо врожай колосить і носить,
В'ється струмок біля ніг у мене,
Наче за кривду прощення просить.

ГРІМ

Спершу грім ударив над Подолом
Залпами у тучу грозову,
Прокотився, загримів над полем,
Молоду хвилюючи траву,

Синім світлом освітив криницю,
Чебрецем і смолками запах,
І його залізну колісницю
Бачили в зволожених степах.

Як жаріли хусточки червоні
Під диханням обважнілих нив,
Як летіли коні в перегоні,
Заломивши блискавки до грив!

Дерева, й шляхи, і світлі хати,
І хлібів дорідне яр-зерно —
Все за громом бігло, як солдати,
Під його багристе знамено.

* *
*

Ніхто мені спогад роками не зв'яже,
Поглянь: за дорогами, ледве помітні,
На міді полів чорнорукі пейзажі
Шумлять, обважнілі у теплому квітні.

Вони ожили по грозі і напасті,
Залізо їх рвало і спека сушила,
Затінені сонцем дуби мускулясті
І бронзових сосен зелені вітрила.

Їх радує день і дівоча розмова,
Рахманного поля розбуджені соки,
Дніпровських лиманів лискуча підкова,
Шатра повечірнього небо високе.

О юність моя, піднімайся з дубами,
Зеленим листів'ям, гіллям чорнокорим,
Грози напивайся сухими губами,
Вдивляйся в світанок опаленим зором!

Де тягнуть плуги порозсідлані коні,
Вгрузаючи в землю, в тяжкім перегоні,
Де наша свобода у праці і в щасті
Шумить у світи, як дуби мускулясті.

* *
*

Через літ п'ятдесят хай приходять в гості
Ті, що їли й пили сьогодні зі мною,
Ті, що підривались на мінованім мості
І стояли за танками живою стіною.

Ану, скажуть, покажи свої сиві скроні,
Чи й зараз кричиш на світанку півнем,
Чи ще не захрип, як тоді в батальйоні,
Віку доживаєш тихим чи гнівним?

Із якими струмками говориш нині,
Із якими ночами кочуєш в полі?
Кого полюбив у земній долині,
Чи, може, вже досить, чи вже доволі...

Тільки я не лежатиму десь під лавою,
Покрившись, мов камінь, зелен-кугою.
Із тією славою вічно лукавою,
Із тією бабою-хитрюгою.

Відчиню я вікна в чотири сторони
Струмкам, і лісам, і шумним світанням
О майбутній віку! О далі зоряні!
Обпали мене, часе, своїм диханням!

Хай летять солов'ї у мою кімнату,
І клекочуть орли на книжній полиці,
І заходять люди до мене к святу,
П'ючи з мого серця, мов із криниці.

* *
*

Ходить полем молодистий,
Гонить хвилю з краю в край
Золотистий, колосистий,
Яровистий урожай.

А над ним хмарин сувої,
Туч весняних кораблі,
З польової, молодої,
Із колгоспної землі.

А над ним погіддя тепле,
По пшениці, по вівсах,
Сивий жайворонок клепле
Срібні дзвони в небесах.

Мчаться коні в перегоні,
Трактор вийшов на жнива,
Важить колос на долоні
Клопітлива ланкова.

Гладить зерно крутобоке,
Що тече, як ручаї,
Повне сонця, повне соку,
Повне радості її.

І біжить вона щаслива
Погуторити з людьми,
І над нею тиха злива,
Сонцем ткана, гомінлива,
Віша в небі килими.

* *
*

Знову літо у краснім цвіті,
В колиханні ясних комет,
Знову щастя моє у світі
Солов'їв посилає в лет.

Над долини і над застави,
Над міста в голубім краю,
Над високі нічні заграви,
Що тривожать душу мою.

Я у тих солов'їв за брата
Із юнацьких веселих днів,
Я з заграваами жив стократо,
З ними зрісся і пломенів.

І тому при долині в житі,
Як проходжу погожим днем,—

Мої очі цвітуть, налиті
Золотим і людським вогнем.

І тому в мене друзі прості,
І з широких земних країв
До людей я пускаю в гості
Сизокрилих своїх солов'їв.

* *
*

Ржава каска лежала в полі,
В свіжозораній борозні,
Поржавілі, страшні та голі
Дві пробоїни наскрізні.

Мабуть, чергою з автомата
Зачепило її в бою,
І життя коротенька дата
З смертю стрілася на краю...

Мабуть, падав солдат, в розгоні
Бою й крику не одинок,
Затискаючи у долоні,
Як життя своє, партквиток.

Згас очей молодечий промінь,
Обірвалась мережа днів,
Тільки зірки червоний пломінь
На тій касці не стуманів.

Загорілася п'ятикутня
Крізь багату весняну цвіть,
Батьківщина наша могутня
В ній засвічена для століть.

Сяє в сонці червоним птахом,
Легким, сонячним, як пірце,
Над заліза потлілим прахом,
Правду кажучи всім в лице.

* *
*

Повесні у моєму домі,
Як при першому добрім громі,
Тихим дзвоном дзвенять мости,
Білим цвітом летять листи.

По мостах їх везли вагони,
Наче білих і тихих птиць.
Через станції та перони,
Повних радості й таємниць.

Я беру їх тривожно в руки,
Пробігаю живі рядки,
Пишуть хлопці крізь даль розлуки,
Пишуть друзі, мої годки.

Впізнаю білоруську мову,
Наче пісню поміж розмов,
Кличе в гості до себе знову
Друг сердечний Аркадзь Куляшов.

І на Горьковську в шум московський,
Де ходив я, було, солдат,
Кличе знов Олександр Твардовський,
Мій сердечний товариш, брат.

І читаю, і знаю: нині
У Сурамській цвіте долині
Мандаринів злотистий гай,
Абрикос і пахучий чай.

На Уралі руда залізна
Добре плавиться на щити,
І самому мені допізна
Між людьми у трудах іти

По херсонських степах широких,
По Дніпров'ю, де сонце й грім,
Де у славі, в огнях-потоках
Люди знають мій щедрий дім.

* *
*

Я буду жити, як живі
Мої ровесники уперті,
Усе пізнати в гніві, в смерті
Й любити ночі грозові.

Стояти з друзями в бою
У небезпеки на краю,
Щоб не холодні обеліски,

А грози, й день, і сонця блиски
Дорогу значили мою.

Нехай обличчя миє піт
І гриви днів летять, мов коні,
У велетенському розгоні
Комуністичних юних літ!

* * *

Я хочу так життя прожити,
Віддати днів тугий налив,
Щоб зло, страшне й несамовите,
Останній подих спопелив.

Щоб гомоніли вітри буйні,
І поля слалася блакить,
І вороги мої отруйні
Вже не могли б людей жалить.

І день шумів, як лист на дубі,
У подніпровському краю,
І дівчинка в шкільному клубі
Співала б пісеньку мою.

І щоб на вольному просторі
Горіли вніч поміж заграв
Комуністичні милі зорі,
Яким я душу всю віддав.

* * *

Любові вчитись не можна:
Таких мудреців нема,
Лиш крові краплина кожна
Її із глибин підійма,

І дружби навчитись не можна:
Для неї границь нема,
Година життя тривожна
Її із глибин підійма.

Як стануть вони, сестриці,—
Любов і дружба всуміж,

Одна, мов ясні зірниці,
А друга — гостра, як ніж.

І з ними не страшно в люди
Нести на роздолля нив
Того, що лягло у груди,
Мов щастя твого мотив.

І з ними радісно в світі
Іти на шляхи й мости,
Любити Вітчизну в цвіті
Й самому разом цвісти.

Не страшно тоді втеряти
Між ними ясну межу,
Бо я в тих сестриць за брата
Їх чистоту бережу.

МОЇ ДРУЗІ

ТАРАС

Знову йдеш по землі од високої сивої кручі,
Тільки груди не палить ні гнів, ані сльози пекучі.

Одгриміло століття, за ніччю, за чорною млою,
Ожило твоє серце, повите людською хвалою.

Інші люди живуть, інші зорі палають, як в горні,
Ти розплющуєш очі, щоб бачити далі прозорні.

Інше поле колоситься, інші дороги і хати,
Простягаєш ти руки: народ свій великий обняти.

Той, що в давнім минулім конав кріпаком у неволі,
Той, що став як господар сьогодні на братньому полі.

І земля урожаєм і жаром залізним повита,
І весняна дорога, що тьохка льодком з-під копита,

І степи Чорномор'я виводять синів своїх, дочок,
І схилившись до поета посаджений зелен-дубочок.

— Ти заглянь до артілі,— поета зовуть таращанці,—
З Катериною [1] підеш оглянути поле уранці

Чи на зборах посидиш, де люди — не темная маса.
Комуністи, вперед, зустрічайте поета Тараса!

Хлібом-сіллю, суцвіттям, високими в небо гудками
Хай стає поміж нас і Вітчизни торкнеться руками.

І вона вже веде його з віку минулого, з ночі,
І розказує світові думи поета пророчі,

На граніті у Києві ставить під небо безкрає
Так, що бронзова постать блакиття небес підпирає.

Не в землі він лежить — над землею стоїть,
як з граніту,
Так, що як не дивися,— а видно його всьому світу!

ДУМКИ ПРИ ОБЕЛІСКУ

На Волині з «Лісової пісні»
Між людей живе ясний мотив,
На Волині люди небезвісні
Зустрічають сонце серед нив.

Пшениці колишуть яр-потоки,
Ні конем об'їхать, ні пройти,
І живе між них блакитноока
Дівчина, така, мабуть, як ти.

Так же мріє в ночі темно-сині,
Так же з книги, мов з криниці, п'є
Дівчина з колгоспної Волині,
Молоде продовження твоє.

Свище вітер над світами дзвінко
І заносить попіл дальніх бід
Там, де ти ходила, Українко,
З єгипетських чорних пірамід.

Де в огні тріщать похилі стіни,
Де в сплетінні кривди і обмов
Із сухих румовищ [1] Палестини
Цезарі англійські точать кров.

Інший вік гуде, то й інша сила,
Правда вбралась у червоний цвіт,
І свобода плещеться стокрила,
І народ — не темний неофіт! [2]

Ти б жила, й життя нова сторінка
Вдарила б у серце, наче дзвін,
Українко Леся! Українко!
Голос — гнів, і в слові — зброя він.

І тому та дівчина з Волині,
Молоде продовження твоє,
В кожній хвилі, в кожній тій годині
Юнь свою Вітчизні віддає.

Може, вчителює, може, водить
Трактори у теплій борозні,
Може, пише вірші і знаходить
Іскри слова, віщі та грізні.

Щоб, як ти, нести добра потоки,
Братством славить помисли незлі,
Отака ж, як ти, блакитноока
І така ж правдива на землі.

ОЛЬЗІ КОБИЛЯНСЬКІЙ

Із яких доріг до тебе ходили,
Зоре вечорова, світку мій!
Сумують по ній чорногорські брили,
Рудий подорожник та деревій.

На старій Русі горлопанять півні,
В полонині зозулі віщують вість.
То Іван Франко іде з Криворівні [1],
Із Десни — Коцюбинський, хороший гість.

Віддає поклін усяк перехожий,
Їм шумлять дубів листки вирізні,
На буйного сокола перший схожий,
На лебедя схожий другий, в сивизні.

Та соколу Йвану крила підтято,
Земля-чарівниця не вабить до зваб,
Ранок — не ранок, свято — не свято.
Руки покручено, зором ослаб.

І, стогнучи ніччю, рядочки сіє,
В мислі сердечній розрада є.
Сокіл дарує свого «Мойсія»,
І «Фата моргана» — лебідь дає.

Яка в Коцюбинського посмішка мила,
Які в Івана очі ясні!
Спить полонина місячно-біла,
Дуб підгірнянський шепче ві сні.

Та поминула година славна,
Наче жар-птиця сяйнула в імлу.
А ти, однісінька, мов Ярославна
В Путивлі, в журбі, на старім валу.

В годину красну, в свищу й негоду
Як виглядала вдень і вночі:
— А чи не чути грому-походу?
В Руській землі не дзвенять мечі?

Може, заблиснуть червоні шоломи?
Може, човни переніс Дністер?
Може, звитяжець, не знаючи втоми,
Посестрі вбогій руку простер?

Добре є те, що збулось, нівроку,
Мчали на танках, пливли на веслі,
Літом ясним сорокового року,
В місяці червні, в добрім числі.

Шукали бійці запашного слова,
Рутою б пахло з запилених піль:
— Чи тут Кобилянська? Жива-здорова? —
З сумок похідних виймали хліб-сіль.

Із горем зріднена гнівна іздавна,
Умита сльозами десь упочі,
Зійшла до танкістів, мов Ярославна,
Почуть, як зорю заграють сурмачі!

ПАВЛОВІ ТИЧИНІ

Було загляне мати, як мрія — поле, жито.
Хустинка. Яблук трійко. На очах сум — не сміх.
— Чекають люди волі. Узимку сина вбито,
Упав з коня на вітер та й на білий сніг.

Упав з коня на вітер. Чекайте коли-небудь,
Як серце материнське складе собі мотив.
В кімнаті тиша, тиша. На етажерці лебідь.
Франко поглянув журно. Шевченко похилив...

— Ну, не журися, мамо, ну, сядь, ну, випий чаю,
Без цукру, правда. Скрута. А що робить? — Зима.
Франко з портрета зорить, мовляв: «Я знаю, знаю».
Тарас кудлату шапку з пошаною здійма.

Снігами ніч сивіє. Пливе хмарина вранці.
Горить душа поета. Питайте, хто вони?
А то ж ідуть шахтьори, а вслід ідуть повстанці,
Веснянку-поліснянку виводять чабани.

Давно було, минуло, промчали літа-коні
Кленовими мостами в багряну далечінь.
А він землею ходить, сивіють злегка скроні,
Вітання, усміх милий, брови ласкава тінь.

Прийшли до нього в гості, зустрілися, як вдома,
Погожий день-красунець за яворами зник.
Соромляться дівчата: — Пробачте, не знайома...
— Оце ви є Олеся? Оце ж ви є Кулик? [1]

І вже вони як рідні, і він не зводить ока
З її скромливо-ніжних у синій ясноті.
З Кременщини зітхає розорена толока,
З Хоролу дме вітрами. Не ті літа, не ті!

Я теж заходжу в гості, в ділах, мовляв, не всує,
А справді, заскучаю, у нього ж все нове,—
Спокійніш ллється слово, бо знаєш — він почує,
Тепліше б'ється серце, бо знаєш — він живе.

ВОЛОДИМИРУ СОСЮРІ

О, не даремно, ні, в степах гули гармати
І хмар тремтіла вись, як голубий намет,
О, не даремно, ні, для слави і розплати,
Огонь пісень поніс задумливий поет.

Я бачив крок його в шумливій Третій Роті [1],
Де армій наших гук здіймав важку луну,
І слова гордий клич, у гніві, не в скорботі,
У сорок другім році на Дону.

Хоч вересень в полях вкривав юнацьке тіло,
Хоч спалена земля не цвіт несла, а згар,
Та слово те живе в землянках гомоніло,
З бійцями йшло в бою, вкривалося в пожар.

Та відсвіжало нас, як холодок криниці,
Тривожне, і ясне, і гнівне в глибині,
В осінні ночі злі, мов спалах блискавиці,
Надією життя ти дихало в мені!

О слово золоте, гартоване в горнилі
Поетових думок, страждань і сподівань!

Неси свої струмки, свої жадання милі,
Як треба — стань мечем. Як треба — цвітом стань.

Незрадне і міцне, народжене для бурі,
Бурхливе і дзвінке, як горяний потік,
Лети в мої міста, привіт неси Сосюрі,
То він тебе кував, щоб ти жило вовік.

Щоб ти жило тоді, коли гули гармати,
Щоб ти жило в труді, як неба синь-намет.
О, не даремно, ні, для слави і розплати,
Огонь пісень поніс задумливий поет.

ІЗ ЗБІРКИ «ЗА СИНІМ МОРЕМ». 1950 р.

ЗА СИНІМ МОРЕМ

За синім морем — сині гори
І плескіт холоду з ріки,
За синім морем — ходить горе,
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем — поле тихе,
На ньому чорні бідаки,
За синім морем — хліба криха,
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем журавлиний
Біженський клич іздалеки,
За синім морем — плач вдовиний,
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем з полуночі,
Неначе в казці,— моряки,
Голодні вимучені очі,
То не в багатих,— навпаки.

І все одно одному проти,
Нужда і плач в країні тій,
Де бідний ходить без роботи,
Багатий кличе на розбій.

Так, так, спіткаться будем з горем,
За тим широким синім морем,
Не говорити ж нам з любов'ю
Про те, що хвиля пахне кров'ю.

Ми будем братися до діла,
Хай слово чесно грім кує,
Щоб кривда чорна заніміла,
А правда йшла така, як є.

І мисль ясна, мов плуг у полі,
Важку б орала цілину,—
За мир, за труд, за гомін волі,
Щоб сурми грали тонкостволі
Проти війни,— не на війну!

За синім морем доли, й гори,
І холод в ночі голубій,
За синім морем ходить горе,
І я із ним виходжу в бій!

ЛЕНІНСЬКЕ СЛОВО

Де ранки світяться грозово
І палять ночі каламуть,
Там ходить Ленінове слово
І думи Леніна живуть.

За океаном, за туманом,
В американській стороні,
Я зустрічався з ветераном,
Що був в арденнському огні [1],

Що повернувся з поля бою
У танку палений, без рук,
Що зараз носить із собою
Не стільки спогадів, як мук.

Йому з контузій ниє тіло,
Він не зігнувся, а всивів,
Його знамено почорніло,
Узяте в руки паліїв.

І наче змерхли світлі мрії
У колі зради і оман,
І тільки очі молодії
Він все зверта за океан,

Де ранки світяться грозово
І палять ночі каламуть,
Де у труді вождеве слово
І думи Леніна живуть.

Двадцятий вік гуде у штурмах,
Де кожен день немов набій,

Прості і чесні люди в тюрмах
Конають в Греції сумній [2].

Убивця хоче їх скарати,
Пролити кров на чорний брук,
І гнуться ковані заграти
Від їх непідкоримих рук,

І очі їм горять грозово,
І не страшна катівська лють,
Бо з ними Ленінове слово
І думи Леніна живуть.

Те слово йде, немов додому,
Де вбогі негри, в Оклахому [3],
В тісну хатину, наче гість,
Несе своєї правди вість.

Йому замки не на заваді,—
Із лісорубами в Канаді,
Із шахтарями, де не є,
Воно в копальні гнів кує.

На Кубі, в Мексіці,— на півдні,—
Ламає грати у катівні
І, не спиняючись ніде,
На площі в Токіо іде.

Чи в сиві гори, до В'єтнаму,
Змива війни криваву пляму,
Чи б'є, напоєне снаги,
В індонезійські береги!

Надія світить малиново
Людині в ночі грозові,
Велике Ленінове слово
І думи Леніна живі.

Через степи, через долини
Воно іде, мов гук сторіч,
Знов до кремлівської ялини,
Де спочиває наш Ілліч.

Як мати сина колисає,
Співає пісеньку свою,
Воно в тій пісні оживає
Блакитним рястом у маю.

Як домен жар в загравній далі
Литвом пашить в нічну блакить,—
Те слово ленінське у сталі
Могутнім подихом дзвенить.

І на родючій рідній ниві,
Що ланковій ласкає зір,
Воно в пшениці златогривій
Заходить на колгоспний двір.

І на віки із сонцем чистим,
Премудре, вічне, грозове,
У слові Партії огнистім
Те слово Леніна живе!

ВІЗИТ

От завітали до мене в кімнату
В номер гостиниці, по Бродвею,
Ті, що убогу мають оплату,
Дружбу свою ведучи з землею.

Ті, що на фермах і жнуть, і косять,
Сіють, і орють ув осінь тиху,
А в снігопад їхні діти просять
Центик убогий на хліба криху.

Ті, що худобу доять для ринку,
Долари ж має хазяїн з удою,
Потім жують зашкарублу шкуринку
І запивають, звичайно, водою.

Ті, що на тракторах вбогі, не раді.
Фермерське поле ріжуть картате,
Потім без праці, у листопаді,
Пішки й босоніж міряють Штати.

То не банкірська порода — янкі,
Що не шанують душі живої,—
Переселенці із Бородянки,
З Косова, з Русова, із Лозової.

Десь в лихоліття чорнім потоці
З голоду їм набрякали жили,

Десь в дев'ятсот у дванадцятім році
Хати бідняцькі вони лишили.

І в безкопечній далечі сірій,
Як попрощалися раннім-раном,
Мов журавлі полетіли в вирій,
Щастя шукати за океаном.

В автозаводі, понад станками,
Як не трудились в ночі безкраї,
Як не ловили його руками,
Злидні знайшли, але щастя немає.

В доках портових, аж очі з лоба
Лізли в роботі у темні ночі,
Їх відшукала важка хвороба,
Тільки от щастя знайти не хоче.

І на землі, де халупи голі,
Де орендаторів ходить зграя,
Є вже і піт, і сльоза, й мозолі,
Тільки от щастя, на жаль, немає!

Сіли в кімнаті на крісла й лутки,
Крутять махорочні самокрутки,
Руки важкі,— ними б гори котити,
Ними б якраз — паліїв скрутити!

— Ти розкажи нам!
— Бо в нас з весною
Знов безробіття в полях та горе.—
Встав я до них — і пшениця за мною
Поля колгоспного встала, як море.

— Як там живеться?
— Наділи ж не панські?
Встав я до них — і за мною, мов садом,
Русівські, косівські і бородянські
Землі колгоспні задихали рядом.

— Правда, що в вас не соха-бідарка
Шкрябає землю полями-лугами? —
Встав я — й за мною тракторні парки
Заблискотіли сліпучо плугами.

— Правда, що в вас?..—
Але правда стояла

Тут же, за мною, в оцій кімнаті,
Пісню вела і жита наливала,
Крицю варила в ночі крилаті.

Йшла Бородянкою і Лозовою,
В школу букварики дітям рядила,
Із трактористами, із ланковою
Добрі міста підіймала, стосила,

З лісонасаджень весняного шуму
Йшла до Кремля, розкриваючи думу
Світлого розуму.
Ці ж сіроманці,
Може, й не знали, що треба питати:
В Русові, в Косові, у Бородянці
Родичам їхнім та правда як мати.

В них вона сіє поле безкрає,
З ними вона у Кремлі засідає!

І подивилися, чесні й прóсті,
І підвелися на повнім зрості.

Вже як виходили в мене з кімнати,
Бачу,— в них руки стали крилаті,
Бачу,— поширшали плечі робочі,
Бачу,— огнем налилися очі!

КАТЮША

Я її почув, як в себе в домі,
Де вечірки билися вали.
...Негрів двоє в полі, в Оклахомі,
Нашу рідну пісеньку вели.

І вона їм зігрівала душу
Білим цвітом, шепотінням трав.
Негрів двоє славили Катюшу,
Ту, що Ісаковський [1] написав.

Як вона прийшла за океани,
Крізь фронти і крізь важкі бої?
Може, наші хлопці-капітани
Завезли в Америку її?

Може, шторми і вали кипучі
Від російських піль несли здаля?
І тепер стоїть вона на кручі,
Бідним неграм серце звеселя:

Білим платтям, синім-синім зором,
Наче плесом в тихому маю,
Двох беріз шептанням білокорим
В рідному смоленському краю.

І мені наснилась — за горою
Юнь моя, дороги і мости,
І тоді нас в полі стало троє
В братському колі пісню ту вести.

І вона тим двом палила душу,
Піднімала з рабства і оман.
«Выходила на берег Катюша» —
За Великий Тихий океан!

* *
*

Я плавав чужими морями,
Чужими горами ліз,
Мати моя, о мамо,
Скільки я бачив сліз!

Ступав на високі пороги,
Узнать, чи люди живі?
Летіли чужі дороги
В американській траві.

По сніговім первопутку,
Де лиш огонь майне,
Негри, у чорнім смутку,
Братом назвали мене.

Там, де річки-океани
У ніагарськім огні,
Смаглі, стрункі індіани
Друзі були мені.

В кривді, в нужді, у горі,
Довгі десятки літ,

Слухали люди суворі
Правду твою — завіт.

Несли її полями,
Заповідали в міста,
Мати моя, о мамо,
Хай поміж них зроста!

Братством своїм багата,
Зрощена у Кремлі,
Хай розкида зернята
По велетенській землі.

СТАТУЯ СВОБОДИ[1]

Із Гудзону б'ються в берег води,
І шумить в рекламах Уолл-стріт,
І старенька статуя Свободи
Огляда американський світ.

Довго їй дивитися в квартали,
А ім'я змінити — не з руки,
Довго з нею в долари гуляли,
Кров пили банкіри-павуки.

Обіцяли їй свої проценти,
Давши в руку смолоскип вогню,
Підкупили за мізерні центи,
Наче проститутку з авеню.

І вона не бачить, як з завода
Йде трудящих сила бойова,
І у них на прапорах свобода,
Не вона, а інша, ожива.

Інша — та, що Леніним зігріта,
Інша — та, що він же гартував,
Що стоїть у центрі всього світа,
В прапорах, червоних од заграв.

І старенька статуя з банкіром —
Бо давно подружені вони —
Знову палить над світанком сірим
Смолоскип для третьої війни.

ДВІ АМЕРИКИ

Я не був в Америці три роки,
Але бачу ті туманні ранки,
Чую всіх подій жорсткі потоки,
Де гудуть бронею чорні танки.

Де схилився робітник у праці,
А робота, як ріка безкрая,
Де блукають недобиті наці [1],
Хвальковитих профашистів зграя.

Але бачу, як зіходить чиста,
Молода зоря в поля безкраї,
Як виходить мати комуніста,
На бої синів благословляє.

Лави йдуть, зливаються в потоки,
Наче ріки, проти зла й сваволі,
Під червоні прапори високі
Ленінської правди, щастя й волі!

БЕЗРОБІТНИЙ

Дощ і сніг, морози гостро-люті,
Інший криє латаний рукав.
Був він в Балтіморі і в Портсмуті,
У Детройті заробку шукав.

Віддано за хліб останні гроші,
За горбинку і за сиву сіль,
І на плечі, як незмірна ноша,
Налягає горе звідусіль.

Воював він і стріляв у ката,
Гніт фашизму віддано боров.
Це від Маршалла [1] йому така заплата
За дві рани і пролиту кров.

Це від мільйонерів нагорода
За життя важке, за бій вночі.
Холод. Ніч. І статуя Свободи,
Й латана ковбойка на плечі.

Зранку в роті не було ні ріски,
Вчора хліб кінчали бідаки.
Він, сержант, занесений у списки,
В чорні списки чорної руки.

Жаль, що не прийшла розплати дата,
Жаль, що час — немов болючий звих,
Але він ще вдарить з автомата
В злісні очі ситих і глухих!

КАМЕНОТЕС

Чи юга, чи день в промінних косих,
Чи зоря пливе вечірнім плесом,
Сорок літ робив на хмарочосах,
Сорок літ — усе каменотесом.

У Чікаго шліфував граніти,
У Нью-Йорку — «білдінга»[1] підводив,
Мертвий камінь був як самоцвіти
З рук його, Америці на подив.

А збери снагу його і змогу,
Що лягла у камінь понадміру,
Тим камінням вистелиш дорогу
Із Нью-Йорка у Аляску сіру.

А склади каміння те на грані,
В висоту зведи камінні грати,
Буде та колона як в тумані,
Бога дасть за бороду чіпати.

От уже дійшов старого віку,
От уже із рук не та робота,
І його, як старця чи каліку,
Виставили раптом за ворота.

Він пішов в стару свою землянку,
Де не камінь, а гнилі пороги,
Де мокриці в щілях на світанку,
Стіни плачуть, мокрі од вологи.

З горя випив віскі чесну склянку,
Гнівно думав з ночі безгомінням:
Мільйонера вкласти б в цю землянку,
Завалить шліфованим камінням!

ОСІНЬ НАД ГУДЗОНОМ

Жовта осінь стоїть за широким і сірим затоном,
Над бродвейським мостом, над масним теплуватим
Гудзоном.
Прибирається в шати, у квіти блякні, нерозквітні,
Як обличчя матросів, що стали в порту безробітні.

Чорнокор'я дубів нахилилось, шумить до граніту,
Наче руки шахтарські, що чорними стали від гніту.

Чорне груддя ріллі обважніло дощами у полі,
Наче спини вантажників, згорблені в тяжкій неволі.

Червоніють ліси за крутими важкими валами,
Ніби крові людської нестерті, немеркнучі плями,

Що лилася у страйках, в протестах тепліла на бруках,
Що смокталася з серця в заводах, як спрутах сторуких,

Що горить не згоряє в прапорах людської любові,
Не зітерти її, робітничої чесної крові!

Жовта осінь стоїть, над Гудзоном вітрюгою свище,
Багряніє в лісах, мов запалює грізне кострище,

І мільйонами ламп освіщає шляхи з полуночі,
І горять вони в тьмі, як розгнівані очі робочі.

ЗОЛОТА КОПАЛЬНЯ

В Тімменсі [1], де виють бурі дальні,
Де іскряться гори крижані,
Шахтарів зустрів я у копальні,
В золотій копальні, в глибині.

Жовта жилка, схожа на гадюку,
Десь тікала, як смертельна нить,
А вони в крові губили руки,
Щоб її в кварциті не згубить.

Їх чавило камнем і водою,
Динаміт глушив не перший рік,
Їх робота, збратана з бідою,
Не забудеться мені повік.

Я не знаю ліку тим скорботам,
Не спишу ночей важку безсонь,
Тільки злото з робітничим потом
Йшло на переплавку у вогонь.

І бриніли чорні естакади,
Сліпла ніч від тисячі огнів.
З золота родилась купля й зрада,
А із поту — гартувався гнів.

Золото текло на людські муки,
Цвіт землі — палило в пустирі,
А той гнів, як зброю, брали в руки
Тімменські могутні шахтарі.

ТАНЕЦЬ

Індіанка кружилася в танці,
У намисті із диких шипшин,
На вузькій резервейшен [1] ділянці,
Де нужда, і печаль, і полин.

Дві руки, наче промені білі,
Осявали смагляве лице,
Дві косички лилися й летіли,
Як важке смолянисте кільце.

Бубонці озивалися дальні,
І кострище сивіло в гаю,
Сині очі, великі й печальні,
Розтривожили душу мою.

І згадав я Вкраїни тополі,
Де зоря зацвіта гаряче,
Де дівчата танцюють у колі
І веснянками пісня тече,

І за долами й горами вранці
Сто баянів гуляє, як грім,
І земля з ними ходить у танці,
У щедроті і братстві своїм.

Біля тебе ж дебелі туристи,
В дам усмішка й зневага з-під вій.
Ти для кого танцюєш, іскриста,
У безхліб'ї й нужді віковій?

І нащо твої очі гарячі
Сиплють зорі, як світ, голубі?
Щоб сміялись ці морди бичачі
За два центи, що кинуть тобі?

Краще б юності щедрої сила
Стисла зброю в смаглявій руці,
Краще б гнівом ти їх пропалила,
Щоб лежали отут, як мерці!

Щоб відплата і чесна розплата
Загриміла між долів і круч
І щоб тінь твоя, горда й крилата,
Наче блискавка, йшла біля туч!

...Бубонці озивалися дальні,
І кострище сивіло в гаю,
Сині очі, великі й печальні,
Розтривожили душу мою.

* *
*

Океанські хвилі б'ють у берег,
Даль пливе, як синя течія,
Тих чужих земель, чужих Америк
Не ношу в своєму серці я.

Бо мені дороги інші милі,
Інші зорі світять дальню путь,
Бо в житті моєму більші хвилі,
Ніж на океані, з серця б'ють.

І шепоче нива колоскова
В Подніпров'ї, в рідній стороні,
І шовкова пісня колискова
Материнська ожива в мені.

Не роздать її, не пережити,
І не випить, і не розгубить,
То її шовки вплелися в жито,
В сталь важку і в осені блакить.

То вона по площі по Червоній
Для бійців виносить щастя й гнів

З райдугами від ясних півоній,
З щебетом дніпровських солов'їв.

От чому, як хвиля б'ється в берег,
Даль пливе, мов синя течія,
Тих чужих земель, чужих Америк
Не ношу в своєму серці я.

* *
*

Біляве дівча на панелі
На скрипочці грає сумній,
В зеленій потертій шинелі
Солдат однорукий при ній.

В Чікаго — бетонному місті,
В Чікаго — на площі німій —
Дівча промовля голосисто,
Солдат однорукий при ній.

— Подайте війни ветерану
За рани, за виграний бій.—
Дівча випрошає ізрану,
Солдат однорукий при ній.

Неначе Америка вбога,
Стоять вони в тиші німій:
Дівча зосереджено-строге,
Солдат однорукий при ній.

НЕЗАКІНЧЕНА БАЛАДА

З глибин океанських, де шторми і скали,
Де спрути в щілинах гадючаться плазом,
З глибин океанських червоні корали
Доставлені в бухту були водолазом.

Я страх не люблю екзотичної нуди,
Я просто скажу, що побачили люди.

Здійняв він скафандр з задубілого тіла,
І кров потекла — і які вже там ліки!
Обличчя збіліло, і губи збіліли,
І чорною синню припухли повіки.

Той хлопець — моряк — не прожив і години,
Корали ж попали в бродвейські вітрини.

Їх світлом світили, неначе для свята,
Пильця їх не вкрила б чи чорна, чи сіра,
Дурна і розбещена леді багата
Взяла їх на золото мужа-банкіра.

На шию криву їх чіпляла щоднини,
Вони ж не горіли, а блякли, прозорі,
Темніли багрово, мов крові краплини
Того водолаза, що згинув у морі.

Баладу оцю докажу я всю чисто,
Як зроблять робочі з вірьовок намисто!

В ЛІФТІ

Ліфт піднімає нас догори
В ранки, і в півдні, і в вечори.

В ліфті не світло, але й не тьмянко,
Йдеш у гостиницю — в ліфт потрап,
Стріне привітно стара негритянка.
В неї робота все давн і ап [1].

Має старенька не мало діла
З ранку до ночі і знов до зорі,
Вже й на роботі отій посивіла,
Все вона знизу, а інші вгорі.

Наче по ліфту життя проходить,
Руки стомились, в мозолях старі,
Інший хтось п'є, і живе, й верховодить,
Все вона знизу, а інші вгорі.

В ліфтовій клітці свої звичаї,
Містер до них із дитинства привик:
Біла ліфтерша — він шляпу знімає,
Чорна ліфтерша — стоїть, як бик.

Шляпу ще глибше натягне на вуха,
Топчеться важко, немов на огні.
Наче його допікає задуха.
З ними у ліфті їхать мені.

Їх до десятка зайшло в кабіну,
Морди, як ростбіф, з під сірих шляп,
Чорна ліфтерша веде машину
Вгору і вгору, все ап та ап.

Всі одвернулись од чорної — білі,
Топчуться важко бики здичавілі,
Не шахтарі, їм тут їхать не мода,
Не трударі,— все банкірська порода.

Погляди їхні, як лютії жала,
От якби в мене в Вітчизні жила,—
Жито б ростила, пшеничку б жала,
Пісню із поля вела б до села.

Так, мене доброму вчила мати
Хлопчиком, певне, в юнацькій порі,
Перед старішими шапку знімати,
Щиро вклонятись, де є матері,

Поцілувати натруджену руку,
Білу чи чорну, немає біди,
За материнську несказанну муку,
За материнські великі труди.

Тільки б, можливо, як виняток в світі,
Не поклонився б я матері тій,
Що породила цих лютих і ситих,
Сірих — під шляпами — в злобі своїй!

В ліфті не світло, але й не тьмянко,
Я капелюха здіймаю один,
Низько вклоняюсь тобі, негритянко,
Так, як вклоняється матері син.

За мозолі твої чесні і чисті,
І за усмішку болючу, як звих,
І за синів — чотирьох комуністів,
За полінчованих і за живих.

Як їй сльоза заблищала з журбою!
Зашепотіли, міняючи тон,
Гангстери-містери поміж собою:
— Совєт Юніон? [1]
— Совєт Юніон!

Ліфт вже донизу пішов у ту пору,
А негритянці здалося за мить:
Тільки угору, і вгору, і вгору
В щасті своєму вона летить.

МАЯКОВСЬКИЙ В АМЕРИЦІ

За крутою хвилею, за океаном,
Задимлене сонце в хмарах тече,
Ходить він зі мною раннім-раном,
Положивши руку мені на плече.

По мосту по бруклінському, по Бродвею,
Біля хмарочосів кроком, як сталь,
Негритянську вулицю вгледить — і над нею
Теплими очима дивиться в даль.

В чорному Гарлемі діти-негритята
Знають його посмішку й ласку руки,
Ходять біля нього і просять на свято
Докери, вантажники, робітники.

Він заводить з ними гарячу розмову,
Як би їм правду вірніш знайти,
І разом знаходять правдиве слово,
І здається,— рідні вони брати.

І від того слова в нью-йоркському світі
Клевета і злоба кричать навспішки,
Хмуряться банкіри на Уолл-стріті,
З золотом ховаючи чорні мішки.

ІЗ ЗБІРКИ «КНИГА БРАТІВ», 1954 р.

* *
*

Іди, історіє моя,
Моя рідня, моя сім'я!

...Я бачу той далекий світ,
І ті шляхи за триста літ,
Повиті тирсою і згаром,
Побиті й палені пожаром,
І той зів'ялий вишні цвіт,
І очі матерів ласкаві,
Тривожні й милі, що в заграві
Все виглядають із походу
Синів своїх, дітей своїх,
Які на панський лесний сміх
Кладуть ясу багрянороду!

Я бачу: сите вороння
Клює поживу навмання
В степу, в ярку, в глухім байраці.
Братів, катованих у праці,
В полуніч, в південь і щодня.

Але підводяться полки,
В бою голота й козаки,
А щонайперш — моя голота
Іде, як совість і турбота,
На смерть іде і на віки,
На всі роки, на всі століття,
Назустріч зла і лихоліття,
Як завжди ходять бідаки.

Ви похиляйте тирсу дику,
Хай сяє сонце з верховіть,
Та бийте ворога без крику,
Оту шляхетську кривду звіку,
Ієзуїтську, чорнолику,
На шибеницю поведіть!

Шляхетська ніч плазує в вічі
У зраді, в тьмі, у злі оман,
Та в Запорозькій грізній Січі
Кмітує обраний Богдан.

Кмітує він у тьмі світань,
Де в росах клониться крушина,
Де ворохоблива старшина
Боїться слів: іди, повстань.

Світає в тиші голубій.
Полки звелись. Виходять в бій.
І чути, б'є важка литавра.
На сорочках зникають тавра,
То йде народ розкутий мій!

Устаньте ж ті, що в темнім жалі,
В гіркім житті, в тяжкім бою
Звисали палені на палі,
В судьбу вдивляючись свою;
Устаньте ж ви, безправні й куті,
Що в ярмах горді й незігнуті,
Що на вселюдському розпутті
Від України вийшли в бій
Не як потік — як буревій,
Піднявши стяги малинові,
Мої живі і сивоброві,
В братерській клятві, в добрій мові,
Народе мій!

Світанок сіє
Своє проміння в ясноті,
Від України до Росії
Лягли путі. Ведуть путі,
Шляхи-путі, стежини й стежки,
І дзвін, і зір, і сонця тінь,
Небес мальовані мережки
Кладуть шляхи для поколінь,
Кладуть шляхи для поколінь,
Де другу — цвіт, а кату — тлінь!

Моя Вітчизне дорога,
Яка в тобі горить снага!
В диханні домен, в цвіті жита,

Моя радянська, сонцевита,
Моя Вітчизно дорога,
Яка в тобі горить снага!

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА[1]

Можливо, падав сніг, так, як сьогодні пада,
Така ж була світань в засніжених полях,
Коли зібралась буть народна мудра рада
І прадіди мої обрали вірний шлях.

...Народний лине клич з широкого майдану,
І братні грамоти вручаються Богдану,
Гармат гуде луна могутнім перекатом:

— Ми волим бути з ним,
Із руським нашим братом,

Ми волим бути з ним! Відтині і навічно,
Плече в плече із ним! — шумить, як ручаї,
Литаврів хвиля б'є, мов хвиля переклична,
І клятву віддають всі прадіди мої.

Вони прийшли сюди без срібла та без злота,
Та їм зрідні бої, гармат оця яса,
І очі світить їм не сум і не турбота,
Майбутнього зоря над ними не згаса.

Ідуть вони в полках, розбивши шляхту дику,
Ідуть вони, брати, без бойового крику,
І падають від страху у дворі
І шинкарі, і різні рендарі,
І езуїти, що тягнули жили
З покривджених — і шляхті підслужили.
О підла нечисть!
А полки ідуть,
Із косами в руках, з мушкетами із бою,
Війни важка, тривожна, дальня путь
Лежить для них за даллю голубою;

Вони поклали, бач, у землю ворогів,
Минули літа їм, минули довгі зими,
Пил Корсуня гіркий, пилюка Батогів,
Пилявців чорний згар ген устає за ними;

Пожар боїв, ночей ще світиться в очах,
І самопали в них, як помста, на плечах
Палають жаром вдень і ніби світять в горні,
Ідуть вони прості, несхитні і незборні,

На раду йдуть вони,
Прапрадіди суворі,
Побратані в нужді,
Поєднані у горі;

Ідуть в майбутні дні,
У молоді віки,
В пожежі і в бою
Побратані полки.

...Он жінка у плачі — закатували діток:
— Богдане, пам'ятай,
Богдане, відомсти!

Від сліз її, від кіс,— від сивих скорбних міток,—
Сивішими стають снігів легкі пласти.

Он бідаки ідуть, у них спалили хати,
І їх на мсту підняв могутній Кривоніс,

Он брат за брата йде,
А вже немає брата,
Він на кілку кривім під Коднею повис.

Он дівчина іде, згвалтована вночі,
Піднявши дві руки, неначе два мечі:
— Богдане, відомсти!
Богдане, пам'ятай! —
І рада гомонить і плеще з краю в край.

— Нехай над горем злим
Гаряче сонце встане.
— Виходь же на народ
І все скажи, Богдане!

І вийшов він вперед, змахнувши булавою
Над віком,
Над життям,
Над раттю бойовою,
Судьбою бойовищ обпалений стократ,
Братам російським — український брат.

— Тепер навіки ми поєднані, братове! —
І військо, до добра і до боїв готове,
Червоні прапори у небо підійма:
— Нам шлях один лежить!
—А іншого нема!

І сльози радості, майдан і віща тиша,
Литаврів бій важкий і малинова дзвінь,—
Усе мені встає й минулі дні колише,
На довгий час живе для інших поколінь.

...На радостях медів хильнули по коновці
І клятву віддали, як знак своїй землі,
Звитяжці-козаки, хоробрі понизовці,
І хлопи, й ливарі, і просто ковалі.

Із тих минулих днів, що палені катами,
Об'єднана навік, живе моя земля,
І чесна путь лежить між рідними братами,
І слава устає з Вкраїни — до Кремля!

КОРСУНСЬКЕ ПОЛЕ

(Пісня)

Ой ти, поле,
Поле Корсунське,
Поле тихеє, широкеє,
Над тобою тучі не звисають,
Над тобою зорі не згасають,
Поле тихеє, широкеє!

А чи роси,
Чи важкі тумани,
В тому полі видно два кургани,
Обвилися стежкою крутою,
Поросли травою золотою,
Поле тихеє, широкеє!

А що в першім —
Козаки Богдана,
А що в другім, як пекуча рана,—
За Вітчизну полягли суворі
Воїни радянські краснозорі.
Ой ти, поле,

Поле Корсунське,
Поле тихеє, широкеє!

В ясний день
І ніччю голубою
Гомонять кургани між собою
Про братів, що зналися на силі,
Що злягли в братерській цій могилі.

А над ними тучі не звисають,
А над ними зорі не згасають.
Ой ти, поле,
Поле Корсунське,
Поле тихеє,
Поле тихеє, широкеє!

ДОРОГА

Хмарин золота оболога
Вечірніх полів течія,
І знов моя дальня дорога —
Розрада й відрада моя!

Така, як в дитинстві наснилась,
В заобрійнім тихім вогні,
Така, як в житті простелилась
І стала при серці мені.

І вже ми із нею у парі,
Заручені й милі навік,
Вклоняємось погідній хмарі,
І долам, і рокоту рік,

І росяним рідним долинам,
І небу, де родиться грім,
І тим неповторно-єдиним
Літам невсипучим моїм.

Дорого, ти посестро вірна,
Течи, і хвилюйся, й не жди,
Крута, і розлога, й узгірна,
Тяжка і легка, як завжди;

То сиза, то пилом покрита,
То чорна в асфальті, як ніч,

То колосом стиглого жита
Мені припадаєш до віч,

То стрічкою в ніч голубою
Летиш на узгір'я круте,
І світ мій великий з тобою
Рясніє, шумить і цвіте;

Ти радість і тиха тривога,
Любов і надій течія,
Дорого, далека дорого —
Розрадо й відрадо моя.

Кохань і прощань моїх міра,
Дерзання і мрії в житті,—
Усе заплелося не в сірій,
А в добрій твоїй ясноті.

Он стали берези, як дочки,
Димки з емтеесу до гін,
Он — жваво крокують кленочки,
Немов піонерський загін.

Минають хвилини й години,
Дороги ж осінній кришталь
Веде у московські рівнини,
Веде в білоруські долини,
Веде по землі Батьківщини —
І тільки все далі і вдаль.

І думи не вперше, не вдруге
Приходять і просять розмов,
Незнане — стає вже за друга,
Забуте — хвилюється знов,

І люди, і спогади милі
Стають ще рідніші тобі.
І все, що любив ти, не в силі
Тепер розлюбити в собі.

Шофере, натисни педалі,
Засвічуй же фари-огні,
Дорога все далі і далі
Лягає на душу мені!

ПІСНЯ БРАТІВ

Одна нам дорога стелилась віками,
Одне ми робили своїми руками,
І землю одну засівали стократ,
Як другові друг і як братові брат.

Пам'ятає рідний край,
Де ходили ми, згадай,
Ясна зоре п'ятикрилая,
Нашу дружбу обнімай!

Нас Партія наша водила до бою,
Одною сім'єю, одною добою,
Тікав перед нами напасник і кат,
Бо ми помагали, як братові брат.

Пам'ятає рідний край,
Де ходили ми, згадай,
Ясна зоре п'ятикрилая,
Нашу дружбу обнімай!

Як Волга й Дніпро у красі повноводі,
Так дружба велика цвіте на свободі,
Ми ділимо щастя з Москви до Карпат,
Як другові друг і як братові брат.

Пам'ятає рідний край,
Де ходили ми, згадай,
Ясна зоре п'ятикрилая,
Нашу дружбу обнімай!

І хліб, і труди, і пісні наче ріки,
І спільна дорога, єдина навіки,
І землю одну ми квітчаєм стократ,
Як другові друг і як братові брат.

Пам'ятає рідний край,
Де ходили ми, згадай,
Ясна зоре п'ятикрилая,
Нашу дружбу обнімай!

* *
*

Де б не йшов у радості і в муці,
Але час виносить, як луна,
Огняних великих революцій
Огняні і вічі імена.

Камінь тліє, точиться незримо,
Молодість вітрами лине в ніч,
Лиш стоїть в віках необоримо,
Непохитно й молодо Ілліч.

Будуть знати правнуки і внуки —
Хлібороби, теслі, моряки —
Ленінські тверді, гарячі руки,
Що піднесли землю над віки.

Тільки б наша воля не вмирала,
Зеленіла в шумі яворів,
Гори горя, як сніги Уралу,
Не вбіляли б коси матерів.

От чому через війни розп'яття
Через ночі світлі, як свіча,
Ми несемо іскру для багаття,
Що взяли у серці в Ілліча.

ІЗ ЗБІРКИ «ЩО ЗАПИСАНО МНОЮ», 1956 р.

* *
*

Я не жив ці літа за глухою важкою стіною,
Буду те говорить, що у серці записано мною.
Чув я голос лугів на дніпровськім привіллі широкім,
Чув я проріст отав, що палиті медвянистим соком,
Бачив птиці політ у весняній розгонистій хмарі,
З нею мислю летів, з нею жив, наче з другом у парі.
Слухав гілля дубів, що стояло вночі проти бурі,
Бачив жар блискавок, що світили у ночі похмурі.
А тепер же скажіть, чи я жив за глухою стіною?
Буду те говорить, що у серці записано мною.

Знав я друзів своїх, що не мали хвальби а чи зради,
Бо хвальба — то є тлінь, а від зради немає поради.
Я їх думами жив, і вони мої думи любили,
Я в них сили набравсь, і від мене взяли вони сили.
Я приходив до них, як до свого, до рідного дому,
І вони в мою хату топтали доріжку відому.
І була в нас гостинність і хлібом, і сіллю багата,
І стояли ми в дружбі, як брат біля рідного брата.
А тепер же скажіть, чи я жив за глухою стіною?
Буду те говорить, що у серці записано мною.

На зарошеній стежці любив я коханої очі,
І вони мені шлях освіщали, як зорі ясні опівночі,
І її поцілунок, і вірне і щире кохання —
То як рідна земля, то Вкраїни гаряче дихання.
Може, в літа оці, дорогії мої побратими,
Я комусь допоміг і душею, й піснями малими,
Хай вони відгукнулись, можливо, малою луною,—
Та не все ж, мої друзі, не все ще записано мною!

ЛЕНІНУ

Славтесь в нашім житті, і дерева, і сонце, і віти,
Славтесь в нашім житті, Ілліча дорогі заповіти,
Слався, день наш світання,
Революцій повстання,
Хай це знають і внуки, і діти.

Слався, земле моя, що квітує рясними садами,
Славтесь ви, городи, що Ілліч вас підносив із нами,
Слався, ниво пожата,
Молода і багата
Під ясними дощами й громами.

Слався, шлях Ілліча, бойові і хоробрі повстанці,
Що всю кров пролили і життя віддали наостанці.
Славтесь Леніна стяги,
Повні сили й звитяги,
Що в боях пломеніли уранці.

Слався, нашого Леніна вольна велика держава,
Для панів як вогонь, а для бідних хороша і права.
Він своїми руками
Всю підніс над віками,
Хай живе її вічність і слава!

Будем жити, як він, його правнуки, діти і внуки,
У походах, в труді, пам'ятаючи радості й муки.
І з його заповітом
Ми йдемо понад світом,
Підійнявши натруджені руки!

* *
*

Я його лиш бачив на портреті,
Як до школи бігав школярцем.
Він стояв в простенькому кашкеті
З молодим освітленим лицем.

І мабуть, і в радості, і в муці,
Як завжди в житті тоді було,
Залп «Авроры», шторми революцій
Осявали ленінське чоло.

І в його людськім і добрім зорі
Кожен бачив іскорку надій,

Дні свої на вольному просторі,
На землі новій і молодій.

Не забуду заграви пророчі,
Той портрет у школі на стіні.
Ленінські живі і мудрі очі
Вічно в душу дивляться мені.

ДИТИНСТВО

Так, я тут жив, отут я походив,
Де із віконця промінь б'ється в очі,
Де вік новий встає у темні ночі
Поміж доріг і обважнілих нив.

У двадцять першім пухнув не з розкóші,
І глевтячок жував не із весіль,
І якщо зараз маю хліб і сіль,
То я згадаю всі житейські ноші.

А що їх згадувать? Була пора,
В тифу лежала бідна дітвора,
У тихій днині, у дідівській хаті,
Де вікна — в землю, а на дверях — клап.
Ганчірки мокрі в мисочки картаті
Все точать краплю — крап, і крап, і крап.

І крап, і крап... А батько їв конину,
Збирав у лісі бубку горобину,
А потім верес і ходив на днину
Не раз до тих багатих — без кінця,
Щоб хліба взичить а хоч би пшонця.

Вони ж казали, що нема запасу:
— Не маєш грошей? Так придбай же
касу! —

І йшли дощі поміж осінніх нив.
Так, я тут жив, отут я походив.

І якщо вижив я, і став під зорі,
І знов ходжу поміж крутих доріг,
То лиш тому, що в тії дні суворі
Сам Ленін, видно, бачив наш поріг.

У дні гіркі і в ранки того року,
Як ми страждали у голодну ніч,
Про мене десь, дитину одиноку,
Все думав заклопотаний Ілліч.

І якщо вижив я в сувору днину,
То лиш тому, що, видно, чесно ріс,
А для життя мені тоді хлібину
Від Леніна будьонівець приніс.

* * *

Не забуду я бійців одвагу,
Де служити випало мені,
Як приймали воїнську присягу
При гвардійськім рідним знамені.

Це було у нас в четвертій роті
При важкім ворожім артнальоті,
При бомбьожках,— нам те все одно,—
Де, в снігу обнявши крутосхили,
Навіть мертві встали б із могили
Цілувать гвардійське знамено.

А на тім знамені у поході, в огні,
Де задонські степи, і сніги, й кураї [1],
Зорні Леніна очі
У зав'южені очі
Проводжали синів у бої.

Ми ходили у рапах, повзли по болотах,
У розвідці, в саперах, в полках а чи в ротах.
Знали ми у бою, де чужі, де свої.
Зорні Леніна очі
У зав'южені ночі
Проводжали синів у бої.

Не забуть мені бійців одвагу
В інші дні, як кажуть, по війні.
Все життя ношу оту присягу
При гвардійськім рідним знамені.

Де б не був, ніде не похилюся
На землі ясній і трудовій.
Тільки у задумі поклонюся
Вірній клятві ленінській моїй.

Вже ж при тім знамені інші ночі і дні,
Знов на рідній землі врожаї й солов'ї,
Там, де Леніна очі
У зав'южені ночі
Проводжали синів у бої.

ВІТЧИЗНІ

Ти така незвичайна, багряна,
Осіянна огнями — чому?
Може, кличеш на свято Бояна [1],
Розтинаючи блисками тьму.

Може, крицю гартуєш у горні,
Щоб для миру гриміть, як громи,
Де лежать твої недруги чорні
Черепами, грудьми і кістьми.

Не шукав я другої на світі,
Бо другої такої нема,
Ти — як сонце, одна у зеніті,
Ти — як птиця на рідному вітті,
Як любові хвилина німа.

Не питав я за компасом — де ти?
Де за горами мрійна лежиш,
Як ішов на Карпати й Судети [2],
На моравську і одерську тиш,

Як ходив я на прю із фашистом,
Захищавши тебе у бою.
Зором ніжним, ласкавим і чистим
Ти дивилася в душу мою.

І підводився на бойовищі
Мідний колос, тугий, як горіх,
Крізь замети, і ночі, і хвищі
Все горять твої заґрави віщі
На земних полустанках моїх.

Через ночі важкі і чавунні,
Через рани і дикий осот
Голосів твоїх сурми і луни
Підіймали мене до висот.

І тому крізь вогні і навали
На далекій чужій стороні
Все твої ж солов'ї щебетали,
Розриваючи серце мені!

І тепер, у новітнє світання,
Від твоїх солов'їних садів
Пізнаю твоє віще дихання,
Припадаю до рідних слідів.

Я люблю твоє майво зелене,
І Донбас, і Каховку ясну,
Світить зірка Жовтнева для мене
У мою сорок третю весну.

Ти — як райдуга в добрій прикметі,
Що народові щастя дає.
Ти, Вітчизно, ідеш по планеті,
Підіймаючи серце моє!

* *
*

Там, де шлях лежить і гнеться колос,
Де світанки, де отецький дім,
Скільки днів його великий голос
Вів мене в житті моїм малім.

В революцію під рокіт грому,
Де в пожарах билися поля,
Голос той сказав мені малому:
— Це для тебе буде вся земля.

Ріки ці під зорями в півнеба,
Дерева, як юність, голубі,
Чорноземне поле теж для тебе,
Хліб, і домни, й шахти теж тобі;

Дихай цвітом, росами в цім краї,
Все земне бери — воно твоє
Під червоним стягом Первомаю,
Що весну для тебе розів'є.

Лиш рости та набирайся сили,
Чесним будь в роботі та в бою.
Ой, які вітри в житті носили
Юнь мою і молодість мою;

На мостах, над водами високо,
На шляхах курних і вогняних,
Між людей, що полюбив глибоко,
Що віддав би все життя для них,

Вів мене у битві серед ночі,
Де життя палало, як свіча,
Той же голос, віщий і пророчий,
Вів мене — той голос Ілліча.

Був я в ранах, пив болотну воду,
Знав я смуток бою й переправ.
Голос той, як вся любов народу,
Для життя від смерті рятував,

Щоб не знав я горя і напасті,
Знав кохання, чув дитячий сміх,
Щоб прожив я в радості і в щасті
Із народом у трудах своїх,

Поділявся з другом хлібом-сіллю,
Думою сердечною в труді,
Піснею своєю по дозвіллю
У травневі ранки молоді.

І ввібрав я в серце всі долини,
Шум дубів і клекоти орла,
І земля родинна і єдина
Знов мене, як сина, повела

У веснянім у високім громі,
У шаблях барвистих блискавиць,
У братерстві, при батьківськім домі,
Від якого ворог пада ниць.

Землю цю квітчає добрий колос
І веде мене, як сурмача,
Партії великий віщий голос
І безсмертний голос Ілліча.

* *
*

Над лугами ворон кружить,
За життям своїм не тужить,
Пазури здіймає хижі,
Вижидає крові-їжі:

Де б хатину, де б дитину,
Де б кровини на хвилину,
Де б пожару без покару,
Де б то сліз глибоку чару?

Де б то взяти?
Чорні крила
Розпласталися в пітьму,
Але взять того пссила,
Що не суджено йому.

Він летить і злісно кряче
Над морями, в шумі нив,
Бо новітній світ гарячий
Шлях йому загородив;

І гудуть вітри супрутні,
Вік двадцятий — буревій,
І рече мій край могутній:
—Чорний ворон, я не твій!

* *
*

Ворожила мені індіанка
Там, де в скелю гримлять ручаї,
І дивилися тьмяно і п'янко
Сизо-білі зіниці її.

Брала в руки долоню смугляву,
Де доріжок узірка густа,
Про кохання, розлуку і славу
Шепотіли старечі уста:

— Ця доріжка послалась крутою,
Ночі сиві і дні в пожарі,
Ця — кохання твоє з гіркотою
На вечірній зеленій зорі,

А на цій — твої радощі й болі,
Давня юність конем виграє,
А на цій — і долини, й тополі,
Де родилося серце твоє.

І згадав я усе, що наснилось,
Що цвіло і брело в буревій,

Що так тісно по-братськи вмістилось
На маленькій долоні моїй:

Обгорілі мости й переправи,
Города із тривожної мли,
І полтавські задимлені трави
На долоні, як сон, зацвіли,

І любов, і горіння, і скрута,
Давні друзі, привітні з лиця,
І розлука, як мачуха люта,
На доріжках отих без кінця..

Ти ж одного не можеш вгадати,
Бо стара вже, осліпла, без віч,
Як рука ця шпурляла гранати
І фашиста вбивала уніч.

Не віщуй мені більш, індіанко,
Я життя своє вивірив сам!

Бубни б'ють, і хитається в танку
Індіанський убогий вігвам.

* *
*

Я в помислах своїх не одинок
І почуття свої не крав до хати,
Я не навчився цілувать жінок,
Зате ж братів умію зустрічати.

Так випало в малім моїм житті —
Дороги, й сни, і урвища круті,
Цілунок інший був мені розрадою,
І напуттям, і щастям, і порадою.

Коли війна гула, неначе в кратері,
Я пам'ятаю лиш цілунок матері.

Я знав цілунок мами на прощання,
Коли морозне дихало світання,
Коли при автоматах в кожушках,
Із материнським словом на розлуці
Ми йшли у бій, у радості і в муці,
По лісових засніжених стежках,

Щоб взять траншею чи важкий редут,
І в поцілунку не було отрут.
Були брати, були звичайні люди,
Без лестощів, без підлості іуди.

Коли змарнілі, схудлі на лиці
Ми втрьох жили на чорнім сухарці
І не в цілунку — з ворогом в двобою
Судьбу ділили рівно між собою.

Я повернусь на отчий свій поріг,
Що я зробив, що доробить не зміг,

Я дороблю, бо я не одинок
І чую днів і років перекати.
Якщо ж не вмію цілувать жінок,
Зате братів умію зустрічати.

ПТИЦЯ

А. Шияновій[1]

В хату до мене жовтневої днини
Птиця влетіла і сіла на лаві.
Очі допитливі, як у дитини,
Крила, мов райдуга,— дивно ласкаві.

Де ти взялася? І звідки знялася?
Що за натуру мають ті птиці?
Якщо з поетом уже повелася —
Я тобі дам і пшениці, й водиці.

Що ж ти хотіла в моїй кімнаті?
Цвіту не маю, що пахне шипшинно,
Білий папір, і рядки кострубаті,
Й думи мої не про тебе, пташино.

Я не народжую райдуги в хмарі,
Вітру дніпровського я не здіймаю,
Тільки рядочки, як іскри в пожарі,
Совість і чесність отецького краю.

Може, ти звістку принесла з В'єтнаму,
Може, від друзів з Канади, з Цейлону?
Птиця злетіла висóко на раму,—
Щó ти,— у мене не буде полону!

Звісно, для мене ти гарна і мила.
Дѐ ж твоє гніздя? А ти його мала?
Птиця почистила синії крила,
Слухала, слухала — і заспівала.

Я схвилювався — доросла дитина —
В добрій, у світлій, у щасній надії,—
А над столом зацвіла яворина,
А по кімнаті — черемуха віє.

Поля колгоспного вруна багаті
В хату ввійшли, а над ними зірниця.

Так ми й сиділи у тихій кімнаті,
В мирній розмові — людина і птиця.

* *
*

Мамо, я хочу поговорити з вами
У вашім житті і у вашій смерті,
Як ви колись перейшли полями,
Нас беручи на долонечки вперті.

Ось я бачу ті очі синії,
Пальці відчую завжди вузлуваті.
Б'ється мороз в посивілому інеї,
Мерзнуть шибки у Малишковій хаті.

Он він сидить — не хитрюга мій батько,
Пару чобіт все тачає в базарики.
Тихий і чесний, звичайно — багатько,
Крапля олії, сухар до сухарика.

Крапля олії та ложка кулешику,
Хліба крихтина — й за неї турбота.
— Іж, мій Андрійку, та їж, мій Олешику,
Їжте, дитята, бо завтра робота.

Може, він чобіт продасть для починку,
Сонце над ним стане радістю про́шите,
Мати ж останню продасть спідничину
Нам на штани, на букварики й зошити.

І поведе нас до саду доріжкою,
І подарує глевтяник на подив,

І посміхнеться такою посмішкою,
Що я в житті вже ніде не знаходив.

Ту, що в житті, наче ластівка з громом,
Хлопця в дорогу проводила з хати:
— Чому ти, сину, не став агрономом,
Нащо ті вірші почав ти писати?
І задивлялась у зморшках тривожна:
— Де той малий, що пішов без тривоги?

Я б тобі хліба приніс, якщо можна,
Я б тобі пісню приніс, якщо можна.
Мамо, до тебе немає дороги.

Пісню б оту, де ті очі дівочі
Сяють і ріки шепочуть з гаями
(В'ється в Ревуцького [1] аж до півночі,
В Майбороди [2] виліта солов'ями)
Пісню б оту...

А я пісню не рушу,
Тільки вклонюся дорогам і нивам,
Тільки візьму вашу ласку і душу,
Може, від того я стану щасливим.

Там, де синь-Дунай,
Там, де зелен гай,
А вже серця мого трудного,
Мамо, не займай.

В'ються пташки крила,
Де твоя могила,
Тільки слідочок
З-під білих ніжóчок,
А де мати походила.

* *
*

Хиляться колосом вибалки русі,
Сяє вогнями твій край чудесний.
Тут проспівав соловей Білорусі,
Тут пролітав орел піднебесний.

Клекотом орлім в війні і в негоді,
Піснею щирою повниться днина,

Хай же наш Янка живе у народі —
Зорний орел і душа солов'їна.

Йдуть білоруси, сини твої милі,
В добрім труді їм робота чимала.
Хай проживають у щасті і в силі,
Хай же їм буде Янка Купала [1].

Місту і полю, вусатому житу,
Всій Білорусі, що в сонці засяла,
Щиро бажаю і щастя, і квіту,
Хай з ними буде Янка Купала.

* *
*

Запалай, мій вогнику крилатий,
Полум'ям привітним і незлим.
Як мойого серця жар багатий,
У житті не ділений ні з ким.

Запалай, мій вогнику, іскристо,
Над лугів шептання вікове,
Мов кохання, молодо і чисто,
Що у серці б'ється і живе.

Я б тебе, мій вогнику, носила
В темні ночі і в погожі дні,
Я б свою любов на двох ділила,
Щоб дісталась милому й мені.

І вона б, як вогнище, палала
Між лугів і між рясних дібров.
І вона б цвіла не одцвітала,
Білим цвітом знайдена любов.

ПІСНЯ ПРО КИЇВ

(Лірична)

Білі каштани,
Світлі огні,
Де б не бував я,—
Любі мені.

Київські ночі,
Зустрічі в саду —
В серці, куди не піду.

Гори високі,
Синь дніпрова,
Молодість наша
Вічно жива.

Київські ночі,
Зустрічі в саду —
В серці, куди не піду.

Ми покохались
Там, де дуби,
В київському небі
Два голуби

Кружать, здіймають
Крилоньки свої,
Наче ми в парі, в сім'ї.

Так воно стане,
Так воно є.
...Білі каштани,
Щастя моє.

Рідна столице —
Ти моя весна,
Світла, погожа, ясна.

Київські ночі,
Зустрічі в саду —
В серці, куди не піду.

* *
*

Ранки солов'їні,
Ночі весняні,
Далі подніпровські
Наснилися мені.

Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила,
Ти серце моє.

Далі неозорі
Ще й рясні сади.
Друже мій далекий,
Ти приїдеш сюди.

Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила,
Ти серце моє.

Стежки і доріженьки
Ген лягли у даль,
В парі ми любилися
Серденьку жаль.

Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила,
Ти серце моє.

Нам би ще зустрітися
В солов'їну ніч,
Теплі б зорі київські
Сяли б до віч.

Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила,
Серце моє.

* *
*

Од явора снується довга тінь.
І вечір ліг, як воїн на привалі.
І скоро в полі фар палахкотінь
Освітить путь-дорогу далі й далі:

Оту дорогу, по якій ходив
І на якій любив — не долюбив,
Чекав і виглядав тебе єдину,
Свою надію, мов малу дитину,
Твоїм диханням навік полонив.

Прийди тепер! І хоч словечко мов
Від тих палких незраджених розмов,

І посміхнись, і дай смагляву руку
На добре щастя, не на злу розлуку.

А я тобі віддам і шум дібров,
І літ моїх витку недовгу стежку,
І все, що маю, все, що мати міг,
Небес весняних золоту мережку
Встелю тобі, кохана, біля ніг.

Прийди тепер! Пізнаєм дочиста
Все, що було і з радістю й журбою,
Прийди, я жду. Наш явір вироста,
Отой, що вдвох садили ми з тобою.

* *
*

Важкі вітри не випили роси,
Черлені трави бродять буйним соком,
І вдалині під обрієм високим
Лугів осінніх теплі голоси.

А при багатті хлопці косарі
І комбайнери у спецівках синіх
Вплітають сміх до цих лугів осінніх,
Ведуть пісні під маєвом зорі.

Булькоче, пріє каша в казані,
А клен русявий хилить ніжно віти,
І йдуть в лугах, немов засмаглі діти,
І поминулі, і прийдешні дні.

Як хороше, як легко поміж них,
Між цих людей, в труді людей живих,
Між ними жить і поклоняться літу,
Свою турботу, снами не сповиту,
Свої думки у їхні перелить
На все життя, а тільки ж не на мить.

На все життя, з лугами, з берегами,
Із травами, із зорями в воді,
Щоб не спіткаться більше з ворогами,
Щоб не хилитись в горі та біді.

* *
*

Лугів осінніх теплі голоси,
І перепілок бій на сінокосі,
І даль доріг в очах стоїть і досі,
І все те слухай і в душі неси,

Неси, неси і затамуй в собі
Оці вечірні хмари голубі,
Цей спів дівочий — не велику тайну,
Але для серця вічно живодайну.

А що б я був і що б зробити зміг
Без цих людей, без цих ясних доріг,
Без цих вогнів у польовому стані,
Де трактористи-хлопці на світанні,

Пропахнені автолом та бензином,
З вагончика ідуть іздалека,
Де за мотором, як за рідним сином,
Підводиться натруджена рука.

Бери ж собі і все в душі неси,
Де радують тебе на вольній волі
Лугів осінніх теплі голоси
І спів дівочий у вечірнім полі.

О спів дівочий у вечірнім полі,
Лугів осінніх теплі голоси!

* *
*

Любові Забашті

У розливі дзвінкої просині,
В безгомінні ясних світань
Стану я тобі кленом росяним,
А вже ти, як ромашка, встань:

Щоб у мене зоря влюбилася,
А у тебе за брата грім,
Щоб тобі вся земля світилася
Так, як ти у житті моїм.

В сніговії, морозом витими,
У холодну і сиву рань

Я тебе всю закрию вітами,
А вже ти, як ромашка, встань!

Щоб дзвеніла дорога пташкою
І дівчата шептали в сні:
— Бачиш, клен подружив з ромашкою,
Значить, добрій прийти весні!

* *
*

Що в полі могила
З вітром говорила,
Говорила не могила,
А дівчина мила.

Де ти, зоре чиста,
Бачила танкіста,
Де ходила за гаями
Видом променіста?

Чи я ж у недолі?
Я на вольній волі.
Говорила та зірниця
З дівчиною в полі.

Де його забито,
Де землею вкрито,
В стороні отій німецькій
Виростає жито.

Підведись, юначе,
Серце дай гаряче.
Пам'ятай, що в рідним домі
Хтось по тобі плаче.

...Він устав з могили,
Повен цвіту й сили,
І ніженьки-походоньки
Пішли, як ходили,

Крізь фронти затислі
По Дунаю й Віслі,
До тієї дівчиноньки,
Що в нього на мислі.

* *
*

Пронеси мою думу ясну
Крізь світання, і тишу, й порошу,
Так, як я через ночі без сну
Твій незраджений образ проношу.

Тож мені, тільки слово майне,
Що ім'я твоє враз нагадає,
Давній спогад обпалить мене,
Мов у лузі цвітіння безкрає.

Дні хороші і літа мої,
Що забули спочинок і втому,
Все летять, як малі солов'ї,
Все від серця, до тебе, додому.

Де походжено стільки стежок,
Де забути всього ми не в силі,
Де осінній білястий сніжок
Промітає шляхи твої милі.

* *
*

Підійми моє серце з печалі,
Блискавками до дна просвіти.
Сиві далі, розжеврені далі
Кличуть знов у далекі світи.

Може, стать мені голубом в літі?
Вийся, голубе, вище лети!
Чи широкою нивою в цвіті
Пролягти для людської мети?

Чи розлитися синню-рікою,
Чи, як злива, що зроджує грім,
Загриміти в своїм неспокою,
У гарячім диханні своїм?

Скажуть люди: не ранки похмурі
Оспівав він в загравні літа.
Глянь, як небо цвіте після бурі,
Ні, то серце його зацвіта!

* *
*

Не готовлю нічого для тебе в житті —
Ні затишних кімнат, ні м'якої постелі,
Тільки думи мої, вогняні і веселі,
Та безкраї дороги, далекі й круті.

Не пошлю я гінців передати привіт,
Бо розсідлані коні в моєму загоні.
Тільки клекоти серця палкі та безсонні
Полонять твій ясний незахмарений світ.

Не пишу я листів тобі. Що ті листи?
Бо згорає папір од моєї розлуки.
Крапелину надії і повені муки
Не беруться на пошті тобі донести.

Може, в дальню дорогу послать солов'я,
Хай летить, і щебече, і щастям сія,
І співа на тополі, десь на отчому полі,
Під вікном, як надія моя.

ПАМ'ЯТЬ

Поле, бувало, квітне — одквітне,
Соки буяють в тихому клені,
А понад нами небо блакитне
А попід нами трави зелені.

Дальня дорога в'ється за обрій,
Мчать поїзди, як завжди, буйногриві.
Думи родилися в злагоді добрій,
Бились серця у єдинім пориві;

Жевріло слово, мов колос від спеки,
Жевріло, билось ясною луною.
Друже мій вірний, друже далекий,
Десь ти за часом і десь за війною.

Десь на розпутті тривожних станцій,
Десь на ночівлях в колгоспній хаті
Бачу тебе в кожушку, в ушанці,
Руки твої на важкім автоматі.

Падали бомби в марево літнє,
Ми залягали при тихому клені,
Все ж понад нами — небо блакитне,
Все ж попід нами — трави зелені.

Лізли фашисти здáлеку й зблизька,
Аж захлиналися люттю-злобою.
Може, й не треба тобі обеліска —
Колос пшеничний росте над тобою.

Та виходжають дівчата у ланці,
Та рожевіє проміння уранці,
Та пробігає вітер загірний,—
Друже далекий, друже мій вірний!

Що ж говорити? Війна — не забавка,
Мертва й холодна, як сніг у завою.
Он виростає донька-красавка,
Вірна жона залишилась вдовою.

Я їх покличу — твоє заповітне,
Я поведу їх у дні небуденні,
Хай понад ними — небо блакитне,
Хай попід ними — трави зелені.

* *
*

М. Рильському

Не одну ще дорогу пройду у житті,
Не одну подію душею ізміряю.
В серці людини не в самоті —
В дружбі, в любові
Вірив і вірую.

Вірю у воїна в час розлуки,
Вірю у пісню, як в легіт ріки,
Вірю в людські трудовії руки,
Що землю квітчають на довгі віки.

Вірю дитині за партою в школі,
Вірю в травневий ласкавий грім,
В колос пшеничний у чистому полі,
В зорі погожі над домом моїм.

Я не наслухався ночі короткої
Струн солов'їних, ростивши сади,
Я не напився тієї солодкої,
Дніпре, мій Дніпре, твоєї води!

Я ще не знався з морями широкими,
Що на каховських поплинуть стежках,
Не обходив молодими кроками
Синіх озер по лужках-бережках.

Шепче мій край, урожаєм багатий,
Кличе дорога легка і крута.
Ти піднімайсь, молодий і крилатий,
Так, як завжди в поминулі літа.

Серце, як вогник непогасимий,
Чисті надії неси, мов кришталь,
Вийся, здіймайсь, наш голубе сивий,
Вище і вище, і вгору, і вдаль...

Рано вставай, і лети опівночі,
І повертайся на рідні поля.
Глянь, як з тобою співати хоче
Наша рідна і наша погідна,
Наша радянська
Безсмертна земля!

* *
*

Скільки вас, ясних і незабутих,
Молодих, завзятих, дорогих,
Стукають у серце в бурях лютих,
В заграваx і далях вікових:

— Одчини, з тобою поговорим!
Чуеш нас? А ми ж твої брати.
Поділися з нами щастям, горем,
Поможи у вічність перейти.

Поклонись дібровам і долинам,
Повернись до юних поколінь.
Розкажи, що ми не йдем, а линем
Через час, і забуття, і тлінь.

Поклонись коханій після бою,
І не треба нам тії хвали.

Ми ж нічого не взяли з собою —
Лиш бинти й шинельки узяли.

Поклонися матері і дому,
Де росли ми, не доживши днів,
Де над нами з весняного грому
Дуб столітній тепло гомонів.

Подивись, бо ми вже не поглянем,
Поклонись у тихий добрий час
А іще і жонам, і коханим,—
Їх мільйони ожидало нас.

Ми ніде під кулями не гнулись,
Під вогнем прямим і навісним.
Хай простять, що ми не повернулись,
Хай пробачать, як живі живим.

Там, де зорі й тихі краснотали,
Заспівайте у світання час
Не для того, щоб пошанували,
А для того, щоб згадали нас.

В вас, живих, немало є турботи,
А за те, що нас взяла війна,
Нам не треба слави й позолоти —
Тільки б дітям наші імена.

Їм би стежку, та хорошу хату,
Та хорошу звістку із війни.
Ми ж сплатили кров'ю добру плату,
Нашій крові не знайти ціни.

Хай дощі ідуть у тихій зливі
На поля, луги і сіножать.
Наші ж атестати у архіві
Пожовтілі вже давно лежать.

Хай над нами світить ясна зірка,
Навіть та потріскана фанірка,
Людськими сльозами вся политая,
В бронзі монументів не одлитая.

І, здається, вніч — існов зупинка,
Промайне узориста хустинка:
Над нашими мільйонами,

Над солдатськими медальйонами,
Над пожарами з ожереду,
З бойовищами попереду.

І, здається, в ночах, на вокзалах,
Ждуть і кличуть всі мої брати:
— Кажуть, ти живий? Так це ж немало!
Поможи ж у вічність перейти,
Поможи ж у вічність перейти.

* *
*

Зацвітай, росянистий мій луже,
Де живуть орачі й ковалі,
Здрастуй, плем'я співуче і дуже
На вкраїнській радянській землі.

Хай ірже десь парнасівський коник
І підвозить до слави митців.
Нам би менше поетів-іконок,
Тільки більше б народних співців.

Не від цього худого Пегаса,
Що гарцює на тисячу тем,—
Од великої слави Тараса
Ми живем невмирущим вогнем.

Нам би знищить задвірки й затиння
У моїй і у вашій судьбі.
Тільки б менше того павутиння,
Що сплітають поети собі.

Тільки б знали, як трактор заводиться
І як саду квітчається віть,
Як зерно у колоссі народиться
І як шахти поскрипує кліть.

Кожен має в житті своїм дати,
І невдачі, і радісні дні.
Я не можу усіх вас згадати,
Пробачайте, хороші, мені.

Нам не слава потрібна, не тучі,
А ясна неозора блакить.
Вилітайте, орлята співучі,
В мене серце із вами летить.

І від доброго вашого слова,
Без зазнайства, і кривди, і чвар,
Хай зотліє словесна полова,
А спахне поетичний пожар.

Знати радість, в журбі не хилитись
Кожен рік, кожен день, кожну ніч.
Нам би тільки учитись і вчитись,
Як велів незабутній Ілліч.

Зацвітай, росянистий мій луже,
Де живуть орачі й ковалі,
Здрастуй, плем'я співуче і дуже,
На вкраїнській радянській землі!

З ДОРОЖНЬОЇ КНИГИ

РАЙДУГА НАД БУКОВИНОЮ

Гуцули, здрастуйте! Отак приходить брат
До трударів, знедолених стократ,
Вони в нужді, і в латах, і в нарузі.
Жнивам буяти? Та які жнива —
У колосочках нива нежива,
І чорний ворон ген на виднокрузі.

Куди він лине? Де зупинить лет?
На башті танка сяє кулемет,
І котять грім оковані гармати.
Ой, кряч не кряч, а згинеш уночі.
Дивіться, мати вийшла й на плечі
Несе синка свого малого. Мати!

Гуцули, здрастуйте! Я мріяв, не радів,
Ввижався край в навалі холодів,
В крутих узвишшях, в чорній полонині,
Латки я бачив на худих плечах,
Обличчя в зморшках зморені, в очах
Огонь журби, брати мої єдині...

Та ще ялину, зламану в яру,
Та Кобилянську Ольгу, вже стару,
Із ясним словом, з думою, мов птиця.
Що мріялося — сталось. Двигнув мур,
Над баштами, над сталлю амбразур
Горить, як жар, червона зоряниця.

Боєць вітає матерів, сестер,
Гривасту хвилю розметав Дністер,
Хитнувши кручами, немов віками.
Дві райдуги у червінькову вись
З Черемошу на Київ підвелись,
Як два мости, воздвигнуті руками.

В ДОЛИНАХ ЛИМАНУ

В долинах лиману, в старих крутоярах
У сурми подули походні вітри.
Вставай, Бессарабіє, в темних пожарах,
В гіркому убожестві сльози зітри.

Ти небо читала, як зоряну книгу,
До щастя, говорять, згубила ключі?
Докіль тобі їсти глевку мамалигу,
Пелагрою [1] мучитись, кликать вночі?

Змарніла? Стомилась? Ну що ж, подивися,
Зітри кривавицю і спину розправ.
Поглянь, що за птиці у небі знялися,
Черкаючи крильми червневих заграв,

Нещастю твоєму несучи розв'язку,
І помисли інші, і слово нове,
Ти жадібна, певне, на людяну ласку?
То в клопоті їхнім і ласка живе.

Ах, вітре дністрянський, легкий вітровієць,
Танкісти рушають в світанковий час.
Листівки ці пише червоноармієць,
На прізвище Байда, ім'я Опанас.

* *
*

Тут мур тяжкий і схилені дерева,
Фортеця й камінь кров'ю промовля;
Не спить вночі тривожне місто Лева [1],
У згарі й димі галицька земля.

Висоти веж, і степу широчини,
І вітру клекіт, спалахи зорі
Чекають тих, хто брами знов відчине,
Коли прийдуть нові каменярі.

А я вже бачу: молоді обличчя,
Ріпник, коваль із молотом в руці,
І через день, немов через сторіччя
Дзвенять на зрубі сині криниці.

Привіт тому, хто не шукав угоди,
З напасником не їв чужий обід,

Хто в темну ніч тортур і непогоди
Шукав наш слід і відшукав наш слід;

Хто помирав у кам'яній комірці,
Не брав кімнат в фашистському дому,
Хто вірив нашій п'ятикутній зірці,
Як вірить син отцеві своєму!

Тому й шумлять під бурею дерева,
В вечірніх заграваx, через фронти,
Тому й радіє сиве місто Лева.
— Мої окривджені, мої брати!

* *
*

Танкісти, і наводчики, й сапери,—
Увесь завзятий незрадливий світ,—
Ми менш говорим про майбутні ери,
А більше — скільки стоптано чобіт.

Ну що ж, за діло, молоде і праве,
Не всякому життя прожить дано,
Це скаже кров, і спопелілі трави,
І полкове гвардійське знамено,

І всіх доріг смертельні повороти,
Де нам судилось яросно пройти
Огнем скорбот, і клопоту, й роботи,
І нашої людської доброти.

* *
*

Осінь їде на возах-двоколках,
По вибоїнах і по осколках,
По накатах, темних бліндажах,
По душі людській, що жде в окопі,
По дорогах воєн у Європі,
В свисті вітру, в блискавках-ножах.

Стеле синь полотна туманами,
Шле гусей у небо над ланами,
Журавлів замріяні ключі.
Навесні покличе їх додому
Над моря і далеч невідому
Сяйвом зір дніпрових уночі.

І вони, од виснаги худющі
Через гори, вибалки і пущі
Прилетять у гнізда в зелен май.
Так і ти неси мене, судьбино,
У світанки, в ночі горобині,
В рідний мій, у рідний отчий край.

Від костьолів, готики глухої,
Піль чужих у сніжному завої,
Слів нерідних, прощавань не тих...
На супрутнім вітрі серед бурі,
Через вік і маяки похмурі
На розпутті воєн вікових.

За лісами, білими містами
Мати скрикне, припаде устами,
Батьку радість блисне ув очу.
Через сто земель з вогнем загірним
Журавлем худим і непокірним,
Рідний краю мій, я прилечу!

* *
*

За тихим степом тліють вечори,
І сивим пилом криється дорога,
І молода зоря золоторога
Сіда, як птиця, в шумні явори.

Хіба ж я мало тих доріг топтав,
Вдихаючи гарячий погар трав,
Ковтаючи махри димки ядучі
На Одері, на Пшемші [1], і на Случі [2],
І на десятках рік без переправ.

Збери шляхи мої — і встане даль,
Річки з'єднай — і встане сине море.
Чому ж душа тривогою говорить
І серце б'є, як молотом коваль?

На схід погляну — голос мій дрижить,
І явори хитають головою.
Отам мій світ, моє життя лежить
За обрієм, за даллю, за війною.

Від празьких веж і кам'яних хрестів,
Від звалених бомбьожкою мостів,
З дунайських гирл, з моравських луків, з грому
Підводься, серце, і лети додому!

Зустрінеш друзів — щиро говори,
Зустрінеш матір — припади к порогу,
Там, де шумлять могутні явори,
Стрічаючи зорю золоторогу.

* *
*

Вечірню сизу даль узором срібним куто,
Міцний недосвіт б'є, холоне на очах.
Лише дуби шумлять, немов тяжку покуту,
Століття несучи на згорблених плечах.

З'явись, мій світлий дню, світанку мій
румʼяний,
У молодість, в похід налагоджуй човни,
Збирай товаришів у коло полумʼяне
Із рідної своєї сторони.

Щоб сіли ми за стіл і випили за вдачу,
Забувши сніг, і пил, і посвисти свинцю,
Лиш наші добрі дні і нашу кров гарячу
Згадаєм в сотий раз, як велено бійцю.

Як велено бійцю, бо він пройшов півсвіта
Крізь вибухи, жалі і вогненні вали.
Ото йому, як дар, важкі чотири літа
Вечірню сизу даль у зорі заплели.

* *
*

За теплушками рейки синіють,
Пахне смолками рідна земля.
І сосонка під небом видніє,
Як в зеленій краватці маля.

І гримлять котелками солдати,
П'ють на станції чай з казана,
І веселка над ними картата

Підвелася з Дніпра по Карпати,
Семицвіта, ярка, горяна.

Сто земель я ходив і проходив,
Сто річок перебрів у броди,
Порохами боїв і походів
Закурились юнацькі сліди.

Бийся, щастя, як спінене море,
Орлім клекотом, цвітом доріг.
Так ходили, мабуть, Святогори,
Щоб, умившися кров'ю і горем,
Повернутись на отчий поріг.

ХУСТОЧКА ЧЕРВОНА

Як я проводжала милого із дому,
Не забудь в поході та вертай живим.
І поїхав милий з-під вогню і грому,
Хусточка червона розцвіла за ним.

Хусточку червону я подарувала,
Вишиту барвінком у тривожні дні.
Як я дожидала, як я виглядала,—
Може, прийде звістка радісна мені.

Та не всім, як видно, добрі будуть вісті.
Одлетіло літо, одійшла зима,
Їдуть піхотинці, вершники, танкісти,
А мого між ними, а мого нема.

Тільки десь надвечір, під липневу зливу,
Вийшла за ворота — кінь в полях біжить,
Обірвавши повід, розметавши гриву,
Хусточка червона на сідлі лежить.

Я не похилюся, з горя не заплачу,
Про коня сусідам слова не скажу.
А любов юначу, а печаль гарячу
Хусточкою тою щиро пов'яжу.

Вийду за ворота, стану як тополя,
Хусточка червона в далі голубій.
Хай бійці в дорозі і танкісти в полі
Милих споминають, ідучи на бій.

* *
*

Бийте, коні, копитами в груди,
Пролітайте за вітром, года́.
Хто любив, загубив — не забуде,
Хто ненавидів — теж пригада.

Той, хто бився,— посадить калину
Червопицю, китяжницю-яр.
І пестиме в житті до загину
Серця доброго стукіт і жар.

Слів для правди йому не шукати,
Він товариша в кривду не дасть.
І земля, наче страдниця мати,
З ним поділить журбу і напасть.

МАРИНА ІЗ СВАРОМ'Я [1]

Де ти, Марино із Сва́ром'я, де ти?
Ось я про тебе і маю річ.
Гаснуть у плавнях летючі комети,
Тихо вмирає на заході ніч.

А ти перев'яжеш і не засмутиш,
І ми із тобою як рідні сини.
Танки ладнаються в Борки [2] на Лютеж [3],
На Вишгород рвуться наші човни.

А нам би проїхать, пройти і не впасти,
Де дихає ранку ядуча імла.
Яким ти веслом кермувала до щастя,
Якою дорогою нас провела?

Якою клятьбою, чи болем, чи вірою
Заворожила мене на віки?
Дихає ранок імлою сірою,
Свищуть, мов кулі, густі лозняки.

Сниться нам Сва́ром'я, Сварог [4] і Сварбог [5],
Взятий у лещата ворог, як змій.
Ну, протитанкова, ще раз удар-бо,
Нумо, Марино, провести зумій.

Хлопці ж які, неспокійні та браві,
В очі погляпеш — аж сяють до дна.
Триста бійців на твоїй переправі,
Човен і ти — лиш надія одна.

Вийшли. Добрались. Земля як скорина,
Нам у Петрівці[6], їй в Сва́ром'я час.
— Що ж, прощавайте, бувайте, Марино,
Будем живі, то заглянем до вас.

Будем живі... Хто вернувся — не знаю.
А з-поміж них насудилось мені
З бою плисти до дніпрового краю
Так, як тоді уночі на човні.

Так, як тоді, у ночах і загравах,
Де обривалось життя, як струна.
Долі питати на всіх переправах,
Може, Мариною зветься вона?

* *
*

Знов підійму я руки робочі
До вітру і сонця, хмар і трави.
Серце моє трудне, не спи опівночі,
Страждай мов каторжне, гнівом живи.

Пий мою молодість, слів моїх трунок,
Тобі ж найдорожче — Вітчизна є.
Мрії завітні я дам в подарунок,
Юнацьке, зелене, багате моє!

Щоб ти розквітло жагучим яр-цвітом,
Глодом червоним та вітром-біжком.
Затрепетало, як пташка літом,
Як пташка літом за синім лужком.

І скажуть недруги злі і вперті:
— Дивися, у нього ще й серце є!
І скажуть друзі: — Воно ж без смерті,
Юнацьке, зелене, багате моє!

* *
*

Якби я сто років прожив на світі
Між друзів своїх, як дзвінких солов'їв,
Я взяв би з хмарини ясної блакиті
І в колос пшеничний її заплів.

З'єднав би в єдине долини і скелі
І жив би в роботі у різний час,
Хороші міста і сумні пустелі
Збратав, як Вітчизна навчає нас;

Струмки поєднав би з широким морем,
На сльоту осінню послав голубів,
Березам моїм золотим, білокорим
Подав би в пагілля мужність дубів.

Мандрівцю в бурані знайшов би указку,
Матросу, щоб з моря вернувся знов.
Щоб той, хто суворий, відчув би ласку,
А хто нелюбимий — пізнав любов.

Щоб сяла блакить у весняному небі
Над дубом, над лісом, над шумом нив,
А в чорну посуху, бува, при потребі,
Пшеничне колосся лисніло од злив.

А хлопцю засмаглому, брату-горністу,
Подав би прохання у слові незлім,
Щоб сурма співала мені, комуністу,
Над милим трудом і над щастям моїм.

ЕПІЛОГ

Коні ржуть на чорнім бойовищі,
Од копит одлунює луна,
І стріла хановська люто свище,
Блискавкою путь перетина.

За важким кривавим вихром голим
Ломлять орди тишину топіль
Понад нашим килиїмським полем [1],
Над вогнем Каховок і Трипіль.

Там рубався прадід мій із ханом,
Жив би я — і мій дзвенів би крик
За пороховим густим туманом.
Де буркун і вітер-кочовик.

Землю розтривожили мотори,
У труді живе моя рідня.
Як мій прадід, крізь віки і гори,
Я шукаю молодого дня.

На цілинних землях наша сила,
На полях колгоспних — голоси,
Земле рідна, що мене носила,
Що мене життям заколосила,
У майбутній вік перенеси!

І шумить земля мені привітом:
— Хліба? Їж! Води схотів? Попий!
Так іду з народом теплим світом
Радісний і вічно молодий!

ІЗ ЗБІРКИ «СЕРЦЕ МОЄЇ МАТЕРІ», 1959 р.

ЗАПОВІТНИЙ САД

ЗВЕНИГОРА[1]

Минають весни і літа,
Живе Звенигора крута.

Гарячим сонцем оповита,
Несе віки полум'яні.
Панів злоба несамовита
Її не знищила в огні.
І, гнана чорними літами,
Вона, шматована катами,
Спагу таїла в глибині...

Їй одягали пута куті,
Несли, як трунок, чорну лжу,
На велелюдному розпутті
Смертельну значили межу
І через грати у закові,
В криваві дні Залізнякові[2],
На серце сипали іржу.

Я народився не в тій годині,
Не в тій засмученій порі,
Хоч теж в полатаній свитині,
З нуждою сірою в дворі.
І слухав ніжну колискову
І мову матері шовкову
На молодій Звенигорі.

Уже стежки звивались вгору,
Уже зоря у сиву ніч
Зривала протемінь сувору
З гірких нелюдських протиріч.
Мені хлібця давав у домі
Струнký будьоннівець в шоломі
В революційну буйну січ.

І в'яли смутки і турботи,
Як він повів мене у млі
На ті звенигорські висоти,
Малого хлопчика в селі.
Десятки літ минуло в краю,
А серце б'ється, як згадаю
Той хліб, і радощі, й жалі.

І в інший час важкого діла,
Як битва дні перетяла,
Вона для мене височіла,
Мені надією була.
У сталінградські снігові
Єднала рани, біль і мрії,
Неначе клекоти орла.

Я не шукав її, мов казку,
Як інші, в злобній самоті,
Не одягав трагічну маску,
Як є невігласи оті;
Вона завжди була зі мною,
Як правда з піснею-луною,
На золотій моїй путі.

Я не губив її, ніврoку,
Грудьми стрічаючи біду,
Мою Звенигору високу,
Мою веселку молоду.
Вона мені шляхи росила,
Вона мене в світи носила.
В людському, у збратанім саду.

І якщо падав у знемозі,
Хилився притомленим чолом,—
Вона вставала на дорозі
Мені цілющим джерелом,
Цвітком і хлібом в добрій згоді,
І закривав мене в негоді
Її червіньковий шолом.
Та не про себе пісня та,
Живе Звенигора крута.

Ув інші дні вже інші кличі,
Та й обрій інший, ніж колись,
І чесні руки робітничі
Із хліборобськими сплелись,
І сталь із колосом пшениці,

Як сріблом куті зоряниці,
У звенигорську сяють вись.

З її глибин, де димка сива,
Там люди, сповнені снаги,
Жароту ярого заліза
Перекували на плуги.
Литвом наповнені опоки,
Немов розжевріні потоки,
Влились в пшеничні береги.

І гук задиханих вагранок,
І домен клекіт на зорі
Залізний кинули багрянок
На молодій Звенигорі.
Важкий вогонь і крицю литу
З'єднавши в мідь несамовиту
В новій, небаченій порі.

І за минулого слідами
Мій день змітає прах і тлінь,
І за гречковими медами
Рясних культур первоцвітінь,
В дніпровській руті, і в блакиті,
І в росянистім стиглім житі
Нових століть лягає тінь.

Налиті соком, в'ються віти,
Ще в ніч посаджені глуху,—
Та встали ленінські завіти
На лжу лукаву і лиху,
Вони, як промені багрові,
В людському серці, в пісні, в мові
На українському шляху.

Душа і мова солов'їна —
Мій біль, і сни, й життя моє,
Де та Звенигора — Вкраїна —
Поміж народами встає,
Немов сестра, без сліз і муки
Їм подає ласкаві руки
І серце щедрісне своє,

Добром налите. І не всоте
Мені крізь віхоли й сльоту

Верстать важкі її висоти,
Її доріженьку круту,

І в щасті плакати, й, нівроку,
Стрічать Звенигору високу,
Мою Вкраїну карооку,
Земну любов мою святу!..

* *
*

Здавалось малому, чи снилось малому, не знаю,
Чи, може, легендою стало у нашому краю,

Як Ленін проходив між люди, заходив до хати,
Й водиці йому подавала у клопоті мати,

Й картоплю із хлібом та сіллю — вгощайтесь,
нівроку,—
Було тоді голодно в людях двадцятого року.

Здавалось малому чи снилось, не знаю, малому,
Як Ленін проходив по полю в стернищі сухому,

А жайвір щебече, а сивий будяк посихає,
А жито, як рута, не смута зеленим вуском колихає.

І провесінь з Леніним, провесінь плеще низами,
І трактором борозну першу ведуть комнезами [1].

Діди посивілі, як вічність, зійшлися охоче,
І прапор над нашим сельбудом тріпоче, тріпоче.

А в кузні готують чересла вчорашні повстанці,
А в небі зоря озуває червоні сап'янці.

Здавалось малому чи снилось, не знаю, малому,
Пішли мої стежки-доріжки від отчого дому.

Що паростю билось, що врунню було молодою,
На доброму корені стало, не гнуте бідою,

Вогнем обпалилось, громи заховало у кроні,
В саду України схиляючи грона червоні.

І де б не бував я — в розлуці, у стрічі, в роботі,
І де б не ходив я — в легкім чи важкім повороті,

Буває, в задумі, з новою тривогою вранці,
Бувало, в окопчику, в сніжній холодній землянці,

А всюди зі мною, як щастя, як виблиски долі,
Та ленінська посмішка в орному чистому полі,

І провесінь з Леніним, провесінь плеще низами,
І борозну людству виводимо ми — комнезами!

А жито налито, а брості у соках до краю,
Із віком, із сонцем... Було це,— не снилось, я знаю!

МОЯ ВКРАЇНО

І

Минає ніч, палає схід,
Нових століть багріє рань,
І України грізний хід
Дзвенить в минулому з повстань;
То з чорних ярем, чорних пут
Лунає крик: — Ми не раби! —
І стеле квітом первопут
Революційної доби.
З кріпацьких днів, з шахтарських міст,
Де боєм збитий небокрай,
На повен змах, на повен зріст
Вставай, судьба моя, вставай!
Нехай простеляться в тобі
Надії, й сни, й нові жнива,
Й дніпровські далі голубі,
Моя Вкраїно грозова!

II

Веди мене до тих доріг,
Як буде вранішня година,
Де я малим було — дитина —
У перший клас до школи біг.
І перших літер світлий жар
Спахне у пам'яті потрошки,
А потім клич мене до дошки
Чи подаруй мені буквар,
Що зветься «Сонечко». Веди,
Я закарбую ті сліди,

І клас, і парту у чорнилі,
Й потерті зошитки малі,
І піонерські, серцю милі,
Тривоги, радощі й жалі,
Юнацьку долю молодую
В залізні літери вкарбую
Й твоє дихання на землі,
Моя Вкраїно!

III

Ти ж веди
Мене в рясні свої сади,
Хай стану явором твоїм,
Гіллячки викину щасливі,
Оберігатиму твій дім
У хвищі, в заметі і в зливі,
З ранковим променем зросту,
З росою в лузі не зів'яну,
Щоб бачить міць твою просту
І душу дивно полум'яну;
Почую поклик журавлів
В блакиті неба, де ростиму,
І над роздолищем полів
Твою красу неопалиму
Побачу в радості. Візьми
І вкинь в ріллю мене зернятом,
І не кропи тоді слізьми,
А тільки дощиком крилатим
Полийсь на груди. В темну ніч
Тепло землі візьму до віч
З твоїм диханням вперемішку,
Де дальня даль неначе дим,
І проросту не на обніжку—
На добру, на людську усмішку
Пшеничним колосом тугим,
Моя Вкраїно!

IV

Солов'їно
Затьохкать дай мені вночі,
Струмків і рік твоїх ключі
Віллються в серце відгомінно.

Тоді з півночі до світанку,
Від пізніх зір до ранніх зір,
Шовкову тиху колисанку
Я простелю у отчий двір.
Дитя вві сні розплющить очі,
І мати вийде як на те,
А милі коси ті дівочі
Любов незнана заплете;
І добрі люди хлібом-сіллю
Зустрінуть радощі мої,
І навіть бубни на весіллі
Затьохкають, мов солов'ї!

V

Заліза дай мені і дай
Снаги залізної у мову,
Там, де шахтарський небокрай
Сталеву стежку пурпурову
Землею стеле. У руді,
У чорних блисках антрациту,
Я чую міць в твоїй ході,
І дзвін, і клекіт сперед світу,—

То світ ракетний проти бур
І недосяжний шлях у леті,
То жар твоїх температур
Льоди розтоплює планеті.

То ливарі і ковалі
В січневі ночі, в ранки маю
Могутній плуг кують землі
Для дружби, щастя і врожаю.

А я із ніжністю в ці дні
Ввіллюсь, мов крапля в рідні ріки,
Лиш ти, як мати, дай мені
В кипучім гарті, в пломені
Снаги залізної навіки.

VI

За тих, що впали у бою
Під жар землі і клекіт злий,
Ти душу лагідну свою
В гарячу думу перелий.

Вони лежать біля Дінця,
Біля Трипілля і Карпат,
Боєць обличчям до бійця,
Як з другом друг, із братом брат,

Біля Чернігівських лісів,
Де рвались танки й тягачі,
Далекий поклик голосів
Мені вчувається вночі.

І, як живі, в фугасній млі
Тривожать спогади мої
Сини російської землі,
Сини радянської сім'ї,
Вони ж за тебе...
В тиху даль,
В світанках димно-огняних,
Мільйоннодужий ревний жаль
Пливе як реквієм по них —

З сердець батьків і матерів,
З душі дітей рида щосил.
...Могутні крони яворів
Ростуть над спокоєм могил,
І колос п'є зелений сік,
І жайвір дзвонить з вишини;
Ти не забудеш їх вовік,
В труді і в святі спом'яни,
Моя Вкраїно!

VII

Де б не йшов
І де б не знав чужі краї,
Я бережу її любов,
Труди і помисли її.

І де б не став я на поріг,
Все сниться ранки золоті,
І дзвін, і даль її доріг
Мені за щастя у житті;

Лугів калинових луна,
І домен жар, і злото жнив,
Блакитних Десен ясина,
Дніпровських заводей заплив;

І в серце плине запах віть,
Пісень глибока оболонь [1],
Отак би все життя летіть
На твій немеркнучий вогонь!

VIII

Високі палають Стожари [2]
І радують серце моє,
Народів сім'я богатирська,
Як море, до сонця встає.

Ти чуєш, як хвилі клекочуть
І вже не вертають назад.
Ти бачиш, як сад зацвітає —
Безсмертного Леніна сад.

А в нім, молода і стосила,
У дружбі своїй не одна,
Вкраїна стоїть зорекрила,
Радянська моя сторона.

Поглянь,— то не заграви в небі,
Не клекіт весняний ріки,
То Партії стяги червоні,
Як птиці, летять у віки.

І стелиться дальня дорога,
І сурмами кличе здаля.
По ленінських віщих завітах
Підводиться рідна земля.

И народи стрічають стосилу
В гарячім труді, не в бою,
Вкраїну мою зорекрилу,
Радянську Вітчизну мою!

ЯК ПРИЙМАЛИ В ПАРТІЮ

Не трава, не зелен сад
В щирім слові стеляться,
Сталінград мій, Сталінград,
Вогняна метелиця.

Ні проїхать, ні пройти,
Кілометрами — фронти.

Між доріг і між застав,
З блисками колючими,
Сивий вік в шинелі встав
Над твоїми кручами.

Стій на смерть, як всі брати,
Час і в партію іти.

Там мене у партію приймали
В партбюро у Красній Слободі [1],
Де за свідків — бліндажі-завали
Та розбиті баржі на воді.

Не писали в протокол помітки,
Чули серця молоде биття,
Чорне небо й вибухи зеніток
Видали розписку на життя.

Хто батьки? І що мені казати,
Як батьки за тисяччю доріг
У нужді, в безхліб'ї біля хати
Виглядають сина на поріг;

Як чекає мати тої вісті,
Піднімає руки в пломені,
Руки чисті, в праці мозолисті,
Золотисті у минулі дні.

Як старий мій батько сумовито
Все обходить стежку неспроста,
Бо від сина з бою друге літо
Ні листа, ні слова на уста.

Звідки родом?
Встань, моя кохана,
Через бій, через фронтів ряди,
Україно,— серце моє й рана,
Найсвятіша мати, підійди!

Підійди і стань отут між ними,
Непоборна у тяжкій біді,
Підлети не кіньми вороними,
Не човном кленовим по воді.

Не росою в розсвіти дівочі,
Де полів гуде вечірній дзвін,

Тільки громом в партизанські ночі,
Тільки мстою спалених руїн.

Тільки гнівом в сиві снігопади,
Де мій день, мов квітка, промайне,
Полум'ям надії і поради
Обпали тривожного мене.

Ти моя порадниця і вчитель,
Біль і спи, й доріженьки круті,
Ти ж мені — партійний поручитель
Ленінської правди у житті.

Інших я питань не пам'ятаю;
В тій хатині думалось мені,
Як вернуся до свойого краю
У дніпровській дальній стороні,

Як зустріне хата необжита,
Батько й мати десь при каганці,
Як колоссям молодого жита
Залоскоче вітер на руці.

І не те щоб святом не відбилось
Чи коханням в золоті волось,
Тільки щоб здійснилось все, що снилось,
В муках квітло і не одцвілось.

Але й те гадав я, чесне слово:
Як уб'ють — то невеликий гріх,
Тільки щоб у серце, щоб раптово,
Щоб і мертвим бути між своїх;

І не впасти зразу під копита
І на землю в лютому бою,
Хоч і мертвим крок чи два ступити
На радянську, нашу, на свою.

І щоб друзі пригадали гірко,
Як, смішному, видилось мені
З красною зорею із фанірки
Ту могилку в полі, в полині...

Бо мені доволі хліба й солі
Там, де смерть кладе свою печать,
Там, де танки стогнуть в синім полі,
Над Заволжям кречети кричать,

Бо мені бомбьожок сиві кроспа
Вже звичайні, як дихання трав.
Секретар сказав:
— Одноголосно.

Що ж, вітаю,— і поцілував.
І обняв, поранений, рукою,
Але це вже лірика, либонь.
Скільки літ минуло в неспокою,
А на серці жевріє вогонь,

Може, вогник, як на те казати,
Що не гасне в радості й біді,
Що узяв я з партквитком солдата
В партбюро у Красній Слободі.

І не трави й зелен сад
В щирім слові стеляться,
Сталінград мій, Сталінград,
Вогняна метелиця.

Між доріг і між застав,
З блисками колючими,
Сивий вік в шинелі встав
Над твоїми кручами.

ЗАПОВІТНИЙ САД

Лягли удаль широким світом
Не раз перейдені мости.
Яким же цвітом — неодцвітом
Сорокаліття заплести?

Небес роздолище безкрає,
Світанків юних зорепад,
Шумить, шепоче, виростає
Мій заповітний рідний сад;

Та ще в житті,— в моїй долині,—
Чи дні ясні, чи горяні,
І темні ночі, й ранки сині
На душу просяться мені.

Де люди йдуть на добру раду,
Де сяє щастя, не журба,

Мій заповітний вольний саду,
Народу рідного судьба!

Тебе садили ми колись,
Лиш не хились та не в'ялись!
Твої тополі ген на волі
І врожаї у чистім полі,
Дубів пагілля молоде
І вогнищ маєво руде,
Стежки і роси лугові,
І день встає в своїй надії,
Клекочуть з грозами Росії
Вкраїни грози трудові!

Були ж: зима й холодна хвища,
Війни смертельний, злий удар,
Були вогненні попелища,
Фугасок лютий чорний жар.

Було: землі криваві жили
В напрузі билися роки,
Як ми фашиста придушили
І розтоптали на віки.

Було...
Не вернеться сваволя,
А все ж вчувається мені
Той материнський плач із поля
В святій, у рідній стороні.

І партизанський гнів розплати
В своїм, у спаленім дворі.
Усі важкі, тривожні дати
У тім людськім календарі
Мені ввижаються.

Устань,
Зелений саду, не досаду,
Тобі ж несу я на пораду
Жадливу спрагу сподівань,
Устань, війни своїм крилом,
Пролийсь цілющим джерелом
На серце!
А з твоїх стежок

Я посаджу собі у хаті
Той Білорусі яр-лужок
І Волги падуби крислаті,

І запорізька лита сталь
Тут заклекоче, ніби з горна,
На вікна ляже яснозорна
Дніпра-Славутича кришталь,

Мій рідний саду!
І тоді
Я, вже багатий у труді,
У дружбі, в радості, в шуканні,
Іду до тебе на світанні
В гарячі літа молоді;

Твої пісні, твою мету
В сорокаліття заплету!
Рости, пишайся, повен квіту,
Тебе не візьме воєн град,
Радянський, ленінський — для світу,
Для щастя людського й привіту,
Нема кінця твоєму літу,
Наш заповітний рідний сад!

БІЛОРУСІ

Не у снігах, не в важкій завірюсі,—
Сонцем і медом наснажено спокій,
Літо цвіте у садах Білорусі,
Літо стоїть на Вкраїні широкій.

Знову я руки тобі простягаю,
Плине до тебе думок моїх ноша,
Здрастуй, долино братерського краю,
Здрастуй, земля білоруська хороша!

Тут мене друзі сердечні чекали,
Низько вклонюся їм щирим поклоном,
В'ється безсмертна дорога Купали,
Коласа [1] голос прокочує дзвоном.

Білоруська земля на границі,
А границі між нами й нема,
Мирні люди, і трави, і птиці,

І вечірніх полів зоряниці,
Як судьба, як свобода сама.

Тракторів золоте рокотання,
Нива зелень-мережку снує,
Та високе безмежне світання
Над борами до сонця встає.

Серце маючи добре і чуле,
Знаєш ти і труди, і бої,
Хай на хвильку загляне минуле
На зелені світанки твої,—

Як вставала ти в грізній прикметі,
В пожарі колихалась блакить,
Всі сніги, всі льоди на планеті
Можна б тим пожаром розтопить!

І гарматні важкі землетруси
Били в душу і в спів солов'я.
Білорусь ти моя білоруса,
Синьоока, як мати моя!

Многострадна! Близька в нас розмова,
Білорусь ти моя Білорусь!
Хай посвідчать книжки Кулешова [2]
І підтвердить це Бровка Петрусь [3]

В нас одна судьба
І одна хода,
Як потік гарячий, кипучий,
«...а в поле вярба,
Под вярбой вада»,
Там, де стогне Дніпро ревучий.

Хліб і сіль — навпіл,
Все не оповім.
В бліндажах, сніжком занесених,
Був наш рідний дім.

В'ється вороння
З ранку до півдня,—
Білоруска українцю
Подає коня.

Де Донець хлюпоче дзвінко,
В ніч тривожну, грозову,

Білорусу українка
В'яже рану горьову.

«...а в поле вярба,
Под вярбой вада».
І одна журба,
І одна хода.

Та ще хліба шмат,
Та ще рідний брат,
Щоб Украйну й Білорусоньку
Визволять з-під грат.

Як нам світили вогні на розстанку
В ночі тривожні під гул батареї,
Шану складаю Максимові Танку [4] —
Другові й братові юні моєї.

Голос поетів і дужий, і чистий
Б'є мене в груди, як хвиля прибою,
Пимона Панченка [5] слово вогнисте
Взяв я у серце й несу із собою.

Пісня у нас ні для кого не лишня,
Вчимось дивитись не мілко, не вузько;
На Україні Остапова [8] вишня
Жалить, немов Крапива [7] білоруська.

Як ми навчилися жити й дружити,
Ти ізі мною, і я із тобою,
Колос до колоса стиглого жита,—
Судьби стають однією судьбою.

Серце гаряче повік не вміліє,
Жити нам вічно в одному розгоні,
Нести разом із синами Росії
Партії нашої стяги червоні.

Славтеся щиро, і гори, і трави,
Люди, і птиці, і сонце, і квіти,
Слався, велика, безсмертна Державо,
Славтеся, Леніна вічні завіти.

Вже ніколи важкі землетруси
Не ударять у спів солов'я.
Білорусь ти моя білоруса,
Синьоока, як мати моя!

НЕЗАБУТНЄ ДЖЕРЕЛО

ВОГНИК

Максиму Рильському

До тих країв щоденно поїзди
Відходять від столичного перону;
Бери тютюн і вірші для їзди,
Хліб-сіль, тарань прив'ялено-солону,
Гачки, й сачок, і вудочки складні,
Та ще нехитро зварену наживку —
І гайда в путь, бо літо в переджнивку
На плесо вод веде погожі дні.

Біліє там будиночок між трав,
Шумний, привітний, не якась обитель,
В ній друг мій любий здавна проживав,
Мудрець — у слові, у піснях — учитель.

Ну, словом кажучи, до тих країв
Свою я душу із піснями вів,
Свої гарячі радості, й надії,
І несповиті думи молодії.
Чи день, чи ніч, чи посвисти зав'юг,
А він мене чекав, великий друг.
Бувало, поле обів'є сльота,
І вже не літа гілка золота,
А ночі підосінньої година
Тебе зустріне з поїзда в ліску,
І ти бредеш по мокрому піску
На вогник той, немов мала дитина,
На вогник той, що жевріє в вікні
І, тіні розганяючи лякні,
Тебе зове, як зірка понад світом,
Теплом людським і затишком-привітом.

А в хаті тій, лиш ставши на поріг,
Що написав чи тільки бачить міг,—
Клади дарунком друзям на помості,
В безжурний сміх Герасименка Кості[1]

Чи в щиру мову, повну, як ріка,
Завзятого Олекси Десняка [2].

А вже в пізніші літа, по війні,
Тут коло друзів ширшало вдвійні,
Рибалки і співці прості, не пишні,
Вслухалися в слова Остапа Вишні,
В Довженкові [3] роздум'я вогняні.
І сміх, і пісня, й думка незатаєна
Жила, цвіла, як червінькoвий діл,
І Катерина рідна Миколаївна
Садила нас, як голубів, за стіл,
Немов журила, й ставила вишнівку
Чи й ще чогось рибалкам у мандрівку.

Неначе вчора, все отак було,
Привіти й жарти мов дзвеніли вчора,
На дворик той весни пливе тепло,
І тихий вечір, і ясінь прозора,

Тут інші люди за вікном живуть,
Та й інші друзі теж, напевне, в колі,
Бо вогник той крізь ночі каламуть
Усе горить, все блимає поволі,
Як я приходжу. Ніби із кімнати
Господар вийде гостя привітати,
Ласкаво-сивий, стане на порозі
І руку дасть мандрівнику, мені.

Хай вам, Максиме, світить у дорозі,
У темний вечір, в хвищі чи в морозі,
Той щедрий вогник з ночі в Ірпені [4]!

ДУБОВИЙ ЦВІТ

Ви побувайте в нас на луговині
У весняній погожій, тихій днині.

Там в листвині рястовані мережки,
В соку ліщина вішає сережки
І навіть камінь сивий наяву
Бере собі зацвітку мохову.

А дуб стоїть, а дуб не хилить віти,
Старого листя не кладе в траві,

Суворим нелинем ще довго буде мріти
Про посвисти зав'южно-снігові,

Як тут морози піднімали жала,
Як тут зима злобилась, і кружляла,
І в'юнились, і слались довгі дні,
А він стояв у мідяній броні.

Прикривши стеблик, ряст і чебру пучку,
Берізки ніжність, пагілля нове,
І навіть у ожини злу колючку
Прикрив грудьми: нехай собі живе.

А вже як дав снагу листку і квітам,
Загладив рани від зимових днів,
Десь уночі скупим, недовгим цвітом,
Немов людей соромлячись, зацвів.

* *
*

Ми удвох дивились «Катерину»,
Слухали тяжкі її жалі,
День її недовгий, злу годину
В давнім у Шевченковім селі.

Бідна флейта плакала з Івасем,
Скрипки дві тужили в заметіль,
І пізніш мені здавалось часом,
Що тобі на серце їхній біль

Перелився, кличе і клекоче,
І Катруся просить із села,
Щоб за неї ти життя дівоче
Не в плачі, а в щасті прожила.

* *
*

Ти мені не мати й не сестриця,
Не роздолля погідне моє,
Не далека перелітна птиця,
Що крилечком душу обів'є.

Ти взяла на себе іншу ношу,
Щоб зі мною, трудним у житті,

Щастя й смуток в зливу і в порошу
Вдвох нести на узгори круті.

Слова й ласки таємничий трунок,
Ніби цвіт малиновий в огні,
Ніби материнський поцілунок,
Десь малому хлопчику мені.

Щастя й біль єднаєш воєдино,
Так, як сонце й гілку молоду,
Дай же, дай, любов моя, зорино,
Світ пройти, як стежечку в саду!

* *
*

Ти забрала все в своїм початку:
Подих трав, омріяних колись,
Кучеряві клени, мов хлопчатка,
За тобою віттям потяглись.

Райдуги малинове вітрило,
Жар грози і подихи дібров,
Те, що мріялось, квітло й говорило,
Все забрала ти, моя любов;

І сховала в посмішку щасливу,
Заплела у погляди ясні,
Так, як нива випиває зливу,
Щоб налити колос повесні,

Щоб заглянуть до моєї хати,
Сонечком осяяти поріг,
Воскресити і віддарувати
Все святе, без чого жить не міг.

* *
*

Я розкопаю високу гору,
Біля пшениці тебе посію,
Неначе квітку блакитнозору,
Моє кохання, мою надію.

Я розхлюпочу в лугах озера,
На сиву хвилю знайшовши зладу,

Пущу, як рибку червоноперу,
Моє кохання, мою відраду,

Щоб зашуміло, як рунь, зелене,
З Дніпром заграло весняно-мило,
Щоб не зів'яло воно у мене,
А хлопцям очі повеселило!

Ударять бубни в вечірню просинь,
Нові весілля згуляє осінь
На українській моїй долині,
Де любі очі, де ночі сині.

* *
*

Глянь: піднімаються грози сині,
Хилять березу — оту босоніжку,
В лузі калині й кожній росині
Травень гаптує зелену меріжку,

Брості набухли, напоєні соком,
Ковшик підставиш — і бризне сила,
Обрієм тихим, ясним і високим,
Ходить любов моя, молодість мила.

Ходить смуглявочка,
Білі рукавочка,
Щастям насичена,
Сонцем косичена;

Жайворів слухає над берегами,
Зорі шукає поміж травою.
Добре, як рідна земля під ногами,
Батьківське небо над головою!

* *
*

Інші дні — то й інша стала звичка,
Мірою пригоди і краси,
Мчить і мчить гаряча електричка,
Обсипає іскрами ліси.

За дніпровим віковічним Низом [1]
Дихає вагранок сиза мла,

І трава, напоєна залізом,
Ще ніжнішим цвітом зацвіла.

Міць землі навік не роз'єднати
Клеветою й вибухом війни,
Там, де хліб і сталь — як два солдати,
Як одної матері сини.

* *
*

Я люблю твої очі у мрії,
Ті, що глянули в душу колись,
В них мої сподівання й надії
Дивним карбом навік запеклись.

Я узяв тих очей таємницю
І зіниці твої золоті,
Наче воду з ясної криниці,
Щоб разхлюпати людям в житті.

І дивились на мене ті очі,
Як веселки, з-під маєва брів,
Тож диханням твоїм опівночі
Я людей у житті обігрів.

І коли ти повернешся знову,
Прочитаєш ти в людських очах.
Свою душу легку і шовкову
По стежках, по лужках, по ночах!

* *
*

Так буває: в радості чи в тузі,
Жевріє на серці не біда,
З весняною повіддю у лузі
Красноталю гілка молода.

Що його й недосвітом глушило,
І сніжком згинало до землі,
Але сонця золоте вітрило
Обгорнуло листячка малі.

І воно брунькується охоче,
Як не є, знайомиться з життям,
І моя душа над ним тріпоче
Так, як мати над малим дитям.

* *
*

Ні, ні, цього я людям не повім,
Як ти прийшла до мене в гості в дім
І освітилась посміхом дитяти,
І слід повіяв сном від рути-м'яти,
Як перша ласка у житті моїм.

Ти в піч оту з собою принесла
Весни дихання краплею з весла,
І вечорів заграви янтаристі,
І шепіт вітру в тополинім листі,
Мій день, мій вік, без імені й числа.

На вікна падав зір зелений рій.
— Ну, здрастуй в хату.— Підійди, зорій!
— Ну, як живеш? — А серце б'є луною,
І світ устав своєю глибиною
В очах твоїх, у посмішці твоїй.

* *
*

Кличуть знов дороги в полі,
І здається все мені,
Що прожив я не доволі
У житейському вогні.

Мало брів у снігопади,
Мало знав холодних злив.
Що не дав я друзям ради
І любов не долюбив;

Що когось образив люто,
Що комусь чинив на зло,
Що було вдовіль осмути
Й мало радості було.

Ти прийшла у дні погожі,
Хай без цвіту й солов'я,
Стала в серця на сторожі,
Як провісниця моя.

Освітила кожен кутик,
Кожну рисочку чола,
Медяного хмелю жмуток
Біля серця заплела,

Подала і хліба й солі,
Цілувала щиро знов.
Щастя рідне, сонце в полі,
Молода моя любов...

* *
*

В нас нема відмітки на папері,
І не каже в паспорті печать
Про світання й ночі сизопері,
Що гарячим спогадом звучать.

Ніби хвиля, сонечком розкута,
Бережки заплюпує круті.
Ти мені — не гріх і не покута,
Тільки щастя, так, як є в житті,

Як повітря, що вдихають груди,
Як у спеку дзвінкова вода,
Вісточка хороша поміж люди,
Пагінка у лузі молода.

Із твоєю чистою любов'ю,
З усміхом, із пахощами кіс,
Мій широкий день у Подніпров'ю,
На півнеба райдуги підніс!

* *
*

Я забув, що й плачуть з поцілунку,
Що й хороше слово є рідня,
Ждав твоїх очей, немов рятунку,
Посмішки твоєї наче дня.

Дні за днями і за літом літо,
Три, й чотири, й п'ять предовгих літ.
Буйне серце, снами не сповите,
Погляд твій несло, як заповіт.

Всі мої сподіванки й надії,
Слова цвіт, посіяний колись,
І розлуки, й весни молодії
В погляді твоєму заплелись.

Є в любові гіркота й порада,
Може, в інших — зайва похвала,
А твоя ж людська ласкава звада
Вже мене навік оповила.

ПІСНЯ ПРО РУШНИК

(З кінофільму «Літа молодії»)

Рідна мати моя, ти ночей не доспала
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.

І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої.

І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші, блакитні твої.

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.

І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов.

МИ ПІДЕМ, ДЕ ТРАВИ ПОХИЛІ

Ми підем, де трави похилі,
Де зорі в ясній далині,
І карії очі, і рученьки білі
Ночами насняться мені.

За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта,
В краю придніпровському
Ми стрілись з тобою,
Веселко моя золота.

Над полем зарошені віти
Зелене верхів'я звело.
У парі з тобою ми будем любити
Усе, що на душу лягло.

І стеляться обрії милі,
І вечір в ясній далині,
І карії очі, і рученьки білі
Ночами насняться мені.

* *
*

Де вечорів настояні меди
І врунь зелена кущиться за обрій,
До тих стежок, не думаючи, йди
І клич мене в своїй надії добрій.

Там кожен дуб за мене відповість
Шумним гіллям напругим проти бурі
І кожна травка в подиху лазурі
Тобі подасть за мене щиру вість.

І труд людський, пісень жаркий потік,
Дніпровські далі весняного скресу
Мойого серця подадуть адресу,
Бо я у них прописаний навік.

ФЕДЬКОВИЧУ

Дощ мине, відлине грім і спека,
За вітрами зійдуть холоди.
В узголів'ї мертвого смерека
Хилиться одна: туди-сюди.

Виросла вигиниста до неба,
Станом рівна, вітами густа.
І хреста тобі зовсім не треба:
За життя важкого ніс хреста.

Не воздвигли монумента люди,—
Хай співець легенько спочива,
За життя йому давила груди
Тяжко, важко брила вікова.

Не шипшини пурпуроволикі
Принесем із темних, курних піль,
За життя топтав він терни дикі,
Плач та біль несучи, плач та біль.

Досить з нього. У гарматнім гулі
Ми приходим з ласкою в очах,
І земля, красуня, в караулі
Вся в цвіту, і сонці, і в мечах!

* *
*

Увечері, де канівські гаї,
Співали голосисті солов'ї,
Співали так, що серце розривали,
Вже натрудивши горлечка свої.

Вони сіреньким билися крильцем,
Вони тремтіли серцем і тільцем,
Що навіть мертве дерево в саду
Черешню обіймало молоду.

А тут стояла вранішня пора,
А тут стояла канівська гора,
І вся вона, у солов'їнім свисті,
Немов летіла у поля росисті.
Під чисте небо над Дніпром і далі,—
І наче ті Тарасові скрижалі
У солов'їних щебетах жили,
В зеленій руті, у барвінку, в м'яті,
Де явори стоять немов на святі,
Немов з'явились із нічної мли.

Ідуть зі мною друзі всі мої.
Я чую їх ласкаві тихі речі,
А солов'ї сідають нам на плечі,
Співають і співають солов'ї.
І я вже сам у тихе розсвітання
Весь перелився в їхнє щебетання,
Тарасе, чуєш ти мене чи ні?
Я все життя горю в твоїм вогні,
Якщо не так — то вибачай мені.

Я чув, Тарасе, шум твоїх гаїв,
Я бачив ранок, бачив мирні хати,

Де щебетали сотні солов'їв,
А не могли тебе переспівати.
Ми народились не в одній порі.
До тебе йдемо, як до свого дому.
Витьохкують і мертвому й живому
Ті солов'ї на канівській горі.

А літо йде полями і гаями,
І вітер віє, і цвіте блакить.
І як мені з моїми солов'ями
Твоє життя у пісню перелить?

О солов'ї на канівській горі!

ІЗ ЗБІРКИ «ПОЛУДЕНЬ ВІКУ», 1960 р.

* *
*

Середина двадцятого віку, іди
І постукай людині в незамкнену хату
Не зловісним пожаром, не криком біди,
І не клекотом бою у ніч розіп'яту.

Сонце краще горить — серединою дня,
Доспівають сади — серединою літа.
Ти ж мені і товариш, і брат, і рідня,
Вік двадцятий, надія, не горем сповита.

Я з тобою навпіл все життя поділю:
Хліб, і сіль, і краплину гіркого жалю,
Краплю щастя — на двох і дихання любові,
Клекіт серця мого розпашілого в слові.
У твоє, у столітнє, як хочеш, віллю.

Тільки йди поміж люди, ставай на роботу
І чоло не втирай від солоного поту.
Вік прожити — не ниву пройти гомінливу,
Ну, а ти вже із нами пройди тую ниву!

РЯДКИ ПРО ЛЕНІНА

* *
*

Прийшли до нього в гості ходаки,
У личаках, у армячишках сірих,
Оті, що по Рязанях, по Сибірах
Нужду коптили не роки — віки.

Оті, що знали кайдани, й батіг,
І вітер гніву, що надію сіє,

І їм в очах світилася Росія
Майбутніх здвигів і нових доріг.

Поклали в дар — не золоту парчу,
Поклали хліб — дарунок Ілліч у,
Важкий житняк із остюком колючим,
Як знак землі свободам неминучим,
Як плуга знак і як проклін мечу.

І він той хліб, помазаний пірцем,
Поцілував, підняв не для розлуки,
Немовби землю рідну взяв на руки
І не стемнів, а просвітлів лицем!

* *
*

Матерії і людства творчий дух.
Землі хода в своїм орбітнім колі
Тоді з'єдналась в свисті завірюх
В один порив, в одну жадобу волі.

І ритм життя, і пошуки сторіч,
І муки щастя, й думи в самотині —
Усе зійшлося на одній людині
З ім'ям простим і людяним — Ілліч.

Нехай не знав я тих грозових літ,
Пізніших днів узнавши кров і піт,
Та він живий веде мене й сьогодні,
І світ, як велет, вставши із безодні,
Його ім'я несе як заповіт.

* *
*

Час гіркий не в золоті скрижалів,
Ніч совину банда пойняла,—
Отамани чорних ідеалів,
Мракобісся, підступів і зла.

І нелегко крізь важкі остроги,
Крізь підпілля, кайдани й ліси
Бачить промінь дальньої дороги,
Розпізнати віщі голоси.

І нелегко на чужій чужині,
Недругів долаючи удар,
Воскресити віру у людині,
Нести іскру, що спахне в пожар.

Щоб пізніше, в гомін революцій,
Мудрістю, якій дивує світ,—
Сиву землю, спопелілу в муці,
Повернути до нових орбіт!

* *
*

Далеких днів відкотиться луна,
І бронзи тон притишиться, й на плити,
Що ними йшли літа, як слідопити,
Різець нові вкарбує імена;

Все суєтне на вічну ляже тлінь,
І зродить серце ритми могутні,
Над іншим віком зорі п'ятикутні
Світитимуть шляхи для поколінь.

Та не різцем, не золотом у спадку,
Його ім'я бери собі, нащадку,
І мисль, і правду, й ленінську мету,

Щоб ти колись, у інші дні суворі,
В його житті, немов краплину в морі,
Пізнав душі своєї ясноту.

* *
*

Хай буде так, як він того навчив:
Із іскри — жар, з зерна — важкий налив,
З граніту — шлях, із квіту — теплий мед
І зір людський, що прагне лиш вперед.

Хай буде так, як заповів для нас:
Із праці — щастя, з ночі — світлий час,
Із мислі — подвиг, з мудрості — вогонь,
І подих віку — вітром біля скронь.

Хай буде так, як діяв наш Ілліч:
Усмішка людям. Доброта із віч,

І для людини — щастя повні ріки.
Не відступи
І стій на тім повіки!

* *
*

Змалював би я його не в затінку,
Тільки б там, де квітня міражі,
Як то він мою стрічає матінку
На старій обухівській межі.

Як вона вгощає пиріжечками,
Ленінові руку подає,
І тополі хиляться вершечками,
І майбутнє встало, як своє.

І Дніпро широкий, мов сторіченька,
Грає, дзвонить на нових ключах,
Матері моєї темна ніченька
Світиться у ленінських очах.

Біля неї я стою дитиною,
І жіноче слово плине вдаль:
День — як осінь, вік — із хуртовиною,
Злиднів тих не жаль. Надії жаль.

Слухає Ілліч слова суворії.
— Будем, мамо, з хлібом за столом! —
І шумлять, шумлять вітри історії
Над його задумливим чолом...

ПОЛУДЕНЬ ВІКУ

* *
*

Не ганьте, друзі, за непривітність,
Що ніби часто скупий на слові,
Що в мене інша стає заквітність
І навіть зорі не малинові.

Ні, то у фарбі, в душевнім тоні
І струни, й птиці нові курличуть,
І на житейськім моїм пероні
Теплушки інші у далеч кличуть.

І я, напружений їх луною,
І я, відсвіжений далиною,
Немов солдат, що іде до бою,
Найкращу зброю беру з собою.

Щоб вам же, друзі, принести в слові
Ті ж самі зорі, що малинові,
І подих віку з новітнім громом,
Як свист ракети над отчим домом!

* *
*

Вже часто люди почали казати:
На трьох дорогах в нього височінь;
Зелена юнь, а там війна й гармати,
А далі — мир, і жито, й далечінь,
Мовляв — кружляє в певній течії,
Мовляв — вертає на круги свої...

А що ж мені: забуть свої літа,
Ті янтареві, прозірні, дитячі,
Де лан кладе тугі снопи гарячі
І вишнячок в долині зацвіта?

Де сніговиць важуча крутія
Курить, мете шляхи на небокраї,
Сопілка в хаті грає, серце крає,
Тужиль моя і посестра моя...

І де я вперше вичитав слова,
Моєї мови золоті скрижалі,
І материнську пісню в тихім жалі,
Що й по сьогодні в серці як жива.

Хіба ж, скажіть, у тім моя вина,
Коли у груди вдарила війна?
Я, автомат узявши в тверді руки,
Сльозу ковтав, відчувши біль розлуки,
І гнівом жив, і горе пив до дна —
За хліб, за сіль, за кожен колосок,
І за тремтячий тихий голосок
Дитячої жалоби, за криницю,
Завалену тілами у крові,
За те, що мертві встануть, як живі,
І принесуть тортурів багряницю
На суд людський.
За все я горе пив:
За попіл міст і за ридання нив,

За чорний холод в мерзлому окопчику,
За шлях бомбьожок вдаль без вороття,
Де довелось мені, по суті, хлопчику,
Також вбивать — і тим робить життя.

Те все на серці врізалось мені
На довгі літа і на довгі дні.

І встане щастя і загоїть біль,
Я полюбив ранковий шепіт піль,
Мелодію заліза в добрім плузі,
І на рахманнім синім виднокрузі
Зелену рунь, дихання мирне хати,
І гук весіль, і перший крик дитяти
В народженні. І навіть ту сльозу,
Що зве любов, а не війни грозу!
Дерзань і мрій клекоче в серці грім,
І знов дорога, сонце чи негода,
І знову труд, бо я лиш син народу,
Малий листок на дубі віковім!

* * *

Не заздрю ницим, і духовно вбогим,
І хитро ситим в сонній тишині —
Нехай вони позаздрять тим дорогам,
Тривогам тим, що суджені мені.

Не кваплюсь я на їх дрібну розмову,
На лестощі й на іншу крутію —
Нехай вони моєму заздрять слову,
Що радістю чи горем обів'ю.

Його навчила рідна моя мати,
Наливши крові й моці до руки,
Щоб я в жару умів його кувати,
Не розміняв на мідні п'ятаки.

* * *

Якби мені у серце всю потугу,
Енергію від атома вселить,
Яка людей тривожить кожну мить
І насуває хижу злу зав'югу,—

Я б вибухом важким зірвав підлоту
І лицемірства й зради чорний плин,
Нужду людську гірку, немов полин,
І кривди короновану істоту.

І тим би вибухом трощив би ложе
Безчестя й панування. Гори зла
Моя б потуга із землі змела,
Як знак ганьби, як сім'я зловороже.

А кровопивць, убивць, узявши в руки,
І деспотів кривавих лихоліть,
Немов скажених псів, посадовив би в кліть
І виставив на зрище, як на муки.

На роздоріжжі літ полум'яних —
Не для захланних, підлих і лихих —
Сади зростив би людям не в закові,
І серце, повне ласки і любові,
Поставив на сторожі біля них.

* *
*

Питатиму доріг у роздумі й неспокою,
Поглянь — дубок малий, а звів круте плече,
Струмок мілкий, а глянь — він річкою широкою,
Набравши глибини, століттями тече.

І ти, напружений, як учень над абеткою,
Шукаєш все, що міг, і те, чого не зміг,
І все, що ти співав, здається лиш чернеткою,
А пісня справжня десь шукає твій поріг.

* *
*

Ніхто не міряв серця глибочінь,
Ніхто не знає меж його, ні краю.
Сьогодні гнів з любов'ю підіймаю,
А завтра із цвітком — війни криваву тінь.

Із смутком — щастя жар, з коханням — біль
розлук,
І тишу, й моря шум, що дихає солоно,
І все кладу, кладу в його маленьке лоно,
Таке беззахисне і дороге від мук.

Та, мов мале дитя, стривожене в біді,
Враз виросте воно і велетнем тоді
Клекоче клекотом погордо-бунтівниче,
Коли Вітчизни біль його на поміч кличе!

* *
*

Радив часто мені Олександр Петрович:
Не малюй мені сонце, як вистиглий овоч,
Покажи мені сонце, що в бурі суворе,
Покажи ту людину, що бурю поборе.

До людських почуттів із снагою й наснагою
Припади вже устами, не міряй баклагою,
Не дрібни собі душу, смуглявий юначе,
Перековуй на слово залізо гаряче.

Сам посивів, як голуб із отчого дому,
Від тривог і дерзань, від симфонії грому.
І над серцем його, де калина у цвіті,
Сяє сонце Вкраїни, як щит у зеніті.

* * *

Відсій кукіль і відбери зерно,
Посій його й не жди, як зійде ряснотою,
А працюванням своїм і працею крутою
Доглянь і перевір, яке на зріст воно.

І ночі не доспи й світанку не прогай,
Щоб з того зеренця зелена рунь, як гай,
Здолавши лють зими, важкі морозу пута,
Захмелиста й густа, і сонечком розкута
В блакитнім по́ливі текла за небокрай.

Тоді вже витри піт, любуйся із краси,
Тоді вже знатимеш, який ти хліб їси.

* * *

Судьба моя, не обійди
Мене, де шлях простелиться,
Де не протоптано сліди
Важкої заметелиці.

Де злива сива, як орда,
Гуде з дощів накрапами
І де людині зла біда
Стискає горло лапами.

Щоб я узяв її собі,
Хоч не вповні, то часткою,
І рвався в далі голубі,
Хоч не орлом, то ласткою.

Судьба моя, не обминай
Мене, бува, турботою,
Ні пилом сивим, як курай,
Ні чорною жаротою.

Ані слізьми, ані людьми,
Ні жалощами-болями,

Ані зірницями з пітьми,
Ні полем за тополями,

Ні криком сурми в бездорож,
Де в полі ворон шастає.
А щастя ж як? А щастя що ж?
А може, в цьому й щастя є?

* *
*

Буду я навчатись мови золотої
У трави-веснянки, у гори крутої,

В потічка веселого, що постане річкою,
В пагінця зеленого, що зросте смерічкою.

Буду я навчатись мови-блискавиці
В клекоті гарячім кованої криці.

В корневищі пружному ниви колоскової,
В леготі шовковому пісні колискової;

Щоб людському щастю дбанок свій надбати,
Щоб раділа з мене Україна-мати;

Що не знався з кривдою, не хиливсь під скрутою,
В гніві — бився блисками, а в любові — рутою!

* *
*

О. Прокоф'єву [1]

Ах, які вишневі ті світанки,
Наче птиці ходять по землі.
Ленінградські квітнуть полустанки,
Ладогою плинуть кораблі.

Жду тебе на раду і пораду,
Дням чекання загубив число.
Чи не йдуть листи із Ленінграда?
Чи дороги снігом занесло?

Чи в ремонті дальня залізниця
Дням розлук намотує сувій?

Чи твоя черемуха-сестриця
Не пускає в гості, друже мій?

Я ж тобі наготував дарунки.
Розповім, бо серцем не втаю:
Хвиль дніпрових луни і відлунки,
Семицвітну райдугу в гаю,

Дніпрогеси в золотій підкові,
І пісень Вкраїни жар-потік,
І хліб-сіль на тому рушникові,
Що нас двох пов'язує навік.

* *
*

Іди під зорями ярчатими,
Що небо виздоблять разком,
Де свіжа паморозь кричатиме,
Співатиме під полозком.

Іди лихою хуртовиною,
Де сиві котики в гіллі,
І під осінньою годиною
Шукай зерно своє в землі.

Зігрій тугі маленькі паростi,
Налиті соком через край,
І не ховай його до старості,
А людям колосом віддай.

* *
*

В путі карбованій душею не змілій
І днів заобрійних нечитаний сувій
Неси у пам'яті, як давні заповіти,
Де рідний сік землі, де голубині віти,
Де яровиста рунь не жовкне від завій.

Впадеш — не засмутись, згубивсь — шукай-но слід
І серця не в'яли од випадкових бід,
Бо велелюдний шлях веде в похід великий.
Поглянь: стеблинка й та — ламає камінь дикий,
Щоб ніжним вінчиком зустріти сонця схід.

* *
*

Осінніх вечорів розмаяне вітрило
Колишеться й пливе під багрецем зорі.
І все, що виспіло, що колос похилило,
Ввібрало сонця жар, з вітрами говорило,—
Живе в твоїй душі, а не в календарі.

Вона й сама, мов кущ, земного спивши соку,
Пильнує дум політ у далечінь високу,
І рветься, як дитя, жагою вся тремтить,
І кожен день життя здається їй за мить,
За півхвилинний бій; а їй же треба злету,
Мов яблуко в саду, обнявши всю планету,
Зігріти, розцвітить, заколосить в порі,
Вітрилом рвати даль під багрецем зорі!

* *
*

Осінні вечори прозорі, як янтар,
У запашнім меду та у задумній втомі,
І журавлів ключі у далі невідомі
Виводить в небеса той вересень-владар.

Заліза і зерна злітає тихий дзвін,
І трактори, в ріллі загрузши до колін,
Встеляють світло фар до іншої планети,
І множить в рясноті земля свої прикмети,
Де інший серця тон і днів новий розгін.

Бери той скарб собі і не давай на злам:
І цвіт, і пісні згук, і щебет немовляти.
Ще виросте мале, ще вилетить із хати
І землю заквітча людським своїм ім'ям.

* *
*

Стачає у тебе і хліба, і солі,
І спілого колосу в орному полі,
І друзі з тобою, як люднее віче,
Чого ж тобі треба, чудний чоловіче?

До щастя ти прагнув — бери його в гості,
Ти зросту хотів — наливайся у зрості,

Любов і надію єднай воєдино.
Чого ж тобі треба, смішна ти людино?

Залізо і камінь, людина і птиця,
І дальня дорога, і тиха криниця,
І ночі, й світанки шептали юрбою
«Чого тобі треба? Бери із собою».

Хіба в тім вишою світанки і ночі,
Що знову жадобою повняться очі,
Щоб серце палити, стояти як треба,
Обличчям — до бурі, очима — до неба!

* *
*

У літах, де маєво зелене,
Де небес глибока течія,
Ти не раз приходила до мене,
Посестро, поезіє моя.

У літах, на дальніх перегонах,
У ночах, на збитому льоду,
Пізнавав у незвичайних тонах
Подих твій, усмішку і ходу.

В дні щасливі і в часи розлуки,
В доброті, не мавши крихти зла,
Всі мої боління брала в руки,
Все моє зростання берегла.

Щоб не брів на стежки випадкові,
Падав і підводивсь —на круті,
Щоб ніколи я у рідним слові
Не кривив душею у житті.

І твоїм диханням обігрітий,
В совісті твоїй набравши прав,
В світ великий, снами несповитий,
Я летів, мов серце розривав.

Ти прости мені, як добра мати,
Що вливає синові снаги,
За мої гріхи — їх небагато,—
За мої несплачені борги,

За мої тривоги необжиті
В клекоті, у зорях, в ніч німу.
І якби ще бог ходив у світі,
Я б тобі молився, а не йому!

* *
*

У твоїм диханні всі початки
Тих доріг, що полишили слід
Літ минулих радості і згадки,
Що жили й не обминали бід.

Кожна квітка в цвіті ясно-рожна,
Жар лугів і хвилі течія,
Блиски грому, і стеблинка кожна,
І, звичайно, молодість моя.

То твоїх мелодій віщі згуки
І твоїх орбіт ясні вогні,
Мов дитя, беруть мене на руки,
У майбутні, у високі дні.

На широкім нашім Подніпров'ю,
Де пливуть світанки голубі,
Я б лише назвав тебе любов'ю,
Але й та вклоняється тобі!

* *
*

В війни годину, в нічку зловорожу
Побачив я, чого забуть не можу.

В розбитій хаті, у самотині,
Висів портрет Тарасів на стіні,
І рідні очі, і уста закуті
Порубані шаблями в дикій люті.

Колись царі йому бажали долі —
Труїли душу трутою неволі,
Лишень живим не встигли розп'ясти!
Тепер же Гітлер порубав для мести.

Удар навбік — і рана на чолі,
Удар по скроні — чорний, понад силу.
І тільки очі — як живі, в жалі
Усе пильнують ту Вкраїну милу.

А вечором дівчатка молоді
Взяли портрет — зарадити біді,
І все зробили, як сказать, на славу:
На полотні зняли іржу криваву,

І їхні руки, і меткі, і любі,
Зашили рани. І портрета в клубі
Поставили. І я одвіяв жаль,
Бо справжню пісню — не рубає сталь!

СКАРГА РОМАШКИ

Всі бурчать наді мною, глузуючи тяжко,
Від критичних басів до газетного альту:
— Знову в пісні ромашка?
Куди ти, ромашко?
Ну-бо стань в стороні і не лізь до асфальту!

Тут без тебе мороки стача до півночі,
І в поемах, і в прозі б не трапилось маху,
А воно ще цвіте і розплющує очі,
А воно ще пищить — ботанічна невдахо!

Ну, а я ж бо не дуже, а я собі збоку,
Так стою собі тихо й дивлюсь на людину,
Тільки трішки поп'ю із весняного соку,
Тільки крапельку сонця на очі накину.

І куди ж мені дітись з планети широкої?
Тут у мене і вітер, і сонце, і друзі.
Всі живуть, наче люди, а я у неспокої,
Без житлової площі у темному лузі...

Хоч би ніжку зелену свою без остуди
Десь поставить на чорні і мерзлі граніти.
Я проб'юся корінням, я вийду між люди,
Щоб у вашому щасті цвітком пломеніти!

* *
*

Тихе літо знов насниться.
Даль, і синь, і все як є,
Соловейко — сіра птиця
Пісню-золото кує.

Заплітає в пісню нитi
Із струмків, лугів, дубів,
З вечорової блакиті
Заклинає голубів.

І росою дзьоб полоще,
Мов готується до свят,
І шукає житлоплощі
Для малих солов'їнят.

Їм витьохкує тоненько
І приховує жалі...
Сіра грудочка маленька
З серцем матері землі!

* *
*

П. Майбороді

Знову дороги лягли поміж нами,
Знову любов як веселочка чиста.
Де ти, мій друже, проходиш полями,
Де тобі світить зоря промениста?

Ми подружили, до праці охочі,
Ми побраталися в доброму ділі,
Як ми співали осінньої ночі —
Карії очі та рученьки білі!

Добре, що серце не знає омани,
Добре, що наші дороги кипучі.
Хай над тобою ті білі каштани
Вічно цвітуть, як дніпровські кручі.

Хліб тобі здасться черствішим без мене,
Пісня про хліб — то зовсім не зле-бо.
Дерева нашого листя зелене
Знає, де корінь і де його небо.

* *
*

За тим селом, де в полі бліндажі
Колись гули залізною луною,
Щебече дощик, сіє стороною,
І мак горить, і колос на межі.

Отут колись смугляві дітлахи
Виносили водицю на шляхи
В сорочечках подертих, без обновки,
Пив генерал з бійцями із коновки.

Із дітлахів — зросли як слід сини,
Із бліндажів — пшениця в довгій ниві,
Не малюки, дівчата чорнобриві
На весілля нас кличуть восени,

І хлопці женяться, на щастя добрих літ.
Багряні яблука спадають до воріт,
Комбайни, як живі, клекочуть токовищем,
І йде життя в своїм законі віщім.

* *
*

Падуби, закуті в панцири зимові,
Під замети стали в сніговій обнові.

М'язуватим тілом підійнявши кроння,
Розметавши в небі чорне гайвороння.

Солов'ї над ними щебетали літом,
Атомна ракета пролетіла світом.

Молоденький місяць став шляхи верстати,
Щоб могла людина ріг його дістати.

КІНЬ

Хтось розсипав овес у небесній лазурі.
Кінь по-своєму думає думи безкраї,
Як возив революцію в посвистах бурі
На Дніпрі, на Дону, на широкім Дунаї.

Як, хребет надриваючи, тягнучи плуга,
Чорні ріллі копитив на яре й на жито.
Придалася врожаєві кінська потуга,
І зітхати ще рано. Життя не прожито.

Хоч уже й захлинаються різні поетики,
Що пора, мов, забути цю дику тварину,
Що у кінському хвості щось замало патетики,
А йому наплювати. Він знає людину.

Тільки інколи ревність просвічує в зорі,
Бо не встиг усе поле зорать для планети,
Бо не серце його калатає в моторі,
Бо відстав на хвилину від вітру й ракети!

* * *

Залетіла сива пташка, сіла край порога.
— Полетімо, друже, в вирій, саме час-дорога.

Сіре небо, жовті трави, в холоді озера.
— А на кого ж я залишу, пташко сизопера,

Землю-матір, жар калини, клени пелехаті,
Недороблену роботу у великій хаті,

Ту дорогу, пилом криту, ген на видноколі,
І любов мою, й надію, як тополю в полі?

Ти сіренька та маленька можеш всюди жити,
Не таке ж моє гніздов'я, щоб його лишити.

Я мостив його літами, зберігав без краю,
Я світив над ним зірниці з Волги до Дунаю!

ХЛІБ

Я навіть чую, як він дихає,
Зеленим зводиться лицем,
Щоб серце радувать не крихою,
Не перецвілим сухарцем

І не закальцем із шкуринкою
А наливає сік і цвіт,

Щоб золотистою стеблинкою
Оповивати цілий світ.

Щасливим, радісним і змученим
Він є основою основ,
І короваєм на заручини
Благословляє сам любов.

На місяць, ніччю горобиною,
Зійде людина в синій млі
І покладе його хлібиною,
Як дар від матері землі.

* *
*

Не забувай за отчий свій поріг,
Але й кермуй політ за обрії незнані —
І мислі, і часу закони невблаганні
Неси в будучину, на плетиво доріг.

В сердечнім річищі, де пристрастей потік,
Є інший жар, і цвіт, і тони, і відміна,
Розряд, і струм, і пісня солов'їна,
І серце з атомом карбують нині вік.

Лиш одного не сподівайся ти —
Не жди, не клич собі спокою й самоти,
Бо день нових звитяг встає на оболоні,
І стискуй молота в натрудженій долоні,
Де твій народ кладе дорогу до мети!

ВЧИТЕЛЬКА

(Пісня)

Сонечко встає, і в росі трава,
Біля школи в нас зацвітають віти.
Вчителько моя, зоре світова,
Де тебе питать?
Де тебе зустріти?

На столі лежать зошитки малі,
І роботи час проганяє втому.
І летять-летять в небі журавлі,
І дзвенить дзвінок
Хлопчику малому.

Скільки підросло й полетіло нас
В молодій весні, в колосистім полі,
А у тебе знов та ж доріжка в клас,
Той же явір наш
Під вікном у школі.

Двох синів твоїх узяли фронти,
Бо на рідний край впала чорна злива.
В партизанську ніч посивіла ти,
Як в тяжкий мороз
Нежата нива.

Знов щебече юнь і цвіте трава,
Пізнаю тебе в постаті несхилій.
Вчителько моя, зоре світова,
Радянице моя
На Вкраїні милій!

* *
*

Прапор червоний був серед бою,
Там, де атаки несамовиті.

Він почорнів, як людина, журбою
З того, що друзі упали вбиті.

А за Дніпром, де Вкраїна мила,
Ярий багрець сивина покрила.

А за Дунаєм, у смертнім гулі,—
Вісім осколків, чотири кулі...

Тільки древко у руці не холоне,
Все, що за правду,— вічно червоне!

Заграви впали на нього з блакиті,
Важко-червоні вогні ваганки,

Зорі багряні, росами вмиті,
Віку двадцятого красні світанки.

Дивляться з нього в темнії ночі
Мудрістю мрійні ленінські очі.

* *
*

Під кайла скрегіт і під дзвін лопати
Взялась людина джерела шукати.

Дробила камінь, різала корчі,
Світанком — труд і труд важкий вночі,

Корунд, і глина, і валун-граніт
З людської праці орошались в піт.

А їй казали:— Що то є за діло?
Тобі з натуги тіло почорніло,

І чорна ніч колишеться травою,
І чорне небо вже над головою,

І чорне все... Роботи тут навік! —
Та враз ударив джерела потік,

І вгледіла людина у воді
Свої гарячі очі молоді.

І вгледіла, що в оболонь налиту
Лягає небо, сповнене блакиту!

Як добре знать від джерела людині,
Що небеса не чорні є, а сині.

* *
*

Ген за лісом, за морем
Щастя билося з горем.

Горе чорні та сизії
Виставляє дивізії.

Всі печалі — піхотно,
Всі пожари — поротно,
Сльози — ділить на взводи,
Рани — в перші походи,

На криваву мороку —
Ставить атомку збоку.

А вже щастя ніколи
Людям очі не коле:
Виставля на пісочок
Із зерном колосочок.

Люто вдарили в хмари
Всі печалі-пожари,
Сльози, рани і атом —
Горе буде зернятам!

А зернята поволі
Лиш розсипались в полі,
Встали ранком над краєм
Стоколосим врожаєм!

НОВОРІЧНА ДУМА

Погожий день загляне в дім,
Те, що згадав я, розповім.

Зверну зі шляху на стежки
Мого дитинства на Вкраїні,
Метуть, звиваються сніжки,
І вечори прозоро-сині
Дзвенять підківками чобіт
Біля засніжених воріт.

І я, було, тоді дитина,
Жив по своїм календарю.
Нового року вечорина
Веде світанкову зорю,
І вже біжить юрба хлоп'ят,
Торбинки латані — до п'ят,
А в них пшениця-яровиця,
Бери у пригорщі сповіль,
На посівання — лиш пшениця,
А на підсівку вже кукіль...

І відчинялись теплі хати,
Благословіте посівати!
І посівали сівачі
На тихе покуття вночі.

А там — Мамай [1], за ним — Голгофа [2],
«Авроры» залпи у вогні,

І поруч з богом Саваофом[3]
Будьонний скаче на коні.
І вже здавалось господині,
І малюкам здавалось нам:
Зросте врожай на десятині,
Що нарізає комнезам;
Що на людській широкій ниві
Жита вколосять буйний сік,
І нещасливі — вже щасливі
Зустрінуть рік, а може, й вік.

Пішли удаль дитинства дні,
Та як то хочеться мені
Вернуть ті замети кошлаті
І посіванки в мирній хаті
На щастя в рідній стороні;
Щоб людям посмішка в лиці
Була, як тихі промінці,
І щедро б сипалась пшениця,
З ялинки капала б живиця
І застигала на руці...
А шлях звертає в іншу сторону,
Колись бойовищем поорану,
Поорану, поволочену,
Кривавицею сполочену.

Отут ішов машин потік,
Гули гармати-важики,
Отут заглянув Новий рік
В засніжені бліндажики.
Сидів із нами на межі,
Бійців назвавши — братики!
І пив горілку в бліндажі
У півтора накатики.

І в нього, в нас — одна біда,
Бо шлях не слався рутою,
Одна їда, одна хода
Понад Дніпром-Славутою.

І в нього, в нас — одні жалі,
І рани й біль — не нове ще,
І цей кривавий шмат землі
Нам свято й пристановище.

І з серця, ніби із заков,
Немов лавина в кратері,

Росла обпалена любов
До Батьківщини-матері.

До сліз її, її доріг,
Під попелом, під вітами,
І все, що міг ти і не зміг,
Ставало заповітами.

І вже сухар був не сухар,
Шкуринка — не шкуринкою,
І вже фугасний злий пожар
Здавався нам іскринкою...

Ні, не забудеться повік
Ласкаве ймення братика,
І той солдатський Новий рік,
І ті в снігу накатики
В моєму серці!..
В серці тім живе
Добра і мрій жадання вікове,
Далеке горе зціпило вуста,
А день встає. А щастя вироста.

Я вийду в поле, в мрево вечорів,
Як новорічна настає година,
Зерно пшеничне диха, мов дитина,
В важкій ріллі, під шубами снігів.

Дерзька, напружна, як сочиста юнь,
У корневищі сплетена і гожа,
Закільчиться, з земного зійде ложа
Густа, рясна і золотиста рунь;
І потече за дальні міражі,
Захлюпає, заплеще яр-потоком,
На клекіт сіл, понад Дніпром широким,
На ті стежки, де снили бліндажі.

І там за даллю, де горить мета,
Розкрий-но серце на нові літа,
На час горінь, на подвиг без відплати,
І кров, і душу — все віддать зумій,
Бо в тебе є земля — як рідна мати,
І є народ. І йди на подвиг свій!

ІЗ ЗБІРКИ «ВІЩИЙ ГОЛОС», 1961 р.

* *
*

...І слово те огнисте і суворе
В кріпацьку душу билося, як море.

Як вал дев'ятий, мчало з далини,
Рвучи заграти й куті кайдани.

Його хотіли троном залякати,
На нього слали муштру і гармати.

Піски пустель, неволі суховій,
І сам царьок звивався, наче змій.

Та все дарма у тім пустім труді.
Сліпі ставали зрячими тоді.

Спізнавши мову, плакали німії,
І раб стрічав надію в безнадії.

А слово те, зламавши заборони,
Робило тліном трони і корони,

І попелом сердець — де впали люди —
Новому віку стукало у груди.

* *
*

Запечені жаром вуста і реквієм туги,
Хвиля Дніпра посивіла,
І нива всивіла,
І руки дубів почорнілі,
Підняті в небо, як на Голгофу:
— Прийди!

Вогнем опалені очі й світанки Залізнякові,
Ножі освячені, як блискавиці вночі,

Колиска дитини й плужок у полі,
Кріпацька долоня у мозолині,
Усе благало, билось мольбою:
— Прийди!

І він появився звідти,
Де горіла трава від проклять,
Де погасли свічки до бога
За його сліпоту жорстоку,
Де кріпацька хатина, з нужди й терзань,
Ваготою болю вгрузала у землю.

І він появився звідти, де сіють і жнуть —
І нічого не мають,
Де плачуть, затиснувши губи,
Де промінчик сонця ховають в очах,
Щоб не відібрали його за подушне [1].

Сказав: буду з вами. Я син ваш!
І породив слово.
Щоб потім воно забряжчало в кайданах,
Горіло у казематах,
Сліпло в пісках пустелі
І кованим жаром палило уста України,
Змітаючи трони
Й скорботні голгофи!

* *
*

То ж мільйон сердець склали —
І зробили одне.
Обплели його щедрим промінням світанків,
Наповнили кров'ю, зродженою в огні,
Ритми і пульси мільйонів сердець
Віддали в одне серце.

То ж мільйони очей поєднали в одні —
Його очі.
Дали ще блакиту неба і гніву землі
В тії очі.

Океани сліз згустили в одну сльозу
Тії очі.
Чорні блиски журби, і проміння усмішки,

І кріпацькі плачі, й темний сполох Дніпра,
Рокотання бандур і симфонію гніву
Увібрали ті очі.

І клекоче те серце — вогнедишний вулкан,
І зоріють ті очі в дорогах століть —
Тарасове серце,
Тарасові очі.

* *
*

Він писав «Кавказ» [1] серед темної ночі,
Він писав «Кавказ», розриваючи власне серце,
І сміявся, і плакав над сторінками
Убогої книжечки на столі.
Під пером кайдани бряжчали, із потоками гір,
Біла сакля [2] в пожарі тліла,
І над серцем розбитим,
Над помахом руки Прометея
Чорний беркут ламав крило.

Він писав «Кавказ», і не знав, і не бачив ночами,
Як годована слізьми, в свитині полатаній Слава
Стоїть під вікном;
Як вона піднімає руку
І огнистими титлами пише в півнеба
Його слова;

І дітей називає його іменням,
І пісні його травам дарує,
І вогонь його синього зору
Виливає у дзвін сокир.
І коли він підвівся, стомлений,
Прометей землі під'яремної,
Люди несли його заповіти,
Забуваючи слова молитов.

* *
*

Чи кувалось тее слово з крицею в горнилі,
Чи на пружнім корневищі бралося на силі,

Чи на ниві неозорій десь його начало,
Що гарячим добрим квітом землю заквітчало.

Що заходить щирим гостем в хату необжиту,
Чорну хмару розбиває стрілами з блакиту,

Палить серце у людини іскрою живою,
Крізь століття промовляє піччю грозовою,

Не сивіє, наче мудрість, наче літа гожі,
І стоїть, і не вмирає в правди на сторожі!

* *
*

За твоєю далеччю — інша даль видніється,
За гіркою нивою — добра нива спіється.

Та була сутужная, вмита кривавицею,
А тепер — Тарасова — хилиться пшеницею;

Що з тією — рученьки й ніженьки поколоті,
А з цією — вік стоїть, в чебреці та в золоті;

Що з тією — чаєчка та будяк у поросі,
А з цією — в космосі вся земля у колосі,

Оповита веснами, як громами в пóкоті,
Уставай, Тарасе наш, та сідай на покуті!

* *
*

От прийшов би ти, невмирущий, через ночі і через гори,
Як дивився б ти, задивлявся в наші космоси і простори!

Де Вкраїни лани шепочуть, сміхом повниться наша хата,
Дослухався б гарячим серцем, чим в людини душа
багата;

Не в завихреній сивій далі, де Катруся бреде в сторонці,
В іншій, в атомній завірюсі розпізнав би лукавий
стронцій

Фарисеям і чорним дукам потрощив би їх загорожі,
В асамблеях за нашу правду ставив слово б ти
на сторожі!

Вічнотворне, полум'янисте, не ржавіюче у закові!
І душа моя, комуніста, поклоняється кріпакові

За страждання і за світання, що від тебе цвітуть і нині,
І за чисту твою зірницю, що палає вночі людині!

* *
*

Є слово — наче мед, як хміль і як потік,
А є слова такі, що ломлять скелю дику,
З клітин вогню і сліз, з важкого болю й крику
Не зіткані, ні, ні! — злютовані навік.

Те слово, наче мед, солодку жде весну,
А те, як потічок,— його журба не сушить,
Лиш знак вогню і сліз обпалює, і крушить,
І мертвих воскреша, й живих лишає сну.

Йому ясна мета, підвладний рух і час,
Йому зрідні земля, а не воронння чорне,
Любов'ю роджене і кривдою незборне,
В грядущі наші дні несе його Тарас.

* *
*

Хотів би я стати явором в полі,
Що він по ньому тужив у неволі,

Явором сивим в морози люті,
Що він по ньому мріяв у скруті.

Та не хотів би я каменем стати,
Що він на ньому любив писати

Свої скрижалі, свої печалі,
Каменю чорний на Кос-Аралі!

Щоб з того явора зелен-віття
Перехилялось через століття.

Щоб з того каменя біля кручі
Не повертались літа пекучі!

Поета ж серце живе віками,
На явір схоже, а не на камінь.

* *
*

День старий заглох, як темна пуща,
Інше встало маєво століть.
Твого серця мова невмируща
Зводить крила, бронзою дзвенить.

Слово добре, ніжне, і крутее,
І глибинне, наче плин ріки,
Принесуть новітні Прометеї,
І Микули, і Залізняки.

Навіть в муках є надії сила,
Навіть в смутку — б'ється щастя птах,
Пісня, що народ заколосила,
Вироста в симфонію звитяг.

І в людському, щедрому братанні,
У сім'ї радянській, з-під промінь,
Тая пісня, на найвищій грані,
Від Тараса йде до поколінь.

Не страшні їй ніч і осторога,
Ані лжа ворожа на біду.
...І дзвенить, дзвенить моя дорога
У його у вічному саду.

* *
*

Тож скільки треба таїть любові
В своїй недолі, в солдатській скруті,
І так затятись на віщім слові,
Щоб з нього тліли й кайдани куті,
І крізь прокльони й важкі заграти
Ясну будуччину пізнавати.

Тож скільки треба нести надії
Крізь далі темні і невеселі,
Щоб, літа гублячи молодії,
Зорю Вкраїни стрічать в пустелі
І сміхом гірко сміятись в ночі,
Що в бога сліпнуть старечі очі.

Тож скільки треба в пітьмі днедавній
Терпіти кару, як злу негоду,

В убогій книжечці захалявній
Носить надії свого народу,
І сині гори, й дніпрові шати,
Й садок вишневий, що біля хати.

Та над століття, над повінь лиха,
Могутній голос говорить стиха:
— Нічого, брате, я не зрікаюсь,
Караюсь,
Мучуся...
Але не каюсь!

* *
*

Ішли з тобою, наче свідки днів,
Як сполохи і думи безбережні,
І Чернишевського великий гнів,
І «Колокола» [1] розмахи м'ятежні.

Крізь туч гряду яспіла неба шир,
Вливала дума прагнення незборні
У добру сталь гартованих сокир,
Де ти стояв, немов коваль при горні.

Стає легкою просторінь крута,
Коли є брат і спільна є мета,
В сім'ї одній, мов пломінь у горнилі,
Побите серце чується на силі.

Коли є брат,— солодший хліба шмат
І братнє слово чує братні тони.
І дзвонить, дзвонить «Колокол» стократ,
І в лад йому — Тараса грізні дзвони.

ПЕНЗЕЛЬ ПОЕТА

Як свідок подвигу і мрії
Лежить той пензель на столі,
Він знав і літа молодії,
І потаємні ті жалі,
І чорні кольори недолі
Серед журби й важких доріг,
І акварельну квітку в полі,
Яку домалювать не зміг...

Не зміг домалювати муки,
І цвіту, й поля — далини.
О, як тяглись до нього руки,
Закуті в царські кайдани!

Поетів пензель у кімнаті
В сухій столітній тишині.
Були ті обрії багаті,
Обвали днів були сумні,
І крик душі, і клекіт сили,
І помах крил, панам на зло,
Й слова, що фарби воскресили
Вогнем живлющим.
Все було —
Й немов минуло в давній днині,
В швидкій з літами течії.
Лежить той пензель в самотині,
Сховавши кольори свої.

Але торкнись його рукою —
І він, як іскра на мечі,
Як смолоскип посеред бою,
Заблисне пурпуром вночі;

Здійме ножів блакитні леза,
І намалює чорний біль
І синє сяйво Веронеза [1]
В печалі українських піль,
І Катерина в хуртовину
Піде на вогник, що не згас...

Немов життя гірку годину,
Немовби серця половину
Лишив у пензлі тім Тарас...

* *
*

З України десь юрбою хмурою,
Як землі і клаптя не лишалось,
Кодло те повіялось з Петлюрою,
А пізніше з Гітлером браталось.

Наповзало із фашистським роботом,
Панську кривду везучи з собою,
І дітей топтали чорним чоботом
Матадори зради і розбою.

Сподівались: буде їхній день таки
Золотить корону на Вкраїні!
А тепер за центики-процентики
Заморянській моляться богині;

До Шевченка кланяються свічами,
Лащаться собачками під ноги,
А Тарас словами бунтівничими
Палить їхні миршаві чертоги;

Знає ціну зрадникам і воронам,
Що Вкраїну рвали пересудом,
Висіває думу полем ораним
На Вкраїні з роботящим людом!

* *
*

Ночі глухої у Петербурзі
Ти малював його очі,
І зацвітав твій садок вишневий
В очах негритянських,
І небо Вкраїни росистою просинню
Було у його зіницях,
І поля кріпацького чорні обвали
В устах оживали...

Неначе ти серце Вкраїни тулив
На груди гарячої Африки,
Дніпром обминав конголезькі плечі
І наручники куті,
А неба полтавського зорі ясні
Єднав із вулканами.

Тарасе, Тарасе! В палітру твою
Сьогодні ще кольори інші кладе
Знуртована Африка:
Із ран — багреці, із розстріляних тіл —
Опалений порох,
Сухий фіолет із покручених жил
І темний пожар над мільйонами рук,
Що встали з неволі.

Там доля і слово твоє на губах
Мускулястої Африки:

З горбатих плечей, що напругі, як луки,
Із ніг корчуватих, як гілля дубів восени,
Те слово твоє
Розриває кайдани!

* *
*

В янтаревому тоні вечірніх полів, по стерні,
В малиновому присмерку, в тихій зеленій долині,
Ходить рідна мелодія, з юності знана мені,
Пахне хлібом, і медом, і сном, не забутим донині.

Наче скупана в чебрику, з курних осінніх доріг,
Наче з буйних весіль наламала калинові грона,
І дзвенить, і бринить, і встеля мій життєвий поріг,
Захисниця моя і світанків моїх оборона!

Через ночі й літа я відлуння її не згубив,
Годував її серцем, ніде не сфальшивив у ноті,
У Тарасовій долі бере вона щедрий мотив
І стоїть, як зоря, у землі на важкім повороті.

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ НА СВІТАННІ», 1961 р.

* *
*

В житті своїм до всього маю діло:
До жита, що в полях не відшуміло,
І сипле зерно, й виляга, як дим,
До трактора з загущеним пальним,
До вченого в тривожному безсонні,
І яблуні, що сохне на осонні,

До ядер атомних у сховниках,
До зір, погаслих і живих в віках,
До клекоту й жаги лабораторій,
І гроз важких, і теплих розсвітань,
І до великих та малих історій,
Розлук та стріч, прощань та виглядань.

Але в житті я маю також діло
До того, що не квітло й спопеліло,
Не вчувши десь поради на путі,
До сліз гірких, пролитих в самоті,
В дівочій ніжності, в старечій смуті,
Дого того, що вчиняють дуже люті
І дуже добрі.
Серце, мій сурмач,
Моя струна, як треба — то подвійся,
Вдесятерись, як треба плакать — плач,
Пали, гнівись, лиш з правди не посмійся!

КОСМОНАВТОВІ

Напливають події, як хмари,
як блискавки в ніч горобину,
Космонавте крилатий,
то слава твоя зроста,
І мільярди квітів
з'єднались в одну жоржину,

І мільйони рік
відкрили для тебе вуста.

І звисає сонце, мов яблуко,
на твої велетенські плечі,
А казали розумники,
що не буває чудес,
Он земля піднімає руки,
помолоділі, до речі,
І підносить хліб-сіль тобі
на рушниках небес.

І навколо серця
у мене та дорога все полонила,
Все омріяне і почате,
що змальовував скільки міг,
Я продовжуюся у небо,
відчуваю невидні крила,
Як маленьке орля, що вперше
залишає гнізда поріг!

* *
*

Протікають асфальти з міста — сизі стрічки в широкім полі,
По шосейних важких накатах, в смарагдовій густій траві,
І снується зелений гомін на безмежному видноколі,
Де тополі стоять на волі, наче вічності вартові.

Кинь старі філософські мудрощі, набери собі в очі сині
Фіолетового крайнеба, як вертаєшся в отчий край,
Глянь, яке велетенське сонце,— а вмістилось в малій росині,
Ну, а ти вже в одній долоні — землю-матінку піднімай!

Там, в колоссі, росте Поема,— припадай до рядків губами,
І полотнища небокраю в білі руки взяла весна,
Там Довженкові кінокадри проросли на віки дубами
І Довженковими піснями зачарована снить Десна.

ЛИСТ МАКСИМУ РИЛЬСЬКОМУ

Веде нас мрія ніжна й строга,
І підросли малі сини.
Лежить романівська дорога [1],
Як синя стрічка восени,
І біля отчого порога
Усе цвітуть кохані сни,
І пісні чар, і милий сміх,
І смагла юність, мов горіх.

«Блажен, кто смолоду был молод» [2],—
Так нам поет заповідав,
Хто знав і хвищу, й лютий холод,
І жовту мідь осінніх трав,
Хто переніс руїну й голод
Поміж беззоряних заграв
І не стомився у путі,
Шляхи долаючи круті;

Хто розділяв черству хлібину
На поетичну всю сім'ю
І рідну землю, в злу годину,
У небезпеки на краю,
Носив у серці, як єдину
Судьбу знедолену свою,
Бо в ній життя як грозовій
І в ній останній подих твій.

І як мені ті дні забути,
І як не виспівать мені
Ті чорні ночі в час осмути,
В грядущій сивій далині,
Де наш Дніпро і зелень рути
В фугаснім корчились вогні
І де родився гніву грім,
Як слово о полку своїм.

Та нас не полк, а ціла школа
В Москві збиралась в час нічний,—
Фадєєв, Тихонов Микола [3]
І наш Прокоф'єв дорогий.
У сніжних вулицях довкола
Ходив лиш місяць — вартовий.
І там кресали слово ми
Лихої лютої зими;

Від жарту — сміх ключами б'є,
Від гарту — сталь міцніш стає.

Згадайте, друже, дні колишні,
Бо дехто пише — просто жур,
І рими стали нікудишні,
Немов болиголовний дур.
Нема в них цвіту й соку вишні
Й симфонії мускулатур,
І плине ритміка в біді
Човном дірявим по воді;
І словеса якісь бумажні,
Мов колючки біля воріт,
Ті інтонації стиляжні
Й зеленоштанний колорит,
Блідої немочі зневажні
Плювки джаз-бандові у світ,
Де замість соку — лиш пісок,
Де замість меду — лиш квасок.

А нам же треба, нам же треба
Ростить поезії плоди,—
Могутніх рим під гуркіт неба,
Під колір поля і води,
І куте слово теж не зле-бо
В горнилі душ нести сюди,
Де мудрість віку в дні круті
Стоїть в величній простоті.

І де отій звичайній музі
І до родин, і до весіль,
В труді, в степу на кукурудзі
Потрібен вірш, немов хліб-сіль,
Щоб він аж гнувся у напрузі,
Немов рясний зелений хміль,
Щоб бився в силі молодій
Людського розуму водій.

І щоб за ним скучала мати,
Немов за сином в час війни.
Максиме наш, великий брате,
У тім немає таїни,
Життя тривожне і завзяте
Кричить: мене не обмини! —
Душа і колос, час і злет,—
Воно твоє — бо ти поет.

«Блажен, кто смолоду...»

Вірніше —

Хто в сивині не постарів,
Для кого юнь плоди колише
І світить мево вечорів,
Для кого грім і синя тиша,
Земна любов і гордий гнів
Є суть єдина. Два крила
Підносить тіло у орла.

І от на тім крилі орлинім,
На тім жаданні висоти
Гарячим помахом єдиним,
Сім'я поезії, лети,
У темну ніч і ранком синім
Дорогу знайдете, брати,
Бо не боїться темних туч,
Хто не ламає в леті ключ.

І нам із вами, добрий друже,
Мандрівка пахне, кличе даль,
Вже зацвіло моє залужжя
І ваше поле, мов кришталь.
І серце серцю не байдуже
Дзвенить, як молотом коваль,
І медом віє від гречок,
І жайвір пробує смичок.

Пора в дорогу. В путь щасливу
Нових незбагнених шукань,
Колосить вітер теплу ниву,
Збирайтесь, друже, в тиху рань.
Вже день кладе на мудрість сиву
Гарячий промінь розсвітань,
І проводжати вийшли в світ
Пісні-сестриці край воріт...

ЛИСТ ДО ГРЕЧКИ

Часто сняться твої килими,
Білосніжні і медвянисті,
Де тоненькі шершаві бджоли
Колихаються на вітрах
І, покриті у бронзу літа,

Тчуть на лапках весняну, легеньку пряжу,
В мареві теплім гудуть, гудуть.

Ти була мені затишком снів,
Коли пахла в материнській долоні,
І моє волосся на голові
Брало твої кольори в сизі ранки,
Голосок мій бринів, як твоє стебло
Бурштиновими дзвониками над полями,
Я не кажу вже про очі дитячі,
Налиті по вінця, як дві тарілочки,
Твоєї росяної, живодайної,
Твоєї гречаної доброти.

А в кістляві голодні роки,
Коли пухли людські обличчя,
Забуваючи день життя,
Чи в тривожні солдатські ночі
Ти мене годувала кашею,
Замість хліба і молока.

Дочко моїх гречкосіїв,
Сестро Дніпра і плуга,
Через вік твої білі вершечки
Нахиляються в очі мої!
І летить моє серце, немов бджола-
медоноска,
На твої загорілі гречані плечі,
Щоб разом із тобою колихатися на стеблі,
Де колискою — всесвіт,
Де вервечками — дощики смарагдові,
Де мої мотори над полем рясним
Врізаються у майбутнє!

МЕЛОДІЯ

Над оболонню тихої води,
Над заходом, в промінні вечоровім,
Снувалася мелодія струнка,
В суворих нитях ткала білу хмару;
Торкнулася води — і враз вода
Ставала синім поливом коштовним,
Торкнулася до заходу — і він
Заповнювався ніжним фіолетом,
До яблуні лягала — й білий цвіт
Спливав димком, немов фата моргана.

Все гомоніло, билося, цвіло,
Переливалось в тоні, рахманіло,
І кільчилось напругим завитком,
І жебоніло сизим щебетанням
У тій мелодії.
І враз вона
У серце вдарила — і я заплакав.
Неначе тисячі важких образ
Пливли із нею і лягли на душу,
Неначе крізь мільйони воскресінь
Вона сама, як видиво, воскресла.
Бо в інший час мелодія ота
В доносах катувалась і вночі
В гестапівських гратованих катівнях
Ішла на розстріл гордо.
А пізніш,
Пов'язана хустинкою простою,
У ватнику, в кирзовому взутті,
Була мов Ярославна Ковпакова.
І я, її почувши в тиху мить,
У шістдесятім літі цього віку,
Заплакав щастям і помолодів
На півжиття, як з першої любові.
Бо так її співала мати вніч,
Бо так її мій батько в заробітках
У Таврію носив. Бо так і я
Шукав у неї захисту, й розради,
І поклику святого Україні
В криваву й грізну сталінградську ніч.
Тепер вона над заходом пливла
В човні кленовім, в тиші вечоровій,
Моя мелодія, моя любов,
Моя повічна мрія кароока!

* *
*

Травню синій, рік сорок дев'ятий,
Ні, не рік, а весно з-під громів,
Я ділами не такий багатий,
Щось зумів, а більше не зумів.

Щире слово вів на вірні чати,
Сповнене і смутком, і вогнем,
Випадало й на коневі мчати,
Випадало бути й під конем.

Та не цвів билиною в алеях,
Інший жар дали мені фронти,
На людських кривавих асамблеях
Правоти і лжі — неправоти;

Де обходив ночами болота,
Слалася дорога в дальній світ,
І сичали заздрість і сволота,
Блудословна, з-під чужих воріт.

Падав і вставав на ноги збиті,
Від пилюки умивав лице,
Критики, бувало, й знамениті
І про мене тискали слівце:

Що, мовляв, і так і сяк у нього,
От якби поменше зоряниць...
І до мого вітру кругового
Прикладали шум передовиць.

Тільки я кажу й за це спасибі,
Крапля теж виходить із ріки,
Хліб черствий, порізаний по скибі,—
Все ж солодкий з доброї руки.

Вийду я на чисті луки,
Наберу відерце між світань
Від людського щастя і розлуки,
Від вогню, страждань і виглядань.

І в сердечній пристрасті, в горнилі,
Що міцніше атомних напруг,—
Інші тони задзвенять на силі,
Інший колір виллється навкруг.

Вище стане стеля піднебесна,
Де ракетних мандрів течія.
Що ж, шукай, шрамована і чесна,
Хліба шмат, поезіє моя!

КАЗКА

Ходить брехня, випинаючись боком,
Бреше брехня, не моргнувши оком,

Сито жере і пре наодинці
По кар'єристській своїй драбинці.

Правда ж виходить на гору круто,
Стріне брехню, то плюється люто,

Та ж бо від жиру сопе й лисіє,
Правда ж кує та пшеничку сіє,

Сита брехня, мов змія очкаста,
Правда ж мозольна та молотказта!

Так і не сходяться між собою,
Так і живуть у важкім двобою.

* *
*

Я волошка, споконвік волошка,
Я земну енергію несу
І не заздрю іншим анітрошки,
Лиш люблю завранішню росу.

От якби ту силу, що ховаю,
Що бринить, захована в мені,
Повернуть людині для врожаю,—
Я була б стоколосом в зерні.

Радую людину гожим літом,
І під сонцем добре нам обом.
Краще вибухати синім цвітом,
А не чорним атомним грибом.

ПРО ЗОРЮ

«І не вживай ще слово те — зоря,
Бо вже воно немов більмо на очі!»—
Отак мені мудриголови радять,
Які очей не зводять догори.

Ну що ж, нехай, не буду.
Та й без мене
Вона жила і житиме віки:
У час світань погожих — світанкова
І вечорова — вечором. В жнива
Вона зоветься зерниця, житянка,

У темну ніч — стожарниця вона,
Над росами — то росянка, ясиня,
Провісниця, віщунка — у біді,
В людському коханні — вірниця і лада,

І п'ятикутною назвали люди,
Біля серпа і молота, зорю.
І якби я забув її в житті,
То краще з мертвими вести розмову!

* *
*

Жовта охра врожаю,
акварельна, як ніжність,— по схилах,
Тихе марево дня павутиння снує,
Чорногузи, немов вертольоти,
білу хмару колишуть на крилах
І кладуть її в серце моє.

І гроза під вітрами,
і дуб чорнокорий на ниві,
Все забуте з дитинства — цвітком виграє;
Хвиль метелики сині
і крапля найперша у зливі —
Все лягає на серце моє.

І тривога незнаного,
й дзвони майбутнього віщі,
Ночі темних розпуть — я беру, як своє,
Ти віддай мені, людство,
і квіти, й ридання на попелищі,
Я знайду для них місце,
Приймаючи в серце моє!

ЩЕДРІСТЬ

Пливе, нуртує, б'ється і шумить,
Тугим колоссям повнить безгоміння,
Вітри співає і квітча проміння
Мій урожай — труда найвища мить.

За ним комбайни стали за селом,
У нім втопає чаєчка крилом,
І навіть сонце падає з-під хмари,
Мов крапелина, в колосу пожари.

Він залива Вкраїни береги,
Як велетень, підводиться помалу,
У клекоті могутнього хоралу
Зерна і злота, соку і снаги.

Мій хлібе рідний! Був ти на ціні
В важкі літа, у бідні трудодні,
В скупім пайку, у фронтовій траншеї,
Залий весь край від щедрості своєї!

Бо часто крихтою лягав тому,
Хто умивався потом від роботи.
Мій хлібе рідний, зерна не візьму,
А все віддам людині за клопоти.

У комбайнерів усміх на лиці,
А над мотором мла золотувата,
І пирогами пахнуть пшениці,
І короваєм світить кожна хата.

І місяць висне колосом вночі,
І в колосках встають Волосожари,
І, колос обірвавши, сівачі
Несуть його, як найсвятіші дари.

І вже я сам, мов колос край села,
Перезернився піснею до хати,
Де колосистий пояс одягла
На день обжинків
Україна-мати!

ЯГОДА

В саду шумнім, на вишні молодій
Звиса ягіддя, кругле й соковите,
Над ними хмарки ведуть свої човни,
Розписані блакиттю, ніч ночує
На чорних подушках, і сивий птах
Як п'яний ходить з солодощів ягід.
В середлітку їх зірвуть дітлахи
На пироги й вишнівку:
в темних бутлях
Бродити буде крутошумний сік,
Симфонією сонця молодого
І пахощами вітру.
Лиш одна,

Туга, як жолудь, дзьобана птахами,
Аж чорно-сива стиглістю важкою,
Міцна й солодка ягода висить;
Її забули випадково люди
На дощовицю й паморозь в саду.

Ах, як мені б хотілось написати
Достиглу пісню, з ягодою схожу,
Щоб і вона, подзьобана в ночах,
В дощі осінні, в паморозі сині
Таїла найсолодший, теплий сік
І в сивині, людьми напівзабута,
Нагадувала серцю інші дні,
Сповиті літом, травами й коханням.

* *
*

Ні, не стомлюся на дальній межі
З віком світити
в його стоокості,
Лягати пластом
на розпуття чужі,
Тягнути доброго
від одинокості.
Горю гяжкому —
сонце віддам,
Ревній сльозі
я стану загатами,
З бідним —
шкуринкою напополам,
Сіллю на очі —
поміж багатими.
Скупості чорній —
пельку заб'ю,
Ситій захланності —
стану трутою,
Друга в біді —
як хміль, обів'ю,
Ворогу лютому —
буду Малютою [1].
А що ж собі
на отій путі?
А що ж собі
на деньки круті?
Щоб друг —

Як брат,
Бо у тім потреба,
Та хліба шмат,
Та хустина неба!

* *
*

Там, де ночі слалися імлистові
І котився воєн перегук,
Там дороги сняться комуністові
І майбутнє —
проситься до рук.

І не злото, викуване злитками,
І не славу, що в пісні тече,—
З хлібом-сіллю, з іншими пожитками
Звалює він землю на плече.

І вона, поранена загравами,
Кривдою поколота, як дзвін,
З небесами, ріками і травами,
Крутиться,
куди ступає він!

НОВІТНЯ БАЛАДА

Мій друг сердечний, Олександр Фадєєв,
Ще за життя розповідав мені,
Як у Норвегії, поміж фіордів,
Зустрів могилку нашого бійця,
Поросту ружами й червоним маком.
Ті ружі й маки посадила жінка,
Норвезька мати, в скорбній самоті
Й насіння квітів віддала йому,
Щоб він знайшов на Україні матір
Того бійця і їй віддав насіння,
Як серце сина, як очей лелітки,
Що воскресають в сонці кожен рік.
І він знайшов.
І українська мати
Під вікнами посадовила квіти,
Що виросли із сина: ружі з серця,
А із очей лелітки.
І щоранку

Вона стає, маленька у дворі,
На тихому, зарошеному ганку,
Сама, у сяйві, схожа до зорі;
У ватнику, у черевичках скорих,
Така, як мати: в зморщечках суворих,
В журбі невидній.
— Хочеш їсти, сину? —
Звертається до ружі.
— Я вже їв,
Мені поля поклали тут хлібину,
І голова артілі мову вів,
Що не встаю.—
То мати до лелітки:
— А може, хочеш, сину, краплю питки?
— Уже я пив, моя матусю, з дому
Дощів краплину, блискавки із грому,
Із яворів — росину, а з душі
Твоєї, мамо,— смуток.
— Хочеш, сину,
Я розчешу твій волос?
— Комиші
Мені чесали чуба до загину
Свинцем гарячим.
— Я сорочку дам?
— Не треба, мамо, видавали нам
У старшини в хозроті чисту, гожу,
Скажіть йому, що повернуть не зможу.
— То, може, дать тобі чарчину?
— Ні,
Бо сліз і куль сповна дано мені,
Немає місця в серці! —
Вітер віє,
Достиглий мак, як серце, рожевіє,
А зір синовній у лелітках має,
А мати з сином тихо розмовляє...

ОЛЕКСАНДРОВІ ПРОКОФ'ЄВУ

Десять повних, двадцять повних років —
Не така й велика давнина,
Від твоїх приладозьких потоків
У моєму серці б'є луна.

Зупиняю погляд на обличчі,
Дорогому, світлому в ночах,

Бо твої черемхи в синьоріччі
Кучерявляться мені в очах.

І лужків березових обнова,
Де балтійський плеще вітровій,
І твоя приладозькая мова
В українській заплелась моїй.

Камінь крошить вітер і негода,
Дуб столітній хилиться від них,
Тільки наша дружба, наша врода
Вся в цвітах іде полум'яних.

І цвіте, і гоже зерно сіє,
І в любові припада стократ
Синіми очима до Росії,
Карими очима до Карпат...

Вишиває зорі в виднокрузі,
Простеляє маки на межу.
Я б іще сказав, які ми друзі,
Тільки більш не треба, не скажу.

Не скажу, бо слів таких замало
Для того, чому я вічно рад,
Що на смерть плече в плече стояло
І в життя верталося назад.

Щоб Вітчизни далі пурпурові
Нам світили подвиги нові
І ходили Насті і Любові
У піснях, неначе по траві.

Щоб одна криниця нам із поля,
Щоб одна шкуринка в ніч німу,
Щоб твоя пісенна щедра доля —
Вічний гість у серці мойому!

* *
*

Не скажу я, що у мене книжність
В окулярах ходить за пером,
Слово ласка — переводжу в ніжність,
Ніжність називаю лиш добром;
Найскупіші та малі привіти,

Як подію, часто бережу,
Посмішці людській встеляю віти
Так, як дуб на осені межу.
І легку, незраджену розлуку,
Між її буденних, тихих справ,—
Віддаю на невідому муку,
Де б хто інший слово не сказав.
І душа чутливо — невтишима —
В тишині вчуває бур мотив...

Хлопчику з монгольськими очима,
Десь ти, мабуть, серце натрудив!

ПЕЙЗАЖ

Блакитна осінь сяє в берегах,
І помідори спіють, як пожари;
Буй-тури вітру мчаться на лугах,
Рогами заплітаючися в хмари.

Хмеліє мед у вуликах сухих,
Бджола бринить, як промінь, віковічно,
І плід, мов серце яблунь молодих,
У груди саду гупає ритмічно.

І сам я тут, обнявши далину,
Ряснію, множусь, дихаю травою,
І вся земля натягує струну
Між сонцем і людиною живою.

МІСТОК

Я ще й про тебе не сказав, місточку
В ожиновій долині, край села,
Де дід вітряк з-під сивого крила
У мливі теплім висивсь в одиночку.

Там коней пасли хлоп'яки одні,
Немов хрущі, смугляві й бронзотілі,
І ніч брела в отави посивілі,
І пріла каша в чорнім казані.

А через тебе мчали весілля
І чаркувались п'яні весільчани,

А ще давніш сумні заробітчани
З таврійських піль верталися здаля.

Везли снопи найперші у артіль,
Коли кінчалось комнезамське жниво,
І пирогами пахло тепле мливо,
Мов крихта щастя з давніх потерпіль.

Я біля тебе пив весняний сік,
Учивсь косить, в жару картоплю пік,
Колючий терен гнув при оболоні,
Аж доки стало молодості жаль,

Твої дубові, тесані долоні
Мене з нужди перенесли у даль.
Як кажуть в нас: великому — велике,
Високому — високе. Так бува...
Весна бринить, і журавлині крики
Мене з дитинства кличуть — на жнива,

На кашу й хліб, де піспя і розмова,
Де від багаття світиться блакить,
Де знову й знов твоя душа дубова,
Немов людська, зі мною гомонить.

І дзвін, і гук, і міць твоя горбата,
Чому, скажи, на споминку мені?
Можливо, юнь,— поети звуть,— крилата,
А в нас, як дуб, корінням вузлувата,—
До тебе мчить на змиленім коні?

До снів і мрій, до згадок, повних сили,
До поцілунку першого в устах,
Де по тобі дитячі ноги били,
Щоб світ пізнать по інших десь мостах.

ВОГНИК

В вечірню годину, де в зорях долина,
Де вогником світиться дім,
Шумить під вікном молода тополина,
Неначе у серці моїм.

Там юність ходила у росах до хати
І жевріла цвітом вона,

Там батько не спить і задумалась мати
Ота, що у світі одна.

Синів виростали, не зводили з ока,
Любили в житті над усе,
Шумить під вікном тополина висока,
Мов звісточку дальню несе.

А вогник їм сяє, мов спогад про сина,
Не все ж повертає назад.
І жмуриться вікнами наша хатина,
І шепче задумливий сад.

Та де б не ходив я в далекій дорозі,
В чужім чи у рідшім краю,
Я згадую вогник у тихій тривозі
І рідну хатину свою.

Бо дивляться в далеч засмучені очі,
Хоч тінь там моя промайне,
Бо світиться вогник у темній ночі,
Мов кличе додому мене!

* *
*

Я ще, казати правду, не ввійшов
Ані словечком в тиш лабораторій,
Де наростає електричний шов,
Сполук і формул б'ється пульс суворий,

Де молоді й старі товариші
Дерзання мислі гонять на орбіту
І прагне діалектика душі
До діалектики нового світу.

Там простоті і мудрості ціна
Висока й точна, з руху чи з півтона,
Там запахущі корені зерна
Вплітаються у пружність електрона.

І відкриттів сягає кожна мить —
До хліба й сталі, до мостів і кранів,
І лірика ученого бринить
Масштабністю нових меридіанів,

І цвіт не в'яне й час не поспіша,
Де тиснуть стронцій, як покірну глину.
Отам, отам поезії душа
Крізь атом бачить мудрість і людину!

НЕ ВІДЦУРАЙСЯ

Не відцурайся в слові простоти
І мудрості невидної роботи,
Ти ще малий, тобі ще довго йти
На шлях людський, де гори й повороти.

Ти тільки сув'язь цвіту, а не плід,
Ти ще як тінь, а не важучий слід,
Маленька хмарка — не родюча туча,
Ти звук, а не симфонія кипуча.

Із ран — воскресни, із вогню — зійди,
Хай пил січе і допікає хвища,
Веди свій плуг на темні попелища,
Рости свій корінь і не бійсь біди.

А ти ж як думав? Лестощі й хвала —
То вся поезія? Усі її висоти?
Лиш трутень звик солодкі жерти соти,
Бджола ж для меду й серце віддала.

НЕ НАРІКАЮ НА ЖАРУ ПУСТЕЛЬ

Не нарікаю на жару пустель,
На дебрі й болота і на негоду й скруту,
На втому ніг в морозну північ люту,
На вогники блякні невидимих осель.

Я просто мало жив. Я тільки віть
Людських шукань, врожаїв та політь,
Я тільки іскра ватри молодої,
Суремний крик у сніжному завої,
Клітина вибуху нових століть.

Пожадний зір опалює мета:
Куди послати тінь на піски й болота,
Де пісню висіять, де розтопити кригу,
Де щедрістю заколосити книгу,
Я просто мало жив. Скупі літа...

Ще треба з іскри запалить вогні,
Від попелу обтерти ночі й дні,
Із деревцем навчитись розмовляти
І мудрість інших запросить до хати,
Я просто мало жив. Повір мені.

Мені б сто рук — звільнити світ від мук!
І сто очей — у темряву ночей!
А серце хай одне, гаряче, як і нині,
Воно — не сирота, воно ж бо при людині.

ВОГОНЬ НЕ ГАСИТЬСЯ ВОГНЕМ

Вогонь не гаситься вогнем,
І ніч не здовжується днем,
І на любов не кида тінь
Весняних днів палахкотінь.

І не питає лету птах,
Немов розп'ятий на вітрах,
Не пнеться з вірності біда,
Не ллється з кременю вода...

Все ніби в колі віковім:
Любов, розлука, весни, грім,
Все ніби вічності луна,
Прадавня тиха таїна.

Але з розкутих таємниць —
Політ людини — вище птиць,
Вогонь заходить у життя,
Покірним ставши, мов дитя.

Але з минулих протиріч —
Мої світанки гасять ніч,
Мій труд важкий кладе сліди,
Щоб взяти й з кременю води!

СВИСТУНИ

Памфлет

Всіх дармоїдів
зібрати б у зал,
Я б їм почав
отакий хорал:

— Слухайте ви, котрі
з чубами, як дереза,
І ви, мамзельки з хвостами,
захриплі на голосі,
Чи вам сниться ночами
небес бірюза
І так звана пшениця
на так звапому колосі?
Слухайте ви, бродвейчики
на Хрещатицькому завулку,
Свистуни й соловейчики
на захмелених вечорах,
Гадаєте, земля вам
намазує булку
І звисає ковбасами
на яворах?
І корови ростуть в буфеті,
і котлети падають з неба? —

(Л мамаша сотняту видасть,
бо в синаші на те потреба).

. . . . . .

В залі вірші читаю —
як свиням! — горохом об стінку.
Тут би джазику вшкварить,
підсунуть з притону пластинку.

Почитати б Ремарочка [1]
Без ідей,
Та одну контрамарочку
На Бродвей,
Та стакан кальвадоски
Не без гріха...

Ах, обноски, обноски,
Людська труха!

БІЛА ВОРОНА

Памфлет

Здоров був, друзяко,
привіт, привіт!
Ну, як заорав
критичну земельку?

Книгу напишеш —
мовчить десять літ,
Слово не так поставиш,
хрипить на всю пельку.
Портфель — як пузо,
і пузо — як портфель.
Малюй, Дерегусе [1], цю акварель!
В портфелі цитати,
як оселедці,
Під нумерочком, любо-мило,
Молодший напише —
помітить ледь це.
А для іменитих —
масло і мило.
Маслом намаслить,
намилить римки,
Щоб пролізти, знаєте,
без затримки;
В одну прикмету
вкладе планету,
Іменитого ставить
конем на цоколі,
А потім чалапає
до кабінету
Впізнавати людину
у два бінокли.
Вивчив життя він
глибоко й давно,
Особливо кукурудзу
в спілості скорій:
«Буковинка-3»—
це, каже, вино,
А «одеська-10»—
це, каже, санаторій...
І щоб не було
забагато мороки,
Різних там, знаєте,
кумедійок,—
Із сталі —
описує шлакоблоки
І хвалить корову
на вісім дійок...
Змалечку на нього
дощик не капав,
Літечка котились,
мов кругла рама,

Тільки на Пушкіна —
планував його папа,
Тільки на Бєлінського —
планувала мама.
Не вийшов Бєлінський,
не вийшов Пушкін,
А вийшов
критичеський двоєдушкін!
Коли ж загриміла
війна в тумані,—
Опинився в тилу,
у якімсь-надзорі,
А тепер гуляє,
мов кіт у сметані,
По літературній
широкій коморі.
І чорнить поезію,
мрію єдину,
Черевовіщає
і темку, й тему
І під схему
рубає
живу людину,
Із каліки —
виводить ще іншу схему.
Ах, який потурнак
не насниться ночами!
Але цей —
живий
і живе по закону.
Друзі мої критики!
Що ж це з вами?
Та спіймайте ж нарешті
білу ворону!

РАДІЮ Я, КОЛИ ЗНАХОДЖУ СЛОВО

Радію я, коли знаходжу слово
Із пахощами й кольором, воно
Із глибини весняної давно
Тебе шукало, дихало й раптово

Із серцем стрілось. Тепле — значить хліб,
Перга і мед, вогонь вечірній в хаті

У заметілі зимні і кошлаті,
І сон, і спогад серцю милих діб.

Приске й гаряче — значить битви жар,
Окопчик спопелілий, давня мука
Твоїх шукань, твоїх ночей розлука,
Змагань людських сяйний волосожар.

У кольорі черленім — днів гроза,
У кольорі бузковім — щира мрія,
У сивому — суворих літ завія,
Кохання хміль — то з рястом бірюза.

Знайду те слово — радий, мов дитя,
І сяє ніч, і рожевіє туча,
І вже я сам, немов бджола летюча,
Обмазаний у кольори життя.

ІЗ ЗБІРКИ «ПРОЗОРІСТЬ», 1962 р.

* *
*

Соковиту, напоєну зеленню порість
Розметали степи далечінню широкою.
Я прокинувся й вийшов у тиху прозорість
Бурштинового неба, і кленів, і спокою.

Крапелини дощу формувались в кришталі,
Сині крони дубів розбухали чимдалі,
І рахманна дорога, в димках, наче віхола,
У прозорість повинута, дихала, дихала.

Вибухали бруньки, і, напруглі, як луки,
Очерети стріляли, і цілились буки,
І світилися хмари, здійнявшись наметами,
Молодими, як сон і життя, фіолетами.

Де прозорістю взявся і камінь, і корінь,
Де від борозен чорних снується прозорінь,
У рентгенах від сонця, в симфоніях соку,
І душа запрозорилась в думу високу.

І до мене зіходились, наче в безсонні,
Трактористи, й дівчата, й дуби на осонні,
Щоб напитись зі мною із чаші глибокої
Бурштинового неба в прозорому спокої!

НИВА

Радуйся, ниво неполитая...
Т. Шевченко

Радуйся, ниво моя, не полита
Стронцієм білим і жар-сльозою,
Радуйся, ниво моя, не покрита
Чорною атомною грозою.

Хай тополі, немов захмелені,
Вічно хиляться над долинами,
У законах дощів і зелені,
З інтермедіями перепелиними.

Радуйся, ниво моя, у соках,
У семицвіттях, у сизих птицях,
Наче посестра хмар високих,
Хліба теплого скарбівниця.

Посмугована вся квадратами,
Як діжа золота опариста,
Зеленій над морями й гратами
Симфонічна моя,
Хоралиста!

Зеленокосна і сонценосна,
Про майбутнє моє здогадуйся,
Радуйся, ниво моя високосна,
Радуйся!

ЯБЛУНІ

Як посадить яблуню кожна людина,—
Заваляться війни й важкі фронти!
То була в Довженка утіха єдина,
В мудреця поезії і доброти.

І я вже бачу, як вони йдуть,—
Раби, й астрономи, й поети чулі,
Важкі сталевари, і жваві, як ртуть,
Діти негрів, і кулі [1].

Плугатарі
На зорі,
Матері довгокосі і тихі, як завше,
І діди протоптали сліди,
Епохальні бороди розіславши;

Білі, і жовті, і чорні
І напівчорні — єдина сила,
А за ними, за ними у далі озорні
Білі яблуні стелють вітрила.

Білі яблуні у високості,
З медвянистою звабою,

Над захланністю і жорстокістю,
Над підлотою й зрадою;

Над сльозами й твердими ранами,
Де зажуреність в сповиточку,
Понад атомами і кранами,
Над ув'язненими в одиночку.

І земля налилась яблуневим соком,
І вклонилась яблуня хлібу,
І дарує небо дарунком високим
Яблуневого місяця скибу.

* *
*

Затихає робота поволі, поволі,
Неба ллються потоки, як молодість наша,
На вогні корчуватім,
у широкому полі,
В казані допріває, булькочучи, каша.
Пахне смаженим салом,
цибулею і материнкою;
Пахне теплим автолом,
любов'ю і смутком потроху.
І з'являється пісня
недочитаною сторінкою,
Та, що йде біля серця
з епохи в епоху.

Комбайнери її підбирають на губи,
І дівчата кладуть її
синім шовком на плечі,
І старому Іванові любо до згуби
Сивим блиском воложити очі старечі.

Аж за північ спочинуть,
і сни ті ввижаються чисті,
Про літа, що, мов коні,
промчали-протопали,
Тільки пісня в безсонні
шепочеться в листі,
І тремтить на устах,
і жаріє у попелі;
Підбирає вуглини
і пахощі, встояні стернями,

Із любов'ю жартує
і сниться, як мрія, дівчатку.
Де ж ти, слово моє? Може, знову повернемо
І почнемо прожите з початку?

* *
*

Он зелені штандарти вітрів розіп'яті у небі,
Якщо йдеш переможцем — бери їх собі при потребі.

Он смарагдові жили струмків заплелись воєдино,
Якщо будеш притомленим — пий і вмивайся, людино!

Геніальні тополі, як шаблі, хитаються в полі,
Якщо будеш знедоленим — тут пошукай собі долі.

Обсипаються дні, як троянди, і нові наливаються
знову,
З ними серце навіки веде свою довгу розмову,

Все почате кінчає, незбагнене знов починає,
Бо воно — наче куля земна,
Що спочинку не має...

* *
*

Ритиму землю,
ритиму гору,
камінь світитиму, наче зворінь,
А докопаюсь, у чому сутність,
у чому правда
і в чому корінь.

Сьомого поту зітру краплини,
темної ночі додам до днини,
А докопаюсь-таки до щастя,
щоб не було міражем в людини.

Може, воно у клітинах болю,
може, у зустрічі з добрим другом?
Може, в двобою з самим собою,
може, в зорі над вечірнім лугом?

Може, у криках душі людської,
в нових народженнях гне колиску?

Може, у клекоті серця й крові,
що блискавками палить без блиску?

Ніби сяйнуло і стало поруч:
дихання чую я невмируще,
А люди кажуть, а люди радять:
— Шукай-но глибше!
Шукай-но дужче!

* *
*

Гнізда хитаються на осокорах,
В синьому небі рогаті віти.
Добре літать по шляхах суворих,
Потім гніздо хоч пташине звити.

Хоч необжите воно, як хата,
Хоч жовтороті іще пташенята,
Хоч не стачає зерна доволі —
Тільки ж воно на своєму полі.

Хай на вітрах, а не в тихім затінку,
Хай пташенята здіймають бучу,
Видно ж із нього всю землю-матінку,
Видно людей і весняну тучу!

ВУЛИЦЯ КОСТЯ ГЕРАСИМЕНКА

Костю мій, Костю, синьоокий бродяго,
Он весна викреслює шлях по птицях,
І виплескує сонце блакитну брагу,
І зелені луги у твоїх зіницях.

Чудодії оті, лікарі з медсанбату,
Написали,
ну, словом, посмертну цидулу,
Що тобі вже, мовляв,
не вернуться в хату,
В нашу хату — по Ленінській,—
в тишу заснулу.
Я не вірю,— ви чуєте? —
не вірю до краю,
Ні печатці, ні слову
з гіркою луною,

Двадцять літ перекреслюю,
двадцять зим обминаю
Між життям і могилою.
Між тобою і мною.
Почитав би ще вірші
і поскаржився б ти мені
На любовну невдачу,
на сум кароокий.
Ти виходиш на вулицю власного імені,
Молодий, як земля,
і, як небо, високий.

І за кожним вікном виростають дочки,
Біля кожних дверей забуваю втому,
І на кожнім будинку — твої нумерочки,
Де приходить із вічності
Лист додому.

І асфальти твої,
твої кроки з ними,
І кіоски твої,
і вітрини-очі,
І зелених тролейбусів ковані рими
З недописаних віршів
Твоїх у ночі.

І виходиш ти сам, і хода не сутулиться,
Ти — людина і небо,
Тополя і вулиця.
Що ж, бува, й лікарі помиляються вперті,
Стань до помочі їм, молода звитяго!
І щебече вулиця, далека од смерті,
Костю мій, Костю, синьоокий бродяго...

* *
*

Не можу бачить, як людина плаче,
Здригаючи плечима безутішно,
Ковтаючи важкий клубок гіркоти
Чи болю й смутку. Не виношу сліз,
Скупих і незриданних в самотині,
В нужді, буває, у тяжкій образі,
Гірких і сивих не виношу сліз.
Це, мабуть, з того, що малим дитям
Я їх багато бачив: нас шестірко

Дивилося, як мати біля печі
Картоплю чистила й скупа сльоза
Їй по щоці повзла і вже зникала
В начищеній картоплі, потім друга
З'являлася і, стерта кулачком,
Ще довго червоніла на обличчі.
І вже тепер, як десь її загледжу,
Оту сльозу, то затремчу руками,
І сам не свій, і вся душа болить
І хмуриться, немов тісна кутина
У нашій хаті, де палає вогник
І клекотить картопля в казанку,
Присолена не сіллю, а сльозою.

РОЗЛУКА

В югославському Дубровнику [1] в ранній рані,
Над столітніми плитами, як в Колізеї [2],
Трамонтана [3] свистить на блакитнім Ядрані [4],
І хитаються зорі, мов орхідеї.

І дівчаток схиляються голови русії,
І ведуться з поетами довгі дискусії,
Реалізм і романтика, повна цитатами,
І десяток ще ізмів,— одна морока!
Тільки ти, любов моя, десь за Карпатами
Все бриниш і тривожиш, струна одинока.

За Карпати, за плаї, за поля сивуваті
Посилаю надію щодня опівночі,
Ти, можливо, заснула в малій кімнаті,
Моє серце поклавши
Під заплакані очі.

Плеще хвиля ядранська в вечірній заграві,
Піднімає бурунчики білі-білі,—
Ні, то руки твої, молоді і ласкаві,
В українському сонечку позолотілі.

І крізь плити Дубровника тисячолітні,
Крізь платани у листі,
крізь камінь похилий,
Пробивається голос твій — травкою в квітні:
— Милий мій, не забув мене?
Милий, милий...

У трамвайних дзвінках,
в приймачах,
у локаторі
Голосок той бринить,
як сирітка без матері:
— Чи тобі ж там не холодно в зношенім світрі?
— Чи тобі ж там...—
І рветься,
як вічність, на вітрі.
І не сплю, і не їм,
і не йду до готелю,
Світ зім'явши
і серце покривши мукою,
Авійони ревуть
і небесну стелю
Рвуть надвоє печаллю й моєю розлукою.

Так суха блискавиця згорає блискою,
Так підбитий пташок ячить в Понизов'ю,
Так стривожена мати стоїть над колискою,
Так згораю один над своєю любов'ю.

І надіюсь, і жду, що настане година,
З молодими вітрами,
з барвінком у ночі,
Бо на світі,
у Києві
є ще людина,
Що кладе моє серце
Під заплакані очі..

ЕЛЕГІЯ

Отак пролечу сніжком над долиною,
Вересневим дощиком в щедрім полі,
Стану в житті малою хвилиною,
Чорною гілкою на тополі;

Чорною гілкою, гілкою синьою,
Яблуком. Променем. Просто росиною.
І запишуть трави мою іменную,
І побачить серце — мов кулю земную.

Розгойдає сонце свої качелі,
І бджолині вдарять віолончелі;

Над тими шляхами — де так ходилось!
Над тими літами — де так любилось!

Не доїдено хліба свого до останку,
Не доціловано очей на світанку,
Не докуто словечка, бо впала туча,
Не доміряно правди: вона колюча.

Написав ці рядки жартома неначе,
А мій друг сидить і над ними плаче.

* *
*

За літами і за ракетами
Все шукаю своїх ознак,
Вечоровими фіолетами
Зацвітає на серці мак.

Та сказати б усе по щирості,
Та все лихо спалить в огні,
Та іще б на вершечок вирости,
Щоб ходити з людьми врівні.

Тільки кривду купують золотом,
Тільки в сріблі несуть гроби,
Горде слово, розкуте молотом,
Переважує всі скарби.

Не братаю його з туманами
І гартую не на біду,
Молодими меридіанами
Я на карту його кладу.

Та з собою самим не в згоді я,
Рву те слово напополам.
Обізвися ж, моя мелодіє,
Я за тебе й життя віддам...

* *
*

Дерево вміє жити,
Вміє землю корінням рити,

А в безсмертя іде з художником,
Якщо будуть дереворити.
Звиснуть яблука пурпурові,
Чорна кора під небом високим,
Якщо в художника вибухне з крові
Щебет гілля із весняним соком.

Буде картина жити без старості,
Схожа на біль, на солодку муку,
Якщо художник од земної парості
Та не відніме в мозолях руку!

* *
*

А коли зацвітали бузки багаті,
Я маленьким виходив на стежку биту,
І найперш помічав стовбурці корчуваті,
Із яких набирались бузки блакиту.

А тепер задивляюсь на цвіт до ночі,
До тремтіння у серці,
До тихої муки,
А бузок піднімає блакитні очі
І вдивляється в мої
Корчуваті руки.

* *
*

Пароплав іде по важкій воді,
По синій воді, по весняній воді,
З кручі Шевченко підводить очі
Мудрі, задумливо-молоді.

А на пароплаві сонце з півдня,
А на пароплаві хвацька гульня:
Нейлонові мальчики в танці течуть,
Пластмасові дєвочки джазики тчуть;

Всі наче стругані з-під рубанку,
Серійно роблені на світанку,
Мов херувимчики, ліплені з воску,
Жаль мені бога і матку боску!

Жінка сидить біля капітана
В керзових чоботях,
Чорний хліб і жовте яблуко —
Полуднує.

Чорний хліб і жовте яблуко
В гудзуватій долоні.
Крутиться, мутиться танець-заблука
В одному тоні,
Та радіола, розкривши жабрики,
Хрипить на сконі.

А нейлонові мальчики в танці течуть,
А пластмасові девочки джазики тчуть...

БАЛАДА

Мій дядько Васюта, людина проста,
Любив не долини, а там, де круто,
Борідкою схож на Ісуса Христа,
Губами ж смоктав самогонку люто.

До друзів був добрий — сорочку з плеча,
Дівчаток любив, а навіщо амбіція?
Персонально в особі Матюші Грача
Його поважала сільська міліція.

Мав собі хату на три кути,
В четвертому кутику — хід до печі,
Земля йому й вітер були як брати
І небо сестрою було, до речі.

Мав собі голос, як щедрий колос,
Та одну кожушинку, та один пояс,
Та одну лиш нічку на час розплати,
Та в партизанах аж три гранати.

Німці придумали кару люту,
Вішали Василика, Васю, Васюту,
І місяць торкався йому до плеча,
І земля у ватнику блідла видом,
І сльози лились у Матюші Грача,
Коли він із фронту прийшов інвалідом.

* *
*

По роботі у полі ударило било,
Полилось, попливло
повечірніми дзвонами,
І зіходились люди, закінчивши діло,

По міжряддях,
квадратах
зеленими гонами.
Комбайнери, як статуї,
в бронзу окуті,
І легенькі дідки,
мов сухенькі папіруси,
І поважні інспектори
в сивім мазуті,
Що усе їм відомо,
від хліба до вірусів.
Їх дівчата запрошують
вмитись, до речі,
І гаптованих півнів
кладуть їм на плечі,
Їм борщу насипають
до каші гречаної,
І розводять багаття,
як ночі клечаної.
Хочу,—
чуєте? — хочу,
до заздрості хочу,
Щоб гаптовані півні
червоними крилами
Лопотіли на плечах
в годину робочу
І пахтіло для мене
дрівцями згорілими;
Щоб хилилось до мене обличчя привітне
І широкеє небо, як било блакитне,
Розгойдавши громи
над зеленими гонами,
Гомоніло для мене
вечірніми дзвонами!

* *
*

Бери-но швидкості, і простору,
І поворотів, і високості,
А тільки вмій, не задершись вгору,
Так гальмувать, щоб тріщали кості;

Бери-но цвіту по власній змозі,
І хліба, й солі, і втіхи в хату,
Лиш не забудь заплатить в дорозі
Людській любові звичайну плату:

Чи добрим зором, як бірюзою,
Чи щедрим словом, коли удача,
Чи як в нещасті,— плати сльозою,
Аби душевна. Аби гаряча.

* *
*

Солдатик сидів у глибокій траншеї,
В українському полі, під містом Дубно,
І тремтів його захисток з дерева й глею..
І гармати гриміли,
як архангели, трубно.
На плечі в солдатика
лежали заграви,
Над головою стояли зенітки;
Він читав Уїтмена про листя і трави,
Про людські обличчя,
як золота злитки.
Книжка була потерта й поношена,
Хована в мішечку із протигазу,
І долина землі,
молода й зарошена,
На кожній сторінці цвіла щоразу.
Десь у того солдата згоріла хата,
Є листи посивілі,
як попіл в окопі,
А над ним Уїтмена
тінь бородата
Говорила про серце, а не про попіл;

Що поверне правда і встане право,
Що, їй-богу ж,
сонце зійде з туману!
І стелила солдатику листя і трави,
Як зелені бинти
На пекучу рану.

* *
*

Як ішли солдати
До своєї хати
Із всесвітнього двобою
Рідних повидати.

На контрольнім пункті
свої звичаї,
Викладай, солдатики,
хто що має,
Щоб не персні-камені
і не злато,
В чергу стань, солдатики,
вас багато...

Той поклав олівці —
дітям подарунок,
Той сорочку нову,
той лікерний трунок,
А останній, вусатий,
видать,
піхота:
— Що ж, дивіться,— каже,— як є охота.

А в мішку
не труночки,
не олівці,
А в мішку
не точені крем'янці,
Не приймач
і не грач,
не трофейне падло,
Розгорнули мішок,
а в мішку — ковадло.

Бо жона розстріляна — річ відома,
Бо згоріла кузня в ковалика дома,
Бо чекають люди його з поклоном,
Щоб ковадло вдарило рідним дзвоном!

ПЕЙЗАЖ

Вечорами видніє,
і місяць похож до скорини,
Вечорами ясніють
калюжисті аквамарини,
Пахне печеним хлібом,
і сіном, в калюжах розмоченим,
І рум'яним дитинством,
неначе весною навроченим;
Ген м'якішає обрій,
і ніби добрішають люди,

І малюють асфальти
невидані дивні етюди,
Снігурі затихають,
шукаючи іншу постелицю,
Бородаті сніги
проводжають останню метелицю.
Так і ти проводжай
те, що холодом взятись хотіло,
І випростуйсь у плечах,
як дуб, що випростує тіло,
Головою — у небо,
мов кроною під висоκостями,
Серце вкутавши в зелень
і руки розкинувши бростями!

* *
*

Пущу її, пісню, в люди,—
похвалюють всі охочі,
А ти похвали мене краще
за безсонніі ночі,
Де кожна рима — у нерві,
де кожне слово — в клопоті,
Бо мудрість іде без блиску,
бездумність — у позолоті.
Не подвиг топтать доріжку,
як травень у воскресінні,—
Відвідуй мене ночами,
як дощики йдуть осінні;
Мені не вигадуй слави:
вона лише тінь недолуга,
А краще пригадуй в горі,
коли ні жони, ні друга,
Коли не летить на вогник
ні брат, ані птиця з гаю,
Коли, як то кажуть в пісні,
стелюся і сам лягаю.
Не подвиг сідать до столу,
де вина горять іскрицею,
А краще вділись зі мною
шкуринкою, ще й водицею;
А краще терзай дерзанням,
а краще пали, де скуто,
А краще, як схиблю в правді,—
так бий мене в серце люто!

* *
*

Так захотілося діду вмирати,
Груди прикрить руками дубовими!
Сонце світилося в три карати,
Зерна здавалися не гатунковими,
Вулиця рідна, гінка до роботи,—
І та посивіла в чотири скорботи.

А все животворне стелилось по сліду,
Просило, кричало:— Вставайте, діду!
Нате вам неба й вітрів у гони,
Нате вам посмішок три мільйони;
Кулі, що з воєн засіли в плечі,
Свинцевими слізьми ридали вночі;

Поле привело вороного коня,
У клекоті ржання й чорного жару,
Давній ворон летів півдня,
Тягнучи діду врожайну хмару;
Явір поклав найдорожчу тінь,
І вечорова зоря, як мила,
Вся знемагаючи з палахкотінь,
Бороду дідові засвітила.
Дід розпочав свою мову гожу:
— Що ж, коли треба,
й пожити можу,
Вже як без мене немає вправки,—
Можна і встати з цієї лавки;

Кличте-но конюха,
кличте електрика,
Кличте людей,—
погуляєм на святі! —
Так розвивалась подій діалектика,
В двадцятім віці
у дідовій хаті.

В дідовій хаті, де й я, півроку,
Ріс, як дубок, на людську мороку,
Де між смішним і гірким до краю
Дзвони дитинства й тепер дослухаю...

«ЗЕМЛЯНКА»

На людній широкій площі,
в асфальтовому тумані,
Хлопчина співав «Землянку»
і приграваз на баяні;
Оту, що мене пригріла
в окопі на довгі роки,
Оту, де любов далеко,
до смерті ж — чотири кроки.
І в тембрі бриніла нота,
чіпала струну відому,
Що в батька глуха землянка,
далеко від цього дому;
І в зорі того хлопчини,
а з чого, то й сам не знаю,
Я бачив всесвітні межі
на тім переднім краю.
Дзвеніли авто й трамваї,
зима завивала люта,
І йшла золота мелодія,
у керзові чоботи взута.

БАЛАДА

Відвідало сиву матір
синів аж семірко,
Хай п'ють та їдять,
щоб було не гірко.
Бо натоплена хата,
Бо дубова лавка,
Є по чарці на брата
Та іще й добавка.
Пироги з капустою,
пироги із вишнями,
Заходжайте, сусіди,
будете не лишніми!

Побратимів своїх
Зустрічать упертих,
Трьох молодших — живих,
Чотирьох же — мертвих.

Три молодших сплелись
У дзвінкоголосся,

А у мертвих з очей
Виросло колосся;

Та свинців огняних
Повнісінькі жмені,
Під погонами в них —
Кленочки зелені...

В трьох живих, молодих,
Є куди зростати,
А у мертвих — у них
Інші атестати.

На столі пироги,
скатертини пілочка,
Сім дівчат ожидають,
кожна — як сопілочка.
Сім весіль обростають
в бубни невгамовнії,
Всі чарки висихають —
лиш чотири повніїі

— МОЛОДА

М. Чабанівському

Темне небо лежало,
і хмара ходила навкісна,
Та шуміли тополі,
до непогоди байдужі,
А вона, в білім платті,
ішла, наче пісня,
Високими каблучками
переступала калюжі.
Дві подружки за нею,
з букетами квіту і м'яти,
Три хустини летіло
як сяйво зелене,
А вона уклонялася людям:
— Просили батько та мати,—
І посміхалася щиро:
—Прошу на весілля до мене.—
Від усмішки тієї
в Катрусі — чи, може, у Насті —
У людини в руках
закипало і ладилось діло,

І сама вона, дівчина,
ніби скупалася в щасті,
І тепер тее щастя
на ній промінцями горіло.
Сивій бабці — з поклоном,
і дітям малим біля хати,
Двом дідам і тополям,
воротам і саду з пагіллям:
— Просили батько та мати,
Просили батько та мати,
І я вас прошу на весілля,
Прошу на весілля...

Так пройшла по селу,
наче промінь,
тоненька і строга,
Наче бронзова бджілка
пролетіла з долини,
І подобрішали люди,
і рястом взялася дорога,
І заплелись у кучері
дідів столітні сивини.
І мені забажалось жагуче
в дорогу відому,
Де в вечірніх Стожарах
обличчя малюються про́сті,
До маленького щастя,
до рідного тихого дому,
До важких короваїв,
гарячих, як з грому,
До весіль молодих,
На дзвінкому клєновому мості!

ПРОХАННЯ

Десь на міднім світанку,
у розводах гарячої просині
Я іду,
я іду,
я ступаю асфальтами міста,
Площі кидають мево
червінцями осені,
І лежить тишина,
без людей тишина урочиста.

Юрби вулиць упали,
як нерухомі фонтани,
Синє небо застигло лапою,
І вмирають гудки,
і серцями залізними
корчаться крани,
І з колонок водиця
заржавлена капає.
Без людей. Без душі.
Без гарячого пульсу у скроні,
Нерухомі квартири
у картинах і килимах;
Не доїдено хліб на столі.
Не дописано книгу в безсонні.
Не прикрито подушку дитині.
Жах! Жах...
Чорні більма вітрин.
Пухирі абажурів в електриці,
Сині плями тролейбусів
проводжають мене.
Я іду одинокий,
неначе в незвіданій Мексіці,
Може буть, може бути,
десь людина майне?
Може, в тихім саду,
на світанку чи нічкою глупою,
Стріне дід-садівник
у обіймки живі?
Але яблука стиглі
з антонівок гупають, гупають,
І ніхто їх не підбирає в траві;
І ніхто їх не їсть,
і не квасить у діжечки криті,
Бджоли лапками креслять
отруйні сліди,
Без людської руки
набирають меди медовиті
І несуть невідомо куди.
І всихає пшениця,
невідомо для кого посіяна,
І зітхають в предсмерті
жител теплі вогні,
Я іду,
я іду,
я іду,—
і самітність осіння

Чорні руки, як реквієми,
простягає мені.
Впала бомба воднева.
І глобальна о тій же хвилині.
Люди милі мої,
я ж люблю вас, як сонце ріку,
Не лишайте мене одного,
не лишайте мене в самотині,
Під розколотим небом,
На самітнім віку!

ЯБЛУКА

Я люблю, як, буває, осінню
Пахне яблуками у хаті;
Он лежать вони, повні просині,
Повні сонця, немов на святі;

Крутобокі і вітром точені,
На весілля десь приурочені,
Повисають на гільце зрубане
І самі бубонять, як бубони.

Звуться зорями і ранетами,
Повні пахощів, соком гожі,
Доспівали попід планетами,
І планети — на них же схожі;

Мились росами десь під тучею,
В землю падали в добрім літі,
І ставала земля пахучою,
Ніби яблуко на орбіті...

З МИНУЛОГО

По груди в воді стояли матроси,
Плечима підтримуючи понтони,
Падали бомби,
як чорні коси,
Були дрібненькі, були й до тонни.

На інший берег ішла піхота,
У інше життя,
до нового бою,

А мертві стояли вже без клопоту,
Човни тримаючи над собою.
Ми вже гриміли десь за степами,
Рили окопчики із бійцями,
А вони лишились
крижаними стовпами,
Як обеліски
з людськими серцями...

* *
*

Інколи найде така хвилина,
Ніби я винен у всьому світі,—
За хліба шмат,
що не має людина,
За недорід на зеленій віті;
За вікову материнську муку
І за посуху на ниві й луці,
Хлопець любив,
а прийшла розлука,
Я ніби винен
у тій розлуці;

За суховії,
за град із грому
І за ракетно-космічні невдачі,
Муж не вернувся
давно додому,
Я ніби винен,
бо жінка плаче;
Хтось замерзає за далиною,
Хтось повідає життя печальне,—
Серце моє, серце,
то ж ти винною,
Зліплене з нервів
і ненормальне!
Пульсом прискорене
і напружене,
Б'ешся, як птах
у посуху літом,
Може, то й добре,
що з болем здружене,
А не прикрите рожевим цвітом!

* *
*

Крізь темну ніч шумів весняний дощ,
І в унісон із ним шуміли сосни,
Розгойдуючи бронзою своєю
Садки і хмари; і густа трава
Напоєна досхочу, до нестями,
Весняними бриніла молодими,
Трава і хмари, й сосни в темну ніч.
І я, мов дерево, із ними ріс,
І даленів, як хмара; і росою
Забрьоханий по пояс, без доріжки
На вогник брів у теплому вікні,
Щасливий з того, що мене зустрінуть
Кохані очі, і ласкаві руки,
І пізньої вечері хліб та сіль.

Шуми, весняне дощове вітрило,
Ярійте, трави, і хиліться, сосни,
І ти заходь зі мною, темна ноче,
На вогник той, де жде мене любов...

ЗЕРНО

Ні, не ямбами, не хореями
Диха слово між масами,—
Засекреченими батареями
І глобальними трасами;

Небо ділене на квадратики,
Як боєць наготові,
Розрахунками математики
І обчисленням крові.

Але вічністю наготоване,
Поміж днями і роками,
Виростає зерно, приховане
Золотими потоками;

І розкущене, і помножене
На землі, як на кратері,
Захищає серця стривожені,
Як дитя біля матері!

ДОРОГА ДАЛЕКА

Приходять у тиші, немов після бою,
Приходять у непогоду і в спеку:
— Бери нас з собою,
Візьми нас з собою
у дорогу далеку.

Шепоче розмова Залізнякова,
Скатований Гонта збирається в мандри,
Дзвенять під копитом залізні підкови,
Мов залізні троянди.

Міцні кріпаки, одчайдухи з журбою,
Повстанці, діди, пересохлі, мов деко:
— Бери нас з собою,
Візьми нас з собою
У дорогу далеку.

І ті, що взивалися єретиками,
І ті, що ставали на прю із богом,
І ті, що шукали шкуринку віками
За високим порогом.

Приходять із небом своїм, із тяжбою,
З возами, із кіньми, з своїми лелеками:
— Бери нас з собою,
Візьми нас з собою
У дорогу далекую..

В дорогу далеку з життям, із коханням,
Без деспотів, зради, лихої облуди,
Де щастя — є щастям,
Світання — світанням,
А як люди — то люди,

Та й сам я прошуся на людному вічі,
Що буду залізним чи холод, чи спека,
Народжуюсь тричі,
Палю себе тричі,
Бо дорога далека!
Дорога далека...

* *
*

Дай мені, Земле, від своєї любові
Хліба, і рясту, й зеленої крові,
Дай мені коней, щоб їздить в гості,
Дужих моторів
У високості.

Дай мені, Земле, від чорного жару
Світлого полум'я без пожару,
Щоб гуготів, лопотів по світу
Синіми крилами
Антрациту.

Сій мені, Земле, дубів на плечі,
Щоб налякались сноби й предтечі,
Як засвічу я своє горіння,
Як попущу я
Твоє коріння...

Дай мені, Земле, в очі блакиту,
Дай мені мужність несамовиту,
Сльози і щастя,— я все приємлю,
Так, як Микула,
Орючи землю!

ПОКОЛІННЯ

Відгриміло, грозою відблискало,
Розлилося в гаряче проміння
І над сивими обелісками
Молоде піднялось покоління;

Не маленьким, у кучерях, хлопчиком,
Без наруги, зітхань і облуди,
Не затемнене чорним окопчиком,
Не пробите свинцями у груди;

Гордовите у мужності, зрестою,
У піснях, у дерзаннях, у місіях,
На залякане вночі арештами,
Не допитуване на комісіях,

Зеленіє, напружено ключиться,
Не чекаючи фальшо-овації,

І як треба помучитись — мучиться,
Без печаток і рекомендації;

Покоління із краю отецького,
Голосами — як сурми у хмари!
І від тяжкого сну соловецького
Не лягають на душу кошмари...

Видно, інші, що повною мірою
Брали муки, де серцю згоріти,
Умираючи пічкою сірою,
Віддали йому віщі завіти.

І воно із батьками-вожатими,
Ненавидячи догми і тризни,
Наче поле зеленеє жатиме,
Доки й серце клекоче Вітчизни.

І воно— на дорогах на трасових,
Де шумлять музикальні тополі,
Дослухається мислів Тарасових,
Виглядає Бетховена в полі!

* *
*

Ого, братки, понаписали книг,
Пустили їх в незвідані мандрівки,
Немов безбатченків, малих дітей,
Неначе птиць до вирію безкрилих,
Нехай, мовляв, шукають висоти,
Вогню людського і людської хати.

Одні із них, як біженці, бредуть,
Нудні та сірі, в дощики осінні,
А інші з них, як сироти бездомні,
Тиняються під тинню й не знаходять
Притулку в серці; інші одягли
Рожеві окуляри, і рожевий
Їм світ ввижається, й сльоза рожева,
І зморшки чола, й руки в мозолі,

Рожевим лаком криті; навіть свині
Кувікають рожево у хліві
Над силосом з троянд, а не з бутвини,

І зварений з півправди сурогат
У книгах тих — як патока отруйна.

Лише немногі, з тисячних писань,
Із нервів роджені, у лютій муці,
Покладені рядками на папір
І пульсом серця скровлені до краю,—
Пекучі й строгі в мудрості своїй,
Живуть з людьми.
І палітурки в них
Потерті й некрасиві, й сторінки
Прокіпчені в диму із тютюну,
Немов траншея, де жили солдати.

Прийди ж до мене, щастя, в тихий дім,
З'явись, моя скупа і мудра книго...

ІЗ ЗБІРКИ «ДОРОГА ПІД ЯВОРАМИ», 1964 р.

І коли цілували
каміння й сушу,
І коли вривались
у київські брами,
Ти слалась на серце й лягала на душу,
Дорого під яворами!
Дорого під яворами!..

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ДОРОГИ»

* *
*

Пам'ятаєш?
У камені, в колії добрій,
Чи літо на осінь
або дощик-пороша,
Простеляла для мене далекий обрій,
Дорого під яворами. Моя найдорожча.

Пам'ятаєш?
Пройшли ми тисячні і мільйонні
По грудях твоїх, під великими небесами,
А я із тобою у ночі безсонні,
Дорого під яворами.
З тобою так само.

Бачив я в світі
і полюбив їх навіки,
Дороги під евкаліптами,
інші — під пальмами.
Дороги з пожарами, сповнені крику,
Покриті тучами та напалмами.

А тобі і любові мало.
Моя єдина.
Ти для мене — дихання, і шлях, і траншеї,
Ти зліпила мене із вогню України,
Із вечірніх зірниць,
із землі твоєї...

Спіткнусь об важке каміння —
не відчуваю болю,
Небо твоє шукаю ранками й вечорами,
Пилом твоїм покритий,
іду по людському полю,
Дорого під яворами,
Дорого під яворами!

СПОГАД

I

Дерева піднімаються, як мечі,
Дерева хитаються над обелісками,
Із зеленими кронами,
із зеленою кров'ю,
і вдень і вночі,
Громом тавровані,
зливами,
кутими блисками.
І як легко, як тихо,
поклавши безсмертя під голови,
Сплять під ними солдати.
Небо, сиве, як олово,
Простила́ свої шати,
Трави ходять навколо
Біля вічної хати.
І стоокий, сторукий
піднімається реквієм,
лущений з грому,
Не ховаючи муки,
Не долаючи втому,
З-під зеленого дерева — мати,
З-під червоного вечора —
мати:
— Сини-соколята,
Верніться додому!
Додому...

II

А вони лежать на твердій постелі,
Під небесами й деревами,
Під хмарами й птицями,
І не те щоб сумні,
і не те щоб веселі,
А з такими звичайними,
із такими людськими лицями.
Під колосом поля,
що наливає зернину,
Під асфальтами сизими
і темними, довгими нічками,
Буйні руки схрестивши на мить єдину,
На єдину годину,
із кулеметними стрічками,
Уже їхні жони
повиходили заміж і постаріли,
Їхні сини поженились і мають
дрібненьких діток,
Атестати пожовкли,
двадцять літ не до діла,
Військкомати не ставлять
на них поміток,
А вони лежать на твердій постелі,
Дерева корінням заплелися під боки,
У ногах — небеса.
В узголов'ї — скелі,
Зупинились годинники не на дні —
а на роки.
Тільки мати,
долаючи смуток і втому,
Виходить на вічну дорогу мати:
— Ой сини-соколята,
звідкіль виглядати?
Верніться додому,
Та до рідного дому...

III

Вгору звернуті їхні обличчя,
Попід траншеями і накатами,
Очі заплющені на многоріччя,
Слово заглухло,
не карбоване датами.

А тії очі вдивлялися
в темні бомбовані далі,
А тії очі горіли ж
від гніву, любові й печалі.
Чола повернуті к сонцю вгору,
Скроні покільчились буйним житом,
Вічність поклала думу сувору
Усім недомовленим
і недожитим:
Стежками несходженими і тропами,
Боєм нескінченим і окопами,
Цвітом нестоптаним у долині,
Словом обірваним на половині.
Білим листом,
не дописаним вночі,
Краплями крові,
що так і не стерті,
Давні кохання,
жіночі й дівочі,
Тут, наче сироти,
посивілі в безсмерті.
І настроюють хмари велетенські оркестри
Сонця теплого,
злив
і розкутого грому,
І земля піднімає руки:
— Чого ж вам принести?
Поверніться додому!
Верніться додому...

* *
*

В житті є сонце і мета,
Живі дерева й сталактити,
І правота й неправота,
Кому як жити і ходити.

Я аж тремчу, коли на клич
Ніхто не прийде в самотині,
І не люблю я двох облич,
Коли вони в одній людині;

Одне тобі, друге — мені,
Під компліментами й листами.
Блукають люди кам'яні,
З різноманітними устами;

За стіл сідають при тобі,
Байдужі в радості й журбі
І патріоти щодо мови,
Лякливо-мирні суєслови!

Мені б їх знати наперед,
Дрібненькі помисли збагнути,
Щоб хліб і воду, сіль і мед
Оберігати від отрути!

ПРАВДА

Мене навчала мати ще колись:
— Як виростеш, моя мала дитино,
То мудрим будь і мужнім будь в житті.—
Скупі два слова. Нелегкі два слова.

У мудрості свої закони є:
І цвіт, і злет, і несходимі пущі.
Пізнай краплину і течіння зір,
Зерно, і камінь, і могутній всесвіт,
А правда лиш одна — вона колюча,
Гірка й жорстока. І завжди в біді.

Тож мужнім будь —
оборони її,
Карай себе і серце рви на частки,
Збивай коліна в кров,
Упавши, встань,
І знов іди, і знов шукай її.

Як проклянуть лукаві — проклянися!
Як одречуться друзі — що ж, даремно,
Залишать рідні одного — хай так!
Як треба вмерти — тілом ляж за неї,
Ох, нелегкі два слова.
Нелегкі!

* *
*

Вихопивсь дощик поміж заграв:
Чоботи сині, синя сорочка,
Сині мелодії понапинав
З неба широкого аж до лісочка;

Синіми стрілами закресав,
Сині листочки дрібно писав —
Людям, озерам, лукам за обрій,
Ох, і смішний же!
І добрий-добрий!
І запрозорились водні гущі,
І посміхнулися темні пущі,
Навіть дуби, із важкої породи,
Чухали голови від насолоди.
...Вихопивсь дощик поміж заграв.

* *
*

Чогось не вгледів наостанку,
На іншу тему десь пристав,
Так, як минає полустанки
Покрай вантажений состав.

А там картина розмаїта:
Гармошка грає. В'ється дим.
Вдова у хаті лічить літа
Із трудоднем своїм тугим;
І весілля бредуть у бубнах,
І партизани чарку п'ють,
Світанки в сурми грають трубно
І сушать ночі каламуть.

На них не світять семафори,
Здійнявшись в небо грозове,
Кохання й сльози,
Щастя й горе
На полустанку тім живе.

А ти не вгледів, не помітив,
Чи то навмисне обійшов,
Де в серце просяться, як діти,
І щастя, й смуток, і любов.

ТАРАСОВА ГІЛКА

Гілку верби від Тараса з неволі
Везли на Вкраїну, на самольоті,
Вона почала проростать поволі
Серцем зеленим

В своїм клопоті.
Через мотори і хмари-гори
Кинула пагони, як у діброву,
В радіаційні важкі простори
Сипала жовту пергу медову,
Прагла землі у її озонах,
Не зів'ядала в ядерних зонах
Гілка вербова, зеленолиста,
Віком розкована,
Чиста й росиста!
Вкрила мотори з їхнім горінням,
Промітала зорям
Шляхи смугасті.
У моїм саду зачепилась корінням,
Щоб мені почами
Плакать у щасті!

* *
*

Знаю від листя немало слів,
З ріками родич в таємному слові,
Біло-білену мову снігів,
Гімни осені малинові
Знаю... Навчався блакитних собі промов
З плескоту хвилі й людських розмов.
З хліба узяв запахущий сік
Землі, дощів і залізного плуга,
Ніби я жити сто літ зарік,—
Прибуває потуга.
І все те по крапельці, як на меду,
В свою українську мову кладу.
Нехай лиш не лаються хвалюки,
Що маю у серці своїм потребу,—
Хотів би її розписать на віки
По травах і людях,
По землях і небу!

КАРТИНА

Їдуть колгоспники в київський зал
Слухати Лисенка [1] і Чайковського [2],
Теплі мотори автомашин
Дихають небом, пилом і житом;
Над жовтими урвищами Трипіль,

За Богуславами й Кагарликами,
Де відьмою й чортом лякали дітей
У сивій вільшині;
Їм видяться тихі Снігурки в бору,
Новітні Остапи й Тараси Бульби,
І гуки литаврів, і золото флейт,
І мудрих симфоній ясні голоси
Їм душу тривожать.
В них руки, зашерхлі від трудоднів,
Від калібрації і автолу,
Лягають на струни, на клавішів крик,
На біль і трагедії нового віку.
В них очі яснішають,
Плечі важкі
Зростають під небо.

Їдуть колгоспники в київський зал
Слухати Лисенка і Чайковського.

ПАМФЛЕТ

Не вивчав це святами,
Що далося взнаки:
Звем синів — хлоп'ятами,
А у них — чуваки.

В нас і сміх прозориться,
А що в них — то чмихи,
В нас дівчата — горлиці,
А у них — чувихи.

В нас пряме,— в них горблене,
Мов каліка в хату,
Ми їмо зароблене,
А вони — по блату.

В нас зарплату висічи
Працею на душі,
А у них — щоб тисячі,
Рвуть куски і куші.

Мертвих кличуть — жмурики,
Валять все докупи,
А самі ж то жмурики
Хоч живі — а трупи!

З мамами й папашами —
Ах, ті папи й мами! —
У мистецтві нашому
Ходять вверх ногами;

Дьогтемазні вибрики
На нові ворота,
Та нудні верлібрики
З блиском сухозлота.

Он яка фундація!
Он яка робота!
Дай їм шалі газові,
Славу, повну крику,
Барабани джазові,
Щоб під саму пику,
Та гундосу пісеньку
В моднім кабінеті...
Душно, братці, тісненько
З ними на планеті!

ЛЕСІ УКРАЇНЦІ

Все минуле — землею, віттями,
Сизим словом приходить в ночі,
Над гарячими вдаль століттями
Підвелись твої сині очі;
Над озерами, де Поліщина
І Волинщина квітне айстрами,
Де життя твоє не заміщене
Ані майстрами, ні підмайстрами.

Мліє вечір над сторінками,
Час гортає ті Заповіти,
Встала квіткою Ломикаменем,
Щоб імперію розвалити:
Всю напудрену, із начосками,
Із царевими недоносками!

Ломикаменю, цвіте зоряний,
Бідне серце з важкими мандрами!
То бриніла, як Мавка,— горяно,
То залізом була — Кассандрою...

За громами, за даллю віщою,
Не журбою на синь-доріжки —

Прометеївськими огневищами
На вкраїнські сухі обніжки;
Словом кутим
Та жалем лютим
Людям, небу, зеленим рутам,
Синім паводям, сивим літерам,
Що складали батьки руками,
Трагедійними палітрами
Засвітилася над віками.
Ломикаменю мій м'ятежний,
Днів скалічених, сліз і мроку,
Обів'ю тебе мрій мережами,
Дам живучого серця соку;

Вкрию кроною — і так само
Будеш квіткою в вічнім плесі,
Термоядерними небесами
Не затемнити слово Лесі.

І на полі в нас не з обжинками,
Будем далі трощити камінь,
Щоб росло воно Українками,
І Тарасами, і Франками.

Я не бачив тебе нездужою
І не чув про жалі і втому,
Серед літа ідеш із ружами
На Вкраїну, до свого дому;

Де Волинщина і Поліщина,
Грає зорями синь обічна,
Де життя твоє не заміщене,
Лесю, Лесю, легендо вічна!

* *
*

Георгію Майбороді[1],
Платону Майбороді

Бачу літо у високім цвіті,
Янтареві доли і поля,
Є в людини молодість на світі,
Як полтавське небо і земля.

Є в людини стежка чи дорога
Із юнацьких, із далеких гін —
Сто разів вертає до порога
І приводить серце на поклін.

Тій долині у промінних косих,
Джерелу з-під сивого моста
І коханню першому у росах,
Що лягло цілунком на уста,

Поклонитись доля не боронить,
Пригадати юність до ладу.
Ходить, дзвонить, тихо листя ронить
Пелехівський * вітер у саду.

Пелехівський вітер мій високий,
Пружносиній, в заводях, як дим,
Чародій в мелодіях і в соках,
Як і ті, що виросли під ним.

Ті, що стали людям на приміті
Ритмами і сурмами в світи,
Лисенкові учні знамениті,
Два хороші хлопці — два брати.

Нас не кров'ю кликано до діла,
А любов'ю в ласці звідусіль,
До землі, що серце полонила,
До людей, що нам дали хліб-сіль,

До своєї мови, що, розкута,
Підвела у мудрості чоло.
І тому у пісні пахне рута
І Вкраїни б'ється джерело.

Ах, мої братове — красні маки,
У завію, в літо, в листопад
Заспівайте, щоби я заплакав
І не спав четверту ніч підряд...

---

* Пелехівщина — село на Полтавщині, де народилися брати Майбороди.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ЯВОРІВ»

* *
*

Пам'ятаєш?
І не забула розмаяні боєм знамена,
Прошиті дощами,
Осколками палені в полі?
І я біля тебе, і ти біля мене,
Дорого під яворами,
У таврах неволі.
Я приніс тобі мужність.
А в тебе й своєї доволі.
Я поклав тобі болю важкі загати,
А ти і своїми була багата
На рани та лати.
Дорого під яворами,
під осінніми тучами,
Де поля лежали,
мов картини затерті,
Уся посмугована та покручена,
Фугасками рвана,
в своїм безсмерті.
Із сиротами біля тину,
З руками, як чорнолісся,
Де плечі випростувались
і неба зростала площа,
І заплакані очі
з землі підвелися,
Дорого під яворами!
Моя найдорожча...
Ішла з Полтави,
лягла з Донеччини,
Під Києвом слалася за туманом,
Не засекречена
і не онімечена,
Схожа з закривавленим меридіаном.
Ми їли кашу на твоєму лоні,
Тамували рани
твоїм осотом,

І навіть мертві
клонились в поклоні
Неспаленим синім
твоїм висотам.
І коли цілували
каміння й сушу,
І коли вривались
у київські брами,
Ти слалась на серце
й лягала на душу,
Дорого під яворами!
Дорого під яворами...

ДІВЧА

Дівча стояло і співало,
Сріблясту ниточку вело
Про те, що радості замало
І зло людині — всюди зло;
Без батька й нені, в самотині,
Убогий вичахне обід,
Що тяжко жити сиротині,
І шлях — не шлях,
І брід — не брід.
А від Петрівців, з Синьодолу,
Із трав, із неба — звідусіль
Нам осінь винесла до столу
Солдатський хліб, росу і сіль.
І так хотілось, як на свято,
В людському щедрому гурті
Всю землю з радістю віддати
Отій маленькій сироті;
Щоб стала осінь біля тебе
Весною щедрості, дитя!
Ревло над шляхом сиве небо
Про світ, сирітство і життя.

МАТИ

Під димне маєво руде
Вдивлялася з турботою.
— А мій Іванко з вами йде?
— Іде, іде з піхотою.

Вставала мати в ранній час,
Брела стежками млистими.
— А мій Іванко тут між вас?
— Отам іде з танкістами.

До бойових брела застав,
Де сонце сяло русенько.
— А мій Іванко не відстав?
— Ні, ні, іде, матусенько...

Хоч він уже не знав доріг
В пороховому сутежі,
Хоч він упав, як з боєм біг,
Під артнальотом в Лютежі;

Не пив води, не чув трави,
Не дихав під загравою,
Русявий чубчик голови
Уже зростав отавою.

А їй здається із приміт,
Що він іде, агукає,
І десять літ, і двадцять літ
У рідну шибку стукає...

ПІСНЯ

Запалити б світелко — гільзу снарядну,
Та послухать пісню оту трьохрядну
У бліндажику, що під яром,
Весь обкурений злим пожаром,
Та ще кухнею випадковою,
Та ядучкою махорковою.

Запросити б друзів до хліба-солі,
І живих і мертвих в далекім полі,
І бліндажик той, що в долині,
Де жили ми у ночі сині,
Під бомбьожками та під тучами,
Під дощами, як біль, колючими.

Та згадати в штурмі човни моторні,
Та побачити лютізькі ночі чорні —
В тім бліндажику, що під бором
Похилився вікном суворим,
Весь покритий старими віттями
Поміж небом і між століттями!

* *
*

Як перший танк, в важкій температурі,
Узяв Хрещатик і смертельний смерч
Ударив Шолуденкові [1] у груди,
То він, Ничипір, падаючи в землю,
Не закричав — прошепотів:
— О мамо!

Через десятки поминулих літ
На цьому ж місці, стоячи в задумі,
Я чую, як земля у глибині,
І край небес, і камінь,
і дубов'я
Мені шепочуть
П'ять великих літер,
Мов п'ять скрижалів кованих:
— О мамо!..

Отак мені б упасти в інші дні
З цими словами на устах гарячих,
Бо в них колиска,
Й материнський зір,
І наша пісня, й тая п'ядь землі,
Де я летів, як білий парус в морі,
Любив, і жив, і паленів:
— О мамо!

* *
*

Не стій, мати, та й коло хати,
Не сій по каменю тієї м'яти,
Вже ж бо насіялась по зернині
В довгім житті,
у малій хвилині,
І надивилась при рідній згубі,
Як сива зозуля
на чорнім дубі.
Промітай доріжку, як є потреба,
Відчиняй ворота у дзвони неба,
Коли є турбота, коли скорбота,
Йдуть сини до тебе,
як вічна рота.
Йдуть мореплавці і сівачі,

Під твоєю сльозою на кожнім плечі,
Під благословеннями голосистими,
Під твоїми долонями
росянистими
І легко синам ті шляхи топтати,
І добре синам, як є рідна мати!

* *
*

Йдуть по степах, по осінній руті
Високовольтові ферми куті;

Понад криницями легендарними,
Понад долинами синьохмарними

Від мармурових пультів, як завше,
В людства історії
плечі ввігнавши.

За Богуславами і Трипіллями,
За обелісками, в землю вкипілими,
Силою пружаться,
гнуться луками
Понад традиціями
і розлуками,

Понад трагедіями і війнами
Перснями щастя сяють подвійними.

Жаром врізаються в хвищі люті
Високовольтові ферми куті!

В поле вриваються,
в пущі забуті
Високовольтові ферми куті.

Сяють людині, мов по весіллю,
У тихім домі,
над хлібом-сіллю!..

* *
*

Я люблю писать про дідів,
Що не гріються синь-віконцями,
То вони наорали слідів,
На землі
були комсомольцями.

То вони в пекельнім бою,
Помираючи щогодини,
Не міняли любов свою
На родини та на сивини.

І в гарячім житті своїм,
Серце здавши нужді і мукам,
Принесли перекопський грім [1],
Ніби атом,
синам і внукам.

І тепер, коли тихий внук,
Не допитуючись до слави,
Давню юність бере із рук,—
Значить, їхнє безсмертне право.

І від неї йому рости,
Де пройшли революції коні,—
Значить, добрі були мости
І врожайні громи червоні.

ТАМ, ЗА РІКОЮ

Там, за рікою,
за ракетними мевами,
За космодромами злетів
і гордих падінь в неспокою,

Пахнуть смутки
і ночі грандіозні, з деревами.
Там, за рікою,—
Молодість,
Там, за рікою...

Там, за гаями,
оповите траншеями,
Устає моє поле,
все порите століттям,
І розвихрені зорі,
із багряними шлеями,
Наче коні вогнисті,
Летять поміж віттям.

А над літами,
із земними температурами,

У круглястій росі,
не повитій імлою гіркою,
Розспівався мій сад
молодими колоратурами,
Там, за рікою,—
Молодість,
Там, за рікою...
Сни, і кохання,
і шукання з розлуками,
І жита, як Дунаї,
за роздоллям озерним,
Серце моє, серце,
Не бийся із муками,
Ми повернем додомоньку,
Ми ще повернем!

Спади і злети
з надіями, з вічною зміною,
Де земля-горьовиця
ласкавою манить рукою,
Спіє сонце гаряче
Над моєю душею нетлінною,
Там, за рікою,—
Молодість,
Там, за рікою!

* *
*

Сняться в ночах,
напоєні ласки і сили,
Ті задумливі очі,
що світ полонили.
Записали навік мене в чисті зіниці,
Занесли в атестати своєї тривоги,
Стали іншими обрії, трави і птиці,
І слова заяскріли
Не від господа бога!
Очі ті поблизу, наче поруч з тобою,
Наче двоє джерелець
У щедрому літі,
І боюся! — спурхнуть,
полетять із журбою —
І шукай, і питайся на білому світі.
Я на слово любовне скупий одиноко,
Хоч посивіє серце дитям в сповиточку

І душа почорніє, як чорна толока,
Значить, сам собі винен,
Такий ти, браточку!
Не умів, не зумів,
все із друзями, друзями,
В суєслов'ї,
в дискусіях,
з вічним пероном,—
Ось тепер і самітність,
як пам'ять, водрузимо,
І як пам'ять,—
Любов заридає півтоном;
За вікном голубіє автобусна вулиця —
То симфонія смутку
зникає у ночі;
І кохання, в куточку,
ображене тулиться
І звертає на мене задумливі очі!

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

ТИ ПРИХОДИШ ДО МЕНЕ...

Ти приходиш до мене
не раз і не двічі
Повідати про муки
глухі і заковані,
Як шаблі твої сяли
у клекоті січі,
Як росло твоє серце
в Шекспірі й Бетховені.
Ти приходиш із тучами
палахкотючими,
З кайданами неволі,
З кріпаками, з мадоннами,
із тернами колючими,
Із хрущами в вишневому полі.
І кричить Залізняк,
почорнілий, устами
У повстання крутеє,
І бредуть неофіти з'важкими хрестами
По шляху Прометея.
Все твоє — із тобою,
від травки — до нації,
Від ридань — до надії.
І двадцятого віку маніфестації,
Як літа молодії.
Все твоє — із тобою, як сонце з оазою,
Не закуте за грати;
Ходять Африки й жовті Азії
Біля мудрих очей твоїх, брате!
Все твоє — із джерелами, снами, туманами,
Біло-росами в квітні;
За вкраїнськими меридіанами —
Твої далі всесвітні.
Далі бронзові, вкриті порохом,
Далі сизі, як маки,
Де за Африку б'ються з ворогом

Молоді гайдамаки.
Де в руках твоїх, між негодами,
Зеленіє планета,
Непідкуплена і непродана,
Як і совість поета!

* *
*

Ревуть твої сурми, рвучи все минуле луною,
А зорі твої рожевіють
крізь ночі, крізь бурі зі мною;
А дзвони твої все гудуть,
все гудуть, бо потужно відлиті
З ножів і сокир,
із пожарів, з неволі й блакиті.
У дзвонах тих —
клекоти гніву на барвах скорботи,
І леза жагучі й холодні,
і посвист голоти,
Кривава ропа і пожарів картаті мережі.
Дихання Холодного Яру [1].
Воронння в півнеба. І межі,
Як реквієм — межі,
покраяні часом і ліком.
Пливуть твої дзвони
над серцем моїм і над віком,
І гомоном кутають землю,
і збуджують траси.
Ти чуєш, Тарасе?
Я знаю, ти чуєш, Тарасе...

* *
*

Як жаль, я, парость інших літ,
Родився в далеку, іншу днину,
Не розділю твій чорний світ,
Собі узявши половину.

Щоб не раділи злі пани
І щоб не сохнути журбою,
Я б поділив тюрму з тобою
На двох. Тюрму і кайдани.

І ніч, посивілу, як льох,
І грім ридань, і день неволі —
На двох. І хліб в твоєму полі —
На двох. І смерть лише на двох.

Та й заплелися б інші дні,
Не в карцерній самотині,
І довше б сопечко світилось,
І, може б, довше серце билось,
Те, що спалилось у вогні!

* *
*

...І як ти міг крізь далі дикі
Вкраїну вимріять свою?
Коли навкруг неволі крики,
Догмато-монархічні пики
І світ прекрасний у гною;

Та біля царської гнилоти
Ще одописні холуї
З пейзанським [1] лаком.
Що твої
Рядки надії та скорботи?
Усе не так. Але з літами
Слова, що повні талану,
Братів з'єднали із братами,
А царства рухнули в труну
Монархотрупами.
Розкута,
Її не вкрила хвища люта,
Зійшла зелена вольна рута
На українському лану...

* *
*

Вийду в степ, до синьої криниці,
Де не ліг мережами туман,
В небі тучі, як за Остряниці,
І щербатий місяць-ятаган.

Там шумлять, в зеленому розвої,
Сто дубів, як велетні круті,
Сплять в курганах віковічні вої,
В святості і в тихій чорноті.

Там у ніч — на вибалки козачі,
Як ріка в могутній течії,—

Йдуть високовольтні передачі,
Молоді енергії мої,

Райдугами, снами вогняними,
Надрами земними із заков,
І Шевченків голос понад ними
Просить людство
Про сім'ю й любов!

* *
*

Ти живеш на планеті
І йдеш по дорозі отій,
Де ще підуть нащадки;
Де Шевченко, і Пушкін,
і думний Шекспір
У симфонію людства
вплели голоси,
Заспівали до сонця.
Потрудися, мій сину,—
Будь годен землі,
Де знайшла тебе мати,
Де Шевченко, і Пушкін,
і думний Шекспір
У симфонію людства
вплели голоси,
Заспівали до сонця!

* *
*

Минув кривавий час. Зросло мале та голе,
Змінився небовид і наше давне поле,

На вбогість сіяне, заплакане ачей;
Змінилась суть людська й природа всіх речей.

Лиш не змінився звук і слово, повне гарту,
Поставлене нести свою одвічну варту

Біля людських дверей і на душі отій,
Що хоче правду знать в своїй судьбі крутій.

Те слово вік живе в дубах і в сивих травах,
У хлібі і в воді, у мислях нелукавих,

Добром напоєних, негордих повсякчас,
Так, як знайшов його і як зростив Тарас!

ІЗ ЦИКЛУ
«ПІСНЯ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО»

* *
*

Сиділа мати, ніби груша дика,
У сивому цвітінні, поруч з нею
Поет Максим і зірноокий Вишня,
Обкутані піснями і привітом,
Де чарочка, цибуля й чорний хліб.

— А нум, Остапівно, почнім тії,
Про молоду журавку й чорну ниву!

І вже стелилась нива у дворі
З журавкою у гнізді весняному,
І щебетали дощики захмарні
У фіолетах сонця.
До півночі
Отак вони сиділи за столом,
Поет Максим, і Вишня, й рідна мати,—
Тріумвірат любові, й доброти,
І пісні нашої. Давно минуло,
А й зараз бачу: вечір стеле шати,
І облітає хмар червоний мак,
А Україна біля них стоїть,
На хліб та сіль запрошує до столу.

* *
*

І журавлині в небі крики,
І волохата сон-трава,—
Отак-бо, друже мій великий,
Усе минуле ожива.

І на старім кленовім мості,
Де червень лащиться до скронь,
І брость ладнається до брості
І вибухає, як вогонь...

Були там люди — добрі й дужі,
Росистим вквітчані вінком,

І ті романівськії ружі,
Й гречки, що пахнуть молоком...

В стократий раз приходь, надіє,
І починай свої діла.
Летить, бринить і золотіє
Твоєї вічності бджола.

* *
*

Згадайте, Максиме, як у Романівці добрі люди, не маючи на чому грати,— на мідних трубах зіграли нам «Рушничка», і ви заплакали...

За романівським небом — сині причали,
За романівським полем — гуси кричали.

Попід хати слалася м'ята чиста,
Та ще грала музика урочиста.

Серед темної ночі біля Рильського хати
«Рушничка» нам на трубах почали вигравати;

І співали соняхи, й нічка запала:
— Рідна мати моя, ти ночей не доспала!

І летів біля матері голуб сивий,
І сидів Максим Рильський,
як завжди,— красивий...

МОЛОДІ

Готують молодий пшеничний коровай,
В бджолинім вересні, в дубових темних діжах,
Від хмелю бродить дух та від запарок свіжих,
Та дріжджів і медів пливе золотограй.

Із тіста вергунців готують на привіт,
Для юно-молодих і для дідів похилих,
І ліплять жайворів, і горлиць сизокрилих,
І золоті дива, що зачарують світ.

Весільних козачків
І фуг пролине дар,
Як ніч пролле меди і стихнуть космодроми.
І гупають дядьки у бубни без утоми;
Йде заміж сирота і жениться вівчар.

Ану ж, посторонись,
З подонками лишень,
Усяк, хто живиться
Із батьківських кишень,
Швалюги і шпана, чувихи і чуваки! —
Йдуть наші молоді, немов червоні маки!

Хто свій народ забув — то відступи скорій,
Для наших молодих земля встає на чати,
Їм треба відпочить, дітей собі зачати,
Дівчаток і хлоп'ят, веселий дужий рій!

* *
*

...А потім гуси потягли із півдня,
Як срібні лози на струнких вітрах,
З вологими валторнами [1] у грудях,
Вони кричали... ні, вони бриніли,
Шовкові нити тягнучи слідом
Поміж землею й небом; голоси
У дивну пряжу заплітали обрій,
Прозору воду і рихкий сніжок,
Березові бруньки і жовті сосни.
Ах, друже мій, то гуси потягли!
Спочатку захопили чвертку неба,
А потім половину, а вже далі
Весь небовид, і синій виднокіл,
І небодаль, і зорі повечірні
Під крила дикі, молоді й напругі,
В полон весняний.
Я тому радію,
Що знов тебе побачу, друже мій,
Під золотим гусиним перелетом,
На тій старій романівській дорозі,
Де плеще жайвір і тече життя.

* *
*

А потім в ріст пішла уся трава,
Червонобока, тиха, грозова,
Заплетена у стрілки, в дуги гнута,
Вона і м'ята, і зелена рута,
Ромашка й чебер...
Вогняний стосил
Її узяв, подарував їй крил,
Отій траві, тим дітям волошковим,

Що вітром дихають і пахнуть словом.
Ті трави йшли барвисті й неголодні
Від Запоріжжя до старої Кодні,
Вона співала. Дівчина. Одна
Між небом, і землею, і травою,
І ми з Максимом глянули — вона
Враз пойнялась, як щастя й таїна,
Як спіла вишня
Ніччю грозовою.

ЛИСТОК

Серед нашого лугу, де ходять мотори і зими,
Ще тріпоче листок, облетіли його побратими.
Дев'яносто ночей його било,
морози грозилися сніжкою,
А йому хоч би що.
Сухожилий.
З рудавою ніжкою.

Біля чорного стовбура має лімітний притулок,
Крапелину від сонця.
Синиць білосніжний відгулок.
Не тремтить, а чекає весни,
як людина по ділу,
І шанують тумани й вітри,
Захищають тумани й вітри
Сорочину його поруділу!

* *
*

Отак за доброю струною,
Де виростає гордий дім,
Весь світ з тобою і зі мною
І з кимось третім поділім.

Я ще не знаю, хто він буде
І як повернеться в житті,
Але нехай цілують люди
Того поета у житті.

Щоб нам була привітна хата
І слала сонечко з чола.
...Дзвенить, бринить, гуде крилата
Твоєї мудрості бджола.

НАДІЯ

Я теж опухав
без хлібця шкоринки,
В тридцять сьомім
дивився на грати,
Я теж ходив на фашистські
ринки
Невольничі стогони визволяти.
Замерзав на льоду,
не відчувши муки,
У планшеті носив століття,
І від того у мене
двожильні руки,
Як обсмалене громом віття.
І від того в очах
зеленіє планета,
Колихаючи цвіт і сушу,
І в народі звичайний паспорт поета
Прописав мов власну душу.
Він не стертий
чужими візами,
Між житейськими берегами,
Він завірений соціалізмом,
Хоч обтяжений весь боргами.
А в боргах — і шляхи далекії,
І дитячі пісні з колисками,
І сліпий
материнським реквієм
За синами
Під обелісками;
І кохання, й минуле з таврами,
Й гнівні Африки попереду,
І під сонячними литаврами
Від майбутнього віку кредо;
Й тепла нива із міццю дужою,
Небо з хмарою голубою...
Чуєш, серце?
Ми все подужаєм!
Чуєш, слово?
Ми вдвох з тобою!

* *
*

Сонцем зігрітий, дощами січений,
Хлібом годований
Черство-суворим,
Ти між людьми вже давно помічений
Щастям і лихом,
Добром і горем.

Много збулось, що було загадано,
І прилягло у спокійні очі,
Тільки в обличчя тобі покладено
Колір подвійний —
Сонця і ночі;

Колір тривоги
І знак любові,
Відгук шукання
І знак двобою,
Смуток, затаєний десь в розмові,
Сміхом дитячим ходить з тобою.

Кажуть: у нього життя — картиночка,
Кажуть: в сорочці родився до тіла!
Тільки не знають,
Що та сорочиночка
В дальній дорозі
Може й зітліла.

Як ночував
На людській толоці,
Як припухав
В тридцять третім році.

Годі. Ще рано. Іще рануватенько.
Рóзсуди потім, бо жде робота.

Літо стоїть,
Як ласкавий батенько,
Світ молодий
Відчиня ворота.

Та над асфальтами і дорогами
Ходять мелодії урочисті,
Та вдалині — золотими прологами
Росяний ранок
Шумить у листі.

ІЗ ЗБІРКИ «РУТА», 1966 р.

РУТА

Вона не пнеться високо до стелі
І не красує пролисти свої,
Чи то в житті не бачили її,
Чи то забули наші менестрелі [1].

Просту і скромну, ожеледдю скуту,
Коли земля колише сині сни,
Провісницю й провідницю весни,
Мою земну, зелено-чисту руту.

Така звичайна, в кольоровім блиску,
Із нею легко молодість почать,
Її плекають в таїні зачать,
На злюб і зладу, на труну й колиску.

У поцілунках, сповнених зажури,
Зеленоросна, горнеться до віч,
І пахне в ній Залізнякова ніч,
І кров, і сік, прокляття і тортури.

Зима ударить, холодом затята,
Чи день заносить марево руде,
Вона свої шовкові рученята
Під білий сніг не в'янучи кладе.

А в дні весни, що зливою припали,
Все кільчиться, і стелиться під грім,
І обгортає синю ніч Купали
Зеленокосим платтячком своїм.

Пругка і вперта, до людей не люта,
І день, і вік для тебе замалий,
Мій український кореню земний,
Моя красуне, руто незабута!

ІЗ ЦИКЛУ
«СОНЕТИ ОБУХІВСЬКОЇ ДОРОГИ»

* *
*

Я з тих країв, де в сині оболоні
Гарячі персні розкидає день,
Де грузли в землю революцій коні,
В очах відбивших завтрашню ясень.

Там знають мозолі людські долоні
І даль степів, знуртована лишень,
У партизанських посвистах, в розгоні,
Звисає неба зірна козубень.

Там слава, й труд, і мудрість троєкрата
Ще вродять нам Шевченка і Сократа.

А за Дніпром, як дивну дивину,
Земля полтавська піднімає гули,
Бо йдуть нові поети, як Микули,
Щоб розорати серця цілину.

* *
*

Я з тих країв, де в полум'ї зорі
Високе небо не вбирає цвіту,
І люди там, немов богатирі,
Руками воду тиснуть із граніту.

Де устають до праці з передсвіту,
Синів десяток родять матері,
Живуть завзято, не в тісній норі,
Двожильні люди, сповнені привіту.

Там в вечори, черлені і медові,
Горять серця з дівочої любові.

А, друже мій хороший, там мета,
Немов струна, що завжди із тобою.
І гомонять в братерському двобою
Блакитне небо і такі ж жита.

Я з тих країв, де за Дніпром кургани
І ворохобна [1] тисяч літ хода,
Де бунчуки татарські без пошани
Земля покрила чорна і руда.

А в наші дні німецька зла орда
Ятрила людям невигойні рани,
Її ж здолала сила молода,
І над ордою вороння й тумани.

Така у нас на всіх одна потуга:
Трощити меч — і братися до плуга:
Як дуб з коріння, набирать снаги
На трудний шлях, на вірні заповіти.

...В шовковій мові виростають діти
У тім краю, де сонце і плуги.

* *
*

І ти з такого ж поля, по стерні,
З полтавської застрішеної хати,
Пішов у світ, лишивши сни і лати,
Сухар і воду ув осінні дні.

Полтавський край в калиновім огні
Тебе провів, неначе рідна мати,
І зріс митець з маленького дитяти,
Щоб загриміти в рідній стороні,
Над велетенським над людським простором
Ловити мудрість карооким зором.

Через окопи, через бою грім,
Крізь погляди ласкаві чи ворожі
Устало слово воїном твоїм
З великим серцем, людям на сторожі.

* *
*

І ти звідтіль, де сиві журавлі
Курликають у березневім вітрі,
Полтавський обрій на твоїй палітрі,
І щастя, й туга, й роси на землі,

Вселюдські здвиги й подвиги малі,
Надії добрі і діла нехитрі,
Те слово йде не в золотому титрі,—
Вишнево-каре, з мислю на чолі;

Воно живить, карбує щедру книгу,
Як тепле сонце, що ламає кригу,
І спіє плодом у липневу рань,
Вродливе слово, мудре на прикмети.

Хвала Вкраїні, де живуть поети,
Як аргонавти [1] дальніх мандрувань!

* *
*

Привіт тобі, обухівська дорого,
В дощі, в пилюці колій течія,
Тепер повз тебе радісно і строго
Нова пішла. А ти усе ж моя.

Бо пролягала до життя нового,
Так як веліла просторінь твоя,
В горбах, в місточках з каменю рудого,
Де ще й тепер шумить дубів сім'я;

Де восени копячки рвали шлеї
І в школу йшли маленькі Галілеї.

І небо сяло, добре та круте,
В шовках дощів, у полум'ї завії.
Тепер там інша памолодь цвіте,
А ти все та ж, як мати у надії.

* *
*

А ти все та ж, як мати у надії,
Щирицею повита на землі.
Червоний мак щодня полум'яніє,
Птахи звисають на густім гіллі;

Дорого давня, у літа нові,
Де чаркувались теслі й ковалі,
Чоботарі й хлібороби в мрії
Топтали тихі простори малі,

І мати в найми проводжала сина.
Дорогу іншу стеле інша днина,—
Асфальтом крита, в молодих житах,
Немов стріла, пробила пущі й гори,
І мріє крилом підхмарний птах
Її земні розгони і простори.

* *
*

Її земні розгони і простори
Я в серце взяв, з Карпат і по Сиваш,
Посохли межі і мишачі нори,
І світ новий, як кажуть, буде наш.

Задихала земля на повні пори,
Звисаючи гіллям зелених чаш,
Синам і внукам запліта узори
Могутня рунь, не танк і патронташ.

Рясні вогні, дорого розмаїта,
Відсвічують, як мево, на півсвіта.

Мої пориви, помисли, й жалі,
І сни, й шукання — у твоєму лоні,
Де крають даль на батьківській землі
Твої світанки, сині і червоні.

* *
*

У нас кохати — полюбить сповна,
І серце з милим вік не розлучати,
І кожен подих ставити на чати,
Щоб не міліла серця глибина.

Це вам не та хрещатицька шпана,
Помадні зюзі — виплідок крільчатий:
Сьогодні в загс — а завтра вже вона
Розлуки просить. В нас не ті дівчата.

У них усмішок і пісень разок,
І сорок літ цвіте один бузок,
Напоєний любовною снагою.

Щоб чарувати щастя від біди,
Щоб покривати милого сліди
До сивих літ габою дорогою!

* *
*

Ось той місток, де я колись ходив,
Де знав любов і тиху вів розмову,
Встеляє день симфонію кленову
В долоні хмар, у лоно теплих нив.

Кого я ждав? І що я полонив?
З далеких мандрів повертаю знову
На вогник у вікні, на щиру мову,
Де крихта щастя, наче диво з див;

Де хліб черствий, солодший як на те,
І друг заходить, папороть цвіте,
І крає серце згадка незабута,
Густа і світла, наче ярий хміль,
Там давно стежку стеле до весіль
Моя зелена, моя зелена рута.

* *
*

Його змололи, і змісили вкрай,
І випікали вдосвіта у хаті —
Зерно тужаве, з піснею на святі,
Стрункий, важкий, достиглий урожай;

На стіл поклали, як пахучий май,
Надією старому і дитяті,
А вже в полях, у борозни картаті,
Нове зерно кладе новий розмай.

Отак і ти уперто вмій рости,
І звук, і знак клади, як ті мости,
Із чорним хлібом, з піснею під тучі,
І помисли незраджені веди,
Бо з гіркоти проллються вніч меди
На труд і піт і на стежки колючі.

* *
*

Заводять пісню з клекотом розлуки
Про Гонту й Швачку [1], про часи війни,
Що в космонавти десь пішли сини
І їм услід вдивляються онуки.

Від космодромів залітають згуки,
Вплітаються у пісню з далини,
А гречкосії ждуть оті ж лани,
Де вік зітер старі дідівські муки.

Гай-гай, літа, літа полум'яні!
Смуглясті чола в русій сивині
Підводяться, і молодіють очі,
І гречка біла пролива меди
На борозни, на хати, на сади
Під круглим місяцем опольночі.

* *
*

Під круглим місяцем опольночі
Горить, нуртує плетиво доріг,
Не спить земля, і тільки сад приліг,
Вслухаючись у шепоти дівочі;

Бензоколонки, вставши на обочі,
Електросяйвом світять переліг,
Дніпро зітхає, хвилі шле до ніг.
Тарас у бронзі думи снить пророчі.

О рідна земле, в муках дорога,
Кохана в людях, холод чи юга,
Зерно зерніє, пахне зелень рути,
І довга дума мріється мені:
«Як паном бути в дальній чужині,
То краще вдома хоч і прахом бути!»

* *
*

Від помідорів рожевіє лан,
Червоним соком бризкає навколо,
Густе м'ясиво чавиться прокволо,
З дубових діж пливе густий туман;

Від помідорів, як від свіжих ран,
Лисніє стежка. День підводить чоло,
Забризкане червоністю. І голо
Свистить вітрів холодний караван.

Усе червоне: листя й небеса,
Сухе багаття і рясна роса

На моріжках сивеньких край дороги.
Червона осінь сіла спочивать,
І місяць гріє руки від багать,
Червоним золотом укривши перелоги.

* *
*

В нас назви сіл — як кремінь на ударі,
Як молотами куті якорі:
Безрадичі, Трипілля на горі,
Кагарлики із Креничами в парі;
Слобідки Красні, з місяцем у хмарі,
Карапиші, у сяєві зорі,
Де половецькі урвища старі
Укрилися в сади вишнево-карі.

І хилиться над гомоном століть
В плодах важучих яблунева віть,
І люди там, немов залізо в горні,
Іскристі та гарячі. То від них
Беру собі я слів полум'яних,
Щоб заквітчати далі неповторні.

* *
*

Тепер за стіл сідають гречкосії,
І руки в них — мов дублена кора,
Нехай чи нива, чи важка гора,
Ті руки все розпушать у надії.

Минають дні і літа молодії,
А їх не в'ялить холодів пора,
Скупий врожай заходить до двора,
А гречкосій нову надію сіє.

Він на плечах тримає всю артіль,—
І небо, й світ, і теплий гомін піль,
І гук війни бере в кремезні руки.
Тепер вони сідають за столом,
І чарку п'ють, і хиляться чолом,
Заводять пісню з клекотом розлуки.

* *
*

У гречкосіїв є веселі дні,
На гульбища присвячені достоту:
Зібрали хліб, утерши чола з поту,
І весілля клекочуть, як хмільні.

Під радіолу танці не сумні,
Але ж як бубни вдарять без клопоту
Та задзвенять скрипиці — май роботу,
Гуде поміст і гнеться, як в огні.

На «Горлицю» летять молодики,
І молодиці в хлопців з-під руки
Аж пурхають, аж в'ються, розпашілі,
І добра чарка ходить по губах,
І коровай, в пшеничних голубах,
Квітчається в калину із артілі.

* *
*

Квітчається в калину із артілі
Жовтневий вечір. Пахне сяйво зір.
І на столах розлогих, вір не вір,
Миски, як зорі, полив'яно-білі.

Капуста з перцем — добра їжа в ділі,
І пироги, й качок примерхлий зір,
І квашення, й печення; все не мір,
А їж, та пий, та здоровій на тілі.

Куряться з танцю на землі сліди,
І поряд з місцем сидять діди,
Про Африку та Азію в розмові
І про горіння швидкісних ракет.
Але вже пісня починає злет,
І в ній цвітуть дівчата чорноброві.

* *
*

А вже в роботі в них усе до ладу:
І тріери, й сівалки, й трактори.
Лиш березень дмухне весняну звaду
І сонця пруг зажевріє згори;

Зерно в калібрі їм дає пораду,
Як сіяти ранкової пори,
Утерши піт, виходять ряд по ряду
В блакитний степ, де мріють явори.

Веди плуги і пропахтись автолом,
У бронзі поля стань бронзовочолим,
Не спи ночей, кочуй десятки діб,
Ночуй з дощем, усе рихтуй по полю —
Та й будеш знати гречкосіїв долю,
Та й будеш знать, яка ціна на хліб!

ІЗ ЦИКЛУ «СОНЕТИ ВЕЧОРІВ»

* *
*

У вечорах, що встали як вітрила,
Простелено шляхів зелений біг.
Природи гнеться соковита сила,
І пахне хлібом батьківський поріг.

І суть речей міняється стокрила
У таємничих явищах своїх,
Туди, туди, веде надія мила —
У вечори, під вогнища доріг.

Там не береться слово чорним тліном
І далі вкриті злотом і карміном [1],
Там все знайоме із дитячих літ

І до пори дозрілості моєї
Так, наче сонце, що в багряні шлеї
Впрягає землю, змінюючи світ.

* *
*

Ті вечори осінні — як напій,
Що пахне грунтом, яблуком і гроном,
Жовтавим листям, паростнем червоним
І вересневим смутком, друже мій.

Іще далеко до рясних завій,
Ніщо зимі не клониться поклоном,
Штандарти хмар пливуть за небогоном,
За шеломянем в ночі грозовій.

Рівняють шлях нічні дороговкази,
І світять фари п'ятитонні МАЗи.
У вечорах осінніх трунок є,
Його вточи, напийся — і в дорогу,
Де серце рве самотності облогу
І таємниче слово подає.

* *
*

В нас вечори не знають суєти,
Але й не люблять лежнів біля печі.
В лугах палають ватрища малечі,
Мисливцям час на зайчика піти.

І дід Матвій широкі горбить плечі,
До клубу йде — послухать про світи
Від лектора, що без цитат, до речі,
Не знає й сам, як людство вберегти.

А партизани, дружним колом, в хаті,
Кінця не знайдуть про діла завзяті;
Із школи йдуть, по дощовім сліду,

Десятикласниці, в порі нівроку,
І трусить вечір в молодім саду
Антонівку медову й круглобоку.

* *
*

Заходять в гості люди й сивий дід
З подіями, звичайно, не старими,
І їх приймає мій дубовий стіл,
Обкований в метафори і рими.

І вибухає слово, як тротил,
Як атомом заряджена незримо
Жива клітина серця. Несходимо
Поезія, межована навпіл,

Снує свій шлях: на потрясіння й спокій,
На день і ніч у тишині глибокій.
Нехитра штука: ткать сувору нить

Та рими римувать — нехитра штука,
Але тоді й почнеться справжня мука,
Коли гаряча правда забринить.

* *
*

Кінчиться звада потаємних стріч,
Зітхань, прощань і зоряного блиску,
І сивувата, корчувата ніч
Заколисає із дитям колиску.

Впізнає батько чи не кожну риску
В тільці малому, з ніжок і до віч,
І, нахилившись до дитини, зблизьку
Він занесе в думки найменшу річ.

Оту тісну дитячу сорочину,
Що мати довго шила для почину,
Рівняючи на плечики малі,
Щоб він не заздрив на ряспі мережі,
Ходив життям, та не в чужій одежі,
А в тій, що з льону нашої землі.

* *
*

У вечорах осінніх є принади
Достиглості квадратно-вільних нив,
Як сизий дощ веде один мотив
І серце просить мудрої поради;

І затихають гіркота й незлади
Твоїх думок, що ти їх спорядив,
Немов дітей, не на пусті поради,
А в дальні мандри пошуків і див.

І сам ти повен ваготи й спокою,
Неначе клен столітній над рікою,
Неначе птиця, що поміж прикмет

Крилу шукає найтрудніший обрій.
Не поклонися легкості недобрій.
Хай краще мука, ніж бездумний лет.

* *
*

У хаті тиша, з димом від махорки,
В напрузі очі, сповнені надій,
Школяр читає ніжне серце Лорки [1]
І смерть Лумумби [2] в Африці моїй.

Коли-то їй з лиця підняти шторки
В жагучій силі чорно-молодій?
Дитячі очі сяють, як лазорки,
І за вікном гуде вітрів прибій.

І хата — світ широкий, де в колисці
Ще сплять нові Бояни й літописці;
Їм підрости, змужніти до пори,

Всю Україну готувати к святу.
Течуть, як мед, осінні вечори.
Червоним глодом заглядають в хату.

* *
*

Не змокли на дощі порохівниці,
І даль степів ядучий стеле дим,
До уманської древньої дзвініці
Веде ватагу Залізняк Максим.

Його чекає Гонта-побратим,
І варнаки готують леза криці.
Палають в ночах віщі зоряниці
За богуславським обрієм крутим.

Навкруг багаття гомонить голота:
— Здобріє пан, як пустить пару з рота! —
Із кулішем парують казани,

Списом владати дід навчає внука.
А вже на троні десь цариця-сука
Залізнякові ладить кайдани.

* *
*

Його вели в кайданах до Сибіру,
Коли спіймали люті царські пси.
Неси, Максиме, свій тягар, неси
Свій ревний біль, як рани понадміру.

Твої брати ще не згубили віру,
І запах волі, й гостру мєту коси,
Ще в Гонти з тіла виріжуть паси
Й заплаче Кодня в ніч багряно-сіру.

Метуть сніги, гуде сибірська мла,
І ниють руки, і пече хула,
З'ятривши серце буйне та гаряче,

Але й Сибір, що тучами висить,
Твою жагу не в силі погасить,
Твій гордий зір, могутній Залізняче!

* *
*

І знову крик, і січа, і луна,
Через віки відлунюють гармати.
Заходь, залізне їменння Богуна,
У наше коло подвигу і втрати.

Уже горять шляхетські чорні грати,
Як знак мети, не помщені сповна,
Біля Богдана, в сяйві знамена,
Твоя рука завзяття і розплати.

І карий зір, напоєний снаги,
Обводить раду. Мовкнуть вороги,
Коли Богун підводиться поволі,

Перед полки виходить до воріт,
Летить, і креше, і втирає піт,
Свій люд і край рятуючи з неволі!

* *
*

Сваволя й гніт в'ялили край журбою,
Скорили душу сьози і нуда.
Пізнай людей, пізнайся сам собою,—
По Україні йде Сковорода.

Сакви легенькі і легка хода,
І зустрічі з кріпацькою юрбою —
Мов крин цілющий після градобою,
Коли веселка сходить молода.

Ціпок дзвенить, сіряк не давить плечі!
І мудрості ясні, і темні речі
Хвилюють серце чуйне, як дитя,

Зросте зерно і вкриє темні гони,
І все минеться — суєта й прокльони,
Але правічне дерево життя!

* *
*

Не поклонявсь оздобі царських врат,
Ні вівтарям, ні готиці в оздобі,
І лаяли святоші вузьколобі
Його пісень премудрогожий сад.

Іди вперед і не вертай назад,
В труді — мета, іще — в земній подобі,
В мужицькій хаті більший злюб і злад,
Чим в орденах царевих преподобій.

Так жив мудрець, без лестощів і прав,
І грішний світ ловив, та не спіймав
Його душі, повитої пуждою.

Та за літами не згубився слід,
І виспівае, і повніе плід,
Посаджений вночі Сковородою.

* *
*

Чекав добра на вибиті лани
І не хилився від гіркої днини,
Бо дух шукань не знає самотини
І мислі злет не знає сивини.

Вертався на Вкраїну з чужини
Із орлім серцем, з поглядом дитини,
У панськім зорі бачив чорні кпини,
У титлах біблій — вогнища вини.

Вона жила в безхлібку, в крихті солі
І на губах кріпацької неволі,
У брязках пут, у зморищах чола,

Лани хрестила сірою бідою
І тільки з ним ніколи не жила,
І гнулась перед ним, Сковородою.

* *
*

Не віддзвеніли повені блакитні,
Не відшуміла спогадів ріка,
Про Василя, поета Чумака [1],
Снують поему грози середлітні.

Він сам, як березень, у дні новітні
Запломенів жагою юнака,
На кремінь крицю кидала рука,
І раб — не раб, де обрії всесвітні.

Ведуть на допит юнака вночі.
Білогвардійські шлюхи і сичі,
І він, як березень, іде в закові.

Та Україна помстою горить,
І наближає волі віщу мить,
І стеле шлях безсмертя Чумакові.

* *
*

І стеле шлях безсмертя Чумакові.
Народ мій любий, мій гарячий біль.
Підводяться від Ічні [1], з темних піль,
Його надії квіти пурпурові.

І каламуть, і котики шовкові
Весни повив зеленобуйний хміль.
То Чумакове серце в рідній мові
Несе життя трагедій і весіль.

І гомонить, як у листві дерева,
Його натхнення повінь березнева.
Не для журби, не для важкої страти

Весну і щастя креслила рука.
І заздрять доморобні Геростратн [2]
Дзвінкоголосій славі Чумака!

* *
*

Встають мої світанки корчуваті,
Життя, і праця, й помисли мої,
Зростає внук, йому на рученята
Кладуть дарунки сиві солов'ї:

Краплину щастя, роси небагаті,
Дубів дихання, й сині ручаї,
І вікові мелодії свої,
Ті ж солов'їні. В горі і на святі.

Бо ж виросте, і помужніє внук,
І візьме слово, наче зброю з рук
В старішого і старшого по зброї;
Бо пісня — то не забавка пуста.
І слово розпашить свої уста
На клич і труд Вкраїни молодої!

* *
*

Крізь вечори, мов корінь у саду,
Я повернусь до отчого порогу,
Високих туч вітаючи облогу
І росний лист, що віє по сліду.

Обличчя вмию, хліб і сіль знайду,
Візьму пораду, стриману і строгу,
І кутих слів розжеврену орду,
Мою надію і мою підмогу;—

Та й знову в путь. Прощайте, теплі віти!
Не дай же бог в самотині старіти
І квіт і світ цінити в півціни,
Не загублю і не вмалю просторінь,
Бентежну душу виверну, мов корінь,
І пропалю вогнем до глибини.

ІЗ ЦИКЛУ «СОНЕТИ СИНЬОГО КВІТНЯ»

* *
*

Отак собі гарненько сам посиджу,
Із молодим дубком погомоню,
Позичу в хмар вечірнього вогню
Та привітаю прохолоду свіжу;

Синьовіконну побудую хижу
Моїх надій і двері відчиню,
Нехай заходять мудрі на бесіду
І молоді, як цвіт, навдивовижу.

Усім тут буде місце і привіт,
Хліб-сіль, вода і світанковий світ,
Шовки небес і сині очі квітня,

І правди жар приляже на серця,
Аж поки втому прожене з лиця
На обрії зоря моя досвітня.

* *
*

Вона стоїть, стожарниця, вночі,
Над милою, принишклою землею,
По ній дорога снилась Галілею,
По ній знаходять поле сівачі.

Глибоких плес нуртовані ключі
Одним диханням з'єднані із нею,
Колись вона світила нам траншею,
В багрець важкий вбирала тягачі.

Тепер пливе над молоденьким житом,
Над пережитим і колись прожитим
В промінні первозданному. А я

Хотів би хоч на мить її здогнати,
Але втікає обрій сивуватий,
Фата моргана. Вигадка моя.

* *
*

У квітні моложавіють діди,
Вдивляються у траси під зенітом,
І зморщок біг, і ран старих сліди
Розгладжуються сонцем соковитим.

Блискоче зір, як плесо перед літом,
Двожильні руки пнуться на труди:
Чи яр-пшеницю сіяти в ряди,
Внучат із школи стрінути привітом,

Чи спогадом вести свої літа,
Де мудрості не збила суєта,
Мов росну квітку грозове світання.

А ніч заходить повагом з полів,
І гнеться сад, важкий від солов'їв,
Нагадуючи юність і кохання.

* *
*

Черлений день, мов кутий у зброярні,
Красує неба золоті щити,
Біжать зелені вруна у світи,
Квітневих далей обриси примарні.

Димлять, снуються ватри незугарні,
Де жовтолистю в попіл перейти,
З гармонії тепла і чорноти
Постане квіт і парості прегарні.

Все оживає, міниться, тремтить.
Бруньками пружно тягнеться в блакить
І смокче сік багряними устами.

І сивий дуб від жару розімлів,
А ген бринять валторни журавлів,
Покривши небо крильми, як мостами.

* *
*

Весна і квітень. Сонце і дорога.
Людині дальні мріються світи.
Немає, кажуть, Саваофа-бога,
Земних же є — хоч греблю загати.

Що перший хоче на чини піти,
А в другого до влади засторога,
А третій — він заступник і підмога,
Бо інші, бач, немов сліпі кроти.

Я не люблю божків такої масті,
Шаную плуг, долоні мозолясті,
Тепло і ласку від упертих рук.

І якщо десь скривавлюся об камінь,
То підведуть мене тими ж руками
В тривожну ніч, рятуючи від мук.

* *
*

У квітні в нас не грають весілля,
Лише заручин стеляться привіти.
Нехай осінні обважніють віти
Та хлібом обзолотиться земля.

І хліб дозріє, щоб старе й маля
На коровай поклали зерно й квіти,
Тоді ударять бубни звіддаля,
Гармошок запалають самоцвіти.

Там буде все, як треба до весіль:
Вино в чарках, і любощі, й хліб-сіль,
Поради хитрі й танці до півночі,

Дарунки шишок, зварених в меду,
І молодий обніме молоду,
Цілуючи при людях карі очі.

* *
*

Несуть боривітри вологу і відлигу,
Торішній жовтолист відгонячи із плес
І розкриває день свою зелену книгу,
Друковану вночі хмаринами небес.

В ній чебреці, гречки, і пшениці, й овес,
Напоєні теплом, напружені для здвигу,
І чорний горішняк зламав зими хурдигу,
В сережках золотих красує для чудес.

Навколо все живе промінням перетято,
І мислі глибина готує серцю свято
Мандрівок молодих, шукань і воскресінь.

Спахне у ватрах жар і полум'я жагуче,
І в колі друзів ти знаходиш неминуче
Тепло своїй душі, прозорість і ясінь.

* *
*

Летять, пливуть і сурмлять ув імлі
Шовкові, й жовті, й сизопері птиці
Із континентів чорної землі
У рідні гнізда, на свої криниці.

Дуби сивіють, як порохівниці,
Фата моргана мріє по ріллі,
Хитаються гніздов'я на гіллі
Під полум'ям зеленої зірниці.

Вони сьогодні оживуть вночі,
І їх осядуть стомлені ключі
Із Африки, з єгипетської брами.

Щасливий той, хто має ласку й дім,
Чи хоч гніздо у леті грозовім!
Чи хоч гіллячку, схилену вітрами!

* *
*

Полин запах, і кашка у меду
Схилилася до стежки межової,
І проситься до музики живої
Чорнявий квітень, ставши у саду.

Весь кучерявий, з громом по сліду,
Прогнавши хуги лютої завої,
Тепер стоїть і вергає сувої
Хмарин і цвіту в днину молоду.

Ще шлях бринить без літньої утоми,
Важким пальним пропахли космодроми,
Душа до цвіту в'ється, як орел.

І набухають соковиті брості
Жаги й думок, і хиляться у зрості
Дерева й люди від нових джерел.

* *
*

В квітневі вечори долає серце смуток.
Іще одна весна — а ти всього не зміг,
Десь обійшов життя крутіший оберіг,
А десь у заметіль не йшов на первопуток.

Не тих пісень додав і слів прив'ялий жмуток
Із серця вихопив і кинув на поріг
Людської доброти, неначебто на сміх,
А бути інший міг душі твоїй набуток.

І сумніви печуть, бо застаріла рана,
Аж доки сурми день засурмить спозарана
Та промінь у вікно всміхнеться, мов дитя,

І ти, набравши сил, встаєш о першій миті,
Ладнаєш знамено й полки свої невкриті —
Почати труд новий, мов перший крик життя.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА»

ПРОЛОГ

Хлопчику русявенький, задеснянський кореню,
За тобою птиці плинуть в молодім прискоренню.

Очі твої світяться молодими снагами,
Руки твої зводяться, сповнені відвагами.

Чолик тобі криється мудрістю і м'ятами
Над живими в вічності і над розіп'ятими,

Не зберуся думкою, не віддам прикметою,
А зірниця сосницька світить над планетою!

* *
*

Як не любив ти скрипу тих дерев,
Що всохли на осонні. Наче відьми,
Сухастими руками в тишині
Усе снують, скриплять і кособочать.

А поруч з ними памолодь цвіте,
Сіножаті, зажинки і обжинки,
Снопи тугі, і черлеці, і полоть,
І замолодь, зацвіття і суцвіття,—
І все живе.
І все в красі тугій.

Лише сухі дерева все риплять,
Усе поскрипують у ніч осінню,
Немов неправду пишуть на людей
Живих і мертвих.
Ти любив живе.

І яблуню живу, важку плодами,
І грушу золоту, дзвінку, як дзвін,
І слив мереживо, і візерунки вишень

Багряносоковитих. І духмяний
Малини плід під сивизною вій.

Усе живе, усе тривке і стигле,
Усе напругле й соковите. Сік
І ярий цвіт. Буяння і світання,
Важучу брость, осоння і жнива.
Лиш не любив дерев на бережку,
Посохлих і скрипучих, як допоси.

ДЕ ЗОРІ ПАДАЮТЬ

Не руште дерев над ріками, вони продовжують життя людей і несуть зелену радість весни. Не руште дерев!

Де зорі падають в землю
і сонце снує мережі,
Стоять осокори, як люди, на золотім узбережжі —
Їх посадив Довженко колись,
півстоліття тому,
Дівчатонькам на прохолоду,
на тінь біля отчого дому.
Їх блокували мінами,
їх окопали окопами,
Вони ж летіли пушинками
над Африками
і Європами,
Робили з них перекладини
на шибеницях по полю,
Вони ж стояли — Довженкові — за нашу
народну волю.
Тепер шумлять осокори,
віщують нову зарічність.
Їх не чіпайте сокирами,
Їх не рубайте сокирами,
Немов Довженкову вічність.

ВІРА

Нехай і паморозь лягла,
І сивий день вклонився житу,
Твоїх дощів осіння мла
Рідніш чужинського блакиту.
І та стежина, що у даль

З твоєю стелиться луною,
Як простір, щастя і печаль,
Вона зі мною і за мною.

І двоєборства люта ніч,
І день, що встав із протиріччя,
Трагічний блиск твоїх сторіч
В мені новим живе сторіччям.
І серце б'є не на біду,
В надії, жалібно і круто.
...І виростає збита рута
На тім Довженковім сліду...

ЛЮБОВ

Як я любив жагу твого життя
І слово справедливості палкої,
Подібне грому кутому!
Ти й сам
Весь був наструнчений, немов орган
Земних тяжінь тривоги і шукання,
А вся твоя незраджена любов
Ошпуйним вітром б'є мені у груди
І не дає заснути уночі;

Неначе батько кличе в путь-дорогу,
Немов тополі листям жебонять,
Неначе чорнобривці за стіною
У пахощах, заткавши синій день,
Снують черлені квіти.
То любов
Твоя, єдина до землі й людини,
Стоїть зі мною поруч, біля серця,
Довженкова, гаряча, їскрометна,
Вогнем і цвітом осяйнувши даль!

ПРОБАЧЕННЯ

Пробач, як в осінь цю погожу
Не ніч виписую й сльоту,
А світлим словом потривожу
Твого безсмертя висоту.

І на роздолища туманів
Я покладу рядки ясні
Про зачарованих Іванів
На зачарованій Десні.

Бо є для нас велика хата,
Твоїх думок співуча мідь,
Бо є розплата і оплата —
Співцеві в бронзі продзвеніть.

Де б'ють вітри нової ери,
До сонця зводиться дитя.
І хай завидують Гомери
Твоєму епосу життя...

ПІД ВАЛУЙКАМИ [1]

Мені й досі ввижаються ночі сорок першого. Дощі, розбомблені дороги, біженці. А Довженко сидить край дороги і карбує усе, як літопис...

Там, під Валуйками, в злім потоці
Відступу нашого, горя й зневаги,
Ми ж бо страждали на кожнім кроці
І воду пили з однієї баклаги.
І сумували про відступ трагічний,
Спирт куштували поліграфічний,
Та ще співали про молодість нашу,
Та в казаночку варили кашу,
Ту круп'яничку, що родичка житу,
Сонечком криту, дощем обмиту.
Ставили каші свою дегустацію
Ранами, кров'ю, солдатською працею.

Той казанок і сьогодні хитається
В хаті і знаком, і совістю нашою,
Як журилися та побивалися
Над українською долею нашою.

* *
*

Любив ти землю,
теплу і рясну,
У яблуках багряноспілих, з літа

Налитих медом сонця.
Ще любив
Струнні дощі і сизуваті крила
Осінніх нив із рунню молодою,
Покільченою, пружною, в соку,
Як власне серце.
Ще ж таки любив
Снігів замети,
білі та горбаті,
І паморозі куті візерунки
На зеленавій руті.
Й вітру свист,
Мов клич суремний в ночі й заметілі.
Твоя земля! Щедрота і турбота
Людської ниви, де ти сам стояв,
Мов колос велетенський у зерні,
Налитому і стиглому на диво,
Не боячись ні хвищі, ні зими.

* *
*

Отак тебе пам'ятаю,
де небо ставить екрани,
У посмішці білозубій,
з очима, як океани.

А на чоло відкрите
століття кладе приміти,
А на долоні добрі
дуби похиляють віти.

Заходиш в малу кімнату і плечі розводиш дужі:
— Уже ж бо весна, Андрію,
Ходімо садити ружі.

І сам, як ласкавий промінь, заносиш тепло до хати:
—Уже ж бо весна, Андрію,
Ходім джерело копати!

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ОСТАПА ВИШНІ»

* *
*

Навкруги багатія любо й мило.
Позбирались друзі, хоч не всі.
Засиніло вечора вітрило,
Кармінові трави у росі.

Я тобі, в затаєній прикметі,
Все скажу, як другу своєму́,
Де шумлять качки на перелеті,
Як шуміли і сто літ тому.

Я тебе, мов на картині, бачу,
Чую слово, і веселий сміх,
І твою красиву добру вдачу,
Що ділила помисли на всіх.

Де дзвенить земля, суха, як деко,
І снується мови щедра нить,
Ніч широка подихом молекул,
Атомними крильцями бринить.

І так само, як далеким літом,
Я й сьогодні б'ю тобі чолом,
Хто не був людині антисвітом,
Тільки світом щедрості й теплом.

Ще посидим, а як хоч, постоїм,
Перекурим у чужім дворі,
Під високим тихим небостоєм,
При зеленій вранішній зорі;

Бо у нас на двох одна потуга
І одна дорога, як в огні,
Ти в житті за радника і друга
І за брата видався мені;

Всі мої незлади, і печалі,
І шукання, і тривог сувій
У твоєму серці, як в причалі,
Зустрічали зладу й супокій.

Щоб з тієї злади линуть вгору,
Де горить веселка молода,
Бо в любові горе — вже не горе,
А біда із другом — не біда.

Опустім нестріляні рушниці,
Загудем, затягнем неважку,
Де в багатті тліють зоряниці
І задумавсь Вишня на лужку.

* *
*

За українським полем соковитим,
За небовидом з колосистим житом,
Не знаю, брате, дня того й числа,
З'явилась вишня в тепле безгоміння,
Блакитним сміхом обвила цвітіння
І вкоренилась, віттям поросла.

До неї йшли знедолені і чулі,
Завзяті й добрі, серцем не заснулі,
Не знаю, брате, наче з дивини:
Вона з очей знімала чорну сушу
І щедрим сміхом сповивала душу,
За сміх отой чухралась без вини.

На неї, брат, плелись доноси зопалу,
Її хилили — уставала з попелу,
Шукала віттям, де людські серця,
І відступала піч, важка й холодна,
Мій друже добрий,
Вишне всенародна!
Нема тобі ні краю ні кінця!

* *
*

Інші мали гомін і медалі,
Він же від людей — одну любов;
Полишив усмішки і печалі,
У мандрівку вічності пішов.

Наче бродить буйносоким літом,
Мружить очі карі і живі
Під високим атомним зенітом,
У пахучій озелень-траві.

І бринить ясне його горіння,
І усмішки, сіяні з руки,
Заплелися у міцне коріння
На людському серці повікй.

В вечорину чи, буває, зрана,
В хуртовину чи під літній грім
Йде до Котляревського Івана
І Тарасів не минає дім.

Видно, треба вже таким родитись
І топтать осоння вікове,
Щоб вишневим усміхом іскритись,
Зворушивши мертве і живе.

* *
*

Ні, не забудеться Остапова сила,
Каро-вишневі слова і діла.
Дякую, земле, що його породила,
Дякую, ниво, що хліба дала;

Дякую водам блакитно-прозорим,
Що давали трунок, немов кришталь,
І усім моторам, і всім просторам,
Що його, мов птицю, несли у даль.

Бо немає зроду йому переводу,
Бо гарячу правду любив над усе,
Дякую щедро людському роду,
Що ім'я вишневе у серці несе.

Дякую льону, що давав сорочку,
Дубу, що слав прохолодну тінь,
Той, що пломеніє не в одиночку,—
Двічі народжений для поколінь.

* *
*

Дивиться небо очима, і земля
зітхає на вітрі,
Мружиться літо колосом,
Мружиться літо безкрає,

Стираються мертві догми,
куються новітні літери,
Лиш тебе, правдолюбця, немає,
Тебе немає.

Але корінь могутній пружиться
і набирає соку,
І мислі твої по землях
Ходять старими слідами,
Щоб перенести людям
душу твою високу,
Щоб гіркотою і сміхом
Повиснути, як плодами!

* *
*

Дороги Вкраїни, долини і кручі,
І мудра усмішка шукає мотив;
Погодився б жити в засніженій тучі,
Щоб тільки народові промінь світив.

Щоб тільки в погожу чи в темну годину
Співали закоханим птиці землі,
Ти згоден був гризти сухар чи скорину,
Щоб тільки людині був хліб на столі.

* *
*

Мороз чи спека, грози чи відлига,
Для оптимізму й дальніх мандрувань —
Живе вона, нерукотворна книга
Прозорості усмішок і шукань.

Мов на картинці — буйний вітер віє,
І серце п'є ключі свої до дна,
І ожива тверда твоя надія,
Міцна, як дуб, і тиха, як струна.

Не так все просто: підлий корінь рити
І виходжать до людства на мости,
Гарячим жаром горе підкорити,
А посмішку до смерті донести.

Не так все просто: не піддатись славі,
Дрібним охулкам, крику й суєті,
Пізнати все — де праві і неправі,
Атакувать — і впасти на путі!

* *
*

Тут кожен камінь пише заповіт
І кожна гілка шле адреси літу,
А ти, Остапе, взнавши дальній світ,
Вертаєшся до рідного привіту,
Де обелісків легендарний міт
Обвився в зелень росно-розмаїту,
І хатніх вогників летючих рій
Тобі рідніш рекламних веремій.

Тут якщо пісня — то на всю просторінь,
На плин і злет, на три ясні лади.
А дуб росте — мозольний дужий корінь
Через граніт кладе свої сліди.
А сміх дівчат, а тих очей прозорінь
Веде до щастя й зводить до біди.
Й жива вода з-під явора в долині
Тобі — як ліки, добрі і єдині.

Не відцурайся слова при столі,
Не пошкодуй півночі на розмову,
Де бронзові діди і ковалі
Вплетуть до чарки мудру передмову,
І піднесуть дівчата від землі
На короваї квітку чорноброву,
І в тихім смутку, там же, край стола,
Заплаче скрипки золота бджола...

* *
*

Пиши, як кажуть, хлопче, із натури,
А я землі і серця маю сплав.
Летять, летять дзвінкі колоратури
Вітрів і птиць, хмарин і синіх трав.

Кохання в'ється, наче хміль на мури,
Розлука просить трагедійних справ,
Часу і далі не осягнеш оком,
Хоч стань горою чи пливи потоком.

Вогнистий Данте [1] й бронзовий Шекспір [2],
Сумний Тарас, важкий Буонарроті
Перевернули землю з давніх пір,
Не бачачи кінця своїй роботі.

В одному скельці — міліарди зір,
В однім смичку — симфонії стокроті,
Душа ж людська схиляє темну віть
Ридань і сміху, років і століть.

А ти малий, ти завжди semper tiro [3],
Виходь, як тінь бажання і крила,
Бери свій заступ весело і щиро,
Креши об кремінь десь до джерела.

А може, в нім проллється інша міра
Твого життя, яка ще не була,
І, може, в нім засвітиться недремна
Трудів і дум хоч іскра потаємна?

* *
*

Дорога є, а друзів тих немає,
Що так її любили у житті,
Коли снувалось марево безкрає,
Поля, луги та узгірки круті,
І їхнє слово щире не лунає
В привітній хаті не на самоті.
Послалась їм стежина невидима,
Де Вишні сміх і посмішка Максима [1].

Де та хода юнацька Деснякова [2]
І карий зір Юрка Мельничука? [3]
Лягає степу кована підкова,
Пливе Десна — Довженкова ріка,
І над усім — веселка тонкоброва
Шатром високим сяє здалека,
Де сіють хліб і зерну ставлять проби
Мислителі, звичайні хлібороби.

Ой, вій-повій же, вітре, з-за лиману,
Мені на серце спокій принеси,
Вставайте, друзі, зрану-позарану
На хліб та сіль, до чистої роси,
До щебету пташиного з туману,
До громової літньої яси.
Бо смерть важку добро перемагає,
А серце жде, а серце виглядає.

В тісному колі відшукаєм зладу,
І мислі біг, і задуми одні
І на лужку, біля мойого саду,
Ще зварим кашу в чорнім казані,
Нехай минуле буде все позаду,
Нехай майбутнє буде при мені,
Як знак мети, як сонця сяйво мідне,
Почуйте дзвін,—
то дзвонить серце бідне!..

ІЗ ЗБІРКИ «СИНІЙ ЛІТОПИС», 1968 р.

ПОЕЗІЯ

Її не купиш цвітом провесен,
Ані горлянкою, ні чином.
Поезія — це діло совісне,
Не грайся нею безпричинно.

Така собі, не знає старості
І на чолі не ставить дати,
Із чорним попелом і паростю
Стоїть одвічно біля хати.

І не легкими переливами —
Важкою кров'ю серце крушить,
Сяйне крилом своїм малиновим,
А чи обніме, чи задушить.

ДУМА

Серед темної ночі
Крізь пущі та гори
Леніна голос
Лине в простори.
— Уставай,— каже,— земле,
Україно-мати,
Будем твої рученьки
Визволяти!
Бо вже ж твої очі пойняла кривавиця,
Похилилась доленька, мов пшениця.
Розіб'ємо пута,
В яких ти закута.
Вже не буде панувати
Кривда люта! —
Ой вставала Україна рано-зрана

На цареву орду, на лихого пана.
Тільки гук на зорі,
Де ідуть зброярі,
Ленінську вітають правду
Наші матері.
Мчаться коні вороні
Полями, лісами,
П'ятикутні зорі сяють
Небесами.
Гей, та гук весняний та по всьому краю:
На Дніпрі,
На Десні,
На Дунаю.
Ще й на Чорному морі, де тополенька,
Стала воля в Україні, стала воленька.
З веснами, з літами,
З хлібами й квітами,
Із Дніпром своїм ревучим,
Що пливе століттями.

Ленінова ж слава,
В правді величава,
Йде на ясні зорі,
Та на тихі води,
На велику Україну,
Ще й поміж народи!

БАЛАДА

Коли він звільнив п'ять метрів землі,
Сміявсь, як дитина, забувши жалі,

А півкілометра відбивши з бою,
Ще рану криваву поніс із собою.

А всеньку країну як вибив з неволі,—
Народ пригорнувся до нього в полі,

До автомата із чорним блиском.
Та він вже не чув —
Стояв обеліском.

СИН

— Прийшов я, мамо, даллю-далечком
До цих ворітець, що сиві плечиком,
По вашій сльозі, як по крутій горі,
По тому крику в календарі,
По тій жалобі в ночі вдовині,
По вашій долоні, як по долині.

Чотири Дунаї пливуть підвіконню,
Зросилась яблуня, була калікою,

Мати ж як мати, крізь віття чорне
На очі синові все небо горне

І, щоб сина безвістю не корити,—
Починає заново світ творити

Із такою ласкою та привітом,
Що в воротях камінь зробився цвітом.

* *
*

А коли натомимось небо верстати
По зодіаках і небосхилах,
Тоді нас потягне до тої хати,
Що змалку давала благання й крила.

— Дайте, мамо, цвіту, що вусом в'ється,
Бо без нього космос тісним здається.

— Дайте, мамо, хліба світанком гожим,
Бо без нього дихати й жить не можем!

* *
*

Одкрий свої сизі крила над пружним теплом долини,
Крило — у небесний клекіт, а друге — в земні глибини.

Одкрий свої зорні очі, свої молоді зіниці,
Щоб я по них значив небо, печалі і таємниці;

Одкрий свою мудру пісню, стокольорову в палітрі,
Клечанку і колисанку, заплетену в синім вітрі;

О днино моя несходжена,
Я вріс у твої початки,
Отак, як дитя народжене,
Підводжу малі пальчата.

* *
*

До світанкової води, на непротоптані сліди,
Моя бурштинова годино, розкуте слово поведи.

Де у зерцині мріє сад і ходить осінь без досад,
Літописання мудрі пише людського серця листопад.

І першій гілці молодій скажу, схиляючись при ній:
— Пагіль, пагілочко рум'яна, ти весняній, не кам'яній.

І першій травці неспроста скажу, що думав, дочиста:
— Зелена струнко при долині, не закривай свої уста.

І обеліску, край села, скажу, як думка повела:
— О мій закутий побратиме, проси для вічності крила...

* *
*

Білі птиці снігів налетіли зночі,
Білі промені сонця лягли на обочі.
— Буде мені радості та рум'яності! —
Білі птиці снігів налетіли зночі.

Мружить вії пухкі зеленава сосна.
— Новорічна моя ноче, високосна,—
Запрягайте коні, на мости клепові,
Новорічна моя ноче, високосна...

Звіздослови-літа, верніться додому,
На дива й сизокрилля мені, молодому,
Та посієм ниву поміж Дунаями,
На дива й сизокрилля мені, молодому.

— Пошануєм тебе, як росу на віті,
Не даруєм тебе анічим на світі,
Ані теремом, ні вин-деревом,
Будь ти краще вогнем а чи тереном!
...Білі птиці снігів налетіли зночі.

* *
*

В завійну ніч з незвіданих доріг,
Від злих заграв і переправ жорстоких,
Мене тривожать дальні голоси
Живих і мертвих, знаних і забутих;
З обличчями, притертими, як пил,
З корінням рук, з півкулями зіниць,
В пороховім завзятті, як в надії,
Ті голоси вплітаються вночі
У дерево, в невкриту сизу воду,
І спопеляють камінь жаром слів,
І спопеляють серце.
— Не забув?
Не кинув нас на муку і розпуку?
Вставай, іди! — І я встаю, мов клен,
Пронизаний очима й голосами...

* *
*

Заборгував тобі я, чорний хлібе,
За твій шматок і за твердий сухар,
Посипаний одрібчатою сіллю,
Як манною небесною.
Й тобі
Заборгував, моя низенька хато,
Що схожа на ведмедя в теплім хутрі,
В заметах цвіту, снігу і життя.
І ще й тобі заборгував, ручаю,
В музичних прожилках весни і хмари,
За вікову мелодію. Тобі,
Зелена сосно, викувана з міді,
За пахощі смоли й гіркого меду.
За пошуми боривітрів крутих.
А вже найбільше, чуєте ви, мамо,
Я вам заборгував і не віддав
Ні шеляга,— за перше рідне слово,
Промовлене в колисці із лози,
Щоб вічним окаянним боржником
Його нести, страждати і любити.

* * *

Приходять предки, добрі і нехитрі,
У бородах, простелених на вітрі,
Не руки — а погнуті чорні віти,
Не очі — а прозористі орбіти.
І кайдани подзвонюють з плугами,
Зерно, і кров, і ночі із снігами.

— Чи ти не став розщепленим, як атом,
Недовірком, схизматом чи прелатом,
Ярижкою нікчемним, псом на влові?
Дитино наша, ягодо з любові!..

Дарують ласку, повну болю й змоги,
Щоб у очах уздріть нові прологи.

ПОЛИН

Десь по тобі гриваті коні мчать,
Десь над тобою лебеді ячать,

Ханівські стріли свищуть, як овлури [1],
Вітри гостюють та важкі буй-тури.

А ти встаєш із-під крутих копит,
Свій дух міцний, як ілюзорний щит,

Підносиш знов, хоча й століття лине,
Дерзкий полине, мій гіркий полине!

Радіаційні краплі смерті й зморення
Всихають люто біля твого кореня,

Всихає зрада з криками осінніми,
І виростає рута, що посіяна;

А ти стоїш, як воїн у завої,
Могутній квіте сивини земної!

ТІНЬ

Мені не раз казали мудраки:
— Найкраще жити в сутінку, без тіні.

А я сміявся з того, бо в природі
Найтонший волос полишає тінь,

Орел під сонцем тінь свою несе,
І тіниться душа, дерева й трави,

Крило, й рука, якщо вона у праці,
І навіть крапля поту горьова
Відтінює гарячу міць налиту.

І тільки попіл попелом лежить,
І тільки зрадник затирає слід,
Щоб тінь свою прокляту заховати!

* *
*

Хата стоїть на краю села,
На дві половини поділена,
На двоє крил ув одній душі,
Заплетеній цвітом, казками і громом.
В однім крилі — телевізорний рай,
Блакитні розряди, блакитне щастя,
А в другім — лобаті горшки й рогачі,
З якими жінки ішли в гайдамаки.
В однім крилі — зошитки малі,
В другому — картопля в кутку й журавлі,
А над усім — вітер!
Мамо, ви чуєте? Вітер з долини
Цілує червоне серце калини,
Гойдає неба стрункі комиші
І нашу хату, таку небагату,
Єднаючи крила в одній душі.

* *
*

Куди зникає щебет малюка,
Коли стає дорослою людина,
І кольори роси у теплу ніч,
І погляди закоханих?
Куди
Відлинули ті незриданні зойки
Попалених у печах? Де живуть
Мільйони ран двобоїща тяжкого,
Немов червоні квіти восени?
Мовчать батьки й не моляться сини.

О трудне серце, поверни ж назад,
І вималюй, і воскреси довічно

Той щебет немовляти, й синь роси,
І поцілунки щирої любові;
І тільки не вертай пекельних мук,
Понищених у тюрмах, в димних печах,
І ран, і зойків не вертай назад,
Немов літопис темний і заклятий!

* *
*

Мені не треба в житті багато:
Чистого неба інколи в свято,
Щирої пісні, щоб незабута,
Інколи посмішки, щоб не люта.

Та мозолів для всії роботи,
Чорного хліба, щоб без гіркоти,
Та сорочину, та сіль-дрібчатку.
Та пережите, щоб не спочатку.

Нащо безмежжя брати квадратами?
Нащо вогонь мій креслити гратами?
Може б, у дальні, печальні інеї
Соком червоним побігли б лінії,
Намалювалися б в снах і рутах
Метаморфози облич забутих.

А від людей найсвятіше слово
І проводжало, й стрічало мрію:
— Доброї ночі тобі, Андрію!
— Доброго ранку тобі, Андрію...

* *
*

Корінь кленовий на стежці моїй
Вигнав три парості в піднебесся:
На одній — пташини зерна клюють,
А на другій парості
Сині хмари ночують,
А на третій — сонце випікає хліби
І сідає спочити.
І так гарно, так хороше в серці моїм
Ожива триєдиність:

Крил пташиних, і хліба,
І не чорного сонця
На Вкраїні коханій, на стежці життя.

* *
*

— Підведи мої вії зелені,—
Просить дерево в лузі.
— Понеси наші хвилі до моря далекого,—
Заблагали озера.
Закували зозулями, задзвеніли дубами,
Білим клекотом сонця луги подніпрові:
— Підніми нас на крила...

(...Буде тобі радості без розлуки,
Ярової пшениці на теплі руки,
Вороних вечорів золоті жарини,
Молодого неба без пожарини!)

Простелились, затьохкали, зацвіли біля мене
В віковічному злеті,
І від того у мене і серце зелене,
Як роса на планеті.

СНІГОВІ МЕЛОДІЇ

1

Сніги, сніги на чорних килимах
Осіннього роздолу. Налетіли
Білоголові вершники зими,
Насипали синиць і синіх див,
Зіткали пурпур снігурам на груди,
І, стомлені, на серце прилягли,
І забриніли білими смичками.

Бриніть і вийте, колисайте спи,
Сніги мої, зимовії предтечі,
Та лиш не збийте перший цвіт весни
Розбійним свистом дикої хуртечі!

2

Ще сніг мете в могутнім колиханні
Дубів крислатих, сивого крайнеба
Й земного лона.
Ще гривастий кінь,

Ще білий кінь, повіддя попустивши,
Летить в степи; і вже йому в очах
Відблискують хати, річки, й дерева,
І хлопчаки, й синиці молоді,
Й душа моя, у кригу не закута,
Мов березнева гілка в заметіль,
Налита соку й пружного чекання.

3

Морози б'ють важкі свої копита
Останніми походами впівсвіта;
Останній подих рудуватих криг
Рожевим ранком звівся і застиг,
Пташок зимовий піднімає крила
І відлітає. І стежина мила
Снігів останніх заметі круті
Кладе собі в долоні в самоті.
Русявий день гаптує сни світанню.
Принось, мій добрий, сонце і кришталь,
Лиш не принось мені весну останню,
Бо ще не ніч. Не вечір. Тільки даль.

4

Не боячись зими-напасті,
Повільно ходять у дворі
Ранкові зорі червонясті,
Червоногруді снігурі.

І їхні крилечка вишневі
Важку розпушують югу.
Ні, ні, то ходять сни рожеві
По мармуровому снігу...

ВИЗНАННЯ

Я — камінь. Я зростати хочу,
Свої важкі підвести очі,
А тут непишно і невтішно
На притолоченій обочі.

То ж дикий терен, при дорозі
Зростивши листячко лапате,
Почав під каменем суворим
Гаряче місце колупати;

Скрутивши пружно стебла гнучі,
І ліз, і рив, забувши втому,
І роси, гострі та колючі,
Мов сім потів, були на ньому.

Була мета і міць єдина,
І він, завзятий від знемоги,
Сміявсь і плакав, як дитина,
Терновим оком край дороги.

* *
*

Я — небо. Я — полотнище віків.
Не знаю, де свої потайни діти.
То від моїх розрядів і струмків
Ростуть землі зелені заповіти.

Я радуюся, множачи життя
У вічному блакитному розгоні,
Коли земля, рожева, мов дитя,
До уст моїх кладе свої долоні.

* *
*

Я — корчуватий без[1]. Я — фіолет рай-дерева.
Бузкові марева цілунків і розлук.
Коли метелики тріпочуть над озерами,
Я струшую росу закоханим до рук.

Міняється земля, вітри й світи в обгоні,
А я сто сот віків плекаю таїну,
Бо діти виростуть і візьмуть цвіт в долоні,
Щоб матерям своїм прикрасить сивину.

* *
*

Гляньте, карі очі, та в мою сторононьку,
Я — береза. Я прикрашаю луки.
Наробили з мене шибениць у війноньку,
На траншеї ламали руки.

Обпалили крону, щоб облетіла.
Будь, березо, немов ключина!
Ніби й сьогодні в листі гойдається тіло
Із заплющеними очима.

Простелили реквієм біля стежки,
Щоб хилилася під століттям.
І від того мої ярові сережки
Часто сняться вдовам і дітям.

* *
*

Ми — сірі гуси в хмарі. Ми — дика дружина.
Стокрилі й стопері, якщо до діла.
Розкида́ли пір'я в чужих лужинах,
По чужих небесах у сурми дзвѐніли.

Не роса на крилах, а сіль роботи,
І крівця на лапищах, і мозолі,
Летимо, летимо, летимо до поту —
Лаштувати гнізда у рідній полі.

Заворожить пісня поля і хати,
Не забудьте, люди, і те згадати,
Що летіли гуси та з далекого краю,
Обмивали рани та в тихо́му Дунаю!

* *
*

Так робляться визнання цвіту й повіді,
Простих речей і серця, як на сповіді.
Людська сльоза до хмар свої жалоби носить,
І атомне ядро в трави пощади просить.
І попіл ожива, і небо пада ниць,
Міняється душа від жару таємниць
Народу рідного, якому на догоду,—
Не в сутінь суєти, не в ігрище пусте,—
Виносиш свій рядок, мов краплю у негоду,
Яка впаде в ріллю і кетягом зросте.

* *
*

Д. Павличкові

Задихав березняк зеленими устами,
І перший пролісок, аж білий до нестями,
Тоненьку ніжку звів.
І вічно буйний хміль

Напружує тільце, морозний збувши біль.
А сонце міниться і мліє на горбочку,
Стара верба і та вдягла нову сорочку,
Гаптовану блакиттю. Дітлахи,
Рожеві ротики розкривши, як птахи,
З колисок зводяться, пручають рученята,
І сяють снігурі, округлі, як горнята.

Пора. Моя пора. Задума і робота
Широкий ставить стіл і відчиня ворота
Людському березню, де з зоряним мечем
Поезія стоїть у неба за плечем.

* *
*

Пробилося трави шептання і нарічча,
Міняється води сумне, тверде обличчя
Текучістю й життям.
І вітру жовтий плин
Легенди весняні виносить з-під ялин.
Прозориться душа, і кольориться врода,
І поглядом весни затаєна природа
Охоплює твій шал і серця буйний біг,
Даруючи чуття мандрівок і доріг.

Але тобі й цього здається ще не досить.
Тоді важка рілля скарби свої виносить,
Мережані дощем і вруном теплих діб,
І пісня, як сестра, свій обнімає хліб.

Чи ти ж готов у путь, збагнувши мудру мову,
Тривоги, біль і жар верстати знову й знову?

ВОЛОГИЙ ВІТЕР

Вологий вітер двоє крил
Поклав на білий небосхил
І дихає теплом, як молода жар-птиця.
Дороги світиться весняна кладениця,
Соляркою пропахлий пил
Не куриться, а спить в долині.
Задумливі і чорно-сині,
Ще моляться ріллі промерзлі трактори,
І щебетом птахів і дітвори
Закутані дерева на осонні,
У димовищі ватр, у теплому безсонні
Ось-ось породять квітень.
Біля них
Сидять діди, сплітаючи билицю.
Русявий вечір в молоду пшеницю
Накидав тіней вороних.
Весна й надія, що подібна птаху,
Тривожить знов
Біля плечей нового злету й змаху
Ще не довершених будов.

* *
*

Ось жайворон ожив, трудар і ворожбит,
Над гуком весняним моторів, і копит,
І поля сірого. Узявши в чистий ротик
Сріблясті дві струни світанку чистий дотик
І крапелину щастя. Б'є крилом,
Ворушить небеса, захмарені чолом,
А потім рине вниз, у гніздя, як до хати,
На хліб зароблений, на крик жайвороняти.

* *
*

— Дайте мені доли і шепоти нив,
Зелені луги і дубове віття,
Я натворю з ними дивних див
З вітру й небес, із ріллі й суцвіття.

Я запахну хлібом і соком руж,
Кованими блисками вдарю в камінь,
Твань почорнілу рябих калюж
Переллю на золото своїми руками!

Так сказав дощ, молодий трудар,
І, натомившись в праці до краю,
Сиві легенди звісив із хмар,
Синіми стрілами обрій покраяв.

* *
*

Так я про дощ іще хотів казати:
Він зупинився у вдови край хати,
А потім забринів до трав і теплих норок,
І вибігли внучата в синій дворик,
І чолики й чуби мочили під дощем,
Та й почали рости з калиновим кущем.

А вже вдова спекла пиріг під ранок
Та й винесла даруночком на ганок,
Бо їй здалось, від дощового гону,
Від шепоту схвильованих беріз,
Що повернувся муж з далекого полону,
На шибці полишив краплини сліз...

ВЕЧІР

Вечір мій, вечір, критий асфальтом,
Зводився вдаль березневим альтом;

Сонце, вмонтоване в синій цоколь,
Билось, мов кров'ю обмитий сокіл.

Ліній автобусних пурпурні сплески
З вечором ткали свої арабески [1].

Зелень підводила білі вічки,
Сповнені нерукотворного хмелю,
І по асфальту брели чоловічки
Із бородищами, як у Фіделя[2].

Мчала весна по колійці паристій,
Рвалася хвилею до узвозів,
І від душі брунькували парості,
Не боячися чорних морозів!

РЕКВІЄМ

Брати мої, що впали у двобою,
Коли війни котилася гроза,
Літа стоять над вами із журбою,
Пливе у вічність матерів сльоза.

І теплих уст не вкрие тепла згадка,
Гаряче серце виточило кров,
Передали ви внукам і нащадкам
Лиш імена й земну свою любов.

То ваші руки зводяться уперті,
То ваші очі кличуть ув імлі.
Хто за свободу вийшов проти смерті,
Тому немає смерті на землі!..

* *
*

Билася райдуга над водою
Та своєю барвою молодою.
Жовтогарячими диво-медами,
Сизоблакиттям в маленькій росині,
Перепелиними вніч слідами,
Порозкидала перстені сині.
У фіолети й карміни вранці
Помалювала зорі сап'янці.

АНТИТЕЗА

Землю тривожать галактик акорди.
Транспозиційних епграмів [1] орди.
Відеотрони. Протони. Фотони.
Кібернетичні кричать Фултони.
Синтези. Тези. Формули стислі.
Цереброквантинфікатори в мислі
Тр. Пр. Гр. Мж!
Тр. Пр. Гр. Мжи! — абревіатури,
Мов солов'їні пісні з натури.
З кутів і граней, із мислі й складності
Шляхів шукаєм до невідкладності,
А більма жаху вкривають гору,
Термоскопічну, атомнокору.

(...Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!)

* *
*

Я бачу, як ти, богатир в плечах,
Ідеш по ріллі за лискучим плугом,
На руки двожилаві, темні, як олово,
Русяві дощі прихиляють голови,
Сідають птахи, мов крилаті боги,
Заплутані в щебет, і сто вітрів
Ведуть за тобою свою симфонію.
А потім, притомлений в довгі дні,
Знімаєш спітнілу стару сорочку,
Вдягаєш нову, в зеленавих пружках,
Пошиту з небес і дитячих снів,
З блакитного льону землі моєї.
А потім обідаєш, теплий хліб
Парує, пахтить молодим дощем,
Мов куля земна, у твоїй долоні.

Давно я задумав тобі принаду,
Вогнем і душею, на згоду й зладу,
І викував плуг із своїх потуг,
Приходь орачем, мій двадцятий віку!

* *
*

Всі кажуть: кривавий двадцятий вік.
Всі бачать: жорстокий двадцятий вік.
І мало хто знає, що він
Приходить світанком до океану,
І обмиває від поту чоло,
І гойдає мільйони колисок,
Щоб дітей не збудити.

* *
*

Не будуй, мій віку, тюрем за гратами,
Не набивай їх зойками клятими,
Чорні полотна ридань в безнадії
Поміняй на коні мої вороні.
За білим терном виростим дерево,
Повне квіту
До мого світу,
Повне щебету з дитячого серця.
Буде над ним гроза кочувати,
Будуть всесвітні птахи ночувати,
І могутня крона закриє землю
Молодими бростями щастя.

* *
*

Подай мені руки, о віку мій,
Якщо ти не маєш нічого проти,
Я з них розмотаю клубки підлоти,
Підступництва й зради сумний сувій.
З меридіанів набряклих жил,
Рясних, і горбатих, і густокровних,
Змию поранення гніту й страхіть
Для інших надій і нових століть.
І гори горя впадуть із них,
І кратери попелу родять криницю,
І на долонях округлих твоїх
Посадить сонце свою жар-птицю.

* *
*

Не руйнуй мені, віку, ті сотки малі,
Бо бджолині рої не заміниш осами,
Не обпалюй гілля на деревах землі,
Щоб душа плодоносила.

Ти даруєш проміння у темінь ночей,
Всі світила запалюєш над дорогами,
Та не обкрадай же сяйва очей,
Щоб не бути убогими.

* *
*

I

За віками, як тінь за даллю
Крик і пісня, нужда й покоси.
Коні вороні над Каяллю
Б'ють копитами чорні роси.

Не покриті важкою млою,
Спіють зорі понад Сулою,

Сплять Бояни у сповиточку,
Небо гонить пожари стрічні,
На твою льонову сорочку
Осідають лебеді вічні.

II

Усе, що билося світанням,
Лягало горем на лани,
Із гайдамацьким рокотанням
Пішло під сполох далини.

І мрій палання мерехтливі
Нових шукань кладуть сувій,
Бо ти все та ж в своєму диві,
У животворності своїй;

В своїх добротах і широтах —
І тлінь, і попіл — не біда,
Так, як ріка на поворотах,
Де по каменю б'є вода...

III

Не боюсь, що вдарять темні хвилі
Вибухівок-атомок в біді,
Що впаду, як інші люди милі,
В попелі, в отруті, у воді.

Хоч захльосне тіло чорна піна
На землі, де все людське жило,
Хоч півмертвий, а зведу коліна
І до тебе поверну чоло.

Мов останню хвильку рятівничу,
Як то буде, ще не знаю й сам,
Україно, я тебе покличу
Лиш ім'ям єдиним. Лиш ім'ям.

І від того слова — не в печалі,
Не в громах ночей і голосінь —
Оживуть попалені скрижалі,
Як пролог життя і воскресінь.

IV

То голос твій кличе,
наповнений синь-вітровищами,
То голос твій ходить,
не скутий морозом і хвищами.
Повинутий чайками білими,
нивами спілими,
Охрещений сурмами вніч
і окопчиками спопелілими,
Риданнями сивих світанків,
розлук не повернутими
меридіанами
І колисковою мовою,
що розмовляє з титанами.
О барви моєї Вкраїни,—
ви меч і розплата неситому!
О голосе мого народу,
тебе я довіку носитиму!

V

Поклади свої добрі руки
і хліб-сіль освяти на свята,
Народи хоч мільйони онуків,
ти ж у мене така багата!
Дай їм хліба, води і неба,
в карі оченьки — горді блиски
І знаменами революції
беззахисні покрий колиски.

Дай блакиту своїх Дунаїв
і дніпрову зелену вроду,
Поведи їх поміж народи —
солов'їв од свого народу.
Щоб твоя молода робота
заповітом земним постала,
Щоб твоя неспалима крона
біля серця мого зростала;
І хилилась на щедру ниву,
і братерства носила шати,
Коли будем стрічать майбутнє
та зеленеє жито жати!

* *
*

Віку двадцятий, дні пережиті,
Інший світанок далі снує.
На молодім зеленавім житі
Сонце гойдає тіло своє.

Макам і думам полум'яніти,
Трудна земля підведе чоло.
Знаю:
з попелу сходять квіти.
Вірю:
з каменю б'є джерело.

* *
*

Благословенна будь, земле, мати для всіх,
Вікова журавка в небесній блакиті.
Я твоя пилина. Радість і гріх,
Так, як повелося матері в світі.

Я твій кущ вогню у ряснім пломені,
І твій порух одвічний у дні уперті,
І коли ішлося до смерті мені,
Ти сама за мене вставала у смерті.

Ще яких ми в житті натворим чудес:
Жовтим колосом. Піснею. Соком у гроні,
І від того у сяйві Вкраїн і небес
Зацвіта моє серце у тебе в долоні...

* *
*

Благословен будь, світе мій, в небі й траві,
Із любов'ю і снами дівочими,
З українською вишивкою на рукаві,
З африканськими чорними ночами;

З вогняними квітами і криком повстань,
З живою водою й людською глиною,
Скажи мені, світе: «В кремні возстань!»
І возстану. І кремінь стане калиною.

Я твій жар малий. Твій скупий покіс.
Синя лиштвочка. Крапля мила.
Я до тебе як дуб до землі, приріс,
А благаю про білі крила.

РОЗДУМ

Чи встигну я цей камінь обтесати
У дві руки, із молотом одним?
Бо поїзд мій вечірній у долині
Не може довго ждати, в нього свій
Маршрут і обрій. Лінія й робота.

Уже на камені засяли очі
І налились блакиттю, вже на нім
Уста людські жагою затремтіли
І ожили, як небо ожива,
Повинуте грозою. А з путі
Той поїзд кличе в дальню вечорину,
Не може довго ждати, в нього свій
Маршрут і обрій. Лінія й робота.

Різець і молот гупає в граніт,
Щоб викресати слово, хоч єдине,
І вкласти в очі, в губи кам'яні,
Нехай вони б вогнем заговорили
Моєї мови — матері життя,
Від колисання й до твердого ложа.
Ще поїзд жде. І молот мій дзвенить,
І оживає кремінь, мов істота.

ТРИЄДИНІСТЬ

СНІДАНОК

Ще мліє пруг степів. Ворони над потоком
У сивих ковдрах бродять одиноко.

По трепету листви, по снах і ситих злаках
Росте світанку тон у синіх зодіаках,
Відзорюється шлях, із молодої мли
Пора сніданку кличе за столи;
Пора наїдку, щоб іти по ділу
Птахам, тваринам і людському тілу.

Вода змиває сон цеберками грапчатими,
І лиштвочка кохань снується за дівчатами,
Розшита уночі. Вже хлопці гублять спокій,
Бо каша клекотить в картоплі крутобокій,
Її підсмажила сальцем метка рука.
І золотіє хліб в свічаді молока.

Душе моя мала, стоустий мій ручаю,
Дитино, не сповита по звичаю,
Чого ж тобі? Чого, скажи, між нами,—
Наїдків чи питва з жаданнями земними?
Чи, може, жар кохань, чи серця щемний біль,
Чи пошуки людські покласти на таріль,
Чи краплю мудроти, таємну до останку,
Долити у питво на цім людськім сніданку?
Щоб ти, як дивний міт, у цій земній артілі
Стократ цвіла в мені, підвівши руки білі!

ОБІД

Розпочався обід. За широкі столи.
Посідали дерева, і люди, і птиці.
Клен почав із дощу, що просолений вітром
На азовськім лимані. А рай-деревця
Куштували росу, підсолоджену сонцем,
Щільником вересневим. А юний ручай
Поглинав синю хмару шматками пухкими.
Кінь вівсом хрумотів, і малі горобці
Розклювали пиріг з ярової пшениці.
Люди різали хліб, крутобокі плоди
І м'ясиво гаряче. В маснім казані
Вуркотіло дихання гречаної каші.

Все було у гармонії першопочать:
Золотиста година, розмова й печать
Полудневого сонця.
І там, без прокльону,
Без дурної хвальби і лихої дволикості,
Простеляла земля скатерки із нейлону
Та із вічності теж. Із нейлону і вічності.
Все пливло, кольорилось, цвіло на обіді,

Чаркувались дерева й пісні світловиді,
Запліталась у танці повітньо-крилатому
Кармалюк.
І душа моя.
Й поле без атому.

ВЕЧЕРЯ

Тепер уже вечеряють не всі,
Бо дехто спить, вечір'я в сон заткавши.

Сім ластівок шовковими крильми
Зорю вгорнули. Кінь-пенсіонер
Замріявся про половецьку гриву,
Обмиту в росах. Камінь край воріт
Заплющив сиві очі. А в колисках
Погойдуються діти, як птахи,
Сповинуті в легенди України.

Усе, як треба, в заповіді й сні.
Вечеряють лиш люди і пісні.

Там, на столах, русявий хліб лежить
Важким тяжінням поля. Помідори
Червоними серцями аж горять
І лускають від крові золотої,
І мед розкрив таємні щільники,
Щоб загасить задуху самогонки.

Сідають поруч вдови і діди,
Задума й старість. І сідає вік,
Дівчата й хлопці пісня і кохання.
Сідає ніч. А вже за нею входять
Оті, що впали в сніжному завої

Під обеліски, вічно живучи.
Їх очі світять, складені по крихті

Із попелу й сльози, з надії й муки,
І глиняні уста, уже без болю,
Не кривляться і не шепочуть слів.

Вони, підсівши до столів кленових,
По чарці п'ють, забувши копу лих,
І дивляться на матерів тернових
І на синів, що виросли без них.

МАЙСТРИ

Вони збирались тут, у цій малій кімнаті,
В диханні вечорів, у будень чи на святі.
Жар-птиці мрій важких юрмились тут стокрило,
І в посвисті снігів натхнення їх бродило.

Ось бачу, як зійшлись. Сидять.
І слів не врочать.
Розпечені серця крівцю напругло сочать,
Всю повну від жадань, солону від розлук,
І дихають книжки біля двожильних рук,—

Їх діти роджені, їх плід і рід у світі,
Їх таїна й жага, у вруні гроз і піль,
В Довженкову ясу і в сивину сповиті,
Де Рильський і Остап готовили купіль.

Тепер спочивку час, по сльоті і роботі.
Тараса б ще сюди. Й очей Буонарроті [1].

Полинно пахне ніч, пов'явши в небосхилах,
І чарочка мала пішла по теплих жилах.
Приперчена слівцем, як приском у жарінь,
На хлібі житньому лежить Вкраїни тінь.

Гойдається ліхтар і осяває дальність,
Як мати, край вікна схилилась геніальність.
І зерна простоти, і правди злий вогонь
Кладе майстрам своїм до бронзових долонь.

БОГОМАЗИ

Неділя — день легкий, важкий же — понеділок.
Але майстри облич вже бралися за діло
І пензлі й пензлики вмочали в кіновар,
В небесну синь густу, у вечорів пожар.

Сусідка молода, корову подоївши,
Сідала між майстрів, блакитні очі звівши.

Мадонну малювать — це не писати строфи,
А очі — річ тонка, далеко не проста.
І тітки Мотрі зір проводив до Голгофи
Обухівським шляхом всезнаного Христа.

А дід Микита мій всевишню мав прикмету,
Всю бороду руду поклавши на планету,
Розбувши чоботи, вдягнувши постоли,
Як Саваоф, сидів, благословляв столи.

Тут кози паслися і мукали корови,
Пеклися картоплі і сад бринів, як лук,
Усе цвіло й жило в гармонії любові,
У сотворінні див з мужичих теплих рук.

І вже в суботній день, для доброго почину,
У ярмарковий спів захмеленого дня
Святих несли на торг. За руб чи два по чину,
Дорожче кавунів, дешевше від коня.

І тут же за столом без лайки чи образи
За перваком міцним сиділи богомази.

З цибулі й житняку відходив буйний хміль,
Крило натхнень нових снувало акварелі,
Рембрандти [1] й Рубенси [2] дніпрових чорних піль,
Безпаспортні мої да Вінчі [3] й Рафаелі [4]!

Не налилось плодів. Не сквітло дочиста.
Але мене з тих літ ще гріють по сьогодні
І тітки Мотрі в жар запечені уста,
І очі дідуся, свої, а не господні.

ФЮРЕРИ

Фашистських павуків огидно чорні рила
Вже вивергла земля! Аби не повторила!

Ще змалечку навчаються стріляти
В сучки, в траву, у нявкіт котеняти,
В горобенят, в коріння, в попелище,
Як не в людей живих, то в кладовище.

А потім у людей. В мільйони душ.
Отут уже ти фюрерів не руш,
Вони вже знають, де і в чім вигóда,
А кулі дзвін — то ж добра пагорода!

Їдять і п'ють, як водиться давно,
Вино чи кров. Але то все їдно,
А вже закуска,— фюрерів тривоги,—
З народних тіл, постелених під ноги,

Тріщать кістки, і тріснуть жовнаки.
Тріщать суглоби і материки.
І одописців рать вбачає не без блиску
Блаженствіє і мир у тому тріску.

І в тому тріску клеяться педарма
Фашистські тюрми і фашистські ярма!
О фюрери, вас пізнаю здавна,
Продажну плоть і кров, налиту злоби й жовчі.

Їх створює пан бог з овечого лайна,
А світ людський — дивак! — дає їм ікла вовчі.

УРОКИ ФЮРЕРА

Отак повзуть, підводяться і падають,
Під чорним блиском дул, під снігопадами,
Під ревищем у ніч зловісної юрби,
Слов'яни, іудеї, сакси з галлами.
Мовчить сльоза. І реквій над причалами
Панахає серця. Вони — раби.
Їх сотні сот. Сто тисяч. Ні,— мільйони.
З хаток білявих, з гетто у нужді,
Їм вирвано язик, в кошмарно-злій біді
Їх мову перетворено в прокльони,
Закрито школи.
Дойчланд юбер алес!
І свастика повзе, і корчиться павук
Над трепетанням тіл і здичавілих рук,
Очей розтерзаних, яким ця доля сталась.
— Романку мій! Рум'янку мій! — Розлука
Несе Вкраїною своє дитя,
Де вже ні мови рідної, ні звуку,
Ні школочки. Ні лиштвочки життя,

Лиш — Дойчланд юбер алес! — більш нічого.
Обличчя стерті в чорно-сизий плаз,
Диктатор цідить кров на свій наказ,
Пожар і помсти ніч коня жене страшного.
І гнів невкутаний росте в цілющий корінь,
Як вічне дерево, скуте до пори.
Ти, боже хижий, боже злих повторень,
Не повтори цього! Не повтори!

МАЛЮНОК ПІСНІ

Вона щемить, а то як дзвін гуде,
Бузкове жито копитами збито,
Руками неба личенько бліде
Червоною китайкою накрито.
Вона — та пісня — з юності в мені
Живе, і мучить сни мої химерні,
І серце рве на одинокім нерві,—
За що його убито в чужині?
І де той недруг обмиває кров
Із рук пласких, в щетині рудуватій?
Куди біжить той кінь, мов сирота,
Ірже у всесвіт? Скільки у плачі
Зведе ночей ота дівчина-птаха
З обрізаними крилами життя?
І так болить мені, неначе сам
Лежу, простелений, під копитами,
Червоною китайкою покритий,
В довічнім сні.
І вже моя любов
Червону ту китаєчку знімає,
І сивіє в одну-єдину мить,
І топить поле у сльозах пекучих,
Що доброго й веселого мене
Отак і не діждалася додому.

ДЯДЬКО МІЙ ДОБРИЙ...

Дядько мій добрий згадує світ:
У шахтарях аж п'ятнадцять літ,
Та ще на війнах п'ятнадцять літ,
Та ще в артілі — двадцяточка.

Дні посивіли, легкі й круті,
Сурми захрипли в його путі,
Сонце було як цяточка.

Дядько у мене веселий дивак:
В нього печаль — зацвітає в мак,
Довга розлука — на добрий знак,
Ночі — ростуть жар-птицями;

Голод — ознака, що буде обід,
Холод — теплу простеляє слід,
Тучі — співають зірницями.
Дядько мій щедрий на всі скарби:
Піснею, потом, криком журби,
Хлібом важким, як олово,
Ранами й славою в дні грозові.

І на його долоні живі
Кладе Україна голову.

* * *

Посіємо хліб в ріллю віковую,
Запалимо серце працею,
Сади запряжем у зелену збрую,
Отак собі, без овації.

Отак над живими і мертвими з попелу
Піднімем горбаті полюси
І над Америками і Європами
Закутаєм небо колосом.

Люди побачать, що ми не грішимо,
Що ми вгрузаємо в полі.
І проростуть, як святі горішини,
Наші тверді мозолі...

МЕДИТАЦІЯ

Ти виходь у життя
з рокотанням весняного грому,
Із весільними бубнами
біля отецьких воріт,

З буйним блиском душі,
забуваючи втому,
Із фанфарами серця,
колихаючи світ.

Виростає завзяття,
і мудрість приносить готівку,
Виростає на мужа вчорашнє дитя.
А в кінечність виходь —
наче в далеку мандрівку,
Причинивши тихо двері життя.

ЛЕНІНСЬКІ РЯДКИ

КОЛОС

В одній дорозі прагнення й світання,
Над орне поле і людське чоло,
Жовтневих бур могутнє колихання
Революційний колос підвело.

І він, зерном наповнений до краю,
Мов заповіт, і мрія, і яса,
Черкає хвилі тихого Дунаю
І молоді красує небеса.

Він у тобі, в мені і в кожній днині,
В душі і в думці, в повноті політь,
Комуністичним подихом людині
Благословляє обриси століть!

ПАМ'ЯТЬ

Тепер вже інший час. Крізь жар багаторіччя
Материки встають біля твого обличчя,
Народи й племена, мов океанів гук,
Несуть своє життя до вічно чесних рук,
Вкушаючи ягіддя, повні палу,
З могутніх кетягів Інтернаціоналу.

І не питає люд про смерті злу приміту.
Питають, як живеш і як ідеш по світу —
З богами воювать, хитать старі імперії,
В суворій праворі нові шукать критерії.

Примружених очей не тьмарить довгий час.
Ти бачиш нас усіх. І не питай ти нас,
Якщо в розвої дій ми топчемося збоку,
Нам кару покладай — по-ленінськи — високу.

І не жалій сердець. За кривду не щади.
Від тебе відступить — нема страшніш біди
І горя гіршого! Отак себе рівняю,
Палю себе й росту в диханні днів і літ,
Іду, іду, іду, все прагну твого краю,
На клич і на любов. На раду й заповіт.

КОЛИСКА

Міряв життя на правду єдину,
Ні в кого не перевтілювавсь
і не палав за чертогом.
Він був простою
Земною людиною,
а не глиняним богом.
Його малювали з кепочкою,
із піднесеною рукою,
Із червоною скрипочкою
над людською рікою.

Для мене ж він ще дорожчий,
коли, бувало, не к святу
Він переходив з площі
у підвальну кімнату.

Зустрівши дитячу зграйку,
плем'я перепелине,
Ділив він гречану пайку
на ціле царство вдовине.

І порожнилась миска
ротами не посторонніми,
Погойдувалась колиска
під ленінськими долонями;

Сюди-туди, недалечко,
скрипіла від того злету,
Чіпляючися вервечками
за молоду планету.

ІЗ ЦИКЛУ «СИН ЯЦЯ-КОВАЛЯ»

* *
*

Уже давно нема тієї кузні,
Що дихала блакитно-червонястим
Рясним вогнем з дубового вугілля
І молотом дзвеніла день при дні.
І коваля немає. Жовта стежка
Черемхою та безом поросла.

А син Іван забрав отой вогонь
І перелив у літери залізні
Любові й смутку, вогняні троянди
Посіявши для матері, й діток,
І для землі, що зветься Україна,
Заквітчана трояндами й вогнем.

І оживає горна тихий спів,
І тяжкий молот гупає у груди
Планеті й людству, щоб тривожні сни
Не мучили те людство на світанку.

* *
*

Усе життя — як пісні передмова,
Як мед гіркий, де слава та хула.
Шукав на серце кованого слова,
Шукав на плечі сизого крила.

Для тих, що йшли голодні і розбуті,
З очима, як ночей палахкотінь,
У киптарях, у чорному мазуті,
На день і вік поклавши віщу тінь.

Знайдеш, Іване, слово серед бою,
Зростиш крило і вилетиш в блакить,

Але, не зраджений самим собою,
Ти не втечеш-бо від людського болю,
Що розриває серце кожну мить!..

* *
*

Не знали люди: жить йому віки,
Коли підводив у просторі зорні
Могутні руки, наче блискавки,
Обламані, погнуті, та незборні.

Не здогадались: мислю, мов крилом,
Проріже ніч, в диханні до останку,
Всевіломудрим і ясним чолом
Прихилиться до людства на світанку.

Коли виходив у широкий світ,
То ще й того провідали замало,—
В яких тортурах серце знемагало,
Щоб через них пробився слова цвіт...

* *
*

Та й радості було, чого таїти?
Он під дощем загомоніли віти
Говіркою зеленою. Між скель
Снується неба сонна акварель,
В напівзабутих кам'яних скрижалях
Душа бринить і на прозорих далях
Вдягається в надію, мов ріпник.
І віра віриться, як серця здобич,
Коли чорнявий молодий Дрогобич
До слова й думки ласкою приник.

Вусаті вуйки, сиві, як стосил,
В шинку з тобою сівши біля столу,
Нужду карбують, пиво п'ють спрокволу,
І піт струмить із гудзуватих жил.
Та й радості було, чого казати?
А за вікном осіння ніч в Карпати
Веде Вкраїну, оповиту в хміль;
Вона заходить з мудрими очима,
Тебе цілує й, ставши за плечима,
Дарує хліб своїх солодких піль.

* *
*

Біля його вікна зупинявся світ,
Отой жебрачина в старій одежі.
Він із поту й сліз робив динаміт,
Щоб із нього в майбутнє
Вибухали пожежі.

Із каміння сік полуміння руде,
Із проклять — симфоній всім убогим.
Тільки слова свого не міняв ніде,
Щоб було Україні мечем і прологом!

* *
*

Кам'яними дорогами, від хати до хати,
Закарбовані в серці, для віри й привіту,
Революційні ритми, як гори Карпати,
З каменярами ідуть по світу.

То Франкові очі допитливо-зорні
Не зімкнули повіки від кривди гіркої,
То Франкові руки на вічному горні
Роздувають багаття душі людської.

Проросла, зазернилась, засяяла блиском,
Вузлуватим корінням його ідея,
І стоїть він не скелею, не обеліском,
А живою книгою Прометея.

* *
*

Тебе я вгледів змалечку, уранці,
Коли віки зустрілись на мечах,
Оті слова, ті ріпники-повстанці
Мене й сьогодні будять по ночах.

Пішов, як мрія, в темні заметілі,
Ламаючи свавілля і тюрму,
І тільки спраги борозни вчорнілі
Лишили слід мені не одному.

Бо вже давно на камені і руті,
У серці й думі, в ріллях повесні
Горять його скрижалі незабуті
І, як Держава, зводяться пісні.

* *
*

Ще тільки-тільки ставало на світ,
Хмари юрмились кошлатим ко́шем,
Підпімали вітри міліон трембіт
Попад Черемошем.

Кривда сипала чорну сіль,
Правда сіяла край дороги,
І ріпницька нужда повзла звідусіль
На сопухи [1] й перелоги.

А він ішов над душею долин,
Захрещений волею не в самотині,
Над примруженим зором гуцульських хатин,
Поділивши серце собі й людині.

Сонце росло, як велетенська бджола,
І бриніла природа.
І молилися соняхи біля його чола,
Щоб Україні була свобода.

ІЗ ЦИКЛУ «ОКТАВИ ЗЕЛЕНОГО ЛІТА»

ІДИЛІЯ

Біля села, що має назву Бірки,
На тій полтавській милій стороні,
В промінні синім від ясної зірки
Горить багаття, тліють у вогні
Сухі поліція, в гомоні говірки
Хлоп'ята жваві стрілися мені
І пригощать взялися в тій хвилині
Печеною картоплею в шкурині.

Микитки, та Василькн, та Олесі,
І кожен третій на ім'я Іван,
При тихім Пслі, при голубому плесі,—
Замурзаний і войовничий клан [1],
Тут космонавти їм на інтересі,
Ракетний злет і Тихий океан,
Людських відносин згода і незгода.
На всякий плід своя, вважай, погода.

На цій землі, у цім селі малому
Зростав колись і мій хороший друг,
Йому стежини слалися додому
З багаттями вечірніми навкруг.
І той же глід спадав біля порому,
І море мрій котив зелений луг.
Мабуть, йому ще видяться й донині
Ці хлоп'яки з багаттями в долині.

ВІТРИЛО ДОЩУ

Шумить, шумить розгойдане вітрило
Дощу рясного на роздоллі нив,
Громи клепають радісно і мило
У блискавках народжений мотив.
Напийся, серце, і постань стосило,

І зацвіти катраном поміж див
Буття земного, де, здолавши муки,
Могутній степ підводить сиві руки.

Рокоче, б'є, нуртує далиною,
Струмить за обрій блискавок орда,
І шлях мій дальній повниться луною,
І не страшна мандрівнику біда;
Важучий колос мліє преді мною,
Широке небо в вуса запряда,
І пахнуть медом, як осінні соти,
Мої земні простори і висоти.

СМАРАГДОВЕ ДИВО

Їх школярі садили над ріллею.
У смарагдовім пролисту й гіллі
Вони шумлять між небом і землею,
Зелені струни неба і землі,
І літніх гроз вдягаючи киреєю,
Немов летять у вітру на крилі,
Корінням пнуть і пружаться поволі
У світ мелодій молоді тополі.

Понад дідівські збратані могили,
Над роздоріжжя, в неба оболонь,
Червонозорні заграви щосили
Їм крешуть міць і яросний вогонь,
І труд людей, і горді небосхили
Їх записали в пам'ятку, либонь,
Літописом зеленим, без печаток,
Як днів нових струнких першопочаток.

Шуми ж мені, зеленопружне диво
Полтавської рясної сторони,
На мій поріг де дозріває жниво,
Чи то з мілин, чи то із глибини,
Щоб лиш душа не краялась мінливо
І прагла суті, й сонця, й далини,
Як ті тополі ніжно-урочисті,
Як те гілля у смарагдовім листі!..

— Тут заночуєм, на краю села,—
Сказали люди,— у вдовиній хаті.—
Надходить з поля вечорова мла,
Землею стеле тіні сизуваті,
А нам би хліб та юшка ще була,
Харчі вдовині, звісно, небагаті.
Хатина. Хатка. Вікна в даль доріг.
Рум'янку цвіт схилився на поріг.

Був чоловік і юні два сини,
І родичі любили вже невістку.
...Гуде, гуляє заметіль війни
І замітає снігом чорну звістку;
А серце жде. Повернуться вони,
Зламавши літери на обеліску.
Коса вдовина вже не пада з пліч,
Бо кожен волос — посивіла ніч.

У неї ті ж артільні трудодні,
І радощі, і смутки пережиті,
І птахоферма в ночі весняні,
І косовиця в молодому житі.
Спасибі, має руки вогняні,
Що можуть землю повернути в світі.
А прикрашає удові турботу
Лиш радіо. Та кінофільм в суботу.

Вона не хоче ні порад, ні втіх,
Сама собі порадниця завзята.
Давно навчилась, не за божий гріх,
Трудитись вічно й вічно виглядати.
Пливуть літа по річищах своїх,
Стираючи дрібненькі дні і дати.
А біля неї, чисті, мов кришталь,
Земля і небо. Мрія і печаль.

Десь на світанку всіх нас провела
І довго вслід дивилась біля тину.
Неначе знов молодшою була,
Харчі збирала на дорогу сину.
Вдовина хата на краю села,
Чолом тобі, мала моя хатино,
Де пахне хліб, і зацвіта катран,
І виглядають очі в ранню рань...

ЗЕМНІ ОКТАВИ

Ну, братку мій, узявся до октав,
Немов не знайдеш легшої роботи,
Вже б краще сів та гарну оду склав,—
Сто грам срібла, а більше позолоти,
Чи то піснями знову пролупав,
Чи то верлібра закрутив звороти!
Воно-то так як кажуть мудреці,—
Не все ж те злото, що в твоїй руці.

Тривожна пісня розкрива уста,
Коли її покличеш враз і вдруге,
Будівля слів — не забавка пуста,
В жадобі просить жару і напруги,
А з плином літ дорога не проста,
Тобі несе земні могутні фуги,
Клекоче, повен потаємних звад,
Октав суворих чарівничий лад.

Всьому свій час у кольорі новім,
Всьому є місце в тиші і в пожарі,
І навіть літній вигуляний грім
Міняє тембри й покоти у хмарі;
Чому ж тобі у помислі своїм
Не розбудить світанки сині й карі,
Не заплести зелений біг отав
У мідний дзвін злютованих октав?

РОДОВІД

Плечисті й горді, вогняної проби,
Тісним гуртом сідають за обід
Чоботарі, і теслі, й хлібороби —
Мій добрий рід і давній родовід.
Стоїть за ними обрій крутолобий,
І трусить вечір вересневий глід,
Вродлива пісня розсипає бризки,
Гойдає неба голубі колиски.

Мій родоводе, дня мого скрижаль,
Дорога й вік лягли на плечі,
Вогонь і піт, розлука і печаль,
Крило шукань за маревом хуртечі,
Залізний клич і тихоревний жаль,

І мудре слово і немудрі речі,
Як день і ніч, як світло й темнота,
В однім двобої руки запліта.

Не загуби ж біля цієї хатини,
Такі далекі і такі свої,
Найперших слів обпалені клітини,
Де обсідали душу солов'ї,
Полинний запах молодої днини,
Гаптованої в сині ручаї,
Де родовід, у праці понад силу,
Несе вагу землі і небосхилу.

ЄДНІСТЬ

Тут обеліск у житі, а на нім
Медалі сонця й неба теплі жили.
П'ятсот упали в залпі громовім,
Упали й голови не похилили.
Стояли мертві, в колі мовчазнім,
Живими ще підтримані щосили,
Обвіяні не сірим забуттям —
Одним диханням. І одним життям.
Отак би, друже, нам літа пройти,
Долаючи всі грані і висоти,
Пізнаючи і горе гіркоти,
І чистий жар невидної роботи,
А похилився б,— підняли брати
Твойого серця ритми і клопоти
На сотні рук! — із помислом незлим,
Одним диханням. І життям одним.

СВІТАНОК

Сини і внуки в них зросли потому,
Пішли в світи з замріяних хатин
До гідростанцій і до космодромів,
До лазерів і атомних клітин,
Шукаючи не чарівничих гномів,
А кібернетики могутній плин,
І тільки в снах їм видиться в приміті,
Як сад пливе у сяйва білоцвіті,

ШЛЯХ

На цім шляху, у степовім завої,
Брели віки в незвіданій меті,
Плебеї, смерди [1], ватажки і вої,
Похилі й горді, в лжі і в правоті,
Де височать між пампи [2] голубої
Чорноземні румовища круті.
Там заплелись у мову твердих літер
Червоний стяг і скіфів древніх вітер.

Відкопотіли, відлунали гули,
За шелом'янем кречети кричать,
І на щити, мисюрки [3] та фібули [4]
Скарбниці літ покладено печать.
Могутні Святогори та Микули
Виходять внука з космосу стрічать
І на нову осанну [5] хилять плечі,
У сорочках лавсанових, до речі!

КОНІ

Під дощиком намокли гриви й жили,
Стоять півколом, в тихім табуні.
Півсвіту поорали, й зволочили,
І вколосили в щедрому зерні.
Їм грім копит вчувається щосили,
І реквієм, і марші на війні.
Тепер тим коням влітку, серед ниви,
Копячий бог не заплітає гриви.

Тепер у них свої, сказать, ліміти,
Так як води закуті береги.
У карих снах луги схиляють віти
На давні рани, шлеї та плуги.
Та ще вівса потроху сиплють діти,
Шукаючи підкову з-під ноги,
Очима проводжаючи під тучі
Тіла машин, безхвості та блискучі.

ДЖЕРЕЛО

Ще поп'ємо із цього джерела
Так, як пили в ночівлю партизани.
Летять, летять, втираючи з чола

Засохлу кров, летять через тумани,
Через екрани неба й гори зла,
На гривах віку, через сни і рани,
Летять обмити біля чорних віт
Червоний біль, і сукровицю, й піт.

Ти гомони, джерельце, гомони
Блакитними-устами, в супокою,
Гарячим кличем, відбитком луни,
Фатаморганним воскресінням бою,
Ось-ось ще вийдуть, збратані, вони
І сядуть при багатті над рікою,
Де ллється джерело на тихий плес,
Червоне з крові. Синє від небес.

СТЕПОВИЙ ДВІР

I

При степовому вічному дворі,
Де похилились рученьки акацій,
Встають вони у сяєві зорі
Без некрологів, снів і медитацій,
Загублено боїв календарі
І голоси розвідувальних рацій,
В зітлілих касках наче диво з див,
Пшениці корінь вуса простелив.

Там плуга слід біля очей проліг
І джерело пробили чисті води.
Мохами взявшись, кам'яний поріг
Не зачепив пораненої вроди,
Встають вони під маревом доріг,
Оті, що світ зігріли в час негоди,
Тримаючи на плечах жаром ран
Обмитий кров'ю наш меридіан.

II

Підводяться танкісти й сурмачі,
Розвідники й піхота — пішаниці,
І світяться під місяцем вночі
Повиті димом молоді зіниці.
Як я казав: кленочки на плечі

Зростають в них — і гнізда мають птиці,
А через груди — горе, не біда —
Тече до моря звонкова вода.

Їм тільки б знати через біль розлук,
Через літа, в безмежному зеніті,
Як родить хліб і виростає внук,
Яка тепер політика на світі,
Чи поламались тюрми, повні мук,
Тирапами гратовані в граніті?
Бо якщо ні,— навіщо ж їм в жалі
Цей сон і спокій грішної землі?

III

Злягли в пилу біля нічних багать
Бійці мої з передової чоти.
Вони не встигли поле доорать,
Синів найкращих у житті зачати
І дні свої, що схожі до розп'ять,
Не встигли до ладу закарбувати,
Лише покрили люту ніч сліпу
Фанерними зірками у степу.

Здіймайте руки, теплі і живі,
Ячіте голосами попід тучі,
Ачей знайду на камені й траві
Сліди звитяг гарячі і горючі,
Де в тишу обернулись грозові
Громаддя ночі й думи невсипучі.
І закарбую у людській душі
Ваш крик життя, мої товариші...

ЗЕЛЕНИЙ ВЕЧІР

Спадає спеки марево безкрає,
Мережами снує вечірній слід,
А біля клубу на гармошці грає
Гордій Матяш, із фронту інвалід.
Тепер у нього клопотів немає,

Давно скінчився юності похід,
Зробив протез — на ногу зрізав липу,
Хода хороша, тільки повна скрипу.
Та є в житті іще одна морока:
У сни приходить молодість крута
І, наче липа кроніста й висока,
З ноги росте і цвітом зацвіта.
І дітвора завзята, й синьоока,
Той трудний цвіт в торбинки підгорта.
Спадає спеки марево безкрає,
Тече життя. І десь гармошка грає.

ІЗ ЗБІРКИ «СЕРПЕНЬ ДУШІ МОЄЇ». 1970 р.

ЗЕРНО

Били його на токах залізних,
Пересипали в ночах запізніх,
Жаром термітним пекли під боки,
Щитом броньованим толочили,
І випивали останні соки,
І виминали двожильні жили.

В землю ввігнали на мить єдину
Зеренце, зерно, хлібну зернину.

Воно ж, як людина, забувши втому,
Чекало весни й молодого грому;
Зросло, підвелось, перейшло обніжками,
Перед руїнами, біля хати,
Й пошкандибало зеленими ніжками
Людину погодувати.

ПРО МАЙСТРА

Де твої круги одвічні, призабуті нині?
Гончарику-глинчарику, ідоле у глині!

Вилітали з глини птиці,
Грілися на комині,
В кожної твої очиці
У далекім спомині.

Вилітали сиві коні,
Крилися світанням,
І ставала біла глина
Весняним іржанням;

І співала душа твоя
В глечику й горняті

Дивним тенором високим
На весільнім святі.

Ще ходили, як сталеві,
На мужицькім жниві
Українські жовті леви
В золотій поливі.

Де ж твої круги одвічні, призабуті нині?
Гончарику-глинчарику, ідоле у глині!

А твої дзбанки червоні
У музеї висяться,
Як живі зітхають коні,
Птиці прагнуть місяця;

Обклювали небо синє,
Сіли в терені,
Обтрусили всі росини
На рай-дереві...

ФРЕСКА

Отут вона одна поміж речей,
Затерла тінь прозоро-кришталеву,
Блакитний зір ввігнала в тьму ночей
І розтеклася мислію по древу.

Ще виплесне над нею жар сторіч
Свої полки у войовничій зваді,
Ще Ярославна плакатиме вніч
На тім валу, у тім Путивлі-граді.

До фарб її докотиться луна
Татарських орд, що крутять дівку-бранку,
І золоті знамена Богуна
Прихиляться до неї на світанку.

І циндра [1] часу одлетить у даль,
Як лист осінній на зеленім вітрі,
Коли вона простеле свій кришталь,
Розкутим сонцем бризне на палітрі.

БІЙ МАКСИМА КРИВОНОСА

Життя — на дибки. Мліють хати.
Стоокий гнів січе лани.
На честь і мсту, на шал розплати
Стоять полки. Свитки і шати.
Стоять голота і пани.

О шлях Волинщини! Із мроку
Зведи знедолені поля,
Де Єремії [1] хиже око
Пильнує стяги короля.

А давали пити з чаші
Кров Христа з надією,
Відречись себе, Яремо,
Станеш Єремією!
А давали їсти тіло,
Біскупом [2] помічене,
Бідне тіло України,
Ятаганом [3] січене.
Перейди всі кладоньки
Та від мови-ладоньки,
Від народного звича́ю —
До панської владоньки.

І перейшов блюсти закона,
Коронним гетьманом сюди,
Людська сльоза, мов кров червона,
Тече з рудої бороди;

І двоє крил у тьмяпім злоті,
Сріблясті кинді [4], меч в сідлі
Як виклик вольності й голоті,
Й душі, присохлій в мозолі.

І стоять полки,
Наче плин ріки,
В латах, в кованих мисюрках,
Золоті вовки.

А голота стоїть,
Наче вітер століть,
Кривоносові суремки
Виграють у мідь.

Ворон кінь іде,
Аж земля гуде,
Біля шабельки-дамаски
Голову кладе.

— Сідлай коня! — шепнуло поле,
І для могутнього число,
Піднявши в небо сиве чоло,
Кривавим цвітом проросло.
І потекло, й пошаленіло,
Зануртувало в дим, в ясінь,
Рвонулось тіло геть на тіло,
Без вороття і воскресінь,
Сльоза в сльозу і кров до крові,
І крик, і круки біля лиць,
Дамасок виблиски багрові
В зигзагах чорних блискавиць.
Кричали душі, бились коні,
І очі, вирвані з орбіт,
В останніх муках на припоні
Ще сліпо блимали у світ.
І сонце в чорно-білім диску
Несло небесну корогов
На смерть, на щастя, на колиску,
Де з горем грається любов.

Тримайсь, Максиме! Сяє небо,
І стяг, і меч біля коня,
Хилися, зрадо! Біля тебе
Гаптує крила вороння.

І тій паноті кунтушистій [5],
З волинських кленів та ялин
Вже теше обрій урочистий
Горбаті віка домовин.

А де ж Яре́ма? А де ж тюрма? Тіка невесело,
І Кривоносова шабля кута над ним занесена;

Понад Карпати, над білі хати, над Піренеї
Тікає зрада, і мчиться правда побіля неї.

Копита б'ються, і шаблі гнуться, на бій готові,
Обличчя вершників серед ночі як мармурові.

Чіпають гриви за білі хмари, за верховіття
І простеляють жорстокі тіні в нове століття!

* *
*

За подихом полів стоїть осіннє диво,
Рихтоване в блакить і повне через край,
З білявих снів і дум, що сходять неквапливо,
Із протиріч буття і журавлиних зграй.

Там вруна пружаться і оживає глина,
Бурштинові хати чи бірюза весіль,
Все скарбом дорогим візьми, моя людино,
На щастя — то лиш дар, на рани — то не сіль.

Там сміх і посміх є, свої без масок лиця,
На крилах осені бринять смугляві дні,
За обрій пролягла осяяна пшениця,
І сяйво те в мені, як знак життя в мені.

Від нього сам беру роботу невисоку,
Натхнення сизий мак летить крилом тугим,
І пісня підповза до синього потоку,

Щоб вистраждать, і жить,
І зацвітать над ним.

* *
*

Ні за що згудять, не розсудять,
У сірий колір обів'ють,
І ти, як сирота на людях,
Вже п'єш не суть, а каламуть.

А ти в засніженім завої,
Між протиріч і суєти,
Знаходиш плин води живої,
Яку байдужим не знайти.

Як без ночей нема світання,
Так без світань шляхи не ті,
І якщо в муках є шукання,
То, значить, муки ті святі!

* *
*

Мене так доля народила,
Дала жадання вікове,
І молоденька хвиля мила
Десь біля серця, а живе.

І, може, вміло чи невміло,
А голе слово подала,
Вдягла його в звичайне тіло,
Щоб не палить людські діла.

І я в епоху сьогочасну,
Щоб іншим не завдать жалю,
Сушу, нівроку, хвилю власну
І власне серце попелю.

ПАМ'ЯТЬ

(Балада)

Бійця не ховали —
На землю поклали;

Під білим місяцем,
Під небом голим,
І стали груди у нього
Полем.
Розумієте? — Полем.
І по нім космонавти
Знаходять путь,
Бо в бійцевих долонях
Сади цвітуть;

По його очах
На земнім просторі,
Де збираються
Сльози,
Дощі
Та зорі.

ІНВАЛІДИ

Курних доріг забувши біди
І крик траншей на спаленій землі,
Пили горілку інваліди,
На милиці поклавши мозолі.

Стояла поруч молода відвага,
Закуска на газеті: хліб і сіль.
Біля вітрин в питві бродила буйна брага
Їх подвигів, двобоїв і зусиль.

Широке небо, схоже до шинелі,
Ятрило спогади і ночі грозові,
Підводилися милиці з панелі
І танцювали як живі.

Захрипла пісня, що, подібна птаху,
Солдатську кликала любов
Біля плечей нового злету й змаху
Ще не довершених будов.

ВЕРШНИК

(Балада)

За сивим пилом, за сяйним полем стелились коні,
За тую дівчину-революцію шляхи червоні.

Вдягнув шинельку, почув прощання та сміх малечі,
Багряні зорі попід снігами лягли на плечі.

На роздоріжжі обняв розлуку, на мить щасливу,
Вкраїни коси поклав на руку, судьбу — на гриву.

Помчався пилом, помчався полем, як тур з безодні,
Летить літами і не вертає ще й по сьогодні.

Пісню покотив,
Сам знайшов мотив,
Як вітер.

Книгу полистав,—
Сам навіки став
Між літер.

Та під зорями і тучами,
В села і міста,
В білім камені горючому
Ще кричать уста...

ЛЮБОВ

(Балада)

— Пригадай мене, Іваночку!
— Пригадаю.
— Пригадай мене, Оксаночко!
— Пригадаю.

А за війною, за чорним пилом,
Травою, полем і небосхилом,
Як давнє марево рятівниче,
Далекий голос бринить і кличе:

«Вже не болить мені давня рана,
Я хочу бачить тебе, кохана.
Збери моє тіло посеред бою,
Я нашу вірність прикрив собою;
Склади мої очі по крапелині,
По тих осколочках, що в долині;
Руки — по кореню не в пожарі,
Голос — по птицях у білій хмарі...»

Голос той кличе, вніч воскресає,
Вона ж — четверте дитя колисає.
І нащо їй руки, морозом скуті,
Нащо ті очі, в літах забуті?

ПЛУГ

(Балада)

Меч заржавілий знайшли у полі,
Скували плуг із меча поволі,

А в наші дні, як стару прикмету,
Плуга того віддали поету.

Став він із плуга іскри кресати,
Стали століття в нім воскресати:

Поле і жниці десь на світанні,
Гнів і сльоза на людськім диханні;

Білені роси попід пожарами,
Пісня мужича з очима карими.

Плуг той живе не в ганебнім зреченні —
В залізній мові,
В залізнім реченні!

ДУБИ НАД СТУГНОЮ

У карбах шлях лежить, плямований катранню,
З автолом звіробій у барвах на світанню
Сплітає пахощі, і зграя голубів
Снує крилату тінь у мареві дубів.

Вони стоять отут, приклавши чорні вітря
На знак розлук важких, на весілля й століття
Моїх родів рясних, і поколінь, і снів,
І марень змучених, де перший день яснів,
Де вся матерія гарячим сріблом кута
І крон могутній шал, мов правда і покута.

Візьміть собі у дар небес блакитний ріг,
Візьміть моє життя і дайте інший біг,
Дуби мої рясні над Стугною іздавна,
І не з Путивля — тут ще вийде Ярославна,
В тривозі віковій і в кличах з полуночі
На український край премудрі схилить очі.

* *
*

Тут Стугни плин малює вічну карту,
Де батько, й дід, і дядько мій косив;
Я з тих малих шевченківського гарту,
Що світ спізнав, а чорний хліб місив.

І з тих замісів ноша за плечами
Вже не така й важуча, як на те,
Глобальними й водневими ночами
Мій бідний цвіт не в'яне, а цвіте.

Мої у нім рум'янки і мережі,
Громаддя туч і сизий деревій,
І люди ці, й небесні білі вежі,
І камінь той, що на дорозі,— мій.

Ця плинь, і даль, і слово край хатини.
Пахучий день, прозорий, як весло,—
Усе ввійшло в мою грудну клітину
І біля серця дивом поросло.

Усе, що билось мріею гіркою,
Коріння вирвало і десь пішло звідсіль,
Лишилися дуби, як свідки над рікою
Моїх колисок і моїх весіль.

Там п'є меди веселка прехороша,
Там клекіт років пам'ять і луна,
І легшає, й прозорішає ноша,
Мов України древні письмена.

* *
*

Тут в'ється Стугна, пахнуть медуниці,
Де я колись ходив, замурзаний малюк,
Де розписні, як сон, загонисті синиці
Клювали чорний хліб з моїх дитячих рук.

І мрію сховану, й легенду волохату
Приносили нам весни уночі
В покладену на зруб дубову отчу хату,
З піснями край стола, просáми на печі.

Росли дитячі сни, як дерева за нами,
Прощалися діди, лишивши розум в дар,
І пахощі землі мережились димами,
Де риба, і ремінь, і динь густий янтар.

А в кольорах земних душі світились двері:
Мементо морі [1], й цвіт, і візерунків дріб,
Збиралися дощі, як діти до вечері,
На сивім полотні боги жували хліб.

Тепер у тім краю дитячі інші личка
В заметах снігових, біля нічних багать
Виносять чорний хліб розкльовувать синичкам,
Бо зими й весни йдуть, а птиці все летять!

* *
*

Не збиті в заметіль, не схилені добою,
Вони собі стоять, немов солдати з бою,
Лише поранені. І тут же, де потік,
Цілющим видивом дубовий бродить сік.

Не стерли сивих ран і не згубили вроди,
Зеленої — з корінь — державності природи,
Могутньокронисті! І їм зрідні словна
Бентежної душі притишена луна.

Отак ізмалéчку стою опоруч з ними:
Людина, зелен лист і сонце — побратими,
Спокійні працею і струджені чолом,
П'ємо своє життя над Стугни джерелом.

А якщо трапиться отой конфлікт зі мною,
Що я впаду на шлях, не відробивши все,
Тоді сім'я дубів,— не віком, не труною,
А кронами в вітрах мій голос понесе...

СІРЕ ГУСЯ

Сіре гуся крилечками має,
Два Дунаї в пісню завертає.

Сіре гуся по садочку ходить,
Синє небо за собою водить.

Та ще в'яже сонця оберемки,
Під вишнево-ковані суремки,

Та поважно ставить, як святі,
Червінькові лапоньки лапаті.

Скільки літ у вирії дивлюся,
Встань же, слово, серця яр чудесна,
Непродажне сіре моє гуся,
Тонкогорла флейта піднебесна!

* *
*

Пливуть березневі тучі. Світанки пливуть землею,
Стоять березневі сяйва понад душею моєю.
Беруть її, неукротиму, не гнуздану у вуздечки,
Вітають побіля неї небес голубі вершечки;

Сплітають надій коріння, де коло старе кінчаю,
І ставлять для пісні хату та по людським звичаю.
Ах, душе моя стократа! Чого тобі ще замало!
Між боєм та чорнотінням і щастя ж перепадало.

Нехай у тісній одежі ночами брело в пожежі,
А слало сувору нитку у чистій людській мережі.
Було воно й за заслонця, бувало й за оборонця.
І відчиняє вікна душа моя на схід сонця!

* *
*

...І гнеться небо, як лоза,
У візерунках розмаїта,
Троянд прозориста сльоза
Налита райдугою літа.

Бажаю, прагну, наче віть,
Переплестись за темні грати,
Усе налите — увібрати,
Усе присохле — напоїть...

* *
*

Іду в розкриті небеса,
Несу землі зелену ношу,
І на устах тремтить роса,
Яку я з юності виношу.

Іду веселий, сам-один,
Де впало небо біля жита.
І пахнуть руки, як полин,
Коли по ній не б'ють копита.

ЛИВОН У ПОЛІ

Як повернувся Ливон з полону,
То хлебтав водицю свою несолону,
Картопляну юшечку ненависту,
Димком сповинуту, пісню-хмаристу,
Цідив на губах, як вернув з полону.

В артільне поле пішов не тайком,
Впрігся до плуга корінником,
Невістці Наталці не дав поблажки,
А ще корову узяв до підпряжки,
Та так і тягнули той плуг трійком.

На рогах в корови полин ночує,
А Наталочка йде та й сльози не чує,
А в Ливоновій бороді стернища руді,
Мружить волошка блакитну повіку,
У ногах петляє історія віку,
Прошита пожаром, наче кров на воді,

Направо — хмари до моря течуть,
Наліво — дощі півсвіту січуть,
Та сіверко прахом пахтить і свище,
На чотири сторони неба шатрище
Велетенські стовпи підвело, й не чуть.

І стоїть Ливон на меридіані,
На розпеченім нервичку біль снує,
Сиві очі землі біля нього в благанні

І душа трави
Кричить про своє.

Світе мій стражденний
поміж дубами!
(Корова оброссся жує губами).
Поле моє орнеє до гробини!
(Ковтає Наталочка поту дробини).
Танком побите,
автолом крите,
Кров'ю солдатською ситняво-сите,
Обсаджене шибеницями в непокою,
Пересипане розстрілами,
як мукою,—

Колосу дай, колосіння. Хоч колосоньку
в долоні,
Зерна щербатого на посіваху.
Дотягли того плуга, як зморені коні,
До шляху,
Стали собі при діброві,
Як мармурові.

Корова. Невістка й Ливон над важкою ріллею,
З'їли хлібину на трьох,
Нарихтовують шлею,
Борозну мітять нову,
щоб рівніш якомога.
Лається дід на руйновище,
скаржить на бога.
— Що ж ти,— каже,— всевишній,
Де ж той колос колишній?
Що ж воно мерхнуть сонця твої і зодіаки?
Що ж не здихають в побоїщі заводіяки?
Щоб їх,— каже,— люто-кривавих,
Побило та закачало...

А поле знову родило,
Поле собі мовчало.

* *
*

В степах і долинах, по білених росах
Високі могили в тривожному сні,
Високі кургани, де болі, та рани,
Та крик журавлів повесні.

Насипано їх висоту серед бою,
Щоб добрі нащадки їх добре ім'я берегли.
На білених росах клекочуть далекі орли,
Клекочуть далекі орли.

В полях Берестечка [1] поховано прадідів кості,
І гомін козацької слави вкриває високий
курган,
І дума народна пливе понад ними в туман,
Пливе понад ними в туман.

Пилявці, і Корсунь [2], і Жовтії Води [3]
Кудганними сурмами сурмлять у вись,
На стежках минулого маки червоні сплелись,
В вінки заплелись.

Візьму собі в серце їх долю й неволю,
Піду у дорогу, в дорогу надій і прощань,
По білених росах, по щебету синіх світань,
По щебету синіх світань.

І легше від того зітхнеться, і серце заб'ється,
Що я не один-одинокий іду до вечірніх багать,
Високі могили з вітрами вночі гомонять,
З вітрами вночі гомонять.

7.IX 1969 р., Конча-Озерна

* *
*

Ходять птиці по синю воду,
По білі роси та полуниці.
Ходить душа моя в спеку й негоду
З ними попить з одніеї криниці.

І на пташиній тій мові щирій
Зеленню снована йде розмова.
З рук моїх стелиться теплий вирій,
З синіх крилечок мені обнова.

Глибшим на диво стає світання,
Б'ється в гармонії жилка кожна.
З того єднання а чи братання
Можна любити й летіти можна.

СЕРПЕНЬ ДУШІ МОЄЇ

Тепер усе по-іншому бринить.
Русяве поле під промінням теплим,
Земна глибінь, і далечінь життя,
Й трава черлена дишуть триєдино.
І струнить день на скрипочках малих
У зрячім серці, де високий серпень
Душі моєї, повної відмін,
Стоїть в дворі і в щедрості дарує
Усе, що я спромігся донести,
Що не віддав пікчемності і лжі,
Немов святиню на твердих руках,
Попалену, але свою до скону.
Мій серпню чорнобровий, все віддай,
Не приховай, не прихитруй нічого
І лиш клечальну пісню збережи
На день обжинку й чесного змолоту.

КИЄВУ

1

Як вдивляюся в очі тобі, недремному,
Як проходжу майданами палахкотючими,—
Булава Богданова в реві суремному
Золотіє над поверхами і тучами.
І Шевченкові думи, збудивши історію,
Розірвавши закови несамовиті,
Запинають минуле габою суворою
І дзвенять тобі, Києве, в бронзі відлиті.
Ще рости мені довго піснями неспалими,
Як дитині, що світ пізнає азáми,
Під твоїми сивими Арсеналами,
Що посічені кулями і сльозами.
Із твоїми мостами зеленистими,
Із твоїми устами голосистими!

2

Із тих в'юнких зелених діб,
Щоб знати світ багатомовий,
Я воду пив і їв твій хліб,

Студентський пай двухсотграмовий;
Чумиза, й чорні сухарі,
І чай з «титана» був на вжитку
В тіснім, завзятім гуртожитку,
Де ми навчались до зорі.
Я знав тепло твоїх долонь,
Революційних днів підмогу,
Снагу, і мрію, і дорогу,
І світло зночі, і вогонь,
Була робота і мета,
І подих твій лягав на скроні,
Відпаленіли ті літа,
Відтупотіли юні коні!
Прийшла знедоленість крута
Війною чорною в розгоні...

3

Ми пішли в твої завали,
у траншеї, в затінку,
Ми тебе обороняли,
наче батька й матінку.
За Ірпінь і Голосіїв,
з браттями віджилими,
Нам бомбьожок голосіння
рвало серце з жилами.
І сивини вдів ночами,
де вмирали сироти,
Нас підводило ключами —
кату яму вирити!
Все минуло. Над руїни
інша доля значиться,
Глянеш в небо України,
пригадаєш — плачеться!

4

Виходиш гордо у житті
З ночей на виблиски круті
Тисячолітнього змужніння,
Нехай побачить покоління
Тебе, в високій правоті.
Я принесу тобі з надбань
Шовки небес, цвіти світань,
Загляну в очі близько-близько,
Моєї юності колиско,

Ти думу спогадом не рань.
З твоїх ясних високих гір
Я бачу твій орлиний зір,
Човни, й щити, і далі милі,
І сонця злет на синій хвилі,
І серця злет,— мені повір...
Зітхають парки, мліє мла,
Здіймаєш в небо два крила,
Нехай позаздрять Рим і Троя,
Що Зірка воїна-героя
Тобі на груди прилягла.
Пливуть шляхи, як ручаї,
І в пурпуровій течії
Виходить люд, забувши рани,
На гори, на святі майдани,
На площі вічності твої!

* *
*

Серпень душі моєї
підійшов за хвилину,
Підійняв усі думи
від сповиточку
Й ненаписану пісню,
як маленьку дитину,
Розмалював на листочку.
Серпень душі моєї
вийшов у путь щасливу —
Понад обвали світу
Сіять безмежну ниву...

ТЕПЕР, СКАЖУ Я ВАМ...

Тепер, скажу я вам, так не читають віршів,
Як ми читали їх у дні мої не гірші,
А може, й кращі з тих, що доля повела,
Де друзів рій шумний збирався до стола,
І вірш, піднявши вніч крильцята сизопері,
Братався з образом в житті, а не в папері,
Він по столу ходив на жилавім припоні,
Клював метафори в неписанім законі
І в молодім натхненні протиріч
Снував в епітети до темно-карих віч.
І друзів посмішка була за знак-печатку,

І місяць-молодик просив читать спочатку,
О віршу мій малий! Твоя не стерлась дата.
Тепер хоч пишуть в нас, не відчувають свята.
Шухляди — на ціні, не широчінь крила,
Бо кожен при собі, владар кутка й стола.
І зиркають з-під вій, немов пече обида,
Щоб вірш не перебіг, не дай бог, до сусіда.
А він собі росте, і серце рве юначе,
І з воскресінь — кричить, грозиться й гнівно
плаче...

ГРУЗИНСЬКИМ ПОЕТАМ

Повелось: не карбувати в знаки,
Пить любов, як сонце п'є росу.
Ви беріть душі червоні маки,
А лишіть життєвих лоз красу.
Ви беріть вишневі заметілі,
Нашу мову, куту з блискавиць.
Де живуть орли Гурамішвілі [1],
До полтавських горнуться криниць.
Ви беріть шляхи оці веселі,
Теплі вруна, прозелень і яр,
Та й з'єднаєм ритми Руставелі
І Тараса Прометеїв жар.
І в диханні буйної епохи,
Де майбутнє мчить без передмов,
Кажуть, сум не ділиться нітрохи,
Тож поділим мужність і любов.
І полічим дальній шлях по птицях,
Та вкладемо братності покіс,
Тільки б вік в жорстоких таємницях
В нашу хату горя не приніс.
В нас однакі трударі у полі,
Вболівання й радощі рясні,
І одні у нашій спільній долі
Крізь століття сльози та пісні.
В нас однакі, в час грози і плати,
Гожий день і чистий небокрай,
Україно-зоре, добра мати,
Білі руки Грузії подай!
Де летять, як диво, розмаїті,
На грузинські гори і гаї,
Ще ніким не спіймані у світі
Українські сизі солов'ї!

* *
*

Питайте її у лузі,
В калини у краснім лоні,
Просіте радості, друзі,
В роботі, а не в полоні.

Щоб промінь її повсюди
Розбив вітражі негоди.
Просіте радості, люди,
В землі, у судьби, в свободи!

В ГОТЕЛІ «МОСКВА»

Ночей воєнних тінь пішла в далекі мандри,
Коли збирались ми братерськи за столом,
Микола Тихонов, і троє — Олександри *,
І Рильський молодий з задумливим чолом.

Стояла за вікном зірниця пурпурова,
І жадібна душа тепліла від надій,
Бриніли вірші тут, і клалася розмова,
І чарочка мала ішла по круговій.

За дружнім тим вікном
на дальньому просторі
Котилися війни видовища пімі,
Росії дужий клич в людському бився горі,
Вкраїни білий день хилився у ярмі.

Ах, друзі ви мої! Моє сердечне коло!
Одні торують шлях, а інших вже нема.
Хоч сиві голуби сідають нам на чоло,
А молодість тих літ все крила підійма.

Все проситься в пісні, як мати незабута,
Де ми стоптали вкрай вогненні спориші,
І пахне за столом зелена наша рута,
Яку ми в добрий час посіяли в душі.

---

* Фадєєв, Прокоф'єв і Твардовський. *(Прим. авт.).*

* *
*

Тепер усе ясно:

Благословляю самого себе,
Виходячи в далеку дорогу.

Збирайтеся, дзвінкоголосі,
Кантати бажають голосів!

Збирайтеся, мудрі,
Та порадимось,
Бо світ росте на однім стеблі,
Наче зерно в горісі.

Постелимо мудрість на край небес,
Де над світом
Сиза печаль, як птиця.

СОНЯШНИК

Ото й всього, що вінчик, як в месії,
Але і той повернутий до нас.
Він півземлі насінням пересіяв,
А півземлі лишив ще про запас.

Посол небес, побратаний з травою,
Щоб стебла трав не в'янули ніде,
Завзятою хитає головою,
Рудий, як бубон, вічністю гуде.

Де вітрами поколото
Вечори і світанки,
Ох ти ж, мов золото
Ярової чеканки.

У круглястім беретику,
Лиш похилений трохи,
Мій малий амулетику
На краєчку епохи...

ІЗ ЦИКЛУ «ЗИМОВІ ЕТЮДИ»

* *
*

Завихрило, затуманило
Білим кужелем століть,
Попід серце мене ранило,
Під віконечком стоїть.

Свищуть дудочки червонії,
Грають кобзики в полях,
Все півонії, півонії
Застеляють білий шлях.

Все півонії та яблука
В біло-білім пломені,
В чобітках рожевих зяблики
Шиють спогади мені.

Б'є, свистить, летить хурделиця,
Мітить горлицями путь,
Полозки снігами стеляться,
В давню молодість ведуть...

* *
*

То білі гуси на високих кленах,
То білі вершники в хурделицях шалених

Послали білі килими на ганку
По сам поріг в рожевому світанку.

І сиплються синиці й синь дерев,
Під клич півнів і під волячий рев.

Терни чорніють, і стежина скута,
І спить під снігом чарівниця рута,

Щоб із весною звести стріли всюди
І цілити любов'ю в теплі груди.

* *
*

Калинові місця в холодному карміні,
В заметах снігових зими лежить броня,
Блакитні снігурі, заткавши пурпур дня
На грудки точені, щебечуть свадьби нині.

Високий краю мій, рожевий до світання,
Де в білих сутоньках лежить моє село,
Візьми всі клопоти, а полиши крило,
Залиш мені печаль, а забери страждання.

Нехай собі скрипить полів завія люта,
Де в білі килими встеляють шлях опліч,
А скрипонька дзвенить, морозами не скута,
А кінь по щастя мчить в мою різдвяну ніч...

* *
*

Віддаляється сіра віхола,
Наближається зелен-сад,
Там судьба моя десь поїхала,
Обіцяла прийти назад.

Де душа моя з смолоскипами,
Із бузками в купальську ніч
Під розгойданими липами
Все до щастя біжить навстріч.

* *
*

Яблук патруси мені із саду
Та осіннє небо простели,
Надішли розлуку й першу звaду,
Щоб вони веселими були.

Одягни розлуку у світання,
Не жалій і смутку на чоло,
Щоб моє притаємне зітхання
По каменю квітом ожило.

Ожило і звaду попросило —
Білу айстру, синій промінь вніч,
Довгих літ незгублене вітрило,—
Я ж його чекаю сто сторіч...

В вечорове прозір'я зелене,
Сповнені незгублених надій,
Хай сідають за столом у мене
Наче друзі в вірності моїй.

І у тих надіях добрий серпень
Найщиріші викує слова,
І небесний молоденький серпик
Все життя коситиме жнива.

* *
*

Одберу я цвіт мелодій,
Цвіт бажань і зустрічань,
Вийду в поле по погоді,
Що веде в дитячу рань.

Там стоїть одна криниця,
Я сто літ до неї йду,
Там співає віща птиця
На солодкому меду.

* *
*

На липи налягла од липня біла спека;
І першотворна синь пругку мережить віть.
Де житниця-зоря на обрії стоїть,
Така близька мені і все життя далека.

Літа до неї йду на яре те багаття
Крізь постріли дощів, оточення й прокляття,
Крізь мрево весняне і ночі в пломені.
Вона ж тікає в даль, хоч все життя в мені;

Цвіте і шаленить, карбує чисті грані,
Мальованка моя міняє сяйво й тінь,
Щоб лиш любив її, як вимріяв зарані,
І здоганяв її для інших поколінь.

* *
*

Так живуть на цій землі поети:
Взявши вічність і хвилини суть,
Із малої доброї прикмети
Дерева і ріки в них ростуть.

І привчені до шукання й праці,
Радість визволяючи з біди,
Навіть плеса чорних радіацій
Горнуть до живлющої води.

Із пожежі роблять цвіт-мережі,
З блискавиць пускають віщих птиць,
Білий світ в полатаній одежі
В них ніколи ще не падав ниць.

І в мені живе жага й потреба,
Як у птиці стрім'яне крило,—
У полон до слова взяти небо,
Щоб воно з людиною жило.

ПОБРАТИМИ

(Балада)

Вони ділили хліб по крихтині,
Життя ділили по рівній хвилині.

Навпіл дві рани. Дві кулі люті.
І промінь сонця. І літо в руті.

Коли ж горіли в танку багрово,
Прошепотіли останнє слово:

— Я стану серпнем в літо багате.
— А я барвінком стану, мій брате.

Дивіться ж, люди, як в повнім зрості
Той серпень ходить к барвінку в гості.

А під грозою, в осінні ночі
Барвінок серцю встеляє очі.

ВІРНІСТЬ

(Балада)

Смерть простягає кощаву лапу,
Чотири брати стоять у гестапо:

Два — на петлю, а третій — в неволю,
Четвертому — вогнище. Більше болю.

Прийшла тоді мати, сива негода.
— Бери,— сказав шеф,— одному свобода.

Схилилась мати у ніч розп'яту:
Кому на волю, кого на страту?

Кому те щастя чи смертний спокій?
Світе великий, світе жорстокий!

Тріпоче і плаче сизогубами,
Ноче шовкова із яструбами!

Гортає на груди те зло вороже.
Стоїть століття — вибрать не може!

* *
*

Мати моя полотна наткала.
Прийшла, всі доріжки позастеляла,
Та позамітала, немов на свята,
Та молока налила в горнята,
Квасу на борщик в зелений горщик,
Сонця наткала до тихих зморщок.
Підвела Дніпро під вікно зелене,
Сіла, всміхнулась, зорить на мене,
Вся перетруджена, сухенька, як гріночка.
— Мамо, матусю, я ж ваша сторіночка.
Може, вам пити, може, вам їсти?
Мамо, матусю, я ж ваше вістря.
Може, хто серце вам перев'ялив?
Може, здоров'ячка збив чи вмалив? —
Ні, не скаржиться, посміхається,
Голову змити мені збирається.
Все поробила, збулась мороки.
Встала. Пішла десь за вічні строки.

* *
*

Чому, сказати, й сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашім краю
Одним одна біля воріт.

На вечоровім виднокрузі,
Де обрій землю обніма,
Нема кінця їй в темнім лузі,
Та й повороту теж нема.

Кудись пішла, не повертає,
Хоч біля серця стеле цвіт,
Ота стежина в нашім краю
Одним одна біля воріт.

Дощами мита-перемита,
Дощами знесена у даль,
Між круглих соняхів із літа
Мій ревний біль і ревний жаль.

СУХИЙ ПУЧОК ПАХУЧОЇ ТРАВИ

Живе в дощах, у сніжному завої,
Де крики зайця й пугання сови,
Шовкове диво стежки лісової.—
Сухий пучок пахучої трави.

Легка, і пружна, і простим простецька,
Захисток птаху і для звіра тінь,
Красо моя, траво моя отецька,
Гонець і свідок літ і поколінь.

Сухий пучок, росою критий зрання,
Тонкі ховаєш карби і сліди,
Як схрещення мого життя й кохання,
Землі і неба, хліба і води.

О, смак твойого кореня сухого,
Коли у скруті він кричав — живи!
В літа і ночі біля серця мого
Гіркий пучок пахучої трави.

У сокирках, у сяйві звіробою,
Куди ти водиш сонце і грозу?
Тобою я втирав пилюку з бою,
Рясну сльозу й закохану сльозу.

В далекий степ водила й повертала
Від дивного євшану в сизу рань
І півжиття в папіруси вгортала
Любові, й гніву, й трудних сподівань.

І якщо входжу до людської брами,
Не хилячи до кривди голови,
То ти в піснях свистиш мені вітрами,
Сухий пучок пахучої трави.

МАКСИМУ РИЛЬСЬКОМУ

Отак мені привиділось, немов
Ви сам-один з романівського поля
По білій гречці в молодих медах,
По струнах липня між землею й небом
До мене вийшли в гості. Дуб рясний

Вклонився вам край шляху. Синій став
Відбив обличчя сонця. Милий жайвір
Заткав півполя в золоті шовки.

Наче ходиш тут недалечко,
Як зустрітися нам колись,
Синій липень та біла гречка
В сивині твоїй заплелись.

Від Романівки, де бродили,
Де в суницях жарить трава,
Он пливе під хмарин вітрила
Золота твоя голова...

* *
*

Беру до серця землю всю, як є,—
Блават і черлінь, злото і кармін,
Гармонію від сутінку й світанку,
Бузкове майво й пурпуру стожар,
Що радує людину, звіра й птицю,
Та не забути б пахощі її
Від кореня землі, сльози і неба,
Та ще вловити потаємний звук,
Коли вона шепочеться з камінням
І хилиться в завіддях снігових,
Але ж цвіте і не вмирає зроду.
Трудне завдання. Сам собі в раби
Вписався я охоче й невідступно.
Нелегкий шлях, коли у кайдани
Солодку мрію впріг без позолоти.
Нехай воно вже буде так, як є,
Так, як судилось, як вплелося в душу.
Ота гора сивокрилата, ті
І сни, й бажання ремесла тяжкого,
І та жорстокість правди у житті,
Що майстрові без неї краще вмерти.

* *
*

Сусіди з батьком радили мені
З дитинства стати в праці хліборобом,
Одвічним другом плуга і гречок,
Дощів осінніх в ночі вересневі.

А я обрав нелегке ремесло
Шукати слово скарбом таємничим,
Плести й кромсати свій убогий вірш —
Блідий відбиток дійсності людської.

Я сам собі ту гору віднайшов —
Високу та урвинну. Скільки літ
Іду на неї, падаю уперто,
Чи то повзу, чи зводжуся в клопоті,
Втираю піт і сумніви гоню,
Щоб квітку ту, що на горі горить
І зветься у народі «ломикамнем»,
Узяти в руки; а піднявся в даль
Лиш на якусь третину невисоку.
Мені б тепер та не забуть в літах
Ті кольори, що квітку осявають.
Залишу біг суєтності малий,
Ті неглибокі потічки в долині,
Від поспіху аж сірі. Одягну
Сорочку білу у свою мандрівку,
Нехай вона тріпоче на вітрах,
Як знак душі обілений і чистий,
Та й знов почну трудний вчорашній день
На гору ту, що сивокриллям сяє.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ РІЗНИХ РОКІВ

ВІРШІ

* *
*

Перша любов моя, перше кохання,
Стежечка, стоптана в білій росі,
Тихе зітхання, дальнє світання,
Може, його і не бачили всі.

Там щебетала в яру криниця,
Там, у бузках, за вікном отим,
Миле обличчя і досі сниться
Мрією, спогадом, сном золотим.

1938 р.

* *
*

Сам собі творю дереворити,
Коли дуб повалить віковий.
Навіть камінь стане говорити,
Коли я не буду вже живий.

Через ніч, через походи люті,
Де тривожно пролягає путь,
Ті серця гарячі, не закуті,
В камені і в слові оживуть.

Я себе подвою і потрою
І на людському вічі без жалю
Вам, неначе лицарям із Трої,
Многострадне серце поділю.

Хай воно заб'ється, затріпоче
В камені, у вічному вогні.
З вами жити й з вами вмерти хочу,
Взявши вас в рядки полум'яні.

1956

ОЛЕКСІ ВЛИЗЬКОВІ

Отож на мене у тривожну ніч
Складали дізнання і протоколи,
На допитах помучили кати
І біля муру вистрелили в спину.
І я страждав не з болю, а від того,
Що все, чим жив, горів, полум'янів,
Стоптали чобітьми і загасили
Усі сонця і збили зелен квіт,
Який мені давав з дитячих літ
І голос мій і пісню солов'їну...
Олексо, друже! Кажуть, що не я,
А ти тоді убитий був невинно.
Чому ж мені здається, що й тепер
Розстріляним ходжу по Україні,
І кулю ту прокляту вік ношу,
І вийняти із серця вже не можу.

1956 р.

ЕЛЛАНУ-БЛАКИТНОМУ

Коли засипають кіоски і мружать свої віконниці,
Ти виходиш на вулиці у вічній своїй безсонниці,
Ідеш ти залізним кроком, ідеш ти квітучим квітнем,
І небо блакитне схиляється над ймення̀м твоїм
блакитним.

І Дніпро простягає руки, і верби схиляють котички
Біля твоєї шкіряпки, біля твоєї косовороточки.

Бачу тебе блакитного, з усіма твоїми турботами,
А горе твоє й надія — плюються кров'ю й сухотами.

Коли заметілі й віхоли і плаче криваве небо,
Я чую: мене ти кличеш із дальніх років до себе
У світ небуття і спокою, у світ чесноти, не зради,
А я залишать не хочу вічні свої барикади.

Мені не пора вмирати, ще маю діла доволі,
А ти пам'ятай, мій брате, що воїн лишився в полі!

1956 р.

ВИШНІ

Я тебе зустрів не з гіркотою,
Полюбив, як батька, не дарма,
Ходить сніг важкою Воркутою,
Завиває вітром Колима.

Ти помер, але квітує небо
І твої всміхаються світи.
Українське сонце біля тебе
Піднімає золоті щити.

Світ твій вийшов на нові орбіти,
Достигають вишні наливні,
Слава тим, хто вмів полум'яніти
І згоріть у вічному вогні.

1956

ПЛАТОНУ МАЙБОРОДІ

Одгримлять мелодії судьбою,
І відкотяться важкі громи,
Але ми з тобою, ми з тобою
Назавжди залишимось людьми.

То не легко, друже, в суєслов'ї,
Де складна і де терниста путь,
Дати пісню з крові, із любові,
Що її сніги не заметуть.

Хай летять над Соловки і грати
Ті пісні любові і добра,
Щоб було народу що співати,
Коли слово рідне не вмира.

Середина 50-х років

ОСТАПУ ВИШНІ

Ти був схожий на бджолу-медовицю,
Із очима в задумі, у яких вирувало сонце.
По краплині збираючи світлі меди,
Їх присмачував сміхом людської щедроти.

Крапелина із квітки, із яблуні, з вишні,
Із пахучої гречки в вечірніх полях,
Крапелина із серця людського й душі,
Із очей, із роси на прозорім світанку.

1964 р.

* *
*

Воскресай для життя і вдачі,
Подзвонив би тобі крізь спокій
На твої телефони і передачі,
На твої земні екрани глибокі.

На твої дороги із сизим вітром,
Із волосожарами в ночі,
Та твоє серце посмутніло палітрами,
І заплющились очі.

І нема телефонів до тебе нікуди,
І слова й передачі — усе незвичне,
Горить на екранах земних повсюди
Твоє дерево вічне.

Заплелося в небо крізь хмар сувої
Корневищем зеленим з літами далекими,
Я тебе шукаю у дні молодії
Під могутній реквієм.

Виставляє Вкраїна столи накриті,
Сурми грають провісним кличем,
І малює обрій у синьому житі
Твоє мудре обличчя.

За усмішкою доброю — зморщечки слідом,
Як літа і важкі передніВки,
Нам зустрітися треба під небовидом
На нові золоті мандрівки.

На дощах рясних, у лихій завірюсі,
При багатті у лузі...
Я сказати все не беруся,
Вміють мовчки любити друзі,

Воскресай для життя і вдачі,
Подзвонив би тобі крізь спокій
На твої телефони і передачі,
На твої екрани глибокі.

19.III 1965 р.

* *
*

Чуєш ти мене, друже і брате,
Всім я руку в путі подаю,
Щоб уміли ми завжди стояти
За народ, за Вітчизну свою.

Щоби, збратані в битвах судьбою,
Набирались ми сили з землі
І в майбутнє летіли з тобою,
Як в сталевім ключі журавлі.

А коли у ворожій погрозі
Хтось поранений буде в огні,
Ми підставимо крила в дорозі,
Як оті журавлі в вишині.

І сім'я наша дружна й крилата
Буде завжди стояти в бою
Так, як брат біля рідного брата,
За народ, за Вітчизну свою.

* *
*

Я — сльоза. Поети кажуть: чиста.
Біль і радість. Мука і гроза.
Не перлиста і не золотиста.
Сіра і важка людська сльоза.

Хліб і шлях, двобій із чорним димом,
Та вітри, та місяць угорі —
То мої одвічні побратими,
Посестрами — ночі й матері.

Не заходьте до мойого дому,
Не лишайте зайвого жалю,
Доки я на камені важкому
Шлях людський вогнем не пропалю.

17.III 1966 р., Київ

ОБУХІВСЬКА ДОРОГА

Лягай, дорого, тут. Мені про все згадати...
Що ти — літопис мій, життя і клич від хати.
Течеш і мінишся від канівських долин,
Ввібравши мови жар, і пісні щедрий плин,
І сморід голоду в важкім воєннім році,
І танків чорний дзвін у нелюдськім потоці.
Лягай, дорого, тут на Лазірці й Трипілля,
На сивому плечі причишкли юні дні,
Де хмари, і вітри, і коні вороні
Твоє везли життя, і смутки, і весілля.
Красо, заплетена в легенди яворів,
Розмита й бита вся, у скруті й чистій руті,
Десь над тобою очі матерів
Поодцвітали, вічно незабуті,
І сестри виросли, гойдаючи колиски,
І пил твого чола припав на обеліски.
Бо ти в мені, дорого, вся в мені,
Одна, лише одна, як жар у пломені,
Єдинороджена, як жар у Подніпров'ю,
Там кров твоїх калин цвіте з людською кров'ю.
А ще лягай отут, де друг мій прожива,
Де на дубовий стіл рясні лягли жнива
І мудрі хлоп'яки із ним заводять речі
Про кароокий світ, що не згорів в огні,
Щитом поезії прикривши юні плечі,
Щоб зворушить серця,— вони ж не кам'яні!

18.X 1966 р.

СЛОВО

Воно колись витало понад юрмами,
Його лякали нагаєм і тюрмами
За правди дзвін, як золоті ключі.
Пішли на нього підступом й тортурами,
Схопили й розстріляли уночі.
Вродливе слово із очима карими
Упало в попіл. І в тяжкім вогні
Воскресло знов,— не квіткою, не маревом,

А серцем стало,
Й випало мені!

9.V 1967 р., Ірпінь

* *
*

Л. З.

Збирались птиці, а птиці білі,
Вкриті памороззю на світанку,
Де до літа стежки зруділі
Ще лишилися наостанку.

Тиха птице, а птице біла,
Знана в краю моїм зівсюди,
Подивися та пригорнися,
Припади вже мені на груди.

Пощебечемо, та покурличемо,
Та розвіємо гропа сили,
Ще й світанки оті покличемо,
Що навіки нас полюбили.

І здається, вже потепліло,
Переквітла багрянь в зелене.
Біла птице! Недосвіт білий!
Біле щастя, побудь у мене!

1969 р.

УКРАЇНІ

По днях і по ночах, в пожарах, в білих росах,
Де поля зелен клин і неба течія,
Мільйонноока і мільйонголоса,
Ти дума й знамено, напутнице моя.

Одкрий свої уста на далі сизокрилі,
Любов свою посій на доли і мости,
Ти ж не мечі куєш, а мудрість при горнилі,
А з мудрості тії ще внученькам рости.

Їх треба ще вести і осягати кручу.
Один чогось дійшов, а інший — не спроміг.
І не гнівись, коли жорстоку і колючу
Приносим правду ми на твій людський поріг.

Нарéчена творить і жити по закону,
Осяяна вогнем жовтневого числа,
Як дубу небеса, ти розгорнула крону,
Як річка для століть, ти хвилю понесла.

Мені нема миліш, як за вечірнім валом,
Мов світиться облич усмішка дорога,
Гримить твій день новий Інтернаціоналом
І в корінь проростa зусиль твоїх вага.

Й рідніше теж нема, коли не в тихі дати,
А в грізний реченець [1] накреслень і звитяг,
Підводиться вона, Вкраїна, наша мати,
Під заповітний клич і невмирущий стяг.

ГРИГОРІЮ КОСИНЦІ

Ми тебе шукаєм по росинці
В Щербанівці, серед тополин,
І виходить мати у косинці
Виглядає, чи не прийде син.

Не приймав ти підлості нітрохи,
Прогримів, немов весняний грім,
І стоїть засмучена епоха
Над безсмертним іменем твоїм.

1956

* *
*

Радуюсь вам, молоді, тонкоброві,
Наче з бронзи відлиті, дзвінкі у розмові,
Радуюсь очам, налитим блакитом,
Радуюсь усмішкам,
палким і відкритим.

І журюся по тих, що, як листя зелене,
Облетіли, згоріли, пішли від мене,
Наостанку подавши братерську руку,
Що не стежку послали, а вічну розлуку.

1956

ПІСНІ

Там, де зір сім'я, неба течія,
Ходить садом вечоровим молодість моя.
Оглядає цвіт, обриває цвіт,
Подає своїй любові вісточку — привіт.

Чи й тепер вона жде мене одна?
Чи заплетена тернами синя далина?
Ще шуміть вітрам, молодим літам
Там, де квітку дарувала на кохання нам.

Там, де зір сім'я, неба течія,
Ходить садом вечоровим молодість моя.
Виглядає ластівку в гаю,
Не послався дикий терен на любов твою.

1956 р.

ВЕЧІРНІ ВОГНІ

З тобою, кохана, ми підем у парі,
У щасті зустрінемо дні,
Де линуть на хвилі
І сяють у хмарі
Вечірні далекі огні.

Зелені тополі на київській кручі,
Дніпра голуба далина,
І хвилі ревучі,
Й бажання жагучі,
І з ними ти в серці — одна.

Одна — у цвітінні, в весняному чарі,
Ти будь як надія мені,

Де линуть на хвилях
І сяють у хмарі
Вечірні далекі огні.

1960 р.

СТУДЕНТСЬКА ЗАСТОЛЬНА

За синіми вікнами тліє імла,
Лежить за гуртожитком ніч.
Збираймося, друзі, в польоти орла,
Тривогам і долі навстріч.
А завтра доріженьки всіх розведуть,—
Заграй нам, гітаро, заграй!
Одному на Волгу прослалася путь,
А двом аж на тихий Дунай.

Хай по колу піде кружка
За життя, як май,—
Синьоокая подружко,
Нам заграй, заграй.
Хай негоди, злі хвилини
Підуть в забуття.
Всі ми друзі, побратими
На шляхах життя.

Наснились нам зорі вночі над Дніпром,
Каштанів розцвічений дим,
І сивий професор за тихим столом
Із спогадом давнім своїм;
І київські парки, подібні до мар,
Колись їх побачимо знов,
Згадаєм дискусій затаєний жар
І першу юнацьку любов.
Згадаємо друзів
І першу юнацьку любов.

1965 р.

СТАНЬ ЗОРЕЮ МЕНІ

Стань зорею мені на тривожній путі,
На тривожнім крилі космодрому,
Я крізь неї побачу нитки золоті,
Що снуються до отчого дому.

Синім променем стань і сяйни біля віч,
Стань диханням весни на світанні,
Полиневою гілкою, айстрою вніч,
Хоч росою в розлуці й коханні.

Сняться очі твої, в голубім пломені,
Стежка юності, хусточка біла.
Не ставай лиш риданням на серці мені,
Щоб душа, як ріка, не зміліла.

Простели своє сонечко в срібних ключах,
На мою полонину гарячу;
Та не стань лиш сльозою мені на очах,
Бо від неї шляху не побачу.

1966 р.

ВКРАЇНО МОЯ

Зорями з неба і квітами з гаю
Сяє в літах дніпрова течія,
Слава тобі, великий рідний краю,
Як я люблю тебе, Вкраїно моя.

В чисте і ясне
В небо прекрасне
Рідна Вітчизна чоло підвела.
Розуму слава!
Леніну слава!
Стягам червоним хвала!

Сійся, родися, народная ниво,
Друзі твої — братів одна сім'я,
Будь же навік могутня і щаслива,
Як я люблю тебе, о мати моя!

В чисте і ясне
В небо прекрасне
Рідна Вітчизна чоло підвела.
Розуму слава,
Леніну слава!
Стягам червоним хвала!

Бурі здолаєм, зрівняємо хащі,
Долю твою проміння осія,
Добра, ясна, молода і роботяща,
Як я люблю тебе, Вкраїно моя.

Січень, 1968 р.

* *
*

Де літо зелене, мороз та сніги,
Де хвиля дніпровська летить в береги,
Там зводиться греблі
Залізна стіна
І сяє вогнями моя сторона.

Полтавські лужечки, дніпровська лоза,
Пшеничного літа висока гроза,
І в далечі лине
Моторів луна,
І сяє вогнями моя сторона.

Там станція наша в ранковій порі
З Дніпра привітання несе Ангарі,
Там зводиться греблі
Залізна стіна
І сяє вогнями моя сторона.

Полтавська калина, дніпровська вода
І дівчина мила, краса молода,
І труд, і кохання, й вечірні вогні,
Де жив, де любив я в своїй стороні.

1968 р.

* *
*

На калині цвіт
Розквіта сто літ,
Так моя любов
Розквітає знов.

Вірю, ти прийдеш
І мене знайдеш,
Хоч одна, одна,
Як зоря ясна.

Світлим зором ти
Душу освіти,
І засяю я,
Як любов твоя.

В теплий вітровій
Чую голос твій.
Вже зима, зима,
А тебе нема.

Вірю, ти прийдеш
І мене знайдеш,
Буде знов весна,
Як зоря ясна.

Милий, ти прийшов,
Я з тобою знов.
Обгорни мене,
Поцілуй мене.

Горя вже нема,
Не страшна зима,
Бо прийшла весна,
Як зоря ясна.

КЛЕНОВА ПІСНЯ

Платону Майбороді

Прийдіть до мене, карооκі дні,
Де білий світ стелився при мені,
Дитинство билось, літо йшло на мене,
Мій кучерявий, мій русявий клене.

Кого я ждав, кого забуть не міг,
Ти був за свідка — листям на поріг,
Благослови ж мої діла й понині,
Мій незабутній клене при долині.

Бо сивина не осягла чола,
Бо коло друзів лине до стола,
І сонце йде, і в'яне зло шалене,
Мій вірний брате, мій полтавський клене.

І дружби знак мене зове у світ,
Таємний жар — любові шле привіт,

Снується дивом літечко зелене,
Мій український вересневий клене,
Де біля тебе посмішки з облич,
І серця крик, і твій вечірній клич!

14.VII 1968 р.

ПІСНЯ

Серце б'ється, як згадаю
Теплі ночі, тихі зорі,
Краю мій, донецький краю,
На Вкраїні, на просторі.

Де димки пливуть імлисті,
Пахне сутінь вечорова,
На шахтарському передмісті
Бродить молодість кленова.

В душу проситься відлиині
Дзвін гармошки опівночі,
Над копрами далі сині,
Біля серця сині очі.

За Дінцем моя дорога
Шахтарів веде до кліті,
Мати жде біля порога,
Рідна мати в цілім світі.

Все на мене жде, я знаю,
В теплі ночі, тихі зорі.
Краю мій, донецький краю
На Вкраїні, на просторі.

ПІСНЯ ДРУЖБИ

Здрастуй, земле доброї людини,
Труд і пісня, зерно і трава,
Хай гарячий вітер України
Нашу буйну волю обвіва.

Нам гаряче сонце щастям сіє,
Даль-дорога сповнена чудес,

Здрастуй, земле вольная Росіє,
Шир полів і синь твоїх небес.

Нам іти з тобою дні і ночі,
Нам разом віки долать круті,
Мудрі, зорні Ленінові очі
Нас ведуть незборених в путі.

ПІСНЯ ПРО УКРАЇНУ

Україно, рідний краю,
Стороно моя жива,
Хай повік тебе минає,
Даль твою не облягає
Чорна хмара грозова.

Ти, як мати, в час негоди
Виглядаєш вдалині.
Цвіт, і спів, і тихі води,
Молодої повні вроди,
Увижаються мені.

Жита твої колосяться,
Стежки широкі росяться,
Земле моя, красо моя,
Вкраїно дорога.

Побраталась, подружила
Із народами в труді,
Зорева, радянська, мила,
Буйноквітна і стосила,
Йди в століття молоді.

Шляхи твої просторяться,
Вишневі зорі зоряться,
Земле моя, красо моя,
Вкраїно дорога.

ПОЕМИ

ПОСЛАННЯ ОЛЕКСАНДРУ ТВАРДОВСЬКОМУ

Де дні і ночі під ударом,
В огні, з села і до села,
Вітчизна, збурена пожаром,
Нас поєднала й повела.

Весняний цвіт і запах рути
Серед гарматної імли,
І перших вбитих не забути,
Які на серце нам лягли.

І перші виблиски заграви,
І тиша степових криниць,
І перші бомби в сиві трави
Ложили нас, як мертвих, ниць.

Вода з калюжі степової,—
Чого не вип'є чоловік! —
І грім гармати польової
В тобі й мені живе навік.

Сашко, невже забути можна
Лубни, Пирятин, Бровари[1],
Де темна ніч, нудна й тривожна,
Ракети сіяла згори.

Де ми спиртком обігрівались,
Втішали ранених в біді,
І все здавалось, і здавалось,
Що й ми не виживем тоді.

Що й нам уже готовлять хату
У бліндажі, під артогнем,
Що люди, певне, прийдуть к святу,
А ми з тобою не прийдем.

І ми потиху та помалу
Співали пісню в знак надій,
Ту, що в Смоленщині, бувало,
Співав у кузні батько твій.

Вона була нехитро ясна:
«Трансвааль, Трансвааль, страна моя!» [2] —

Про тих, що впали передчасно,
І тих, що йдуть, як ти і я.

А десь, за даллю польовою,
Що ні проїхать, ні пройти,
У сурмах сніжного завою,
Як буря, дихали фронти.

А десь на Смоленщині, в тесовій рідній хатині,
На сивому березі битого боєм Дніпра,
Стоїть твоя мати одна об вечірній годині,
Стоїть твоя мати, така ж, як і в мене, стара.

І крик її тихий несуть збаламучені води
За тисячу верст, через вйоски [3] і пломінь зорі,
І крик її чує — моя — у часи непогоди,
Моя незабутняя мати, в Трипіллі, на білій горі.

І шле твоя звістку Дніпром, через доли і луки,
Синам на війну, на залізну грозу, на життя,
І мати моя у Трипіллі бере тую звістку на руки,
Як в бурю дніпрову беруть одиноке невкрите дитя.

Твоя заридає — моя аж похилиться п'янко,
Моя зарадіє — твоя посміхнеться вві сні,
Моя — українська, а сива твоя — росіянка,
Обидві, як сестри, на Волзі, Дніпрі і Десні.

А ми вже десь за небосхилом,
У чорнім кратері подій,
Свою судьбу несем, не хилим
На огняній передовій.

І знов стовпи і кілометри,
Залізна даль, вишнева даль,
І українські села й нетри,
Як в пісні кинутий Трансвааль.

Сашко, нехай питають внуки,
Сини невиросліі, малі,
Як ми з тобою гріли руки
Від двох осколків на землі.

Як ми у вирвах ночували
(Не передбачив те устав)
І, правду кажучи, вчували,
Що наступати час настав.

Що від полків і мехдивізій,
Укомплектованих сповна,
Вночі, у димці чорно-сизій,
Сталева котиться луна.

Що літаки стоять на старті,
І Конев [4] нас готов вести,
І тешуть плотники в азарті
Дуби,— підмощують мости,

Що поводи рівня кінпота
І в танку гріється мотор,
Пікірувальників робота
Дзвенить, немов захмарний хор.

Що друг нам слово добре скаже,
І встане день, як білий сад,
І все німецьке, чорне, враже
З Дніпра покотиться назад.

Щасливий той, хто мав падію,
Стояв при танку й тягачі,
Любов і літа молодії
Не порозгублював вночі.

Хто дихав бурею походу,
Від пилу, поту і труда,
Хто льодову зашерхлу воду
Пив із копитного сліда!

А десь на Смоленщині, брате, на давній, на битій
дорозі,
В сялібах [5] і вйосках широких, узявши ножа до руки,
Вставали твої партизани у ярості, в лютій погрозі,
І слали їм звістку гарячу друзяки мої — ковпаки.

Шуміли луги непокошені, і падали гості непрошені,
Од трупів німецьких, зчорнілих дубове ламалось гілля,
І нашою кров'ю і потом Смоленщини хати орошені,
І Сурож, і Дніпер, і Стугна, і київська рідна земля.

Кривавилось небо ночами, хороший, їй-богу, початок!
Не чути, не гнутись, не знати. Не буть у фашиста
рабам!
Вітри з України сушили сльозу у смоленських дівчаток,
І київські горді тополі — смоленським шуміли дубам.

Отак, мій друже, так, мій брате,
У рік, у день, у кожну мить
Ми просто вчились пізнавати,
Кого убить, кого любить.

Кому сердець давать дарунки
В жорстокій славній боротьбі,
Кому підносить чорні трунки,
На нашій встояній злобі.

Кого просить до хліба й солі,
Бо то ж мільйон за нас гряде,
Бо наша доля в зритім полі
Щитами й танками гуде.

І слово хоче волі й злету:
Дзвени, цвітись і не в'ялись!
Як жаль, що мало в нас поетів,
Та ще народяться колись!

Щоб не колошкали травичку
І не пищали в зорепад.
Залізо славили, як звичку,
А не як танковий парад,

І щоб душа людська горіла,
Зламавши пристрастями мур,
І сонцем сяла бронзотіла
Симфонія мускулатур.

Я бачу вже — за днем-потоком
Бринять схвильовані уста
І за новітнім буйним Блоком
Новий Овідій [6] вироста...

І нам удвох в грозі і в суші,
Де протекло життя круте,
Новітній день ляга на душі,
Він добрим цвітом зацвіте.

Бо вже гуторять чесні люди,
Кому, либонь, не новина:
— Ану, про що співати буде,
Якщо закінчиться війна?

На що зміняє він охоче
Гармати, коні і вози,
Солдатські очі в темні ночі,
Налиті поту, як сльози?

Куди запише дні солдата,
Зупинить бою крик і шал?
Які обличчя, хочем знати,
Візьме до серця в арсенал?

Який дідок в рядки потопа,
Щоби не чуть пожарів-лих,
Чи Вася Тьоркін із окопа
Піде до буднів трудових?

А ми полями і садами
Підем вперед, звелить комбат.
І проламаєм шлях трудами
До ще нових, незнаних дат.

І там із кухнями, з обозом,
Із танками, як злий потік,
Полям поклонимось і грозам
І заколосим рідний вік.

І встане пісня з жаром, з кров'ю,
Мов під Смоленськом перший бій,
Мов дуб шумний у Подніпров'ю
Десь на Трипільщині моїй!

1944

СИНИ

Героїчна симфонія

У надвечір'ї шумить потолочене жито і ходить моя молодість тихими кроками. Вона шукає нових стежок. Скільки їх довелось стоптати за чотири літа од Волги до Пшемші і Чорної Ніди! Вона оглядає передові, пориті на сталінградських горбах, на синьому Бузі і на чорних карпатських плаях. Багато їх? Мабуть, немало. То мої ноги кривавились на тих стежках, то мої руки копали бліндажі, обливаючись потом, то моя душа, як птаха, трепетала над ними, падаючи, радіючи і рвучись уперед, знаходила нові тривоги й радощі на тих вітряних, збитих війною долинах. Що то шумить за обрієм? То не тополя в Трипіллі? Не волзька хвиля б'є в берег? Ні! То твій далекий голосок кличе мене додому. Ходи ж, моя молодосте, тихими кроками, а я скажу слово про тебе.

Останній рів димовищем пропах,
Останню гільзу кинула гармата.
І гілка дуба, чорна й вузлувата,
Піднявши пальці, клониться в степах.

Їй піділлють із котелків води,
Її нахилять, як лицем до брами,
До сонця із кошлатими вітрами,
Хай соки п'є гарячої броди!

Солдатський труд закінчено вночі,
І звістку добру вдарили салюти,
З кремлівських веж удари світом чути,
Хоча й мовчать танкісти й гармаші.

Ми мертвого останнього берем,
Поранених пошлем до санчастини,
І завтра вже ніхто їх не нестиме
На санлітучку й просто в оберем.

І завтра вже не треба більш пайка,
І їм, хоробрим, випишуть мандати,
Що, мов, були розвідники й солдати
І доля їх була, як сон, тонка,

Що не шукали затишку в біді,
Чужих земель чужинських географій!
І голоси їх буйних біографій
Шумлять мені, мов клени молоді.

А мертвому насиплемо до віч
Чужу ріллю, пошлем додому звістку
І спишемо на гордім обеліску
Його життя важких розлук і стріч.

Прости нам гріх, небачена жона,
І не грози, дитини ручко біла,
Що ми його не захистили тіла,
А він нам брат, але на те й війна.

Напевно, буде те прощено нам,
Що ми од горя стали незавидні,
Але ми в гніві наступали три дні
І бились три дні лиш його ім'ям.

І хай він спить, немов живий, між нас...
Я більше говорить не маю права...
Нехай Лютомир, Кряжич, і Морава,
І молодих віків густа заграва
Над ним у дзвони дзвонять повсякчас.

О поїздів фронтових бистрота,
Вечірня даль, розкраяна надвоє,
І хмар низьких посивілі сувої,
І на шляху сосонка золота!

Хрипить і свище дзвінко паровоз,
І машиніст, замащений в мазуті,
Стає на східці, в заліззя окуті,
Везе солдатів від смертей і гроз

З Берліна, з Праги, з віденських долин,
З карпатських круч і з-над ясної Влтави
До Мінська, до Тобольська, до Полтави
І до грузинських сніжних верховин.

Вези їх, машиністе, день і ніч,
Підсип вугілля, хлопче-кочегаре,
Щоб з паровоза світла, димна пара
Висіла в небі звісткою для стріч.

Нехай солдата жінка привіта
І до світанку висидять обоє...
О хмар низьких розкраяні сувої
І поїздів фронтових бистрота!

Тоді на станцію виходить мати. Моя мати у темній хустині над синіми старечими очима, в юхтових чоботях, припалих пилом польової дороги. Руки її тримають хліб, спечений для синів, і пахнуть ці руки осіннім вересом і тим бентежним запахом моєї юності, який ношу я по сьогодні в своєму серці.

Постій годину, пройдуть поїзди,
Постій до ранку: їх зустрінеш, може...
Тебе чекання горбить і тривоже,
Багрить проміння теплої звізди.

Така ти в мене вічно, як була:
Між людьми непомітна, невисока...
Ото з синами все, було, морока:
Кормить, поїть та бабські знать діла.

Жнива надійдуть — висушить копа,
Стерня поколе до крівці і поту,
А діти все росли поміж клопоту.
Дивись, і старість в гості підступа.

Дитинство буйне видиться моє,
І юність вітер спогадів хитає.
Тебе,— нап'ється батько, то поб'є,
А потім і потішить, всяк буває.

Нам в інститути вийшло йти, до шкіл,
До нових воєн і гарматних гуків,
А в тебе дні поділені навпіл:
Іти від мужа, від синів до внуків.

Старанно хліб покраєш до стола,
Миски поставиш, глянеш по роботі:
— Ви їжте, діти, ну, а я вже потім...—
І сядеш збоку, тиха і мала.

За кожного посивієш, як дим,
За невісток, за внуків, за сусідів.
Коли й кого і хто за що обидив,—
Все зло на себе, а добро — другим.

— Та я стара. Чого там! Все моє...—
Зітреш усмішку хусткою потиху...
Для інших — хліб, а як собі — то крихту;
Для інших — радість, а собі — що є.

Яких-то снів наснила за війну,
Яких думок надумала за літа!
Сини пішли шляхами на півсвіта
Вітчизну захищать полум'яну.

Несла листи їй пошта польова
Із Балтики, з Карпатів — атестати,
А кров синів їй хто міг показати?
Тим більш для крові не живуть слова.

У темні ночі, в поклики світань
Вже поїзди з війни ідуть додому,
Сини твої з-під смерті і з-під грому
Вже на пероні. Мамо, бачиш? Встань!..

Запахло війною на пероні, наростає крещендо вітру, вересневе листя котить під паровоз, сушить його димом, палить іскрами. І за тим листям швидкі й плечисті виходять з теплушки сини при зброї, з котелками в руці — де б його чайку сьорбнути? Вийшли та й побачили матір. А вона вже біжить до них, підняла руки, впустила хліб додолу: — Сини мої! Сини мої милі!

Найстарший мій, скажи мені тепер,
З яких річок ти пив, і де проходив,
І де сліди важких твоїх походів
Залізний вітер воєн не затер?

Які ти рани злікував собі?
Із ким братавсь? Яку знайшов людину?
Гарячу мрію,— материну, єдину,—
Леліяв серцем в радості й журбі?

Підійшов найстарший до матері, зняв пілотку, розповідає про те, що лишилося в серці, як випечене гарячим залізом:

— Ворог, мамо, убив дитину,
Мою п'ятилітню Олю, дочку,
Мою незабутню, одну-єдину,
Зелену ялинку мою гнучку.

Ворога того зустрів я в бою,
Нашої слави гримів салют.
«От,— кажу,— стрілися ми з тобою,
Кате мій, падай і мри отут!»

Я вбив його, мамо. І легше стало,
І, наче птаха, стріпнулась душа...
А нам же іти на Ельбу немало,
Де буряні ночі й розбита соша.

І десь на безлюдді, в крутім димищі,
Де зорі грілись, як жовті піски,
Почув я в будинку, в огні, на горищі,
Тремтячі дитячі два голоски.

Вони захлинались од спраги й суші,
Од жару й вогню обгорілих кімнат,
І смерть у торбинку клала їх душі,
Схожі на теплих горобенят.

І смерть уже ставила чорну печатку
На ділі своєму, як і завжди.
Кинувся в пломінь, хлоп'я й дівчатко
Виніс і смерті сказав: підожди!

Шинелею вкрив їх, підняв, не глядя,
Доніс в медсанбат на однім плечі.
Може, згадають колись, що дядя
Їх із пожару виніс вночі.

Зіходить тепла вечорова зоря, бринить на синіх матерніх очах. Мати стоїть нерухомо, мов закам'яніла. Потім підходить до найстаршого, цілує обвітрені, запечені війною губи: — Спасибі тобі! — А середульший уже кинув цигарку, підняв автомат на плече, вийшов перед неї:
— Мамо, я теж скажу!
— Ну, говори свое заповітне.

— Як шуміли вороги.
Як лягали до ноги
Під броню побиті,
Я знайшов дружка в бою

Біля смерті на краю,
В почорнілім житі.

І підняв його, й поніс
По вибоях од коліс.
Ми живі ж, ми люди!
А від того, від бійця,
Ні усмішки, ні слівця:
Смерть сіда на груди.

Що ж, виходить,— трудно нам
Смерть поділим пополам,
Мій названий брате.
Куля вдарила й мене,—
Хто ту рану спом'яне,
Хто те буде знати?

Ми вмирали три доби,
Там шуміли нам дуби,
Хлюща плюскотіла...
Їли вдвох сухий горох,
Я траву м'яку, як мох,
Клав йому до тіла.

А знайшов нас медсанбат,
«Що ж,— кажу,— підводься, брат,
Буде діло путнє».
Де ти ходиш, робиш як,
Друг мій Вася-сибіряк,
Брат мій незабутній?

Хай згада нас тихий Дін,
Золотої Праги дзвін,
І Варшава, й Вісла.
Темний ворон у полях,
Горяний моравський шлях,
Туча, що нависла!

— Добре діло — стояти за друга. Святе діло. А ти, мій найменщий, Іване, чому ж мовчиш? Що доброго вчинив на війні? Що бачив?

Тоді гаснуть над станцією ранкові стожари, промінь сонця б'є в обличчя третьому, і мати бачить його, світлого і веселого, як у дитинстві, коли співала йому колисанку: «Ой

люлі-люлі, котино, засни, мала дитино»,— а він сміявся і простягав до неї рученята.
— Чому твої руки опущені додолу?
— Вони холодні вже півроку. Я мертвий, мамо.

Лежу я в Моравi на сивім схилі,
Дзюрчить у ногах горяний потік.
Далекі мої, незабутні, милі,
Мені тут лежати судилось вік.

У касці моїй ночують тумани,
В АХО в нас тій касці знають число,
Із серця мого крізь чотири рани
Зелене, колюче жито зросло.

Летять наді мною моравські птиці,
Сідають до віч воркуни голуби,
Ночами мені жебонить криниця,
За батька, за матір — старі дуби.

Я кров їм віддав — нехай зеленіють,
Я голос їм дав — хай гудуть вони,
Несуть мою мрію, мою надію
На площу Червону із чужини.

Повз мене проходять полки і роти,
І Конєв, і Жуков бувають тут,
Обличчя моє без тривоги й скорботи
Приймає з Кремля грозовий салют.

Батько мій рідний проходить в заграві
І слуха, як в полі стихає бій,
І каже він людям: «Лежить в Моравi
Синок мій. Солдат мій. Хороший мій...»

Мати кидається до найменшого, хоче обняти його, але зникає рідне обличчя сина, розпливається в імлі, як далекий журавлиний клекіт, і тільки бачить вона синові навіки заплющені очі, і серце, пробите кулями навиліт, і зелений колос, що виріс з його тіла на моравській долині.
— Сину мій! — кличе вона. Гудуть сурми вітрів над поїздами, і стоїть на станції рум'яний ранок.

А додому ішли, як у дзвони гриміло,
Мов приїхали хлопці — і зовсім — із фронту,
Отепер вже візьмуться за мирнеє діло,
Хай спочинуть із тиждень, і пальцем не троньте.

Подарунки на свято привезла міліція.
Частувати гвардійців — не легка справа.
Десять півнів зарізаних лягло на полицю,
І перчаним огнем пломенилася страва.

І дими над хатами стояли верблюдами,
Сідуваті і мирні, легкі і прозорі,
І курині голівки видніпись над блюдами,
Летячи по мисках у холодній коморі.

І дівчата дивились у люстра лукаво:
— Що то буде — побачим, гляди, ще й весілля...—
І димились на огнищі бронзові трави
З сталінградських долин по високе Трипілля.

Вже під вечір сідали до столу у хаті
Із сусідами, з близькими, із родичами.
Два сини, два живі, два на щастя багаті,
Хоч те щастя, як кажуть, не носить за плечами.

Ну, а мати в кімнаті не била поклони,
Оглядала у сховнику одяг не новий:
Двох найстарших — замащені комбінезони,
А найменшого, вбитого,— піджачок празниковий.

Дві сорочки, прасовані чисто і гладко,
Та рушник із узорищем: листя на дубі.
Тут лежала його піонерська краватка
І значок комсомольський, що видали в клубі,

І школярські коньки, на гулянці притерті,
Як біжить, було, з вітром у білім завої,
Атестат з військкомату, листи у конверті
З тої пошти далекої, із польової.

А коли попочіло і зорі із дітьми
Вже наслухались співу про Галю й Катюшу,
То здалося старій, що стоїть за воротьми
Той, найменший, що ліг, наче камінь на душу.

А як дощиком вдарило в вікна знадвору
Вересневим, густим передзвонисто й хлипко,
То сусіда сказав: — Так Ванюша із зборів
Як приходив, бувало, то стукав у шибку.

Зашуміло гілля, мов трусили їх заблуки.
Покотились антонівки — гирі неначе.
І найстарший сказав: — Ти дивись, які яблука!
Це ж Ванюша садив їх, вродило добряче.

Та й по чарці хильнули й руками легкими
Заплескали в долоні,— гульба ж наостанці.
І здавалось усім, що й Ванюша із ними
Випиває і креше підковами в танці.

Стояли люди на матерньому подвір'ї, гомоніли стиха і радувались, що війна минула, до роботи пора братися, хлопці вертають додому, кажуть, це знову на станцію ешелон прибув. А перед ними Батьківщина засвітилася од Алтаю і по Дунай, як ото вві сні буває: в димках, у росі, у дзвоні ковальських молотів, з поля війнуло бензином, в МТС заправляли перші трактори. І високі журавлині ключі курликали в небі: «Будемо жити!» І дві молоді яблуні під вікном хилилися матері на плече: «Будемо жити!»

Будем жити повіки, як Волга й Дніпро голубі,
Як гранітний Хрещатик на київському давнім горбі,
Як висока тополя,
Як земля наша з поля,
Перепалена, чорна, та рідна мені і тобі.

Будем жити, як сталь, що в огні і горить, не згоря.
І двадцятого віку підводяться руки: пора!
Встала світла година,—
Вбили змія з Берліна,
Замели пожарину з двора.

Що ж робити мені? Я — тривожний, нестомлений птах,
День новий устає, і куриться незвіданий шлях.
Буду воїном жити,
Буду путь сторожити
На твоїх на кривавих й зелених полях.

Поросту колючками і вкрию сухі береги,
Щоб не бачила мати чужої страшної ноги.
Є ще серце у мене.
Вирви, тепле й шалене,
Поділи на частки і додай до цвітіння снаги.

Хай пилина моя розів'ється у цвіті новім
Колоском чи калиною в вічнім горінні своїм.
...Буду воїном жити,
Буду путь сторожити.
О народе радянський мій, вічно живім!

1945

ПРОМЕТЕЙ

Як зараз бачу: з-за ріки —
Дві кручі, наче маяки;
Одна зелена, чорна друга.
Чи літнє сонце, чи зав'юга,—
Вони стоять собі віки.

На чорній кручі чорний дуб,
Як добрий воїн-вітролюб,
Весь посмаглілий, обгорілий,
Стоїть на кручі потемнілий.
Кому б сказати все? Кому б?

А тиха пристань ожива:
В артілях виспіли жнива,
Вантажать динь багряні кулі,
І кавуни лежать поснулі.
За човном човен підплива.

Од цигарок снується дим,
І пахне житом молодим
І рибним виловом багатим,
Сухим засмоленим канатом
І тютюном, як спирт, міцним.

Чому ж та круча нависа?
Чому лиш чебер та роса
Лежать на схилі одиноко,
І стовбур спалений високо,
Як меч, ввігнався в небеса?

І

Отож на пристані, як сон
Зморив, узяв собі в полон
Артіль вантажників, і тиша,

Замків закованих міцніша,
Лягла на тучі й на затон,

П'ятірка сивих плотарів
Сиділа в тінях яворів.
Варили кащу на триніжку,
А молодий козячу ніжку
Смоктав і річ сповага вів.

Я теж підсів до них... «Тоді
Дощі пройшли і на воді
Ще хвилі в'юнились, ще зорі
Стояли тихі та прозорі,
Як перші маки молоді.

Ще вечір спав в очеретах
І полохливий мокрий птах
Шукав гнізда. Об тій годині
Знайшли їх трьох в оцій долині:
Один юнак, а два — в літах.

Знайшов їх хлопчик із села
Із нашого. Смертельна мла
Ще молодого не зв'ялила,
А двох старіших опалила,
Холодні очі сповила.

Вони уткнулися в пісок,
Немов заснули на часок,
І землю гріли під собою,—
Шматок землі, одбитий з бою,
Плацдарм — на метр а чи на крок.

То добре — німців ні душі.
Шумлять пошерхлі комиші.
Бійців тих два, прийнявши муку,
Плече в плече, рука на руку
Лежать. Видать, товариші.

А третій попросив води,
Хлопчині каже: — Підведи,
Я ще живий, підходь-но ближче.—
Його сховали на горищі,
І ранок змів його сліди.

То був юнак не з ближніх міст,
Чи комсомолець, комуніст,—

Ніхто не знав. Знайшли солдатом,
То вже й мовчок. Немов за братом,
За ним дивились. Падолист

Іще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години, ясні й гожі,
Юнак вже зводивсь насторожі,
Відчув живу, гарячу кров.

Кажу, він був не з ближніх сіл,
А десь з Смоленщини, де стіл,
І хата, й люди — всім привітні,
Зайди у лютому чи в квітні,
То хліб і сіль — завжди навпіл.

І в нас, і в них — цвіте в маю,
Жита одні, в однім краю,
А вечорами — хлопців гулі,
А влітку в них такі ж зозулі
Кують в дубовому гаю.

Дніпро із їхніх шум-борів
Тече до нас. А в матерів
Такі ж смугляві, чесні руки,
А в довгі дні боїв і муки
І їхній край, як наш, горів...

Отож у темінь зореву
На в'ялу, скошену траву
Його поклали у стодолі,
Забинтували груди кволі.
— Нічого,— каже,— оживу.

Неначе з тяжкого труда,
В пилу сорочка — аж руда.
А він хазяйці: — Що там, мати?
Смертям двом,— каже,— не бувати,
Одну ж обдурим, не біда.

Сусід одежину дає:
— Своє зніми, бери моє,
Ось, ось-бо німці будуть скоро.—
Він гляне скупо і суворо:
— Ні,— каже,— буду вже як є...

Лежить — в пілоточці своїй,
У гімнастьорці польовій,
З кишені вийняв білу хустку,
Неначе їхав у відпустку,—
Затримавсь на передовій.

П'янить ромашкою трава,
І він, неначе у жнива,
Приліг спочить, сказати слово,
А тільки рана випадково
Йому дихання забива.

Заснув. І сниться сон. Як тінь,
Все метучи у пил і тлінь,
Виходить смерть, старенька сваха,
З мішком дорожнім, костомаха,
Бреде між часу й поколінь.

А проти неї вітер-птах,
Отой, що виріс у житах,
Що гне дуби, як буйні коні.
Питає смерть: «Боєць на сконі?
Я з ним пограюсь попервах».

«Ні, не пограєшся, стара,—
Говорить вітер,— не пора.
Давай-но битися з тобою,
Як переможцем вийдеш з бою,
Кульгай, бери його з двора».

Як свисне щерблена коса,
Аж кров'ю бризнула роса,
А вітер: «Стій!» — і вище в тучі,
Метнув на неї гори-кручі,
Аж захитались небеса.

Вона над ним — сліз потік,
Полки журби,— збирала ж вік.
А він — цвітінням, літнім-громом,
Огнем любові, всім відомим,
Стару у піджилки підсік.

Та смерть сміється: «Братку, бре!» —
За косу й знову за старе.
А він снаги узяв між люди,
Гарячим щастям їй у груди,
Та смерть і щастя не бере.

Він — блискавицею до ніг,
Хлібами, плодом, все, що міг,
Зібрав. А смерть жує охоче,
А костомаха знай регоче,
Кульгає в двір і на поріг.

І просить вітер у бійця:
«Постій зі мною до кінця».
І людським серцем — в очі смерті,
Спалив, стоптав кістки потерті!
Ще є в людей такі серця!

Сміявсь юнак о другім дні.
— Це,— каже,— в роті по мені,
Мабуть, скучають. Сни на руку.—
А за вікном земля од гуку
Тряслась і корчилась в війні.

II

Ви чули, як шумлять бори
У вересневі вечори?
І кожен вечір — у шоломі,
В шинельці — в далі невідомі
Несе багряні прапори.

Де він спочине на землі,
Під курним небом, в ночі злі?
А з ним за дальніми містами,
За ріками і за мостами
Курличуть мирні журавлі.

Бійцю полегшало, він міг
Вже підвестися на поріг,
Картоплю, зварену в «мундирах»,
Вже їв, як є, в розмовах щирих
Летів, як птиця, в даль доріг.

Він думав часто, що в полку
В таку годину, в ніч таку
Об ньім забули. Про кончину
Сам командир в сумну годину
Промову висказав палку.

Що, може, на передовій
Його шукав весь перший рій.

Та де ж? І дощечку з зорею
Йому зробили, й над землею
Вона над іншим кличе в бій.

А він живий, дивись, живе!
Чуття бринить легке й нове,
Ще день чи два — і він, нівроку,
Глибінь Дніпра, ясну, широку,
Не в човні — сам перепливе.

За ним — до смертної межі
Німецькі кулі, як ножі,
А з ним услід — дніпровські бурі,
І сміх радий, і дні понурі,
Й вітрів осінніх мятежі

Перепливуть. Такі дива.
То буде радість, а слова
Самі поллються.— Як ти? Звідки? —
А рани дві — важкі, як свідки,
Та ще в сивинах голова...

Чекай, це все в потоці мрій.
Заходить хлопчик, вірний твій
Товариш. Він тебе німого
Знайшов із матір'ю й до свого
Двора приніс. Живи. Радій.

— Ну що там, хлопчику? Сідай.
— А що казати? Німцю край!
Година, бачите, сувора,
Не сплять учора й позавчора,
Гелгочуть, шепчуть. Що там — знай!

— Видать, капут? — Мабуть, капут!
Гармат наставили он тут,
За нашим садом в огорожі,
Блукають тихо на сторожі,
Один другому: «Гут? Не гут!»

А щоб вас чорт узяв, сичі!
— І ще що бачив? — Що? Вночі
Вже осінь глянула до двору.
Мені б до школи в цюю пору,
Та школу замкнуто, й ключі

Украли німці. А в ліску
Кленове листя по піску
Лежить багряною габою,
А чорногузи між собою
Клекочуть на старім містку.

І ти Смоленщини поля
Згадав обкошені. Рілля
Біліє в бабинім тім літі,
Немов по всім широкім світі
Полотна білі простеля.

Калина в пурпурі, дуби,
На отчій хаті голуби
Злітають в синь, гармошка грає,
І так-то грає — серце крає,
Що вмри,— а згадуй і люби!

Снується вечором легка,
Глибока й тиха, як ріка,
Забута пісня за пороном:
«Звезда полей над отчим домом
И матери моей рука...» [1]

— Ах, світе вольний, грозовій,
Як я люблю тебе! В нічній
Осінній тиші хоч книжчину
Ти почитай мені, хлопчино,
Світи ліхтарик, хлопче мій!

— А що читати? Книг нема.
Тут за листівку — всім тюрма,
А ви про книгу. Де та книжка?
Хіба «Кобзар»...— В очах усмішка,
Побіг, руками обома

Несе. Сухий листок — папір
У книжці, видно, з давніх пір
Не раз прочитаний, жовтавий,
А жар його, а поклик правий
Легкою мірою не мір.

І вже бреде сліпий кобзар,
І Гонта кличе на пожар,
Кавказькі гори, в млу повиті,
Рясною кровію политі,
Чолом підводяться до хмар.

І Катерина пів'жива
Дитя в хуртечі сповива,
Сніги колишуться над нею,
Орел жадібний Прометею
Криваве серце розбива.

— То хто ж він був? — То був юнак,
Що в бога вкрав вогонь і знак
Того вогню приніс людині.
Читай-но далі.— Мерхлі тіні
В кутку хитаються, як мак.

— І бог убив його? — Ні, ні,
Скарав довічно, в єдині
Прикув до скелі, мов к порогу.
— То й що? — він не скорився богу.
— Ото людина!..— Так одні

Собі удвох у пізній час
Щось гомонять. Ліхтар погас.
Вони вже сплять опівночі,
І Прометея зорні очі
Їм в сні ввижаються не раз.

III

Облава німців по дворах,
Як та чума, ходила. Жах,
Німий, холодний, до світанку
Гримів прикладами на ганку,
Стріляв, свистів, палив у прах.

Повзли машини по шляху,
Стерню збиваючи суху,
Веселий півень на загаті
Мовчав, кричали діти в хаті
В тривожну ніч, у ніч глуху.

Ворота впали, од воріт
Сліди підкованих чобіт,
Чужих чобіт, чужого слова.
І місяць в небі, як підкова,
Безумно котиться у світ.

Уже моргає ліхтарець,
Уже в стодолі, де боєць

Заснув,— стоять, як сірі круки,
Уже кричать, падуть на руки:
— Ти звідкіля? Ти хто? — Кінець.

Коли ж виводили за двір,
То на ворота впав твій зір
На дві обірвані ворітні.
Здалося, звалені, самітні,
Вони шепочуть: «Нам повір,

Ми цю обійдемо біду,
Ми ще скрипітимем в ладу,
До нас хазяїн хліб везтиме,
Весілля бубнами густими
Стрічати буде молоду.

А ти приходь, як будеш жив,
До нас у гості після жнив,
І щоб твоє зраділо око,
Ми так відчинемось широко,
Щоб ти й сучечка не вчепив!..»

IV

Коли ж розвіявся туман,
Його з комірки на майдан
Вели з-під допиту на люди,
Можливо, хто жалом огуди
Роз'ятрить біль зажитих ран.

Як важко перші кроки йти!
На ланцюгах біжать хорти,
Дорогу нюхаючи, звірі,
І вартові мовчазно-сірі,
І офіцери — два кати.

Про що ти думаєш в цю мить?
Про те, що день твій одшумить,
Що згасне погляд на півслові?
Що, може, першої любові
Не дочекатись, не допить?

Людських облич, можливо, жаль?
Чи неба літнього кришталь
З дубами й сонцем у долині
На серце ліг, як жар, однині,
Як літ юнацьких тепла даль...

Чи, може, смерті лютий крик
Ліг німотою на язик,
І ти прокляв і сонце, й трави,
Вечірніх зір м'які заграви
І все, до чого здавна звик?

Ні... Як же можна прокляти
Те, що живе в тобі для мсти,
Для воскресіння, як відбиток
Душі твоєї. Сонця злиток,
І правду, й гнів — тобі нести.

Тривожить інше: «Стане друг
Людей розпитувать навкруг,
Чи хто розкаже, як з собою
Не взяв зневіри я з журбою,
Не похилився од ран-недуг,

А чесно вмер. Від цих долин
Чи зайде воїн хоч один,
Чи занесе в смоленську хату
Про мене звістку скупувату,
Що не верне додому син.

Що з ним не стрінеться сім'я.
Чи мати знатиме моя,
Що інша мати в іншім домі
Мене доглянула в утомі,
Неначе син для неї — я...

Що інша мати при свічі
В'язала рану на плечі,
Поїла чаєм, з вишні соком,
А одвернувшись, ненароком,
Тихенько плакала вночі».
Ну от і все. Б'є барабан.
Мовчить юрба. Завмер майдан.

Стоять жінки у три ряди,
Дівчата й згорблені діди,
І хлопчаки побіля тину
Злетілись, стихли на хвилину,
Почувши подихи біди.

А він — в пілоточці своїй,
У гімнастьорці польовій,

В юхтових чоботях — напроти,
В очах ні крику, ні скорботи,
Таким ходив, мабуть, і в бій.

Лиш похилився раз чи два...
Чи закрутилась голова?
Від рани стомленого тіла
Уся сорочка потемніла,
Вся поруділа: не нова...

— Не ваш? — Це наш,— говорить дід.
— Це наш,— хлопчак за дідом вслід.
— Це наш,— дівча ступа охоче
І щиро дивиться ув очі,
Щоб не хитнувся, не поблід.

Ідуть мовчазно ковалі,
А в хлопця руки в мозолі.
Він, може, теж коваль? І знову
Клепав би плуг чи гнув підкову.
— Це наш,— і клониться к землі.

А тесля теслі: — Підійдім,
Він, може, теж возводив дім,
Сушив кленину в ночі літні
Чи ставив тесані ворітні.
— Це наш, ми клянемось на тім!

І матерів гірка любов
Підводить їх без перемов
До юнака, бо ясночолі
І їх сини воюють в полі.
— Це наш, ми кров дамо за кров.

І вже земля, піднявши цвіт,
Від круч, від поля, від воріт,
Уставши камнем і травою,
Вітрами й ніччю грозовою,
Кричить: — Це наш! Іду на звіт...

Ах, як він мить оцю зустрів!
Немов не дихав, не горів...
І тіло — так! Своє це тіло,
І сонце інше засвітило
У кронах чорних яворів.

І навіть сірі горобці
Здаються — срібні промінці,
Дівочі очі, карі й сині.
Він жив. Він житиме однині,
Ховай же муку на лиці!

— Це ваш? Ви брешете. Не ваш!
Чому ж у нього патронташ
І п'ять гранат знайшли в соломі?
Він ночував в чужому домі,
Він двічі ранений. Він — наш!

Ми з ним по-своєму. А вам
Я все сторицею віддам:
В теплушки всіх, гайда в дорогу.
Хати ж — з порогу до порогу
Спалю, стопчу — віддам чортам.

Ну, як? Це ваш? Замовкли ви? —
Як лан колючої трави,
Хитнулось, втихло. Тільки очі
Горять дідівські і дівочі
І сльози в матері вдови.

Боєць підвівсь, як біль із ран,
На цей осуджений майдан,
Побачив даль — не теплий вирій,
Теплушок ряд у ночі сірій,
Світанку смертного туман.

В теплушках люди без води,
Оці хлоп'ята і діди,
Ці матері — і в тебе ж мати,—
А ген за ними тліють хати,
Пожежі чорної сліди.

А кожен з них — сестра і брат.
Нащо їм холод ржавих грат?
Нащо їм сліз гіркі потоки?
І він вперед ступив два кроки:
— Стріляй! Розвідник я. Солдат.

V

Чотири ночі й довгі дні
Без сподівань, в самотині,
У кам'яній, як лід, комірці...

Лиш гострий окрик на повірці,
Лиш милі спогади одні.

Про що ті спогади? Про свій
Гвардійський полк і перший рій,
Про друзів лагідну розмову,
Про тиш дніпровську вечорову,
О краю мій! Радянський мій!

І з тої злої тишини
Здавалось, друзі? — Ось вони,
Ідуть і падають в тривозі,
І вже в комірці на порозі
Пливуть понтони і човни.

Вже не підлога — клекіт хвиль,
Крутих і сивих, мов ковиль,
І видно бою панораму.
Кленова гілка б'ється в раму
Туга, як матері тужиль.

А по сухім календарю
Світанок вів свою зорю,
І день, пустивши буйні коні,
Ставав у хмарній оболоні
З високим вереснем на прю.

Яких думок, яких казок,
Яких-то спогадів разок
Ти нанизав у довгі ночі?
Надія в сни твої пророчі
Котила свій легкий візок.

У двері стукають: — Вставай! —
Надії край. Чеканню край.
Бери свої немудрі речі,
Бери життя своє на плечі...
То вітер свище? Ні, нагай.

Короткий день, короткий вік.
Кому він біль важкий зарік?
Кому розклав огонь на кручі?
То гомонить потік співуче?
Ні,— люди стали як потік.

І барабани б'ють згори,
І вороння — як прапори

Жалоби чорної у хмарі.
Ті ж людські очі — сині, карі —
Чекають, просять: говори.

І повели його на шпиль.
Над рокотання юрб і хвиль,
Ремінням скручений при згубі,
Високо піднятий на дубі,
Живий, дивись на сотні миль.

Он — білий парус з-за ріки
Пливе, як чайка, у віки,
Полів нескошених безмежжя,
Он — видно все Лівобережжя,
І рідні армії, й полки.

Свої там хлопці на межі,
Нові зайнявши рубежі,
Ще не обралися клопоту,
Парторг зайшов у першу роту,
Чита газету в бліндажі,

А кашовар зварив обід,
Веде до кухні димний слід,
Листи доставили в траншею.
Земля повернеться, й над нею
Умитий день зійде без бід.

А в тебе ніч побіля ніг,
І що ти міг? І що не зміг?
Огонь сухими язиками
По чорнокор'ю, між гілками,
До рук, звиваючись, побіг.

...Юнацькі руки молоді,
Вам добре б тішитись в труді,
Тесать, копать, залізо б гнути,
Садити сад, зелені рути,
Плоти гонити по воді.

Кохання б в серце полилось —
Вам гладить золото волось,
Своє тепло коханій дати.
Ви ще не вміли обнімати,
А воювати — довелось...

Огонь сяга тобі до віч,
Палає дуб в мільйони свіч,
І сушить груди мука люта.
Ти руки звів — і трісли пута,
Реміння спалене із пліч.

Над зойк людей і даль узвиш,
У димну ніч, у мертву тиш
Глибінь очей твоїх іскриться,
Ти не людина, ти вже птиця
І не палаєш, а летиш.

Тріпоче серце: «Я люблю
У справі, в радості, в жалю.
Огнем напоєне до краю,
Горю, м'ятежне, не згоряю!
І не прошу, і не молю...»

— Дивіться, люди, по мені
Устануть інші в пломені,
Ставайте й ви в трудні походи.
Не вип'ють прокляті забороди
Живущу кров мою. О ні!

Уже не видно ні лиця,
Ні засмаглілих рук бійця.
Димить димовище під хмару,
І дуб тріщить, ясний од жару,
Зотлілий з серцем до кінця.

Ущухло вогнище, злягло.
Людей погнали у село,
А з ними йшли надії віщі...
Лише хлопчак на попелищі
Підвів засмучене чоло.

Десь журавлів пливли ключі.
А він, самітній, уночі
Ще довго в вогнище дивився,
Не витримав, і похилився,
І впав на землю у плачі.

Жаркі вуглини підібрав
Для інших, радісних заграв,
Бо вже й йому сурмили ранки.

І серця стлілого останки
Зібрав, на груди приховав.

«Живіть мене теплом своїм,
Я понесу вас в кожен дім.
Щоб знов життя людське розквітло,
Чи ж ваше горде, яре світло
Не вмре, як одинокий грім?»

«Ой хлопчику, хороший мій,
Чому ти плачеш? Зрозумій,
У добре літо, в гожу весну
Я знову встану, я воскресну
Цвітком людських ясних надій...»

Світало. Хлопці-плотарі
Вже підтягали якорі,
І дуб об тій ясній годині,
Як чорний меч, на верховині
Торкнувся білої зорі.

Мені здалося, що то я
Стою, горю й душа моя,
Моя надія опівночі
Згоряє, б'ється і тріпоче,
Пливе, як неба течія;

Що вже я спалений стою
В тривожнім віці на краю
І людям серце простягаю.
Чи я живий, чи ні,— не знаю,
Не відаю і не таю...

І тільки спогад з далини,
Як рідні відгуки луни,
І тільки зорі над землею.
О мій русявий Прометею,
Загублений в ночах війни!..

1946

ЦЕ БУЛО НА СВІТАНКУ

I

Сім десятків років увірвалися в спокій,
Але дихає тишею хата щаслива.
Прожила це життя, як на ниві широкій,
Наробилась, набачилась горя і дива.

Літні ночі озорені, зими колючі,
Березневих світанків сувора меріжка,
Сім десятків років, як бажання жагучі,
Стали колом тісним, гомонять біля ліжка.

Кожен рік, як живий, непідкуплений свідок,
Кожен день хоче слово сказати в надії,
От і вчора наслухалась в хаті сусідок:
— Як обсіємось в ланці, ти встанеш, Докіє.

Трудодень буде повен натуроплатою,
Ми ж у ланці робити охочі.
З непомітною з нею і трохи горбатою
На похвалки пусті — скупуватою,
Гомоніли до полуночі.

І раділи, що калій привезли теплушки,
Отелилась племінна корова за строком,
І Докія звелася, гаряча подушка,
Наче спека липнева пашіла під боком.

З кок-сагизом хотіла поглянуть ділянку,
Розбудити дівчат на рожевім світанку,
Чи пшениця пилком не припала?
Підвелася Докія — і впала.

II

Лікар був із району, Микола Григорович,
Все питає і дивиться й в трубочку слухає:
— Це ще в юності,— каже,— набралися горя ви,
От і серце, між іншим, тріпоче задухою.

Вам би,— каже,— не думать щоночі,
Вам би краще, Докіє, у Сочі.

Оглядає смагляві і жилаві руки,
Де по жилах котилась згорьована сила,
Молоточком за плічми послуха-постука:
Скільки плечі жіночі життя проносили!

І в зіниці загляне, бо скільки в них світла,—
Можна вік просвітити у кожен куточок,
І долоні погладить...
Лиш юність розквітла,
Вже носила на них і синочків, і дочок.

— Спочивайте, Докіє. А я вже із дому
Цеї ночі дзвонитиму до обкому,
Вам путівку на завтра пришлють. Тільки прошу,
Для спокою згадайте хвилину хорошу,
А не давнє життя.
От і все, ми поїхали.

Тільки ж як не згадати ту молодість? Віхоли,
Заметілі зимові, мов коні обгонські,
Копитами під вікнами крешуть похмурі,
Чоловіка беруть десь на русько-японську,
Воювати матросом у Порт-Артурі [1].

Проводжала його, побувала в прийомі [2]
І на станції зимній сиділа допізна,
І поплакала, правда, й вернулась додому,
Як у даль просвистіла машина залізна.

І чекала листів із лютневої ночі,
Листоношу доводилось часто питати,
Каже: — Пишуть, чекайте.—
І думи жіночі
Виливала над дітьми, вернувшись до хати.

Десь листок надійшов із останньою хугою,
Чи, здається, у березні кинула пошта,
Що, мовляв, жив-здоров, що возився з недугою —
Був у груди поранений тяжко. Ну, що ж то?

Іншим гірше буває.
І ти без привіту,
На світанку устала, взялася за діло,
Бідне літо прийшло, ні, приїхало літо,
Як візник на шкапині, прикопотіло.

III

Ось вона колоситься та нивка-восьмушка,
Деревій на межі та пирій, та осоти,
Та спадають у зелень трави непослушки
Із блакитного крайнеба зорі, як соти.

Двоє старших дітей посади на обніжку,
А найменше, грудне, поклади під копою.
Хліба-жовашку в тряпці, з слізьми впереміжку,
Дай, хай смокче, а ти колючками, тропою.

Взявши косу важку, на колодці не биту,
Без грабків,— хто направить ту косу без мужа?—
Починай косовицю, дощами невмиту,
Молода, і засмучена, й силою дужа.

— Ах ти, дощику, дощику, крапни із тучі,
На дітей, на безхліб'я моє не зважай,
На роздум'я пекучі, на стерні колючі,
На солдатчину долю — убогий врожай.

Може, спека спаде і на серці, й на ниві,
Може, я тебе в глечик по краплі зберу,
Може, станеш ти вісником в долі щасливій,
Як обмиєш грозою дорогу стару.

Я за щастя устала б за тебе до бою,
Із гарячою помстою вийшла б на люди,
Щоб з тобою нам, земле, у праці з тобою
Слалось вольнее поле і дихали груди.
Я за тебе стояла б, мов криця.—
...Спека палить, шумить косовиця.

Чуєш? — меншеньке плаче й здійма рученята,
Двоє старших біжать по стернищі рудому,
Час додому, а нива чи збита, чи зжата,
Вже на осінь чекає від літнього грому.

IV

Ах, та осінь, як вік!
Ні, не треба тривожити
Тих років, як віків, що пройшли за тобою,
Глянь у вікна, Докіє: колгоспні сіножаті
Умиваються, день зоревою трубою

Скоро кликне артіль до колгоспного дворища,
Ти приймач уключи і крізь даль темно-сизу
Слухай рідну столицю, ясну і сувору ще.
Слухай, скільки у тебе росте кок-сагизу!

Підвелася і знов,— крізь загублені звуки,
Крізь затерті кольори й забуті події,—
Чоловік привітався, простягує руки
Із війни, не згубивши на щастя надії.

Повернувся, з дітьми гомонів, із тобою,
Як то бідному жить, хоч іди в міхоноші!
А за тиждень вночі із людською юрбою
У маєтку трощив поміщицькі розкоші.

Ожереди палив, як судьбу свою сіру.
— Хай горить до стобіса людська кривавиця!—
...Із тюрми проводжала його до Сибіру,
Як то кажуть, в людей: і жона, і вдовиця.

Говорили, що дуже вернутись бажає:
— Нашу правду знайду, не знайду, то загину!—
Говорили, що десь у сибірському краю
Він в засланні зустрів благородну людину.

У людини задума турботливо-ненина,
Все читає, мов серцем розтоплює кригу,

І листи пише Леніну,
Рветься до Леніна,
Крізь колючу, холодну, сибірську хурдигу.

Чоловіка твого із привітом
Більшовицьким навча заповітам.

А у тебе ще син народився, нівроку,
Весь у батька, як вилитий, няньчи в тривозі,
Жни запущену нивку, надійся щороку,
Виглядай чоловіка на збитім порозі.

Вже й німецька війна прокотилась за обрієм,
Вже й керенщина чорна зітліла на сконі,
Вже сідають в тачанки Боженки [3] хоробрії,
Під немеркнучі вишиті стяги червоні.

V

Чий то гук на зорі? Наче в бурю повсталу,
Наче блискавки б'ють в горобиній півночі —
То із Щорсом ідуть ливарі із Уралу,
Шахтарі із Донбасу і тульські робочі.

І крізь мрію сьогоднішню, в спогадах скорих,
Чуєш? — диха вогонь по широкій планеті,
І палає, мов свічка, наш Київ на горах,
Багрянцем дотліва на твоїм кулеметі.

Так і звали в полку всі: Докія, Докієчка.
— Кулеметниця наша врятує від скрухи! —
А у тебе, в Докійки,— сім'я не копієчка,
Двоє синів та дочку залишила в свекрухи.

І здавалось: сніги — то полотен сувоїща,
Скільки б з них штанєнят, та біленьких сорочок,
Та вузьких пелюшок, а згадаєш, чого іще
Нашивала б синам, готувала для дочок.

Промінь сонця тобі, мов долоні гарячі,
Бо в малих, було, руки тепліли так само,
Криниці на дорогах, мов очі дитячі,
Все світились для тебе і кликали — мамо!

Старший син із тобою у другому взводі
В Черняка Тимофія [4] воює, як мати,
І крізь шал завірюх, у важкому поході,
Інше поле росло, інші весни і дати.

Світ мінявся у формах, у фарбах, у суті,
У законах людських проростав по-новому,
Через кров і пожар, через вибухи люті,
Щоб колоссям і сонцем жаріти потому.

VI

І твоє особисте, замучене роками,
Гнане в каторгу, топтане щастя коротке,
Усміхнулось, нарешті, очима глибокими,
Так як ждала, як снила його поворотку.

На Лук'янівці в тихому домі,
Чоловіка зустріла в ревкомі.

Не впізнала: сидів на стілечку простому,
У шкірянці, ховаючи посмішку строгу,
Тож приїхав здалеку сюди до ревкому,
Партизанам і Щорсові на допомогу.

Як йому довелося крізь протемінь сіру,
Шість разів утікати з тісного закутку,
Із холодного краю, із хащів Сибіру.
По ранковій зорі, по сніжнім первопутку,
Ілліча в революцію бачить. Ввійшла ти
У тихенький будиночок, власне, до хати:
— Олександрович,— Щорса побачила,—
в взводі
В нас бинтів не стачає, а ми ж на поході.

Ти подумай! — І стрілась очима раптово
З тим, із другим...— Далекий, жаданий мій
муже! —
Аж хитнулась.
— Докіє! — одне його слово.
І рука на плечі твоїм, тепла та дужа.

Тую міць і тепло од руки чоловічої
Не розвіяла в днину погожу чи люту.
Як женила синів і гуляла при звичаї,
Як стрічала заміжню дочку з інституту.

Позмужніли, зросли, не сімейка — сімеїще,
Вже й онуки звелись, хлоп'яки та дівчата,
Запитай у людей, пошукай собі,— де іще
Голосами й піснями так повниться хата.

До роботи як візьмуться — поле колоситься.
Дай опору їм — землю підняти не досить.
І щодня забігає дівча-листоносиця,
Особисті й сімейні листівки заносить.

Правда, старший не вдома, а далі,
Був у Тулі, тепер — на Уралі,
Як хазяїн, стоїть біля сталі.

В тому тижні прийшли трактори до артілі,
А Докія побачила, все їй здається,
Не мотор клекотить у залізному тілі,
Може, серця синовнього крихітка б'ється.

В Вітчизняній війні ти з ним бачилась, мати,
Як артільну худобу з дівчатьми гонила,

Як горіли в Дніпров'ї побілені хати,
А взяла тебе в гості Уральщина мила.

І в тесовій ізбі, під засніженим небом,
Руські матері хліба ділили краюху
На синів і на внуків, на тебе й на себе,
Ждали звісток із фронту разом в завірюху.

Син приїхав з заводу, просив тебе в місто:
— Тут же, мамо, в селі скільки люду натулиться.
— Ні,— сказала, — хоч в місті і затишно,
й чисто
Та артільних корів не поставиш на вулиці.

А для них там не знайдеш ні корму, ні паші,
А вони в мене, сину, рекордниці наші.
Ти за сталь свою мієш, а я за корову,
Ти за цех свій стоїш, я ж за стайню теплішу.

І обняв він маленьку тебе, сизоброву.
— Ви такі в мене, мамо, бували й раніше.
І гортає Докія кожну хвильку відому:
Середульший — секретарем райпарткому,
Із-за Одера, з фронту прибув додому.

Цей не знає спочинку у ночі безсонні,
З емтеес — до колгоспу, з бригади — у ланку,
Все він знає, які пшениці у районі
І коли героїні підживлять ділянку;

Хто у партію хоче вступити із осені,
Як історію вчать молоді кандидати,
І які трудодні вересневою просинню,
Навантажені славою, ввійдуть до хати.

Тож приїхав із фронту, в припошенім кітелі.
— Ну,— говорить,— тепер комунізм
не за даллю,
Якщо смерть не взяла нас, так вічні ми жителі,
Із добром і трудом, не з людською печаллю.

І здається, що сам він не менше ста років
Обходив комунізму висоти й широти.
Зна там кожний куточок, міста і потоки,
Всі потайниці знає, щоб зло побороти.

Отакий!
А найменший отут же, в артілі,
Бригадиром немало — дванадцяте літо,

Каже: — Мамо, давайте змагатися в ділі
На врожай кок-сагизу, на просо, на жито.
І змагається з матір'ю.
В школі, в містечку,
Вчителює дочка, і не десь за горами,
Наїжджає додому, зовсім недалечко,
Хоч клопоту чимало, мабуть, з школярами.
То про читання дбай, то турбуйся про зшитки,
Дітям-сиротам поміч вишукуй, що в силі.

Годі думать, Докіє, вже сонячні злитки
Розливаються злотом в небеснім горнилі.

VII

Грає жайворон срібний в небесній блакиті,
Між землею та небом снує невидимо
І зелені, і сині, й багрянцеві ниті
І тріпоче з вітрами, як світ, молодими.

Підведися, Докіє, і вийди у дворик,
Скоро ланка збереться, прийде на розмову,
Заорали ділянку в минулий вівторок,
Як там з добривом буде? Підсипати б знову.
Тож забудуть, гляди. Підвелася поволі,
Вийшла, сіла на сонечку в ранковій тиші,
Урожай зеленіє в широкому полі,
І земля соковитиста мрево колише.

Син прослав їй хустину червоноткану.
— Зараз, мамо, вернусь, лиш в бригаду
загляну.—
Шлях біжить біля двору широко і рівно,
Люди йдуть на поля гомінкою юрбою:
— Добрий день вам, Петрівно!
— Як здоров'я, Петрівно?
— Та минеться все само собою.—
Стали рідні та ближні півколом.
Із надією в серці, не з болем.
Пастушки гнали скот, привітались.
— Добрий день вам, бабуню, як спалось?
— Вже видужуйте швидше!
— Видужую.—
І рукою махнула недужою.

І відчула: доросле й маля,
І вода, і трава, і земля —
Все любов'ю тобі промовля.

VIII

І здалося: земля із полями й дорогами
Із містами, з вогнем у віках посивіла.
Із любов'ю й життям, з бойовищами многими,
Підійшла до Докії й загомоніла.

— От і шлях твій, Докіє, закінчився звивистий,
Днів твоїх загасає розжеврене гроно,
Лиш родила синів і зуміла їх вивести,
Вийшла з мене і ляжеш до мене у лоно.

І нема вороття до життя
Ти, стареньке моє дитя!

Як пилина мала, як багата стеблина,
Що розвіяла зерно і спогад колише.
— Ні,— сказала Докія,— ти в мене єдина
Я із тебе росла, а за тебе міцніша.

Й нема мені краю, як ниві врожаю,
Ти лежала горбата, нужденна, безсила,
Я ж руками своїми звела тебе, знаю,
Вмила потом і колосом заколосила.

Обігріла від серця, як сонцем весіннім,
Налила тобі соку в замлоєні груди,
І ночей, і вітрів твоїх свист-голосіння
Повернула на пісню весільну між люди.

Що ж ти скажеш, неправда?
Як дівчину, вбрала
В жовті стрічки пшениць, в п'ятикутній зорі.
Замінила плугами мізерні орала,
Зацвітила, заквітчала гори суворі.

Що ж ти скажеш, неправда?
Я сад посадила,
Щоб плодами, як зорями, вслалась дорога.
Ти багата у мене, та й я не убога.
Ти придумала бога,— я ж вища за бога!

Подивись, на тобі незвичайні прикмети,
Люди родяться, жито покроплює туча,
Хай дивуються ближні і дальні планети,
Що для всіх ти у мене красуня родюча.

І не страшно мені замовчати устами,
І не жаль мені руки по всьому зложити,

Будуть люди за мене полями й містами
Гомоніти, трудитись, родитись і жити.

В кожнім цвіті малім чи у дереві кожнім,
У любові людській, у дерзанні, у мрії,
Я воскресну і встану диханням тривожним,
Чи биттям свого серця, що вік не старіє.

Підуть люди в луги, на устояні роси,
Буде жайворон в небі дзвеніть малиново.
«Тут Докія косила»,— і ляжуть покоси,
«Тут Докія співала»,— і родиться слово.

Що ж ти скажеш, неправда?
І щирі, як свідки,
Що від слів її правду нестимуть віками,
Потягнулись до неї сади-семилітки,
Пшениці підвелись золотими руками.

З школи діти, букварики взявши під руки,
Щебетали, ішли по дорозі додому,
І в полях ланкові, по вказівці науки,
Розсівали зерно, призабувши утому.

І кремлівські куранти дзвеніли високо,
Чули дзвін той Заволжя, Дніпро і Говерла.
Тихо сіла Докія, хитнулася боком,
Подивилась у даль і, зітхнувши, померла.

І така тишина заступила круг неї,
Можна вчути, як сад наливається цвітом,
Як зарошені трави ростуть над землею,
Б'ється серце Вітчизни над буряним світом.

IX

Син сідає в літак, де завод на Уралі,
Мчить до дому далекого довгу годину,
Під крилом самольота засіяні далі
Все нагадують синові матір єдину.

І жалкує він гірко, що скупо та мало
Він писав у листах до старої своєї,
Розповів би, що в праці часу не стачало,
Але слово тепер непотрібно для неї.

Другий син поспішає з роботи, з райкому,
Теж пригадує гірко, як скаржилась мати,

Що, мовляв, приїздиш ув артіль, як додому,
Та не можеш і в хаті поночувати.

Все кудись поспішаєш і зранку й з обіду,
Може, синку, до тебе сама приїду!

І тепер, коли б можна її воскресити,
На життя їй дихання вдихнути у тіло,
Сам би став він щоденно привіти носити,
Годував би із ложечки, як би хотіла...

Наймолодший на конях, всією артіллю,
Мчить мостами й дорогою, через діброву,
Він гадав, що на осінь, із хлібом та сіллю,
У змаганні із матір'ю стрінеться знову.

За широким столом, як за повною чашею,
Ожило б собесіддя гаряче та щире.
Говорили б артільці:
«Із матір'ю вашою
Нам не легко змагатися, бригадире!

Все в старої поставлено вміло,
Що піджива, що сходи, що діло».

І тепер, як заїдуть до рідної хати,
Він хотів би, щоб стрінулась посмішка мила,
Він би став у змаганні на місце десяте,
Тільки б мати устала й заговорила.

Понаїхало люду з району, з обкому,
Із колгоспних правлінь — не окинеш їх оком,
День підвівся погожий, без дощику й грому,
Щедрий сонцем і щебетом в небі високім.

Піонери із школи прийшли у загоні,
З барабаном, з сурмою, в червоних краватках.
І вітрів молодих буйногривії коні
Поміж борозен рівних стояли на грядках.

І широка дорога, місточки та балки,
Наче полотна сиві лягли до порога:
— То ж по нас проходила Докія ізмалку,
Ми готові востаннє лягти їй під ноги.

На подушечках, вишитих просто на диво,
На шовки і на заполоч яр-променисту,
Ордени її винесли всі шанобливо,
Орден Леніна, потім Зорю золотисту.

На хустині гаптованій винесли далі
«Знак пошани»— за перше врожаїсте літо,
За життя її світле й труди небувалі
Все відзначено й людям в серця перелито!

Три сини, та дочка, та дорослі онуки
(Від обличчя твого відірватись несила)
Підняли тебе легко на дужії руки,
Так, як ти їх легенько в житті проносила.

І хвилина велика
Зашуміла, мов шквал,
І заграла музика
«Інтернаціонал».

І тебе понесли, за шанобою й славою,
За людською любов'ю, у літа безкраї,
Понад нивою тихою, зеленоглавою,
Під високі і рідні мої небокраї.

Мимо клубу, за нього ти в клопоті ночами
Комсомольцям казала не вперше, не вдруге,
Щоб дзвенів він широко піснями дівочими,
Щоб і книжка, і радіо людям в послугу.

Біля школи несуть, біля брами,
Де стоять вчителі із вінками.

Потім полем твоїм, де стежина знайома,
Де у пам'яті в'ілася грудочка кожна,
Де в труді здобувалася сила — не втома,
А тепер на врожай подивитись не можна.

Де з дівчатьми своїми у ланці, у праці
Скільки радощів, скільки добра пережито!

Вмиті сонцем ось-ось пшениці вколосяться,
Молодими голівками вклониться жито.

І несуть тебе між дерева-семилітки,
Розшумівся той сад у ранкові години.
Застилає твій слід у рожеві лелітки
І зав'язує плід на безсмертя людини.

Поклонилась земля, поклонилися люди,
На життя, на братерство, без кривди й огуди.

Це було на розстанку,
Це було на світанку.

1948

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ

АВТОБИОГРАФИЯ

Если вам довелось бывать в нашем Поднепровье, вас не мог не поразить тот бесконечный простор полей и лугов, который на горизонте словно сливается с небом; кручи Триполья и Канева едва синеют вдалеке, а под ними свободно и широко течет вечно синий Днепр. Посмотрите вокруг, и вы увидите вдали древние курганы Батыя и запорожские могилы, насыпанные казацкими шапками, и новые обелиски с красными звездами над именами воинов наших времен.

Названия сел словно высечены из камня: Кренычи, Безрадичи, Дмитровичи, Триполье, а между ними вьется дубравами и лугами речка Стугна, воспетая в «Слове о полку Игоревом». Грозная история народа, освещенная пожарами, проходила по этой земле и надолго оставила следы, имена и картины своим сыновьям и внукам.

Люди наши простые и приветливые, в годы войны — славные воины, в мирной жизни — труженики с золотыми руками, хлеборобы и трактористы, кузнецы и рыбаки, гончары и плотники.

В осеннюю пору, после жатвы, приезжайте к нам в гости. Нигде вы не увидите таких свадеб, как в наших селах, и не услышите таких песен, как здесь,— широких и задушевных.

На этой земле и родился я в 1912 году в селе Обухове, Киевской области, в семье сельского сапожника. Семья наша была большой — одиннадцать детей, да отец с матерью, да старенькая бабуся. Земли же отец имел около двух десятин — всех не прокормишь. Волей-неволей приходилось заниматься сапожным ремеслом, а в засушливые годы еще весной он шел со своими соседями на заработки в далекую Таврию, в борисла́вские и каховские степи.

* * *

Из глубины тех детских лет приходят ко мне воспоминания, словно птицы, прилетевшие весной издалека, и бьются крыльями в окошко родной хаты: выходи, мол, пощебе-

чем да полетаем над днепровскими лугами да седыми кручами Триполья, может и нас вспомнишь ты в песне.

И я вспоминаю. И кажется, снова вижу ту не широкую, но шумную дорогу, укрытую первым снегом, укатанную полозьями крестьянских саней. В нашей хате долго светится лампа-восьмерик, язычок пламени мерцает над отцовским сапожным столиком; мать прядет, а брат отца Никита, прозванный «чернокнижником» за любовь к чтению, читает Тарасов «Кобзарь». Никита остался в моей памяти как образец народного ума и смекалки, как человек большой и широкой души.

Степенно поправив синие очки, подвязанные суровой ниткой, отложит недошитый сапог и берет в руки книгу. Читал он много и Шевченко, и Толстого, и Некрасова, и Пушкина. Перечитывая Библию, начинал он рассказывать смешную быль о попах и дьяках, и так забавно это изображал в лицах, что мы, дети, долго смеялись и не могли уснуть.

Как живую вижу я свою мать Ивгу Базилиху, ее синие задумчивые и полные живого народного ума глаза. Вечерами, сидя у прялки, она пела тихонько и протяжно, и эти песни врезались мне в память на всю жизнь. Знала она их много и пела с большим чувством. Были среди них грустные и веселые, и шутливые. И было в тех песнях столько живого и близкого сердцу, такие картины рождали живые народные образы, что и сегодня я помню каждое слово.

Содержание их так сконденсировано, мысли так отшлифованы столетиями, что каждой из них хватило бы на большое произведение — рассказ или повесть, из песни можно было бы нарисовать картину или создать скульптуру, а раскрытая в драме, она могла бы стать шедевром сцены.

Я, затаив дыхание, слушал, как материнский голос ведет суровую и правдивую повесть человеческой жизни:

Візьми, мати, піску жменю,
Посій його на каменю,
Як той пісок цвітом зійде,
Тоді твій син з війни прийде.

Но никогда песок цветами не взойдет, и не возвращается сын к матери, он «взяв собі паняночку — в чистім полі земляночку»... И глубокая, еще не изведанная доселе грусть подплывала к моему детскому сердцу, и слезы заволакивали глаза.

Тогда я сам, по-другому уже, додумывал конец песни: нет, не убит казак, а только ранен, а добрые люди отходили его живой водой, и поехал он к отцу-матери, и тогда уже:

Чорний ворон опівночі
Не клює козацькі очі.

Тогда отец, улыбаясь, говорил матери: «Ти послухай, стара, що він вигадує. Ну й чудна, їй-богу, дитина!»

А еще пела мать о той журавке, что осталася с малыми детьми, и о вдовьей ниве, незасеянной, невспаханной, и о чáечке «небозі при битій дорозі», о зеленом «яворе», что к воде склонился,— и в этом широком мире песен и дум, в тех картинах народной жизни — героических и печальных, как слеза, горячих и буйных, как огонь пастушьего костра,— билось, оживало, трепетало и радовалось мое маленькое детское сердце.

Тот незабываемый огонек отцовского дома, где впервые услышал я думы великого Кобзаря, материнская песня, ласковая и суровая,— вспоили и вскормили меня, дали мне душевную закалку и радость на всю жизнь.

Мой отец, в отличие от матери, был человеком суровым. Будучи высокого роста, широкоплечий, с пышными казацкими усами, он чем-то напоминал мне казака Мамая на старинных украинских картинах. Книгами он не интересовался и к чтениям брата Никиты относился скептически.

Ежедневная забота о куске хлеба и заработанной копейке заставляли его трудиться много, упорно и быть беспощадным в семье к тем, кто отлынивал от работы. Его скрытую суровую любовь к нам, детям, мы замечали разве тогда, когда, бывало, выпив чарку, он хвастался соседям: «Эх, как заработаю я денег, как куплю вороных, да посажу на телегу всех детей своих, да прокачу по селу, чтобы враги мои лопнули от злости!» Только не свершилась его мечта: кони вороные мчали по чужим дорогам и не поворачивали к нашим воротам.

Обычно же он казался нам человеком крутого нрава. Меня и братьев сызмала начал обучать сапожному мастерству, а когда узнал, что я пишу стихи, хотел было даже забрать из школы. Чтобы помочь отцу, я начал ходить по домам топить печки, а позже вел ликбез. Мои крохотные заработки мало чем помогали семье, но смягчали отцовское сердце.

Окончив семилетку, я уехал учиться в Киев.

В Киеве я поступил в медицинскую школу. Профессор Коломийченко [1], который был тогда одним из моих учителей, обещал сделать из меня хорошего хирурга... Но меня уже тогда больше всего влекла поэзия. Узнав о дополнительном наборе в Институт народного образования, я решил сдавать экзамены и, к моему удивлению, сдал их успешно. Меня зачислили на литературный факультет, который я окончил в тридцать втором году.

После окончания института я некоторое время учительствовал в Овруче, преподавал русскую и украинскую литературу, а позже работал в харьковской газете «Радянське село» [2].

В 1934 году я был призван в армию. Служба обогатила меня впечатлениями. Рассказы о героических делах Щорса я долго носил в памяти. Позже они вылились в песнях о Щорсе, которые предложил мне написать А. П. Довженко к кинофильму «Щорс».

Из армии я привез тетрадь стихов и лирическое вступление к поэме «Триполье». Все эти стихи вошли в сборник «Родина», изданный в 1936 году.

Я глубоко уважал Александра Довженко как художника и человека. У него было свое, только ему присущее виденье мира. Лирико-философские обобщения событий и явлений были изумительными, слово, казалось, всегда несло смысловое содержание больше того, которое ему предназначалось, слово жило, светилось огнем, то сурово-простое, то исполненное живого народного юмора.

Александр Довженко сам и снимал и писал свои сценарии, похожие на величественные поэмы, а часто сам напевал мелодии к своим картинам. Я полюбил этого человека, этого великого художника-мыслителя, за его красивую, по-детски светлую душевную чистоту, за его пламенную любовь к своему народу и родной земле.

Мне часто кажется, что вот откроется дверь, и он войдет в хату, седой, как голубь, мудрый, как земля, и скажет, улыбаясь: «Ты еще дома? Давай поедем садить яблони, за Днепром уже весной пахнет...»

Осенью 1939 года я с частями Красной Армии побывал в Западной Украине: во Львове, Тарнополе, Дрогобыче, на родине Ивана Франко и во многих западноукраинских селах. Повсюду мы видели бедную, обездоленную жизнь народа. Крестьяне с утра до ночи работали на своей убогой нивке и не имели куска хлеба. Наш приход освободил их от жестокого панско-шляхетского гнета. Ночами я сидел среди бойцов и писал стихи обо всем увиденном и пережитом. Впоследствии они были изданы отдельной книжкой «Письма красноармейца Опанаса Байды».

В 1940 году вышли следующие книги моих стихотворений: «Март», «Жаворонки», «Заревые дни».

Летом сорок первого года я закончил сборник баллад и песен «Запорожцы». Книга не увидела света, так как началась война с немецкими фашистами и я ушел на фронт.

Оставляя свой родной Киев, колыбель нашей юности, мы не теряли надежды, что вскоре снова вернемся на холмы

старинного Хрещатого Яра[3], те холмы, с которых виден ясный Днепр и с которых я так любил обозревать беспредельные днепровские дали, хорошо знакомые мне с детства.

Каждый поэт увозил вместе с собой образы и мечты о своих лучших героях. То же самое сделал и я — ничего дорогого не хотелось оставлять врагу. Вскоре все мы поняли — это показала сама жизнь,— что можно временно поработить землю, но нельзя поработить народ, погубить его прекрасную, свободолюбивую душу.

И в то трудное время (может быть, больше чем когда-либо) поняли мы, что народ вечен, что силе его нет предела, как не может быть предела его языку, его песням, его творчеству.

Моему народу предназначал я в трудные годы войны самые страстные слова любви, сочувствия и призыва к борьбе. И почему-то не думалось мне, что те слова доходят с далеких русских равнин к моему отцовскому дому, взятому фашистами на особый учет и все время ожидавшему лютой расправы.

Но вот настал день освобождения. Вместе с частями Советской Армии я иду на Запад. Вот и мое Поднепровье, мой дом. Стучусь в оконце. Отец не узнает меня среди ночи. «Чего тебе? — слышу его до боли знакомый, тревожный, состарившийся голос.— Як добрый человек, то иди себе, теперь сельсовет всеми ночлегами ведает».

Но мать всегда раньше отца узнает своих детей. И вот я снова в кругу своих родных, и знакомая с детства лампа смеется мне со стола своим родным, добрым язычком пламени.

Мой строгий отец, смахивая слезу, говорит:

— Мы знали, что ты живой. Откуда? Мне приносили чинить сапоги, и я находил в них новые стихи и листовки, подписанные нашей фамилией.

Война была поистине большим испытанием для народов и для поэтов. Она оставила нам незабвенные образы, к которым мы будем возвращаться всю жизнь.

* * *

Вместе с бойцами мне пришлось делить и радости и печали в тяжелой битве с фашистами. Не забыть мне и горькой осени сорок первого года, и горячих боев на Дону, и великой битвы в Сталинграде.

В годы войны я писал песни и листовки, поэмы и лирические стихотворения, которые впоследствии вошли в книги

«Украина моя», «Битва», «Полонянка», «Ярославна», «Четыре года», «Над пожарами». Любопытна судьба последней книги. Она печаталась в Воронеже, и во время налета вражеской авиации весь тираж сгорел.

Работал я во фронтовых газетах «Красная Армия», [4] «За Радянську Україну» [5], «За честь Родины» [6]. Было у меня много фронтовых друзей и товарищей. А особенно мне хочется вспомнить А. Твардовского. Не один раз мы ночевали вместе в разбомбленной избе и, как говорят, пили воду из копытного следа, делились черствым куском хлеба и при коптилке в солдатской землянке пели солдатские песни его Смоленщины и моего Поднепровья, радовались и грустили в трудной солдатской жизни. Много прошло лет, а эта суровая и сердечная дружба, как весенний луч, согревает меня и сегодня.

Фронтовая жизнь также сблизила и сдружила меня с талантливыми белорусскими поэтами — А. Кулешовым, П. Бровкою, М. Танком, П. Панченко. Часто я перевожу их стихотворения для украинского читателя, не избегают они и моих стихотворений. Да и в Грузии, и в Ленинграде, и на Дальнем Востоке живут мои друзья — читатели и товарищи по литературной работе.

В тяжелой и будничной фронтовой работе, где человеческая совесть и честность определялись ратными подвигами, я жил среди людей мужественных и простых, спокойных и храбрых, скупых на лишнее слово.

И в эти, казалось бы, будничные, грозные дни рождались образы моих великих современников, овеянные романтикой подвига во имя народа.

Когда наши войска вели бои за Киев, мне рассказали о нашем разведчике-солдате родом из Смоленщины. Его, тяжелораненого, спрятали у себя украинские крестьяне. Однако он все же попал в руки гитлеровцев. Долго гитлеровцы допрашивали крестьян, грозя им смертью, но никто не выдал разведчика. Тогда боец сам, чтобы спасти людей от гибели, сознался, кто он. Фашисты сожгли его, привязав к дубу, а детей, стариков и женщин погнали в неволю. Меня взволновало это до глубины души. Подвиг бойца и его духовная близость с народом стояли перед моими глазами как образ большой прометеевской силы. Так, будто бы сама по себе, сложилась моя поэма-легенда «Прометей».

Каждый день общения с бойцами приносил так много впечатлений, что лирические стихи и народные баллады показались мне тесноватыми по форме, и я после войны написал ряд поэм: «Сыны», «Любовь», «Живая легенда», «Корейская поэма» и др.

Меня всегда привлекал дух народного творчества, и чем глубже я вникал в его тайники, тем более утверждался в мысли, что наша современность может дать множество материалов для создания широкого эпического полотна. Я знал, что только эпическое или лирико-эпическое полотно дает простор для широких обобщений жизненных процессов современности. Жизнь предоставляет поэту множество тем и сюжетов. Подобно тому как в годы Отечественной войны сюжет для поэмы «Прометей» был навеян конкретным жизненным фактом, так и после войны живая действительность послужила мне для создания новых поэм, в частности поэмы «Это было на рассвете». Прообразом героини стала прославленная украинская колхозница Анна Кошевая[7]. Однако было бы неверным считать, что это поэма только о Кошевой. Я встречался с ней, изучал ее характер и биографию, условия ее жизни. В ее биографии я увидел как бы часть истории украинского народа и характерные черты судьбы нашей крестьянки. В ее судьбе и характере я увидел также близкие и родные черты моей матери и понял, что вся ее жизнь поистине народна.

Мог ли я написать поэму только о Кошевой, прибегая к описаниям деталей ее быта и жизни? Нет. Я должен был отобразить реальные черты жизни людей ее поколения, воспеть дух человеческого творчества, показать непобедимые силы народа, ставшего хозяином земли. В Кошевой я увидел величие простого человека, гордого своим подвигом, сознанием своей власти над стихией природы. Вот почему героиня поэмы умирает спокойно, оптимистически встречает смерть и, умирая, обращается к матери земле с такими словами:

Ты богата теперь, но и я не убога,
Ты придумала бога, я же — выше и бога!
Посмотри же: ты вся в необычных приметах.
Нарождаются дети. Тучнеют угодья.
Пусть дивятся на ближних и дальних
планстах,
Как для всех ты сверкаешь красой
плодородья.
И не страшно мне руки сложить,
и не страшно
Лечь, умолкнув навеки... Ведь люди
другие
За меня будут жить и трудиться
на пашнях,
Будут петь в городах, вспоминаю Докию,
В каждом цветике малом, в листвы
колыханье,
В человеческих думах, в мечтах
и порывах

Я воскресну и встану тревожным
дыханьем
Иль биением сердца, что век будет живо *.

Часто интересуются: «А кого вы любите из поэтов?» И ответить на это не так просто. Каждый человек любит хорошую поэзию, которая дорога его сердцу. Слово Шевченко, так же как и народные песни и думы, пришло ко мне тогда, когда я не умел еще читать; без Пушкина и Некрасова не представляю своего духовного развития; с Максимом Рыльским — большим поэтом и мудрым советчиком — работается мне легко; а творчество А. Твардовского, М. Исаковского и А. Прокофьева любимо мной и привлекает меня своей задушевностью и глубокой поэтической простотою; Маяковский помогает мне широтой поэтического мышления, пламенной общественно-политической страстностью своих стихотворений. Не люблю я только поэзии вычурной, придуманной в тиши кабинета, безвольной и плаксивой, мелкой и серой, как осенний мелкий дождь, а ее, к сожалению, у нас развелось не так мало.

После войны мне с группой украинских деятелей культуры довелось побывать в Канаде и в США. До этого вместе с частями нашей Армии я был в Польше, Австрии, Чехословакии, Венгрии, Германии. Но эти страны я видел в фронтовой обстановке, да и времени для изучения их жизни было недостаточно.

Трехмесячное пребывание за океаном дало мне возможность внимательней присмотреться к отношениям между людьми в капиталистическом мире. Трагические противоречия, встречающиеся там на каждом шагу, обидная несправедливость по отношению к трудящимся, национальная дискриминация бедных людей и полуголодное существование многих тысяч рабочих поразили меня и возмутили до глубины души.

Если и писать об этом, думал я, то не мягкие лирическими красками и тонами; размеренные, спокойные строки были бы здесь наивными. Гнев и ненависть к жестокому жадному капиталистическому миру должны вылиться в широкие разговорные ритмы, иногда даже обобщенную суровую декларацию, а чаще всего в четкие, буднично-реалистические образы всего виденного и пережитого.

И я написал книгу «За синим морем». В стихи вплелась та светлая струна любви и уважения к нашей Отчизне, к ее труду и героическим подвигам в войне против фашизма, которые глубоко живут в сердцах простых людей Америки.

---

* Переклад Б. Кежуна.

В послевоенные годы вышли мои сборники «Весенняя книга», «Книга братьев» о вечной дружбе русского и украинского народа, и книга лирики «Что записано мною».

И снова, как и в начале поэтической работы, меня тянет к песне, к задушевной лирике, простой и сердечной, чтобы она в душе читателя нашла живой отклик. Хотелось бы написать мне еще книгу «Песня о Партии» — величественный, гордый и суровый гимн о ленинских заветах нашей родной земле и нам, его сыновьям и внукам.

Чего же пожелать себе в работе? А то же, что и всей нашей поэзии. Хочется, чтобы наша поэзия, написанная и еще не созданная, но уже пылающая в сердце, была богатой и честной, скромной в слове и мудрой в своей простоте, чтобы она носила ту же одежду, которую носит и любит народ, и не хвасталась пышностью и пустозвонной вычурностью; была не гордой, а приветливой к человеческому сердцу, пила из одного источника и делила один хлеб-соль с тружеником, чтобы она помогала усталым и поднимала сердца на подвиг, звенела по-соловьиному и веселила человека в труде.

Пусть же она идет к сердцу народному, на добро и счастье, на тихие воды, на ясные зори!

ДУМКИ ПРО ПОЕЗІЮ

Оглядаючи шлях, пройдений нашою радянською літературою за сорок років свого існування, можна сьогодні з гордістю сказати, що вона на всіх етапах розвитку була вірним помічником Комуністичної партії, самовідданим слугою народу, могутнім глашатаєм революційних перетворень, трудових і воєнних подвигів, щиро і правдиво служила і служить ленінським заповітам, світлій ідеї побудови комунізму.

Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія, навчаючись на великих традиціях і зразках минулого, ввібрала в себе, як у велике творчо-духовне море, все краще, цінне, дороге людському серцю, і сама розвинулась, увійшла корінням глибоко в людське буття, повнокровними ідеями і характерами збагатила світову культуру і вийшла на велетенське поле людського існування і боротьби, як світоч, як світлий маяк у боротьбі за щастя і волю народів.

Творчість наших письменників органічно ввійшла в глибини народного життя, наснажена принципами соціалістичного мистецтва: правдивістю, народністю, комуністичною партійною ідейністю.

Великий закон свободи творчості підняв із глибин народних тисячі талантів, партія їх виховала, надихнула ідеями ленінізму, повела в життя, показуючи світові шедеври творчого духу нашого народу, нашої рідної радянської літератури.

Кожен художник,— навчав Ленін,— всякий, хто себе таким вважає, має право творити вільно, згідно з своїм ідеалом, незалежно ні від чого.

Склад нашого соціалістичного життя дає художникові слова всебічні можливості для його задумів і творчих дерзань, для розкриття його особистого своєрідного обдарування.

Вороги закидають нам, що, мовляв, партія обмежує творчі можливості письменника, контролює його, стає опікуном мистецтва.

Ми ж, радянські письменники, з гордістю кажемо, що партія найбільше піклується про нас, уболіває, виправляє недоліки і, як великий друг, радується з наших успіхів. Кожен з нас бачить у ній мудрий авангард народу, нашу велику духовну силу.

Партія завжди подавала і подає руку допомоги радянським митцям і діячам культури, прибираючи зі шляху всі завади, ідеологічні корчі, ідейну нерозбериху, а то і явні вилазки ворожого характеру.

Партійний документ «За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу» пройнятий глибокою турботою про нашу творчу інтелігенцію, про її важливу історичну роль у житті держави і народу. Пояснюючи і викриваючи помилки деяких літераторів, він у той же час накреслює шляхи дальшого розвитку культури і літератури, червоною ниткою в ньому проходить піклування про творця, думка про те, що мірилом ставлення до художника слова у нас є його труд, дерзання, активність і кревні зв'язки з народом [...]

Партія неодноразово закликала нас до принципової невідступної ідейної боротьби, до непримиренності з нездоровими настроями чи хибними тенденціями в творчості. І разом з тим він підкреслює необхідність товариської турботи, людської чуйності, об'єктивного і конкретного підходу до кожної книги, до кожного літератора зокрема.

Для радянського письменника може бути лише один шлях — шлях, яким іде наша партія, наш народ. Сторонникам чистої естетики, що ллють воду на млин ворога, ми заявляємо: вам з нами не по путі, і, отже, нема чого цим людцям примазуватися до радянської літератури, яка служила, служить і служитиме тільки своєму народові, його

великим ідеалам. Кожен свій рядок і образ, кожну пісню і поему, роман і повість ми повинні віддати на служіння партії, як зброю. Наше найпочесніше завдання — створити образи і характери сучасників, вірних синів нашого народу,— в труді, в боротьбі, у вічному поході за щастя людини на землі. Це глибоко усвідомлює кожен митець і вся наша багатогранна радянська література.

Метод соціалістичного реалізму, яким живе і на основі якого розвивається вся наша література і поезія, невід'ємний від матеріального і духовного світу всього радянського ладу, від трудового, громадського і державного життя нашого народу.

Поет, мислитель, художник — представник мистецтва соціалістичного реалізму в першу чергу людина не стороння, не спостерігач життєвих процесів, а сам активний учасник і трудівник, активний боєць і пропагандист великих ідей ленінізму, захисник і глашатай усього нового, революційно-передового в побудові радянського суспільства.

Отже, і творчий метод його труда — це не гола схема і не закостеніла догма, а вічно жива форма зображення дійсності в її революційному конкретно-історичному розвитку.

Художник слова, представник могутньої радянської літератури бачить зародки нового і допомагає його розвитку, але він не обходить стороною і залишки старого, темного, реакційного, критикує їх, допомагає народу своїми творами їх позбутися.

Критичний реалізм і його видатні представники глибоко, чесно і правдиво зображали минуле життя, бачили його темні, страшні завулки, його задушливість і мерзоту, але не бачили конкретних, революційних перспектив, не могли в свій час художньо-переконливо накреслити нові шляхи, в яких читач побачив би свій рахунок, свій вихід з царства експлуатації і рабства.

В інших умовах, в наш час це роблять митці, які на основі соціалістичного реалізму бачать головні революційні тенденції розвитку життя і стверджують їх художніми засобами, як історичну необхідність і закономірність.

Художні скарби письменників-реалістів ввійшли в духовну скарбницю нашого народу, а їхні творчі досягнення продовжує і розвиває радянська література, створивши свій стиль і метод.

Ленінська теорія відображення світу і буття лежить в основі цього методу. Не голе копіювання чи фотографування явищ і подій об'єктивного світу, а глибоке проникнення в суть явищ, у взаємозв'язки і взаємовпливи бачено-

го, розкриття явищ і їх боротьби, захист нового і справедливого від зла і несправедливості, висхідного від відсталого, живого і корисного від мертвонародженого і шкідливого в житті,— лежить в основі цього методу.

Соціалістичний реалізм, як творчий світогляд, дає широку можливість художникові розвивати самобутність, своє особисте, своєрідне, притаманне тільки даному таланту, бачення світу.

Ось чому наша література, і поезія зокрема, на диво багата талантами, не схожими один на одного.

Метод пізнання один, а форми зображення світу, людей, взаємовідносин — різні; художні засоби, фарби і лінії письма — різні; тембри і поетичні голоси звучать на різних, багатих і своєрідних регістрах; кожен талант має повну можливість показати свою красу і силу, розкрити свої творчі зусилля і прагнення.

Тільки життя рівноправних трудящих людей, вихованих на ленінських ідеях, на об'єктивних законах ленінської естетики і краси, змогло породити ці нові форми художнього мислення і зображення дійсності, які втілилися в методі соціалістичного реалізму.

* * *

Павло Тичина — один із зачинателів української радянської поезії. Співець дружби народів, літературний учитель багатьох наших поетів старшого і молодшого покоління ось уже півстоліття стоїть на передовій лінії художньої мислі, творчого духу українського трудового народу.

Різні етапи, всі визначні події нашого життя знаходили і знаходять свій відгомін у величному симфонічному звучанні його поезії. Важко переоцінити його заслуги і громадсько-творчий авторитет серед мільйонів читачів.

Якщо говорити про ідейно-творчий ідеал художника нашого часу, то він проймає всю творчість поета в служінні народу, ленінським заповітам, діянням і труду нашої партії.

На зорі Жовтня П. Тичина один з перших оспівав людину, що встала як революціонер і захитала світ. Слово поета поєдналося з гарячими вітрами революції. Велетенський плуг, що переорює стару цілину життя, увійшов у поезію Тичини образом нового епосу. В свій час віддавши данину символічно-абстрактній, філософсько-невиразній поезії, вже в книзі «Плуг» він виступив як поет-громадянин, поставивши свій талант на службу народу, його революційним устремлінням і діям.

За всіх скажу, за всіх переболію...

А в дні будівництва нового життя П. Тичина написав книги «Партія веде» і «Чуття єдиної родини», розкривши роль партії в побудові нового, соціалістичного ладу, прославивши чуття єдиної сім'ї народів, тієї великолюдської родини, де все по дружбі діється і усе по-братськи ділиться; всі народи ленінської держави стали поетові близькими і рідними, слово інших народів, їхня пісня і мова увійшли в поезію Тичини, як рідні сестри, близькі серцю українця.

Бо то не просто мова, звуки,
Не словникові холодини —
В них чути труд, і піт, і муки,
Чуття єдиної родини.

Глибоко художньо, схвильованим гарячим серцем поет розкриває зміст і основу цього благородного явища:

І позичаєш тую мову
В свою — чудову, пребагату.
А все знаходить це основу
У силі пролетаріату.

Шевченківське пророче визначення «і чужого научайтесь й свого не цурайтесь», яке прорвалося, мов крик душі, через грати і кайдани темної царської ночі, тепер засвітилося, засяяло в поезії Тичини на новій, на ленінській основі дружби культур і мов, знайшло свої цілющі джерела у силі пролетаріату.

Поезія Тичини багата своєю національною формою, а ідейно по-ленінськи глибоко інтернаціональна. Він так само, як і Маяковський, любить і цінує духовне життя, мову і звичаї українського народу.

Распишите эту мову на знаменах алых,
Эта мова величава и проста:
«Чуеш, сурми заграли,
Час розплати настав».

Тичина можливо більше від інших поетів конкретно і глибоко емоційно розкрив національний характер нашого народу, про який у свій час писав Чернишевський. [...]

За півстоліття існування радянського ладу наш народ набув нових якостей, ставши одною із передових соціалістичних націй. Ці нові риси глибоко розкрилися в таланті Павла Тичини. В дні труда чи грізних випробувань він з гордістю промовляє за свій народ:

Я есть народ, якого Правди сила
Ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
А сила знову розцвіла.
Щоб жить — ні в кого права не питаюсь.

Щоб жить — я всі кайдани розірву.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
Бо я живу.

Творчий приклад поета, його художня майстерність є багатою лабораторією для кожного молодого літератора. Тичина — поет глибоко народний і національно самобутній. В нашій молодій поезії інколи читаєш вірш і не вгадаєш, в який час і на якій землі він написаний чи, може, перекладений з іншої мови, бо в ньому немає ні барв, ні тонів, ні мелодики, властивих нашій мові, а лексика бліда, шаблонно-стерта, зведена до якоїсь сотні слів, неначе в погано написаному нарисі.

Нашій молодій поезії у Тичини є чому вчитися. Поет ніколи не розмінював свого таланту на дрібнички — різну пейзажну та любовно-інтимну сухозлотицю. Зовнішня краса світу в його поезії виступає як підтвердження душевної краси людини. Ідейна цілеспрямованість його творчості вчить наших поетів не стояти в стороні героїки життя, а бути полум'яним пропагандистом ленінізму, справжнім художником, слугою і бійцем народу.

Тичина весь з нами сьогодні, молодий і своєрідно новаторський у своїх творчих задумах і устремліннях.

Максим Рильський останній час порадував читачів новими поетичними творами про працю, про життя наших добрих сусідів в країнах народної демократії і в далекому Ріо-де-Жанейро, а особливо новою книгою «Троянди й виноград».

Я не збираюся давати характеристику всій творчості поета — багатолітній, складній і простій в той же час, реалістичній в своїй основі, тонкій і багатобарвній, але хочу відзначити її життєву стійкість, її органічний зв'язок з життям, її невмируще глибоко народне звучання. Поезія М. Рильського, перш за все, розумна, мисль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі, події і предметі, що постає перед його духовним зором. Поетичний образ пройнятий мислю, завжди чіткий і виразний.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони.
Ідуть, щоб світ востаннє розколоть
На — так і — ні, на біле і червоне.

Глибока ерудиція, знання історії і культури народу присутні завжди в його творчості; земна любов до всього хорошого і живого; лінії, тони і фарби теплі, прозорі і задушевні; пейзаж виписується не як самоціль, а розгорнутий образ для ствердження мислі; не ліричне споглядання, а

любов, не тлінь і порох живого єства, а безсмертя труда в людському існуванні хвилюють душу поета.

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Колись поетові дорікали, що в нього естетська споглядальність, класично-парнасівське зображення навколишнього світу відтиснули революційні події і передові ідеї сучасності. Це не так. Можна щодня писати вірші на теми дня, схоластично і бездумно сковзати по поверхні подій, запевняти читача в своїх передових ідеях і переконаннях, але без глибокого художнього розкриття суті і характеру цих подій вірші не стануть сучасними і революційними. Бездум'я і галас, гола плакатна схема дуже непереконливі, а часто і лживі свідки для визначення справжнього таланту. От чому у віршах М. Рильського про землю, весняне цвітіння, про осінь, що «запахла тютюном, та яблуками, та терпким туманом», про осінню даль, де «на білі гречки впали роси, веселі бджоли одгули» — живе і гаряче хвилюється наш радянський патріотизм, велика любов до рідної землі. Тут людський труд постав, налитий достиглими плодами, яблуками і виноградом, хлібом і медом, вози скриплять, вантажені снопами; рибалки тягнуть невода з рибою, і сивий мельник насипає тепле мливо, і дівоча лукава посмішка чарує серце під небом, «осіннім небом, синім і високим»..., яке багатство почуттів, асоціацій і спогадів юнацьких воскрешають ці картини в кожного з нас, в кожної людини, що любить отчий дім, з його скромними печалями і радостями, свою землю, на якій народився і виріс. Пізніше творчість М. Рильського показала його зріст як поета-громадянина, який гарячим словом, всіма засобами художнього мислення активно вторгається в потоки життя. Краса поетичного слова органічно поєднується з глибокою ідейністю, коло громадських тем поширюється і виходить на обрії загальнонародних інтересів.

Його книги поезій, і особливо поеми «Слово про рідну матір» і «Жага», написані в час Вітчизняної війни, це вже зброя поета-бійця, патріота і комуніста в битві проти фашизму. Немало талановитих збірок післявоєнного часу, створені гарячим серцем і пристрасним словом, стали любимими книгами народу, а остання — «Троянди й виноград» — це задушевний гімн труду і красі людини.

Не один день і не одне літо визрівала ця тема в душі поета; зміст і форма народного життя, соціалістичне звершення і його національні форми, труд і краса як єдине ціле,

подвиг і його філософський синтез — це думка, яка давно хвилює не одного художника слова, а в М. Рильського стала в творчості одною з провідних.

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне!

Невтомний розум людини, втілений в корисний труд, дає щастя; «Труд переростає у красу» [1],— як сказав інший відомий поет; виноград — це гроно доспіле і соковите, яке привабливе зовні для ока, але і тут:

Людини впертої невтомний розум,
Що кинув виклик бурям і морозам,
Що дружньо до природи підійшов,
Але уміє з другом і змагаться;
Тут в кожній ягоді натхненна праця
Струмує, як гаряча юна кров.

Поетові властиве тонке розуміння природи, він знає і любить її пахощі і кольори, звучання і цвітіння, але все це сприймає не як самоціль, не як пейзажні акварелі, а як ствердження труда і духовного світу людини через призму поетичної мислі.

Перечитуючи збірки віршів останніх п'яти років, скільки знайдеш в них, ні, не знайдеш, а бери возами — так звану пейзажну лірику, мініатюру, відписочки, підробку під інтимну лірику, бездумне солодкувате і нудне, як сахарин, поверхове замилування природою. Проходиш цим віршописним сіренько-каламутним потоком, і на серці стає тоскно і нудно, ніби ти попав під осінню холодну, безпросвітну мжичку. Про це явище буде розмова далі, а тут скажу — забувається основна істина: творчість — мислення в образах; можна довгі роки писати вірші і не бути поетом; кожна людина, хоч би з невеличкою освітою, уміє підбирати рими і складати віршики, а створювати справжню поезію дано тільки поетові. Поезія — це склад думання, це духовний світ людини, а не голе римування. Олександр Довженко і Остап Вишня, Олександр Корнійчук [2] і Олесь Гончар [3], Юрій Яновський [4] і Михайло Стельмах [5], так як в минулому Микола Гоголь [6] і Василь Стефаник [7], прозаїки лиш по формі, а поети по суті. Згадайте, як у Довженка в «Щорсі» помирає Боженко. Несуть його ще живого по всій Україні Щорсові козаки, високі та суворі, в мовчазній печалі, горять пшениці, іржуть коні над Сулою, небо вкрите багряними хмарами, і голова його сягає хмар, і вітер походу шумить в заповіті — «Як умру, то поховайте»..., безсмертя

іде за ним, і рідна Україна проводжає в останню путь. Це поезія великого обсягу. А ось ліричний Остап Вишня:

«Осінь.

Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з туги жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист — умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає. Він не падає сторч на землю — ні. Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило.

...Навесні на його місці молодий буде лист.

Зелений, він з вітром розмовлятиме.

Хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься.

Щоб потім умерти.

Старе одживає, нове — народжується».

У цих рядках увесь Вишня — задумливий і мудрий поет, з його оптимізмом і ніжною вишневою усмішкою.

Згадайте драматичні монологи Корнійчука — розповідь Христини Архипівни та інші, наскрізь пройняті поезією; в Олеся Гончара — дівчину, що вибиває соняхи, неначе вдаряючи в золоті тарелі; в Михайла Стельмаха — описи осінніх пейзажів і родючої теплої землі, зв'язаних з селянською долею; в Ю. Яновського — стару Половчиху, що стояла над морем висока та строга, як у пісні,— і дихне на вас тією поезією життя, що властива національному характеру нашого народу, в його минулому і сучасному. Така поезія живе довго. В нас є чимало письменників, що колись писали вірші, навіть мали по декілька збірок, але потім стали прозаїками чи критиками і успішно працюють в цих жанрах. Нам треба уважно ставитися до молодого літератора, підказати, порадити вчасно, який жанр йому ближче, щоб він не блудив манівцями і дарма не губив свого обдарування, звичайно, якщо воно є. Я певен, що із десятків і сотень товаришів, які сьогодні пишуть вірші, ще будуть і прозаїки, і критики, і літературознавці.

Отже, знову буду говорити про М. Рильського. Його народний талант живе саме для поезії і в поезії, не може перейти в інші жанри; явища життя навіть у щоденній прозовій суті він уміє розкривати глибоко поетично, художні

засоби природно-емоційні, а не штучно підняті на котурни, образ завжди земний, дохідливий і ніби аж буденний, епітет чи порівняння живо і точно відповідає предмету чи явищу. Пушкін говорив: «Умейте наблюдать различные предметы». І М. Рильський уміє спостерігати гострим оком. Ось у нього початок весни:

Вона — в брунькаx блискучих на каштані,
В снігу рудому, у струмках брудних,
Що чистим, сріблом грають у тумані,
Мов бруд ніколи й не торкався їх.
Вона — у краплях, що спадають дзвінко
Із голих віт, які стрясає птах,
Вона — в підсніжній зелені барвінку,
В сережках на березових гілках.

Справді, сміливе і свіже порівняння брудних струмків із чистим сріблом, цвітіння дерева поетом сприймається «як рожевий сніг, як теплий сніг», а «горобці в піску сипкому — ніби діти у ставку». Він бачить природність явищ, вони в нього конкретні і художньо переконливі.

Був теплий дощ, в траві стоїть вода,
На гілці синя бабка обсихає,
Запах буркун гостріше. Молода
Уперше в небі ластівка шпряє.
...Червоних маків розгорівся ряд
Після дощу...

Це вам не вогнецвіти, зорецвіти і огнепади весни, не золоті щебети срібних солов'їв і не різний ботвинячий чортополох, що захаращує нашу поезію, без мислі, без справжньої земної і буденної краси життя.

М. Рильський в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій, від тієї геніальної буденності образу в усьому, баченому Тарасом;

На великдень на соломі
Проти сонця діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами...

чи:

Бувало, в неділю, розкривши мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав,

від тих незвичайно життєвих фарб — епітетів, метафор і всієї художньої палітри великого вчителя.

І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть

Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеться...

Скільки наші поети надбали кольорів до цих хмар і до хвиль; і рожеві, і зелені, і сині, і чорні, а хвилі — круті і сріблясті, запінені і кругойдучі,— але невмиті хмари і заспані хвилі зумів побачити лише Тарас, поєднавши це бачене з настроєм, із внутрішніми емоціями своєї душі.

М. Рильський багато зробив як блискучий перекладач шедеврів російської, польської, словацької поезії і кращих творів багатьох літератур. Тут його заслуга неоціненна, могутній труд і ерудиція поета показує його нашому народу як просвітителя і гарячого поборника дружби культур і народів, і тому він по праву стоїть як промениста зоря на обрії нашої поезії.

В декого існує думка, що коли поет має певне обдарування, то воно вже само його «вивезе» в літературі, відведе певне місце серед поетичних ікон і такому обдаруванню не особливо багато треба вчитися, працювати над собою, читати, пізнавати людське життя; та ще й посилаються на оте вічне натхнення, що, мовляв, воно є основним зерном творчого процесу. Для ледарів у літературі, можливо, такі сентенції й підходящі, а для справжнього таланту вони є самообдурюванням, бажанням відійти від упертої праці, навчання, пізнання навколишнього світу.

«Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло»,— писав колись Іван Франко. Оте «творче ремесло» — є гарячий кропіткий труд літератора-поета над словом, рідною мовою, вивченням світової культури, науки, філософії. «И вечный труд, покой нам только снится»,— перефразуємо ми до речі слова Олександра Блока [8]. Без цього не може розвиватися талант, не може зростати поет, обрії його бачення будуть вужчати, тьмяніти, і сам він захиріє, зав'яне, мов квітка, не полита рясним дощем. Талант — це труд. Натхнення — це той же талант, розвинутий трудом, розцвічений життям народу.

Згадайте, як уміли трудитися Шевченко і великий Каменяр Франко і якою невичерпною енергією було наповнене життя Лесі Українки [9]. А коли ще взяти до уваги й те, що Шевченко писав свої огнисті пісні і поеми в страшній, жорстокій неволі, в стінах казарми, в муштрі на горючих пісках Кос-Аралу, а Франко десятиліття був тяжко хворий, а Леся Українка згорала від сухот, в умовах, коли «орлині крила чуєм за плечима, самі ж кайданами прикуті до землі...» — то важко навіть осягнути їх великий титанічний труд.

Вони жили й творили в той час, коли самодержавство

душило народ, тримало його в темряві без шкіл, без науки, нищило національну культуру, мову, забороняло пісню. Тепер же за сорок років нашого соціалістичного існування, коли народи Вітчизни в ленінській дружбі показали світу чудеса творчості, труда і духовного розвою, коли інтелектуальний потенціал радянських націй став на нечуваній висоті, на передовій лінії людської мислі, художникам слова ніяк не можна відставати, вони ж бо повинні бути справжніми глашатаями революційних дерзань, розуму, совісті, честі свого народу.

В. Белінський [10] гостро засуджував тих літераторів, зокрема співців «чистої краси», «чистого мистецтва», які своєю ідеологією і творчою практикою зверталися до самоспостереження, копалися у дрібненьких особистих емоціях, заплющували очі, щоб не бачити об'єктивної дійсності з її болями, кривдами, боротьбою.

«Жоден поет не може бути великим від самого себе і через самого себе, ні через свої власні страждання, ні через своє власне блаженство: кожний великий поет тому великий, що коріння його страждань і блаженства глибоко вросли в ґрунт суспільності й історії, що він, отже, є орган і представник суспільності, часу, людства. Тільки маленькі поети й щасливі й нещасні від себе і через себе; але тільки вони самі слухають свої пташині пісні, які не хоче знати ні суспільство, ні людство» *(В. Белінський)*.

Говорячи про труд письменника, пізнання ним життя і опанування культури, мені хочеться згадати ім'я нашого видатного майстра поезії Миколи Бажана [11] — поета високої творчої культури і міцного, я сказав би, суворого, різьбленого таланту. Коли творчість старших майстрів можна порівнювати з мистецтвом, то Павло Тичина найближче стоїть до симфонічної музики, до її різногранних тембрів. Максим Рильський — до живопису м'якими тепло-земними кольорово-золотистими фарбами, Володимир Сосюра [12] — до ніжної ліричної акварелі, а Микола Бажан — до монументальної суворої і об'ємної пластики.

Кожне слово в рядку стоїть на місці — вивірене, зважене, важкувате, ніби вирізьблене різцем, сповнене думкою, наповнене урочистого чи роздумного звучання:

Бійці виїжджали, і коні іржали,
Стримано в стременах сталь дзвенить...

Епічна картина вічності походу, і жодного епітета, жодного красивого слова чи ліричного втручання автора.

Звелася до бою могутня дружина
Радянських народів-братів,

Ніколи, ніколи не буде Вкраїна
Рабою фашистських катів!

І жодного сполучника в рядках, чи зайвого кольору, чи інтонації, чи високого регістру, тільки гнівна мисль, сувора і проста, звучить клятвою.

Слова — ніби викувані, стоять плече в плече, зате ж мисль плине вільно і просторо. Але мова тут повинна йти не тільки про слово. Хочеться сказати про той «огонь в одежі слова», про те, чим він надихається і горить в душі поета. Духовний світ людини, і в першу чергу мислителя, художника, цінується ставленням її до об'єктивного світу, до оточення, до суспільно-громадських відносин. І в цих відносинах до світу найпершою і найголовнішою струною є любов поета до народу, до Батьківщини. Її розвиток, труд, боротьба за краще майбутнє, її історична судьба живуть в його душі, хвилюють і надихають на творчість.

Ця риса, оця струна патріотизму є найголовнішою в поезії Миколи Бажана. Чи у віршах про мирний час, коли «кипить могутніх будувань гарячий будівничий кратер», чи в романтичних віршах з минулого, чи в історичній поемі «Данило Галицький» — всюди вістря зору поета націлене на сучасність; в ранніх творах «Залізнякова ніч» і «Слово о полку», які невірно оцінені в свій час вульгаризаторами (мовляв, ці творіння відводять автора від гострих тем сучасності), навпаки, ми вважаємо, в них поет шукав і знаходив ті вольові, сильні, незборимі риси наших предків, ті гарячі і суворі пристрасті, які характеризують історію народу. Ці твори органічно зв'язані з пізнішими етапами творчого шляху поета. Поема «Данило Галицький», трактуючи боротьбу руського народу за свою незалежність проти німецьких псів-рицарів, написана в грізні дні Вітчизняної війни, не відносить нашу увагу в давно минуле, а по суті перекликається з днями великої битви проти фашизму.

— Від грому битви,— воям
мовив князь,—
Німеччина сьогодні затряслась,
Смертельний шлях для неї —
шлях на Схід —
Таким він є і буде сотні літ.

Рядки ж про вірність Батьківщині, про звитягу і зневагу до смерті:

Та краще вмерти в битві від меча,
Ніж вкритися ганьбою втікача —

перекликалися із мотивами «Слова»: «Братіє й дружино — лучежь би побиту быти, неже полонену быти»,— звучали і звучать гостро, запалюють войовниче в наші дні.

Вся наша поезія прагне до зображення і розкриття характеру передової людини, до змалювання людини-комуніста в житті, в трудовій діяльності. На цьому шляху є в нас немало промахів і невдач, немало блідих схематичних творів, які зображують не комуніста-людину, а пустопорожній плакат, пунктиром накреслюють бліду тінь, а не людський характер.

Комуніст — це не тільки передова людина сучасності. Комуніст — це людина найпередовішої мислі, вічний революціонер в боротьбі за народне щастя, це світоч людської совісті, честі і доброти. Всі кращі люди на землі тягнуться до його імені — ленінця-комуніста,— вбачаючи в ньому сподівання і надії, свою судьбу і майбутнє життя.

Без комуніста неможливо собі уявити справедливого, доброго і щасливого людського існування на землі. Отже, для поета — нелегка справа зобразити такий характер в усій його душевній, складній, повнокровній красі, в усіх фарбах і тонах — героїчних і м'яких, суворих і ніжних, оспівати це дороге нашому серцю ім'я.

Тим же й радісніше працювати, що це почесне і священне завдання стоїть перед кожним художником слова, перед кожним мислителем і поетом.

Микола Бажан один з перших створив поетичну повість — трилогію «Безсмертя» про Сергія Мироновича Кірова [13]. Любов комуніста Кірова до рідної землі, до народу, його глибокі думи про величні звершення людського труда, про боротьбу за щастя людини розкриті поетом майстерно:

О земле стомовна моя!
Я чую, як ти встаєш.
Я чую, як ти ідеш.
Я чую — приходиш ти.
Для моря твоїх людей
Замало старих узбереж,
Для зросту твоїх людей
Замало уже висоти.

І в «Сталінградському зошиті», і в «Англійських враженнях», чи то оспівуючи героїзм захисників Сталінграда, чи картаючи старий світ насильства, визиску і наруги,— поет з любов'ю кожною фарбою і лінією, кожною струною поетичного звучання звертається до рідної Батьківщини, до її людей — трудівників. В останніх книгах — циклах «Біля Спаської вежі», «Міцкевич [14] в Одесі» дружба народів показана не декларативним твердженням, а на конкретних історичних фактах і подіях, є синтезом думки і емоційною наснагою.

Російські довгі хуртовини,
Тугі сніги, вітри круті,
Мовчання біле України,
Пустинні степові путі,
Але навкруг — не глушина чужа,
...Бо й тут співають пісню про ножа!

Образ Міцкевича — поета і мислителя, страдника за долю свого народу, мрійника і гуманіста з його уболіваннями і тривогами ми бачимо в книзі як живого.

Забагато ще він недомріяв,
Недовистраждав, недолюбив,
Забагато темних чорториїв
Він в душі до дна не просвітив.

Обшир думання, скупість слова точного і міцного, густо сповненого змістом, глибока емоційна напруга, фарби важкуваті, примхливо-барвисті і сяючі, стосовно до ситуації, і головне, кожна подія і епізод, як гарячі жарини, вихоплена з полум'я історії,— всі ці риси характеризують обидві книги Миколи Бажана як видатне поетичне явище нашої вітчизняної поезії.

Хочеться побажати поетові продовжити труд, початий в поемі «Безсмертя», ще гостріше повернути свій талант до теми сучасності і саме в великій ліро-епічній формі.

Хочеться побажати йому ще більше наблизити звучання своєї поезії до джерел народної мови, бо й сам поет колись-то скаржився: «Про масовість у поезії — в цьому її велике значення — не треба ніколи забувати... Про цю масовість не треба забувати й мені. Кажуть, що я не масовий. Я дуже жалкую, що це так, це зовсім не радість — це велике горе». Проте творчість М. Бажана за останні роки показує нам, що цю серйозну ваду, властиву для нього в 30-х роках, він майже переборов.

Замість вишуканої абстрактності, що спостерігалась, скажемо, в творі «Число», появились чеканні, вагомі образи, дохідливі для широкої маси читачів.

Про Володимира Сосюру, одного з найвидатніших наших ліриків, можна сказати, що його поетичне серце беззавітно віддане бурям і грозам, мріям і прагненням рідного народу.

В. Сосюра стояв біля колиски народження нової української соціалістичної поезії, був одним із зачинателів її, і свій молодий сердечно-ніжний голос поета — лірика, співця і воїна — несе у народ і сьогодні.

Не одне покоління молоді виховувалося на його душевній поезії, не один видатний поет завдячує йому своїм поетичним розвитком і формуванням голосу.

Такий я ніжний, такий тривожний,
Моя осінняя земля,
Навколо вітер непереможний
Реве й гуля.

Справді, він увесь у цих рядках: тривожний і ніжний, задумливий і мрійний, вродливий задушевним словом, глибоким поетичним образом.

Вечір упав на коліна,
Руки простяг золоті.

А ще й такі картини:

Там десь біжать залізні коні,
І пахне холодом трава...

Оця невимушеність і якась органічно-природна простота в зображенні явищ, подій, людських пристрастей, розлук і зустрічей, щирого, чистого кохання без нав'язування, без лобового підходу — і є тим характерним і цінним, що завжди хвилює нас в його поезії.

Ліро-епічна поема «Червона зима» є нашою радянською класикою. Як давно одгриміли громи громадянської війни, а читайте «Червону зиму» — і все — події, люди і особисте, глибоко сердечне, пережите поетом,— встане перед вами, як живе; і в десятий, і в сотий раз схвилює вашу думку і серце — тому, що в цьому творі великі ідеї переплітаються з найінтимнішими почуттями.

З одного боку, вражає така нібито звичайна буденність події:

Сходили на базар, помилися у бані,—
Я вірші став писать під вечір золотий...

А з другого боку, масштабність баченого і пережитого запалює і романтично звучить в кожному рядку:

Вкраїну з краю в край проходили з боями...
Червоно танув сніг в пожежах барикад...
І громом молодим котилося над нами,
Лунало по ланах: «Вперед, за владу Рад!»

Є в поемі нотки суму і нотки журливих спогадів про тих, що полягли в бою,— і ці зажурливі спогади роблять твір ще людянішим, але ритм нового життя, пульс радісного нового дня б'ється в поемі гаряче і напружено.

Варто відзначити ще й іншу рису поезії В. Сосюри — її войовничість, пристрасне, публіцистично-громадське звучання.

Його поема-памфлет «Відповідь» є зразком революційної гострополітичної поезії. В ній поет з гнівом засуджує українських буржуазно-націоналістичних запроданців — петлюр, грушевських, маланюків, що завжди зраджували народові, продавали нашу батьківщину чужоземним ворогам різної масті і виметені, як брудні покидьки, на смітник капіталістичного світу:

Ви на обрізи, на ножі
Хотіли знов її шпурнути,
Коли: Чи бути, чи не бути?»
В пожежі встало!.. Нам чужі,
Ви світом прокляті, забуті,
Ви захлинетесь у отруті,
Що нам готуєте... Вже час!
Залізний крок розчавить вас!

В поета в певний період були зриви і деякі ідейні помилки, але він мужньо зумів їх перебороти.

В час Вітчизняної війни і після війни, в мирний час, його високе натхнення, як гостра зброя, служило і служить радянському народові.

Обминаючи ті недовершені схематично-декларативні вірші, які В. Сосюра останнім часом іноді пише до дат і які не становлять художньої цінності для нашої поезії, і зокрема для творчості В. Сосюри, нашій молодій поезії є чому вчитися у видатного українського поета. Простота і дохідливість його поетичного слова, краса фарб і глибоко поетичних образів, душевна лірична чистота голосу, гострота політично-громадського звучання його віршів, спрямованих проти підлих недобитків, українських буржуазних націоналістів і їхніх хазяїв,— все це входить в золотий фонд надбання нашої поезії, який треба берегти і вивчати.

Відзначаючи позитивне в тому, що зроблене нашими старшими майстрами, ми разом з тим не повинні закривати очі на ті прогалини і недоробки, що є в їхній роботі. Справжня поезія вимагає і справжніх рахунків з народом.

Російська і українська поезія минулого століття ввела в світову літературу цілу галерею людських характерів.

Роман у віршах Пушкіна «Євгеній Онєгін» Бєлінський називає «энциклопедией русской жизни». Шевченкові «Гайдамаки» розкривали суворі і величні події історії українського народу, а його «Кавказ» був гнівним криком народів, що перебували у царській неволі. Лірично-філософський образ «Мойсея» І. Франка кликав до нових висот революційного духу.

Леся Українка в «Лісовій пісні» створила людські образи неперевершеної краси, а її «Неофіти» — люди гордої душі і прометеївського протесту — ввійшли в літературу як протестанти і борці за правду.

Чи створили наші старші майстри такі образи і характери нашого сучасника, характери, на яких би рівнялися люди в своєму житті?

Якщо такі характери і є в поезії, то їх дуже мало.

Народ, подвиги якого достойні ввійти в історію, хоче бачити себе зображеним в поезії глибокій і багатогранній, в епічних подвигах і трудах.

Молоде покоління дивиться на старших, як вони йдуть в літературі, хоче навчатися у них майстерності, хоче рівнятися по них, але за останній час поетичні твори старших не стають взірцем, не стають тією серйозною школою, що навчила б молодше покоління, як треба по-справжньому працювати. Тим більше, що в старших майстрів є чимало отих накладок, поспіху, одверто кажучи, поверховості і схематизму, плакатності і закликів, якими вони, не так вже й рідко, підміняють справжню поезію.

Помітне місце в творчості наших поетів займає військова тема. Шкідливі антипатріотичні розмови про те, що тема війни уже вичерпала себе і втратила свою актуальність, заперечені самим життям, нашою літературною дійсністю.

За останні роки і напередодні 40-річчя Жовтня вийшло окремими книгами і надруковано в періодичній пресі немало прозових і поетичних творів великої форми, в яких широко подані події громадянської і Вітчизняної війни. З поем ми можемо назвати «Повість про моїх друзів» Івана Неходи[15], «Матрос Гайдай» Івана Гончаренка[16], «Севастопольська поема» Миколи Нагнибіди[17], «На крутих берегах» Л. Первомайського[18], «Павло Стожар» Євгена Кривенка, «Ярослава Троян» Василя Швеця[19], «Батьківське вогнище» Бориславa Степанюка[20], «Микола Красношапка» Миколи Руденка, «Молодший син» Абрама Кацнельсона. Розділи із віршованого роману «Твердыня» про оборону Сталінграда опублікував Борис Палійчук[21]. Роман незабаром виходить у видавництві «Радянський письменник».

Це тільки список поем, і то далеко не повний. Тема війни, армійське життя має широкий відгомін у численних віршах поетів старшого і молодшого віку. І це цілком закономірно. Адже ж для більшості сучасних українських поетів Вітчизняна війна була визначним етапом в їхньому творчому розвитку. В роки війни і в післявоєнний час радянську поезію збагатили значними творами старші майстри нашої

поезії і поетична молодь. З війни в літературу прийшло значне талановите поповнення.

Біографії більшості сучасних письменників середнього і молодшого покоління були пов'язані з війною. Тож, природно, наші поети постійно звертаються до теми подвигу радянських людей у роки війни, і ми бачимо, скільки невичерпного матеріалу для поезії, для великих епічних творів дає історія героїчного подвигу нашого народу.

Ні, не втратила своєї актуальності, не постаріла воєнна тема, як не старіє вічна тема любові народу до Вітчизни. Адже у дні війни, в гострих ситуаціях боротьби з ворогом з найбільшою силою виявлявся патріотизм радянських людей, їхня відданість партії, неустрашимість і героїзм. Це ті якості, які ми повинні виховувати в сучасних і майбутніх поколіннях. Це те, про що треба нам'ятати і писати завжди.

Не маючи можливості докладно зупинятися на розгляді поезії на військово-армійські теми, я хочу звернути вашу увагу на деякі крупніші ліро-епічні твори, присвячені нашій армії, розкриттю образів радянських воїнів, їхніх бойових подвигів і ратного труда.

Для сучасної української поезії характерне звернення до монументальних ліро-епічних форм. Ми бачимо появу широко закроєних поем, віршованих повістей, романів. Сорокарічне існування радянської держави, грандіозні соціальні зміни і перетворення у житті нашої країни, її могутня сила і провідна роль в таборі соціалізму, в боротьбі за мир — все це зумовлює появу і розвиток радянського епосу.

У всій своїй величі перед людством постав благородний образ радянської людини — воїна і трударя, мужнього борця проти темних сил старого світу, за волю, дружбу, мирне життя. Цей позитивний образ нашого сучасника, творця нового світу — все більше привертає увагу літераторів, наших поетів, стає центральним образом їхніх ліро-епічних творів.

Віршована «Повість про моїх друзів» Івана Неходи — широко задуманий твір, в якому поет прагнув показати основні події Великої Вітчизняної війни, розкрити героїзм радянських людей — воїнів, партизанів, трудівників тилу.

В основному Іван Нехода правдиво малює картини війни, фронтового побуту.

Є в поемі хороші ліричні розділи-відступи. Вони допомагають авторові масштабніше передати хід війни, досягти більших художніх узагальнень, глибше проникнути в психологію героїв, міцніше злагодити композицію твору.

Іван Нехода написав значного обсягу, великої теми твір, тим більше вимог вправі пред'явити йому читачі і ми, його друзі, поети, а підстави для таких вимог є.

Роман у віршах, зауважив Пушкін, має свої відмінності. Він повинен бути пройнятий наскрізним ліризмом. Цього, на жаль, не вистачає твору І. Неходи. В своїй сюжетній побудові і в образо-мовній структурі він має особливості, властиві для прозових творів. Не вистачає динамічного устремління в розгортанні сюжету, в розкритті образу героїв. Повість невиправдано перевантажена довгими, часом зайвими, прозаїчно написаними розділами. Особливо про партизанів, про життя і дії наших людей на окупованій території. Основний герой на протязі 25 розділів, після того як читач розлучився з ним у IV розділі, по суті, не згадується. Іван Великий залишається десь осторонь від значних подій. Лише один раз бачимо ми його в гострій ситуації, коли він в нерівному бою з ворогом потрапляє в оточення і пробивається до своїх. Розкриття подвигів героя іноді підміняється констатацією, загальними словами: «прострелений тричі і посічений тричі».

Іван Нехода — досвідчений поет, тим прикріше зустрічати в поемі кострубатий вірш, позбавлений тональності, інтонаційного звучання. Часто зустрічаються рядки з порушеною цезурою, у яких логічні наголоси слів не збігаються з ритмічними. Спробуйте вільно прочитати такі, наприклад, рядки:

«Зайорзався танк... Добре вцілив, Іване», «Хто — мов на гриби: кошик ніс чи з мішком...» «Улучив снаряд... Сич кричить там: киги!..», «Вклонився Кремлю, чуб в пілотку свій згріб».

Зловживає поет і штучними римами, силоміць вганяючи в рядок невідповідні слова:

Вже третю атаку відбили ми — бач,
...КаПе. Каганець. Тіні падають сірі.
Портрет Ілліча, рідний стягу кумач.
Раділа Оксана. «Досвітні вогні»
Назвала вона свою групу. Е ні,
Побачимо, Любко, хто буде з нас правий.
Взяв зошити, з Любкою зник між ярків...
«Досвітні вогні» одне одному — кив!
Ми мусимо нищити руських щодень!
Усіх: і жінок, і дітей... Так лишень!

Ми говоримо про першу книгу віршованої повісті І. Неходи.

Добре б було, якби повне видання віршованої «Повісті про моїх друзів» та не мало тих істотних вад, про які нам доводиться говорити, розглядаючи першу книгу...

Темі дружби двох великих народів, уособленій в образах українця-тракториста Матвія Горбенка і росіянина-робітника Никанора Личкова, присвячена поема Л. Первомайського «На крутих берегах». Малодійова, статична композиція твору,— на що справедливо указувала у свій час критика,— не дала можливості загострити характери героїв, яскраво розкрити тему дружби.

Поема побудована на одних спогадах. Матвій Горбенко, стоячи на дніпровій кручі, згадує роки війни, свого фронтового друга, парторга роти Личкова. У спогадах Горбенка Личков, у свою чергу, згадує дитинство, оборону Царицина. Авторські відступи також насичені спогадами про війну. Подібна композиційна побудова утруднює читання поеми. Надто перевантажена поема відступами, у яких постать автора заступає героїв.

Слабість сюжету — вразливе місце багатьох поем. Мало ми вчимося у класиків, недостатньо знаємо життя, мало думаємо над композицією твору.

Майже не звернула уваги наша критика на поему Бориславa Степанюка «Батьківське вогнище». І даремно. Ця поема —помітне досягнення для її автора. Тема подвигу радянських людей на фронтах, в партизанських загонах, в труді знаходять в поемі виразне розкриття.

Герої поеми — люди одної родини: три сини, донька, мати та закатований фашистами батько, перед портретом якого в рідній хаті зібралися і розповідають про себе його діти. У такий спосіб автор малює образи радянських патріотів: воїна-фронтовика, батька-партизана, середульшого сина — нескоримого борця в німецькій неволі, молодших, доньку і сина, гідних спадкоємців і продовжувачів слави свого батька-героя, благородний образ матері.

Подібна композиційна будова не нова, але Б. Степанюк вдало використав її і, безперечно, досяг творчого успіху.

Окремі розділи поеми можна і треба було б зробити стислішими, економічнішими на слові.

Так само, як Борислав Степанюк в поемі «Батьківське вогнище», А. Кацнельсон в своїй поемі «Молодший син» подає історію однієї сім'ї в воєнні й післявоєнні роки. Правда, центр ваги в поемі А. Кацнельсона перенесено в наші дні. Епізод з рятуванням німецьких дітей в палаючому будинку радянським лейтенантом становить основний сюжетний стрижень поеми. Всі інші лінії і сюжетні ходи грають допоміжну роль, щоб через них привести героя до подвигу.

Поема «Молодший син» композиційно мало злагоджена. Основний епізод — рятування дітей з пожежі — органічно не в'яжеться з іншими епізодами і міг би стати темою для

самостійного вірша, хоча, треба сказати, не новою для нашої післявоєнної армійської поезії.

Зовсім недавно в газеті «Радянська Україна» ми прочитали нову поему Миколи Нагнибіди «Васильок». Значною мірою ця поема звернена в грозові роки Вітчизняної війни.

Невеликий розміром твір багато промовляє нашому серцю. В поемі «Васильок» немає широкого, масштабного розкриття подій. Не хроніка війни, а світ людської душі, доля, мужність та благородство героя знайшли справді поетичне відтворення.

М. Нагнибіда давно і успішно працює над сюжетними віршами, є автором багатьох балад та поем. Нова його поема є гідним продовженням попередньої роботи в плані сюжетної лірики. Добре злагоджений сюжет, чіткий невимушений вірш, хороша образна мова поеми свідчать про серйозну роботу поета в шуканні високої художньої форми.

* * *

Ми розглянули і згадали далеко не всі поеми на тему Вітчизняної війни, написані за останні роки. А скільки пишуть у нас ще віршів про війну!

Справді, є чим похвалитися нашій літературі, є що назвати, коли йде мова про Вітчизняну війну. Можна значно збільшити список творів, присвячених подіям війни, але наші читачі, радянські воїни, поруч з творами про війну, хочуть читати твори про армію в мирних умовах, бачити картини життя, побуту, навчання воїнів, знаходити у віршах і поемах близьке й рідне їм, те, чим живуть вони зараз, що думають і що почувають.

В буднях сьогоднішнього армійського життя немало багатющого матеріалу для художника слова. Але щоб писати про армію наших днів, треба знати її, тримати постійний зв'язок з військовими частинами, бачити радянських воїнів не тільки на парадах і літературних зустрічах, а й на навчанні, частіше бувати серед них.

* * *

Хочу говорити про пісню, тому що без неї не можна уявити народного життя; вона обіймає всі сторони людської поведінки і діяльності, всю глибоку, багатогранну палітру душевних переживань. Вірш чи талановита книга в письмовій формі приходить в людську свідомість десь

пізніше дитинства, в юності і в молодості, а пісня входить в духовне єство з молоком матері, вона не тільки є першим елементом пізнання об'єктивного світу, але й великим законодателем формування людського характеру. Десь пізніше людину будуть гартувати і суспільні стосунки, і труд, і боротьба, але ті пісні, що співала мати над колискою малій дитині, ніколи в житті не забуваються. Пісня є одним з першоджерельних могутніх критеріїв формування добра і зла, благородних і недобрих пристрастей, все залежить від її змісту, її ідейного звучання і спрямованості.

Народження людини — зв'язане з піснею, перше кохання дівчини і юнака, щастя любові і гірка тривожна розлука — в пісні, думи батька і матері, що виглядають синів з походу, з далеких доріг війни — в пісні. Шахтар і сталевар, колгоспник у полі, вчений в дерзновенному стремлінні польотів у стратосферу, воїн і політик, філософ і митець, лікар і вчитель, стара посивіла людина і малий хлоп'як — свої радості, болі і надію, всю свою душу виливають у пісні; вона народжується від найменшого поруху людської мислі і пристрасті, народжується, як зелений лист у саду чи погожий промінь сонця, що зігріває землю, а потім виростає, ширяться, набирається барв і супроводжує людину все життя; людина, що не любить співати, буває жорстокою і злою; воїн, ідучи в похід, бере з собою три речі: зброю, хліб і пісню. Зброю для боїв, хліб — для життя, пісню як душу Батьківщини, як найдорожчу згадку про друзів і людей, що полонили серце.

Великі митці минулого і наші сучасники свою творчість органічно зв'язали з піснею; Шевченко, Кольцов [22] і Некрасов, Бернс [23] і Беранже [24], Лонгфелло [25] і Гете [26], Міцкевич і Пушкін, Руставелі [27] і Довженко, Тичина і Твардовський, Ісаковський і Янка Купала, Гоголь, Стефаник, Максим Рильський, Остап Вишня і багато інших славних імен світових митців згадуються мені зв'язаними з піснею, з її вічно животворним джерелом, з її ніжним і грізним клекотом.

Українська пісня має своє глибоко національне прекрасне звучання, а в ідейному розумінні вона є історичним літописом народу. «В цьому відношенні,— писав Гоголь,— пісні для Малоросії — все: і поезія, і історія, і батьківська могила... Якщо він (історик.— *А. М.*) захоче узнати вірний побут, стихії характеру, всі відтінки почуттів, хвилювань, страждань, веселощів народу, який зображає, якщо хоче випитати дух минулого віку, загальний характер всього цілого і... кожного окремого. Тоді він буде задоволений

цілком; історія народу розкривається перед ним в ясній величі» (*М. В. Гоголь.* Сочинения, т. 6. М., Гослитиздат, 1953, стор. 67).

Пісня має свою особливу художньо-поетичну специфіку. Не кожен вірш співається і не кожен віршований рядок кладеться на музику. В наш час багато пишеться куплетів, або, як їх називають, «текстів» для музики, але ті, хто їх пише, не розуміють, що ні безсюжетні куплети, ні оці тексти без чіткої композиції — без образного розкриття явищ і конкретності змісту — нічого спільного з піснею не мають. Скільки таких мертвонароджених текстів гримить по радіо, заповнює нашу пресу, а їх не сприймає і не співає народ.

Це глибоко розуміли творці народних пісень і такі велетні піснетворчості, як Шевченко і Кольцов.

Не існує народної пісні на загальну тему — вона завжди розкриває певну подію, пригоду, конфлікт, в ній живе людина з її настроями і думами.

Зміст її так густо сконденсований, що його б вистачило на цілий прозовий твір, оповідання чи повість, з неї можна намалювати картину, створити скульптуру, чи, перекладена в драматичний твір, вона могла б стати шедевром сцени; вона несе в собі, в першу чергу, людський характер.

Ой у полі жито
Копитами збито,
Під білою березою
Козаченька вбито.
Ой як прийшла мила,
Голубонька сива,
Та й підняла китаєчку,
Та й заголосила.

І велична, ще не знана глибока туга підпливає до серця, веде нас далі і далі, і кожне слово, кожен рядочок наче вихоплений з полум'я:

Ой убито, вбито,
Затягнено в жито,
Червоною китайкою
Личенько накрито.

І в пісні про матір, що виглядає сина з походу, і в «перепілочці», якій ніде гнізда звити, і як братається сокіл з сизокрилим орлом, і в образі явора, що в воду похилився,— всюди, всюди людина — її доля, настрої, сподівання і думи.

У Шевченка що не пісня — то людська доля. «Утоптала стежечку через яр», «Ой одна я, одна», «Якби мені черевики», «Зоре моя вечірняя», «Садок вишневий коло хати»,

«Нащо мені чорні брови», «Тече вода в синє море» — і що не згадай — в кожній літопис людського життя, в пристрастях, в настроях, в добрій посмішці чи в гіркій зажурі.

Українська радянська поезія народила багато змістовних, талановитих творів-пісень, які любить і співає народ. Коли на зорі революції повсталий народ вимагав нової пісні, то часто на старі мотиви невідомі поети-бійці складали слова, і вони лунали по всій країні. А потім з'явилися пісні Павла Тичини «На майдані», «Як упав же він з коня», В. Сосюри «Селянин, і шахтар, і матрос», В. Чумака «Червоний заспів», «Йдемо вперед — віки за нами» А. Паніва [28].

Потім піснярі — вихованці комсомолу І. Шевченко [29] і П. Усенко [30] дзвінкими голосами заспівали «Гарно, гарно серед степу», «Стільки того дива впало на прядива», «Дівчино секретарю». Про наші кревні, дорогі серцю радянські діла і почуття щиро співали комсомольці, молодь села і міста.

Нова тематика увійшла в пісню, романтика революційних подій, нової праці, трудових буднів, світлого оптимізму піднімала пісенне слово на високі вершини поезії.

З боєм пройшли ми степи України,
Коней в Дону напували,
Під Перекопом ворога били,
Ми й на Карпатах бували.

І поруч з цим задьористим завзяттям лейтмотивом бриніла ніжно-лірична нова тема комсомольського життя в світлих і теплих фарбах:

Дівчино секретарю,
Як тебе любили ми,
Десь ти за заметами,
За снігами білими.
Школа, дві акації...
Про весну, про молодість...

Виписую ці рядки сьогодні, а серце бринить від милих спогадів про наш комсомольський клуб, про лікнепи, про гарячі юнацькі вечори з іменем Леніна десь при каганці у засніженій хаті «у яру повстанському».

«Нове життя нового прагне слова» — і це слово увійшло в пісні «Будівнича», «Цвіти, Червона Україна», «Комсомольська», «Дніпрельстан», «Комунівська веснянка». В тридцяті роки вірші і пісні П. Тичини, М. Рильського, С. Воскрекасенка, І. Неходи, В. Бичка, О. Новицького та інших увійшли в широкий народний репертуар, вони відзначались оптимізмом, бадьорістю, гарячими закликами до праці, але майже у всіх цих піснях був недолік: вони

обходили важкі, гострі моменти життя і боротьби, ті трудні і часом складні події, через які ішов наш народ.

В багатьох піснях тема особистого життя, вся складна палітра людської душі в переживаннях і настроях майже була відсутня.

Час Вітчизняної війни поширив тематику пісні. Трагічне і героїчне в ній стали поруч, лірика і пафос переплелися в одне, любов до рідної землі і до коханої дівчини чи матері злилися в один образ. Життя народу в жорстокому бою, в пожарах і руїнах, в гірких невдачах і в щасті перемоги породило нові грізні і ніжні пісні з солов'їним щебетом любові і з залізним клекотом танків, і душа народу билася в них глибоко і багатогранно.

Ніколи, ніколи не буде Вкраїна
Рабою фашистських катів!

Гнівно клекотів марш-пісня, створений М. Бажаном, «Слово про рідну матір» М. Рильського. Натхненна пісня — поема земної любові і радості — полонила народні серця, і її особливо ненавиділи вороги і різні безбатченки.

Гнівні пісні П. Тичини співалися на мелодії, складені народом, з партизанських рейдів залунав талановитий дзвінкий голос П. Воронька [31]. Пісні В. Сосюри, Л. Дмитерка [32], С. Воскрекасенка [33], О. Ющенка [34], І. Неходи, М. Упеника [35], Т. Масенка [36], О. Новицького [37] листівками закидалися в тил ворога. В післявоєнні роки тема труда, інтимна лірика, тема любові до Батьківщини увійшли в пісню з новими інтонаціями і художніми барвами.

Єсть у нас поети, що намагаються писати шаблонні тексти, які граничать з карикатурою, сповнені бодрячества і загальщини.

Ось уривки тексту, саме тексту, а не пісні, присвяченого комсомолу:

Пройшов ти великі безсмертні дороги,
Від краю до краю гримить наша пісня,
Лунає ця пісня, не зна перешкод,
Ми вільно в країні своїй живемо,
Ідуть комсомольці за лавами лави,
В боях і трудах не відступим ніде.

(О. Новицький)

Де ж тут образ нашого героїчного комсомолу? Одні суцільні відписки, абстракції, ніби виписані із сіренької газетної передовиці. А інший поет так оспівує молодого шахтаря:

У посьолку гомонять —
Він один з усіх ребят
Не зазнайка і не гордий,

А в забої б'є рекорди,
Б'є вчорашні він рекорди, всі підряд.
(В. Шутов)

Словом кажучи, одним махом усіх побивахом! Не шахтар, а новоспечений Георгій Побідоносець [38]. Думається, що така пісня не дуже обрадує серця молодих шахтарів.

В іншого поета ще завзятіше оспівана ланкова Надія Тригуб:

Ген пшениця за горою,
Гей, не колосся, а пуди,
Золоту медаль Героя
Носить Надя на груді.

Поет очевидно полюбляє пластичні образи і не цурається розмальованих плакатів, бо ланкова в нього хоч куди:

Скрізь вона передовою,
Гей, любить Надю юн і стар.
В ланці Надя — ланковою,
В комсомолі — секретар.
(І. Нехода)

Кращої і на Харківщині немає, і в усьому Радянському Союзі, як запевняє поет. Віримо, що Надія Тригуб — справжня, хороша ланкова і не її ж вина в тому, що одописець так роздмухав своє літературне кадило. Від такого славословія не співати, а заревти можна, і не в одиночку, а цілим хором. Але єсть інші поети, в яких склад поетичного мислення, духовно-творче єство органічно виливається в пісенні рядки. М. Ісаковський говорив: пісня тоді хороша, коли її можна читати і співати.

Молоденький серпик,
Вечора зоря.
Місяць-виночерпик
Виміря моря.

Хто це такий? Це ліричний, ніжний Павло Тичина. Цей поетичний шедевр, на жаль, чомусь не входить у вибрані твори поета. Тут кожне слово читається, і співається, і ніби світиться чарівним вогником. Додай, композиторе, мелодію, і воно забринить і стривожить душу.

Яблука доспілі, яблука червоні.
Ми з тобою йдемо стежкою в саду,
Ти мене, кохана, проведи до поля,
Я піду і, може, більше не прийду.

Оці яблука доспілі, і доспіле чисте кохання, і почуття близької розлуки у слові Максима Рильського звучать самі по собі, не просто як вірш, а як високогармонійна мелодія.

В останніх збірках В. Сосюри, на жаль, чимало поезій прохідних, написаних до певної дати, невиразних, а то й блідих, але вчитайтеся уважно в ці збірки, і ви знайдете не один десяток добірних зерен поезій-пісень, що чекають на композитора.

Літо бабине, бабине літо...
Серце чує осінні пути...
Хтось заплутав зажурені віти
В павутиння нитки золоті.

Як чистий струмок, бринить поетове слово, лагідне і прозоре, ніби обвіяне фарбами тихого вишневого вечора. Наша молодь, не чекаючи на майстрів музики, сама складає мелодії на ці поезії.

Радує і нова збірка Павла Усенка «Листя й роздуми», де властива йому пісенна стихія наче веде нас у молодість поета, до збірки «КСМ», до «Лимерівни» і до зворушливої «Дівчино секретарю». Ритмомелодика рядка, пісенно-народна образність оригінальні і по-справжньому поетичні.

Хочеться мені говорити і про Платона Воронька— пісняра «по самой строчечной сути», обдарування якого органічно споріднене з пісенним жанром. «Справжня народна пісня,— писав М. Горький,— уміє говорити від душі найпростішими, а тому й красивими словами». Своїм змістом, ідейним спрямуванням, художніми засобами вона повинна бути дохідливою, природно-простою, як природним завжди є плин ріки чи людське дихання. Поезія П. Воронька багато в чому глибоко споріднена з цими вимогами. Вбираючи пісенні народні традиції, навчаючись у Шевченка, поет має свій оригінальний і свіжий тембр.

Назбираю квіт
І пошлю привіт
Нашим правнукам далеким
Аж на сотні літ.
Я вітаю вас
У щасливий час.
Люди юні і незнані,
Згадуйте про нас.

Думка поєднується з м'яким, задушевним ліризмом, чіткістю, і скромна простота слова — підкупаюче хороша, пісенний розмір сам проситься на музику. Пісні поета «Коні вороні», «Комсомольці, вперед», «У Києві на Подолі», «Від Москви до Карпат» та інші, написані в співдружбі з композиторами П. Майбородою, А. Штогаренком [39] і С. Козаком, широко співаються в народі. В П. Воронька є свої невдачі, в деяких піснях бракує емоційної глибини, деякі речі написані ніби наспіх, поверхово, поетично блідо.

Але ж не суха гіллячка визначає зелене дерево, а поетичне дерево П. Воронька справді гарно зеленіє, шумить верховіттям і радує нашого читача.

Немало працює в жанрі пісні здібний і досвідчений поет-пісняр О. Ющенко. Ще в час Вітчизняної війни його «Пісня полонянки» співалася на народні мелодії, а коли поет хоч один раз мав собі такого композитора, як народ, то це справжнє щастя. Пісні про труд писати нелегко, а їх вміє писати О. Ющенко, і саме по-піснярському, а не потекстовому. Згадайте рефрен:

Над широким Дніпром,
Над лужком-бережком
Світить, світить сонечко молоде.

Ви відчуваєте, що це саме пісенне, образне слово, а не віршована підтекстовка до мелодії. Поетові близька народна творчість, як джерело натхнення, а спільна праця з талановитим композитором П. Майбородою — запорука дальшого успіху в піснетворчості О. Ющенка. Він один з перших підняв тему героїки праці — «Пісня про Хобту», пісні про М. Озерного, про Марію Лисенко.

Успішно виступає з пісенними творами Терень Масенко. «Йде весна над нивами», «Гей, у полі чистому», «Друзі хороші мої» — присвячені колгоспній праці, широко співаються молоддю, а «Пісня про Дніпро», наповнена глибоким почуттям патріотизму, романтично піднесена, є одною з кращих пісень, які любить народ.

Народ наш любить пісню жартівливу, з привітною посмішкою, а то й з гострим перцем. На жаль, ми мало даруємо читачеві такої посмішки.

Зрозуміло, що веселий Беранже чи Роберт Бернс не з'являються кожного десятиліття, що писати такі сповнені гумору чи сатиричного жанру пісні, як С. Руданський [40] і В. Самійленко [41] не так легко, але ж дерзання є рідна сестра творчості, чому ж ми відстаємо?

Тут хорошу справу робить Сергій Воскрекасенко. Як свіжо і своєрідно прозвучали його «Шахтарочка», або «Дівчата їдуть у Донбас», або «Як затьохкав соловейко»!

Шахтарочка
Молодесенька,
Хоч не маю чорних брів,
То я симпатична.

Слухаєш цю річ у виконанні народного хору і мимоволі посміхаєшся, ніби бачиш перед собою оту «шахтарочку молодесеньку», відчуваєш її характер і жваву дівочу симпатію.

Варто згадати і інших поетів-піснярів — І. Неходу, В. Бичка, О. Новицького, М. Стельмаха, Р. Братуня [42], М. Ткача [43]. Кожен з них, може, й не в повну міру своїх сил, але робить хорошу, потрібну справу, прагне написати таку пісню, що з неї потім слова не викинеш; хочеться побажати їм щасливого успіху в їхній пісенній дорозі.

Для пісні в нас всюди почесне місце, бо вона — посестра життя, порадник, і вірний друг, і суворий суддя. Людина хоче з нею журитися і радуватися, мислити і працювати. «Жизнь моя — песни!» — казав Микола Гоголь. Чи багато ми зробили для того, щоб пісня стала душею життя? Ні, ще дуже мало. Ми не створили ще нових радянських обрядових пісень. Скажімо для прикладу: молода пара одружується, пішла в загс, там їх розписали, потиснули руки — і все. Проведіть же їх додому з квітами, з сердечною піснею, посадіть за стіл, заспівайте про вірну любов і щастя молодого подружжя. Тут не допоможуть марш тракториста чи пісня про виконання їх виробничого плану. І тоді, як злодій, крадькома підповзає гундосий джаз-банд з п'яним хрипким голосом. Стиляжна короста мелодії-фальшака липне до вух, починається раденіє бугі-вугі і рок-н-ролла, танець корчить тіло, як хвороба юродивих калік. Де воно взялося, це нещастя, навіщо воно плямує чисту душу кохання, вірності, світлих сподівань молодого подружжя? А пісня мовчить, бо ми її не створили, а поети вкладають однотомники, їм не до того. Ударте ж, друзі мої поети, по цій зеленоштанній стиляжній наволочі гарячим словом пісні, перцем сатири, щоб ніжна, прекрасна лірика оповила душу молоді, напишіть такі пісні про щастя, що в нас є, щоб можна було заплакати з радості від того, що створено нашими руками і подвигами. Думаю, знаю і вірю: нові веснянки забринять над Дніпром, обжинкові пісні увійдуть в хату, нові колискові поллються з уст матері, і сивий комуніст стримано і суворо почне свою думу про Леніна. Що не доробимо — народ підправить. Невірне слово викине — вірне поставить, необточене — відшліфує, додано буде і нових барв, і ліній, і мелодій. Він і до Шевченка інколи додає. Павла Тичину співає на свій лад:

Гаї шумлять —
Я слухаю.
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся — дивуюся,
Чого душі
Так весело.
Я йду, іду —
Зворушений.

Кого я жду,
Співаючи.
Співаючи, кохаючи
Під шепіт трав,
Гуляючи.

Занехаяли наші поети і роботу над словом до великої музичної форми — симфонії, кантати, опери; я розумію, що написати поему-оперу складніше, аніж збірку мініатюр чи пейзажної лірики, але в цьому пекуча потреба. Вслухайтеся, як гордо і привабливо звучить слово Шевченка, Гоголя і Пушкіна в оперному мистецтві. Могутня душа Тараса Бульби, арії Євгенія Онєгіна чи князя Ігоря чарують нас, а хіба ж характер і духовний світ радянської людини — складніший, багатший, героїчніший — не заслуговує на це?

Вигадали теорійку якісь невігласи, що сучасна тема — не для опери, мовляв, це «божественное» мистецтво не може розкрити прозу дійсності. Забувають, що «наши битвы посерьезнее Полтавы и любовь пограндиознее онегинской любви». Життя в мільйони разів поетичніше і романтичніше сіренького існування Євгенія Онєгіна, а любов нашої жінки ніяк не бідніша почуттів Лаури[44] і Беатріче[45]. Глибокі ідеї радянського життя, розкриті засобами оперного мистецтва, нас хвилюють так само, як і в хорошому романі чи в талановитій поемі. «Будьте искренны с общественным содержанием, выстрадайте его и... у вас будет что сказать»,— ці слова Огарьова[46] варто і сьогодні згадати.

Що псує нашу пісню? Загальщина, поверховість як в громадських темах, так і в інтимній ліриці.

Теми про партію, народ, державу — священні серцю кожної людини — часто виписують в пісні шаблонно, з одними й тими ж епітетами й затертими образами.

Відсутність сюжетної побудови пісні веде до злоякісної аморфної куплетності і сірого текстування. Поет, заримувавши «Кремля — земля», «Іде — веде», «Гуде — молоде», згадавши прапора і барабани, думає, що він створив щось путнє, а він нічого не створив. Глибока ідейність вимагає глибокого художнього поетичного зображення, творчої відповідальності від поета. Священні імена партії, держави, народу несумісні з блідим, мертвонародженим словом.

Хочеться побажати нашій пісні, написаній і ще не створеній, але вже палаючій в серці, щоб вона була вродливою і чесною, скромною по слову і мудрою в своїй простоті, щоб вона носила ту одежину, яку любить народ, і не хвасталася пишнотами, була не гордою, а привітною до люд-

ської душі, пила з одного джерела і ділила один хліб-сіль з трудівником-народом, щоб вона помагала стомленому і піднімала серця на подвиг, щебетала із солов'ями і радувала людину в труді.

Нехай вона іде до серця нашого народу на добро і щастя, на тихі води, на ясні зорі.

Сатира і гумор покликані розвінчувати і гострим словом випікати те зло і недоліки, які є в нашому житті. Цю справу добре веде наш журнал «Перець»[47], але поети-гумористи ще, на жаль, дуже м'яко критикують негативні явища або ж беруть під вогонь сатири ті теми, що стали вже відомими, шаблонними.

Так, із твору у твір мандрують у нас бюрократи, стиляги, дуже схожі один на одного, як манекени, мамині синки і дочки, які, закінчивши інститут, не їдуть на роботу тощо.

Ось, наприклад, у вірші Д. Білоуса[48] «Що за птиці» критикується молодого неробу, у якого і одяг «кольору папуги», і надмодна зачіска. Не скупиться автор на такі епітети, як трутень, пустоцвіт, у голові у нього «вітер аж свистить», але скільки ми зустрічали подібних типів у інших творах.

Одноманітним повторенням цієї теми є «Доня» Лагоди[49], «Про метелика» Макаренка[50], дуже схожий по темі також вірш Гр. Кривди[31] про дівчину, що закінчила школу і торгує в кіоску водою.

Без гостроти і перцю пишуть сатирики про міщан, пошляків, хуліганів, п'яниць. Взагалі питання народного побуту зачіпаються дуже мало, розкриваються поверхово.

Із наших поетів-сатириків найактивніше працює в цьому жанрі С. Олійник[52]. Останнім часом він написав низку творів, в яких викриває так звані «дрібниці», про які кожен знає, але мало ними займається.

Такі його вірші, як «Пилип-краснобай», «Баня», «Про сільські буфети», нещадно критикують різні, здавалося б, дрібні вади, але які мають дуже серйозну вагу в житті.

Для гумору немає дрібних тем, а лише може бути дрібне їх трактування.

Сатирик не тільки повинен бачити зло, а й допомогти його усунути, боротися за високі принципи нашої моралі; завдання сатирика не тільки помітити негативне, а й висміяти його, випекти його вогнем слова, щоб восторжествували позитивні якості людського життя і характеру. А це можливо лише тоді, коли поет-сатирик бачить дальше і глибше за читача і загострює увагу на високих принципах нашого життя.

А часто буває так, що сатирик бачить менше, ніж читач, критикує явища зла добродушно і поблажливо. Ось хоча б вірш Є. Бандуренка [53] «Не по тій дорозі». У вірші розповідається про агронома, який «знає добре дорогу на власний город». В контору артілі ходить виписати меду чи «барильце вина». А в кінці вірша такий висновок:

Агроном, а на поле
І дороги не зна;
Ну яка ж отакому
Агроному ціна?

Дуже спокійно і навіть лагідно говорить автор про такого, з дозволу сказати, агронома; колгоспники далеко дошкульніше висловлюються про таких трутнів. Те ж саме можна сказати про вірші «Архітектор», «Афіша» Г. Кривди, «Печериця», «Хамелеон» Ю. Кругляка [54]. В них є сумлінна констатація — і все. Цей беззлобний тон властивий і деяким творам більш досвідчених сатириків, зокрема С. Воскрекасенка. Але в С. Воскрекасенка є й справді сатиричні твори, які підіймають важливі питання, влучно б'ють в ціль. Згадаймо хоч би його поему «За голубим парканом», в якій розкрите огидне нутро хапуги Мудрака і його нечистих на руку дружків, любителів поживитись за рахунок колгоспу.

Часто буває так, що наші поети виступають у жанрі сатири лише для того, щоб звести дрібні рахунки і помститися за ображене самолюбство. В таких випадках вони б'ються дзьобами, як оті півні, відстоюючи свою дрібну правду. Читаєш і дивуєшся, для чого на такі півнячі поєдинки витрачається стільки хоч і димного, але все ж таки пороху. А там, де його не вистачає, діло переходить у звичайну лайку.

Після такої сатиричної перепалки ці поети, буває, по півроку і навіть більше не вітаються. А потім вони вдаються до іншого жанру — пишуть докладні скарги-заяви (вже не віршовані) на адресу президії Спілки і «Літературної газети».

Широко розвинувся у нас жанр байки. Такі байкарі як М. Годованець [55], А. Косматенко [56], П. Сліпчук [57], П. Ключина [58], В. Іванович [59], І. Манжура [60], гідно продовжують традиції Крилова і Глібова в нашій літературі. Багато й молодих поетів пишуть байки, але, на жаль, серед цих творів є чимало байок нудно-моралізаторських, підігнаних під певну сентенцію, без глибокого художнього розкриття подій і явищ. На такі твори грішать П. Шабатин [61], М. Білецький [62]. Не завжди наші байкарі продумують як слід композицію твору, а іноді механічно переносять із фольклору

давно відомі образи звірів і птиць. Дуже багато скаче по сторінках преси отих зайців-бюрократів, куняє вайлуватих ведмедів, хитрих лисиць.

При читанні сатиричних збірок справляється враження, що сатирики, як і наші поети-лірики, або не читають один одного, або не розуміють, як непристойно для поета експлуатувати чужі теми і думки, бо інакше чим же пояснити оту надзвичайну подібність у багатьох віршах.

Нашій сатиричній поезії, не уникаючи внутрішніх злободенних тем, треба сильніше вести вогонь по зрадницькій ідеології ревізіоністів, по озлоблених паліях нової війни та їх посібниках — українських націоналістах, які прислужувалися Гітлеру, зраджували і продавали наш народ, а тепер лижуть чоботи англоамериканським колонізаторам, як і личить запроданцям-іудам.

* * *

Кожен визначний художник минулого мав ідеал творчого життя. Тим він ближчий і рідніший народу, чим глибше і багатогранніше розкривав історичні події, соціальний зміст буття, боровся чи навіть жертвував собою заради передових революційних прагнень. Такими були велетні передової творчо-революційної мисли Шевченко і Чернишевський, Некрасов і Белінський, Леся Українка і Франко.

Ленінське визначення партійності літератури і її роль в служінні народу є тим глибоким ідеалом, тим історичним світочем, який веде і надихає всю нашу радянську літературу.

Горький і Маяковський, Тичина і Шолохов, Твардовський і Рильський, Ісаковський і Купала, Корнійчук і Фадєєв, і кожен видатний радянський літератор близькі читачеві тому, що високий ідеал ленінської партійності проймає їхню творчість.

Викривлення, ігнорування чи навмисне спотворення нашого ідеалу зводить письменника на манівці, породжує твори художньо бліді чи навіть шкідливі.

Українська поезія вірно служить принципам народного життя, її бойовий голос чути далеко за межами Батьківщини, і тому кожен, навіть малопомітний, відхил від її чіткої і гармонійної ходи відразу впадає в очі.

Не можна заперечувати того, що в останніх збірках «Все, чим живе душа» та «З глибини» Леонід Первомайський збагатив нашу поезію новими цікавими творами. Зокрема звертає на себе увагу цікавий вірш «Слово», напи-

саний з широкою письменницькою ерудицією, з глибоким громадсько-мистецьким пафосом. Але останній твір «Казка» наводить нас на гіркі роздуми про ідейно фальшиві тенденції, які знову проявилися у його творчості.

Відзначаючи цього літа своє п'ятдесятиріччя, поет, очевидно, хотів зробити деякі підсумки своєї творчої діяльності, визначити шляхи, якими йшов, ствердити свій ідеал, своє поетичне кредо. Але дивно і політично невірно звучить вся ідейна концепція цього твору: поет півстоліття шукає казку-ідеал, але так і не знаходить її.

Я шукав її всюди,
Я ходив поміж люди,
Мов німе запитання,
Серце билося в груди.
Вийшов я до світання
І ходив до смеркання,
Тільки жаль і тривогу
Розбудило шукання.

Зневірений і засмучений, ходячи від хати до хати, шукає він того «незнаного краю», де живе казка-ідеал; звертаючись до землі і природи, він її не зустрічає, розпитує у людей, але й ті

Не говорять, не хочуть,
Щось ледь чутно шепочуть.

і замість казки-ідеалу, вимріяної ідеї подають йому «прозу буденного життя» — хліб, який викликає обурення в поета:

Сонце світиться в шибі,
Я кажу їм спасибі,
Але що мені в тому
Скам'янілому хлібі?

Так може говорити про хліб лише людина, яка сама не знає ціни тому шматкові хліба.

Іде автор по країні, яку він називає гаєм, але в тому «темному гаї ніч на казку чигає», що дивовижна поетова правда-казка зазнає знущання, образи, нерозуміння її, без допомоги вона збилась з шляху і вже її, великомученицьку страдницю,

...Ловлять за руки
Мокрі віти-гадюки,
І немає спромоги
Тої збутися муки...

Наша дійсність, що оточує «казку» і на Полтавщині, і біля Березоточі, і Ольхового рогу, і на Десні, і на Случі, і на «вольній кручі, спаленій толом», схожа Первомайському на темну ніч, де живуть «мокрі віти-гадюки», де хліб-

камінь подають в руку замість правди, і нема їй рятунку, і збилася вона з вірної дороги.

Якби це була казочка про особисте поета — про його невдачі, нещасливе кохання, чи зраду друга, чи побутові нелади, він би визначав так гірко — хай би собі, то його особиста справа, можна було б навіть поспівчувати йому, нехай би ставав на котурни, щоб покрасуватися перед людьми своїми дрібненькими незгодами і переживаннями.

Але в «казці» Первомайського все зовсім інше. Йдеться про велику правду нашого народу, його життя, боротьби, подвигів. Відірвався від цієї правди автор. Все не так, не по його, все йому не подобається, ніби стало інакше.

Так він і пише чорним по білому:

Понеси мене, пташе,
В давне, радісне наше...
...Каже птиця синиця:
«Все не так, все інакше!»

Що ж, власне, переродилося? Що стало інакше, ну, говоріть до кінця! А може, сам поет переродився? Відірвався від живих джерел дійсності? Безневинна птичка синичка тут збоку-припьоку, а думка автора оголюється зло і недоброзичливо.

Кожній чесній людині відомо, що ідеали ленінізму, ленінські принципи справедливості, дружби і людського добра, як жива правда, а не казка, давно втілилися в труд і життя народу; ми її не шукаємо, вона, безсмертна і славна, живе з нами щоденно і повсякчас, вона не «скам'янілим хлібом», як вигадує Л. Первомайський, а добрим колосом ввійшла в народні скарби і високими принципами трудового життя надихає людей на нові подвиги.

Талант чи обдарування поета саме і проявляється в здібності творити хвилюючі образи і картини життя, образи, які до нього ніхто не створював. Справжній талант завжди ходить по непротореній дорозі.

Чим самобутніші образи, створені поетом, тим більша їх естетична сила, тим глибший вплив твору на читача.

Ні в якому інституті не можна навчитися письменницького таланту. Вивчення об'єктивно існуючих законів мистецтва тільки розвиває поетичне обдарування.

Проте навіть людина з талантом може залишитись ремісником в мистецтві, якщо вона не буде розвивати своїх здібностей, живити їх з джерел народної творчості, вивчати закони мистецтва і опановувати багатющі надбання світової літератури.

Питання оволодіння майстерністю і, зокрема, роботи над образом має для молодих поетів першорядне значення.

Перші поетичні спроби здебільшого починаються з простого римування. Автор вже навчився римувати, вкладати думки (якщо вони є) в короткі рядочки і називати це віршем. Образна система початківця — це здебільшого копіювання вичитаних в літературі чи почутих в піснях образів. Але це ще не поезія. Проте, як не прикро, а нашу молоду поезію наводнили вірші гладкописні, безóбразні, які часто являються переспівом чиїх-небудь друкованих віршів і не вносять до скарбниці нашої літератури ні зернинки чогось оригінального, притаманного тільки цьому поетові.

Ніхто не буде заперечувати, що вірш П. Г. Тичини «Гаї шумлять» є справді високопоетичним твором:

Гаї шумлять —
Я слухаю,
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
Чого душі моїй
так весело.

Як бачимо, у цьому вірші майже немає образів-тропів чи образів-картин. Але тут притаманна лише П. Г. Тичині специфічна мелодійність і музикальність. Завдяки цьому — чим більше вірш читаєш, тим більше він подобається.

Але ні один справжній художник не може не використовувати в своїй творчості всі багатющі можливості, які дають для художнього зображення зорові, звукові і кольорові образи-тропи і образи-картини, зорові, звукові, кольорові співставлення, метафоричні аналогії тощо. Але, на жаль, усіх цих багатющих компонентів образного мислення дуже і дуже бідненько розсипано по творах молодих. В обіході здебільшого набридлі всім шаблони і штампи.

Чим же пояснити таку убогість образної системи? Іноді поету бракує таланту чи глибини мислення, але трапляється, що і талановиті, і працьовиті автори в погоні за кількістю виданих книг чи рядків забувають про основний закон мистецтва — мислення в образах. В результаті поетичні збірки наводнили вірші, де замість поезії знаходимо холодне ремісниче римування.

Поету здається, що він написав вірш справжній, бо при цьому він і хвилювався, і, може, навіть плакав, йому здавалося, що його «осінило» справжнє натхнення, але внутрішніх емоцій він не зумів розкрити, так як людина, яка не знає нот, не зможе записати найкращу мелодію, що звучить в її серці.

Поет здібніший помічає, що його, нібито написані від душі, твори при недостатній майстерності виходять холодними.

Хай вони свої, душевні, власні,
З-під пера холодні — от біда.
(М. Негода)

А ось поет Микита Чернявський, в якого є чимало і вдалих віршів, в першій же книжечці самовпевнено заявляє: «Буду я завжди дзвінких пісень співати». Але про яку поетичну «дзвінкість» може бути мова, коли його збірка рясніє такими штампами, як: *шумлять лани, шумлять поля, день шумить, шумлять пшениці і ячмені, шепочуть пшениці, красуються жита; дзвенять, мов криця, дзвінко дзвонять коси,* і особливо багато разів *дзвенять і злітають пісні.*

А про пісню можна сказати красиво і без отих набридлих трафаретів — «дзвенить», «злітає».

Дальня пісня від села
В небо колосом росла.
Круто нахилялася,
Тонко обривалася,—

пише поет Василь Мисик у вірші «Після грози». «Пісня в небо колосом росла». Який зримий і багатий образ, його забути не можна.

А згадаймо у Стефаника: «Хлопці вночі піснею прокладали мости до звізд...»

Форма твору невідділима від змісту. Естетствуючі поети, прихильники «чистої краси», ніколи не приймалися народом, а їхні твори відцвітали, як пустоцвіт на поетичній ниві.

Образ не заради образу, не заради того, щоб сказати щось красиво, милозвучно, а для того, щоб донести до читача ті погляди, ті уподобання, які покликали тебе стати поетом, той ідеал, який ти носиш в серці. А коли немає в тебе ніякого ідеалу, а тільки свої дрібні «красиві» переживання самозакоханого розумника, що хоче сказати лише одне: ось який я, ось як я вмію,— тоді нічого було і йти в поезію.

Образ, створений заради образу, не живе — вмирає. Він не приймається читачем, не запам'ятовується. Живе той образ, що допомагає розкрити почуття, що стверджує ідею, помагає, розкриває вдачу людини.

Дехто з молодих думає, може, що писати образно йому ще рано. Ось, мовляв, зміцнію трохи, тоді вже й за образи візьмусь. А воно виходить у творчості так, як і в музиці. Коли вже напочатку поставлено невірно голос, то і все життя будеш фальшивити.

Те, що видавництва охоче друкують вірші малохудожні, гладкописні, що редактори не дбають про високу художність і майстерність уже з першого збірника, негативно відбивається на всьому літературному процесі.

Недавно я прочитав книжечку молодого поета В. Булаєнка[63], що загинув в роки Вітчизняної війни. Хлопцю не вдалося навіть закінчити інститут — пішов на фронт. Коли писав вірші, мабуть, і не сподівався побачити їх надрукованими. Але зверніть увагу, яка висока вимогливість до кожного рядка, до кожного образу. Він читав свої вірші друзям-однополчанам і добре розумів, як соромно фальшивити перед лицем товаришів, що йдуть на смерть.

Йдемо крізь ніч. Останній вогник погас,
Як зманлива надія поета,
Якщо вмрем, на могилах у нас
Виростуть прапори і багнети.

Справжній поет, коріння творчості якого — глибоко в народі, кожним порухом душі, кожним образом стверджує красу боротьби, відданість рідній Батьківщині.

Ой бути, бути ще боям,
Крутитись огненним повстанням.
Лети, поезіє моя,
На білому коні світання.
Виводь полки із таборів
І будь їм рідною сестрою.
В рожевих горнах вечорів
Гартуй-гостри їх вірну зброю,
Під сміх кривавої зорі
Умри бійцем на полі бою.

Справжньому майстру притаманна гострота зору, вміння побачити картину чи явище так, що ми разом з поетом переживаємо радість відкриття нового в тому, що вже, здається, примелькалось нам, стало звичним. Любов до краю, до землі, де ти зріс, можна подати декларативно, нав'язати читачу як голу ідею, а можна висловити в художніх образах, що ніби відкривають нам наново речі і явища.

В поемі В. Мисика «Хата» є такі рядки:

І вікна ті самі, і стріха,
Той самий і звід у дворі,
І явір балакає стиха,
Мов казку шепоче вгорі.

І вилиті в літній ливарні
З прозорої бронзи дощів
Лежать гарбузи легендарні...
Аж цілий город зарябів.

Тут що не рядок, то свіжий, соковитий образ, своє поетичне бачення світу. Трактор не просто оре поле, а

На всі, на шістнадцять республік
Він борозну рівно веде.

Таку ж радість відкриття нового відчуваєш, коли читаєш вірші молодого поета Михайла Клименка. Навіть проліт-

сок, який на всі лади оспівували поети, у нього живе як торжество весни й людської радості:

Пролісок листя розсунув, хлопчиком скочив з постелі
І, потягнувшись тихо, босим на землю ступив,
Оком своїм здивованим глянув у небо блакитне,
Так і застиг на місці— чиста ж яка блакить

Образ, як засіб до глибшого розкриття людського характеру, використовується чомусь значно рідше, ніж образ для змалювання картини природи. А ось як добре прислужився В. Кочевському [64] місяць для змалювання ретельного колгоспного сторожа, який:

Постоїть біля кошари,
Йде до птичні — листя хруска,
Місяць крадеться до хмари,
Ніби лис рудий до гуски.

Проте і досвідчених поетів іноді зраджує почуття міри. Там, де немає чого сказати, виростають псевдопоетичні вірші, яких не вивозить найвишуканіша образність:

Був я лебедем, плив на воді
І літав на круті перевали,
І тумани, й гаї молоді
Під моїми крильми розцвітали.

Стали хмари за подруг мені,
Признавався в коханні я хмарам...

Доводиться тільки дивуватися, що це написав Андрій М'ястківський, і радіти з того, що «був він лебедем дуже мало». Нам більше подобається не той М'ястківський, що признається в коханні хмарам, а той, земний, що написав:

Як самому йти — що гору нести,
Як гуртом іти — що в маю цвісти.

І ще:

Є слова пекучі дуже,
Є слова, як мед, солодкі,
Перші правду скажуть чесно,
Другі димом-пеленою
На нещастя обів'ють.

Одним словом, не той, що витає десь під хмарами, а земний, що бореться, любить і живе разом з нами.

Непродумані образи і порівняння трапляються іноді і в здібного поета І. Хоменка [65]. В одному вірші до коханої він пише:

З чим коси ваші порівнять?
Вони
Ясніють так, немов під сонцем хмари,
Чи з тирсою, що блякне восени,
Чи з порваними струнами гітари?

Коли запитали, що ви розумієте під порваними струнами гітари, автор відповів, що мав на увазі кучері: бо порвані струни закручуються в кучері.

К. Дрок [66] вживає таке невдале порівняння:

Нависли хмари, ніби глетчер.

А поет Іван Цинковський [67] у вірші «Цуцик» створив такий химерний образ свого дитинства, з якого ніяк не добереш, що ж саме хотів він сказати:

Був у мене цуцик волохатий,
Бавився зі мною, баловник.
Я підріс, а цуцик зник із хати
І моє дитинство заволік (?).

Це вже, пробачте мені, якась цуцикова лірика, а не поетичне слово.

Гірше буває, коли поет свої дрібненькі, а то й не сумісні з громадським звучанням думки хоче завуалювати в образі, езопівською мовою протягує те, з чим не погоджується наше життя.

Сава Голованівський надрукував у збірці «День поезії» вірш «Операція». Йдеться нібито про звичайну операцію хворої людини, за яку вона повинна дякувати лікареві. Але виявляється, що це зовсім не лікар, це якесь узагальнене поетом зло, його ворог:

Як слід затулили очі
Забралом вагою з пуд,
Щоб знати не міг я потім,
На кого подати в суд.
...І ось почалися муки —
Зійшлись кошеня й удав!
Найперше зв'язали руки,
Щоб здачі, бува, не дав.

Чому ж це лікар стає удавом? За які провини автор хоче його судити? За те, що рятує йому життя? А далі виявляється, що, крім цього лікаря-кровопивці, існує якийсь невідомий «хтось» — утішник автора:

Почув я, немов несміло
До мене говорить хтось.
Руки обережним рухом
Він гладив моє лице
І тихо шептав над вухом:
— Терпи, відболить і це.

Виявляється, що автору не перший раз роблять операцію, за яку він проклинає лікарів. Але хай знає поет, що езопівщина тут не допоможе. Вже йому неодноразово вказувалося на ідеологічні помилки, але він, очевидно, не хоче цього визнати, і коли йому роблять операції шкідливих

ідеологічних пухлин і наростів, то за це дякувати треба, щоб не розрослися метастази, і не дослухатися до підленького нашіптування невідомого «хтось», який радить терпіти там, де треба переглянути свої погляди.

Відомо стало за останні дні, до яких наслідків довело деяких літераторів оце «терпіння», «відмовчування», оте болісно-хворобливе реагування на справедливу критику з боку радянських людей.

* * *

Людська душа складна і багатогранна. Розмаїта гама людських почуттів має безліч відтінків і барв. Їх емоційну сторону найкраще може розкрити лірична поезія.

І в наших поетів можуть бути хвилини радощів і хвилини горя, хвилини удач і хвилини розчарувань, може бути любов і може бути зрада, і поганий той поет, який не напише про свій смуток, коли йому сумно, про радість, коли йому весело, про любов, коли він полюбить когось по-справжньому.

Ми не вульгаризатори, що заперечують і зневажливо ставляться до любовної, чи, як у нас прийнято казати, інтимної лірики. Всю палітру людських емоцій, все багатство переживань, як у сонячному фокусі, треба зображати в поезії.

Глибоко художня, справжня лірика, що оспівує людське почуття — любов, не відводить людину вбік від життя, навпаки, вона вчить глибше пізнавати світ, виховує в ній почуття благородства, чесності, доброти, моралі — всі ті риси людського характеру, без яких не мислимо комуністичне суспільство. Ось тому чим глибше лірика розкриває душу людини, тим більша їй честь і пошана.

Ми за поезію великих почуттів; ми лише проти тієї інтимної лірики, що нічого не стверджує, нічого не заперечує, відступаючи цим самим місце ворожій ідеології; проти тієї лірики, де немає ні глибоких людських переживань, ні справжньої любові, а солоденько-сиропні віршики чи мініатюри, з яких, як кажуть, ні богу свічка, ні чорту кочерга.

Хіба ж у нас люди не люблять по-людському, по-справжньому, не страждають не радуються, не плачуть і не сподіваються? Хіба так в'яло б'ється людське серце, як у віршах деяких наших ліриків?

Навпаки, і люблять наші люди глибоко, і страждають, і радуються, плачуть і сподіваються, розлуки в них такі печальні, а зустрічі світлі, сльози закоханих такі правдиві, гарячі, а не бутафорські.

Ми знаємо, що у Франка були твори «Борислав сміється» і «Мойсей», але були і жмутки «Зів'ялого листя», у Шевченка були «Гайдамаки» і «Кавказ», але були і суто інтимні речі: «Нема з ким сісти хліба з'їсти», «Ликері» та інші.

Коли поет живе життям народу, тоді особисте так чи інакше переплітається з громадським, стає від нього нероздільним. Звичайно, це взаємопроникнення буває ледь відчутним, а іноді яскраво вираженим, але тут ніяк не допомагає декларація, як у вірші Микити Чернявського:

Ось я юнак,
Весну відчув
У дужім тілі і нестримно
В життя віруюче лечу,
З'єднавши громадське й інтимне
В своєму серці...

Органічне поєднання інтимного з громадським в молодих найчастіше зустрічаємо в Дмитра Павличка, [68] Володимира Булаєнка, Василя Юхимовича [69], Віктора Кочевського, Юрія Герасименка. [70]

У молодого поета-воїна Володимира Булаєнка немає свого, виплеканого самотою «я», відірваного від людських пристрастей і боротьби. Коли поет пише про свою любов, у вірш вривається вся багата гама життя, яким він живе:

Моя любов була такою,
Як літній вечір у степу,
Як плач дитини в ніч сліпу,
Як тихі дзвони за рікою.
Моя любов була такою,
Як гнівні рокоти бандур,
Як сум поета після бур
За бунтівничою порою.

У Дмитра Павличка лірична розмова з дівчиною у вірші «Коли ми йшли з тобою» виростає в зображення характеру ліричного героя, його ставлення до дійсності, до людського труда.

А ти ішла поперед мене,
Моя стрункa, хороша, люба,
І я помітив, як ти грубо
Топтала колоски пшениці,
Що нахилились до землиці,
Немов траву безплідну, дику,
Топтала і не чула крику
Тих колосочків...
Без оглядки
Ішла ти вдаль, а в мене згадки
Про те, як на чужому полі
Давно колись, ще у неволі,

Збирав я нишком колосочки
В поділ дитячої сорочки.

І далі поет гнівно говорить, що «колосок отой вусатий — то невсипущий труд мозільний», «то хліб, що матінка гуцулка з долівки вчила піднімати», і з гіркотою кінчає:

Але мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся,
Що ти любов мою безмежну
Стоптала так необережно.

В іншому вірші Дмитра Павличка зіткнення двох протилежних характерів закоханих дало автору можливість затаврувати бездумність міщанського верхоглядства людей, що живуть тільки своїм маленьким, нікчемним світом:

Ти сказала, ніжно тулячись до мене:
«За вікном, чи бачиш, абажур зелений.
А які хороші за вікном обої,
Ось такі так само матимем з тобою...»

На це поет відповідає:

Мрію, щоб здобули з каменю простого
Атом всемогутній наші інженери,
Щоб були колгоспи всі мільйонери,
Щоб ніхто не міряв трудодень на грами,
Щоб не йшли в комуну трутні разом з нами!
Ех, якби не мав я про людей зажури,
Може б, сам помріяв теж про абажури!

Любов не вживається там, де різні світогляди. Дрібненькій міщанській душі поет протиставляє широкі прагнення радянської людини. Традиційним поверховим «розлюбив, розлюбила» чи «не зійшлись характерами» протиставляється глибоке проникнення в душу людини. Глибокий показ характеру не може бути без проникнення в життя, а звідси і випливає невідривність громадського і особистого. Дмитро Павличко написав чимало справді талановитих ліричних поезій, і тим більше прикро, що «у нових віршах», надрукованих у «Жовтні», [71] він чомусь зрадив самому собі. Хотілось би, щоб це не переросло в нездорові настрої.

У молодого поета Василя Грінчака у вірші «Коли в тебе горе буде» звернення до коханої дівчини переростає у ліричне ствердження краси колективізму і людської дружби.

Коли в тебе горе буде —
Не думай ховатись в кімнату,
Воно тобі висушить груди,
Ніколи не дасть тобі спати.

Коли ж прийде щастя в хату
Таке, як ранкове сонце,
Не думай його ховати,
Від інших закрити віконце.

Ніколи не будь одною,
Як щастя чи горе буде,
Що б не було з тобою —
Серце неси між люди.

Як назвати таку лірику? Інтимною чи громадською? Кожному зрозуміло, що тут маємо органічне поєднання мотивів, властиве всякому твору, що підноситься до висоти ширшого узагальнення.

Буває краса зовнішня, та, що лежить на поверхні, а буває внутрішня, до якої відносяться і світогляд людини, і її уподобання, і взагалі характер в широкому розумінні цього слова.

Наші поети на жаль, оспівують здебільшого оту зовнішню, легко вловиму для ока красу, а внутрішній світ людини лишається непоміченим.

Василь Колодій у вірші «Про тебе мріяв я» так змальовує дівчину, яку він омріяв «ще на шляхах війни»:

...Звичайна, не з крикливою красою,
На голові вінок русявих кіс,—
Таку тебе омріяв я, такою
В своєму серці крізь пожежі ніс.

Проте поета тривожить не лише зовнішня краса його мрії. Він хотів би перш за все бачити її душевно красивою:

Я часто не ховав тоді тривоги...
А що, як не минуть мені біди,
Як мамі ти не вклонишся у ноги,
На старість їй не подаси води?

А що, коли поля мої, що з ними
Зріднилась доля роботящих рук,
Тобі також покажуться чужими,
І кинеш ти зневажливе «селюк».

Жаль тільки, що таких хороших рядків мало в книзі В. Колодія. Чимало його віршів позначені холодною бездумністю, ковзанням по поверхні.

Краса душі ліричного героя яскраво виступає у віршах молодого поета Дмитра Головка,[72] книжка якого недавно вийшла у видавництві «Молодь». Його вірш «Матері» можна вважати одним із кращих на цю тему:

На зорі мене, мамо, збуди,
Хай надворі зими перешуг.
Я тобі від криниці води
На цілісінький день наношу.

Бо глибока криниця у нас
І до неї іти по стерні...
Снилась, мамо, чомусь ти не раз
В гуртожитку далеким мені.

Яка далека ця сердечна розмова з матір'ю від тих віршів, де поет вихваляє смачні млинці, спечені матір'ю, чи зварений нею борщ.

Фальшивість почуттів зразу впадає в очі, як би вона не прикривалась нібито високими ідеалами. Примітивна любовна вірність, накреслена завжди по одному плану, кочує із збірки в збірку. Так один поет дівчині, що його кохає, заявляє:

...Хай ви хороша,
Ваша мова щира і палка,
Я у вас пробачення попрошу,
Ждуть мене дружина і дочка.

Микола Гірник у циклі «Зустріч на життєвому шляху» ніби здіймає кальку у попереднього поета:

Плакати не гоже,
Йди — тебе я прошу,
Вигнати не можу —
Чиста ти, хороша.
З друзями забудеш
Ти важкі хвилини,
А зі мною будуть
Син мій і дружина.

Замість глибокого розкриття людських почуттів ми зустрічаємо прямолінійне моралізування також у віршах Євмена Доломана:

В дівчини зажурене лице,
Сумно їй, мого чекає слова...
...Слово ж те сказати я не міг,
Бо за нею інший упадає.

...Хай вона вже вибачить мені,
Хай докір вона загасить в зорі.
Я не хочу будувати, ні,
Власне щастя на чужому горі.

В житті, мабуть, це буває і складніше, і не так прямолінійно і примітивно, як у віршах деяких поетів.

Легковажне ставлення до того, що пишеться, а ще більше до того, що видається, ми аж ніяк не можемо простити авторам.

У книжці К. Дрока «Доки серце б'ється» не видно ні людського труда, ні людського життя, а тільки «любов на пару».

До того ж ця любов виявилася вже такою мінливою і нестійкою, що на перших сторінках книжки автор закохується, через кілька сторінок розкохується і закохується в іншу.

Я тебе не забув. Не забуду повік,
Дніпрянко моя русокоса.
Як же бути без тебе, привітна,
Ти, як пісня, потрібна мені...—

пише К. Дрок. А через дві сторінки читаємо:

Як шкода, що звела судьба колись
Нас на шляху під сонцем вересневим.
Я б іншу стрів — привітну, як весна,
Радів би щастям лагідної вдачі,
Мене б любила й пестила вона
За всі труди мої й пісні гарячі.

Поет Терень Масенко більшу половину книги «Київські каштани» саме присвятив любовним пригодам. Читаєш і не впізнаєш, в якому столітті написані ці вірші?

Всі шляхи укриті заметіллю,
Я блукаю привидом по них,
Тихому моєму божевіллю
Не вернути щастя днів ясних.

Останні роки він написав немало ліричних віршів, відірваних від життя та ще й з нотками самозакоханості:

У швидкім автомобілі
Підборіддя ніжне, біле
Ти схилила і поклала
На моїй твердій руці.

Чи за те, що пише вірші
Од сучасників не гірше
Ця натруджена у роках
І невтомлена рука?

Яких саме сучасників має на увазі автор, важко сказати. Та старшому літераторові і не варто було б розхвалювати свої власні вірші, збоку воно читачеві видніше; часто те, що авторові здається оригінальним, давно вже сказано іншими. У Єсеніна:

Ты меня не любиш, не жалеешь,
Разве я немного не красив?

У Масенка:

Я нітрохи, мила, не вродливий,
Як усі навкруг чоловіки.

Мова цих віршів бліда, одноманітна, світ почуттів — обмежений, убогий, епітети прохідні — «радісний», «золотий», «голубий», «заквітчаний», «прекрасний», «квітучий», «щасливий», «невтомний», «завзятий», «багатий», «ясний», «могутній», «величний», «славний» — повторюються десятки разів. Поетові Масенку треба наполегливо дбати про збагачення свого лексичного словника тим більше, що часто він менторським тоном полюблює цьому повчати інших.

Т. Масенко написав кілька поем і чимало віршів широкого громадського звучання, і йому не варто було псувати свій поетичний паспорт отією пригодницькою любовною лірикою.

Ми знаємо, що поезія любить деталі. У молодого поета Олеся Богуна надто детальне зображення двох закоханих виписано так:

Спека. Річка. Теплий подих рашку.
На руках танкіст трима Світланку,
Губи навхрест. Два кущі калини...
І отак, напевно, з дві хвилини.

А коли б вони цілувалися цілу годину, то хіба від цього вірш покращає?

Любов, яка допомагає людині долати труднощі, проходить лейтмотивом у збірках деяких поетів. Зовсім ще молодий поет Є. Летюк [73] пише:

Та серце хай не стомиться ніяк
У дні чекань, самотності й тривоги,
Нехай кохання буде як маяк,
Якому вірши, збившися з дороги.

Здорова, не ущерблена лірика цього поета, що живе й працює на Донбасі, проголошує:

В боротьбі переможуть
Рішучі і дужі,
Лиш мужні і вперті
Проходять шляхи до кінця.
Промерзають до дна
Лиш маленькі калюжі,
Переносять незгоди
Лиш глибокі серця.

Молодий поет Дмитро Головко з молодечою гордістю заявляє:

В інших любов забирає неспокій,
А от мені —
помагає в труді!

Товариші поети! Давайте творить таку поезію, що помагає людям в труді, а коли треба, як воїн, воює разом з ними, поезію, яка, взявши високі ідеали в свого народу, несе їх в народ опоетизованими, наснаженими гарячим биттям людського поетичного серця.

Давайте ні на мить не забувать, що ми тільки слуги народу, і те високе звання радянського поета, яке дав нам наш народ, ми маємо виправдати не камерними віршиками, не копанням у власному «я», а поезією високої наснаги і широкого громадського звучання, яка призвана стверджувати героїку нашої дійсності.

Наша критика повинна бути помічником і другом поезії, пропагандистом кращих її зразків, вона повинна викликати інтерес до поезії, прищеплювати хороші смаки читачеві, об'єктивно відділяти золоте зерно справжньої поезії від полови, схематизму, віршованого пустослів'я.

Можна відзначити чимало робіт нашої критики, що є визначним явищем критичної мисли. Робота Л. Новиченка[74] про творчість П. Г. Тичини, книги і статті С. Крижанівського[75], Ю. Кобилецького[76], А. Іщука[77], Л. Коваленка[78], В. П'янова[79], С. Шаховського, Ю. Барабаша[80], Ю. Бурляя[81], Б. Гур'єва[82], книга М. Шамоти[83] про естетичні критерії сучасної літератури, хоч, на жаль, в ній майже не говориться про поезію.

Критики і літературознавці чомусь більше полюбляють писати про класичну літературу, можливо, тому, що там уже все ясно, а до проблем сучасної поезії і літератури беруться неохоче.

А нам сьогодні як же потрібна критика-помічник, критика — учитель і порадник, критика — пропагандист поезії. Особливо цього потребують молоді.

Але, замість того щоб навчати і радити, робити глибокий художній аналіз молодої поезії, спрямовувати поетів на серйозну роботу, скромно відзначаючи, на жаль, ще не дуже значні її успіхи, критики і рецензенти займаються часто беззастережним захвалюванням перших книжечок, що тільки побачили світ.

Часто ці критики-папаші, поблажливо поплескуючи по плечу ще безвусого і недосвідченого початківця, видають йому паспорт маститого або оголошують його поетом «комуністичної доби», як це робить С. Крижанівський в передмові до посередньої книжечки «Степові самоцвіти» В. Кузьменка. Щоб виправдати не дуже високий художній рівень цієї збірки, критик категорично заявляє: «Його скромність іноді переходить у скованість думки і почуття, невміння голосно сказати про себе...» Та нехай каже, якщо є про що казати, якщо в нього є справжній поетичний порох! С. Крижанівський, мабуть, і не помітив того, що В. Кузьменко співає нібито і непогано, але з чужого голосу, і це наслідування широко відомих творів є прикрим недоліком молодого поета.

Першій книжечці поетеси В. Григоренко, до речі дуже слабенькій, один досвідчений поет видає такі необгрунтовані компліменти: «І як приємно, наче подихом вітру, овіює тебе щире поетичне слово, ти починаєш жити його настроями, через світ його образів бачити життя... Хочеться вірити, що на поріг поезії ступила поетеса із своїм голосом»

і далі: «...її вірші позначені вдалим шуканням композиції, стрункою сюжетною будовою, виразністю образних засобів».

Журналістка Віра Григоренко давно працює в редакції чернівецької газети, в міру своїх сил вона написала скромну книжечку ліричних поезій і, напевне, була сама здивована дифірамбами, які співає їй рецензент.

Поет Терень Масенко дає дуже завишену рекомендацію першій книжечці Івана Савича [84] «З вічних джерел», навівши сім рядочків із збірки:

...І поволі поранена спека
Одступила хто знає куди.
У траві по калюжах води
Ходить чинно зраділий лелека;
Як дітей, покупавши плоди,
Запишалася яблуня в щасті,
Кавуни споважніли смугасті.

«... і такий переважно увесь наш цікавий і зовсім новий поет» Іван Савич. Що ж тут «зовсім нового»? Чи не оті «чинно зраділі лелеки», що спокопвіку мандрують від збірки до збірки.

«Маю тверде перекопання,— продовжує Масенко,— що більшість кращих ліричних віршів Ів. Савича є справжніми творчими знахідками, вони б прикрасили книжку будь-якого з найвибагливіших наших поетів».

Здавалося б, що в літературу за цією рекомендацією повинен ввійти першокласний майстер, а цього ніяк не можна сказати про книжку Івана Савича, середньо-пересічну, що привертає увагу лише кількома цікавими віршами.

Анотації до книжок молодих пишуться видавництвами дуже стандартно, з частими повтореннями — поет оспівує, звеличує, славить красу рідного краю. Часто ці анотації доручають писати самим авторам збірок, що взагалі явище нетерпиме.

В анотаціях, складених за такою стандартною формою, іноді авторам приписується оспівування того, про що вони ще й не збиралися співати. Цим видавництво неправильно орієнтує читача. [...]

«Літературна газета» добросовісно, як метроном, відстукує десятки рецензій, одноманітних і шаблонних, сірих і нудних, про поезію молодих, ніби дбаючи лише про те, щоб когось не пропустити, а не про літературний процес.

І майже кожна така рецензія починається по шаблону про те, що поет вміє бачити навколишній світ, оспівує життя, потім журять його за 2—3 невдалі рими, а вкінці

робиться штампований висновок, що хоч і не всі поезії написані на рівні, але кращі з них свідчать про творчі можливості поета з свіжим голосом.

Захвалювання сіреньких книжечок ведеться не завжди з позицій літературного критика. Іноді це робиться під рубрикою «Голос читача».

Ледь встигла вийти збірка Гр. Кулеби[85] «Степовий вінок», по тематиці і по художніх засобах дуже схожа на книжечки О. Лупія[86] і В. Діденка[87], як в «Літературній газеті» вже появилася стаття читача В. Окуня з Дніпропетровщини, в якій замість аналізу і справедливої оцінки збірки бачимо намагання пригладити її недоліки, недовершеність форми.

Зниження поетичних вимог і критеріїв веде до прищеплення поганого смаку читачеві. Солоденькі компліменти лише затримують розвиток молодих сил, ведуть до недооцінки тих серйозних вимог, які стоять перед радянською поезією; наша критика часто не дає тих висхідних шляхів, якими повинна розвиватися молода поезія, за бортом якої лишилося стільки пекучих питань нашої дійсності і боротьби.

Будемо сподіватися, що ці недоліки наша критика переборе.

Ці мої побіжні замітки про українську поезію жодною мірою не вичерпують її ідейно-глибоких і яскраво-національних ознак, вони є лише тією пунктирною лінією, що зачіпає її багате, барвисте і хвилююче творче життя. Як боєць — вона завжди в поході, як трудівник — в труді; як вічний подорожній припадає спраглими губами до струмка — так вона жадібно припадає до джерел духовно-творчого життя народу, до краси рідної землі, до мудрих заповітів Леніна і нашої Комуністичної партії. Нехай же її голос лунає на всі чотири сторони світу на людське щастя і добро, на тихі води, на ясні зорі.

Мати наша поезія,— живи вічно!

ОПОВИТИЙ ЛЮБОВ'Ю

В історії кожного народу є поети, що визначають цілу епоху людського життя, народні заповіти і вогонь революційних прагнень увібравши в своє серце, наче в широке море.

Таким був і Тарас Шевченко; ніби мільйони сердець склалися в одне і мільйони кріпацьких гнівних очей з'єдналися в поетовому зорі, найпотаємніші думи народу лягли йому на душу, щоб потім вибухнути, як вулкан духовної

енергії, і захитати трони насильства і царського панування.

Він ніколи не був поетом для поезії, і глибочінь його творчості мірялася глибиною страждань, любові і гніву народної душі, його рядки можна співати над дитячою колискою, із цими рядками можна йти в бій. Його рядки ридаючи співала скривджена дівчина Катерина, і ці ж рядки клекотали поруч із «Колоколом» [1] Герцена [2], із революційними думами Чернишевського; в них лагідний шепіт дніпровської хвилі і гострий блиск месницької сокири; сповідь варнака, що зарізав пана, і вечірня зоря за тихим гаєм, материнська любов у вишневому садочку і гнів Залізняка; кріпацька неволя на панському лану і велетенський образ Прометея, що своїм серцем не підкоряється богу. В них день і ніч України, любов і меч, мрія і розплата, в них ціла епоха людського існування, неприкрашена і складна, жорстока у своїй правді, з бідуванням в народній глибині і панування деспотів зверху.

Він народився серед простого трудящого люду, в темній кріпацькій хатині. Важка праця і щоденна нужда супроводжували його юність. Нібито і вузенький світ, але він був повен надлюдської панської жорстокості і свавілля; кріпаки ходили в ярмі, а пани — в кунтушах і сап'янцях; бідакові — вузенька смужка землі з тяжкою подушною оплатою, а панові — розкоші, маєтки та безмежні поля. Безправність була законом, безхліб'я та нужда — долею, любов — панською власністю. Пізніше душа поета спізнала бурхливий і широкий світ, обняла пристрасті і протиріччя цілого століття, але на все життя запам'яталися йому картини дитинства, мов гарячим приском, пекло йому серце, коли він згадував свою батьківську хату і те гірке і наївне навчання в дяка у школі, і рідне село, де

Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави бур'яном поросли.
. . . . . .
І не в однім отім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві...

Про його дитинство і юнацькі роки можна було б написати хвилюючий роман чи поему, сповнену вічної боротьби між правдою і кривдою, між рабством і панування, де людська душа, закута в тяжкі кайдани, молилась і плакала, билась в гніві, неначе бранці в тяжкій турецькій неволі.

Я обминаю інші події його юності, тому що вони ще більше нагнітають чорні фарби бідування і несправедливості, а душа юнака поривалася до знань, до науки, у ній вже бриніли туго натягнуті струни могутньої музи, яка готувала юнака до нечуваних подвигів творчого духу, до тих епічних звершень, які під силу тільки велетням.

Таким уже зародила його українська земля, таким уже вирядила його доля, поставивши захисником і речником народу, його щитом і мечем, його покривдженою совістю і його щирою піснею.

В тій похмурій дійсності тисячі талановитих людей загнало в могилу здичавіле панство царської кріпосницької Росії. І тільки одиниці виривалися з пазурів, неповинні грішники кріпацького пекла, мужицькі Антеї і Микули, які своїми богатирськими здібностями пізніше дивували світ. Так вийшов на волю відомий художник Тропінін [3], славетний актор Михайло Щепкін [4], так був викуплений з неволі російською інтелігенцією геній Шевченка.

Ширшими зробилися дороги життя, пильнішим і глибшим стало поетове світосприймання. Навчаючись в Академії художеств, в майстерні Брюллова [5], він часто відкладав пензель і замислювався. «Переді мною,— згадував він потім,— розстилався степ, усіяний козацькими могилами. Переді мною красувалась моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я замислювався, я не міг одвести свого духовного зору від тієї рідної чарівної принади».

Тоді замість пензля до нього приходило слово: просте і задушевне, чисте, немов звонкова вода, воно бриніло народною піснею і розважною думою, тісна кімната ставала рідною землею із своїми бідами і заповітами.

Творіння поета, зібрані в «Кобзарі»,— це енциклопедія людських пристрастей, думи і заповіти великого сина великому народу; за них він все життя мучився своєю душею, ніс тягар неволі, незламний людинолюб і оптиміст, він пророкав: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!»

Карався і не каявся тому, що твердо вірив у майбутній день, в братерство людської сім'ї, де правда кривду переборе, вірив у новий світ справедливості, доброти і щастя.

Перший «Кобзар» Тараса Шевченка побачив світ 1840 року. Це була невеличка збірка, що складалася з восьми поетичних творів: «Думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Ці твори по тонах і кольорах були явищем романтичної поезії, але тісно сплетені з реалістичною основою. Українські поети-романтики того часу, зоб-

ражуючи події минувшини, милувалися ними, забуваючи про гірке і жорстоке життя покріпаченого народу, вихваляючи «царство білого царя».

Романтичні ж поезії Шевченка своїм вістрям спрямовані в тогочасну дійсність. Оспівуючи гордих і незламних Підков і Гамалій, таких багатих душею простих людей, як Ярема Галайда, кобзар Перебендя, поет ніби промовляв до царських псарів і ситого панства: дивіться, які люди були в минулому, як вони любили волю і свій народ, не жалкуючи крові і власного життя, боролися за свободу, не люди, а орли. Що ж ти, прокляте панство, вчинило з їхніми синами? Зробило рабами і невольниками! Їхні батьки палили пожаром Оттоманську імперію, визволяли полонених з турецької неволі, а їхні діти волочать у Сибір царські кайдани.

Це була романтика революційної напруги і гарячих бажань бою з царською деспотією.

В першому «Кобзарі» надрукована також поема «Катерина». Вона вже тоді мала глибоку пошану в народі своєю соціальною глибиною, ідейним звучанням людської нерівноправності.

Дівчина покохала пана-офіцера, а він обезчестив її, насміявся з чистого дівочого кохання, довів її до смерті. Пишучи сердечні, напоєні вогнем рядки про дівчину Катерину, поет бачив перед собою мільйони знеславлених дочок свого народу, свою бідну, покріпачену Україну, окрадену та обдурену панами.

Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче:
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить...

Вісім творів, уміщених в «Кобзарі», показали тогочасному суспільству, що з'явився поет з незвичайною творчою силою, з новими народними ритмами і думами, який глибоку любов і нещадний гнів своєї музи ставить на сторожі покривдженого і покріпаченого народу.

Історичне значення появи Тараса Шевченка в тюремній дійсності миколаївської Росії яскраво визначив Іван Франко. Він писав: «Около 1840 року в літературі загальноєвропейській стався факт, хоч, може, й не так головний, але важний і характерний. В літературі появився «м у ж и к», що «більш як 20 літ життя двигав ярмо кріпацької неволі. Виступає він не як герой повісті або поеми, але як живий діяч, як робітник і борець за потоптані людські права всього поневоленого мужицтва, всього обідраного і скривдже-

ного довговіковою історією українського народу, як заступник усіх кривджених, гноблених і переслідуваних».

За оцей «мужицький» революційний демократизм царські і націоналістичні одописці найбільше ненавиділи і боялися Тарасової музи. [...]

Передова російська інтелігенція з щирим захопленням зустріла появу «Кобзаря».

«Ім'я Шевченка, якщо не помиляємось, вперше ще з'являється в російській літературі, і нам тим приємніше було зустріти його на книжці, що повною мірою заслуговує схвалення критики»,— писали «Отечественные записки» [6].

«Ми прочитали цю збірку з величезним задоволенням і рекомендуємо її всім любителям малоросійської поезії. У віршах Шевченка багато вогню, багато почуття глибокого, скрізь пашить в них гаряча любов до батьківщини. Його картини вірні з натурою і виблискують яскравими, живими фарбами. Взагалі в авторі цих малоросійських віршів видно талант непідробний»,— відзначала «Литературная газета».

Найосновнішого не забуто в цих рядках: «...у віршах Шевченка багато вогню...» Так, саме тієї пристрасті, того спопеляючого вогню, що пізніше вибухне, як вулканова лава, щоб палити корони і трони і гартувати революційну зброю поневолених.

Шевченкова поема «Гайдамаки» за розмахом змальованих подій і різьбленим, карбованим розкриттям людської душі і характеру нагадує мені кращі творіння Шекспіра; але коли в геніального англійця в «Отелло», і в «Гамлеті», і в «Ромео і Джульєтті» превалює особиста доля людини, яка ніби поривається з тенет особистої кривди, особистого горя і протиріч, плаче у власному смутку і радується у знайденому, хоч і ненадовго, власному щасті, то герої «Гайдамаків» своє індивідуальне складне і гірке життя кладуть на олтар подвигу в ім'я народу, в ім'я волі і її домагань. Убогий наймит Ярема Галайда вирівається з лабетів жорстокого корчмаря, навіть на якийсь час залишає своє чисте і вірне кохання, свою мрію — Оксану, шукаючи правди в повстанців-гайдамаків, ще не знаючи до кінця своєї сили і правоти.

Не знав, сіромаха, що виросли крила,
Що неба дістане, коли полетить...

Гонта, ватажок повстання, після уманського бою убиває малих синів своїх, вихованих католиками у папській вірі, неспроможних стати поруч з ним за правду, убиває, а потім плаче над ними, тужить своїм батьківським серцем.

Таких пристрастей і конфліктів людської душі ще не знала світова поезія. Глибокі синтетичні осмислення не лише подій гайдамаччини, а взагалі явищ реальної дійсності, філософське розуміння безперервного руху, розвитку і оновлення всього живого, перехід матеріального єства з одної форми в іншу, безконечність удосконалення живих форм розкрита поетом у роздумах-картинах, які могутніми ритмами супроводжують поему:

Все йде, все минає — і краю немає,
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?

І саме повстання — гайдамаччину — поет розумів глибоко революційно; підняті сокири і пролита кров принесуть щастя нащадкам у доброму сусідстві з народами, в братанні слов'янської сім'ї, без холопа і без пана. І щира мрія поетова летіла в далеке майбутнє, оповита роздумами і любов'ю: «Нехай житом, пшеницею, як золотом покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янська земля».

Царська цензура в багнети зустріла цей великий революційний твір. Чорні олівці цензури, як ножі, різали її живе тіло, кромсали рядок за рядком, гасили її животворний вогонь. «...Было мне с ними горя,— пише в листі поет,— насилу выпустил цензурный комитет: «возмутительно» да и кончено.

Насилу кое-как я их уверил, что я не бунтовщик: теперь спешу разослать, чтобы не спохватились».

Та й не тільки цензура глушила цей твір. І свої «братчики-земляки» з ліберально-поміщицького табору, такі, як Панько Куліш [7], злякалися її змісту, радили поетові затамувати її революційну гостроту, зробити її лірично-меланхолійною, з мирним романтичним забарвленням.

Шевченко відкинув ці фальшиві поради, він розумів, що вони тісно зближаються з царсько-монархічними поглядами на народні повстання.

Коли історик-монархіст А. Скальковський [8] видав свою пасквільну книжку «Наезды гайдамак на Западную Украину в 1733—1768 гг.», Шевченко гнівно відповів йому в поемі «Холодный Яр»:

«Гайдамаки не воины,—
Разбойники, воры,
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний...

Так спалахи його поетичного вогню, його віще слово ставало на сторожі історії свого народу, його революційної правди і честі.

Ширшають обрії поета: він допитливо вивчає передову російську літературу, знайомиться з філософськими теоріями матеріалізму, знаходить собі друзів-однодумців у колі Чернишевського, серед «штурманів» революційної бурі; навчаючись в Академії художеств, він заперечує ідеалістичне мистецтво як метод розкриття дійсності, підсолоджено рожевий світ фальшивої красивості, де людські обличчя малювалися в золотих тонах ангельської кротості і смиренності. Не до душі було це кріпацькому синові. Він і в мистецтві хотів бачити людину від землі, з її мозолями на руках від тяжкої праці, з очима, повними затаєного смутку, з її земною, буденною душею, яка в цій буденності носила найбільші скарби людської краси і натхнення.

У 1843 році поет відвідав рідні місця на Україні. Те, що він побачив на рідній, закріпаченій землі із диким поміщицьким свавіллям і з морем народного бідування, те, що почув у темних кріпацьких хатинах і в розкішних палатах, стало основою його нових творів: книги «Три літа», натхненними підвалинами «Сну» і «Кавказу», «Єретика», «До мертвих і живих»— каральними проповідями і провіщаннями, скрижалями його слави і темними ночами його мучеництва в далекій аральській неволі.

Ми знаємо трибунні проповіді квестора Ціцерона [9], відшліфовані, як алмаз, і гострі, як жала, але вони захищали світ патриціїв і захланність розбійницького залізного Риму; сміх Рабле [10] палив туподумство і тваринне животіння коронованих зажер та їхніх лакуз, але не йшов далі; гнівні філіппіки Івана Вишенського [11] картали фарисейство і розбещеність духовенства, але кликали до божого, до чесноткроткого життя; Данте в «Людській комедії» змалював страшне потойбічне пекло і по різних кругах цього пекла карав грішників. Шевченкові ж нові поезії були ще незнаними твореннями людської мислі: він бачив пекло на землі, його твори палили чорну дійсність і воздвигали новий світ, карали деспотів і єднали людство в нову, прекрасну і вольну сім'ю, ганьбили кривду і провіщали шляхи людської правоти і земного щастя.

Вчитайтеся уважно в його «Сон». Вже не скривджена і чиста в своєму коханні Катерина вразить вашу уяву; не стихійний повстанець Ярема Галайда і лагідний, мрійно-засмучений Перебендя постане перед очима. Жорстока дійсність епохи в її, так би мовити, синтетичному сплаві безправності і зла, знущань і чорної кривди ляже вам на серце.

Лагідними зелено-ніжними барвами лягають перші мазки картини. Чистим, роздумливо-тихим словом починається заспів поеми.

І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Спокоївіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!

Але тут же страшним контрастом до краси рідної землі, до її росяного цвіту і ясного зоряного неба вривається, як реквієм печалі, гірке існування людини.

Он глянь,— у тім раї,
Що ти покидаєш,
Латану свитину з
каліки знімають,
З шкурою знімають,
бо нічим обуть
Княжат недорослих..

І все це чинять кати народу, царі і царенята. Палітра поетового сарказму невичерпна, він лучив, як смертельна зброя, розвінчував фальш і позолоту тронів, а найсвітлішого самодержця робив коронованою свинею.

І поруч цього нищівного сарказму на царевінчаних тупих істот — симфонія світлої людської любові до поневолених народів Кавказу, до їхньої бідної саклі і черствого чурека, до їх безгрішної волі, окраденої і зацькованої царськими «милостивцями» («Кавказ»). І поруч горда постать Івана Гуса — сина Чехії, який повстав проти Ватікану — оплоту європейської реакції і, мов смолоскип, згорів на кострищі, і поруч руські декабристи, сини вольного народу, закуті і замордовані царем, бредуть в сибірські нори. І вже гнів поета сягає самого пана бога з його байдужістю і церковним лицемірством:

А ти, всевидящеє око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали. А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло...

Кожен великий митець тим великий, що він створює образи і характери, по яких потім можна пізнати певну частину життя; із галереї людських облич, змальованих натхненням генія, можна читати історію. Це істина.

Шевченків поетичний дар дав людству цілу сім'ю образів, типів і характерів, за яким визначається століття; але це не все. Він поетично розкрив і узагальнив цілий комплекс подій політики, філософії революційних і національних домагань, і ці поетичні шедеври стали явищем епохальним.

Стовпи царської реакції та й сам Микола I відчували грізну революційну небезпеку в творіннях поета. І коли було викрито Кирило-Мефодіївське товариство, в якому Шевченко рішуче виступає проти ліберально-поміркованих українських діячів, його було найжорстокіше покарано.

30 травня 1847 року його з жандармами повезли на солдатську каторгу, в далеку пустельну неволю. Шевченкові було 33 роки. Це була його весна. І тепер цю весну з молодими мріями, з зеленими тополями і вечірніми тихими зорями закували в кайдани і прирекли на страждання; ніби на руки України одягли пута кутії, ніби на серце України поставили тюремні заграти.

Так було закуто в кайдани могутню поетову музу. Так пігмеї стріляли в Прометея.

Пустеля, пустеля... Дерево без води всихає і хилиться додолу, бездушний камінь тріскається, вивітрюється і стає сивим порохом. А як же то людині? Та ще людині такої тонкої духовної організації, чутливій поетичній натурі, як їй не зламатися, не похилитися, зберегти свій сердечний полумінь від пороху і тліну задушливої казарми, жорстокої муштри і фельдфебельських окриків. Та не захитався, не підупав духом, а смуток, що іноді спливав на душу, лише відтіняв незламність його вдачі, неначе викутої із заліза. І серед простих рядових солдат, таких же невольників, як і він, і серед убогих киргизів знайшов собі вірних друзів і порадників.

Ще перебуваючи в петербурзькому казематі, незважаючи на допити і залякування, написав немало поезій, у яких світилася та ж незламність волі, твердий гарт, та ж революційна жага бою: а тепер, на засланні, все, що думалося,— перетоплював на чудодійні рядки, записував до захалявних книжечок — всупереч царській забороні,— називаючи свій труд «невольничою поезією». Гнів і любов. Той самий гнів, ще гарячіше розбурханий неволею,— до гнобителів. І та сама любов до всього рідного і дорогого серцю, стократ солодша від розлуки десь там під небом і дніпровськими зорями. Ця зоря в небесах України стала тепер для поета його музою і любов'ю, надією на волю, глибокою мрією про інше, в майбутньому краще життя.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,

Поговоримо тихенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає...

Вона була для нього небесною поштою з рідного краю, вірним порадником у невольничих роздумах. І знову в рядках оживає його вічний біль — Україна і її уярмлені люди, але почуття до рідного краю поєднується з сердечною любов'ю до інших країв і трудящих людей. На засланні поет знайомиться з польськими революціонерами Залеським, Сераковським [12], Вернером та іншими і пише щире послання до польських друзів:

Нещастії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!

І та ж сама антрикріпосницька тема набирає ще ширшого розмаху, збагачена трудним і гірким досвідом життя, глибокою ідейною зрілістю поета.

Але не дрімало самодержавне око. Царські держиморди пильно стежили за дружбою поета із засланцями і з місцевим бідним населенням. У квітні 1850 року на нього було вчинено донос, і він опинився на дикому безлюдному півострові Мангишлак. Потекли сірі, одноманітні дні і ночі, а за ними і довгі літа; сім страшних років, і кожен рік — як пекло, сповнене важких поневірянь і вимушеної мовчанки. Зберігся тільки один гнівний поетичний документ, відгук на Кримську війну 1854—1855 років.

...Існову потекла
Мужицька кров! Кати вінчанні,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.

Але в останній рік заслання Шевченко вів щоденник, з нього видно, якими думами жив поет, що він переживав, як поривався до життя, сповненого боротьби проти гнобителів. Десятилітнє вигнання не захитало його віри, не надломило творчої мрії. «Мені здається,— писав він,— що я такий самий, яким був і десять літ тому. Жодна рисочка в моєму внутрішньому обличчі не змінилась».

А в одному листі писав про те, що він, як дитина із купелі, як золото із попелу, ще чистішим виходить у світ з важкої неволі.

1 серпня 1857 року він залишив солдатську казарму, восени повертався до Петербурга, до своїх кревних російських друзів, а звідти на Україну. Але ця осінь не затьмарила його душі; тепер його слово лунало між народами,

і він сам, мученик і вічний революціонер, був схожий до Прометея, який не віддав свого вогню в криваві царські лапи; тепер його слово гострило месницькі сокири і поруч «Колокола» Герцена, поряд з діяльністю революціонерів Росії кликало на всенародну розплату з царатом.

Перебування Шевченка на Україні було короткочасним. Пани і підпанки дуже були налякані його появою, тим більше, що його вірші ходили в зошитах, переписувалися в народі, сіяли іскри для майбутнього пожару. Донос за доносом посипалися в Третій відділ, і в цих пасквілях заявлялось про те, що поет чорнить не тільки царя і богодану владу, а навіть на самого господа бога піднімає руку. Особливо в цих чорних наклепах старалися попи і київська колінно-преклонна перед царем жандармерія. Шевченка було заарештовано за богохульство і негайно вивезено до Петербурга.

Але поет не зневірився. Він таки справді, перебуваючи на Україні, не боявся поміщикам і попам казати правду в вічі про те, що їх треба вішати, як собак, на сухому дереві, а їх високородних нащадків топити, як сліпих щенят. А межиріцькому попу заявляв, що людина сама собі видумала бога, зліпила його, як глиняний горщик, а попи вознесли його на небо й радуються. Ясно, що попівська душа не могла знести такого богохульства.

У Петербурзі Шевченко був не самотній. Його знов оточило щире коло революційних побратимів: Чернишевський і молодий Добролюбов, славетний поет Некрасов, співець Грузії Акакій Церетелі, талановитий актор негр Айра Олдрідж... [13] [...]

Каторга і неволя підірвали здоров'я поета, але не загасили жару його душі. Він пише нові поезії дивної краси і глибокого революційного пафосу.

Поема «Неофіти», написана після заслання в Нижньому Новгороді,— один з найяскравіших зразків політичної поезії Шевченка. В поемі ніби відтворені події перших віків християнства, але в образі римського деспота Нерона ми впізнаємо царя-вішателя Миколу Першого. За одягом римських патриціїв і лікторів ми бачимо хижі морди поміщиків і сатрапів царевої Росії. В поемі Шевченко підносить хвалу молодим борцям, віщуючи сувору кару цареві:

Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять.
І осудять неправедних
Судом своїм правим.

Та й все звучання цього твору ніби заповідає нащадкам вимріяні думи поета про те, що його слово

...Огнем-сльозою
Упаде колись на землю
І притчею стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

Недруги Шевченкового генія, щоб принизити його велич, посилаються на те, що в останні роки свого життя мотивами творчості він звертався до Біблії. Ці блюзнірські домагання є пустопорожніми фальшивками. Прочитайте його «Молитву», «Ісаія. Глава 35», «Осії. Глава XIV» і ви побачите, що він стару Біблію з її повими і ветхими завітами, з її покірливістю і рабськими молитвами палив вогнем своєї душі і з цього вогню вивергав нове слово боротьби і людських надій:

Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться...
(«Ісаія. Глава 35»)

В «Осії. Глава XIV» Шевченко кличе народ на повстання, в якому панів

...не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, п'яний господар,

шо все їх сите зажерне кодло повсталі люди

В кайдани туго окують,
В село на зрище приведуть,
І на хресті отім без ката
І без царя вас, біснуватих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
Собак напоять...
(«Ісаія. Глава XIV»)

Та й в інших творах в останні роки свого життя поет виступає проти релігії, як оплоту реакції мракобісся (поема «Марія», «Світе ясний! Світе тихий!», «Гімн чернечий», «Великомученице кумо» та ін.).

За чотирнадцять днів до смерті поет написав останній свій твір «Чи не покинуть нам, небого...».

В найжаркішому багатті згоріло серце, на найвищій струні обірвалося останнє слово. Кажуть, він упав із огнистою свічкою в руці, ніби посилаючи те світло у віки, ніби простягаючи руки свої для благословення нащадкам.

Минуло століття з дня його фізичної смерті, але не минає століття його духовного безсмертя і всесвітньої слави.

На кого він схожий у світі? До кого подібний його геній? З найвищими вершинами людської творчості дотика-

ється його слово, поруч з найбільшими постатями стоїть задумливо постать Кобзаря.

Дивіться мармурового «Мойсея» Мікеланджело, і ви згадаєте Шевченкових богоборців — Івана Гуса і закутого Прометея. Вслухайтеся в рокотання симфоній Бетховена, і ви пізнаєте їх звучання в «Гайдамаках», в «Кавказі», в посланії «І мертвим і живим», а бетховенська «Ода радості», де звучать слова Шіллера — «обніміться мільйони!»— поведе вас до Шевченкових заповітних бажань:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!

а ліричні, мрійні пасажі Шопена [14] поведуть вас в садок вишневий коло хати, до сердечного благання Тараса: «Зоре моя вечірняя, зійди над горою». Він схожий до великого Пушкіна, як родоначальник нової української літератури, як охоронець і чародій живого, барвистого народного слова.

Гейне писав свою «Німеччину» в Парижі, виносячи вирок прусько-німецькому деспотизму, і в цей же час Шевченко написав свій грізний «Сон», несучи розплату російському самодержавству, та й писав цей вирок в Петербурзі, в самому лігві царської опричини.

Шекспірівські Офелії і Джульєтти зі своєю ніжною і чистою любов'ю — це рідні сестри Тарасових Катерин і Мар'ян, з їхнім вірним коханням і розбитим серцем.

А невмируші материнські образи Шевченка, сповнені ніжності і рафаелівського світла, святої доброти і ласки до своїх дітей, ніби живі, вийшли із слов'янського епосу, із мудрих українських дум.

І разом з тим він ні на кого не схожий. Тільки один раз неповторно народжений народом, його духовний провідник і великий літописець, вічний бунтар творчого духу, людина, що все земне і людське ставила вище від бога.

Його обличчя звернуте до нас, і його голос лунає між нами. Він стоїть на сторожі людської правди на землі у бронзових пам'ятниках, у школах і землях його імені, в сім'ї вольній, новій, в сім'ї радянських народів і, як живий з живими, думає нашу думу і полум'яним словом звертається до поневолених народів чорної Африки й інших материків, до людей, закутих колонізаторами: «Розкуйтеся, братайтеся!», «Борітеся — поборете!»

Він завжди з нами, бо не видно кінця його пісні, яка перелилася в нові могутні мелодії борців за світлу будуччину, і немає кінця його славі, бо вона заплелася в нову, гарячу славу труда і подвигів рідного народу.

ПРИМІТКИ

У даному томі вміщено вибрані поетичні твори Андрія Малишка. При його складанні враховано досвід попередніх видань творчої спадщини митця і, зокрема, останнього: *Малишко А.* Твори. В 10-ти т. К., 1972—1974. Оскільки майже всю оригінальну поетичну частину десятитомника підготував сам А. Малишко, може йти мова про останню волю автора.

У цьому томі збережена композиція прижиттєвих збірок, хоча зміст книг не завжди відповідав змістові першодруків, бо сам Малишко, з різних міркувань, іноді переносив окремі твори з однієї збірки в іншу, деякі цикли скорочував чи, навпаки, розширював. Тексти подаються за десятитомним виданням, винятки обумовлені в примітках.

Окремо у томі представлені поетичні вірші різних років, що не ввійшли до збірок, подаються вони в останній авторській редакції, а також пісні поета, поеми і літературно-критичні праці.

У зв'язку з тим, що А. Малишко здебільшого не датував своїх віршів (лише під окремими творами стоїть дата і місце написання поезій), в примітці зазначається дата фактичного першого виходу твору.

При цьому використано Літописи газетних та журнальних статей, газети та журнали за 1935—1970 рр.

Переважна більшість автографів А. Малишка зберігається в Центральному архіві-музеї літератури і мистецтва УРСР (ЦДАМЛМ УРСР). Посилаючись на ці матеріали, зазначено номер фонду, опису, справи, сторінку.

Авторський колектив вдячний дружині А. Малишка, поетесі Л. Забашті, за консультації при роботі над цим виданням.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ІЗ ЗБІРОК «ДРУЖБА», 1935 р. «БАТЬКІВЩИНА», 1936 р.

«Дружба» — колективна збірка молодих поетів — Л. Андрусенка, А. Малишка та М. Білецького вийшла 1935 р. у видавництві «Український робітник». У ній було вміщено сім віршів А. Малишка.

Автограф збірки не зберігся.

«Батьківщина» — перша книга поета, вийшла у Держлітвидаві (К., 1936). Автографи творів із збірки «Батьківщина» не збереглися, є машинописний текст окремих творів з правкою А. Малишка. Деякі поезії із збірки були надруковані в різних виданнях раніше, ніж вийшла збірка.

Бронепоїзд.— Зберігся машинописний текст з правкою автора ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 7—9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 86—89.

[1] Бронепоїзд — броньований залізничний состав, призначений для ведення бойових дій у смузі залізниці.

[2] Дарниця — колишня лівобережна околиця Києва (нині Дарницький та Дніпровський райони Києва).

[3] Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадянської війни.

Заспів про Боженка.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1935, 11 червня. Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 10—13.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 90—93.

[1] Боженко Василь Назарович (1871—1919) — герой громадянської війни на Україні.

[2] Як могилу ту глибоку // Розривали на зорі.— Боженко був похований у серпні 1919 р. в Житомирі. Коли Червона Армія відступила з міста, тіло Боженка по-варварськи було вирито з могили білогвардійцями.

Прощання.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1939, 22 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 100—101.

«Вийду в самий вечір...» — Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 102—103.

Пісня про соколів.— Вперше надруковано в журн. «Комуніст», 1936, № 9. Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 1, оп. 1, спр. 147, с. 67—69.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 104—106.

«Напишу листа...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 106—107.

ІЗ ЗБІРКИ «ЛІРИКА», 1938 р.

Книга «Лірика» вийшла в 1938 р. у Держлітвидаві.

Автограф збірки не зберігся.

Товаришу Сергo.— Вперше надруковано в газ. «Колгоспник Донеччини», 1938, 17 лютого. Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 179—180.

Вірш присвячений партійному і державному діячеві Радянського Союзу Григорію Костянтиновичу Орджонікідзе (1886—1937).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 118—119.

Учитель.— Вперше вірш надруковано в газ. «Комсомолець України», 1937, 1 вересня. Є машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 41—46.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 120—125.

Мати.— Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 47—48.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 125—126.

Урожай.— Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1937, 12 серпня. Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 91—94.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 127—130.

Пейзаж.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 131—135.

«Ніде не меркне наша слава...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 136—137.

Корнюша.— Зберігся машинописний текст: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 59—63. Датується орієнтовно 1937 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 137—142.

Опанас Біда — Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 4—6.

У вірші йдеться про боротьбу з білополяками в часи громадянської війни на Україні (1920).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 142—144.

Балада про вартового.— Зберігся чорновий автограф цього вірша: ф. 22, оп. 1, спр. 2, с. 4—5. Дата: 19.IX 1936 р. Окрім цього є машинописний варіант з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 69—70.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 146—147.

Долорес.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1936, 4 жовтня. Зберігся машинописний текст: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 71—73.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 147—149.

[1] Долорес Ібаррурі (Пассіонарія; 1895) — діяч Іспанської комуністичної партії, секретар ЦК КПІ.

[2] Гвадаррама Сирра-де-Гвадаррама — гірське пасмо в Іспанії.

Балада про сина.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1936, 27 вересня. Зберігся чорновий автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 4, с. 2—3, та машинописний варіант з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 74—75. Дата автографа: 26.9 36 р. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 149—150.

[1] Ірун — місто в Іспанії.

Дума про астурійця.— Зберігся машинописний текст: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 78—80.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 152—155.

[1] Астурія — історична область в Іспанії, розташована на узбережжі Атлантичного океану та в Кантабрійських горах; відома гірничою промисловістю.

[2] Трансвааль, Трансвааль, земля моя, // Ти вся гориш в огні! — рядки з російської народної пісні, основою для створення якої стала пісня Г. А. Галіної «Бур і його сини» (1899), присвячена війні бурів (голландських колоністів) з англійськими колонізаторами в 1899—1902 рр. Трансвааль (Трансвааль) — тут республіка, заснована бурами 1856 р.

[3] А наймолодший, ще дитя, // Поплив у світлий край...— Мова йде про вивезення дітей іспанських республіканців до Радянського Союзу в роки війни Іспанії проти фашистських заколотників генерала Франко (1936—1939).

Пушкін.— Зберігся машинописний текст: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 7—11.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 156—160.

[1] Рилєєв Кіндрат Федорович (1795—1826) — російський поет.

[2] Кюхля — ліцейське прізвисько російського письменника Вільгельма Карловича Кюхельбекера (1797—1846).

[3] Пущин Іван Іванович (1798—1859) — декабрист, близький друг О. Пушкіна.

[4] Вурдулак — вовкулака, перевертень.

[5] Сороть — річка, на березі якої розташоване село Михайлівське.

[6] «У глибині в сибірських норах...».— Текст від цього рядка до слів «Брати меча вам віддадуть!» фактично є переспівом частини «У глибині сибірських руд...» Пушкіна.

Поет (Пам'яті М. Коцюбинського).— Вперше надруковано у перекладі російською мовою М. Ушакова у газ. «Советская Украина», 1938, 24 квітня. Зберігся машинопис з авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 147, с. 39—40.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 161—162.

[1] Естерка — персонаж з оповідання М. Коцюбинського «Він іде».

[2] Маланка, Марко Гуща й Хома Гудзь — герої повісті «Fata morgana» М. Коцюбинського.

Батьківщині.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України»,

1936, 24 листопада. Збереглися два автографи цього вірша: ф. 22, оп. 1, спр. 4, с 57—58, с. 21—27. Датується: 22.II 1936 р. Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 165—167.

Материнська.— Зберігся машинопис вірша: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 101—102. Вірш присвячено матері поета.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 170—171.

«Дядько мій, Микита-чорнокнижник...».— Вперше надруковано в журн. «Радянська література», 1936, № 12, с. 61—62. Зберігся машинопис твору з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 147, с. 46—47. Вірш присвячений дядькові А. Малишка — Микиті.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 171—172.

[1] Малишко Микита. «Брат отца Никита, прозванный «чернокнижником» за любовь к чтению, читает Тарасов «Кобзарь». Никита остался в моей памяти как образец народного ума и смекалки, как человек большой и широкой души»,— так пізніше писав А. Малишко в «Автобиографии» про свого дядька по батькові. (Тут і далі «Автобиография» цитується за виданням: *Малишко А. С.* Твори. В 10-ти т. К., 1974, т. 10, с. 315—329).

Гроза пройшла...— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 173—174.

ІЗ ЗБІРКИ «З КНИГИ ЖИТТЯ», 1938 р.

Збірка «З книги життя» вийшла у світ в 1938 р. у Держлітвидаві.

Ленін в Таммерфорсі.— У збірці вірш мав назву «Зустріч». При доробці поет скоротив твір і змінив назву.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 188—190.

[1] Таммерфорс — шведська назва фінського міста Тампере, де 1905 р. відбулася Перша конференція РСДРП.

[2] Іматра — водопад на півдні Фінляндії, на р. Вуоксі.

[3] Торпарі — безземельні селяни в Швеції, Фінляндії, які орендували землю, за що платили грошима і натурою.

[4] Уржум — колишня російська фортеця, нині місто в Кіровській області.

Руставелі.— Зберігся машинопис твору з авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 126—128.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 191—193.

[1] *«Вепхіс Ткаосані»* — назва поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» грузинською мовою.

[2] Месхи — назва грузинів, які живуть по середній течії Кури, а також в Туреччині.

[3] Чинара — дерево з роду платанів.

[4] Каджі — казкове плем'я тиранів.

Пам'ятник Маркса.— Зберігся машинопис твору: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 129—131.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 193—195.

[1] Але мовчить Хайгетське кладовище...— На Хайгетському кладовищі у Лондоні похований Карл Маркс.

[2] Понад Мадрідом — в небесах пожари.// На батьківщину глянеш — темна ніч.— У час написання цього вірша в Іспанії точилися кровопролитні бої республіканців з франкістами, а в Німеччині лютувала фашистська диктатура.

Бійці.— Зберігся машинопис твору: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 137—139.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 198—200.

Береза.— Вперше надруковано в газ. «Молодий більшовик», 1937, кн. 7, березень. Зберігся чорновий автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 10, с. 5—6 (Дата: 28. I 1938 р.), і машинопис твору: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 67. У пізніших виданнях вірш мав назву «Над берегом кулі горюють...».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 201—202.

Проводи.— Цей текст є частиною надрукованої поеми «Придніпров'я» (1935—1936), присвяченої героям Трипільської трагедії 1919 р. Відтворено жорстоку розправу куркульсько-націоналістичної банди Зеленого над червоноармійцями у щойно визволеному від бандитів Трипіллі (поблизу Києва). Під керівництвом М. О. Скрипника банда була повністю розгромлена. На увічнення пам'яті комсомольців у Трипіллі відкрито музей, на березі Дніпра споруджено пам'ятник.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 202—207.

[1] Плюти — село недалеко від Трипілля. У творі використано чимало парафраз з українських народних пісень, дум.

Коцюбинському (Дума).— Вперше надруковано в газ. «Більшовицька правда», 1938, 17 вересня. Зберігся машинописний варіант вірша з правкою поета: ф. 22, оп. 1, спр. 147, с. 63. У першому виданні збірки вірш мав назву «Дума».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 209—210.

[1] Вихвостів — село на Чернігівщині, в якому куркулі жорстоко розправлялися з учасниками революційних подій 1905 р. Ці події лягли в основу повісті «Fata morgana» М. Коцюбинського.

[2] Микула — герой російських народних билин.

«Як Прометей над горами...».— Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 1, с. 211—212.

[1] Прометей — в давньогрецькій міфології — один з титанів, який викрав з неба вогонь і навчив людей ним користуватися, за це він був прикутий Зевсом до скелі, куди щодня прилітав орел і клював його печінку; звільнив Прометея Геракл.

Лісник.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1938, 30 березня. Зберігся машинопис твору: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 247—248.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 216—218.

Плач Ярославни.— Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1938, 23 травня. Зберігся машинопис з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 239—242.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 238—242.

[1] Див — дикий, у «Слові о полку Ігоревім», це половець-розвідник; деякі вчені під Дивом розуміють віщого птаха або міфічного лісовика.

ІЗ ЗБІРКИ «НАРОДЖЕННЯ СИНІВ», 1939 р.

Книга «Народження синів» вийшла в світ у київському видавництві «Молодий більшовик» 1939 р. Автограф не зберігся.

Оповідання про січневий вечір.— Зберігся машинопис з авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 174—178.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 243—247.

[1] Черняк Тимофій Вікторович (1891—1919) — герой громадянської війни, командир Новгород-Сіверського полку.

Марш Чубенка (З кінофільму «Вершники»).— Зберігся машинопис твору: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 181.

Це пісня з кінофільму «Вершники», поставленого 1939 р. режисером І. Савченком за однойменним романом Ю. Яновського.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 247—250.

Богунська перша.— Збереглися начерки до твору: ф. 22, оп. 1, спр. 11, с. 23, та варіанти машинописного тексту з правками автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 182.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 248—249.

Богунська друга.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 5 травня. Збереглися чорнові начерки твору: ф. 22, оп. VI, спр. 11, с. 24—25.

«Богунська перша» та «Богунська друга» перенесені автором із збірки «З книги життя».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 249—250.

[1] Били ж, били на Вкраїні гетьмана й Петлюру...— Йдеться про гетьмана П. Скоропадського — колишнього царського генерала, та маріонеткового правителя України (квітень — грудень 1918 р.).

Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один із верховодів української буржуазно-націоналістичної контрреволюції.

Богунська третя.— Зберігся машинописний текст з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 184—185. Цей вірш перенесений автором із збірки «Лірика», де він мав назву «Пісня про Щорса».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 250—252.

Богунська чевверта (З кінофільму «Щорс»).— Збереглися чорнові варіанти твору: ф. 22, оп. 1, спр. 11, с. 37—41.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 252—253.

Пісня про знамено.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 23.II. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 189—190.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 255—256.

Тарас у кирило-мефодіївців.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 6 березня. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 48.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т, т. 1, с. 257—262.

[1] Кирило-мефодіївці — члени таємного антикріпосницького Кирило-Мефодіївського товариства, за участь у якому 1847 р. був заарештований Шевченко.

[2] Та Берестечка темна осінь...— Мова йде про поразку 1651 р. внаслідок зради кримського хана Ісламе Гірея військ Хмельницького під Берестечком (нині місто Волинської області).

[3] Петров — провокатор, який доніс царській охранці про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства та виказав членів організації.

[4] Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — член Кирило-Мефодіївського товариства, український історик, письменник, публіцист.

[5] Гус Ян (1369—1415) — чеський мислитель, ідейний натхненник антифеодального національно-визвольного руху в Чехії. Спалений інквізицією. Т. Шевченко присвятив Гусу поему «Єретик».

[6] Сковорода Григорій Савич (1722—1794) — український просвітитель-гуманіст, філософ і поет.

[7] Сарданапал — легендарний ассірійський цар. Його ім'я стало загальним для тих, хто проводив життя в розкошах і розвагах.

[6] Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український письменник, критик, історик, етнограф.

Зустріч з Яриною.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 67—70. У вірші йдеться про зустріч Т. Шевченка з рідною сестрою Яриною Григорівною Бойко (1816—1865).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 265—266.

Пам'ятник Тарасові.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 278—279.

На горі Чернечій.— Вперше опубліковано в газ. «Пролетарська правда», 1939, 9 березня. Зберігся машинопис із авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 146, с. 221—222. У збірці «З книги життя» вірш мав назву «Біля пам'ятника Шевченка». При доробці поет скоротив твір.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 280—281.

«Повився хміль біля старих воріт...».— Вперше опубліковано в «Літературній газеті», 1939, 22 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 294—295.

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦЯ ОПАНАСА БАЙДИ», 1940 р.

Збірка написана в результаті участі поета у визвольному поході Червоної Армії на Західну Україну у вересні 1939 р. Побачила світ у київському видавництві «Молодий більшовик» в 1940 р.

«Мати моя, мати дорога...».— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 11 листопада.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 301.

Вступ.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 11 листопада. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 87—88, є машинописні варіанти твору (спр. 146).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 302.

«Тоді, як сідали всі на підводи...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 89—91.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 304—305.

«За колоссям яровистим...».— Зберігся машинопис з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 36—37. Дата машинописного тексту 1969 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 306—307.

[1] Збруч — ліва притока Дністра. По ньому проходив кордон з Польщею до возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною (1939).

«Оцю ми співали...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 95.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 307—308.

«Не можу усе пригадати...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 1а—2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 308—309.

[1] Остряниця Яків (Острянин; ? — 1641) — один з керівників козацько-селянського повстання 1638 р.

[2] Штандарт — прапор, знамено.

Дубно.— Вперше надруковано в газ. «Більшовицький шлях», 1939, 5 жовтня. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 3—4.

Подається у вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 309—310.

Пісня.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 310—312.

Про Матяша з полонини.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 14—15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 316—317.

Корова.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 18—20.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 319—321.

Земля.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 20—22.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 319—322.

Дарунок.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 10 вересня. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 25—26.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 322.

«Ти знов мені наснишся...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 30.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 324.

На могилі Франка.— Вперше надруковано в газ. «Вісті», 1939, 17 жовтня. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 35—36.

У збірці вірш називався «На могилі поета».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 327—328.

Кузня в Нагуєвичах.— Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 28—30. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 37.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 328—329.

«Над Збручем зірка падала...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 19, с. 42—44. У збірці вірш мав назву «Червона зірка».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 1, с. 330—331.

ІЗ ЗБІРКИ «БЕРЕЗЕНЬ», 1940 р.

Збірка «Березень» вийшла в світ у Держлітвидаві 1940. Зберігся машинопис збірки: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 75—124, та окремі автографи.

Бусел.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1939, 29 червня. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 5—6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 7—8.

Гармоніст.— Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 30—32. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 16.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 8—9.

«Зерно і камінь, суша й вода...» — Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 10.

«Нащадок наш у мемуарах знайде...» — Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 11.

Струмок.— Зберігся автограф з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 7—8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 16—17.

Запит липневій хмарі.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 11—12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 18—19.

Оповідання про Ливона Редедю. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 17—22.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 29—32.

КАНІВ

Повертаючись до Києва.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 44—48.

«Прощай, Арале, назавжди...».— Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1939, № 4, с. 51—52.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 63—64.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 48—49.

[1] Арал — Аральське море.

[2] Кайсацька — казахська, назва до 1917 р.

«Причалили під берег, ніч...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 49—50.

«Коли я йшов у люди...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 50—52.

«Рука фельдфебеля карала...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 73—74.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 52—53.

[1] Косарал — острів на Аральському морі, де Т. Шевченко був у 1848—1849 рр. у складі описової експедиції під час свого заслання.

«Смолокури і кожум'яки...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 17, с. 75—76.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 53—54.

ІЗ ЗБІРКИ «ЖАЙВОРОНКИ», 1940 р.

Книга «Жайворонки» вийшла в світ у Львівському видавництві «Радянський письменник» у 1940 р.

Жайворонок.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 29 квітня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 34. Дата автографа: 22.III 1940, м. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 55.

Мандри.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 29 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 68.

[1] Святогор — богатир, герой російських народних билин.

«Забіліли сніги у дубовій діброві...»— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 70.

Мавзолей.— Зберігся машинопис з правкою автора: ф 22, оп. 1, спр. 146, с. 425.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 79—80.

Ім'я.— Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1940, 21 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 80.

Три хвилини.— Подається за вид.: Твори. в 10-ти т., т. 2, с. 81.

Ялинки.— Вперше надруковано в журн. «Молодий більшовик», 1940, № 4, с. 31.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 26, с. 59. Дата чорнового варіанта: 19.X 40.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 81—82.

«Вітри поклали у дядьковій клуні...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 74. Дата: 13.V 1940, м. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 82—83.

«В північний час ударить грім...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 49. Дата: 1939—1940, м. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 83—84.

«Іржуть на вітрі коні чорногриві...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 28. Дата: березень — квітень 1940.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 84—85.

«Походи, ви, походи...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 85.

ЗАПОРОЖЦІ

У збірці «Жайворонки» цикл «Запорожці» складався лише з восьми творів. У першому томі «Вибраних поезій» А. Малишка (Держлітвидав України, 1947) до циклу було додано ще три вірші, а в першому томі творів (Держлітвидав України, 1956) він мав уже 18 поезій. У такому ж складі цикл передруковано в першому томі творів А. Малишка, що побачив світ у Держлітвидаві України 1962 р.

Ворон.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 67. Дата автографа: 7.V 1940 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 88.

[1] Хмель — Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович (бл. 1595—1657) — державний діяч і полководець, гетьман України.

Битва І.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 28 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 88—89.

[1] Сагайдак — Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро Канонович (?—1622) — гетьман українського реєстрового козацтва.

[2] Пеан — у давньогрецькій поезії гімн на честь Аполлона та інших богів.

Битва ІІ.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 28 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 89.

«Уставай, моє сонечко, з темного лугу...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 93—94.

ІЗ ЗБІРКИ «БИТВА», 1943 р.

«Битва» вийшла в світ у Москві (Укрвидав ЦК КП(б)У) у 1943 р. До неї, крім нових віршів, увійшли також твори, що перед цим друкувалися у книгах «До бою вставайте!» (1941), «Понад пожари» (1942), «Україно моя» (дві збірки 1942 р.), «Слово о полку» (1943).

«Червоно-вишневі зорі віщують погожий схід...».— Вірш був написаний і надрукований ще до війни — у збірці «Жайворонки» (1940) під назвою «Сурмач».

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 24, с. 33 (дата: 22 квітня 1940 р.) та рукописна збірка А. Малишка «Україно моя»: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 51.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 107.

«УКРАЇНО МОЯ»

Збірка «Україно моя» — виходила двічі у 1942 р. Одна з них рукописна з ілюстраціями художника Г. Пустовойта та передмовою А. Малишка, в якій поет писав:

«Надійде той день коли батько змарнілий, сивий од горя, і наруг, і голоду, знову зустріне сина, брат обійме брата, діти отця і матір. То буде найсвятіший день України. Веселка сіятиме над Дніпром, і дівчата утруть сльози від гвалтувань і нелюдського сорому. Будемо терпіти, гинути, переносити нужду, рани, синяки, але бої попереду і той великий день попереду».

Цей примірник — дарунок музею-архіву від українського літературознавця і критика Ю. Кобилецького (1906—1987).

Вперше частина віршів зі збірки була надрукована в газеті «Література і мистецтво», 1942, 27 лютого, інша частина — в газеті «Література і мистецтво», 1942, 15 травня.

Подаємо тут повністю.

Україно моя!

I

Запалали огні за долиною синьою неба,
Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти.
Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

Як росли ми ізмалку? Скрипіла у хаті колиска,
Загасав каганець, чи горіла воскова свіча.
Ти нам шлях показала, який під зірницями блиска,
І проміння багряне подібне було до меча.

— Люлі, люлі, дитино, засни, мій синочку, ніврoку,
Люлі, люлі, засни!..— так співали братам матері.
Ми ж виходили вніч на закурену стежку широку,
І сестра наша, доля, вела од зорі до зорі.
Паровоз прогуде: може з фронту вертають солдати?
Мо' й житам квітувать? На отаву позве сіножать?
Повертались батьки на хвилину до рідної хати,
Щоб навчити синів, як гвинтівки на бій заряджать.
Журавлі пролетіли: а може є вісті від брата
Із карпатських долин, з полиневих потоптаних меж?
Розкололась земля. Наставала велика розплата.
За лужком бережком багряніли картини пожеж.
То ішла революція в сірій тужавій шинелі,
Із окопів грязьких, іспід куль, на ромашковий шлях.

Гомоніли солдати: — Ми з'їли доволі шрапнелі,
Хай ще німець куштує і тричі зажерливий лях!
Поминули літа. Зацвітає шевченкова круча.
Домни плавлять метал. Подніпров'я колише човни.
Україно моя, напливає загрозлива туча
І дзюбаті шуліки з чужої, як смерть, сторони.

В них на крилах не зорі барвисті, веселі, гарячі,—
На піджрил'ї в них бомби і чорні зловісні хрести.
Спостеріг я вночі: загоряються очі юначі,
І виходять полки на залізні й дубові мости.

І шуліки ті падають, полум'ям білим обвиті
Танки, димом закутані, трупом залізним лягли.
І трасуючих куль золоті розтікаються нити.
Смерть за смерть ворогам! На шулік вилітають орли!
Я в Дніпра запитаю:
— Скажи мені, сивий Славуто,
Ти, забомблений сталлю, свинцевого звідав дощу?
І Дніпро заревів:
— Мною кривду стару не забуто,
А нової наруги я вічно катам не прощу.
Та й запінився дужий, і час пригадавши батиїв,
І німецьких зажер в вісімнадцятім літі, в бою.
Здраствуй, Києве любий! І каже, всміхнувшися, Київ:
— Я чекаю на вас, я чекаю, як воїн, стою.

Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі,
Польова моя мрійнице. Крапля у сонця з весла.
Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо росла.

То ж палають огні за долиною синьою неба.
Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти.
Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти!

II

Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розлуки,
Синім лугом, ромашкою, птицею з канівських круч.
Ну, так пий мою кров і бери моє серце у руки,
Тільки снами не муч і невипитим горем не муч.

Має звір своє лігвище, хлопець веселий — коханку,
Мати — сина, дочку, і любов не смішна й не чудна.
Тільки я не засну із півночі до ясного ранку
І любові не чую, бо ти за полями — одна!

Я топтав кілометрів не сто і не двісті й не триста,
Все в похід, у похід, в небезпеки на правім краю,
Он зоря вечерова до мене шепоче барвиста:
— Що ж ти став, як німий, надивляйсь на Вкраїну свою!

Надивляйсь на Вкраїну, де сизі орли клекотіли,
Із могили високої, в димнім безмежжі доріг.
І лежала земля, в попелищі земля чорнотіла,
Я дивився і німів, і прощавсь — і прощатись не міг!

III

Знову кличу тебе, чи ти голосу не розпізнала?
Знов прошу: озовись! Молода і далека моя.
Може б вітром я став, тільки ж хмар налягає навала,
Може б співом покликать,— так де ж його взять солов'я?
На дніпровській долині ромашка зів'яла побита.
Тополина скрипить. Догорає мій батьківський дім.
І не хочу я вітром лягати під кінські копита,
Соловейком співати на чорному горі твоїм.

Буду дихати, падать, рости й воювать до загину,
Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є.
Я візьму твого смутку і горя важку половину
У розтерзане, горде, нескорене серце моє!
І піду, як Микула, пригнусь, потемнію від поші,
Вихну, спрагою битий, можливо впаду на сліду,
Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші,
У твоїм, Україно, зеленім і вічнім саду.

IV

Вставай моя рідна, розлуки доволі,
Які ми з тобою ще будем багаті,
Веселкою в небі, барвінком у полі;
Розплатою-люттю при спаленій хаті.

Торкнусь тебе ніжно, і рук моїх дотик
Забурха вогнем, і я взрю опівночі:
Дитини забитої змучений ротик,
Залізом опечені очі дівочі,

Дідівську сльозу, закривавлену з жалю,
Сорочку стару на розстрілянім тілі.
Простіть, якщо словом кого запечалю,
Далекі мої, дорогі, помарнілі!

Далекі мої, дорогі і хороші,
Я чую ваш поклик: до кари! До кари!
Метуть і метуть зимові пороші
Сніжком-залежком з посивілої хмари.

Свисти, не свисти, проклятуща нагайко!
Не бачив катюга розплати такої:
У димному полі встає Наливайко
І землю стрясає страшною рукою.

І тінь його віща, в залізній закові
Випростує плечі під хмари невмиті,
Озброєні діти Залізнякові,
Ми пройдем шляхами, при стиглому житі!

При стиглому житі, при жовтій ромашці,
При синій діброві в дощі золотому,
Сухар у торбинці, вода у баклажці
І зустріч сестри біля отчого дому.

Моя Україно! Розлуки доволі,
Які ми з тобою ще будем багаті,
Веселкою в небі, барвінком у полі,
Розплатою-люттю при спаленій хаті!

V

Не плачте, мамо, не треба, вже не вернути сина.
Он він лежить під тином, зброя злегка в крові.
І меркне зимовий вечір, утіха твоя єдина,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.
Чого ти журишся, батьку, що хату спалили кляті?
Брата забили в пута, сивіє, бач, голова,
Пожитки твої хороші, радості небагаті
Усе димить в попелищі і тліє, не дотліва.

Іржали коні в артілі, ворота скрипіли новії,
Забрали овець і коней,— кривавий слід на траві.
І меркне зимовий вечір в далекій, сивій завії,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.

Он ту яблуневу гілку, де снігу замети білі,
Ти сам щепив із сусідом, цвіти мій веселий дім!
— Ми знаємо, знаєм, знаєм! — кричать пеньки обгорілі,
Із хати, з комори, з клуні, в сльозах і в горі твоїм.
Повішених вітер гойдає. Гармата б'є опівночі.
І тліє все в попелищі — і радість, і труд, і піт.
Дивляться зорі з неба, немов замучених очі,
Немов розстріляних очі,— біля кленових воріт.
Не плачте, мамо, не треба, і ви не журіться, тату,
Люди ідуть зі сходу, сурма не грає,— б'є!
Катів поведуть на страту, на нашу святу розплату,
І в них не вистачить крові за грізне горе твоє.

Зберігається автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 63—64.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 114—115.

Боженко. Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 15 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 115—118.

Мати. («Чорна хмара вкриває півнеба...») — Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 15 червня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 34, с. 17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 121—123.

[1] Та й пішли в тридцять сьому... — Тридцять сьома — номер армії, яка героїчно обороняла Київ від гітлерівських військ у 1941 р.

[2] Ярославна — героїня «Слова о полку Ігоревім». Цей жіночий образ став у літературі символом подружньої та материнської вірності.

Київ («Змінився наш обрій веселий...»). — Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 12 лютого.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 124.

Балада про Матвія Підкову. — Подається за вид.: «Твори. В 10-ти т.», т. 2, с. 125—128.

Валюшці. — Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 133—134.

Валюшка. — Валентина Андріївна Малишко, дочка поета, нині українська радянська поетеса.

«Я сорочку знайду вишиванку...». — Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 34, с. 6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 135—136.

«Отак живу, суворий, непомітний...». — Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 34, с. 9. Дата: 27.VI 41 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 136—137.

«Багнет, казанок, і скатка, і протитанковий грім».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 35, с. 11 (автограф з правками).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 137.

Заповіт.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 138.

«Україно Радянська, бачу тебе в майбутньому...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 139—143.

[1] Щоб Чернеча гора стогнала од гніву...— На Чернечій горі під Каневом похований Т. Шевченко.

Дніпро.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 143—147.

Тарасу Шевченкові.— Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 15 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 158—161.

Франкові.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 162.

Земля (З поеми «Катерина»).— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 20 грудня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 163—165.

«Ти мене накличешся ночами...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1943, № 1-2, с. 53.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 27, Дата: 30.IV 42 р. Воронеж.

Подається за вид.: Твори. В 10 ти т., т. 2, с. 178—179.

Балада («По містах в руїні...»).— Подається за вид: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 183—184.

[1] Кармалюк (Кармелюк) Устим Якимович (1787—1835) — український народний герой, керівник боротьби селян Поділля проти кріпацтва в першій половині XIX ст.

[2] Ковпак Сидір Артемович (1887—1967) — радянський державний діяч, Герой Радянського Союзу. В роки Великої Вітчизняної війни командував Сумським партизанським з'єднанням.

[3] Кирея — старовинний верхній одяг, довга свита з відлогою.

[4] Кам'янець — очевидно, йдеться або про Кам'янку-Бузьку — районний центр Львівської області, або про Кам'янець-Подільський.

«Бійці в заозер'ї прали онучі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 41. Дата: 13.V 42 р. Саратів.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 185.

Україні («Настраждалася в горі...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 188—189.

[1] Стугна — річка, протікає неподалік від Обухова, де народився А. Малишко.

[2] Либідь — притока Дніпра на території Києва. Починається з джерел поблизу ст. Київ-Волинський, впадає в Дніпро з правого берега біля селища Корчуватого. Довж. 14 км. Вважають, що назву Либідь дістала від імені сестри легендарних засновників Києва — Кия, Щека і Хорива. Либідь згадується в літописах.

[3] Кодня — містечко на Житомирщині, де відбулася масова кривава розправа польської шляхти над учасниками Коліївщини.

Україні («І крик, і полум'я руде...»).— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43 а, с. 8—9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 189—191.

Пісня («Там, де ворог пройде,— зла руїна...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 192.

Партизанська мати.— Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1942, 4 грудня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 196—197.

[1] Завора — тут: річкова затока.

[2] Сонник, оракул — ворожбитські книжки, за якими вгадували сни і віщували майбутнє.

«Я бачив незабутнє...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 42. Дата: 20.X 42. Саратов.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 200—201.

«Притомлені, бородаті...».— Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 10 вересня і у зб. «Україна в огні», Уфа, 1942, с. 133.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т.. т. 2, с. 201—202.

«Куриться пил. Моторів клекіт, туча...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 29. Дата: 3.V 1942 р. Воронеж.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 202—203.

«Я, може, серцем посивію...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 35. Дата: 17.VII 1942 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 204—205.

Повернення («Заклекочуть струмки...»).— Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1942, 31 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 210—211.

[1] Воскрекасенко Сергій Іларіонович (1906—1976) — український радянський поет.

Розплата («Вийшли танки з лісів...»).— Вперше надруковано в газ. «За Радянську Україну», 1942, 20 травня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 210—212.

«Не горе нам судилося іззвіку...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 218—219.

«Де б ти не бився, в огні під Сталінградом...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 39, с. 2—22. Дата: 21.XII 1942 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 219—220.

[1] Ржев — районний центр Калінінської обл., де в 1942—1943 рр. відбувалися жорстокі бої з німецько-фашистськими загарбниками.

«Нехай ми схудлі, некрасиві...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 13. Дата: 9.04 42 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 221.

«Закурене сонце засяяло нині...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 222—223.

ІЗ ЗБІРКИ «ЯРОСЛАВНА», 1946 р.

Книга «Ярославна» вийшла у світ в київському видавництві «Радянський письменник», 1946 р. У збірці вміщено вірші Малишка, створені ним у 1943—1945 рр.

Десь далеко за Одером.— Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1945, 22 березня.

Як пише поет в «Автобиографии», «Сім'я наша була велика — одинадцятеро дітей, та батько з матір'ю, та старенька бабуся».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 224.

[1] Я сестру свою бачу й Сергія...— Йдеться про сестру Галину і найстаршого брата Сергія Малишків.

«Не треба ні слави, ні грому...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 86. Дата: 22.01.45 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 235—236.

«За збитим полем Чарна Ніда...».— Вперше надруковано в газ. «Вільна Україна», 1945, 25 березня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 47, с. 12. Дата: 18.II 45 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 238—239.

[1] Чарна Ніда — річка в Польській Народній Республіці.

«Нехай поляжу при меті...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 47. Дата: 1944 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 241.

«Додому прийдем, сядем за столом...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 17. Дата: 30.VII 44 р. Соколів.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 242.

«Летять наші вісті додому...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 26. Дата: 3.VIII 44. Львів.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 242—244.

[1] З б а р а ж і З б о р і в — районні центри Тернопільської області. Відомі в історії у зв'язку із Збаразькою облогою та Зборівською битвою і Зборівським договором (1649 р.).

«На чорнім камені червоні маки...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 6. Дата: 18.VIII 44 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 244—245.

[1] Л і г р о ї н — різновид машинного пального.

Теслярі.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 18 березня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 34.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 251—252.

Кашовар.— Вперше надруковано в газ. «Чорноморська комуна», 1946, 28 квітня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 37. Дата: 24.IX 44. Соколів.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 252—253.

Листок.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 254—255.

Маруся.— Зберігся машинопис з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с 153—154.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 256—257.

[1] КПП — контрольно-пропускний пункт; найчастіше влаштовувався на перехресті важливих доріг; тут перевірявся і регулювався рух армійських частин.

«Прощатись будемо в бліндажі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 35.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 259.

«Кожному місткові поклонимось...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 47, с. 21.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 240.

«Обпалених стоділ, землі й заліза гук...».— Зберігся машинописний текст з незначною правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 180, с. 156—158.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 260—263.

«Свист у полі, ночі горобині...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 263—264.

«На теплих землях, синіх водах...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 264—265.

«Обірваний в степу гнучкий гарячий дріт».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 265—266.

«Ці ночі будем довго пам'ятати...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 274—275.

Київ («Як не спиться вночі...»).— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 44, с. 45. Дата: 1943 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, 1973, с. 278—279.

«Сірі каски, закурені димом...».— Зберігся автограф (чорновий варіант) з правками автора: ф. 22, оп. 1, спр. 36, с. 11.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 283.

«Знову поле, червоне од маків...».— Вперше надруковано в рукописній збірці А. Малишка «Україно моя» (1942).

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 284.

«Одвикли плакать очі матерів...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1944, № 2—3, с. 4—6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 287.

«Солдати їдуть, солдати ідуть...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 287—289.

До Дніпра.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 295—297.

«Полюбила мене, не питала...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 46, с. 8—9 (чорновий варіант). Дата: 16.V 44 р. Скорики.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 300—301.

«Ярославно, Ігор знову кличе...».— Збереглися автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 46, с. 10—11, дата: 17.V 44 р. Скорики, і с. 14, дата: 9.VI 44 р. Скорики.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 301—302.

«Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 46, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 303—304.

«Полюбила мене,— я не знаю...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 46, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 305.

«Яке це щастя — сонця шати...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 26, с. 85.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 307.

«Люби мене, згадуй ночами...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 48, с. 89. Дата: 9.I 1945 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 308—310.

Балада про серце.— Вперше (уривок твору) надруковано в газ. «Правда Украины», 1944, 11 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 37—40.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 317—320.

Богдан.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 322—324.

[1] Пилявці — тепер с. Пилява Старосинявського району Хмельницької області. Біля нього польсько-шляхетське військо у вересні 1648 р. було розбите селянсько-козацьким військом Хмельницького.

[2] Ландскнехти — наймані солдати, вперше з'явилися у XV ст. в Німеччині.

[3] Богун Іван (?—1664) — видатний полководець часів визвольної війни 1648—1654 рр., вінницький полковник.

[4] Нечай Данило (?—1651)—герой визвольної війни 1648—1654 рр., брацлавський полковник.

Солдатська балада.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 326—328.

Балада про танкіста.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 12 травня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 328—330.

[1] Чорногора — гірський масив у Карпатах (Закарпатська та Івано-Франківська області).

Балада про комвзводу.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 23, с. 3. Дата: 28.01. 1945 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 330—332.

[1] «Тигр» — назва важкого німецького танка.

Балада про колосок.— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1944, № 2—3, с. 4—6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 30—32.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 332—334.

[1] ПТР — протитанкова рушниця.

Балада про Зозулю.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1943, 22 серпня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 43-а, с. 13—14. Дата: 26.VI 1943 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 335—337.

Балада про Довбуша.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1944, 23 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 337—339.

[1] Довбуш Олекса Васильович (1700—1745) — ватажок селянських бунтарів-опришків на Західній Україні, Закарпатті та на Буковині.

[2] Кептар — верхній хутряний одяг без рукавів.

[3] Кресаня — капелюх з широкими полями.

[4] Кріс — назва рушниці на західноукраїнських землях.

«Молоденькі сади ми посадим на кручі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 344.

«Звийтеся в небо весняне...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 344—345.

«Обкурений порохом день...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 344—345.

«Оддудніла, одгупала, одклекотіла війна...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 347—348.

«Автострада проходила зліва і справа...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 55, с. 57—58. Дата: 16—17.II 1946 — чорновий варіант з приміт.: м. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 353—354.

[1] Букринський плацдарм — плацдарм на правому березі Дніпра, захоплений Червоною Армією (1943 р.).

Балада («Он виходять сади зустрічати весну...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 2, с. 355—356.

[1] Ватутін Микола Федорович (1901—1944) — радянський полководець, генерал армії (1943), Герой Радянського Союзу (1965). Командував 1-м Українським фронтом, війська якого визволяли Київ 6 листопада, 1943 р.

[2] Кіркенес — місто на півночі Норвегії, на березі Баренцового моря.

[3] Карпатський рейд — рейд з'єднання українських партизанів під командуванням С. А. Ковпака (літо — осінь 1943 р.) по німецьких тилах з Сумської області на Західну Україну (близько 2 тис. км).

[4] Базима Григорій Якович — начальник штабу Сумського партизанського з'єднання Ковпака.

ІЗ ЗБІРКИ «ВЕСНЯНА КНИГА», 1949 р.

«Весняна книга» вийшла в світ у видавництві «Радянський письменник» у 1949 р. У ній були вміщені повоєнні вірші та поеми «Це було на світанку» (1948). Вперше після війни увага поета була зосереджена на відтворенні мирних буднів народу.

При підготовці десятитомного видання автор додав до цієї збірки вірші: «Може, я тебе не збережу...», «Володимиру Сосюрі», «Пісня про Радянську Україну», «Хотів би я ту ношу скинути з плеча...», «Може, ти схожа на синю ялину...». Останні два — із книги «Чотири літа» (1946).

Вступ.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 7—8.

«Летять широкі дні...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 8—14.

«Із холодних теплушок у полі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 11—14.

[1] Космодем'янська Зоя (1923—1941) — партизанка, Герой Радянського Союзу, страчена гітлерівцями у с. Петрищево, Московської області.

[2] Кошовий Олег (1926—1943) — комісар підпільної організації «Молода гвардія», Герой Радянського Союзу, страчений фашистами.

«Нам щастя випало...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 14—15.

Балада про панфіловців.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 48—50.

[1] Дубосєково — роз'їзд під Москвою, де 28 панфіловців здійснили свій героїчний подвиг.

«Синіє темний вечір. Листопад...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 85.

Слово.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 11 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 86—87.

«Хотів би ту ношу...».— Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1946, 31 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 51. Дата: 1946 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 89—90.

Струмок («Шепоти, жебони, блакитноокий...»).— Вперше надруковано в журн. «Барвінок», 1946, № 4, с. 2.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 48. Дата: 15.04 1947 р. м. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 98—99.

Грім.— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1947, № 5, с. 67.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 49. Дата: 16.IV 1947.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 99—100.

«Ніхто мені спогад роками не зв'яже...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1948, № 10, с. 16.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 49. Дата: 29.IV 1947 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 100—101.

«Через літ п'ятдесят хай приходять в гості...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 101—102.

Ходить полем молодистий...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1948, № 9, с. 27.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 105—106.

«Знову літо у краснім цвіті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 106—107.

«Ржава каска лежала в полі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 109—110.

«Повесні у моєму домі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с 110—112.

«Я буду жити, як живі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 113.

«Я хочу так життя прожити...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1949, № 6, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 114—115.

«Любові вчитись не можна...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 51. Дата: 22.V 1946. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 116—117.

МОЇ ДРУЗІ

Цикл віршів присвячено найвидатнішим українським дожовтневим та радянським письменникам.

Тарас.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 138—139.

[1] Катерина — героїня однойменної поеми Т. Г. Шевченка.

Думки при обеліску.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 140—142.

[1] Румовище — руїни (застаріле). З 1917 по 1947 рр. Палестина була фактично колонією Англії.

[2] Неофіт — новонавернений до християнської чи іншої релігії, взагалі — прихильник якогось нового вчення.

Ользі Кобилянській.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 142—144.

[1] Криворівня — мальовниче село в Карпатах (Жаб'ївського району Івано-Франківської області). Свого часу тут жили І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Стефаник та ін.

Павлові Тичині.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1938, 24 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 144—146.

[1] Олеся Кулик — колгоспниця, якій П. Тичина присвятив «Пісню трактористки». У вірші інтерпретуються образи з творів П. Тичини.

Володимиру Сосюрі.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 11 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 146—147.

[1] Третя Рота — село Верхнє, де минали дитячі роки В. Сосюри.

ІЗ ЗБІРКИ «ЗА СИНІМ МОРЕМ», 1950 р.

Книга поезій «За синім морем» з'явилася в результаті поїздки поета до США та Канади 1946 р. у складі делегації громадських та культурних діячів Радянської України. Деякі вірші із цієї збірки свого часу друкувалися у «Весняній книзі»: «Я плавав чужими морями...», «Хрест», «Статуя Свободи», «Негритянка», «Катюша», «Маяковський в Америці». В десятитомник поет додав твори: «Келгарі», «Ванкувер», «Поезія». Збірка відзначена Державною премією СРСР (1951).

За синім морем.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1950, № 4, с. 6. Автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 78, с. 17—18. Дата: 10.I 1950, Ірпінь.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 149—150.

Ленінське слово.— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 3, с. 51. Автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 78, с. 45—49. Дата: 17.I 1950. Ірпінь.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3,с. 150—153.

[1] Що був в арденнському огні...— Мова йде про контрнаступ гітлерівських військ у кінці 1944 р. проти англо-американських армій в районі гір Арденни (південний схід Бельгії, Люксембурга).

[2] Прості і чесні люди в тюрмах // Конають в Греції сумній.— Після придушення місцевою реакцією за допомогою англійських та американських імперіалістів національно-визвольного руху в Греції (1944—1949) тисячі учасників руху Опору й прогресивних діячів потрапили до концтаборів і тюрем.

[3] Оклахома — штат на півдні США.

Візит.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 154—157.

Катюша.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1948, № 12, с. 8—10.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 157—158.

[1] Ісаковський Михайло Васильович (1900—1973) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці (1970). У роки Великої Вітчизняної війни писав про героїзм радянських людей на фронті і в тилу. Багато його віршів стали популярними піснями.

«Я плавав чужими морями...».— Вперше надруковано в зб. «Під радянською зорею», К., 1950, с. 44

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 159—160.

Статуя Свободи.— Вперше надруковано в «Вітчизні», 1948, № 12, с. 9.

Подається за вид.: Твори. У 10-ти т., т. 3, с. 162—163.

[1] Статуя Свободи — 92-метрова бронзова статуя в Нью-Йорку, на о. Бедло.

Дві Америки.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 14 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 165.

[1] Наці — скорочена назва націонал-соціалістів, членів німецької фашистської партії, очолюваної Гітлером.

Безробітний.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 14 серпня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 72, с. 26. Дата: 8.07 1949 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 169—170.

[1] Маршалл Джордж Кетлетт (1880—1959) — державний і військовий діяч США, генерал армії (1944). Ініціатор американського плану «відродження і розвитку Європи» після другої світової війни, що фактично був підготовкою імперіалістичних воєнних блоків у Європі.

Каменотес.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 14 серпня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 72, с. 38—39. Дата: 21.07 1949 р.

Подається за вид.: Твори. в 10-ти т., т. 3, с. 176—177.

[1] Білдінг (building — *з англ.*) — будівля, будинок.

«Осінь над Гудзоном».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 14 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 180.

Золота копальня.— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 3, с. 52.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 186—187.

[1] Тімменс (правильно — Тіммінс) — місто в Канаді.

Танець.— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 3, с. 68.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 58, с. 53. Дата: 17.XI 1949. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 192—194.

[1] Резервейшен (reservation — *з англ.*) — резервація, виділені урядом США ділянки землі, де живе корінне населення країни — індіанці.

«Океанські хвилі б'ють у берег...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 3, с. 58.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 78, с. 32—33. Дата: 13.I 1950.— Ірпінь.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 198—199.

«Біляве дівча на панелі...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 3, с. 53.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3 с. 200—201.

Незакінчена балада.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1950, № 4, с. 8.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 78, с. 54—55. Дата: 9.II 1950. Ірпінь.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 206—207.

В ліфті.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1950, № 4, с. 14.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 78, с. 80—83. Дата. 25.II 1950.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 224—226.

Маяковський в Америці.— Вперше надруковано в газ. «Правда Украйны», 1948, 20 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 227—228.

ІЗ ЗБІРКИ «КНИГА БРАТІВ», 1954 р.

«Книга братів» побачила світ у видавництві «Радянський письменник», написана в роки підготовки до 300-ліття возз'єднання України з Росією. Ще готуючи тритомник, А. Малишко доповнив «Книгу братів» віршами: «Самоцвіти», «Сніп», «Біля річки, де світла хата...», «Голуби», «Лист», «Син», «Грецька балада» та ін. У десятитомне видання автор, крім цього, додав ще «Ліричну молдавську пісню» і «Буковинську пісню».

«Іди, історіє моя...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 98, с. 2.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 248—250.

Переяславська рада.— Збереглися чорновий і два чистових з правкою автора автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 98, с. 3—4; спр. 102, с. 36—41.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 273—276.

[1] Переяславська рада 1654.— Загальна військова рада, скликана гетьманом Б. Хмельницьким у Переяславі (тепер м. Переяслав-Хмельницький) для прийняття історичного рішення про возз'єднання України з Росією, що завершило визвольну війну українського народу 1648—1654 рр.

Корсунське поле (Пісня).— Збереглися два чорнових і чистовий автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 98, с. 8—9; спр. 102, с. 42—45.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 277—278.

Дорога.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 102, с. 56—59.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 290—292.

Пісня братів.— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1954, № 2, с. 3; текст з нотами вперше надруковано в журн. «Соціалістична культура», 1954, № 1, с. 9 (муз. А. Новикова).
Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 102, с. 61—62.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 294—295.

«Де б не йшов у радості і в муці...».— Вперше надруковано у зб. «В єдиній великій радянській сім'ї», Київ, 1949, с. 188.
Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 47, с. 44.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 3, с. 321—322.

ІЗ ЗБІРКИ «ЩО ЗАПИСАНО МНОЮ», 1956 р.

Збірка побачила світ 1956 р. у видавництві «Радянський письменник». При підготовці десятитомника автор додав у цей розділ вірш «У тиші вечора тривожній...».

«Я не жив ці літа за глухою важкою стіною...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 141, с. 1—3.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 7—8.

Леніну.— Вперше надруковано в газ. «Радянська культура», 1956, 3 листопада.
Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 114, с. 1—2.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 8—9.

«Я його лиш бачив на портреті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 9—10.

Дитинство.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1955, 20 листопада.
Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 149—150.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., с. 4, с. 11—12.

«Не забуду я бійців одвагу...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 116, с. 1—2.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 13—14.

[1] Курай — степова трав'яниста рослина типу перекотиполе.

Вітчизні.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1955, 5 листопада.
Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 138, с. 1—3.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, 1973, с. 14—16.

[1] Боян — легендарний давньоруський співець.

[2] Судети — гори на північно-західному кордоні Чехословаччини.

«Там, де шлях лежить і гнеться колос...».— Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1970, № 7, с. 2.
Збереглися два автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 85, с. 123; спр. 119, с. 125—127.
Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 26—28.

«Над лугами ворон кружить...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 156 з правкою автора.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 28—29.

«Ворожила мені індіанка...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 150—160, з авторською правкою.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 29—31.

«Я в помислах своїх не одинок...».— Збереглися чорновий і чистовий автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 115, с. 1; спр. 119, с. 128—129.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 37—38.

Птиця.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 62, с. 162.

Подається за вид.. Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 41—44.

[1] Шиян Анатолій Іванович (н. 1906 р.) — український радянський письменник.

«Мамо, я хочу поговорити з вами...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1956, № 9, с. 7.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 117—118.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 44—46.

[1] Ревуцький Лев Миколайович (1889—1977) — український радянський композитор, народний артист СРСР, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці (1969).

[2] Майборода Платон Іларіонович (1918) — український радянський композитор, народний артист СРСР, друг А. Малишка, автор музики до багатьох пісень поета — «Пісні про рушник», «Колгоспного вальсу», «Білих каштанів» та ін.

«Хиляться колосом вибалки русі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 191.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 47.

[1] Купала Янка (Луцевич Іван Домінікович; 1882—1942) — народний поет БРСР, акад. АН БРСР та АН УРСР.

«Запалай, мій вогнику крилатий...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 65.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 56.

Пісня про Київ (Лірична).— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 85, с. 135.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 64—66.

«Ранки солов'їні...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 121—122.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 67—68.

«Од явора снується довга тінь».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 73—74.

«Важкі вітри не випили роси...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1955, 3 листопада. Автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 119—120.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 75.

«Лугів осінніх теплі голоси...».— Вперше надруковано в газ.: «Радянська Україна», 1956, 27 травня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 105, с. 1. Дата: 23.II 1955 р. Ірпінь.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 76—77.

«У розливі дзвінкої просині...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 80—86.

«Що в полі могила...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 81—82.

«Пронеси мою думу ясну...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 144.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 85.

«Підійми моє серце з печалі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 190.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 87—88.

«Не готовлю нічого для тебе в житті...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 60, с. 50. Дата: 25.V 1947, Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 88—89.

Пам'ять.— Зберігся машинопис: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 151—153.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 89—90.

Не одну ще дорогу пройду у житті...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 131, с. 1—2, з присвятою М. Рильському.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 104—105.

«Скільки вас, ясних і незабутих...».— Зберігся авторизований машинопис: ф. 22, оп. 1, спр. 120, с. 1—2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 105—108.

«Зацвітай, росянистий мій луже...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 134, с. 1—4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 108—110.

З ДОРОЖНЬОЇ КНИГИ

Райдуга над Буковиною.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 130, с. 1—2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 111—112.

В долинах лиману.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 114.

[1] Пелагра — хвороба, що виникає внаслідок нестачі в організмі вітаміну РР (нікотинової кислоти).

«Тут мур тяжкий і схилені дерева...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 121—122.

[1] Місто Лева — Львів.

«Танкісти, і наводчики, й сапери...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 10.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 125.

«Осінь їде на возах-двоколках...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 11—12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 126—127.

«За тихим степом тліють вечори...».— Зберігся автограф: 22, оп. 1, спр. 51, с. 61—62.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 131—132.

[1] Пшемша — ліва притока Вісли.

[2] Случ — права притока Горині (остання впадає у Прип'ять), протікає по Хмельницькій, Житомирській та Ровенській областях.

«Вечірню сизу даль узором срібним куто...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 132.

«За теплушками рейки синіють...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 51, с. 53. Дата: 24.VIII 1945 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 134.

Хусточка червона.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 35—36.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 141—142.

«Бийте, коні, копитами в груди...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 42.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 146.

Марина із Сваром'я.— Збереглися чорновий і чистовий автографи: ф. 22, оп. 1, спр. 55, с. 2—3. Дата: 19.XI 1945 р.; спр. 119, с. 180—181.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 151—152.

[1] Сваром'я — село Києво-Святошинського району, на лівому березі Дніпра.

[2] Борки — найімовірніше, мова йде про село Бірки, Києво-Святошинського району.

[3] Лютіж — село на правому березі Дніпра, на північ від Києва; з Лютізького плацдарму почалося визволення столиці України у 1943 р.

[4] Сварог — один з головних богів у міфології східних і західних слов'ян (спочатку бог Сонця, а пізніше — покровитель ковальства, шлюбу, родини).

[5] Сварбог — можливо, поет має на увазі бога війни, вогню Сварожича — сина Сварога.

[6] Петрівці — найімовірніше, йдеться про Нові Петрівці — село на північ від Києва, недалеко від Лютежа.

«Знов підійму я руки робочі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 34, с. 3—4. Дата: 18.XI 1941 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 154—155.

«Якби я сто років прожив на світі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 119, с. 104—105.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 165—166.

Епілог.— Існує інший вірш під цією назвою «З веселих сіл і селищ давніх» — збірка «Народження синів» (1939).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 168—169.

[1] Килиїмське поле — південно-західна частина України (район м. Кілії). Тут — реміпісценція з української народної думи «Козак Голота».

ІЗ ЗБІРКИ «СЕРЦЕ МОЄІ МАТЕРІ», 1959 р.

Збірка вийшла з друку 1959 р. у видавництві «Радянський письменник». Зберігся повністю машинописний варіант збірки з правками автора: ф. 22, оп. 1, спр. 535, с. 1—203.

ЗАПОВІТНИЙ САД

Звенигора.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1959, 12 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 170—175.

[1] Звенигора — тут синонім України.

[2] Залізняк Максим — козак запорожець, один з керівників повстання 1768 р. Організував повстанські загони і привів їх від Чигирина до Умані, міста, що належало тоді польському магнатові Потоцькому. Під Уманню Залізняк з'єднався з загоном Гонти.

«Здавалось малому, чи снилось малому...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 10 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 175—176.

[1] Комнезами — комітети незаможніх селян, революційні організації незаможного селянства на Україні в 1920—1933 рр.

Моя Вкраїно.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, 24 грудня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 152, с. 1—7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 182—189.

[1] Оболонь — низовинні заболочені луки. У Малишка здебільшого вживається як широка рівнина.

[2] Стожари — українська народна назва сузір'я Плеяд.

«Як приймали в партію».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1959, 15 лютого.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 189—192.

[1] Красна Слобода — село на лівому березі Волги навпроти Волгограда.

Заповітний сад.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, 6 листопада.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 151, с. 1—4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 193—196.

Білорусі.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, 26 червня

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 163, с. 17—21.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 197—200.

[1] Колас Якуб (Міцкевич Костянтин Михайлович; 1882—1956) — народний поет БРСР, академік АН БРСР (1976).

[2] Кулешов Аркадій Олександрович (1914—1978) — білоруський радянський поет, народний поет БРСР (1968).

[3] Бровка Пятрусь (Петро Устинович) (1905—1980) — білоруський радянський поет, громадський діяч, народний поет БРСР (1962), акад. АН БРСР.

[4] Танк Максим (Скурко Євген Іванович; н. 1912) — білоруський радянський поет і громадський діяч, народний поет БРСР (1968), акад. АН БРСР (1972), Герой Соціалістичної Праці (1974).

[5] Панченко Пимен Омелянович (н. 1917) — білоруський радянський поет, народний поет БРСР (1973).

[6] Вишня Остап (Павло Михайлович Губенко; 1889—1956) — український радянський письменник, сатирик і гуморист.

[7] Крапива Кіндрат Кіндратович (Атрахович; н. 1896) — білоруський радянський письменник, народний письменник БРСР (1956), акад. АН БРСР (1950), Герой Соціалістичної Праці (1975).

НЕЗАБУТНЄ ДЖЕРЕЛО

Вогник.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 28 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 214—216.

[1] Герасименко Кость Михайлович (1907—1942) — український радянський поет і драматург, загинув на фронті.

[2] Десняк Олекса Гнатович (1909—1942) — український радянський письменник, загинув на фронті.

[3] Довженко Олександр Петрович (1894—1956) — український радянський кінорежисер і письменник, заслужений діяч УРСР (1930), народний артист РРФСР (1950).

[4] Ірпінь — залізнична станція і місто Київської області; тут йдеться про дачу М. Рильського в Ірпені.

Дубовий цвіт.— Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1959, 26 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 216—217.

«Ми удвох дивились «Катерину»...».— Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1959, 26 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 218.

«Ти мені не мати й не сестриця...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 220—221.

«Ти забрала все в своїм початку...».— Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1959, 26 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 222.

«Я розкопаю високу гору...».— Вперше надруковано в газ. «Література і мистецтво», 1959, 10 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 223.

«Глянь: підіймаються грози сині...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 10 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 223—224.

«Інші дні — то й інша стала звичка...».— Зберігся машинопис з авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 172, с. 1. Дата: *1958 р. Плюти.*

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 225—226.

[1] Низ — у XVI—XVIII ст. назва нижньої течії Дніпра, де селилися запорожці.

«Я люблю твої очі у мрії...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 226.

«Так буває: в радості чи тузі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 228—229.

«Ні, ні, цього я людям не повім...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 229.

«Кличуть знов дороги в полі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 151, с. 7—8. Дата: *4.X 1957 р.*

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 230—231.

«В нас нема відмітки на папері...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 233.

«Я забув, що й плачуть з поцілунку...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 234—235.

Пісня про рушник (З кінофільму «Літа молодії»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, 1973, с. 240—241.

«Ми підем, де трави похилі...».— Вперше надруковано в газ. «Кіровоградська правда», 1960, 1 жовтня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 242.

«Де вечорів настояні меди...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1959, № 6, с. 5.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 247.

Федьковичу.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1940, 19 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 247—248.

Федькович Осип (Юрій) Адальбертович (1834—1888) — український письменник-демократ.

«Увечері, де канівські гаї...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1957, 11 жовтня. Зберігся машинописний текст: ф. 22, оп. 1, спр. 178, с. 9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 248—250.

ІЗ ЗБІРКИ «ПОЛУДЕНЬ ВІКУ», 1960 р.

Збірка вийшла в світ 1960 р. у видавництві «Радянський письменник». Вихід книги був приурочений до Декади української літератури і мистецтва у Москві.

«Середина двадцятого віку...».— Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1960, 7 лютого.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 251.

РЯДКИ ПРО ЛЕНІНА

«Прийшли до нього в гості ходаки...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 252.

«Матерії і людства творчий дух».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 253—254.

«Час гіркий не в золоті скрижалів...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 256.

«Далеких днів відкотиться луна...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 257—258.

«Хай буде так, як він того навчив...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 259.

«Змалював би я його в затінку...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 260.

ПОЛУДЕНЬ ВІКУ

Збірка «Полудень віку» вийшла у видавництві «Радянський письменник», 1960 р.

«Не ганьте, друзі, за непривітність...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 263.

«Вже часто люди почали казати...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 264—266.

«Не заздрю ницим і духовно вбогим...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 267.

«Якбц мені у серце всю потугу...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 5.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 267—268.

«Питатиму доріг у роздумі й неспокою...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 270.

«Ніхто не міряв серця глибочінь...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 270—271.

«Родив часто мені Олександр Петрович...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 271.

«Відсій кукіль і відбери зерно...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 272—273.

«Судьба моя, не обійди...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 273—274.

«Буду я навчатись мови золотої...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 10.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 274—275.

«Ах, які вишневі ті світанки...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 11.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 275—276.

[1] Прокоф'єв Олександр Андрійович (1900—1971) — російський радянський поет, приятель А. Малишка і перекладач його творів.

«Ідн під зорями ярчатими...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 276—277.

«В путі карбованій душею не змілій...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 13.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 277.

«Осінніх вечорів розмаяне вітрило...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 14.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 277—278.

«Осінні вечори прозорі, як янтар...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, 24 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 280.

«Стачає у тебе і хліба, і солі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 281.

«У літах, де маєво зелене...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 282—283.

«У твоїм диханні всі початки...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 284—285.

«В війни годину, в нічку зловорожу...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 16.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 285—286.

Скарга ромашки.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 286—287.

«Тихе літо знов насниться...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 290.

«Знову дороги лягли поміж нами...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 18.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 291.

«За тим селом, де в полі бліндажі...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 18.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 293.

«Падуби, закуті в панцири зимові...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 18.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 294.

Кінь.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 296—297.

«Залетіла сива пташка, сіла край порога...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 18.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 298.

Хліб.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 299—300.

«Не забувай за отчий свій поріг...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 5, с. 20.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 300.

Вчителька (Пісня).— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, 24 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 304—305.

«Прапор червоний був серед бою...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 190, с. 2. Дата: 26.IV 60. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 309—310.

«Під кайла скрегіт і під дзвін лопати...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 190, с. 7. Дата: 27.IV 60. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 310—311.

«Ген за лісом, за морем...».— Вперше надруковано в газ. «Вільне життя», 1960, 9 травня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 190, с. 1. Дата: 25.IV 60. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 311—312.

Новорічна дума.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, 1 січня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 312—316.

[1] Мамай.— Тут йдеться про популярні на Україні народні картини про козака Мамая, відомі в багатьох варіантах. «Козак — бандурист», «Козак — душа правдивая».

[2] Голгофа — місце поблизу Єрусалима, де за євангельською легендою було розіп'ято Христа; тут картина на цю тему.

[3] Савоф — одне з імен Яхве (Ієгови) — бога в іудеїв.

ІЗ ЗБІРКИ «ВІЩИЙ ГОЛОС», 1961 р.

Збірка вийшла у видавництві «Радянський письменник», 1961 р.

«І слово те огнисте і суворе...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, 16 лютого.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 7.

«Запечені жаром вуста і реквієм туги...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, 16 лютого.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 17—18. Дата: 28.I 61. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 8—9.

[1] П о д у ш н е — основна подать в Росії і на Україні XVIII—XIX ст. (за кожну душу, окрему людину), яку сплачувало все чоловіче населення, крім дворян, духівництва й державних службовців.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., 5, с. 8—9.

«То ж мільйон сердець склали...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 23. Дата: 21.I 61. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 9—10.

«Він писав «Кавказ» серед темної ночі...».— Вперше надруковано в журн «Україна», 1961, № 5, с. 4—5. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 5—6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 10—11.

[1] «К а в к а з» — поема Т. Г. Шевченка.

[2] С а к л я (від груз. сахлі — будинок) — житло горців Кавказу.

«Чи кувалось теє слово з крицею в горнилі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 15. Дата: 31.I 61. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 22.

«За твоєю далеччю — інша даль видніється...».— Вперше надруковано в журн. «Зміна», 1961, № 3, с. 9.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 22—23.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 25.

«От, прийшов би ти невмируший...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 12. Дата: 1961 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 26—27.

«Є слово — наче мед, як хміль і як потік...».— Вперше надруковано в журн. «Зміна», 1961, № 3, с. 9.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 14. Дата: 1960 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 26—27.

«Хотів би я стати явором в полі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 205, с. 16. Дата: 1960 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 27—28.

«День старий заглох, як темна пуща...».— Вперше надруковано в журн. «Зміна», 1961, № 3, с. 9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 28—29.

«Тож скільки треба таїть любові...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, 16 лютого.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 12. Дата: 6.II 1961. К[онча]-Заспа.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 29—30.

«Ішли з тобою, наче свідки днів...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 31—32.

[1] «К о л о к о л» — антикріпосницька газета, яку видавали О. Герцен і М. Огарьов у Лондоні й Женеві (1857—1867).

Пензель поета.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, 16 лютого.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 16—17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 32—34.

[1] Веронезе Паоло (1528—1588) — італійський живописець доби Відродження.

«З України десь юрбою хмурою...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 34—35.

«Ночі глухої у Петербурзі...».— На початку вірша мова йде про створення Шевченком 1858 р. портрета видатного негритянського актора А. Олдріджа (1805—1867), з яким приятелював український поет.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 35—36.

«В янтаревому тоні вечірніх полів, по стерні...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, 16 лютого.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 204, с. 20.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 36—37.

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ НА СВІТАННІ», 1961 р.

Збірка вийшла в Держлітвидаві України в 1961 р.

«В житті своїм до всього маю діло...».— Вперше надруковано в газ. «Вінницька правда», 1962, 14 листопада.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 33. Дата: 6.VII 1961 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 42—43.

Космонавтові.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 8 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 43—44.

«Протікають асфальти з міста...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 13. Дата: 10.VI 61. К[онча]-Заспа.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 44—45.

Лист Максиму Рильському.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 14—19. Дата: 11.VI 1961. К[онча]-Заспа.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 45—51.

[1] Романівка — село (тепер Житомирської області), де народився М. Рильський.

[2] «Блажен, кто смолоду был молод...».— рядок із поеми «Євгеній Онегін» О. Пушкіна (розділ 8, строфа 10).

[3] Тихонов Микола Семенович (1896—1979) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці (1966).

Лист до гречки.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 9—10. Дата: 8.V 1961 р. Київ.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 51—52.

Мелодія.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 52—54.

«Травню синій, рік сорок дев'ятий...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 46—47. Перша назва вірша «Маю синій, дню сорок дев'ятий».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 54—56.

Казка.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 14 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 56—57.

«Я волошка, споконвік волошка...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 29. Дата: 4.VII 1961 р. К[онча]-Заспа. У збірці цей вірш мав назву «Ніжність».

Подається за вид: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 57.

Про зорю.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 58.

«Жовта охра врожаю...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 28 липня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 87.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 59.

Щедрість.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 211, с. 1—2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 60—61.

Ягода.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 28 липня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 48.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 61—62.

«Ні, не стомлюся на дальній межі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 51.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 63—64.

[1] Малюта Скуратов — найближчий помічник царя Івана IV, жорстокий діяч опричнини.

«Там, де ночі слалися імлистові...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 52. У збірці цей вірш мав назву «Пролог».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 65.

Новітня балада.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 28 липня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 53—55.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 65—67.

Олександрові Прокоф'єву.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 8 серпня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 56—58.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 67—69.

«Не скажу я, що у мене книжність...».— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 8 серпня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 59.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 69—70.

Пейзаж («Блакитна осінь сяє в берегах...»).— Зберігся автограф: ф. 22 оп. 1, спр. 194, с. 60.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 70.

Місток.— Вперше надруковано в газ. «Вільне життя», 1961, 28 травня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 71—72.

Вогник.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 72—73.

«Я ще, казати правду, не ввійшов...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 74.

Не відцурайся.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 2. Дата: 19.XII 1960 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 75.

«Не нарікаю на жару пустель...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 1. Дата: 13.VI 1960. Плюти.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 78—79.

«Вогонь не гаситься вогнем...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 79—80.

Свистуни. Памфлет.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 14 липня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 30—31.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 80—81.

[1] Ремарк Еріх-Марія (1898—1970) — німецький письменник.

Біла ворона (Памфлет).— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 14 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 82—85.

[1] Дерегус Михайло Гордійович (н. 1904 р.) — український радянський графік, народний художник СРСР, член-кор. АН СРСР (1958).

«Радію я, коли знаходжу слово...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 194, с. 3. Дата: 19.XI 1960 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 93—94.

ІЗ ЗБІРКИ «ПРОЗОРІСТЬ», 1962 р.

Збірка вийшла в Держлітвидаві України 1962 р.

«Соковиту, наповну зеленню прорість...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 7 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 95—96.

Нива.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 96—97.

Яблуні.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 67—68.

[1] К у л і — некваліфіковані, низькооплачувані робітники в Китаї (до 1949 р.).

«Затихає робота поволі, поволі...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 98—100.

«Он зелені штандарти вітрів розіп'яті у небі...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 100.

«Ритиму землю, ритиму гору...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 17 квітня.

Подається за вид: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 101.

«Гнізда хитаються на осокорах...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 102.

Вулиця Костя Герасименка.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 102—104.

«Не можу бачить, як людина плаче...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 104—105.

Розлука.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 105—107.

[1] Д у б р о в н и к — місто на березі Адріатичного моря.

[2] К о л і з е й — велетенський амфітеатр у Римі, збудований у I ст. н. е., призначався для циркових видовищ, боїв гладіаторів тощо.

[3] Т р а м о н т а н а — холодний північний і північно-східний вітер.

[4] Я д р а н — назва Адріатичного моря у сербів і хорватів (Іадран).

Елегія («Отак пролечу сніжком над долиною...»).— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 108.

«За літами і за ракетами...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 109.

«Дерево вміє жити».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 110.

«А коли зацвітали бузки багаті...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 110—111.

«Пароплав іде по важкій воді...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна, 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 111—112.

Балада («Мій дядько Васюга, людина проста...»).— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 17 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 112—113.

«По роботі у полі ударило било...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 113—115.

«Бери-но швидкості, і простору...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1962, № 21, с. 23.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 115.

«Солдатик сидів у глибокій траншеї...».— Йдеться про книгу «Листя трави» американського поета Уолта Уїтмена (1819—1892).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 116—117.

«Як ішли солдати...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1962, № 21, с. 23.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 117—118.

Пейзаж.— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1962, № 21, с. 22.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 119.

«Пущу її, пісню, в люди...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 120—121.

«Так захотілося діду вмирати...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 121—124.

Землянка.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 124—125.

[1] «Землянка» — дуже популярна в роки Великої Вітчизняної війни пісня російського радянського поета О. Суркова (1899—1983).

Балада («Відвідало сиву матір' синів аж семірко...»).— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 125—126.

Молода.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 127—128.

[1] Чабанівський Михайло Іванович (1910—1973) — український радянський письменник, приятель А. Малишка.

Прохання.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 13 листопада. Зберігся машинопис: ф. 22, оп. 1, спр. 215, с. 1—3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 129—131.

Яблука.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 131—132.

З минулого.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 132—133.

«Інколи найде така хвилина...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 133—134.

«Крізь темну ніч шумів весняний дощ...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 134—135.

Зерно.— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1962, № 21, с. 24.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 136—137.

Дорога далека.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т.. т, 5, с. 137—138.

«Дай мені, Земле, від своєї любові...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, 5 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 139.

Покоління.— Вперше надруковано російською мовою в перекладі Я. Вишеславського і Л. Смирнова у журналі «Советская Украина», 1962, № 11, с. 86—91; українською мовою у журналі «Жовтень», 1962, № 12, с. 3. Подається за збіркою «Прозорість». К., Державне видавництво художньої літератури, 1962, с. 85—86.

«Ого, братки, понаписали книг».— Вперше надруковано в журналі «Советская Украина», 1962, № 11, с. 86—91. Подається за збіркою «Прозорість», К., Державне видавництво художньої літератури, 1962, с. 16—17.

ІЗ ЗБІРКИ «ДОРОГА ПІД ЯВОРАМИ», 1964 р.

Збірка вийшла у видавництві «Радянський письменник» 1964 р.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ДОРОГИ»

«Пам'ятаєш? У камені, в колії добрій...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень».— 1964, № 7, с. 14.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 240, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 144—145.

Спогад (I—III).— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 145—149.

«В житті є сонце і мета...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 150.

Правда.— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 15.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 225, с. 1. Дата: 14.VIII 1963. К[онча]-З[аспа].

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 151.

«Вихопивсь дощик поміж заграв...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 152.

«Чогось не вгледів наостанку...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 16.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 228, с. 1. Дата 22.III 1963. К[онча]-Заспа.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 152—153.

Тарасова гілка.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 216, с. 1. Дата: 26.VI 1963.

Подається за вид.. Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 153—154.

«Знаю від листя немало слів...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 19.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 229, с. 1. Дата: 22.VIII 1963 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 154—155.

Картина.— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 18.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 155—156.

[1] Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, основоположник української класичної музики.

[2] Чайковський Петро Ілліч (1840—1893) — російський композитор.

Памфлет («Не вивчав це святами...»).— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 20.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 156—157.

Лесі Українці.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 212, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 159—161.

«Бачу літо у високім цвіті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 162—164.

[1] Майборода Георгій Іларіонович (н. 1913 р.) — український радянський композитор, народний артист СРСР.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ЯВОРІВ»

«Пам'ятаєш? І не забула розмаяні боєм знамена...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1964, № 7, с. 21.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 166—167.

Дівча.— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 223, с. 1. Дата: 2.VIII 1963 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 170—171.

Мати.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 171—172.

Пісня («Запалити б світелко — гільзу снарядну...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 172—173.

«Як перший танк, в важкій температурі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 236, с. 1. Дата: 26.X 1963 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 173—174.

[1] Шолуденко Никифор Микитович (1919—1943) — капітан Радянської Армії, його танк одним із перших прорвався на Хрещатик 5 листопада 1943 р. Загинув у цьому бою.

«Не стій, мати, та й коло хати...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 174—175.

«Йдуть по степах, по осінній руті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 175—176.

«Я люблю писать про дідів...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 176—177.

[1] Принесли перекопський грім...— Йдеться про запеклі бої на Перекопському перешийку в роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

Там, за рікою.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 177—179.

«Сняться в ночах, напоєні ласки і сили...».— Подається за вид.: Твори в 10-ти т., т. 5, с. 179—180.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

«Ти приходиш до мене...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 9 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 181—182.

«Ревуть твої сурми, рвучи все минуле луною...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 9 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 183—184.

[1] Холодний Яр — лісове урочище поблизу Чигирина, у XVIII ст.— місце базування гайдамацьких загонів, у 1919 р.— повстанців, у роки Великої Вітчизняної війни — партизанів.

«Як жаль, я, парость інших літ...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 184—185.

«...І як ти міг крізь далі дикі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 185—186.

[1] Пейзан — фальшиво, підсолоджено зображений селянин у творах кінця XVIII — початку XIX ст.

«Вийду в степ, до синьої криниці...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 186.

«Ти живеш на планеті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 187.

«Минув кривавий час. Зросло мале та голе...».— Подається за вид.: Твори. У 10-ти т., т. 5, с. 188—189.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО»

«Сиділа мати, ніби груша дика...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 190.

«І журавлині у небі крики...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 191.

«За романівським небом — сині причали...».— Подається за вид.: Твори.В 10-ти т., т. 5, с. 192.

Молоді.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 193.

«...А потім гуси потягли із півдня...». — Подається за вид.: Твори. В 10-ти г., т. 5, с. 194—195.

[1] Валторна — мідний духовий інструмент.

«А потім в ріст пішла уся трава...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 195—196.

Листок.— Подається за вид.: Твори. У 10-ти т., т. 5, с. 197.

«Отак за доброю струною...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 197.

Надія — подається за збіркою «Дорога під яворами». К., Радянський письменник, 1964, с. 78—79.

«Сонцем зігрітий, дощами січений...» — подається за збіркою «Дорога під яворами». К., Радянський письменник, 1964, с. 21—23.

ІЗ ЗБІРКИ «РУТА», 1966 р.

Збірка вийшла у видавництві «Радянський письменник» у 1966 р.

Рута.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 199—200.

[1] Менестрель — професіональний співець і музикант у феодальній Франції й Англії. В XIV—XVIII ст. менестрелями називали й народних музикантів.

ІЗ ЦИКЛУ «СОНЕТИ ОБУХІВСЬКОЇ ДОРОГИ»

«Я з тих країв, де в сині оболоні...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф з присвятою О. Гончару: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 201.

«Я з тих країв, де в сині оболоні...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 201—202.

«Я з тих країв, де за Дніпром кургани...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна, 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 10.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 202—203.

[1] Ворохобна — бунтівна, бентежна.

«І ти з такого ж поля...».— Зберігся автограф: ф. 22 оп. 1, спр. 245, с. 11.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 203.

«І ти звідтіль, де сиві журавлі...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 204.

[1] Аргонавти — герої давньогрецького міфу, які плавали в Колхіду за золотим руном на кораблі «Арго».

«Привіт тобі, обухівська дорого...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 13.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 204—205.

«А ти все та ж, як мати у надії...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 14.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 205—206.

«Її земні розгони і простори...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 6.

«У нас кохати — полюбить сповна...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 207.

«Ось той місток, де я колись ходив...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 16.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 207—208.

«Його змололи, і змісили вкрай...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 210.

«Заводять пісню з клекотом розлуки...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 24.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 211—212.

[1] Швачка Микита — один з керівників гайдамацьких загонів Коліївщини (1768), що діяв в районі Василькова, Фастова, Білої Церкви, Богуслава.

«Під круглим місяцем, ополупочі...».—Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 212.

«Від помідорів рожевіє лан...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 21.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 213.

«В нас назви сіл — як кремінь на ударі...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 22.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 213—214.

«Тепер за стіл сідають гречкосії...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 23.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 214—215.

«У гречкосіїв є веселі дні...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна». 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 25.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 215.

«Квітчається в калину із артілі...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 26.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 216.

«А сже в роботі в них усе до ладу...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 1 січня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 28.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 216—217.

ІЗ ЦИКЛУ «СОНЕТИ ВЕЧОРІВ»

Зберігся машинописний текст всього циклу з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 30—47. Автографи цих творів не збереглися.

«У вечорах, що встали як вітрила...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 34.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 218.

[1] Кармін — яскраво-червона фарба, яку добувають з комахи кошеніль.

«Ті вечори осінні — як напій...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1956, № 3, с. 34.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 218—219.

«В нас вечори не знають суєти...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 35.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 219—220.

«Заходять в гості люди й сивий дід...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 35.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 220.

«Кінчиться звада потаємних стріч...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 35.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 221.

«У вечорах осінніх є принади...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 36.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 221—222.

«У хаті тиша, з димом від махорки...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 36.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 4, с. 222—223.

[1] Лорка (Гарсіа Лорка) Федеріко (1899—1936) — іспанський поет і драматург, розстріляний фашистами.

[2] Лумумба Патріс-Емері (1925—1961) — прогресивний діяч Конго (Кіншаса) засновник і керівник партії «Національний конголезький рух», прем'єр-міністр Конго, убитий прислужниками бельгійських колонізаторів.

«Не змокли на дощі порохівниці...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 36.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 223.

«Його вели в кайданах до Сибіру...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 36.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 224.

«І знову крик, і січа, і луна...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 224—225.

«Сваволя й гніт в'ялили край журбою...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 226.

[1] Нуда — нудьга, туга (обласне).

«Не поклонявсь оздобі царських врат...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 227.

«Чекав добра на вибиті лани...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 227—228.

«Не віддзвеніли повені блакитні...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 37.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 228—229.

[1] Чумак Василь Григорович (1901—1919) — український поет, розстріляний денікінцями.

«І стеле шлях безсмертя Чумакові...».— Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1965, № 3, с. 37.

[1] Ічня — місто Чернігівської області, тут народився В. Чумак.

[2] Герострат — ефесець, який 356 р. до н. е. спалив прекрасний храм Артеміди Ефеської, щоб обезсмертити своє ім'я; славолюбець, що добивається слави будь-якою ціною.

«Встають мої світанки корчуваті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 230.

«Крізь вечори, мов корінь у саду...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 230—231.

ІЗ ЦИКЛУ «СОНЕТИ СИНЬОГО КВІТНЯ»

«Отак собі гарненько сам посиджу...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 232.

«Вона стоїть, стожарниця, вночі...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 4.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 50.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 232.

«У квітні моложавіють діди...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 56.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 232—233.

«Черлений день, мов кутий у зброярні...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 4.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 55.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 234.

«Весна і квітень...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 4.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 51.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 235.

«У квітні в нас не грають весілля...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 5.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 54.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 235—236.

«Несуть боривітри вологу і відлигу...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 5.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 49.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 236—237.

«Летять, пливуть і сурмлять ув імлі...».— Вперше надруковано в журн «Жовтень», 1965, № 6, с. 5.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 47.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 237.

«Полин запах, і кашка меду...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 52.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 238.

«В квітневі вечори долає серце смуток».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1965, № 6, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 48.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 239—240.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА»

Весь цикл зберігся у машинописному вигляді: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 60—70. Автографи цих творів не збереглися.

Пролог.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 241.

«Як не любив ти скрипку тих дерев...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 241—242.

«Де зорі падають».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 243.

Віра.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 244.

Любов.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 244—245.

Пробачення.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 245—246.

Під Валуйками.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 4 вересня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 246—247.

[1] В а л у й к и — районний центр Білгородської області.

«Любив ти землю, теплу і рясну...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 247—248.

«Отак тебе пам'ятаю...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 250.

ІЗ ЦИКЛУ «ПІСНЯ ОСТАПА ВИШНІ»

«Навкруги багаття любо й мило».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1965, 1 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 252—253.

«За українським полем соковитим...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 245, с. 1. Дата: 23.VIII 1965. К[онча]-Заспа.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 254.

«Інші мали голін і медалі...». — Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 255.

«Ні, не забудеться Остапова сила...».— Подається за вид.: Твори. в 10-ти т., т. 5, с. 258.

«Дивиться небо очима...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 258—259.

«Дороги Вкраїни, долини і кручі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 259.

«Мороз чи спека, грози чи відлига...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 260—261.

«Тут кожен замінь пише заповіт...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 263—264.

«Пиши, як кажуть, хлопче...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 264—265.

[1] Данте Аліґієрі (1265—1321) — італійський поет.

[2] Шекспір Уїльям (1564—1616) — англійський драматург і поет.

[3] Semper tiro — завжди учень *(з лат.)*.

«Дорога є, а друзів тих немає...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 5, с. 265—266.

[1] «Посмішка Максима» — Максима Рильського.

[2] Десняк (Руденко) Олекса Гнатович (1909—1942) — український радянський письменник, загинув на фронті.

[3] Мельничук Юрій Степанович (1921—1963) — український радянський критик і публіцист.

ІЗ ЗБІРКИ «СИНІЙ ЛІТОПИС», 1968 р.

Збірка «Синій літопис» побачила світ у видавництві «Радянський письменник» у 1968 р.

Поезія («Її не купиш цвітом провесен...»).— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 7.

Дума («Серед темної ночі...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 7—9.

Балада («Коли він звільнив п'ять метрів землі...»).— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 9.

Син.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 10

«А коли натомимось небо верстати...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 10—11.

«Одкрий свої сизі крила над пружним теплом долини...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 1.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 264, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 12.

«До світанкової води, на непротоптані сліди...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 1.

Зберігся автограф.: ф. 22, оп. 1, спр. 264, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 13.

«Білі птиці снігів налетіли зночі...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 2.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 264, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 13—14.

«В завійну ніч з незвіданих доріг...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 2.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 263, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10 ти т., т. 6, с. 14—15.

«Заборгував тобі я, чорний хлібе...».— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 15—16.

«Приходять предки, добрі і нехитрі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 16.

Полин.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 17.

[1] Овлур — половець, персонаж із «Слова о полку Ігоревім».

Тінь.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 17—18.

«Хата стоїть на краю села...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 18—19.

«Куди зникає щебет малюка...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 19.

«Мені не треба в житті багато...».— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 31.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 22.

«Корінь кленовий на стежці моїй...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 22.

«Підведи мої вії зелені...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 22—23.

Снігові мелодії

1. *«Сніги, сніги на чорних килимах...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 24.

2. *«Ще сніг мете в могутнім колиханні...».*— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6. с. 24—25.

3. *«Морози б'ють важкі свої копита...».*— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 25.

4. *«Не боячись зими-напасті...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 25.

Визнання.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 26.

«Я — небо. Я — полотнище віків».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 26—27.

«Я — корчуватий без. Я — фіолет рай-дерева».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 27.

[1] Без, рай·дерево — бузок.

«Гляньте, карі очі, та в мою сторононьку...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 4.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 17.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 27—28.

«Ми сірі гуси в хмарі...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Зберігся автограф.: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 19.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 28.

«Так робляться визнання цвіту й повіді...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 29.

«Задихав березняк зеленими устами...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 30—31.

«Пробилося трави шептання і наріччя...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 31—32.

Вологий вітер.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 32.

«Ось жайворон ожив...».— Подається за вид.: Твори. в 10-ти т., т. 6, с. 33

«Дайте мені доли...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Зберігся автограф. ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 33.

«Так я про бою іще хотів казати...».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 29 квітня.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 16.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 34.

Вечір.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 34—35.

[1] Арабески — орнамент з геометричних і рослинних візерунків, в які іноді вводяться східні написи.

[2] Із бородищами, як у Фіделя... — тобто як у Фіделя Кастро.

Реквієм.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 37.

«Билася райдуга над водою...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 37—38.

Антитеза.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 39.

[1] Транспозиційні енграми, відеотрон, фотон, переброквантинфікатор, термоскопія — математичні та технічні терміни.

«Я бачу, як ти, богатир в плечах...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 25.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 39—40.

«Всі кажуть: кривавий двадцятий вік...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 28.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 40.

«Не будуй, мій віку, тюрем за гратами...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 27.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 41.

«Подай мені руки, о віку мій...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 6.

Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 26.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 41—42.

Не руйнуй мені, віку...— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 42.

І. *«За віками, як тінь за даллю...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 42—43.

[1] Каяль (Каяла) — річка, згадувана в «Слові о полку Ігоревім».

II. *«Усе, що билося світанням...».*— Подається за вид.: Твори. В 10 ти т., т. 6, с. 43.

III. *«Не боюсь, що вдарять темні хвилі...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 43—44.

IV. *«То голос твій кличе...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 44—45.

V. *«Поклади свої добрі руки...».*— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 45—46.

«Віку двадцятий, дні пережиті...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 46.

«Благословенна будь, земле, мати для всіх...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 46—47.

«Благословен будь, світе мій, в небі й траві...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 47.

Роздум.— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 48.

Т р и в е д н і с т ь.

Сніданок.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 9.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 49—50.

Обід.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 10.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 50—51.

Вечеря.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 51—52.

Майстри.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1967, 9 квітня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 52—53.

[1] Буонарроті (Мікеланджело Буонарроті; 1475—1564) — італійський скульптор, живописець і архітектор епохи Відродження.

Богомази.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1967, 9 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 53—55.

[1] Рембрандт Гарменс ван Рейн (1606—1669) — голландський живописець.

[2] Рубенс Пітер-Пауль (1577—1640) — фламандський художник.

[3] Леонардо да Вінчі (1452—1519) — італійський художник і вчений епохи Відродження.

[4] Рафаель Санті (1483—1520) — італійський живописець і архітектор доби Відродження.

Фюрери.— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1967, 9 червня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 55—56.

Уроки фюрера.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 56—57.

Малюнок пісні.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 57—58.

«Дядько мій добрий...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 9, с. 14.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 60—61.

«Посіємо хліб в ріллю віковую...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 61—62.

Медитація.— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 63.

Колос.— Вперше надруковано в журн. «Радянська жінка», 1967, № 10, с. 2—3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 64.

Пам'ять.— Вперше надруковано в газ. «Вінницька правда», 1967, 1 липня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 64—65.

Колиска.— Вперше надруковано в журн. «Радянська жінка», 1967, № 10, с. 2—3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 65—66.

ІЗ ЦИКЛУ «СИН ЯЦЯ — КОВАЛЯ»

«Уже давно нема тієї кузні...».— Зберігся машинопис з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 260, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 67.

«Усе життя — як пісні передмова...».— Зберігся машинопис з авторською правкою: ф. 22, оп. 1, спр. 260, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 69.

«Не знали люди: жить йому віки...».— Зберігся машинопис: ф. 22, оп. 1, спр. 282, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 69—70.

«Та й радості було...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 70—71.

«Біля його вікна зупинявся світ...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т 6, с. 71.

«Кам'яними дорогами, від хати до хати...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 71—72.

«Тебе я вгледів змалечку...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 72.

«Ще тільки-тільки ставало на світ...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1967, № 12, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 73.

[1] Сопух — випари, сморід.

ІЗ ЦИКЛУ «ОКТАВИ ЗЕЛЕНОГО ЛІТА»

Ідилія («Біля села, що має назву Бірки...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 74—75.

[1] Клан — родова община у шотландців та ірландців, рід.

Вітрило дощу.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 75.

Смарагдове диво.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 76.

Вечірні рядки.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 11, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 77—78.

Земні октави.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 78—79.

Родовід.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 79—80.

Єдність.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 80—81.

Світанок.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 81.

Шлях.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 11, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 81—82.

[1] Смерд — селянин на Русі в XI—XIII ст.

[2] Пампа — степ субтропічного поясу у Південній Америці (переважно в Аргентині).

[3] Мисюрка — шолом, залізна шапка з кільчатою сіткою, що спадала на обличчя, шию і плечі.

[4] Фібула — металева застібка для одягу в давнину.

[5] Осанна — молитовний вигук у давніх євреїв і християн.

Коні.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 11, с. 9. Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 83.

Джерело.— Вперше надруковано в журн. «Україна», 1967, № 32, с. 12. Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 84—85.

Степовий двір.

I. *«При степовому вічному дворі...».*— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 11, с. 11. Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 20.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 86.

II. *«Підводяться танкісти й сурмачі...».*— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 262, с. 21.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 87.

III. *«Злягли в пилу біля нічних багать...».*— Зберігся автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 263, с. 15.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 87—88.

Зелений вечір.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1967, № 11, с. 12.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 88—89.

ІЗ ЗБІРКИ «СЕРПЕНЬ ДУШІ МОЄЇ», 1970 р.

Книга «Серпень душі моєї» побачила світ у видавництві «Радянський письменник» у 1970 р. Вона мала чотири розділи: «Дорога під яворами», «Серпень душі моєї», «Синій літопис» та «Октави зеленого літа». Два з них виходили свого часу окремими збірками, а «Октави зеленого літа» входили розділом до книги «Синій літопис». В останні два розділи збірки «Серпень душі моєї» поет у десятитомнику додав декілька творів, яких не було у книзі «Синій літопис». Це вірші «Дума», «О, скільки слів...», «Реквієм», «Ходять птиці по синю воду...», «Билася райдуга...», «Старим позначена окопом», «Ремигають круторогі...», «Широка, вільна, сизопера...» та «Вітри». Перші п'ять були вміщені у розділі «Синій літопис», а чотири останні — у розділі «Октави зеленого літа».

Зерно.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 1. Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 94.

Про майстра.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 97—98.

Фреска.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 2. Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 98.

[1] Цинд р а — окалина на металі.

Бій Максима Кривоноса.— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 99—102.

[1] Єремія.— Йдеться про Ярему Вишневецького (1612—1651) — українського магната, який, прийнявши католицтво, жорстоко боровся проти повсталого народу.

[2] Біскуп — єпископ у католиків.

[3] Ятаган — холодна зброя, щось середнє між шаблею і кинджалом.

[4] Кинді, валянки, калоші — великі чоботи (іронічно).

[5] Кунтуш — верхній розпашний одяг заможного населення у XVI—XVIII ст. на Україні та в Польщі.

«За подихом полів стоїть осіннє диво...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 103.

«Ні за що згудять, не розсудять...».— Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 11, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 104.

«Мене так доля народила...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 5.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 104—105.

Пам'ять (Балада).— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 106—108.

Інваліди.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 108—109.

Вершник (Балада).— Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 11, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 109—110.

Любов (Балада).— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 6.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 110—111.

Плуг (Балада).— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 111.

Дуби над Стугною.— Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 11, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 112—113.

«Тут Стугни плин малює вічну карту...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 7.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 113—114.

«Тут в'ється Стугна, пахнуть медуниці...».— Вперше надруковано в журн. «Ранок», 1970, № 1, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 114—115.

[1] Мементо морі! (memento mori! *лат.*) — пам'ятай про смерть!

«Не збиті в заметіль, не схилені добою...».— Вперше надруковано в журн. «Прапор», № 11, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 115—116.

Сіре гуся.— Вперше надруковано в журн. «Ранок», 1970, № 1, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 116—117.

«Пливуть березневі тучі...».— Вперше надруковано в журн. «Ранок», 1970, № 1, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 117.

«...І гнеться небо, як лоза...».— Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1970, № 1, с. 4.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 118.

«Ідуть в розкриті небеса...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 118.

Ливон у полі.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 119—121.

«В степах і долинах, по білених росах...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 123—124.

[1] Берестечко — місто Волинської області, біля нього у червні 1651 р. в результаті зради хана Іслам-Гірея польські війська завдали поразки полкам Б. Хмельницького.

[2] Пилявці — тепер с. Пилява Старосинявського району Хмельницької області; тут у вересні 1648 р. війська Хмельницького розгромили польсько-шляхетську армію.

[3] Корсунь — і Жовті Води... — Йдеться про перемоги козацько-селянських військ, керованих Б. Хмельницьким, над польсько-шляхетською армією під Корсунем і Жовтими Водами у 1648 р.

«Ходять птиці по синю воду...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с 126—127.

Серпень душі моєї.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна». 1969, 13 грудня

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 127.

Києву.

1. *«Як вдивляюся в очі тобі...».*— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 26 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 128.

2. *«Із тих в'юнких зелених діб...».*— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 26 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 128—129.

3. *«Ми пішли в твої завали...».*— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 26 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 129.

4. *«Виходиш гордо у житті...».*— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1965, 26 серпня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 130.

«Серпень душі моєї підійшов за хвилину...».— Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1969, 14 грудня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 131.

«Тепер, скажу я вам...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 131—132.

Грузинським поетам.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 132—133.

[1] Гурамішвілі Давид (1705—1792) — грузинський поет, який тривалий час жив і помер на Україні.

«Питайте її у лузі...».— Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1970, 1 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 133—134.

В готелі «Москва».— Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969, 27 травня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 134—135.

«Тепер усе ясно...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 135.

Соняшник.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, 1974, с. 136.

ІЗ ЦИКЛУ «ЗИМОВІ ЕТЮДИ»

«Завихрило, затуманило...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1970, № 5, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 137.

«То білі гуси на високих кленах...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1970, № 5, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 138.

«Калинові місця в холодному кармінні...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 138—139.

«Віддаляється сіра віхола...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 139.

«Яблук натруси мені із саду...». Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 140—141.

«Одберу я цвіт мелодій...».— Вперше надруковано в журн. «Ранок», 1970, № 1, с. 8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 141.

«На липи налягла од липня біла спека...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1970, № 5, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 143—144.

«Так живуть на цій землі поети...».— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1970, № 5, с. 2.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 144.

Побратими (Балада).— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1970, № 5, с. 3.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 145—146.

Вірність (Балада).— Вперше надруковано в газ. «Соціалістична Харківщина», 1969, 7 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 146—147.

«Мати моя полотна наткала...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 148.

«Чому сказати, й сам не знаю...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 148—149.

«Сухий пучок пахучої трави...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 149—150.

Максиму Рильському.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 151.

«Беру до серця землю всю, як є...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 151—152.

«Сусіди з батьком радили мені...».— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1970, 15 березня.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 152—153.

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ РІЗНИХ РОКІВ

ВІРШІ

Ці твори зібрала та підготувала дружина А. Малишка поетеса Л. В. Забашта.

«Перша любов моя, перше кохання...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 154.

«Сам собі творю дереворити...».— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

Олексі Влизькові.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

Еллану-Блакитному.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

Вишні.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

Платону Майбороді.— Вперше надруковано в Літературній Україні, 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

Остапу Вишні.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 197.

«Воскресай для життя і вдачі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 197—199.

«Чуєш ти мене, друже і брате...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 200—201.

«Я — сльоза. Поети кажуть: чиста...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 204—205.

Обухівська дорога.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 205—206.

Слово («Воно колись витало понад юрмами...»).— Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1966, № 8, с. 5.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 212—213.

«Збирались птиці, а птиці білі...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 220—221.

Україні.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 223—224.

[1] Реченець (*застар.*) — визначений строк.

Григорію Косинці.— Вперше надруковано в «Літературній Україні», 1987, 12 листопада.

Подається за першодруком.

«Радуюсь вам, молоді, тонкоброві...».— Подається за автографом, що зберігається в родинному архіві.

ПІСНІ

«Там, де зір сім'я, неба течія...».— Зберігся машинопис з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 268, с. 1.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 231.

Вечірні вогні («З тобою, кохана, ми підем у парі...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 235.

Студентська застольна.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 235—236.

«Стань зорею мені...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 237.

Вкраїно моя.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 238—239.

«Де літо зелене, мороз та сніги...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 239—240.

«На калині цвіт...».— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 240—241.

Кленова пісня.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 241—242.

Пісня («Серце б'ється, як згадаю...»).— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 242—243.

Пісня дружби.— Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 243—244.

Пісня про Україну («Україно, рідний краю...»).— Вперше надруковано в газ. «Радянська Житомирщина», 1960, 12 листопада.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 6, с. 244—245.

ПОЕМИ

Майже всі поеми спочатку друкувалися частинами або повністю у газетах та журналах, а потім уже входили до окремих книг.

Послання Олександру Твардовському.— Вперше надруковане у газ. «Література і мистецтво», 1944, 31 грудня. Зберігся машинопис: ф. 22, оп. 1, спр. 57, с. 1—8.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 7, с. 178—185.

[1] Лубни, Пирятин, Бровари — під Лубнами, Пирятином, Броварами відбулися кровопролитні бої у 1941 р.

[2] «Трансвааль, Трансвааль, страна моя!» — слова з популярної свого часу пісні про війну бурів (голландських колоністів) проти англійців 1899—1902 рр. Створена на основі пісні Г. А. Галіної «Бур і його сини» (1899). Трансвааль — республіка, заснована бурами 1856 р. на півдні Африки; нині провінція Південно-Африканської Республіки.

[3] Войска — село *(білоруськ.)*.

[4] Конєв Іван Степанович (1897—1973) — радянський військовий діяч, маршал Радянського Союзу, в роки Великої Вітчизняної війни командував військами 1-го Українського та інших фронтів.

[5] Сяліба — село, оселя *(білоруськ.)*.

[6] Овідій (Публій Овідій Назон, 43 до н. е.— 18 н. е.) — римський поет, автор «Метаморфоз».

Сини (Героїчна симфонія).— Вперше надрукована в газ. «Радянська Україна», 1945, 2 листопада.

Збереглися окремі уривки автографа: ф. 22, оп. 1, спр. 54, с. 1—16, а також машинопис з правкою автора: спр. 180, с. 300—337.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 7, с. 186—200.

Прометей.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 21 квітня. Збереглися чорнові уривки автографа з правкою автора: ф. 22, оп. 1, спр. 58, с. 2—7, 18—23. Дата: *25—28.III 1946, м. Київ.*

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 7, с. 238—262.

[1] Звезда полей под отчим домом // И матери моей рука...— Слова з російської пісні.

[2] Тужиль — неологізм від «туга», «тужіння».

Це було на світанку.— Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 22 та 24 серпня. У тому ж році твір вийшов окремим виданням у видавництві «Радянський письменник».

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 8, с. 7—27.

[1] Чоловіка беруть десь на русько-японську // Воювати матросом у Порт-Артурі.— Йдеться про війну Росії з Японією 1904—1905 рр.

[2] Проводжала його, побувала в прийомі...— в приймальному пункті для новобранців та мобілізованих в армію у царській Росії.

[3] Боженко Василь Назарович (1871—1919) — герой громадянської війни на Україні, командир Таращанського полку 1-ї Української Радянської дивізії.

[4] Черняк Тимофій Вікторович (1891—1919) — герой громадянської війни на Україні, командир Новгород-Сіверського полку.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ

Автобиография.— Вперше надруковано у видавництві «Советский писатель», М.— Л., 1959. «Автобиография» написана А. Малишком для однотомника «Стихотворения» в серії «Библиотека советской поэзии» (видавництво «Советский писатель», М.— Л., 1959). У листі до видавництва А. Малишко писав: «Я категорически против печатания «Автобиографии», перевод который Вы мне прислали. В переводе она звучит плохо. Я наконец сел и сам написал «Автобиографию», которая меня в какой-то степени удовлетворяет. Прошу именно ее поместить в сборнике «Библиотечка поэта».

Цього ж року «Автобиография» («Из автобиографии») була опублікована в книзі: Советские писатели. Автобиографии в двух томах. М., Гослитиздат, 1959, і в 1974 р. в десятитомному виданні поета (т. 10).

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 10, с. 315—329.

[1] Коломійченко Олексій Сидорович (1898—1974) — український радянський оториноларинголог, член-кореспондент АН УРСР (1967), заслужений діяч науки УРСР (1955).

О. С. Коломійченко був вчителем у А. Малишка в медичному технікумі, саме він розгадав обдарованість хлопця і порадив йому шукати більш відповідного фаху.

А. Малишко і П. Майборода присвятили пісню «Лікарю добрий» Олексію Сидоровичу та його братові хірургу Михайлу Сидоровичу Коломійченку (1892—1973).

[2] «Радянське село» — орган Бишівського РК КП України та райради депутатів трудящих Київської обл. Газета виходила двічі на тиждень з 1930 р. по 1959 р.

[3] Хрещатий Яр (Хрещата долина) — у XVII ст. назва місцевості на території сучасної вул. Хрещатик у Києві.

[4] «Красная Армия» — газета, орган наркомату по військовим справам України. Виходила щоденно з 1919 р.

[5] «За Радянську Україну» — газета, орган ЦК КП(б)У і Верховної Ради УРСР. Виходила тричі на тиждень з 1941 р. по 1943 р.

[6] «За честь Родины» — щоденна червоноармійська газета Бакинського військового округу. Видавалась з 4 листопада 1945 р. по 1946 р.

[7] Кошова Ганна Денисівна (1871—1948) — новатор сільськогосподарського виробництва, Герой Соціалістичної Праці (1947).

Думки про поезію.— Вперше надруковано в 1959 р. Окремим виданням — у видавництві «Радянський письменник». Збереглися автографи окремих частин твору: ф. 22, оп. 1, спр. 323, с. 1—7. В основу «Думок про поезію» покладено доповідь на всеукраїнській нараді поетів, що відбулася в Києві у листопаді 1958 р.

Подається за вид.: Твори. В 10-ти т., т. 10, с. 56—206.

[1] «Труд перероста е у красу...» — слова П. Тичини з вірша «І рости, і діяти...».

[2] Корнійчук Олександр Євдокимович (1905—1972) — український радянський драматург, державний і громадський діяч, академік АН СРСР (1943), академік АН УРСР (1939), Герой Соціалістичної Праці (1967).

[3] Гончар Олесь (Олександр) Терентійович (н. 1918 р.) — український радянський письменник, громадський діяч, академік АН УРСР (1978), Герой Соціалістичної Праці (1978).

[4] Яновський Юрій Іванович (1902—1954) — український радянський письменник.

[5] Стельмах Михайло Панасович (1912—1983) — український радянський письменник, громадський діяч, академік АН УРСР (1978), Герой Соціалістичної Праці (1972).

[6] Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — російський письменник. Основоположник критичного реалізму в російській літературі.

[7] Стефаник Василь Семенович (1871—1936) — український письменник і громадський діяч.

[8] Блок Олександр Олександрович (1880—1921) — російський поет.

[9] Українка Леся (1871—1913) — українська поетеса і громадська діячка революційно-демократичного напряму.

[10] Белінський Віссаріон Григорович (1811—1848) — російський революційний демократ, літературний критик і публіцист.

[11] Бажан Микола Платонович (1904—1983) — український радянський поет, громадський діяч, академік АН УРСР (1951), заслужений діяч мистецтв Грузинської РСР (1964), народний поет Узбецької РСР, Герой Соціалістичної Праці (1974).

[12] Сосюра Володимир Миколайович (1898—1965) — український радянський поет.

[13] Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886—1934) — радянський партійний і державний діяч.

[14] Міцкевич Адам Бернард (1798—1855) — польський поет, діяч національно-визвольного руху.

[15] Нехода Іван Іванович (1910—1963) — український радянський поет.

[16] Гончаренко Іван Іванович (н. 1908 р.) — український радянський поет.

[17] Нагнибіда Микола Львович (1911—1985) — український радянський поет, заслужений працівник культури БРСР (1974).

[18] Первомайський Леонід Соломонович (1908—1973) — український радянський письменник.

[19] Швець Василь Степанович (н. 1918 р.) — український радянський поет.

[20] Степанюк Борислав Павлович (н. 1923 р.) — український ра-

дянський письменник, заслужений працівник культури Киргизької РСР та Чуваської АРСР.

[21] Палійчук Борис Дмитрович (н. 1913 р.) — російський радянський письменник.

[22] Кольцов (Фрідлянд) Михайло Юхимович (1898—1942) — російський радянський письменник, журналіст, член-кореспондент АН УРСР (1938).

[23] Бернс Роберт (1759—1796) — шотландський поет.

[24] Беранже П'єр-Жан (1780—1857) — французький поет-демократ.

[25] Лонгфелло Генрі Уодсуорт (1807—1882) — американський поет і перекладач.

[26] Гете Йоганн-Вольфганг (1749—1832) — німецький поет і мислитель.

[27] Руставелі Шота (друга половина XII ст.— початок XIII ст.) — грузинський поет, автор поеми «Витязь в тигровій шкурі».

[28] Панів Андрій Степанович (1899—1942) — український радянський поет.

[29] Шевченко Іван Іванович (1902—1977) — український радянський пост, журналіст.

[30] Усенко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет.

[31] Воронько Платон Микитович (1913—1988) — український радянський поет.

[32] Дмитерко Любомир Дмитрович (1911—1985) — український радянський письменник.

[33] Воскрекасенко Сергій Іларіонович (1906—1979) — український радянський поет.

[34] Ющенко Олекса Якович (н. 1917 р.) — український радянський поет.

[35] Упеник Микола Олександрович (н. 1914 р.) — український радянський письменник.

[36] Масенко Терень (Терентій) Германович (1903—1970) — український радянський поет.

[37] Новицький Олекса Миколайович (н. 1914 р.) — український радянський поет, перекладач, заслужений працівник культури Грузинської РСР (1964).

[38] Побідоносець Георгій — у християнській релігії — святий, покровитель землеробства, пізніше в Європі створено культ Григорія Побідоносця — патрона рицарства.

[39] Штогаренко Андрій Якович (н. 1902 р.) — український радянський композитор, педагог, народний артист СРСР (1972), Герой Соціалістичної Праці (1982).

[40] Руданський Степан Васильович (1834—1873) — український поет-демократ.

[41] Самійленко Володимир Іванович (1864—1925) — український письменник.

[42] Братунь Ростислав Андрійович (1927) — український радянський поет.

[43] Ткач Дмитро Васильович (н. 1912 р.) — український радянський письменник.

[44] Лаура — героїня ліричної поезії одного з родоначальників гуманістичної культури Відродження Франческо Петрарки.

[45] Беатріче — перша дружина Карла I Анжуйського (Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» («Чистилище»).

[46] Огарьов Микола Платонович (1813—1877) — російський революціонер, поет, публіцист.

[47] «Перець» — український журнал сатири й гумору. Видається з 1941 р.

[48] Білоус Дмитро Григорович (н. 1920 р.) — український радянський поет.

[49] Лагода Валентин Костянтинович (Лагодзинський; н. 1913 р.) — український радянський поет.

[50] Макаренко Антон Семенович (1888—1939) — радянський педагог і письменник.

[51] Кривда Григорій Федосійович (н. 1923 р.) — український радянський поет, прозаїк.

[52] Олійник Степан Іванович (1908—1982) — український радянський поет-гуморист, сатирик.

[53] Бандуренко Євген Федорович (1919—1972) — український радянський поет.

[54] Кругляк Юрій Михайлович (н. 1925 р.) — український радянський поет.

[55] Годованець Микита Павлович (1893—1974) — український радянський поет-байкар.

[56] Косматенко Анатолій Денисович (1921—1975) — український радянський поет.

[57] Сліпчук Петро Олексійович (1914—1979) — український радянський поет-сатирик.

[58] Ключина Павло Юхимович (1914—1972) — український радянський поет-байкар.

[59] Іванович Володимир Іеропімович (1905—1985) — український радянський письменник.

[60] Манжура Іван Іванович (1851—1893) — український поет, фольклорист, етнограф.

[61] Шабатин Полікарп Юхимович (н. 1919 р.) — український радянський поет, прозаїк.

[62] Білецький Михайло Семенович (н. 1910 р.) — український радянський прозаїк.

[63] Булаєнко Володимир Дмитрович (1918—1944) — український радянський поет.

[64] Кочевський Віктор Васильович (н. 1923 р.) — український радянський поет, заслужений діяч культури Вірменської РСР.

[65] Хоменко Іван Євтихійович (1919—1968) — український радянський письменник.

[66] Дрок Кость Леонідович (н. 1919 р.) — український радянський поет.

[67] Цинковський Іван Іванович (1919—1987) — український радянський поет.

[68] Павличко Дмитро Васильович (н. 1929 р.) — український радянський поет.

[69] Юхимович Василь Лукич (н. 1924 р.) — український радянський поет.

[70] Герасименко Юрій Михайлович (1907—1942) — український радянський поет і драматург.

[71] «Жовтень» — щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал спілки письменників України. Видається з 1951 р.

[72] Головко Дмитро Федорович (1905—1978) — український радянський художник-кераміст, народний художник УРСР (1972).

[73] Летюк Євген Миколайович (1929—1976) — український радянський поет, прозаїк.

[74] Новиченко Леонід Миколайович (н. 1914 р.) — український радянський літературознавець, академік АН УРСР (1985 р.).

[75] Крижанівський Степан Андрійович (н. 1911 р.) — український радянський поет, літературознавець.

[76] Кобилецький Юрій Свиридович (1906—1987) — український радянський літературознавець і критик.

[77] Іщук Арсен Олексійович (1908—1982) — український радянський літературознавець і письменник.

[78] Коваленко Леонід Миколайович (1922—1983) — український радянський критик і літературознавець.

[79] П'янов Володимир Якович (н. 1921 р.) — український радянський критик, перекладач.

[80] Барабаш Юрій Якович (н. 1931 р.) — український і російський радянський літературознавець і публіцист.

[81] Бурляй Юрій Семенович (н. 1918 р.) — український радянський критик, прозаїк.

[82] Гур'єв Борис Микитович (н. 1920 р.) — український радянський критик.

[83] Шамота Микола Захарович (1916—1984) — український радянський літературознавець, критик, академік АН УРСР (1967).

[84] Савич (Лук'яненко) Іван Савич (н. 1914 р.) — український радянський письменник.

[85] Кулеба Григорій Іванович (н. 1932 р.) — український радянський поет, прозаїк.

[86] Лупій Олесь Васильович (н. 1938 р.) — український радянський поет, прозаїк.

[87] Діденко Василь Іванович (н. 1937 р.) — український радянський поет.

Оповитий любов'ю.— Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, 10 березня. Зберігся чорновий автограф: ф. 22, оп. 1, спр. 319, с. 1—33. Стаття написана до 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка.

Подається за першодруком.

[1] «Колокол» — перша російська революційна газета, яку видавали О. Герцен і М. Огарьов у 1857—1865 рр. у Лондоні, в 1865—1867 рр. у Женеві. Поширювалась в Росії і на Україні нелегально.

[2] Герцен Олександр Іванович (1812—1870) — російський революційний демократ, філософ-матеріаліст, письменник, публіцист.

[3] Тропінін Василь Андрійович (1776—1780? — 1857) — російський живописець.

[4] Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — актор, основоположник сценічного реалізму в російському та українському театральному мистецтві.

[5] Брюллов Карл Павлович (1799—1852) — російський живописець.

[6] «Отечественные записки» — російський щомісячний журнал, який виходив 1868—1884 рр. у Петербурзі; редагували його М. Некрасов, М. Салтиков-Щедрін та ін.

[7] Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач.

[8] Скальковський Аполлон Олександрович (1808—1899) — російський і український дворянський історик, статистик, економіст, етнограф, письменник і публіцист.

[9] Ціцерон Марк Туллій (106 до н. е.— 43 до н. е.) — давньоримський політичний діяч, оратор, письменник.

[10] Рабле Франсуа (1494—1553) — французький письменник-гуманіст.

[11] Вишенський Іван (н. між 1545—1550 — після 1620) — український письменник.

[12] Сераковський Зигмунт (1826—1863) — діяч польського і російського літературного революційно-визвольного руху.

[13] Олдрідж Джеймс (н. 1918 р.) — англійський письменник і громадський діяч.

[14] Шопен Фридерик Францішек (1810—1849) — польський композитор і піаніст.

ЗМІСТ

Андрій Малишко. *О. В. Шпильова* 5

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ІЗ ЗБІРОК «ДРУЖБА», 1935 р., «БАТЬКІВЩИНА», 1936 р.

Бронепоїзд 28
Заспів про Боженка 30
Прощання 32
Вийду в самий вечір... 32
Пісня про соколів 33
Напишу листа... 34

ІЗ ЗБІРКИ «ЛІРИКА», 1938 р.

Товаришу Серго 36
Учитель 37
Мати 40
Урожай 41
Пейзаж 43
Ніде не меркне наша слава... 45
Корнюша 46
Опанас Біда 49

Іспанські балади

Балада про вартового 51
Долорес 51
Балада про сина 53
Дума про астурійця 54

Пушкін 56
Поет (Пам'яті М. Коцюбинського) 59
Батьківщині 60
Материнська 61
«Дядько мій, Микита-чорнокнижник...» 62
Гроза пройшла... 63

ІЗ ЗБІРКИ «З КНИГИ ЖИТТЯ», 1938 р.

Ленін в Таммерфорсі 65
Руставелі 66

Пам'ятник Маркса 67
Бійці 68
Береза 70
Проводи 71
Коцюбинському (Дума) 74
Як Прометей над горами... 75
Лісник 76
Плач Ярославни 77

ІЗ ЗБІРКИ «НАРОДЖЕННЯ СИНІВ», 1939 р.

Оповідання про січневий вечір 80
Марш Чубенка (З кінофільму «Вершники») 82
Богунська перша 83
Богунська друга 84
Богунська третя 84
Богунська четверта (З кінофільму «Щорс») 86
Пісня про знамено 86
Тарас у кирило-мефодіївців 87
Зустріч з Яриною 90
Пам'ятник Тарасові 91
На горі Чернечій 92
Повився хміль біля старих воріт 93

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦЯ ОПАНАСА БАЙДИ», 1940 р.

«Мати моя, мати дорога...» 94
Вступ 94
Тоді, як сідали всі на підводи... 95
За колоссям яровистим... 96
Оцю ми співали... 97
Не можу усе пригадати... 98
Дубно 98
Пісня 99
Про Матяша з полонини 100
Корова 100
Земля 101
Дарунок 103
Ти знов мені наснишся... 103
На могилі Франка 104
Кузня в Нагуевичах 104
Над Збручем зірка падала... 105

ІЗ ЗБІРКИ «БЕРЕЗЕНЬ», 1940 р.

Бусел 106
Гармоніст 106
«Зерно і камінь, суша і вода...» 107
«Нащадок наш у мемуарах знайде...» 107
Струмок 108
Запит липневій хмарі 108
Оповідання про Ливона Редедю 109

Канів

Повертаючись до Києва 112
«Прощай, Арале, назавжди...» 114
«Причалили під берег, ніч...» 115
Коли я йшов у люди... 115

«Рука фельдфебеля карала...» 117
«Смолокури і кожум'яки...» 117

ІЗ ЗБІРКИ «ЖАЙВОРОНКИ», 1940 р.

Жайворонок 119
Мандри 119
«Забіліли сніги у дубовій діброві...» 120
Мавзолей 120
Ім'я 121
Три хвилини 121
Ялинки 122
«Бійця поклали у дядьковій клуні..» 122
«В північний час ударить грім...» 123
«Іржуть на вітрі коні чорногриві...» 123
«Походи, ви, походи...» 124

Запорожці

Ворон 125
Битва І 125
Битва ІІ 126
«Уставай, моє сонечко, з темного лугу...» 127

ІЗ ЗБІРКИ «БИТВА», 1943 р.

«Червоно-вишневі зорі віщують погожий схід...» 128

Україно моя 129
1. «Запалали вогні за долиною синьою неба...» 129
2. «Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розлуки...» 130
3. «Знову кличу тебе, чи ти голосу не розпізнала?» 131
4. «Вставай, моя рідна, розлуки доволі...» 131
5. «Не плачте, мамо, не треба...» 132

Боженко 134
Мати 135
Київ («Змінився наш обрій весельй») 136
Балада про Матвія Підкову 137
Валюшці 139
Я сорочку знайду вишиванку... 139
«Отак живу, суворий, непомітний...» 140
«Багнет, казанок, і скатка, і протитанковий грім...» 141
Заповіт 141
«Україно Радянська, бачу тебе в майбутньому...» 142
Дніпро 145
Тарасу Шевченкові 147
Франкові 149
Земля (З поеми «Катерина») 150
«Ти мене накличешся ночами...» 152
Балада («По містах в руїні..») 152
«Бійці в заозер'ї прали онучі...» 153
«Україні («Настраждалася в горі...») 154
Україні («І крик, і полум'я руде...») 154
Пісня («Там, де ворог пройде,— зла руїна...») 156
Партизанська мати 157
Я бачив незабутнє 157
«Притомлені, бородаті...» 158

«Куриться пил...» 159
«Я, може, серцем посивію...» 159
Повернення 160
Розплата («Вийшли танки з лісів...») 160
«Не горе нам судилося ізвіку...» 161
«Де б ти не бився, в огні під Сталінградом...» 162
«Нехай ми схудлі, некрасиві...» 162
«Закурене сонце засяяло нині...» 163

ІЗ ЗБІРКИ «ЯРОСЛАВНА», 1946 р.

Десь далеко за Одером 164
«Не треба ні слави, ні грому...» 164
«За збитим полем...» 165
«Нехай поляжу при меті...» 165
«Додому прийдем, сядем за столом...» 166
«Летять наші вісті додому...» 166
«На чорнім камені червоні маки...» 167
Теслярі 168
Кашовар 169
Листок 169
Маруся 170
«Прощатись будемо в бліндажі...» 170
«Кожному місткові поклонимось...» 171
«Обпалених стоділ, землі й заліза гук...» 172
«Свист у полі, ночі горобині...» 173
«На теплих землях...» 174
«Обірваний в степу гнучкий гарячий дріт» 175
«Ці ночі будем довго пам'ятати...» 175
Київ («Як не спиться вночі...») 176
«Сірі каски, закурені димом...» 176
«Знову поле, червоне од маків...» 177
«Одвикли плакать очі матерів...» 178
«Солдати їдуть, солдати їдуть...» 178
«До Дніпра...» 179
«Полюбила мене, не питала...» 181
«Ярославно, Ігор знову кличе...» 181
«Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу...» 182
«Полюбила мене,— я не знаю...» 183
«Яке це щастя — сонця шати...» 183
«Люби мене, згадуй ночами...» 184
Балада про серце 184
Богдан 186
Солдатська балада 187
Балада про танкіста 189
Балада про комвзводу 190
Балада про колосок 191
Балада про Зозулю 193
Балада про Довбуша 194
«Молоденькі сади ми посадим на кручі..» 195
«Звийтеся в небо весняне...» 196
«Обкурений порохом день..» 196
«Оддудніла, одгупала, одклекотіла війна...» 197
«Автострада проходила зліва і справа...» 198
Балада («Он виходять сади зустрічати весну...») 199

ІЗ ЗБІРКИ «ВЕСНЯНА КНИГА», 1949 р.

Вступ 201
«Летять широкі дні...» 202
«Із холодних теплушок у полі...» 202
«Нам щастя випало...» 204
Балада про панфіловців 205
«Синіє темний вечір. Листопад...» 206
Слово 207
«Хотів би ту ношу...» 207
Струмок («Шепоти, жебони, блакитноокий..») 208
Грім 209
«Ніхто мені спогад роками не зв'яже...» 209
«Через літ п'ятдесят хай приходять в гості...» 210
«Ходить полем молодистий...» 210
«Знову літо у красшім цвіті...» 211
«Ржава каска лежала в полі...» 212
«Повесні у моєму домі...» 212
«Я буду жити, як живі...» 213
«Я хочу так життя прожити...» 214
«Любові вчитись не можна...» 214

Мої друзі

Тарас 216
Думки при обеліску 217
Ользі Кобилянській 218
Павлові Тичині 219
Володимиру Сосюрі 220

ІЗ ЗБІРКИ «ЗА СИНІМ МОРЕМ», 1950 р.

За синім морем 222
Ленінське слово 223
Візит 225
Катюша 227
«Я плавав чужими морями...» 228
Статуя Свободи 229
Дві Америки 230
Безробітний 230
Каменотес 231
Осінь над Будзоном 232
Золота копальня 232
Танець («Індіанка кружилася в танці...») 233
«Океанські хвилі б'ють у берег...» 234
«Біляве дівча на панелі...» 235
Незакінчена балада 235
В ліфті 236
Маяковський в Америці 238

ІЗ ЗБІРКИ «КНИГА БРАТІВ», 1954 р.

«Іди, історіє моя...» 239
Переяславська рада 241
Корсунське поле (Пісня) 243
Дорога 244
Пісня братів 246
«Де б не йшов у радості і в муці...» 247

«Я не жив ці літа за глухою важкою стіною...» 248
Леніну 249
«Я його лиш бачив на портреті...» 249
Дитинство 250
«Не забуду я бійців одвагу...» 251
Вітчизні 252
«Там, де шлях лежить і гнеться колос...» 253
«Над лугами ворон кружить...» 254
«Ворожила мені індіанка...» 255
«Я в помислах своїх не одинок...» 256
Птиця 257
«Мамо, я хочу поговорити з вами...» 258
«Хиляться колосом вибалки русі...» 259
«Запалай, мій вогнику крилатий...» 260
Пісня про Київ (Лірична) 260
«Ранки солов'їні...» 261
«Од явора снується довга тінь» 262
«Важкі вітри не випили роси...» 263
«Лугів осінніх теплі голоси...» 264
«У розливі дзвінкої просині...» 264
«Що в полі могила...» 265
«Пронеси мою думу ясну...» 266
«Підійми моє серце з печалі...» 266
«Не готовлю нічого для тебе в житті...» 267
Пам'ять 267
«Не одну ще дорогу пройду у житті...» 268
«Скільки вас, ясних і незабутих...» 269
«Зацвітай, росянистий мій луже...» 271

З дорожньої книги

Райдуга над Буковиною 273
В долинах лиману 274
«Тут мур тяжкий і схилені дерева...» 274
«Танкісти, і наводчики, й сапери...» 275
«Осінь їде на возах-двоколках...» 275
«За тихим степом тліють вечори...» 276
«Вечірню сизу даль узором срібним куто...» 277
«За теплушками рейки синіють...» 277
Хусточка червона 278
«Бийте, коні, копитами в груди...» 279
Марина із Сварома 279
«Знов підійму я руки робочі...» 280
«Якби я сто років прожив на світі...» 281
Епілог 281

Заповітний сад

Звенигора 283
«Здавалось малому, чи снилось малому..» 286
Моя Вкраїно 287
«Як приймали в партію...» 291
Заповітний сад 294
Білорусі 296

Незабутнє джерело

Вогник 299
Дубовий цвіт 300
«Ми удвох дивились «Катерину»...» 301
«Ти мені не мати й не сестриця...» 301
«Ти забрала все в своїм початку...» 302
«Я розкопаю високу гору...» 302
«Глянь: піднімаються гори сині...» 303
«Інші дні — то й інша стала звичка...» 303
«Я люблю твої очі у мрії...» 304
«Так буває: в радості чи тузі...» 304
«Ні, ні, цього я людям не повім...» 305
«Кличуть знов дороги в полі...» 305
«В нас нема відмітки на папері...» 306
«Я забув, що й плачуть з поцілунку...» 306
«Пісня про рушник (З кінофільму «Літа молодії») 307
Ми підем, де трави похилі... 307
«Де вечорів настояні меди...» 308
Федьковичу 308
«Увечері, де канівські гаї...» 309

ІЗ ЗБІРКИ «ПОЛУДЕНЬ ВІКУ», 1960 р.

«Середина двадцятого віку...» 311

Рядки про Леніна

«Прийшли до нього в гості ходаки....» 311
«Матерії і людства творчий дух» 312
«Час гіркий не в золоті скрижалів...» 312
«Далеких днів відкотиться луна...» 313
«Хай буде так, як він того навчив...» 313
«Змалював би я його не в затінку...» 314

Полудень віку

«Не ганьте, друзі, за неприві тність...» 315
«Вже часто люди почали казати...» 315
«Не заздрю пиим...» 317
«Якби мені у серце...» 317
«Питатиму доріг у роздумі й неспокою...» 318
«Ніхто не міряв серця глибочінь...» 318
«Радив часто мені Олександр Петрович...» 318
«Відсій кукіль і відбери зерно...» 319
«Судьба моя, не обійди...» 319
«Буду я навчатись мови золотої...» 320
«Ах, які вишневі ті світанки...» 320
«Іди під зорями ярчатими...» 321
«В путі карбованій душею не змілій...» 321
«Осінніх вечорів розмаяне вітрило...» 322
«Осінні вечори прозорі, як янтар...» 322
«Стачає у тебе і хліба, і солі...» 322
«У літах, де маєво зелене...» 323
«У твоїм диханні всі початки...» 324
«В війни годину, в нічку зловорожу...» 324
Скарга ромашки 325
«Тихе літо знов насниться...» 326
«Знову дороги лягли поміж нами...» 326
«За тим селом, де в полі бліндажі...» 327

«Падуби, закуті в панцирі зимові...» 327
Кінь 327
«Залетіла сива пташка, сіла край порога» 328
Хліб 328
«Не забувай за отчий свій поріг...» 329
Вчителька (Пісня) 329
«Прапор червоний був серед бою...» 330
«Під кайла скрегіт і під дзвін лопати...» 331
«Ген за лісом, за морем...» 331
Новорічна дума 332

ІЗ ЗБІРКИ «ВІЩИЙ ГОЛОС», 1961 р.

«...І слово те огнисте і суворе...» 335
«Запечені жаром вуста і реквієм туги...» 335
«То ж мільйон сердець склали...» 336
«Він писав «Кавказ» серед темної ночі...» 337
«Чи кувалось тее слово з крицею...» 337
«За твоєю далеччю — інша даль видніється...» 338
«От прийшов би ти, невмирущий...» 338
«Є слово — наче мед, як хміль і як потік...» 339
«Хотів би я стати явором в полі...» 339
«День старий заглох, як темна пуща...» 340
«Тож скільки треба таїть любові...» 340
«Ішли з тобою, наче свідки днів...» 341
Пензель поета 341
«З України десь юрбою хмурою...» 342
«Ночі глухої у Петербурзі...» 343
«В янтаревому тоні вечірніх полів, по стерні...» 344

ІЗ ЗБІРКИ «ЛИСТИ НА СВІТАННІ», 1961 р.

«В житті своїм до всього маю діло...» 345
Космонавтові 345
«Протікають асфальти з міста...» 346
Лист Максиму Рильському 347
Лист до гречки 349
Мелодія 350
«Травню синій, рік сорок дев'ятий...» 351
Казка 352
«Я волошка, споконвік волошка...» 353
Про зорю 353
«Жовта охра врожаю...» 354
Щедрість 354
Ягода 355
«Ні, не стомлюся на дальній межі...» 356
«Там, де ночі слалися імлистові...» 357
Новітня балада 357
Олександрові Прокоф'еву 358
«Не скажу я, що у мене книжність...» 359
Пейзаж («Блакитна осінь сяє в берегах...») 360
Місток 360
Вогник 361
«Я ще, казати правду, не ввійшов...» 361
Не відцурайся 363
«Не нарікаю на жару пустель...» 363
Вогонь не гаситься вогнем 364

Свистуни. Памфлет 364
Біла ворона. Памфлет 365
«Радію я, коли знаходжу слово...» 367

ІЗ ЗБІРКИ «ПРОЗОРІСТЬ», 1962 р.

«Соковиту, напоєну зеленню порість...» 369
Нива 369
Яблуні 370
«Затихає робота поволі, поволі...» 371
«Он зелені штандарти вітрів розіп'яті у небі...» 372
«Ритиму землю, ритиму гору...» 372
«Гнізда хитаються на осокорах...» 373
Вулиця Костя Герасименка 373
«Не можу бачить, як людина плаче...» 374
Розлука 375
Елегія («Отак пролечу сніжком над долиною...» 376
«За літами і за ракетами...» 377
«Дерево вміє жити...» 377
«А коли зацвітали бузки багаті...» 378
«Пароплав іде по важкій воді...» 378
Балада («Мій дядько Васюта, людина проста...») 379
«По роботі у полі ударило било...» 379
«Бери-но швидкості, і простору...» 380
«Солдатик сидів у глибокій траншеї...» 381
«Як ішли солдати...» 381
Пейзаж («Вечорами видніє, і місяць похож до скорини...») . . . 382
«Пущу її, пісню, в люди...» 383
«Так захотілося діду вмирати...» 384
Землянка 385
Балада («Відвідало сиву матір синів аж семірко...») 385
Молода 386
Прохання 387
Яблука 389
З минулого 389
«Інколи найде така хвилина...» 390
«Крізь темну ніч шумів вечірній дощ...» 391
Зерно 391
Дорога далека 392
«Дай мені, Земле, від своєї любові...» 393
Покоління 393
«Ого, братки, понаписали книг...» 394

ІЗ ЗБІРКИ «ДОРОГА ПІД ЯВОРАМИ», 1964 р.

Із циклу «Пісня дороги»
«Пам'ятаєш? У камені, в колії добрій...» 396
Спогад (I—III) 397
«В житті є сонце і мета...» 399
Правда 400
«Вихопивсь дощик поміж заграв...» 400
«Чогось не вгледів наостанку...» 401
Тарасова гілка 401
«Знаю від листя немало слів...» 402
Картина 402
Памфлет 403
Лесі Українці 404

«Бачу літо у високім цвіті...» 405

Із циклу «Пісня яворів»
«Пам'ятаєш? І не забула розмаяні боєм знамена...» 407
Дівча 408
Мати 408
Пісня («Запалити б світелко — гільзу снарядну...») 409
«Як перший танк, в важкій температурі...» 410
«Не стій мати, та й коло хати...» 410
«Йдуть по степах, по осінній руті...» 411
«Я люблю писать про дідів...» 411
Там, за рікою 412
«Сняться в ночах, напоєні ласки і сили...» 413

Із циклу «Пісня Тараса Шевченка»
Ти приходиш до мене.. 415
«Ревуть твої сурми, рвучи все минуле луною...» 416
«Як жаль, я, паросте інших літ...» 416
«...І як ти міг крізь далі дикі...» 417
«Вийду в степ, до синьої криниці...» 417
«Ти живеш на планеті...» 418
«Минув кривавий час. Зросло мале та голе...» 418

Із циклу «Пісня Максима Рильського»
«Сиділа мати, ніби груша дика...» 419
«І журавлині у небі крики...» 419
«За романівським небом — сині причали...» 420
Молоді 420
«...А потім гуси потягли із півдня...» 421
«А потім в ріст пішла уся трава...» 421
Листок 422
«Отак за доброю струною...» 422
Надія 423
«Сонцем зігрітий, дощами січений...» 424

ІЗ ЗБІРКИ «РУТА», 1966 р.

Рута 425

Із циклу «Сонети обухівської дороги»
«Я з тих країв, де в сині оболоні...» 426
«Я з тих країв, де в полум'ї зорі...» 426
«Я з тих країв, де за Дніпром кургани...» 427
«І ти з такого ж поля...» 427
«І ти звідтіль, де сиві журавлі...» 427
«Привіт тобі, обухівська дорого...» 428
«А ти все та ж, як мати у надії...» 428
«Її земні розгони і простори...» 429
«У нас кохати— полюбить сповна...» 429
«Ось той місток, де я колись ходив...» 430
«Його змололи, і змісили вкрай...» 430
«Заводять пісню з клекотом розлуки...» 430
«Під круглим місяцем, ополуночі...» 431
«Від помідорів рожевіє лан...» 431
«В нас назви сіл — як кремінь на ударі...» 432
«Тепер за стіл сідають гречкосії...» 432
«У гречкосіїв є веселі дні...» 433

«Квітчається в калину із артілі...» 433
«А вже в роботі в них усе до ладу...» 433

Із циклу «Сонети вечорів»

«У вечорах, що встали як вітрила...» 435
«Ті вечори осінні — як палій...» 435
«В нас вечори не знають суєти...» 436
«Заходять в гості люди й сивий дід...» 436
«Кінчиться звада потаємних стріч...» 436
«У вечорах осінніх є припади...» 437
«У хаті тиша, з димом від махорки...» 437
«Не змокли па дощі порохівниці...» 438
«Його вели в кайданах до Сибіру...» 438
«І знову крик, і січа, і лупа...» 439
«Сваволя й гніт в'ялили край журбою...» 439
«Не поклонявсь оздобі царських врат...» 440
«Чекав добра на вибиті лани...» 440
«Не віддзвеніли повені блакитні...» 440
«І стеле шлях безсмертя Чумакові...» 441
«Встають мої світанки корчуваті...» 441
«Крізь вечори, мов корінь у саду...» 442

Із циклу «Сонети синього квітня»

«Отак собі гарненько сам посиджу...» 443
«Вона стоїть, стожарниця, вночі...» 443
«У квітні моложавіють діди...» 444
«Черлений день, мов кутий у зброярні...» 444
«Весна і квітень...» 445
«У квітні в нас не грають весілля...» 445
«Несуть боривітри вологу і відлигу...» 445
«Летять, пливуть і сурмлять ув імлі...» 446
«Полин запах, і кашка меду...» 446
«В квітневі вечори долає серце смуток» 447

Із циклу «Пісня Олександра Довженка»

Пролог 448
«Як не любив ти скриню тих дерев...» 448
Де зорі падають 449
Віра 449
Любов 450
Пробачення 450
Під Валуйками 451
«Любив ти землю, теплу і рясну...» 451
«Отак тебе пам'ятаю... 452

Із циклу «Пісня Остапа Вишні»

«Навкруги багаття любо й мило...» 453
«За українським полем соковитим...» 454
«Інші мали гомін і медалі...» 454
«Ні, не забудеться Остапова сила...» 455
«Дивиться небо очима...» 456
«Дороги Вкраїни, долини і кручі...» 456
«Мороз чи спека, грози чи відлига...» 456
«Тут кожен камінь пише заповіт...» 457
«Пиши, як кажуть, хлопче» 457
«Дорога є, а друзів тих немає...» 458

ІЗ ЗБІРКИ

«СИНІЙ ЛІТОПИС», 1968 р.

Поезія («Її не купиш цвітом провесен...») 460
Дума («Серед темної ночі...») 460
Балада («Коли він звільнив п'ять метрів землі...») 461
Син 462
«А коли натомимось небо верстати...» 462
«Одкрий свої сизі крила над пружним теплом долини...» 462
«До світанкової води, на непротоптані сліди...» 463
«Білі птиці снігів налетіли зночі...» 463
«В завійну ніч з незвіданих доріг...» 464
«Заборгував тобі я, чорний хлібе...» 464
«Приходять предки, добрі і нехитрі...» 465
Полин 465
Тінь 465
«Хата стоїть на краю села...» 466
«Куди зникає щебет малюка...» 466
«Мені не треба в житті багато...» 467
«Корінь кленовий...» 467
«Підведи мої вії зелені...» 468

Снігові мелодії

1. «Сніги, сніги на чорних килимах...» 468
2. «Ще сніг мете в могутнім колиханні...» 468
3. «Морози б'ють важкі свої копита...» 469
4. «Не боячись зими-напасті...» 469

Визнання 469
«Я — камінь. Я зростати хочу...» 469
«Я — небо. Я — полонище віків...» 470
«Я — корчуватий без. Я — фіолет рай-дерева...» 470
«Гляньте, карі очі, та в мою сторононьку...» 470
«Ми — сірі гуси в хмарі...» 471
«Так робляться визнання цвіту й повіді...» 471
«Задихав березняк зеленими устами...» 472
«Пробилося трави шептання і наріччя...» 472
Вологий вітер 473
«Ось жайворон ожив...» 473
«Дайте мені доли...» 473
«Так я про дощ іще хотів казати...» 474
Вечір 474
Реквієм 475
«Билася райдуга над водою...» 475
Антитеза 476
«Я бачу, як ти, богатир в плечах...» 476
«Всі кажуть: кривавий двадцятий вік» 477
«Не будуй, мій віку, тюрем за гратами...» 477
«Подай мені руки, о віку мій...» 477
«Не руйнуй мені, віку...» 477
I. «За віками, як тінь за даллю...» 478
II. «Усе, що билося світанням...» 478
III. «Не боюсь, що вдарять темні хвилі...» 478
IV. «То голос твій кличе...» 479
V. «Поклади свої добрі руки...» 479
«Віку двадцятий, дні пережиті...» 480
«Благословенна будь, земле, мати для всіх...» 480
«Благословен будь, світе мій, в небі й траві...» 481

Роздум 481
Триєдиність 482
Сніданок 482
Обід 482
Вечеря 483
Майстри 484
Богомази 484
Фюрери 485
Уроки фюрера 486
Малюнок пісні 487
Дядько мій добрий 487
«Посіємо хліб в ріллю віковую..» 488
Медитація («Ти виходь у життя...») 488

Із циклу «Лепінські рядки»

Колос 490
Пам'ять 490
Колиска 491

Із циклу «Син Яця-коваля»

«Уже давно нема тієї кузні...» 492
«Усе життя — як пісні передмова...» 492
«Не знали люди: жить йому віки...» 493
«Та й радості було...» 493
«Біля його вікна...» 494
«Кам'яними дорогами, від хати до хати...» 494
«Тебе я вгледів змалечку...» 494
«Ще тільки-тільки ставало на світ...» 495

Із циклу «Октави зеленого літа»

Ідилія («Біля села, що має назву Бірки...») 496
Вітрило дощу 496
Смарагдове диво 497
Вечірні рядки 498
Земні октави 499
Родовід 499
Єдність 500
Світанок 500
Шлях 501
Коні 501
Джерело 501
Степовий двір 502
I. «При степовому вічному дворі...» 502
II. «Підводяться танкісти й сурмачі...» 502
III. «Злягли в пилу біля нічних багать...» 503
Зелений вечір 503

ІЗ ЗБІРКИ «СЕРПЕНЬ ДУШІ МОЄЇ», 1970 р.

Зерно 505
Про майстра 505
Фреска 506
Бій Максима Кривоноса 507
«За подихом полів стоїть осіннє диво...» 509
«Ні за що згудять, не розсудять...» 509
«Мене так доля народила...» 509
Пам'ять (Балада) 510

Інваліди 510
Вершник (Балада) 511
Любов (Балада) 511
Плуг (Балада) 512
Дуби над Стугною 512
«Тут Стугни плин малює вічну карту...» 513
«Тут в'ється Стугна, пахнуть медуниці...». 514
«Не збиті в заметіль, не схилені добою...» 514
Сіре гуся 515
«Пливуть березневі тучі» 515
«...І гнеться небо, як лоза...» 515
«Іду в розкриті небеса...» 516
Ливон у полі 516
«В степах і долинах, по білених росах...» 517
«Ходять птиці по синю воду...» 518
Серпень душі моєї 519
Києву 519
1. «Як вдивляюся в очі тобі...» 519
2. «Із тих в'юнких зелених діб...» 519
3. «Ми пішли в твої завали...» 520
4. «Виходиш гордо у житті...» 520
«Серпень душі моєї...» 521
Тепер, скажу я вам... 521
Грузинським поетам 522
«Питайте її у лузі...» 523
В готелі «Москва» 523
«Тепер усе ясно...» 524
Соняшник 524

Із циклу «Зимові етюди»

«Завихрило, затуманило..» 525
«То білі гуси на високих кленах...» 525
«Калинові місця в холодному кармині...» 526
«Віддаляється сіра віхола...» 526
«Яблук натруси мені із саду...» 527
«Одберу я цвіт мелодій..» 527
«На липи налягла од липня біла спека...» 528
«Так живуть на цій землі поети...» 528
Побратими (Балада) 529
Вірність (Балада) 529
«Мати моя полотна наткала» 530
«Чому, сказати, й сам не знаю...» 530
Сухий пучок пахучої трави 531
Максиму Рильському 531
«Беру до серця землю всю, як є...» 532
Сусіди з батьком радили мені...» 532

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ РІЗНИХ РОКІВ

ВІРШІ

«Перша любов моя, перше кохання...» 534
«Сам собі творю дереворити...» 534
Олексі Влизькові 535
Еллану-Блакитному 535
Вишні 536
Платону Майбороді 536

Остапу Вишні 536
«Воскресай для життя і вдачі...» 537
«Чуєш ти мене, друже і брате...» 538
«Я — сльоза. Поети кажуть: чиста...» 538
Обухівська дорога 539
Слово («Воно колись витало попад юрмами...») 539
«Збирались птиці, а птиці білі...» 540
Україні 540
Григорію Косинці 541
«Радуюсь вам, молоді, тонкоброві...» 541

ПІСНІ

«Там, де зір сім'я, не течія...» 542
Вечірні вогні («З тобою, кохана, ми підем у парі...») 542
Студентська застольна 543
Стань зорею мені 543
Вкраїно моя 544
«Де літо зелене, мороз та сніги...» 545
«На калині цвіт...» 545
Кленова пісня 546
Пісня («Серце б'ється, як згадаю...») 547
Пісня дружби 547
Пісня про Україну («Україно, рідний краю...») 548

ПОЕМИ

Послання Олександру Твардовському 549
Сини. Героїчна симфонія 554
Прометей 563
Це було на світанку 579

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ

Автобіографія 591
Думки про поезію 600
Оповитий любов'ю 650

Литературно-художественное издание

Академия наук Украинской ССР
Издательство «Наукова думка»

БИБЛИОТЕКА УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Советская украинская литература

МАЛЫШКО
АНДРЕЙ САМОЙЛОВИЧ

Поэтические произведения
Литературно-критические статьи

Составитель и автор примечаний
ГАЕВСКАЯ НАДЕЖДА МАРКОВНА

Редактор тома
ОЛЕЙНИК БОРИС ИЛЬИЧ

Киев, издательство «Наукова думка»

На украинском языке

Редактор
В. Я. ПИПЧЕНКО
Художник
В. М. ДОЗОРЕЦЬ
Художній редактор
В. П. КУЗЬ
Технічний редактор
Б. М. КРИЧЕВСЬКА
Коректори
Н. О. ЛУЦЬКА,
О. С. УЛЕЗКО,
Л. І. СЕМЕНЮК

ИБ № 9746

Здано до набору 11.07.88. Підп. до друку 25.11.88.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 2. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 38,64. Ум. фарбо-відб. 38,64.
Обл. вид. арк. 41,62. Тираж 128 600 прим.
Зам. 8-808. Ціна 4 крб. 40 к.

Видавництво «Наукова думка»
252601, Київ.4 вул. Репіна, 3

Книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе,
310057, Харків-57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

„БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ“

СЕРІЯ
«РАДЯНСЬКА
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»

*

ВИПУЩЕНО:

1. ЯРОСЛАВ ГАЛАН
1983, 592 с.
2. ОСТАП ВИШНЯ
1984, 560 с.
3. ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ
1984, 576 с.
4. ПЕТРО ПАНЧ
1985, 576 с.
5. ІВАН ЛЕ
1986, 672 с.
6. АНДРІЙ ГОЛОВКО, т. 1
1986, 576 с.
7. АНДРІЙ ГОЛОВКО, т. 2
1986, 704 с.

8. ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

1986, 712 с.

9 ЮРІЙ СМОЛИЧ

1987, 752 с.

ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ:

ОЛЕКСАНДР ГАВРИЛЮК

СТЕПАН ТУДОР

Малишко А. С.

М20 Поетичні твори : Літературно-критичні статті / Вступ. стаття О. В. Шпильової; Упоряд. і приміт. Н. М. Гаєвської; Ред. тому Б. І. Олійник.— К.: Наук. думка, 1988.— 736 с.: портр.— (Б-ка укр. літ. Рад. укр. літ.).

ISBN 5-12-000463-6 (в опр.): 4 крб, 40 к., 128600 пр.

Поэтические произведения: Литературно-критические статьи

До тому ввійшли твори 1935—1970 рр.— поезії, поеми: «Послання Олександру Твардовському», «Сини», «Прометей», літературно-критичні статті, «Автобіографія».

М $\frac{4702640202\text{-}642}{\text{M221(04)-88}}$ передплатне 617-89

ББК 84Ук7—5+83.3(2)